

UNIWERSYTET ŚLĄSKI W KATOWICACH
WYDZIAŁ PRAWA I ADMINISTRACJI

Jakub Płaziuk

**SKARGA PAULIAŃSKA W PRAWIE CYWILNYM
I POSTĘPOWANIU UPADŁOŚCIOWYM**

rozprawa doktorska

Praca napisana pod kierunkiem

Dr. hab. Andrzeja Torbusa prof. UŚ

Katowice, 14 października 2024 r.

Spis treści

WYKAZ SKRÓTÓW	7
Rozdział I. WSTĘP	9
Rozdział II. ISTOTA <i>ACTIO PAULIANA</i> – ZAGADNIENIA WPROWADZAJĄCE	18
2.1. Umieszczenie skargi pauliańskiej w polskim systemie prawnym oraz jej relacja do innych zbliżonych instytucji prawa cywilnego materialnego	18
2.2. Uzasadnienie odpowiedzialności osoby trzeciej	29
2.3. Przedmiot ochrony skargą pauliańską	42
Rozdział III. SKARGA PAULIAŃSKA W SYSTEMACH PRAWNYCH PAŃSTW OBCYCH	47
3.1. Skarga pauliańska w krajach systemu common law (Anglia i USA)	47
3.1.1. Fraudulent transfer (conveyance) w Stanach Zjednoczonych	47
3.1.2. Zaskarżanie czynności w systemie angielskim	59
3.2. Skarga pauliańska w Niemczech	70
3.3. Prawo europejskie	85
3.4. Podsumowanie rozważań komparatystycznych	86
Rozdział IV. MATERIALNOPRAWNE PRZESŁANKI WYSTĄPIENIA ZE SKARGĄ PAULIAŃSKĄ	89
4.1. Przesłanki przedmiotowe	89
4.1.1. Wierzytelność podlegająca ochronie	89
4.1.1.1. Istnienie wierzytelności	89
4.1.1.2. Wymóg istnienia wierzytelności, a wierzytelności przyszłe	91
4.1.1.3. Konieczność legitymowania się wyrokiem zasądającym wierzytelność od dłużnika.....	94
4.1.1.4. Zaskarżalność wierzytelności	95
4.1.1.5. Pieniężny charakter wierzytelności podlegającej ochronie	96
4.1.1.6. Oznaczenie wierzytelności w treści powództwa i wyroku	96
4.1.1.7. Ochrona wierzytelności publicznoprawnych.....	99
4.1.2. Czynność podlegające zaskarżeniu	102

4.1.2.1. Zaskarżanie czynności prawnych	102
4.1.2.2. Charakter czynności fraudacyjnej.....	106
4.1.2.3. Zaskarżanie zaniechań	107
4.1.2.4. Pozyskanie informacji o dokonaniu czynności fraudacyjnej.....	109
4.1.2.5. Fraudacyjny charakter czynności dłużnika.....	110
4.1.2.6. Zaskarżanie czynności procesowych	112
4.1.3. Korzyść majątkowa	119
4.1.4. Wystąpienie szkody po stronie wierzyciela.....	120
4.2. Przesłanki podmiotowe	123
4.2.1. Przesłanki odnoszące się do dłużnika.....	123
4.2.1.1. Świadomość pokrzywdzenia wierzycieli.....	123
4.2.1.2. Niewypłacalność dłużnika	128
4.2.1.3. Zaskarżenie czynności dokonanych przez inne podmioty niż dłużnik.....	132
4.2.2. Przesłanki odnoszące się do osoby trzeciej	134
4.2.2.1. Zła wiara osoby trzeciej.....	134
4.3. Domniemania związane ze skargą pauliańską	137
4.4. Szczególne przypadki wykonania prawa zaskarżenia.....	144
4.4.1. Rozporządzenie obciążonym składnikiem majątku	144
4.4.2. Uprzywilejowanie jednego z wierzycieli	147
4.4.3. Datio in solutum	151
4.4.4. Zaskarżanie umów wzajemnych.....	152
Rozdział V. DOCHODZENIE ROSZCZENIA PAULIAŃSKIEGO W PROCESIE CYWILNYM.....	157
5.1. Uwagi ogólne	157
5.2. Termin na wykonanie prawa zaskarżenia	158
5.3. Podmioty postępowania	161
5.3.1. Strony i podmioty na prawach stron.....	161
5.3.1.1. Legitymacja czynna	161
5.3.1.2. Legitymacja bierna	164

5.3.1.3. Interwencja uboczna	169
5.3.2. Sąd	172
5.3.2.1. Właściwość rzeczowa	172
5.3.2.2. Właściwość miejscowa	173
5.4. Wartości przedmiotu sporu w sprawach ze skargi pauliańskiej.....	174
5.5. Skarga pauliańska w aspekcie międzynarodowym	178
5.5.1. Jurysdykcja krajowa	178
5.5.2. Prawo właściwe	185
5.6. Zabezpieczenie roszczenia	188
5.7. Relacja skargi pauliańskiej do postępowania upadłościowego.....	193
Rozdział VI. WPLYW PRZEPISÓW PRAWA MATERIALNEGO NA DOCHODZENIE I ROZPOZNANIE ROSZCZENIA PAULIAŃSKIEGO	197
6.1. Sposób wykonania prawa zaskarżenia	197
6.1.1. Dochodzenie roszczenia pauliańskiego w formie zarzutu.....	198
6.1.2. Sposób formułowania powództwa pauliańskiego	203
6.2. Wyrok w postępowaniu ze skargi pauliańskiej.....	205
6.2.1. Treść wyroku	205
6.2.2. Elementy wyroku.....	209
6.2.3. Charakter wyroku – konstytutywny czy deklaratoryjny.....	211
6.2.4. Skuteczność wyroku i wymagalność świadczenia	214
6.3. Uwzględnienie powództwa pauliańskiego - skutki dla osoby trzeciej.....	216
6.4. Podstawa zaspokojenia wierzyciela z majątku osoby trzeciej	221
6.5. Próba rozwiązania	225
Rozdział VII. ZASPOKOJENIE WIERZYCIELA PAULIAŃSKIEGO	238
7.1. Dobrowolne zaspokojenie wierzyciela pauliańskiego	238
7.2. Zaspokojenie wierzyciela w postępowaniu egzekucyjnym.....	243
7.2.1. Egzekucja prowadzona przez jednego wierzyciela	243
7.2.2. Zbieg egzekucji prowadzonych przez różnych wierzycieli.....	246
7.3. Zbycie przez osobę trzecią przedmiotu czynności fraudacyjnej.....	251

Rozdział VIII. ROSZCZENIE OSOBY TRZECIEJ PRZECIWKO DŁUŻNIKOWI	260
Rozdział IX. SKARGA PAULIAŃSKA W POSTĘPOWANIU UPADŁOŚCIOWYM	264
9.1. Skarga pauliańska, a system ubezskuteczniania czynności upadłego – wprowadzenie do tematyki upadłościowej	264
9.2. Modyfikacje w zakresie przesłanek materialnoprawnych.....	269
9.3. Procesowe aspekty rozpoznania skargi pauliańskiej w postępowaniu upadłościowym.	271
9.4. Skutki wyroku	288
9.5. Ogłoszenie upadłości osoby trzeciej.....	296
Rozdział X. ZAKOŃCZENIE	308
BIBLIOGRAFIA	314

WYKAZ SKRÓTÓW

Publikatory aktów prawnych

Dz. U. – Dziennik Ustaw

Dz. U. Rzeszy – Dziennik Ustaw Rzeszy

Akty prawne – skróty najważniejszych ustaw

k.c. – Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U.2024.1061 t.j. z dnia 2024.07.17)

k.k. – Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks Karny (Dz.U.2024.17 t.j. z dnia 2024.01.04)

k.p.c. – Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U.2023.1550 t.j. z dnia 2023.08.08)

k.r.o – Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U.2023.2809 t.j. z dnia 2023.12.29)

k.s.h. – Ustawa z dnia 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych (Dz.U.2024.18 t.j. z dnia 2024.01.05)

k.z. – Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. Kodeks zobowiązań (Dz.U. 1933 nr 82 poz. 598)

p.u. – Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe (Dz.U.2024.794 t.j. z dnia 2024.05.28)

u.k.w.h. – Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (Dz.U.2023.1984 t.j. z dnia 2023.09.25)

System informacji prawnej

LEX – System Informacji Prawnej LEX

Legalis – System Informacji Prawnej LEGALIS

Urzędowe zbiory orzecznictwa

OSNC/OSN(C) – Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna (*od 1962 r. do końca 1994 r. – OSNCP*)

OSNP – Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Pracy (*od 1994 r. do początku 2003 r. – OSNAP*)

OSNC-ZD – Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna – Zbiór Dodatkowy

OSP – Orzecznictwo Sądów Polskich

OSPika – Orzecznictwo Sądów Powszechnych i Komisji Arbitrażowych

OTK – Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego

OTK-A – Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego – Seria A

ZOTSis – Zbiór Orzeczeń Trybunału Sprawiedliwości i Sądu

Czasopisma

EPS – Europejski Przegląd Sądowy

GSP – Gdańskie Studia Prawnicze

GSP-Prz.Orz. – Gdańskie Studia Prawnicze – Przegląd Orzecznictwa

KPP – Kwartalnik Prawa Prywanego

MoP – Monitor Prawniczy

MPH – Monitor Prawa Handlowego

NP – Nowe Prawo

PiP – Państwo i Prawo

PPC – Polski Proces Cywilny
PPH – Przegląd Prawa Handlowego
Pr.Bankowe – Prawo Bankowe
PS – Przegląd Sądowy
PUG – Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego
RPEiS – Ruch Prawny Ekonomiczny i Socjologiczny
TPP – Transformacje Prawa Prywatnego

Rozdział I. WSTĘP

W niniejszej dysertacji autor podejmuje problematykę skargi pauliańskiej – instytucji prawa cywilnego materialnego i prawa upadłościowego pozwalającej na ingerencję w ważne i skuteczne czynności prawne, w celu ochrony wartości uznawanych przez ustawodawcę jako nadrzędne. Skarga pauliańska została wprowadzona do polskiego porządku prawnego w celu ochrony wierzyciela przed niełojalnym zachowaniem dłużnika, co oznacza, że jest środkiem prawnym o charakterze gwarancyjnym – chroni pewność obrotu prawnego i możliwość uzyskania przez wierzyciela zaspokojenia przysługującej mu wierzytelności względem dłużnika. Skarga pauliańska ingeruje w stosunek prawny istniejący pomiędzy dłużnikiem a osobą trzecią z tego względu, że stosunek ten został dokonany przez dłużnika ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli i przy świadomości osoby trzeciej, że dłużnik działał właśnie w tym celu. Wierzycielowi przysługuje w takiej sytuacji prawo skierowania do sądu powództwa, którego celem będzie uznanie dokonanej czynności za bezskuteczną względem niego, a konsekwencją uwzględnienia tego powództwa przez sąd będzie zezwolenie wierzycielowi na zaspokojenie z przedmiotu korzyści majątkowej uzyskanej przez osobę trzecią.

Instytucja skargi pauliańskiej jest zatem instrumentem wyjątkowym w polskim systemie prawnym, który ze względu na podlegające ochronie wartości, takie jak konieczność ochrony interesów wierzyciela i pewność obrotu, pozwala ingerować w ważne i skuteczne stosunki zobowiązaniowe. Skargę pauliańską można rozpatrywać w dwóch wymiarach. Po pierwsze, jako pewne ograniczenie swobody dłużnika, który – dokonując czynności prawnej – musi mieć na względzie czy nie ma ona charakteru krzywdzącego w stosunku do jego wierzycieli. Po drugie, jako instrument kierujący się przeciwko osobie trzeciej, pozwalający na wytoczenie przeciwko niej powództwa i uzyskanie zaspokojenia z jej majątku. Skarga pauliańska stanowi więc ograniczenie mającej swoje źródło w konstytucji zasady swobody umów¹. Ze względu na taką istotną ingerencję skargi pauliańskiej w prawa zarówno dłużnika jak i osoby trzeciej musi ona mieć swoje umocowanie konstytucyjne. Zgodnie z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być

¹ Zasada ta nie została co prawda *expressis verbis* wyrażona w Konstytucji, lecz jej konstytucyjne pochodzenie jest powszechnie akceptowane zarówno w doktrynie, jak i judykaturze. B. Wiśniewski: *Konstytucyjne podstawy zasady swobody umów w kontekście różnorodności podmiotów prawa prywatnego*. „Przegląd Prawa Konstytucyjnego”, 2021, nr 1, s. 122–123.

ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Wymóg ustrojowy w postaci uregulowania skargi pauliańskiej w ustawie jest zachowany. Większe wątpliwości może budzić kwestia tego, jakie przesłanki merytoryczne spośród wymienionych w art. 31 ust. 3 Konstytucji uzasadniają wprowadzenie do polskiego porządku prawnego instrumentu jakim jest skarga pauliańska. M. Pyziak-Szafnicka argumentuje, że jest to wzgląd na ochronę praw innych osób – wierzycieli, natomiast takie uzasadnienie nie mogłoby służyć ochronie należności publicznoprawnych dochodzonych przez jednostki organizacyjne Skarbu Państwa. Z tego też względu drugą przesłanką uzasadniającą wprowadzenie skargi pauliańskiej jest konieczność ochrony porządku publicznego². Niewątpliwie wprowadzenie do systemu prawnego rozwiązania, które chroni wierzyciela, niezależnie czy jest to podmiot prywatny, czy publiczny, przed działaniem w złej wierze przez dłużnika z osobą trzecią, w celu uniemożliwienia wyegzekwowania wierzycielowi przysługującego mu roszczenia, jest rozwiązaniem służącym ochronie porządku publicznego.

Celem niniejszego opracowania jest analiza poglądów doktryny i judykatury na problematykę skargi pauliańskiej, ich przedstawienie wraz z krytyczną analizą oraz zaproponowanie modelowych rozwiązań dotyczących tego, jak skarga pauliańska powinna funkcjonować w polskim porządku prawnym. Przedstawiony cel badawczy ma charakter generalny, a jego osiągnięcie będzie możliwe jedynie dzięki realizacji celów o charakterze pośrednim odnoszących się w sposób szczegółowy do poszczególnych zagadnień łączących się z problematyką skargi pauliańskiej.

Pierwszym z celów o charakterze szczegółowym jest analiza problematyki dotyczącej materialnoprawnych przesłanek dochodzenia skargi pauliańskiej w procesie cywilnym. Wskazane przesłanki, w odróżnieniu od przesłanek o charakterze procesowym, decydują nie o tym czy sprawa może być rozpoznana, lecz czy powództwo pauliańskie zostanie uwzględnione przez sąd. Przesłanki te można podzielić na przedmiotowe, tj. odnoszące się do wierzytelności podlegającej ochronie, czynności podlegającej zaskarżeniu i korzyści majątkowej, oraz podmiotowe – związane z osobą

² M. Pyziak-Szafnicka: *Akcja pauliańska jako konstytucyjnie umocowane ograniczenie swobody umów*. W: *Czynić postęp w prawie Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Birucie Lewaszkiwicz-Petrykowskiej*. Red. W. Robaczyński. Łódź 2017, s. 504–513.

wierzyciela, dłużnika i osoby trzeciej. W ramach analizy problematyki przesłanek materialnoprawnych dochodzenia roszczenia pauliańskiego szczególna uwaga zostanie zwrócona na to, jakie zdarzenia będą mogły podlegać zaskarżeniu w ramach skargi pauliańskiej oraz w jaki sposób należy rozumieć pojęcie uzyskanej przez osobę trzecią korzyści majątkowej. Przedstawienia będą wymagały również szczególne przypadki zaskarżenia wymykające się klasycznemu ujęciu skargi pauliańskiej, ale które ze względu na konieczność zapewnienia wierzycielowi ochrony również muszą zostać uznane za mogące podlegać zaskarżeniu.

Drugim celem o charakterze szczegółowym będzie analiza dochodzenia roszczenia pauliańskiego w procesie cywilnym. W ramach tej analizy szczególna uwaga zostanie poświęcona jedynie zagadnieniom charakterystycznym dla procesów pauliańskich, takim jak: legitymacja wierzyciela, dłużnika i osoby trzeciej do występowania w postępowaniu spowodowanym wniesieniem powództwa pauliańskiego, kwestia właściwości miejscowej i rzeczowej sądu oraz prawidłowe ustalanie wartości przedmiotu sporu. Poruszona zostanie także tematyka wpływu innych postępowań (w szczególności karnych oraz upadłościowych) na prowadzone postępowanie pauliańskie. W ramach problematyki zaskarżania czynności prawnych dokonanych z pokrzywdzeniem wierzycieli w procesie cywilnym podjęta zostanie również niezwykle istotna kwestia samego roszczenia w sprawach pauliańskich, w tym w szczególności sposobu jego formułowania, gdyż jest to jedno z zagadnień, które już od okresu międzywojennego budzi istotne wątpliwości i do dzisiaj nie zostało w tym zakresie wypracowane jednolite stanowisko.

Trzeci cel o charakterze szczegółowym dotyczy analizy kwestii zaspokojenia wierzyciela pauliańskiego. Jest to problematyka, która w ocenie autora dysertacji budzi najistotniejsze wątpliwości, a literalna treść przepisów potęguje istniejące w tym zakresie wątpliwości. Zgodnie z art. 527 k.c. skutkiem uwzględnienia powództwa pauliańskiego jest bowiem stan bezskuteczności względnej, co wskazywałoby na to, że należałoby traktować korzyść majątkową uzyskaną przez osobę trzecią w taki sposób, jak gdyby nigdy nie opuściła majątku dłużnika i znajdowała się jedynie w posiadaniu osoby trzeciej, a zatem prowadzona względem niej egzekucja będzie egzekucją z majątku dłużnika, a nie osoby trzeciej. Z drugiej jednak strony art. 532 k.c. wskazuje na pierwszeństwo zaspokojenia z przedmiotu czynności fraudacyjnej przed wierzycielami osoby trzeciej, uznając zatem, że wskazany przedmiot znajduje się w majątku osoby trzeciej, a więc

prowadzona egzekucja będzie skierowana do majątku osoby trzeciej, a nie majątku dłużnika. W tym kontekście wątpliwości budzi także to, na czym miałyby polegać obowiązki osoby trzeciej – czy jedynie na znoszeniu egzekucji skierowanej do jego majątku, czy też na zaspokojeniu wierzyciela pauliańskiego – oraz w jaki sposób ten czy inny obowiązek osoby trzeciej powstaje.

Czwarty cel o charakterze szczegółowym odnosi się do analizy problematyki skargi pauliańskiej w systemie ubezpieczenia czynności dokonanych przez upadłego dłużnika przed ogłoszeniem upadłości oraz relacji problematyki skargi pauliańskiej do postępowania upadłościowego. W ramach tego celu podjęta zostanie tematyka legitymacji syndyka do wystąpienia z powództwem pauliańskim, odpowiedniego stosowania przepisów kodeksu cywilnego do powództw pauliańskich wytaczanych przez syndyka, jak również kwestia podstawienia procesowego syndyka, w przypadku spraw wszczętych przed ogłoszeniem upadłości. Centralnym punktem rozważań w odniesieniu do postępowania upadłościowego będzie kwestia przekazania przedmiotu czynności fraudacyjnej do masy upadłości. W ramach tego celu badawczego przeanalizowana zostanie również kwestia wpływu upadłości osoby trzeciej na proces pauliański.

Tak wyznaczone cele o charakterze szczegółowym powinny doprowadzić do realizacji celu ogólnego, jakim jest kompleksowa analiza problematyki skargi pauliańskiej w polskim prawie cywilnym i upadłościowym. Osiągnięcie wskazanych celów badawczych nie będzie jednak możliwe bez zastosowania charakterystycznych dla nauki prawa metod badawczych, tj. metody dogmatycznej i komparatystycznej. Podstawę prowadzonych badań będzie więc stanowiła analiza tekstu normatywnego, przy wykorzystaniu dostępnych technik wykładni – językowej i funkcjonalnej. Ze względu na fakt, iż to, w jaki sposób skarga pauliańska stosowana jest w praktyce wymiaru sprawiedliwości, wynika nie tylko z jej ukształtowania na podstawie przepisów prawa, ale również poglądów doktryny, judykatury, a nawet zwyczajów – one również będą podlegały weryfikacji. W przypadku sięgania do dorobku judykatury konieczne będzie przede wszystkim ustalenie, jakie motywy stały za danym rozstrzygnięciem, a zatem jakie były podstawowe przesłanki, które przesądziły o wydaniu konkretnego orzeczenia (*ratio decidendi*), a które miały charakter jedynie pomocniczy (*obiter dicta*). Badania judykatury będą przede wszystkim jakościowe – dotyczący tego, w jaki sposób jest wspomniany problem jest rozwiązywany przez sądy, a w bardzo ograniczonym zakresie ilości – tj. jak często sądy spotykają się z przedstawioną problematyką. Jako że

zestawione zostanie również rozwiązywanie wskazanego problemu w różnych krajach, konieczne będzie przeprowadzenie analizy o charakterze komparatystycznym w oparciu o obowiązujący w państwach wybranych do analizy dorobek doktryny i judykatury, a także analizę regulacji normatywnych. W tym celu autor sięgnie do funkcjonujących opracowań brytyjskich, niemieckich, austriackich i amerykańskich, dotyczących wskazanej tematyki. Badaniu podlegał będzie wreszcie rozwój poglądów doktryny na przestrzeni lat, a zatem w ograniczonym zakresie zastosowana zostanie również metoda historycznoprawna.

Po przedstawieniu zarysu podjętej problematyki, celów badawczych oraz metod badawczych pewne kwestie mogą budzić istotne wątpliwości, a to ze względu na fakt, że pojęcia, które używane są do ich opisu, nie są wystarczająco precyzyjne lub nie zostały zdefiniowane. Rozstrzygnięciu pojawiających się w tym zakresie wątpliwości posłuży dalsza część tego rozdziału, w którym zarysowana zostanie podstawowa siatka pojęciowa służąca do opisu problematyki związanej ze skargą pauliańską.

Pierwszą kwestią, która wymaga pewnego wyjaśnienia, jest samo pojęcie skargi pauliańskiej. Pomimo tego, że zwrotu „skarga pauliańska” używa się powszechnie w języku prawniczym, to nie ma ono charakteru normatywnego. Przepisy, które tradycyjnie uznaje się za konstruuące skargę pauliańską w polskim porządku prawnym (art. 527–534 k.c.), nie posługują się pojęciem skargi pauliańskiej. Pojęcia tego próżno szukać także w innych przepisach dotyczących ochrony wierzyciela przed nieulojalnym zachowaniem dłużnika. Przywołane przepisy umiejscowione zostały w tytule X kodeksu cywilnego, opatrzonym mianem: ochrona wierzyciela przed niewypłacalnością dłużnika. Gdyby przyznać rozstrzygającą rolę tytułowi nadanemu przez ustawodawcę, należałoby uznać, że przepisy art. 527–534 k.c. są regulacją bardziej prawa upadłościowego niż prawa cywilnego, gdyż ich zastosowanie będzie możliwe w sytuacji wystąpienia niewypłacalności dłużnika. Analiza treści przytoczonych przepisów prowadzi jednak do wniosku, że ich zastosowanie nie jest ograniczone jedynie do sytuacji, kiedy dojdzie do niewypłacalności dłużnika, choć sam fakt niewypłacalności może mieć istotne znaczenie przy ustalaniu zaistnienia przesłanek materialnoprawnych wystąpienia z powództwem na podstawie wskazanych przepisów (art. 527 § 2 k.c. nakazuje przyjęcie, że czynność została dokonana z pokrzywdzeniem wierzycieli, jeżeli w jej skutek dłużnik stał się niewypłacalny albo stał się niewypłacalny w wyższym stopniu, niż był przed dokonaniem czynności). Zawarte w tytule X określenie omawianej instytucji jako mechanizmu

ochrony wierzyciela przed niewypłacalnością dłużnika nie jest zatem w pełni trafione i będzie pełnić bardzo ograniczoną rolę w procesie wykładni przepisów art. 527–534 k.c.

Używane w języku prawniczy pojęcie skargi pauliańskiej wynika po pierwsze z tradycji historycznej, a po drugie z ciągłości terminologicznej używanej w kodeksie zobowiązań, który posługiwał się pojęciem zaskarżania czynności dłużnika działających ze szkodą dla wierzycieli (któremu to określeniu jest już z kolei zdecydowanie bliżej do pojęcia skargi pauliańskiej). Posłużenie się natomiast przez międzywojennego ustawodawcę pojęciem zaskarżenia wynika z faktu wzorowania omawianej instytucji na niemieckim prawie zaskarżenia (*anfechtung*). Obecne przepisy kodeksu cywilnego nie posługują się pojęciem zaskarżenia czynności, natomiast takie pojęcie zostało utrzymane na gruncie prawa upadłościowego (art. 131 p.u.)³.

Pojęcie skargi pauliańskiej nie może jednak w ocenie autora rozprawy być utożsamiane z pojęciem powództwa czy innego rodzaju czynności procesowej, choć przepisy kodeksu postępowania cywilnego posługują się czasem pojęciem skargi na określenie czynności o charakterze procesowym, które inicjują określone postępowanie sądowe (np.: skarga na czynności komornika, skarga o wznowienie postępowania). Problematyka posłużenia się na gruncie prawa materialnego pojęciem zaskarżenia była już przedmiotem rozważań w doktrynie w odniesieniu do powództwa o stwierdzenie nieważności uchwały zgromadzenia wspólników lub akcjonariuszy. W odniesieniu do wskazanej problematyki w doktrynie sformułowano tezę, że wniesienie pozwu wynika z ogólnej kompetencji procesowej zwanej zasadą rozporządzalności, co należy odróżnić od istnienia podstawy faktyczno-prawnej dla dochodzonego roszczenia, która przesądza o tym, jaki będzie kształt wydanego wyroku. Przepisy prawa materialnego nie wyposażają powoda w publiczne prawo do powództwa/ skargi, ale określają przesłanki powstania roszczenia materialnoprawnego. Oznacza to, że istnieje wyraźny podział między kompetencją do dokonania czynności procesowej wytoczenia powództwa, a prawem podmiotowym, którego ochrony domaga się powód⁴. Pojęcie skargi

³ Z tego też względu P. Gil proponuje, aby na instytucję uregulowaną w przepisach art. 527 i nast. k.c. określać mianem skargi pauliańskiej, natomiast instytucję uregulowaną w art. 127 i nast. p.u. prawem zaskarżenia. P. Gil: *Wykonalność wyroku uznającego czynność prawną dłużnika (upadłego) za bezskuteczną wobec wierzycieli masy upadłości*. W: *Księga jubileuszowa z okazji X-lecia Samorządu Komorniczego w Apelacji Szczecińskiej. Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi*. Red. K. Flaga-Gieruszyńska. Sopot 2016, s. 101.

⁴ A. Torbus: *Interes prawny jako procesowa przesłanka wydania orzeczenia stwierdzającego nieważność uchwały zgromadzenia wspólników lub akcjonariuszy*. W: *Sprawy ze stosunku spółki handlowej w procesie cywilnym i egzekucji sądowej*. Red. R. Kulski. Legalis. [dostęp 21.07.2024].

pauliańskiej i tożsame z nią, a wynikające z tradycji nazewnicznej pojęcie prawa zaskarżenia, to pojęcia służące opisowi pewnego uprawnienia o charakterze materialnoprawnym, mającym charakter prawa podmiotowego, które może być dochodzone w procesie cywilnym. Uprawnienie do dochodzenia roszczenia pauliańskiego w procesie cywilnym wynika natomiast z zasady rozporządzalności, która przyznaje stronom procesu prawo do dysponowania jego przedmiotem, tj. roszczeniem procesowym⁵.

Od pojęcia skargi pauliańskiej możemy odróżnić pojęcie roszczenia pauliańskiego. W języku prawniczym bardzo często posługujemy się pojęciem roszczenia (np. roszczenie posesoryjne, roszczenie akcesoryjne, roszczenie regresowe itd.), nie definiując jednak bardzo często jego istoty. W dużym uproszczeniu można przyjąć, że definiowanie pojęcia roszczenia zależało będzie od tego, czy następuje na gruncie prawa materialnego, czy prawa procesowego. Roszczenie w ujęciu procesowym to element powództwa polegający na żądaniu udzielenia powodowi ochrony prawnej przez sąd. Na tak określone roszczenie składa się *petitum* (żądanie pozwu) oraz jego uzasadnienie⁶. Roszczenie procesowe stanowi przedmiot procesu cywilnego⁷. Roszczenie w ujęciu materialnoprawnym to natomiast uprawnienie polegające na możliwości domagania się od indywidualnie oznaczonych osób, aby zachowywały się w określony sposób, polegający na czynieniu, zaniechaniu lub znoszeniu. Określonemu podmiotowi przysługuje pewne uprawnienie (ma roszczenie do innego podmiotu), jednak to, czy wskazane roszczenie zostanie zrealizowane w formie dobrowolnego działania drugiej strony, czy poprzez wytoczenie powództwa i przekształcenie roszczenia materialnoprawnego w roszczenie procesowe, pozostaje niewiadome. Pojęcie roszczenia w ujęciu materialnoprawnym będzie mogło być wykorzystane więc w każdej sytuacji, kiedy celem będzie wskazanie, że określonemu podmiotowi przysługuje określone uprawnienie, nie przesądzając jednocześnie, czy podmiot ten z tego uprawnienia skorzysta. Roszczenie pauliańskie będzie zatem oznaczało sytuację, w której spełnione zostały przesłanki wskazane w art.

⁵ R. Flejszar: *Zasada dyspozycyjności w procesie cywilnym*. Warszawa 2016, s. 342.

⁶ P. Osowy: *Wyrok zasądający*. Legalis. [dostęp 21.07.2024] – Rozdział I. Wyrok zasądający na tle ogólnych rozważań o modelu procesu cywilnego, §3 Określenie przedmiotu procesu za pomocą roszczenia procesowego. A. Torbus: *Dopuszczalność drogi sądowej dla rozpoznania roszczenia procesowego o ustalenie istnienia stosunku prawnego członka KRS obecnej kadencji z tym podmiotem organizacyjnym*. „Iustitia”, 2021, nr 3, s. 117.

⁷ W. Siedlecki: *Przedmiot postępowania cywilnego*. W: *Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego*. Red. J. Jodłowski. Ossolineum 1974, s. 155–157. J. Gudowski: *Wpływ Konstytucji i orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego na pojęcie dopuszczalności drogi sądowej*. W: J. Gudowski (red): *Ars Iuridica rozprawy i eseje o procesie cywilnym, ustroju sądów i o sędziach*. Warszawa 2024, s. 31-37.

527 i nast. k.c., a zatem wierzycielowi będzie przysługiwało uprawnienie do wystąpienia z powództwem o uznanie za bezskuteczną czynności prawnej dokonanej przez dłużnika z osobą trzecią. Z samego jednak faktu, że określone wierzycielowi przysługuje roszczenie pauliańskie nie wynika, że musi on skierować skargę pauliańską do sądu⁸. Jeżeli natomiast wierzyciel skieruje roszczenie pauliańskie do sądu, wtedy rozpoznaniu będzie podlegało roszczenie procesowe – czyli ujęte w ramy procesowe twierdzące roszczenie materialnoprawne⁹.

W ramach uwag definicyjnych poruszenia wymaga także kwestia podmiotów zaangażowanych w dokonanie czynności fraudacyjnej, a następnie będących stronami postępowania w tym przedmiocie. Jak już wspomniano powyżej, postępowanie w przedmiocie skargi pauliańskiej charakteryzuje się istnieniem stosunku podstawowego, czyli relacji wierzyciel – dłużnik. Ze względu jednak na fakt, że wierzycielowi ze stosunku podstawowego przysługuje uprawnienie do żądania uznania czynności fraudacyjnej za bezskuteczną bywa on także nazywany wierzycielem pauliańskim. Przy czym zamienne używanie pojęcia wierzyciel i wierzyciel pauliański nie powinno uchybiać klarowności wykładu.

Obok wierzyciela i dłużnika w sprawę pauliańską uwikłana jest także osoba trzecia (jest to podmiot, z którym dłużnik dokonał czynności fraudacyjnej). W doktrynie pojawiają się głosy, że na określenie osoby trzeciej można byłoby także używać pojęcia dłużnika pauliańskiego (jako odbicie pojęcia wierzyciel pauliański), przy czym przyjęcie takiej siatki pojęciowej powoduje jednoznaczne opowiedzenie się za koncepcją, że skutkiem wyroku pauliańskiego jest powstanie stosunku obligacyjnego pomiędzy wierzycielem a osobą trzecią¹⁰. Nie jest to jednak pojęcie o charakterze ustawowym, gdyż Ustawodawca konsekwentnie nazywa podmiot, z którym dłużnik dokonał czynności fraudacyjnej, osobą trzecią. Z tego też względu w ramach dalszych rozważań autor rozprawy będzie posługiwał się właśnie takim pojęciem. Jedynie na marginesie w tym miejscu należy zaznaczyć, że używanie pojęcia wierzyciel pauliański nie jest

⁸ H. Tramer przyjmuje, że roszczenie materialnoprawne istnieje albo nie, co wynika z przepisów prawa materialnego, natomiast roszczenie procesowe powstaje i istnieje z chwilą wytoczenia powództwa i ma swój odrębny byt procesowy. O roszczeniu procesowym można mówić wyłącznie jako o zasadnym albo niezasadnym. H. Trammer: *Następcza bezprzedmiotowość procesu cywilnego*. Kraków 1950, s. 15.

⁹ H. Trammer: *Następcza...*, s. 1–18; J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapiere i in.: *Postępowanie cywilne*. Warszawa 2016, s. 255–257.

¹⁰ Za określaniem osoby trzeciej mianem dłużnika lub dłużnika pauliańskiego opowiada się między innymi M. Wilejczyk. M. Wilejczyk: *Skutki rozporządzenia przez dłużnika pauliańskiego uzyskaną korzyścią majątkową*. „PS”. 2013, nr 10, s. 31–32.

warunkowane istnieniem pomiędzy wierzycielem a osobą trzecią stosunku obligacyjnego, a wynika z faktu opisanego uprawnienia wierzyciela do wystąpienia z żądaniem uznania czynności dokonanej przez dłużnika i osobę trzecią za bezskuteczną. Przymiotnik pauliański w tym przypadku odnosi się więc do tego, że wierzyciel ze stosunku podstawowego nie jest stroną ani dłużnikiem, ani wierzycielem czynności fraudacyjnej.

Rozdział II. ISTOTA *ACTIO PAULIANA* – ZAGADNIENIA WPROWADZAJĄCE

2.1. Umieszczenie skargi pauliańskiej w polskim systemie prawnym oraz jej relacja do innych zbliżonych instytucji prawa cywilnego materialnego

W polskim porządku prawnym, wzorem prawa niemieckiego (choć w przypadku prawa niemieckiego istnieje odrębna ustawa regulująca problematykę skargi pauliańskiej) oraz regulacji obowiązujących w okresie międzywojennym, funkcjonują dwa odrębne systemy prawne pozwalające na uznanie dokonanie czynności prawnej za bezskuteczną. Będzie to system o charakterze indywidualnym, uregulowany w art. 527 k.c., przyznający uprawnienie do zaskarżenia czynności indywidualnemu wierzycielowi, który został pokrzywdzony dokonaniem czynności prawnej przez dłużnika z osobą trzecią. Przyznanie uprawnienia indywidualnemu wierzycielowi nie oznacza oczywiście, że spośród wszystkich wierzycieli dłużnika tylko jednemu będzie przysługiwało uprawnienie do żądania uznania czynności za bezskuteczną wobec niego. Jest to uprawnienie o charakterze indywidualnym dlatego, że przysługuje każdemu z wierzycieli z osobna, a zatem każdy podmiot, który ma status wierzyciela w stosunku do dłużnika, który dokonał czynności fraudacyjnej, może zaskarżyć dokonaną przez tego dłużnika czynność. Drugim systemem będzie system upadłościowy statuujący uprawnienie do żądania uznania za bezskuteczne czynności dokonanych przez upadłego w pewnym okresie przypadającym przed ogłoszeniem upadłości. W takim przypadku syndykowi przysługuje uprawnienie do wzruszenia wszystkich czynności upadłego dokonanych we wskazanym przez relewantne przepisy terminie. Podstawowe różnice pomiędzy skargą pauliańską przysługującą indywidualnemu wierzycielowi a skargą pauliańską przysługującą syndykowi dotyczą przedmiotu roszczenia procesowego i sposobu zaspokojenia z przedmiotu czynności fraudacyjnej. Syndykowi na podstawie art. 134 p.u. przysługuje roszczenie o wydanie przedmiotu czynności fraudacyjnej do masy. Na podstawie przepisów kodeksu cywilnego (art. 527 k.c.) nie sposób sformułować tożsamego roszczenia, którego przedmiotem byłoby wydanie wierzycielowi przedmiotu czynności fraudacyjnej. Oznacza to, że indywidualnemu wierzycielowi przysługiwały będą inne roszczenia niż syndykowi. Inaczej będzie także wyglądała możliwość uzyskania zaspokojenia.

Z drugiej jednak strony przepisy prawa upadłościowego w sprawach nieuregulowanych odsyłają do przepisów kodeksu cywilnego. Z tego też względu

w ramach niniejszego opracowania zostaną omówione kwestie wspólne dla zaskarżania czynności przez indywidualnego wierzyciela oraz syndyka – czyli kwestie przesłanek skargi pauliańskiej, kwestie charakterystyczne dla dochodzenia roszczenia przez indywidualnego wierzyciela oraz kwestie charakterystyczne dotyczące zaskarżania czynności dokonanych przez dłużnika przed ogłoszeniem upadłości.

W dalszej części niniejszego rozdziału autor dysertacji skupi się na zagadnieniu odróżnienia skargi pauliańskiej od innych instytucji prawa cywilnego materialnego, które również mają charakter indywidualny i które prowadzą do podobnych skutków jak skarga pauliańska. Co więcej, wydaje się, że bardzo często stan faktyczny kwalifikowany jako odpowiadający zastosowaniu skargi pauliańskiej może także uzasadniać zastosowanie innych instytucji prawa cywilnego materialnego prowadzących do uznania czynności prawnej za nieważną lub bezskuteczną. Jeżeli bowiem dłużnik działa ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli, a zatem w celu pomniejszenia swojego majątku, który byłby dostępny dla egzekucji prowadzonej przez tych wierzycieli, to czy dokonana przez niego czynność prawna z osobą trzecią nie jest także sprzeczna z zasadami współżycia społecznego, a tym samym dotknięta sankcją nieważności na podstawie art. 58 § 2 k.c. Konieczne jest więc dokonanie limitacji instytucji skargi pauliańskiej od innych instytucji prawa cywilnego materialnego. Przy czym wskazane rozróżnienie jest o tyle istotne, że sankcja nieważności czynności prawnej będzie wyprzedzała sankcję bezskuteczności tej czynności. Jeżeli określona czynność będzie mogła zostać uznana za nieważną (z jakiegokolwiek powodu), to nie będzie można wzruszyć tej czynności jako bezskutecznej¹¹.

Problematyka limitacji skargi pauliańskiej od nieważności czynności prawnej spowodowanej naruszeniem zasad współżycia społecznego na podstawie art. 58 § 2 k.c. jest dostrzegana zarówno w doktrynie, jak i w judykaturze. Zdaniem A. Kubasa z naruszeniem zasad współżycia społecznego polegającym na dokonaniu czynności prawnej w ten sposób, że dochodzi do rozporządzenia majątkiem, przy świadomości, że taka czynność może być krzywdząca dla wierzycieli oraz świadomości lub co najmniej nagannej niewiedzy po stronie osoby, z którą taka czynność jest dokonana, ustawodawca łączy sankcję w postaci bezskuteczności czynności prawnej (art. 527 i nast. k.c.), co tym

¹¹ R. Adamus: *Bezwzględna nieważność czynności prawnej a bezskuteczność względna czynności prawnej w kontekście obowiązków syndyka masy upadłości i zarządcy masy sanacyjnej*. „Monitor Prawa Bankowego” 2023 nr 1, s. 72.

samym wyłącza możliwość zastosowania dalej idącej sankcji w postaci nieważności tej czynności (art. 58 § 2 k.c.)¹². Autor ten zauważa jednak, że w sytuacji, gdy opisane powyżej działanie dłużnika będzie wypełniało jednocześnie znamiona czynu zabronionego opisanego w art. 300 i nast. k.k., to czynność taka jest bezwzględnie nieważna jako sprzeczna z ustawą (art. 58 § 1 k.c.)¹³. W ocenie autora niniejszej dysertacji pogląd ten, przynajmniej w części, musi zostać poddany krytyce. Odrzucić należy możliwość zastosowania sankcji wynikającej z art. 58 k.c., w miejsce tej wynikającej z art. 527 k.c., w sytuacji gdy działanie dłużnika będzie jednocześnie wypełniało znamiona czynu zabronionego opisanego w art. 300 k.k. Przestępstwo określone w art. 300 k.k. jest przestępstwem o charakterze materialnym, a więc jego istota jest uzależniona od skutku w postaci bądź udaremnienia, bądź utrudnienia zaspokojenia roszczeń wierzyciela¹⁴. Skutek w postaci udaremnienia bądź utrudnienia zaspokojenia nie ziści się, w sytuacji gdy czynność zostanie uznana za nieważną na podstawie art. 58 k.c. W judykaturze przyjmuje się, że norma zawarta w art. 527 k.c. stanowi przepis szczególny, o którym mowa w art. 58 § 1 k.c.¹⁵. Nie można zatem uznać, by dopuszczenie się przez zbywcę przestępstwa z art. 300 § 1–3 k.k. skutkowało samo przez się nieważnością czynności prawnej jako sprzecznej z ustawą¹⁶. Właściwą sankcją dla takiej czynności zgodnie z art. 58 § 1 k.c. (czynność prawna sprzeczna z ustawą albo mająca na celu obejście ustawy jest nieważna, **chyba że właściwy przepis przewiduje inny skutek**, w szczególności ten, iż na miejsce nieważnych postanowień czynności prawnej wchodzi odpowiednie przepisy ustawy) będzie przede wszystkim możliwość żądania przez wierzyciela ochrony jego praw przez skargę pauliańską¹⁷.

Analiza poglądów judykatury na kwestię zakresu zastosowania art. 58 k.c. oraz 527 i nast. k.c. prowadzi do wniosku, że istnieją w tym zakresie dwa możliwe do przyjęcia stanowiska. Pierwsze opiera się na założeniu, że skarga pauliańska stanowi *lex specialis* w stosunku do przepisów o nieważności czynności prawnej z powodu naruszenia zasad

¹² A. Kubas: *Przedmiot zaskarżenia skargą pauliańską* W: *Experientia docet. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Elżbiecie Traple*. Red. P. Kostański, P. Podrecki, T. Targosz. Warszawa 2017, s. 973.

¹³ A. Kubas: *Przedmiot zaskarżenia...*, s. 974.

¹⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 lutego 2002 r., V KKN 83/00, LEX nr 53056.

¹⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 27 kwietnia 2016 r., I ACa 1080/15, LEX nr 2081582.

¹⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 marca 2015 r., III CSK 224/14, LEX nr 1682210.

¹⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 17 listopada 2016 r., I ACa 728/16, LEX nr 2188832.

współzycia społecznego¹⁸. Pogląd ten opiera się na założeniu, że jeżeli ustawodawca wprowadził regulację, która z konkretnym typem naruszenia zasad współzycia społecznego łączy określoną sankcję, to stosowanie regulacji o charakterze ogólnym będzie wyłączone¹⁹. Drugie stanowisko opiera się na założeniu, że pokrzywdzonemu działaniem dłużnika wierzycielowi przysługuje prawo wyboru, co do tego, czy chce skorzystać z uprawnienia przewidzianego w art. 58 k.c., czy też ze skargi pauliańskiej²⁰. W ocenie autora dysertacji brak jest jednak przekonujących argumentów, które przemawiałyby za zastosowaniem drugiego ze wskazanych rozwiązań. Przewidziana w art. 58 k.c. sankcja bezwzględnej nieważności czynności prawnej jest zdecydowanie dalej idąca niż sankcja bezskuteczności względnej łącząca się ze skargą pauliańską. Co więcej, w sytuacji, w której pozostawić wierzycielowi możliwość wyboru, co do tego, czy chce on wywołać skutek w postaci nieważności czynności, czy też jedynie bezskuteczności względnej, wydaje się, że stosowanie instytucji skargi pauliańskiej praktycznie straciłoby na znaczeniu. Gdyby wierzyciel mógł wywołać skutek w postaci nieważności czynności dokonanej przez dłużnika z osobą trzecią, nie byłby on narażony na konieczność poszukiwania zaspokojenia w majątku osoby trzeciej, gdyż skutkiem nieważności byłby powrót przedmiotu czynności do majątku dłużnika.

Skarga pauliańska, stanowiąc uniwersalny środek ochrony wiarygodności pieniężnych, znajduje zastosowanie, gdy sprzeczność dokonanej czynności prawnej z zasadami współzycia społecznego polega wyłącznie na pokrzywdzeniu wierzyciela. Natomiast konieczność zastosowania art. 58 § 2 k.c. powstaje wówczas, gdy zmierzający do tego pokrzywdzenia sposób działania rażąco odbiega od powszechnie przyjmowanych i uznawanych w społeczeństwie zasad postępowania i wartości. Funkcją art. 58 § 2 k.c. jest zatem wyeliminowanie z obrotu prawnego czynności prawnych niezgodnych z

¹⁸ W początkowym projekcie kodeksu cywilnego jego projektodawcy nie zdecydowali się na wprowadzenie instytucji skargi pauliańskiej. Ówczesni przedstawiciele doktryny argumentowali, że brak wprowadzenia tej instytucji (pomimo tego, że ich wypowiedzi na temat niewprowadzania do kodeksu cywilnego skargi pauliańskiej były krytyczne) może wynikać z faktu, że w przypadkach, gdy dojdzie do naruszenia interesów wierzyciela przez nielojalne zachowanie dłużnika, wystarczającą sankcją będzie uznanie dokonanej przez dłużnika z osobą trzecią czynności prawnej za nieważną ze względu na naruszenie zasad współzycia społecznego. T. Hilarowicz: *Czy słuszne jest zniesienie skargi pauliańskiej w projekcie kodeksu cywilnego*. „NP”, 1955, nr 11, s. 69.

¹⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 kwietnia 2013 r., II CSK 557/12, OSNC 2014/2/13.

²⁰ Taka teza pojawia się chociażby w Wyroku Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 25 kwietnia 2018 r., I ACa 1022/17 (OSASz 2018/3/29-72), choć w przypadku tego orzeczenia sąd dopuścił zastosowanie art. 58 k.c. zamiast skargi pauliańskiej z tego względu, że możliwość wytoczenia powództwa opartego na art. 527 k.c. jest ograniczona terminem. Tego typu ograniczenie nie ma natomiast zastosowania w przypadku nieważności czynności prawnej.

zasadami współzycia społecznego, a jednocześnie niesprzecznych z innymi zasadami prawa i nieobjętych działaniem art. 527 § 1 k.c.²¹.

W ocenie G. Pobożniaka, pomiędzy zakresem hipotez (art. 527 i 58 § 2 k.c.) występuje logiczny przypadek niezależności, gdyż dokonanie czynności prawnej z pokrzywdzeniem wierzycieli zasługuje co prawda na negatywną ocenę etyczną, to jednak nie jest to równoważne ze stwierdzeniem, że cel lub treść dokonanej czynności są sprzeczne z zasadami współzycia społecznego²². Wskazany autor krytykuje możliwość zastosowania sankcji przewidzianej w art. 58 § 2 k.c. w sytuacji szczególnego natężenia przesłanek koniecznych do wystąpienia ze skargą pauliańską, tj. szczególnie złej woli dłużnika (intencji) oraz intensywności pokrzywdzenia wierzyciela²³. W ocenie G. Pobożniaka kryterium rozróżniające powinno mieć charakter obiektywny i być związane ze skutkami dokonanej czynności – w sytuacji gdy naruszenie zasad współzycia społecznego dotyka także innych uczestników obrotu, a nie indywidualnie chronionego za pomocą skargi pauliańskiej pojedynczego wierzyciela, wtedy za uzasadnione należy uznać zastosowanie art. 58 § 2 k.c.²⁴.

Nie jest jednak wykluczone, że czynność prawna dokonana w warunkach objętych hipotezą normy art. 527 k.c. jednocześnie dotknięta będzie nieważnością z uwagi na sprzeczność z zasadami współzycia społecznego (z innych przyczyn niż pokrzywdzenie wierzyciela). Istnienie takiej wadliwości czynności spowoduje bezzasadność poszukiwania przez wierzyciela ochrony prawnej na podstawie art. 527 k.c. M. Jasińska przyznaje instytucji zawartej w art. 58 § 2 k.c. wyjątkowy charakter i w związku z tym uznaje, że powinna być ona stosowana w szczególnie uzasadnionych przypadkach. Nie każde naruszenie zasad współzycia społecznego będzie pociągało za sobą skutek w postaci nieważności czynności²⁵.

²¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 maja 2023 r., II CSKP 1430/22, LEX nr 3569555. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 3 kwietnia 2020 r., VI ACa 774/18, LEX nr 3154147.

²² G. Pobożniak: *Problematyka wyłączenia wielości ocen i zdeterminowania właściwej do zastosowania normy (art. 527§1 i art. 58§1 i 2 KC) w przypadku dokonania czynności prawnej naruszającej interes wierzyciela*. W: *Usus magister Optimus. Rozprawy prawnicze ofiarowane Profesorowi Andrzejowi Kubasowi*. Red. B. Jelonek-Jarco, R. Kos, J. Zawadzka. Warszawa 2016, s. 181.

²³ Ibidem, s. 182.

²⁴ Ibidem, s. 186.

²⁵ M. Jasińska: *Skarga pauliańska. Ochrona wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika. Komentarz do art. 527–534 KC i przepisów powiązanych (KRO, PrUpad, KPC, KK)*. Warszawa 2020. Legalis, Komentarz do art. 527, Rozdział I - Artykuł 527 a art. 59 KC, pkt. 25.

Podsumowując powyższe rozważania, należy uznać, że skarga pauliańska jest zbliżona do instytucji nieważności czynności prawnej, ze względu na naruszenie zasad współżycia społecznego wynikającej z art. 58 § 2 k.c. Pomimo istnienia w tym zakresie rozbieżności poglądów, za najbardziej uzasadnione należy uznać przyjęcie, że przepisy o skardze pauliańskiej stanowią *lex specialis* w stosunku do art. 58 § 2 k.c. Ustawodawca z przypadkiem naruszenia zasad współżycia społecznego polegającym na tym, że dłużnik działa ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli, a osoba trzecia pozostaje w złej wierze lub cechuje się naganną niewiedzą, łączy sankcję w postaci bezskuteczności względnej i w tego typu przypadkach naruszeń zasad współżycia społecznego właśnie taka sankcja powinna być stosowana. W ocenie autora dysertacji zastosowanie art. 58 § 2 k.c. do działania dłużnika ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli może mieć miejsce zupełnie wyjątkowo, gdy np. skorzystanie z uprawnienia przewidzianego w art. 527 k.c. nie jest już możliwe ze względu na upływ przewidzianego art. 534 k.c. terminu, a konieczność wzruszenia czynności uzasadniona jest istotnym naruszeniem zasad współżycia społecznego.

Jak się wydaje, regulacja zawarta w art. 527 k.c. jest również bardzo zbliżona do tej zawartej w art. 59 k.c. Przepis ten, podobnie zresztą jak art. 527 k.c., jest normą, która ogranicza swobodę umów i swobodę rozporządzania majątkiem – stanowi wyjątek od zasady, że z umowy wynikają prawa i obowiązki jedynie dla stron, które ją zawarły, natomiast nie może mieć skutków prawnych względem osób trzecich²⁶. W klasycznym przypadku, jeżeli druga strona nie wykonała umowy to jej odpowiedzialność uregulowana jest w art. 471 k.c. i ogranicza się do obowiązku naprawienia szkody, którą druga strona poniosła przez to, że dłużnik nie wykonał lub nienależycie wykonał swoje zobowiązanie. Od tej ogólnej zasady odpowiedzialności kontraktowej funkcjonują w prawie cywilnym dwa wyjątki – pierwszy zawarty w art. 527 k.c., który łączy się ze stanem niewypłacalności dłużnika i wynikającą z tego stanu niemożnością zaspokojenia roszczenia wierzyciela (czyli najczęstszym przypadkiem pokrzywdzenia wierzyciela) oraz drugim, zawartym w art. 59 k.c., który łączy się z zawarciem przez dłużnika innej umowy, która uniemożliwia mu wykonanie pierwotnie zaciągniętego zobowiązania.

²⁶ A. Ohanowicz: *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 13 lutego 1970 r., III CRN 546/69*. „OSPiKA” 1971, nr 4, s. 184. Nie jest to jednak pogląd jednolity, gdyż w doktrynie podnoszone są poglądy o rozszerzonej skuteczności wierzytelności zbliżającej ją do prawa o charakterze bezwzględny. A. Kubas: *Rozszerzona skuteczność wierzytelności*. „Studia Cywilistyczne”, 1969, nr XIII-XIV, s. 216.

Po wprowadzeniu do kodeksu cywilnego art. 59 (przepis ten nie zawierał swojego odpowiednika w kodeksie zobowiązań) zarówno przedstawiciele doktryny, jak i judykatury podnosili, że zakres zastosowania tego przepisu jest tożsamy z zakresem zastosowania przepisów o skardze pauliańskiej. A. Ohanowicz wskazywał, że hipotezy obu norm będą się pokrywać wówczas, kiedy dłużnik zawrze umowę ze świadomości pokrzywdzenia wierzycieli, a druga strona będzie o tym wiedzieć, ponieważ w tym stanie rzeczy mieści się także wiadomość obu stron o roszczeniu osoby trzeciej²⁷. Wskazane instytucje były również niekiedy utożsamiane w judykaturze²⁸.

Z dogmatycznego punktu widzenia nie wydaje się jednak być poprawne, by w porządku prawnym funkcjonowały dwa rozwiązania, które mogłyby mieć zastosowanie do takich samych stanów faktycznych, nawet jeżeli przewidują one tożsamą sankcję bezskuteczności względnej. Jak zostało to już wyżej wskazane, art. 59 k.c. nie zawierał swojego odpowiednika w kodeksie zobowiązań. Inaczej również w kodeksie zobowiązań normowana była kwestia niektórych przesłanek wystąpienia ze skargą pauliańską. Obecnie kodeks cywilny w art. 527 § 2 posługuje się pojęciem niewypłacalności jako relewantnym dla oceny czy doszło do pokrzywdzenia wierzycieli, natomiast kodeks zobowiązań w art. 288 § 2 posługiwał się przesłanką braku majątku pozwalającego na zupełne zaspokojenie wierzytelności. Porównanie treści wskazanych przepisów prowadzi do wniosku, że doszło do zawężenia zakresu zastosowania skargi pauliańskiej, która pod rządami kodeksu cywilnego może służyć wyłącznie do ochrony wierzytelności pieniężnych²⁹.

W ocenie M. Pyziak-Szafnickiej pojęcie niewypłacalności zastosowane w art. 527 § 2 k.c. oraz pojęcie niemożliwości świadczenia (niemożliwości zadośćuczynienia roszczeniu osoby trzeciej) zawarte w art. 59 k.c. nie mają wspólnych desygnatów³⁰. Wskazane argumenty prowadzą wskazaną autorkę do wniosku, że zbieg norm art. 59 i

²⁷ A. Ohanowicz: *Zbieg norm w kodeksie cywilnym*. „NP”, 1966, nr 12, s. 1507.

²⁸ Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 13 lutego 1970 r. relacjonując zapadłe w sprawie orzeczenia sądów niższych instancji wskazał, że rozstrzygający sprawę sąd powiatowy przyjął, że art. 288 k.z. (odpowiednik dzisiejszego art. 527 k.c.) stanowi odpowiednik art. 59 k.c. Z takim rozstrzygnięciem nie zgodził się jednak Sąd Najwyższy podkreślając jednak daleko idącą odmienną pomiędzy art. 59 i 288 k.z., choć jednocześnie nie wykluczył możliwości zbiegu wskazanych norm. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 lutego 1970 r., III CRN 546/69, OSNC 1970/10/192. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 5 stycznia 1971 r., III CZP 88/70, OSNC 1971/7-8/131.

²⁹ M. Szafnicka: *Czy możliwy jest norm art. 59 i 527 k.c.?* „Acta Universitatis Lodzianis Folia Iuridica”, 1966, nr 27, s. 99; P. Grudziński: *Glosa do wyroku SN z dnia 24 lipca 2009 r., II CSK 124/09*. LEX/el. 2011.

³⁰ *Ibidem*, s. 105.

527 i nast. k.c. nie jest możliwy³¹. M. Jasińska natomiast zwraca uwagę, że różny jest zakres zastosowania wskazanych norm. Jej zdaniem art. 527 k.c. obejmuje przypadki, gdy dłużnik w wyniku zdziałanych czynności staje się niewypłacalny lub niewypłacalny w większym stopniu niż przed dokonaniem czynności, tymczasem hipoteza zawarta w art. 59 k.c. obejmuje wszystkie sytuacje niekorzystne dla wierzyciela, niezależnie od stanu finansowego dłużnika³². K. Haładyj przyjmuje, że o ile celem skargi pauliańskiej jest przeciwdziałanie uszczupleniu majątku dłużnika, które uniemożliwiłoby zaspokojenie wierzyciela w ramach postępowania egzekucyjnego, o tyle w przypadku art. 59 k.c. celem roszczenia dochodzonego na tej podstawie jest umożliwienie osobie trzeciej uzyskania świadczenia w pierwotnej postaci³³.

Wskazane tezy należy podzielić, mając na uwadze poniższe argumenty. Pierwszym elementem odróżniającym wskazane regulacje jest fakt, że art. 527 k.c. znajduje zastosowanie do wszystkich czynności prawnych, natomiast zastosowanie art. 59 k.c. pozostaje ograniczone wyłącznie do umów. Literalna treść wskazanych regulacji przynajmniej w odniesieniu do umów pozostaje jednak zbliżona. Rozporządzenie przez dłużnika składnikiem majątku (poprzez wykonanie umowy zawartej z osobą trzecią) przy świadomości pokrzywdzenia w ten sposób wierzycieli, jest niczym innym jak zawarciem umowy, której wykonanie czyni niemożliwym zadośćuczynienie roszczeniu osoby trzeciej (w tym przypadku istniejącego już wierzyciela dłużnika). W judykaturze podkreśla się jednak odmiennność przesłanek, które muszą wystąpić, by możliwe było zastosowanie art. 59 k.c. od przesłanek zastosowania art. 527 k.c. Roszczenie z art. 527 k.c. powstaje dopiero w razie niewypłacalności dłużnika i działania ze świadomością pokrzywdzenia wierzyciela, o czym druga strona wie lub wiedzieć powinna. Natomiast roszczenie z art. 59 k.c. powstaje bez względu na to, czy strony zawierające umowę miały świadomość, że wykonanie jej uniemożliwi zadośćuczynienie roszczeniu wierzyciela;

³¹ Ibidem, s. 100. Tożsame stanowisko zajmuje E. Łętowska i K. Osajda. E. Łętowska, K. Osajda: *System Prawa Prywatnego. Tom 1*. Red. M. Safjan. Warszawa 2012, s. 642. Odmiennie stanowisko zajmuje W. Popiołek, który uznaje, że w zbiegu z uregulowaniem art. 527 i n. po części pozostaje unormowanie art. 59, które zapewnia wierzycielowi realne wykonanie zobowiązania. W. Popiołek: *Kodeks cywilny. T II. Komentarz. Art. 450–1088. Przepisy wprowadzające*. Red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2021, Legalis, Komentarz do art. 527, nb. 5. Występowanie zbiegu art. 527 k.c. i art. 59 k.c. dopuszcza również K. Haładyj. K. Haładyj: *Kodeks cywilny. Komentarz*. Red. K. Osajda, Warszawa 2020, Legalis, Komentarz do art. 527, pkt. 6.

³² M. Jasińska: *Skarga pauliańska...*. Legalis, Komentarz do art. 527, Rozdział I - Artykuł 527 a art. 59 KC, pkt. 14.

³³ K. Haładyj: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, pkt. 5.

wystarczy, że wiedziały o istnieniu tego roszczenia³⁴. Ze względu na fakt, że art. 59 k.c. wymaga, by roszczenie osoby trzeciej pozostawało w takim stosunku do przedmiotu umowy, że samo jej wykonanie uniemożliwi zaspokojenie tego roszczenia, nie jest konieczne spełnienie jakichkolwiek dalszych przesłanek w celu jego zastosowania³⁵. W przypadku powództwa z art. 527 k.c. konieczne jest wykazanie przesłanek wystąpienia ze skargą pauliańską³⁶. Ochrona w przypadku skargi pauliańskiej zachodzi zatem w sytuacji spełnienia szeregu przesłanek o charakterze podmiotowym, w tym zwłaszcza pokrzywdzenia wierzyciela i łączącej się z nim niewypłacalności, natomiast w przypadku bezskuteczności wynikającej z art. 59 k.c. przesłanką jej zastosowania jest brak możliwości zadośćuczynienia roszczeniu wierzyciela, bez względu na przyczynę³⁷. Odmienne kształtuje się również krąg osób, przeciwko którym należy wystąpić z powództwem o uznanie czynności za bezskuteczną. W przypadku powództwa, którego podstawą jest art. 59 k.c., pozwani muszą być wszyscy kontrahenci będący stronami czynności (występuje w tym przypadku współuczestnictwo konieczne)³⁸, natomiast w przypadku skargi pauliańskiej wyłącznie osoba trzecia, która uzyskała korzyść majątkową w wyniku dokonanej czynności fraudacyjnej. W sposób istotny różnią się również cele wskazanych regulacji. W przypadku skargi pauliańskiej celem wierzyciela jest uzyskanie zaspokojenia jego wierzytelności, co najczęściej będzie przejawiało się w skuteczności egzekucji prowadzonej w stosunku do składnika majątkowego, który opuścił majątek dłużnika lub do niego nie wszedł³⁹. Art. 59 k.c. ma natomiast umożliwić

³⁴ M. Jasińska: *Skarga pauliańska – istota idei zaskarżenia*. „Prawo Spółek”, 2004, nr 5, s. 50. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 8 grudnia 1995 r., III CZP 170/95, OSNC 1996/3/40.

³⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 lutego 1970 r., III CRN 546/69, OSNC 1970/10/192.

³⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 grudnia 1976 r., III CRN 302/76, OSNC 1977/7/121.

³⁷ A. Ohanowicz: *Przepis art. 59 kodeksu cywilnego a tzw. ius ad rem*. „PiP”, 1966, nr 11, s. 685.

³⁸ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 17 września 1969 r., III CZP 65/69, OSNC 1970/2/28. G. Wolak: *Kodeks cywilny. Komentarz*. Red. M. Załucki. Warszawa 2023, Legalis, Komentarz do art. 527, nb. 7. M. Jasińska: *Skarga pauliańska...*, Komentarz do art. 527, Rozdział I - Artykuł 527 a art. 59 KC, pkt. 17.

³⁹ W ocenie A. Ohanowicza wskazana kwestia stanowi jedną z podstawowych różnic zachodzących pomiędzy art. 59 i 527 k.c. (choć autor ten dopuszcza również zbieg tych norm – tj. powstanie takiego stanu faktycznego, w którym zastosowanie może mieć zarówno hipoteza wynikająca z art. 59 k.c., jak i art. 527 k.c.). Zdaniem A. Ohanowicza art. 59 nie ma na celu zaspokojenie wierzyciela w ogóle tj. w każdy możliwy i dopuszczalny sposób (a zatem także przez wynagrodzenie szkody w pieniądzu), ale zaspokojenie efektywne tj. przez dokonanie świadczenia na jakie opiewa treść zobowiązania. Na marginesie można zaznaczyć, że takie ujęcie wskazanej kwestii zdawałoby się sprowadzać do tezy, że A. Ohanowicz aprobuje rozwiązanie polegające na tym, że w przypadku skargi pauliańskiej wierzyciel jest uprawniony do skierowania egzekucji do całego majątku dłużnika, a jedynym mającym w zakresie zastosowanie ograniczeniem jest wartość przedmiotu czynności fraudacyjnej. A. Ohanowicz: *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 5 stycznia 1971 r. (III CZP 88/70)*. „NP”, 1971, nr 11, s. 1693.

osobie uprawnionej uzyskanie realnego wykonania świadczenia w takiej postaci, w jakiej dłużnik zobowiązał się je spełnić⁴⁰.

Kolejnym przepisem, którego zakres zastosowania może być tożsamy z zakresem zastosowania przepisów o skardze pauliańskiej, jest uregulowana w art. 83 k.c. wada oświadczenia woli w postaci pozorności. *Prima facie* można stwierdzić, że wielu przypadkach dłużnik rozporządzający swoim majątkiem w celu udaremnienia egzekucji prowadzonej przez wierzyciela, zwłaszcza jeżeli to rozporządzenie następuje na rzecz osób najbliższych, dokonuje pozornej czynności prawnej. Teoretycznie, określony składnik opuszcza jego majątek, ale w praktyce ze względu na rozporządzenie na rzecz osoby najbliższej dłużnik nadal korzysta z tego składnika majątkowego. W przypadku pozorności ustawodawca przewidział sankcję w postaci nieważności oświadczenia woli złożonego drugiej stronie. Co zatem istotne i co zostało już podkreślone w ramach rozważań dotyczących stosunku art. 58 k.c. do art. 527 k.c., za bezskuteczną może być uznana wyłącznie czynność prawna, która jest ważna. Uznanie, że złożone drugiej stronie oświadczenie woli miało charakter pozorny prowadzi do nieważności czynności prawnej, a tym samym wyłącza możliwość zastosowania przepisów o skardze pauliańskiej. Dla dalszych rozważań kluczowe będzie więc ustalenie, kiedy czynność prawna może być uznana za pozorną.

Lektura treści art. 83 k.c. prowadzi do wniosku, że z pozornością oświadczenia woli może wystąpić w dwóch wariantach. Pierwszym, kiedy celem składającego oświadczenie woli nie jest wywołanie żadnych skutków prawnych (np. darowizna nieruchomości połączona z zawarciem umowy dożywocia sprowadzająca się w istocie do tego, że darczyńca nadal korzysta z tej nieruchomości jak właściciel z tym zastrzeżeniem, że nie może rozporządzić już jej własnością) oraz drugim, kiedy pod pozorem jednej czynności ukryta jest inna czynność (np. sprzedaż nieruchomości za symboliczną kwotę; taka czynność w istocie stanowi umowę darowizny). Sankcja nieważności łączona jest z pierwszym z wariantów, natomiast w przypadku ukrywania jednej czynności pod pozorem innej czynności ważność oświadczenia ocenia się według właściwości tej czynności. Inna będzie również relacja do skargi pauliańskiej pierwszego i drugiego wariantu pozorności. W przypadku wariantu pierwszego z czysto dogmatycznego punktu widzenia należałoby przyjąć, że sankcja nieważności, która łączona jest z pozornością,

⁴⁰ S. Szer: *Nowy rodzaj bezskuteczności czynności prawnych (art. 59 k.c.). „NP”*, 1966, nr 12, s. 1518.

powinna wyprzedzać sankcję uznania czynności prawnej za bezskuteczną⁴¹. M. Pyziak-Szafnicka podkreśla jednak, że przesłanki podmiotowe akcji pauliańskiej są jednak zdecydowanie łagodniejsze niż przesłanki pozorności. Z tego względu wskazana autorka opowiada się za dopuszczalnością akcji pauliańskiej także w sytuacji, gdy możliwe byłoby wytoczenie powództwa o uznanie czynności za pozorną⁴². Oznacza to według przywołanej autorki, że w sytuacji gdy dłużnik dokonał z osobą trzecią pozornej czynności prawnej, przy świadomości pokrzywdzenia wierzycieli, to w takim przypadku czynność ta powinna być wzruszona raczej w oparciu o przepisy o skardze pauliańskiej jako instytucji dedykowanej do zwalczania tego typu czynności niż przepisów o pozorności.

W odniesieniu natomiast do wariantu drugiego, czyli ukrycia jednej czynności pod pozorem innej, przepisy nakazują oceniać ważność dokonanej czynności według właściwości czynności ukrytej. Jeżeli zatem pod pozorem sprzedaży ukryta była darowizna, to według przepisów o darowiznie należy oceniać ważność tej czynności. Regulacja ta ma o tyle istotne znaczenie w odniesieniu do skargi pauliańskiej, że w sytuacji gdy dokonana czynność miała charakter nieodpłatny, to dochodzi do złagodzenia przesłanek wystąpienia powództwem pauliańskim. W sytuacji zatem, gdy na podstawie przepisów o pozorności zostanie ustalone, że pod pozorem sprzedaży ukryta została darowizna, umożliwi to zastosowanie w procesie pauliańskim złagodzonych przesłanek z art. 528 k.c., a w przypadku darowizny także domniemania wynikającego z art. 529 k.c. Jednocześnie można zauważyć, że przesłanki skargi pauliańskiej są łagodniejsze niż wymagania stawiane aktowi pozornemu, który w zasadzie zakłada, że dłużnik działał wspólnie i w porozumieniu ze stroną trzecią.

Powyższe rozważania prowadzą do wniosku, że zastosowanie skargi pauliańskiej powinno być dla wierzyciela rozwiązaniem prostszym niż wystąpienie z roszczeniem o

⁴¹ Taką tezę stawiają J. Ciszewski oraz M. Hapka, którzy argumentują, że zaskarżane za pomocą skargi pauliańskiej mogą być wyłącznie czynności, które nie są pozorne lub bezwzględnie nieważne, a sankcja nieważności bezwzględnej pochłania i wyprzedza sankcję bezskuteczności względnej. J. Ciszewski, M. Hapka: *Skarga pauliańska wierzycieli przyszłych*, W: *Prawo prywatne wobec wyzwań współczesności. Księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Leszkowi Ogiegle*. Red. M. Frasz, P. Ślęzak. Warszawa 2017, s. 34–35. P. Nazaruk: *Kodeks cywilny. Komentarz*. Red. J. Ciszewski. Warszawa 2019, art. 527, s. 986. J. Naczyńska: *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna (art. 353-534)*. Red. M. Frasz, M. Habdas. Warszawa 2018, art. 527, s. 1134. A. Janiak: *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania - część ogólna*. Red. A. Kidyba. Warszawa 2014, art. 527, s. 955. M. Bławat: *Kodeks cywilny. Komentarz*. Red. K. Osajda, W. Borysiak. Warszawa 2024, Legalis, pkt. 20. W. Popiołek: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 21. M. Jasińska: *Skarga pauliańska...*, pkt. 6, 19-20.

⁴² M. Pyziak-Szafnicka: *System Prawa Prywatnego. Tom 6. Prawo zobowiązań – część ogólna*. Red. A. Olejniczak. Warszawa 2014, s. 1690.

unieważnienie umowy ze względu na jej bezskuteczność. Oczywiście w toku postępowania o uznanie czynności za bezskuteczną może okazać się ponad wszelką wątpliwość, że czynność miała charakter pozorny i w takiej sytuacji wydaje się, że sąd powinien ustalić jej bezwzględną nieważność⁴³. Konstatacja ta prowadzi do konkluzji, że w przypadku procesu o uznanie czynności za pozorną, a tym samym jej unieważnienie, możliwe będzie zgłoszenie roszczenia o charakterze ewentualnym w postaci uznania czynności za bezskuteczną jeżeli spełnione są przesłanki skargi pauliańskiej⁴⁴.

2.2. Uzasadnienie odpowiedzialności osoby trzeciej

Jak już było to wskazane w ramach rozdziału I sytuacja w której dłużnik dokonuje czynności krzywdzącej swojego wierzyciela jest z punktu widzenia obrotu prawnego niepożądana, a ustawodawca traktuje taką czynność jako wadliwą. Konsekwencją wadliwości czynności prawnej musi być zastosowanie jednej z przewidzianych przez prawo cywilne sankcji związanych z wadliwością. A. Wolter przyjmuje, że w prawie cywilnym występują cztery rodzaje sankcji – nieważność bezwzględna, nieważność względna (wzruszalność), bezskuteczność względna oraz bezskuteczność zawieszona⁴⁵. Katalog ten K. Gandor uzupełniał natomiast o unieważnialność⁴⁶. Z kolei S. Szer pomija w katalogu sankcji wadliwych czynności prawnych bezskuteczność zawieszoną⁴⁷. Natomiast E. Łętowska określa bezskuteczność zawieszoną mianem niezupełności czynności prawnej⁴⁸. Odnosząc wskazane sankcje wadliwości do czynności fraudacyjnej należy uznać, że sankcją dokonania takiej czynności jest jej bezskuteczność względna⁴⁹.

⁴³ M. Pyziak-Szafnicka: *Ochrona wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika*. „Studia Prawnicze”, 1994, nr 1-4, s. 54–55. M. Jasińska: *Skarga pauliańska...*, pkt. 21.

⁴⁴ Przeciwno konstruowaniu pozwu z uwzględnieniem roszczenia ewentualnego wypowiada się P. Machnikowski. P. Machnikowski: *Ochrona wierzycieli upadłościowych przed skutkami nieważnych i bezskutecznych względnie czynności upadłego i beneficjenta jego czynności – zagadnienia wybrane*. W: *Transformacje postępowania cywilnego w postępowaniach rozpoznawczych*. Red. I. Gil. Sopot 2017, s. 207.

⁴⁵ A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk: *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*. Warszawa 2000, s. 328.

⁴⁶ K. Gandor: *Konwersja nieważnych czynności prawnych*. „Studia Cywilistyczne”, 1963, t. 4, s. 45.

⁴⁷ S. Szer: *Prawo cywilne. Część ogólna*. Warszawa 1967, s. 73.

⁴⁸ E. Łętowska: *Podstawy prawa cywilnego*. Warszawa 1994, s. 113.

⁴⁹ W ocenie autora niniejszej dysertacji teza ta nie jest prawidłowa w odniesieniu do postępowania upadłościowego. W przypadku zaskarżenia czynności prawnej przez wierzyciela bezskuteczność czynności prawnej jest jedynie przesłanką dla zaistnienia konsekwencji wyroku pauliańskiego wynikających z przepisów prawa. Oznacza to, że z faktu, iż czynność została uznana za bezskuteczną wobec wierzyciela, nie wynikają żadne bezpośrednie konsekwencje prawne. Konstrukcja ta jest jednak o tyle użyteczna, że powoduje pozostawienie własności przedmiotu czynności fraudacyjnej przy osobie trzeciej. Kwestia ta ma o tyle istotne znaczenie, że w sytuacji, gdy wysokość wierzytelności podlegającej ochronie jest niższa niż wartość przedmiotu czynności, wtedy pozostała w postępowaniu egzekucyjnym nadwyżka pozostaje przy osobie trzeciej. Natomiast w przypadku postępowania upadłościowego istnieje norma prawna (art. 134

Jest to taka postać wadliwości czynności prawnej, która charakteryzuje się pełną ważnością i skutecznością w stosunku do wszystkich osób, z wyjątkiem tej, do której na skutek konstytutywnego wyroku sądu nastąpiło uznanie czynności za bezskuteczną czyli traktowaną tak jakby nigdy nie została dokonana⁵⁰. Interesującą tezę w tym zakresie postawił A. Doliwa, która wydaje się dość dobrze obrazować sankcję bezskuteczności względnej: bezskuteczność względna nie oznacza wadliwości dokonanej czynności prawnej, a jest raczej sankcją w odniesieniu do wadliwych intencji osób, które tej czynności dokonały; sama czynność jest skuteczna i prawidłowa, a sankcja bezskuteczności ograniczona podmiotowo stanowi konsekwencję dokonania czynności w warunkach, które nie zasługują na ochronę prawą⁵¹.

Z powyższej definicji wynika, że w zasadzie nie powinno być konieczności poszukiwania uzasadnienia odpowiedzialności osoby trzeciej, skoro w stosunku pomiędzy wierzycielem, dłużnikiem i osobą trzecią czynność ta jest traktowana tak jakby nigdy nie została dokonana. Oznacza to, że w relacjach pomiędzy tymi podmiotami składnik majątku dłużnika, który stanowił przedmiot rozporządzenia na rzecz osoby trzeciej powinien być traktowany tak, jak gdyby tego majątku nigdy nie opuścił. Konsekwencją takiego ujęcia byłoby, że wierzyciel legitymujący się tytułem wykonawczym przeciwko dłużnikowi uzyskując na swoją rzecz korzystne rozstrzygnięcie w procesie pauliańskim mógłby skierować egzekucję bezpośrednio do majątku dłużnika, do którego powracałby przedmiot rozporządzenia na rzecz osoby trzeciej. W sytuacji, gdyby w stosunku do osoby trzeciej nie toczyło się żadne postępowanie egzekucyjne, *prima facie* wydawać by się mogło, że realizacja uprawnień wierzyciela nie napotykałaby większych przeszkód. W takim przypadku przedmiot czynności fraudacyjnej powracałby do majątku dłużnika i wierzyciel pauliański mógłby uzyskać z niego zaspokojenie, przy czym byłby on jedynym podmiotem uprawnionym do uzyskania tego zaspokojenia, gdyż w stosunku do pozostałych wierzycieli dłużnika (którzy nie uzyskali dla siebie pozytywnego wyroku pauliańskiego) przedmiot czynności

p.u.), która wprost nakazuje przekazanie przedmiotu czynności fraudacyjnej do masy upadłości, co w zasadzie prowadzi do wniosku, że sankcją fraudacyjnej czynności prawnej w postępowaniu upadłościowym jest nieważność tej czynności, a nie jej bezskuteczność. Jeżeli przedmiot czynności fraudacyjnej został przekazany do masy, to nie sposób twierdzić, że w relacjach z pozostałymi osobami nadal przysługuje on osobie trzeciej.

⁵⁰ M. Gutowski: *Instytucje Prawa Prywatnego. Bezskuteczność czynności prawnej*. Warszawa 2013, s. 47–48.

⁵¹ A. Doliwa: *Prawo cywilne – część ogólna*. Warszawa 2004, s. 329–330.

fraudacyjnej nadal pozostawałby w majątku osoby trzeciej, a zatem byłby niedostępny do egzekucji dla tych wierzycieli.

Przywołana koncepcja napotyka jednak na kilka istotnych problemów podczas jej realizacji. Pierwszy związany jest z tym, że brak jest przepisów prawa procesowego, które umożliwiałyby w takiej sytuacji skuteczne przeprowadzenie egzekucji. Jak zostało to już wspomniane przedmiot czynności fraudacyjnej znajduje się w majątku dłużnika, tylko w relacji dłużnik-wierzyciel-osoba trzecia. W stosunku do pozostałych osób przedmiot ten znajduje się w majątku osoby trzeciej i z tego też względu najczęściej będzie pozostawał w jej władaniu. Przepisy prawa egzekucyjnego (art. 845 k.p.c.) pozwalają na zajęcie ruchomości będącej we władaniu osoby trzeciej w przypadkach przewidzianych w ustawie, takim przypadkiem może być właśnie prawomocne orzeczenie wydane w procesie pauliańskim. Przepis ten odnosi się jednak wyłącznie do ruchomości. W przypadku gdyby egzekucja miała być skierowana do innych składników majątkowych (np. nieruchomości) znajdujących się we władaniu osoby trzeciej brak jest tożsamyh przepisów, które zezwalałyby na dokonanie ich zajęcia. Drugi problem związany z realizacją tej koncepcji pojawiałby się w sytuacji, gdyby osoba trzecia posiadała swoich wierzycieli, którzy prowadziliby egzekucję w stosunku do przedmiotu czynności fraudacyjnej. W takim przypadku doszłoby do zbiegu egzekucji prowadzonej przeciwko dłużnikowi, który posiadałby w swoim majątku przedmiot czynności fraudacyjnej (oczywiście tylko w relacji do wierzyciela pauliańskiego), z egzekucją prowadzoną do tego samego składnika majątkowego przez wierzycieli osoby trzeciej prowadzących egzekucję z jej majątku. Rozwiązania tego problemu można byłoby poszukiwać w treści art. 532 k.c. Przepis ten mógłby zostać potraktowany jako przepis prawa egzekucyjnego rozstrzygający kolizję pomiędzy egzekucją prowadzoną przez wierzyciela pauliańskiego z przedmiotu czynności fraudacyjnej oraz wierzycieli osoby trzeciej, którzy również kierują egzekucję do przedmiotu czynności fraudacyjnej. W ocenie autora rozprawy rozwiązanie to nie jest jednak przekonujące, gdyż w sposób nieuprawniony uprzywilejowałby wierzyciela pauliańskiego względem wierzycieli osoby trzeciej, w tym wierzycieli alimentacyjnych, czy takich którzy zadbali o zabezpieczenie swoich praw o ustanowienie zastawu lub hipoteki. Trzecim zarzutem, który można postawić wskazanej koncepcji jest jej nietrafność w sytuacji, gdy przedmiotem czynności fraudacyjnej były pieniądze lub inne rzeczy o charakterze zamiennym. W takim przypadku wyodrębnienie przedmiotu

czynności fraudacyjnej z majątku osoby trzeciej nie jest zwyczajnie możliwe, gdyż dochodzi do jego zmieszania z majątkiem tej osoby. W judykaturze przyjmuje się więc, że w takim przypadku powinno powstać uprawnienie wierzyciela do prowadzenia egzekucji z całego majątku osoby trzeciej⁵².

Powyższe rozważania prowadzą do wniosku, że stan bezskuteczności względnej w przypadku skargi pauliańskiej powinien być rozumiany w taki sposób, że oznacza on uprawnienie do zaspokojenia się przez wierzyciela pauliańskiego z przedmiotu majątkowego, który opuścił majątek dłużnika i obecnie znajduje się w majątku osoby trzeciej⁵³. Rozwinięciem tej konstatacji mogłaby być postawiona przez F. Zolla teza, że wierzyciel może żądać od osoby trzeciej, żeby osoba ta wydała mu przedmiot czynności fraudacyjnej lub jego wartość, a jeżeli czynność fraudacyjna polegała na zwolnieniu z długu to żeby ten dług zapłacił⁵⁴. Pomimo, przywołana koncepcja dotycząca wydania przedmiotu czynności fraudacyjnej, nie znalazła szerszej aprobaty wśród przedstawicieli doktryny, to jednak obecnie nie pozostawia wątpliwości, że celem skargi pauliańskiej jest uzyskanie takiego rozstrzygnięcia, która umożliwiłaby wierzycielowi sięgnięcie do majątku osoby trzeciej i poszukiwanie w nim zaspokojenia swojego roszczenia. Skoro zatem egzekucja ma być kierowana do majątku osoby trzeciej to muszą istnieć koncepcje wyjaśniające istnienie w takim przypadku odpowiedzialności osoby trzeciej, która przecież nie była stroną czynności fraudacyjnej.

W polskiej doktrynie prawa cywilnego kwestia uzasadnienia odpowiedzialności osoby trzeciej była już przedmiotem dość szerokich rozważań M. Pyziak-Szafnickiej, z tego też względu uważam, za nieuzasadnione powielenie przeprowadzonych przez wskazaną autorkę rozważań, skupiając się jedynie na ich podsumowaniu oraz ewentualnie przedstawieniu alternatywnych uzasadnień dla odpowiedzialności osoby trzeciej. Zdaniem M. Pyziak-Szafnickiej, teorie uzasadniające odpowiedzialność osoby trzeciej można podzielić na te, które zakładają istnienie zobowiązania osoby trzeciej oraz takie, które negują istnienie zobowiązania osoby trzeciej⁵⁵.

⁵² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 października 2012 r., I CSK 139/12, LEX nr 1274944.

⁵³ Autor rozprawy pomija w tym miejscu kwestię legitymowania się przez wierzyciela pauliańskiego tytułem wykonawczym przeciwko osobie trzeciej, gdyż kwestia ta będzie stanowiła przedmiot szerszych rozważań w ramach kolejnych rozdziałów niniejszego opracowania.

⁵⁴ Wskazana teza została postawiona pod rządami kodeksu zobowiązań, jednak jak już to było wcześniej wspomniane, regulacje zawarte w kodeksie zobowiązań w zasadniczej części nie zmieniły się w stosunku do tych, które funkcjonują pod rządami kodeksu cywilnego. F. Zoll: *Zobowiązania w zarysie według polskiego kodeksu zobowiązań*. Warszawa 1948, s. 210.

⁵⁵ M. Pyziak-Szafnicka: *Ochrona wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika*. Warszawa 1995, s. 26.

Jeśli chodzi o teorie zakładające istnienia zobowiązania osoby trzeciej to bardzo różnicowane są źródła powstania tego zobowiązania. Wzorem prawa rzymskiego źródeł powstania zobowiązania osoby trzeciej poszukuje się w uznaniu dokonania czynności fraudacyjnej za delikt lub quasi delikt⁵⁶. Teorie oparte o delikt lub quasi delikt zyskały największą aprobatę pod rządami prawa francuskiego⁵⁷. Inne koncepcje przyjmują uznanie czynności fraudacyjnej za nadużycie prawa podmiotowego lub bazują na teorii bezpodstawnego wzbogacenia⁵⁸.

W polskiej doktrynie najszerzą aprobatę zyskała jednak teoria zobowiązania wynikającego z ustawy. U podstaw tej koncepcji leży założenie, że w chwili spełnienia przesłanek wyrażonych w art. 527 k.c. lub w chwili uprawomocnienia się wyroku pauliańskiego *ex lege* powstaje pomiędzy wierzycielem, a osobą trzecią węzeł obligacyjny⁵⁹. Przedmiotem tego zobowiązania po stronie osoby trzeciej miałby być obowiązek znoszenia podejmowanych względem niej czynności egzekucyjnych⁶⁰. W doktrynie sporne jednak pozostaje czy w treści pozwu skierowanego przeciwko osobie trzeciej powinno znaleźć się żądanie zasądzenia znoszenia egzekucji, czy też obowiązek znoszenia egzekucji wynika z samego uznania czynności za bezskuteczną względem wierzyciela⁶¹.

Do tej koncepcji należy jednak odnieść się krytycznie. Argumentów dlaczego teza o zasądzeniu znoszenia egzekucji jest poddawana krytyce można poszukiwać w wypowiedziach doktryny dotyczących innych przypadków, gdzie określona osoba ponosi odpowiedzialność nie za swój dług (np. zastaw czy sytuacji gdy zobowiązania zostało zaciągnięte przez jednego z małżonków, ale drugi również ponosi za nie odpowiedzialność), a które w ocenie autora dysertacji są zbliżone do sytuacji ponoszenia

⁵⁶ W. Wołodkiewicz, M. Zabłocka: *Prawo rzymskie. Instytucje*. Warszawa 2023, s. 292.

⁵⁷ M. Pyziak-Szafnicka: *Ochrona wierzyciela...*, s. 29.

⁵⁸ Ibidem, s. 26–39.

⁵⁹ M. Jasińska: *Skarga pauliańska...*, Komentarz do art. 527, Rozdział II - Zakres przedmiotowy skargi pauliańskiej, pkt. 9.

⁶⁰ R. Longchamps de Berier: *Zobowiązania*. Poznań 1948, s. 442. A. Ohanowicz: *System...*, s. 945; K. Ochocińska: *Wierzyciel pauliański jako uczestnik postępowania egzekucyjnego dotyczącego nieruchomości osoby trzeciej – glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 16.06.2021 r., III CZP 60/19*. Glosa 2022, nr 4, s. 51–52; M. Ożóg: *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 3.06.1982 r., III CRN 105/82*, „OSP i KA” 1984, 12, s. 609; J. Pisuliński: *Zobowiązania. Część ogólna. Tom II. Komentarz*. Red. P. Machnikowski. Warszawa 2024, Legalis, Komentarz do art. 527 nb. 21; G. Wolak: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 3.

⁶¹ Do zwolenników tego drugiego poglądu należy zaliczyć L. Steckiego, który wskazuje, że wierzyciel nie jest zobowiązany do zamieszczenia w pozwie żądania znoszenia egzekucji przez osobę trzecią, gdyż wystarczające jest żądanie uznania czynności za bezskuteczną wobec niego. L. Stecki: *Kodeks cywilny z komentarzem*. Red. J. Winiarz. Warszawa 1989, s. 540.

przez osobę trzecią odpowiedzialności za zobowiązanie zaciągnięte przez dłużnika. Przykładowo, w doktrynie przyjmuje się, że w przypadku realizacji dochodzenia zaspokojenia z przedmiotu zastawu od dłużnika rzeczowego niebędącego jednocześnie dłużnikiem osobistym zastawnika nie można zasądzić od niego obowiązku znoszenia egzekucji⁶², gdyż przepisy kodeksu postępowania cywilnego nie znają sposobu wykonania wyroku polegającego na zobowiązaniu pozwanego do znoszenia egzekucji⁶³. W kodeksie postępowania cywilnego znajdują się jednak przepisy, które umożliwiają realizację wyroku, który przewidywałby ograniczenie odpowiedzialności pozwanego do określonej rzeczy lub określonej kwoty (art. 319 w zw. z art. 837 k.p.c.)⁶⁴. Co istotne, jeżeli skutkiem przepisów o skardze pauliańskiej miałyby być powstanie zobowiązania wynikającego z ustawy to wyrok w takiej sprawie musiałby mieć charakter deklaratoryjny – skoro wyrok nie tworzy nowego stanu prawnego (nie ingeruje w istniejące stosunki prawne), a jedynie potwierdza coś co miałyby wynikać bezpośrednio z przepisów ustawy, to nie budzi wątpliwości, iż wyrok taki miałby charakter deklaratoryjny lub ewentualnie charakter deklaratoryjno-konstytutywny⁶⁵. Możliwość występowanie orzeczeń o charakterze mieszanym została jednak poddana w doktrynie znaczącej krytyce⁶⁶. Z tego względu dość powszechna jest teza o konstytutywnym charakterze wyroku pauliańskiego, co jak wskazano powyżej jest w zasadzie niemożliwe do pogodzenia z teorią zobowiązania wynikającego z ustawy. Do podstawowych argumentów przesądzających o tym, że wyrok pauliański ma charakter konstytutywny jest fakt, że do czasu jego uprawomocnienia się dokonana przez dłużnika z osobą trzecią czynność uchodzi za ważną i skuteczną, a możliwość uzyskania

⁶² Jak się wydaje, tezę o znoszeniu prowadzonej egzekucji przez właściciela rzeczy obciążonej zastawem wypowiada J. Skąpski, który wskazuje, że w takim przypadku roszczenie zastawnika powinno opiewać na zezwolenie na zaspokojenie się z przedmiotu zastawu. J. Skąpski: *Zastaw na rzeczach ruchomych według kodeksu cywilnego. Zagadnienia wybrane*. „Studia Cywilistyczne”, 1966, z. VIII, s. 156.

⁶³ Z tego też względu w odniesieniu do zastawu wypowiedana jest teza, że zastawnik powinien wytoczyć przeciwko zastawcy powództwo o zasądzenie świadczenia z jednoczesnym ograniczeniem odpowiedzialności na podstawie art. 319 k.p.c. do przedmiotu zastawu. A. Marciniak: *Ograniczenia egzekucji sądowej*. „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Iuridica”, 1986, nr 26, s. 45.

⁶⁴ W doktrynie podnosi się, że wskazany przepis ma mieszany charakter – jest to zarówno norma procesowa, ale również materialnoprawna, która wyznacza sposób realizacji prawa osoby uprawnionej oraz funkcjonalnie z nim związany obowiązek osoby obowiązanej. A. Dyoniak: *Odpowiedzialność majątkowa małżonków wobec osób trzecich*. Warszawa-Poznań 1980, s. 35; F. Zedler: *Dochodzenie roszczeń majątkowych od małżonków*. Warszawa 1976, s. 97–98.

⁶⁵ O dopuszczalności orzeczeń mieszanych wypowiedział się Sąd Najwyższy w Uchwale składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 28 maja 1976 r., V PZP 12/75, OSNC 1976/9/187.

⁶⁶ K. Korzan: *Glosa do uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 28 maja 1976 r.*, V PZP 12/75, OSNC 1976/9/187. „OSP i K” 1978, nr 6, s. 242–246; W. Uziak: *Glosa do uchwały SN z dnia 28 maja 1976 r.*, V PZP 12/75. „PiP” 1979, nr 1, s. 171–175.

zaspokojenia z majątku osoby trzeciej jest wyłączona⁶⁷. Cechą charakterystyczną takiego wyroku konstytucyjnego jest to, że kreuje, znosi lub zmienia istniejący stosunek prawny.

W oparciu o powyższe rozważania możliwe byłoby zatem postawienie tezy, że celem postępowania pauliańskiego byłaby taka zmiana⁶⁸ istniejącego pomiędzy dłużnikiem, a wierzycielem stosunku prawnego, że w wyniku uwzględnienia skargi pauliańskiej osoba trzecia stawałaby się współdłużnikiem solidarnym (przy czym wydaje się, że byłaby to solidarność nieprawidłowa – *in solidum*) odpowiadającym do wysokości uzyskanej korzyści majątkowej (wzorem poręczyciela za dług przyszły, który również odpowiada do z góry oznaczonej wysokości zgodnie z art. 879 § 1 k.c.) lub osoba trzecia stawałaby się współdłużnikiem rzeczowym odpowiadając za zobowiązanie wyłącznie uzyskanym od dłużnika przedmiotem czynności fraudacyjnej⁶⁹. Oznacza to, że przepisy o skardze pauliańskiej byłyby przepisami zezwalającymi sądowi na ingerencję w istniejący pomiędzy wierzycielem, a dłużnikiem stosunek prawny, gdzie na mocy konstytucyjnego wyroku sądu dochodziłoby do takiej jego modyfikacji, że osoba trzecia stawałaby się współdłużnikiem, którego odpowiedzialność można porównać do odpowiedzialności dłużnika solidarnego (gdy przedmiotem czynności były pieniądze) lub dłużnika rzeczowego (gdy przedmiotem czynności były rzeczy lub nieruchomości), z tym zastrzeżeniem, że odpowiedzialność takiej osoby zawsze byłaby ograniczona do

⁶⁷ Taką tezę wypowiada chociażby K. Korzan, który jest zwolennikiem teorii o konieczności wyrażenia w wyroku obowiązku znoszenia przez osobę trzecią egzekucji prowadzonej przez wierzyciela. Zdaniem wskazanego autora brak w wyroku wyraźnego oświadczenia woli sądu w omawianym zakresie uniemożliwiłby – ze względu na treść art. 788 oraz art. 845 § 2 k.p.c. – przeprowadzenie egzekucji. Jednocześnie K. Korzan wskazuje, że wydanie wyroku w przypadku skargi pauliańskiej na celu ubezwładnienia stosunku przez pozbawienie skuteczności wywołującej go czynności. K. Korzan: *Orzeczenia konstytucyjne w postępowaniu cywilnym*. Warszawa 1972, s. 219.

⁶⁸ Odmienne zapatrywanie na tę kwestię prezentuje J. Dobrzański, który wskazuje, że skarga pauliańska jest powództwem o ukształtowanie mającym na celu zniesienie stosunku prawnego. Wyrok orzekający bezskuteczność czynności dłużnika względem wierzyciela powoduje brak skutków tej czynności od momentu jej dokonania. Z takim poglądem nie można się jednak zgodzić, gdyż w ocenie autora dysertacji byłby on trafny wyłącznie w sytuacji, gdyby wyrok pauliański kreował stan nieważności dokonanej czynności (jak art. 59 k.c. lub art. 58 § 2 k.c.). W takim przypadku można byłoby przyjąć, że skutkiem wyroku jest zniesienie istniejącej czynności prawnej. Wyrok pauliański tworzy jednak pewien stan prawny, który istnieje wyłącznie w relacjach wierzyciel-dłużnik-osoba trzecia. J. Dobrzański: *Powództwo o ukształtowanie w kodeksie cywilnym*. „Zeszyty naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. Nauki Humanistyczno-Społeczne”, 1972, Seria I, Zeszyt 85, s. 48. Dokładnie przeciwną tezę do prezentowanej przez autora rozprawy przyjmuje M. Pyziak-Szafnicka, która uznaje, iż wyrok w procesie pauliańskim nie kształtuje nowego zobowiązania, lecz zmienia istniejący stosunek prawny między dłużnikiem, a osobą trzecią w ten sposób, że ogranicza jego skuteczność. M. Pyziak-Szafnicka: *Ochrona wierzyciela...*, s. 171.

⁶⁹ Teza o powstaniu odpowiedzialności solidarnej pojawia się również w ramach teorii deliktu wyrażonej w prawie francuskim. M. Pyziak-Szafnicka: *Ochrona wierzyciela...*, s. 29.

wartości uzyskanej korzyści majątkowej (wartości przedmiotu czynności fraudacyjnej)⁷⁰. Tezę o traktowaniu osoby trzeciej jak dłużnika o odpowiedzialności porównywalnej do dłużnika rzeczowego zdaje się również wspierać art. 531 § 2 k.c., zgodnie z którym w sytuacji gdy osoba trzecia rozporządziła uzyskaną korzyścią, wierzyciel może wystąpić bezpośrednio przeciwko osobie, na której rzecz rozporządzenie nastąpiło, jeżeli osoba ta wiedziała o okolicznościach uzasadniających uznanie czynności dłużnika za bezskuteczną albo jeżeli rozporządzenie było nieodpłatne. Oznacza to, że współdłużnikiem o odpowiedzialności porównywalnej do dłużnika rzeczowego mogłaby stać się dowolna kolejna osoba (czwarta, piąta itd.) na rzecz, której nastąpiło rozporządzenie przedmiotem czynności fraudacyjnej, o ile spełnione są przesłanki wynikające z art. 531 § 2 k.c.⁷¹. Odpowiedzialność osoby trzeciej, porównywalna do odpowiedzialności solidarnej, powstawałaby w sytuacji, gdy przedmiotem czynności fraudacyjnej były pieniądze lub inne rzeczy zamienne, które w wyniku rozporządzenia na rzecz osoby trzeciej mieszałyby się z jej majątkiem (wzorem poręczyciela odpowiedzialność solidarna będzie jednak ograniczona do z góry oznaczonej wysokości)⁷². Odpowiedzialność porównywalna do rzeczowej powstawałaby natomiast w sytuacji, gdy przedmiotem czynności fraudacyjnej była rzecz lub nieruchomości. Koncepcja ta wydaje się również spójna z treścią art. 532 § 1 k.c., który zakłada

⁷⁰ Zbliżoną, choć oczywiście nie tak daleko idącą tezę, wypowiada P. Machnikowski, który przyjmuje, że art. 527 k.c. jest jednym z przepisów przyznających sądowi uprawnienie do ingerencji w istniejący pomiędzy stronami stosunek prawny poprzez wpływ na jego istnienie lub kształt. P. Machnikowski: *Swoboda umów według art. 353¹ KC. Konstrukcja prawna*. Warszawa 2005, s. 96–97.

⁷¹ Co istotne, powołanie się na treść art. 531 § 2 k.c. stanowi dla części autorów istotny argument przemawiający za odrzuceniem teorii quasi-rzeczowej czy teorii prawa quasi-zastawowego. Zdaniem tych autorów należy zwrócić uwagę, że gdyby w wyniku uwzględnienia skargi pauliańskiej wierzyciel uzyskiwał prawo na przedmiocie czynności fraudacyjnej, to musiałoby mieć ono charakter bezwzględny, a zatem byłoby skuteczne przeciwko każdemu w czym posiadaniu rzecz się znalazła. Pozbawiałoby to celowości istnienia normy zawartej w art. 531 § 2 k.c. uzależniającej skuteczność akcji pauliańskiej od spełnienia przesłanek określonych w tym przepisie. M. Pyziak-Szafnicka, M. Wilejczyk: *System prawa prywatnego. Tom 6*. Red. A. Olejniczak. 2018. Legalis, s. 1723. M. Jasińska: *Skarga pauliańska...*, s. 30. W ocenie autora rozprawy spostrzeżenia te nie są jednak trafne w odniesieniu do prezentowanej przez autora koncepcji, która opiera się na założeniu, że odpowiedzialność rzeczowa (porównywalna z odpowiedzialnością zastawcy lub dłużnika hipotecznego) powstaje dopiero z chwilą prawomocnego rozstrzygnięcia sprawy opartej na powództwie pauliańskim. Natomiast art. 531 § 2 k.c. ma znaczenie jedynie w odniesieniu do przeniesienia własności przedmiotu czynności fraudacyjnej przed wytoczeniem powództwa przez wierzyciela pauliańskiego. Po wytoczeniu powództwa zastosowanie znajdzie bowiem norma zawarta w art. 192 pkt. 3 k.p.c. oraz 788 k.p.c., zezwalająca na nadanie klauzuli wykonalności także przeciwko nabywcy rzeczy objętej sporem.

⁷² M. Ożóg stawia tezę o ograniczeniu odpowiedzialności osoby trzeciej *pro viribus* do wartości sumy pieniężnej lub *cum viribus* do określonych rzeczy w zależności od tego, czy przedmiotem krzywdzącej wierzyciela czynności była suma pieniężna, czy też rzeczy ruchome lub nieruchomości. Dla porządku należy jednak wskazać, że pomimo tego, że autor ten próbuje wskazać ograniczenie odpowiedzialności pozwanego, to pozostaje on zwolennikiem koncepcji, że świadczenie osoby trzeciej polega na znoszeniu (*pati*) lub zaniechaniu. M. Ożóg: *Glosa...*, s. 609–610.

konieczność sięgnięcia do majątku osoby trzeciej celem uzyskania zaspokojenia wierzytelności. Przyznanie osobie trzeciej statusu współdłużnika solidarnego lub dłużnika rzeczowego w sposób oczywisty ułatwia sięgnięcie do majątku osoby trzeciej przez wierzyciela celem uzyskania zaspokojenia. Koncepcję tą w dalszej części niniejszego opracowania autor dysertacji będzie nazywał koncepcją rzeczową.

Wskazana koncepcja nie jest w polskim porządku prawnym zupełnie nowa. Jej podwalin można poszukiwać w wypowiedziach M. Wilejczyk, która przyjmuje, że osoba trzecia zobowiązana jest do spełnienia na rzecz wierzyciela pauliańskiego świadczenia, do którego zobowiązany był dłużnik, porównując sytuację osoby trzeciej do sytuacji poręczyciela, zastawcy lub dłużnika hipotecznego niebędącego dłużnikiem osobistym⁷³. Bardzo podobne stanowisko prezentuje M. Lutkowski, który twierdzi, że: osoba trzecia jest dłużnikiem wierzyciela pauliańskiego ponoszącym odpowiedzialność za cudzy dług; zobowiązanie osoby trzeciej jest odrębnym konstrukcyjnie stosunkiem prawnym powiązaniem węzłem solidarności niewłaściwej (*in solidum*) oraz akcesoryjności ze zobowiązaniem podstawowym. Przy czym zobowiązanie osoby trzeciej nie polega na znoszeniu egzekucji, gdyż normy postępowania cywilnego na to nie pozwalają; odpowiedzialność osoby trzeciej jest ograniczona do przedmiotu czynności fraudacyjnej (*cum viribus patrimonii*), jeżeli jednak wyodrębnienie tych przedmiotów z majątku osoby trzeciej nie jest możliwe, to odpowiedzialność ograniczona jest do ich wartości (*pro viribus patrimonii*)⁷⁴. Podobne stanowisko do prezentowanych tutaj koncepcji zajmuje M. Strojewska, która opowiada się za przyjęciem, że skarga pauliańska jest uprawnieniem kształtującym o charakterze *sensu largo*, choć zdaniem wskazanej autorki jest to uprawnienie do żądania ukształtowania przez sąd stosunku prawnego, a zatem nie tyle ingerencji w istniejący stosunek prawny, co ukształtowanie nowego, wcześniej nieistniejącego stosunku prawnego między wierzycielem a osobą trzecią⁷⁵. Wskazana autorka, pomimo tego, że zakłada działanie sądu polegające na ukształtowaniu stosunku prawnego, nie wypowiada się w zakresie tego, jak taki stosunek miałby wyglądać, a w zasadzie przyjmuje, że u podstaw tego stosunku będzie leżeć obowiązek znoszenia egzekucji przez osobę trzecią. Tezę o powstaniu odpowiedzialności rzeczowej przez

⁷³ M. Wilejczyk: *Skutki rozporządzenia przez dłużnika pauliańskiego uzyskaną korzyścią majątkową*. „PS”, 2013, nr 10, s. 31.

⁷⁴ M. Lutkowski: *Istota odpowiedzialności osoby trzeciej powstałej wskutek dokonania przez dłużnika wierzyciela pauliańskiego fraudacyjnej czynności prawnej*. „PS”, 2019, nr 3, s. 42–43.

⁷⁵ M. Strojewska: *Realizacja uprawnienia ze skargi pauliańskiej w przypadku upadłości likwidacyjnej osoby trzeciej*. „TPP”, 2014, nr 2, s. 62–63.

osobę trzecią wypowiada w polskiej doktrynie A. Karnicka-Kawczyńska oraz J. Kawczyński, bliżej jednak jej nie uzasadniając, ograniczając się jedynie do stwierdzenia, że zakres tej odpowiedzialności jest wyznaczony przez rozmiar długu obarczającego niełojalnego dłużnika oraz zakres przysporzenia dokonanego przez dłużnika na rzecz osoby trzeciej⁷⁶.

Pomimo istnienia wskazanych fragmentarycznych wypowiedzi doktryny nie sposób przyjąć, by na tę chwilę sformułowana została koncepcja (poza proponowaną przez autora dysertacji powyżej) zakładająca wydanie przez sąd orzeczenia prawnokształtującego, którego treścią byłaby zmiana stosunku prawnego łączącego dłużnika i wierzyciela przez objęcie tym stosunkiem także osoby trzeciej, przy czym osoba trzecia ponosiłaby w ramach tego stosunku prawnego wyłącznie odpowiedzialność zbliżoną do odpowiedzialności o charakterze rzeczowym, tj. ograniczoną do przedmiotu czynności fraudacyjnej. Z tego też względu zaproponowane przez autora rozprawy ujęcie stanowi w polskiej doktrynie nową pogląd na uzasadnienie odpowiedzialności osoby trzeciej w sprawach z powództwa pauliańskiego.

Na drugim biegunie pozostają poglądy całkowicie negujące istnienie zobowiązania po stronie osoby trzeciej, które opierają się o teorię egzekucyjną. Zgodnie z jej założeniami odpowiedzialność osoby trzeciej wynika z tego, że na skutek czynności fraudacyjnej jest ona posiadaczem przedmiotu czynności fraudacyjnej. Jak się wydaje, wskazana teoria mogłaby zostać uznana za uzasadnioną zwłaszcza przy literalnym traktowaniu bezskuteczności względnej. W takim przypadku należałoby przyjąć, że przedmiot czynności fraudacyjnej na skutek uwzględnienia skargi pauliańskiej powrócił do majątku dłużnika, choć powrót ten ograniczony jest tylko do relacji dłużnik-wierzyciel-osoba trzecia. Skoro zatem przedmiot czynności fraudacyjnej znajduje się na powrót w majątku dłużnika, to może on stanowić przedmiot egzekucji prowadzonej w stosunku do dłużnika. Ze względu jednak na wspomniany już wyżej problem dopuszczalności zajęcia przedmiotu czynności fraudacyjnej, jeżeli znajduje się on w posiadaniu osoby trzeciej i nie jest rzeczą, możliwe byłoby przyjęcie, że art. 532 k.c. pełni

⁷⁶ A. Karnicka-Kawczyńska, J. Kawczyński: *Skarga pauliańska*. „Prawo spółek”, 1999, nr 1, s. 30.

funkcję przepisu egzekucyjnego, pozwalającego na zajęcie i uzyskanie zaspokojenia z przedmiotu czynności fraudacyjnej niezależnie od tego co jest tym przedmiotem⁷⁷.

Koncepcja ta mogłaby w sposób właściwy uzasadniać możliwość uzyskania zaspokojenia przez wierzyciela z majątku osoby trzeciej, bez konieczności rekonstruowania zobowiązania istniejącego pomiędzy wierzycielem a osobą trzecią. Do zwolenników tej teorii można zaliczyć B. Łubkowskiego, który przyjmował, że uznanie czynności dłużnika za bezskuteczną względem wierzyciela jest równoznaczne ze stwierdzeniem, że ruchomość, której czynność dotyczyła, należy traktować względem wierzyciela jako stanowiącą własność dłużnika. Zdaniem wskazanego autora u podstaw prezentowanej koncepcji leży treść art. 845 § 2 k.p.c., który w przeciwieństwie do art. 587 § 2 dawnego k.p.c. zezwala na zajęcie ruchomości dłużnika będących we władaniu osoby trzeciej, jeżeli ta osoba się na to zgadza lub w przypadkach wskazanych w ustawie. Zdaniem B. Łubkowskiego do przypadków wskazanych w ustawie należy zaliczyć właśnie wydanie wyroku uwzględniającego skargę pauliańską. Wierzyciel musi zatem legitymować się tytułem wykonawczym przeciwko dłużnikowi, który pozwala mu na prowadzenie egzekucji z majątku dłużnika oraz prawomocnym wyrokiem uwzględniającym skargę pauliańską, który to wyrok kwalifikowany jest jako przypadek wskazany w ustawie na podstawie art. 845 § 2 k.p.c.⁷⁸ Jak się wydaje, zwolennikiem takiego ujmowania wskazanej kwestii jest również J. Jankowski, który przyjmuje, że wierzyciel powinien w celu wykonania prawa, które daje mu wygrany proces ze skargi pauliańskiej, złożyć wniosek o wszczęcie egzekucji z majątku dłużnika, a w toku prowadzonej egzekucji, opierając się na prawomocnym wyroku uwzględniającym skargę pauliańską, komornik zajmie przedmiot majątkowy znajdujący się u osoby trzeciej⁷⁹. Pojawiają się również w doktrynie poglądy, że art. 531–532 k.c. są przepisami egzekucyjnymi, a wytaczane na ich podstawie powództwo ma ten skutek, że w wyniku

⁷⁷ Wprost na funkcję egzekucyjną przepisów o skardze pauliańskiej zwraca uwagę G. Wolak w: G. Wolak: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 2. Zbliżoną tezę stawia M. Bączyk wskazując, że skarga pauliańska wykazuje charakter środka egzekucyjnego w tym znaczeniu, że materialnoprawny stosunek powstający *ex lege* między wierzycielem a osobą trzecią usprawiedliwia już w sposób wystarczający (bez potrzeby odwoływania się w tej mierze do „pośrednich” konstrukcji jurydycznych w postaci stosunku zobowiązaniowego) zasadność prowadzenia przez wierzyciela egzekucji z określonych elementów majątku osoby trzeciej (art. 532 k.c.). Wskazany autor podkreśla również, że osoba trzecia nigdy nie staje się dłużnikiem wierzyciela pauliańskiego, a jedynie odpowiada rzeczowo za dług niełojalnego dłużnika. M. Bączyk: *Glosa do wyroku z dnia 3 czerwca 1982 r. (III CRN 105/83)*. „NP”, 1983, nr 9–10, s. 242.

⁷⁸ B. Łubkowski: *Kodeks cywilny. Komentarz*. Red. Z. Resich, J. Ignatowicz, J. Pietrzykowski i in. Warszawa 1972, s. 1250.

⁷⁹ W ocenie wskazanego autora skarga pauliańska jest przypadkiem wskazanym w ustawie, o którym mowa w art. 845 § 2 k.p.c. J. Jankowski: *Uczestnicy sądowego postępowania egzekucyjnego*. Łódź 1992, s. 147.

jego uwzględnienia dojdzie do zmian w zakresie pierwszeństwa zaspokajania wierzyciela. Użyteczność takiej konstrukcji przedstawiana jest na przykładzie fraudacyjnych alimentów, które osoba trzecia uzyskuje od dłużnika. Zdaniem S. Dalki główna materia sentencji wyroku pauliańskiego będzie polegać na ustaleniu, że powstała zmiana pierwszeństwa egzekucyjnego przewidzianego w art. 1025 k.p.c., w ten sposób że wierzyciel pauliański może zaspokoić się z majątku osoby trzeciej z pierwszeństwem przed wszystkimi jego wierzycielami, w tym wierzycielami alimentacyjnymi⁸⁰. Jak się jednak wydaje, prezentowana koncepcja może być jedynie wykorzystana w sytuacji, gdy dłużnik nie podejmuje czynności zmierzających do obniżenia lub zanegowania ciężących na nim alimentów, jednak jej uniwersalne wykorzystanie do innych przypadków rozporządzenia przedmiotem czynności fraudacyjnej wydaje się być co najmniej wątpliwe.

Przeciwnicy teorii egzekucyjnej wskazują jednak, że po pierwsze regulacje dotyczące ochrony wierzyciela przed niewypłacalnością dłużnika (art. 527 i nast. k.c.) są przepisami prawa cywilnego materialnego, a nie przepisami prawa egzekucyjnego⁸¹. Po drugie skuteczność tej teorii jest uzależniona od posiadania przez wierzyciela przeciwko dłużnikowi tytułu wykonawczego, co nie jest przesłanką skargi pauliańskiej (zob. rozdział 4.1.1.3.). Z tego też względu w ocenie autora niniejszej dysertacji w najlepszy sposób odpowiedzialność osoby trzeciej wyjaśniana jest przez koncepcję o zmianie stosunku prawnego istniejącego między wierzycielem a dłużnikiem na mocy konstytucyjnego orzeczenia sądu uwzględniającego skargę pauliańską.

W oparciu o wskazane powyżej dwie grupy poglądów można byłoby sformułować pogląd kompromisowy, który z jednej strony nie opiera się na stosunku obligacyjnym łączącym wierzyciela i osobę trzecią, a z drugiej zakłada jednak sięganie do majątku osoby trzeciej w celu uzyskania zaspokojenia. U podstaw tej koncepcji leżało będzie założenie, że z chwilą zaciągnięcia określonego zobowiązania dłużnik odpowiada całym swoim majątkiem za jego spełnienie. W wyniku powyższego na majątku dłużnika powstaje coś na kształt hipoteki generalnej związanej z poszczególnymi składnikami tego majątku⁸². Jeżeli dłużnik rozporządzi rzeczą na rzecz osoby trzeciej, to osoba ta nabywa

⁸⁰ S. Dalka: *Glosa do uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 11 października 1980, III CZP 37/80*. „Palestra”, 1983, nr 3-4, s. 133.

⁸¹ M. Pyziak-Szafnicka: *Ochrona wierzyciela...*, s. 27.

⁸² Tezę o hipotece generalnej na majątku dłużnika wypowiada L. Peiper na gruncie przepisów Kodeksu Napoleona. Wskazuje on, że wierzycielowi, wobec którego dłużnik ma zobowiązanie, przysługuje hipoteka

rzecz obciążoną prawem wierzyciela. W normalnej sytuacji realizacja uprawnienia wynikającego z tego prawa nie jest możliwa, gdyż wygasa ono z chwilą przeniesienia własności rzeczy z dłużnika na osobę trzecią. Jeżeli natomiast czynność dokonana zostanie w warunkach opisanych w art. 527 k.c., w takim przypadku nie dojdzie do wygaśnięcia wskazanego obciążenia, a osoba trzecia będzie musiała liczyć się z tym, że będzie zmuszona zaspokoić wierzyciela z nabytego przez nią w warunkach fraudacyjnych przedmiotu majątkowego. W takim przypadku powstaje odpowiedzialność osoby trzeciej, która oderwana jest od stosunku podstawowego – nie ma swojego źródła ani w stosunku obligacyjnym, ani w czynie niedozwolony, ani w bezpodstawnym wzbogaceniu. Wskazana odpowiedzialność będzie miała charakter zbliżony do odpowiedzialności rzeczowej. Przy czym, tak jak prezentowana przeze mnie wcześniej koncepcja rzeczowa miała swoje źródła w koncepcji obligacji realnej, a zatem zakładała istnienie stosunku obligacyjnego pomiędzy wierzycielem a osobą trzecią, tak obecnie prezentowana koncepcja ma swoje źródła w teorii rzeczowego prawa spieniężenia. Opisywana koncepcja zakłada zatem, że osoba trzecia nie jest zobowiązana do spełnienia żadnego świadczenia na rzecz wierzyciela, lecz ponosi ona odpowiedzialność z przedmiotu czynności fraudacyjnej. W przypadku akceptacji wskazanego poglądu bezskuteczność czynności prawnej będzie w procesie pauliańskim miała charakter wyłącznie kwestii wstępnej przestankującej dalsze konsekwencje w postaci zasądzenia od osoby trzeciej na rzecz wierzyciela świadczenia. Przyjęcie bowiem, że osoba trzecia ponosi odpowiedzialność (ograniczoną do określonego składnika majątkowego), powoduje możliwość wytoczenia przeciwko tej osobie powództwa o zasądzenie. Tym samym wydany w takiej sprawie wyrok nie będzie miał charakteru konstytutywnego, lecz wyłącznie charakter deklaratoryjny. Wskazaną koncepcję autor dysertacji będzie nazywał koncepcją odpowiedzialności. Jednocześnie w ocenie autora niniejszej dysertacji omawiana koncepcja w dość dobry sposób wyjaśnia konstrukcję skargi pauliańskiej. Po pierwsze, skoro osoba trzecia ponosi odpowiedzialność to przeciwko niej powinno być skierowane powództwo, co jest zgodne z treścią art. 531 k.c., który zakłada dochodzenie skargi pauliańskiej w formie powództwa lub zarzutu przeciwko osobie trzeciej. Po drugie zaspokojenie wierzyciela będzie odbywało się w postępowaniu egzekucyjnym prowadzonym przeciwko osobie trzeciej, co stanowi realizację normy zawartej w art. 532

generalna na majątku dłużnika, której naruszenie stanowi takie rozporządzenie przez dłużnika swoim majątkiem, że nie jest on wystarczający do zaspokojenia praw wierzyciela. L. Peiper: *Kodeks zobowiązań tudzież przepisy wprowadzające ten kodeks*. Kraków 1934, s. 370.

k.c. Po trzecie, koncepcja ta nie jest sprzeczna z upoważnieniem przyznanym osobie trzeciej do zwolnienia się od odpowiedzialności na mocy art. 533 k.c. Po czwarte, koncepcja ta wyjaśnia również dlaczego nabywca przedmiotu czynności fraudacyjnej, działający w warunkach opisanych w art. 531 § 2 k.c. również ponosił będzie odpowiedzialność z tego przedmiotu. Z powyższych względów autor niniejszej dysertacji uznaje koncepcję odpowiedzialności za jedną z najlepiej (obok koncepcji rzeczowej) wyjaśniających kwestię odpowiedzialności osoby trzeciej.

2.3. Przedmiot ochrony skargą pauliańską

Kolejną kwestią natury ogólnej, która wymaga nieco szerszego omówienia, jest ustalenie, co stanowi przedmiot ochrony skargą pauliańską. Dłużnik, dokonując czynności prawnej z wierzycielem, powinien w pierwszej kolejności zweryfikować, czy posiada odpowiednie zasoby do tego, żeby zrealizować przedmiot leżącego po jego stronie świadczenia. Jeżeli tego świadczenia nie jest w stanie zrealizować, będzie wobec wierzyciela odpowiadał całym swoim majątkiem za jego spełnienie. W chwili kiedy dłużnik nie zrealizuje swojego świadczenia, po stronie wierzyciela powstaje uprawnienie do żądania zaspokojenia z majątku dłużnika lub też dochodzenia od dłużnika odszkodowania z tytułu niewykonania ciążącego na nim zobowiązania. Uprawnienie do żądania zaspokojenia z majątku dłużnika realizowane jest na drodze sądowej, a następnie na drodze postępowania egzekucyjnego. Jeżeli egzekucyjne zaspokojenie wierzyciela okaże się niemożliwe, ze względu na fakt, że dłużnik nie posiada majątku wystarczającego do zaspokojenia roszczeń wierzyciela, dojdzie do sytuacji, która z punktu widzenia obrotu prawnego jest niepożądana. Powyższe dość ogólne wywody zdają się prowadzić do wniosku, że prawem chronionym w ramach skargi pauliańskiej jest prawo wierzyciela do uzyskania zaspokojenia swojej wierzytelności⁸³. Należy przy tym podkreślić, że sam fakt, że wierzyciel nie może uzyskać zaspokojenia z majątku dłużnika nie jest wystarczający do udzielenia ochrony na podstawie przepisów o skardze pauliańskiej. Konieczne jest wykazanie przez wierzyciela spełnienia szeregu przesłanek, które zostaną omówione w ramach dalszych rozdziałów niniejszego opracowania.

W doktrynie prawa cywilnego sporny pozostaje charakter prawa zaspokojenia. Pierwsza z możliwych koncepcji zakłada, że prawo do zaspokojenia z majątku dłużnika

⁸³ J. Naczyńska: *Kodeks cywilny...*, s. 1131.

jest prawem podmiotowym⁸⁴. Nie wdając się w zbyt daleko idące dywagacje, co do kontrowersji związanych z pojęciem prawa podmiotowego, w pewnym uproszczeniu można przyjąć za A. Wolterem, J. Ignatowiczem oraz K. Stefaniukiem, że prawo podmiotowe to wynikająca ze stosunku prawnego sfera możliwości postępowania w określony sposób, przyznana przez normę prawną w celu ochrony interesów podmiotu uprawnionego i przez normę prawną zabezpieczona⁸⁵. Prawa podmiotowe podstawowo dzieli się na prawa majątkowe i niemajątkowe. Kryterium rozróżnienia stanowi w tym przypadku to, czy bezpośrednio służą realizacji uprawnień majątkowych⁸⁶. Z perspektywy wskazanego podziału prawo zaspokojenia będzie więc stanowiło prawo podmiotowe o charakterze majątkowym. Drugim istotnym kryterium podziału praw majątkowych jest podział na prawa o charakterze względnym i bezwzględnym. Tradycyjnie do praw o charakterze względnym zalicza się wierzytelności, a do praw o charakterze bezwzględnym prawa rzeczowe, w tym prawo własności. Jako kryterium limitacji praw względnych od praw bezwzględnych przyjmuje się to, czy są one skuteczne *erga omnes* (prawa bezwzględne), czy tylko pomiędzy określonymi podmiotami (prawa względne). W przypadku praw o charakterze względnym wierzyciel może domagać się zachowania zgodnego z treścią zobowiązania wyłącznie od osoby będącej stroną stosunku prawnego (dłużnika). W przypadku praw o charakterze bezwzględnym (np. własności) osoba, której takie prawo przysługuje, może domagać się od wszystkich osób nienaruszania jego prawa. Z tej perspektywy prawo zaspokojenia należałoby zaliczyć do kategorii praw podmiotowych względnych, gdyż przysługuje ono wierzycielowi wyłącznie względem dłużnika lub innych osób, które na mocy przepisów ustawy byłyby zobowiązane do zaspokojenia wierzyciela.

W doktrynie pojawiają się jednak stanowiska, że podział na prawa względne i bezwzględne w oparciu o kryterium skuteczności nie może zostać uznany za w pełni prawidłowy, a to w szczególności ze względu na fakt, że niektóre prawa tradycyjnie zaliczane do praw względnych (wierzytelności) posiadają pewne elementy charakterystyczne dla praw bezwzględnych (w tym w pewnych aspektach skuteczność *erga omnes*). Do zwolenników takiego stanowiska w polskiej doktrynie należy zaliczyć A. Kubasa, który argumentuje, że nawet prawa względne są przyporządkowane

⁸⁴ A. Szpunar: *Prawo cywilne w zarysie. Część ogólna. Tom I. Zeszyt pierwszy*. Kraków 1946, s. 73–74.

⁸⁵ A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk: *Prawo cywilne...*, s. 128–129. M. Pyziak-Szafnicka: *System Prawa Prywatnego Prawo cywilne – część ogólna. Tom I*. Red. M. Safjan. Warszawa 2012, s. 791–804.

⁸⁶ M. Romanowski: *Podział praw podmiotowych na majątkowe i niemajątkowe*. „PiP”, 2006, nr 3, s. 29.

określone podmiotowi (wierzytelności jako prawa o charakterze majątkowym mogą stanowić przedmiot obrotu), a to przyporządkowanie musi być respektowane przez inne podmioty⁸⁷. Oznacza to, że z faktem przynależności wierzytelności do majątku określonej osoby musi być połączony obowiązek innych podmiotów do powstrzymania się od naruszania takiej określonej pozycji prawa względego⁸⁸. Z tym zapatrywaniem należy się zgodzić.

Do grona zwolenników posługiwania się koncepcją prawa zaspokojenia jako prawa podmiotowego, podlegającego ochronie w ramach skargi pauliańskiej, należy zaliczyć J. Fiemę. Przyjmuje on, iż prawo zaspokojenia jest wyrazem uprawnień wierzyciela do majątku dłużnika i stanowi integralną część zobowiązania⁸⁹. Powstaje ono z chwilą powstania odpowiedzialności majątkowej dłużnika i z niej wypływa. Przedmiotem tego prawa jest majątek dłużnika, bądź w całości (przy zobowiązaniach pieniężnych), bądź poszczególne jego części składowe⁹⁰. Wierzyciel nie może samodzielnie skorzystać z przysługującego mu prawa zaspokojenia, lecz może je zrealizować wyłącznie w drodze przymusu państwowego w drodze postępowania egzekucyjnego⁹¹. Zdaniem wskazanego autora prawo zaspokojenia nie może być łączone z hipoteką generalną na majątku dłużnika⁹². Konstrukcja prawa zaspokojenia jako prawa rzeczowego lub quasi-rzeczowego jest niemożliwa do przyjęcia. Pomimo istnienia odpowiedzialności majątkowej i praw z niej wynikających, zobowiązanie nie stwarza dla wierzyciela pierwszeństwa zaspokojenia, nie daje wierzycielowi praw rzeczowych lub quasi-rzeczowych, nie daje prawa bezpośredniego na majątku dłużnika, nie pozbawia dłużnika możliwości dysponowania tym majątkiem, a jedynie stwarza dla wierzyciela roszczenie o świadczenie i prawo jego ściągnięcia⁹³.

Druga z koncepcji zakłada, że nie można mówić o prawie do zaspokojenia, gdyż przedmiotem ochrony realizowanej w ramach przepisów o skardze pauliańskiej jest sama wierzytelność, a w zasadzie wynikające z niej uprawnienie do przymusowej realizacji prawa podmiotowego. Zwolenniczką tej teorii w doktrynie jest M. Pyziak-Szafnicka, która wskazuje, że nie ma konieczności konstruowania osobnego prawa podmiotowego

⁸⁷ A. Kubas: *Rozszerzona...*, s. 216.

⁸⁸ Ibidem, s. 216.

⁸⁹ J. Fiema: *O zaskarżaniu czynności dłużnika działanych ze szkodą wierzyciela*. „Przegląd Prawa i Administracji”, 1935, s. 176.

⁹⁰ Ibidem, s. 177.

⁹¹ Ibidem, s. 178.

⁹² L. Peiper: *Kodeks zobowiązań...*, s. 370.

⁹³ J. Fiema: *O zaskarżaniu...*, s. 178–179.

w postaci prawa zaspokojenia wierzyciela, gdyż możliwość uzyskania zaspokojenia wypływa z istoty wierzytelności. Wniosek ten wynika z faktu, że racjonalny ustawodawca nie stanowi praw, których nie można wyegzekwować. Zdaniem wskazanej autorki przyjęcie, że istnieje prawo zaspokojenia o charakterze bezwzględny, prowadzi do naruszenia zasad odpowiedzialności dłużnika. Jeżeli natomiast prawo to miałyby mieć charakter względny, to jego kreacja nie wnosi nic do analizy instytucji skargi pauliańskiej. M. Pyziak-Szafnicka przyjmuje zatem, że przedmiot ochrony w ramach skargi pauliańskiej stanowi wierzytelność⁹⁴. Tożsame stanowisko zajmuje M. Bławat przyjmując, że obecny stan normatywny nie daje podstaw do rozdzielenia wierzytelności i uprawnienia do jej zaspokojenia⁹⁵.

Trzecia koncepcja zakłada natomiast, że przysługujące wierzycielowi prawo zaspokojenia jest czymś więcej niż tylko możliwością skorzystania z przymusu państwowego czy refleksem odpowiedzialności dłużnika, gdyż pozwala ono zaspokoić wierzycielowi swoją wierzytelność także wtedy, gdy dany przedmiot wyszedł z majątku dłużnika⁹⁶. Jak się wydaje, trzecia z prezentowanych koncepcji opiera się na szerokim ujęciu prawa zaspokojenia, które nie tyle podlega ochronie w ramach skargi pauliańskiej, ale jest właśnie przez taką skargę pauliańską realizowane. Koncepcja ta zasługuje na aprobatę. Jak słusznie zauważa M. Wilejczyk, takie ujęcie w sposób najlepszy wyjaśnia, dlaczego za pomocą skargi pauliańskiej zakwestionowane mogą być wyłącznie czynności rozporządzające, a nie zobowiązujące⁹⁷. W sytuacji gdy czynność prawna polega na zaciąganiu nowych zobowiązań zwiększających lub powodujących niewypłacalność dłużnika, ale jednocześnie zobowiązania te nie zmniejszają aktywów przysługujących dłużnikowi, nie jest możliwe zakwestionowanie tych czynności w drodze skargi pauliańskiej, gdyż nie narusza przysługującego wierzycielowi prawa zaspokojenia⁹⁸.

Przeprowadzone w ramach niniejszego rozdziału rozważania mają charakter ogólny i będą w mniejszym lub większym stopniu przewijały się na przestrzeni niemal całości niniejszego opracowania. Dalsza część niniejsze dysertacji będzie miała charakter bardziej szczegółowy, odnoszący się do konkretnych rozwiązań funkcjonujących

⁹⁴ M. Pyziak-Szafnicka: *Ochrona wierzyciela...*, s. 41.

⁹⁵ M. Bławat: *Kodeks cywilny...*, pkt 29.

⁹⁶ M. Wilejczyk: *Przesłanki skargi pauliańskiej*. „SPP”, 2012, nr 2, s. 77.

⁹⁷ W zakresie definicji czynności rozporządzającej zob. S. Sołtysiński: *Czynności rozporządzające. Przyczynek do analizy podstawowych pojęć cywilistycznych*. W: *Rozprawy z prawa cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci Witolda Czachórskiego*. J. Błeszyński, J. Rajski. Warszawa 1985, s. 301–330.

⁹⁸ M. Wilejczyk: *Przesłanki...*, s. 77.

w polskim systemie prawnym. Omówione zostaną przesłanki wystąpienia z roszczeniem pauliańskim, wyjaśnione zostaną problematyczne kwestie związane z wytoczeniem powództwa pauliańskiego w procesie cywilnym, podjęta zostanie także tematyka sposobu sformułowania roszczenia oraz sposobu sformułowania wyroku uwzględniającego to roszczenie. Przedmiotem rozważań będzie również wykonanie wyroku pauliańskiego w postępowaniu egzekucyjnym oraz porównanie rozważań funkcjonujących na gruncie prawa cywilnego oraz prawa upadłościowego. Przed przystąpieniem do deliberacji natury szczególnej przedstawiona zostanie syntetyczna analiza rozwiązań zbliżonych do skargi pauliańskiej, funkcjonujących w innych krajach. Pozwoli to na porównanie rozwiązań polskich z tymi obecnymi w prawie obcym, a w przypadku wątpliwości interpretacyjnych – postawienie tez dotyczących możliwości rozwiązania danego problemu, uwzględniających rozwiązania zastosowane w krajach mających regulacje zbliżone do polskich.

Rozdział III. SKARGA PAULIAŃSKA W SYSTEMACH PRAWNYCH PAŃSTW OBCYCH

3.1. Skarga pauliańska w krajach systemu common law (Anglia i USA)

3.1.1. Fraudulent transfer (conveyance) w Stanach Zjednoczonych

Problematyka wzruszania czynności prawnych dokonanych z pokrzywdzeniem wierzycieli występuje niemal we wszystkich jurysdykcjach. Wszędzie tam, gdzie podmioty funkcjonują w ramach wolnego rynku i występuje swoboda zawierania umów i rozporządzania majątkiem, będą zdarzały się sytuacje, w których dłużnik będzie zaciągał zobowiązania, a następnie zachowywał się w sposób niełojalny w stosunku do swoich wierzycieli i próbował ukryć majątek w celu uniemożliwienia im egzekucji. Wskazana problematyka została dostrzeżona w Stanach Zjednoczonych i z tego względu niemal wszystkie stany przyjęły określone rozwiązania w celu przeciwdziałania skutkom niełojalnego zachowania dłużnika względem niezabezpieczonego wierzyciela.

W doktrynie amerykańskiej często podnoszona jest kwestia, że prawo zaskarżenia jest instytucją prawną ukierunkowaną na ochronę niezabezpieczonego wierzyciela. Wskazana teza jest także prawdziwa z punktu widzenia polskiego porządku prawnego. Jeżeli wierzyciel dokonując czynności prawnej z dłużnikiem zadbał o zabezpieczenie swoich interesów w postaci ustanowienia zabezpieczenia rzeczowego (np. zastawu lub hipoteki) na określonym składniku majątku dłużnika, to zawsze może on poszukiwać zaspokojenia na tym składniku majątku, nawet jeżeli dojdzie do ogłoszenia upadłości dłużnika (zob. art. 345 i nast. p.u.)⁹⁹. Po dokonaniu czynności przez wierzyciela i dłużnika pozycja dłużnika jest zazwyczaj zdecydowanie silniejsza niż pozycja wierzyciela. Ukrycie majątku przed egzekucją z reguły jest bowiem prostszą i mniej kosztowną czynnością niż uzyskanie przez wierzyciela zabezpieczeń, które uchronią go przed niekorzystnym działaniem dłużnika. Z tego względu przyjmuje się, że w ramach ochronnej funkcji prawa zaskarżenia wzmacnia ono pozycję wierzyciela i niejako wymusza zachowaniem dłużnika zgodne z najbardziej pożądanym wzorcem (tj. wywiązaniem się z czynności prawnej dokonanej z wierzycielem)¹⁰⁰. Z drugiej jednak strony ustanowienie wszelkich możliwych zabezpieczeń na majątku dłużnika, z którym dokonuje się czynności, też nie jest z reguły możliwe. Z tego względu wierzyciel musi

⁹⁹ O. Lokey, R. Masson: *Fraudulent Conveyance Concerns in Leveraged Transactions*. „Commercial Lending Review”, 1988, 3, no. 2, s. 57.

¹⁰⁰ D. Carlson: *Is Fraudulent Conveyance Law Efficient*. „Cardozo Law Review”, 1987, 9, no. 2, s. 672.

pozostawić dłużnikowi pewną swobodę w zakresie dokonywanych przez niego czynności ufając, że ostatecznie dłużnik ten zachowa się lojalnie w stosunku do niego, a rozwiązanie pozwalające na możliwości wzruszenia czynności dokonanej z pokrzywdzeniem wierzycieli stanowi swoisty rodzaj zabezpieczenia¹⁰¹.

Ze względu na charakter amerykańskiego systemu prawnego, wprowadzone rozwiązania niekoniecznie musiały opierać się na prawie pozytywnym, ale na rozwiązaniach wynikających z *equity*¹⁰². W tych stanach, gdzie doszło do zunifikowania rozwiązań dotyczących ubezskutechniania¹⁰³ czynności dłużnika dokonanych z pokrzywdzeniem wierzyciela, w początkowym okresie opierano się na rozwiązaniach znanych z prawa angielskiego, w tym w szczególności na pochodzącym z 1571 roku 13 Statucie Elżbietańskim (*Statute of 13 Elizabeth*, znany również jako *Fraudulent Conveyances Act 1571*)¹⁰⁴. Jednocześnie zarówno rozwiązania oparte o *equity*, jak i *Fraudulent Conveyances Act 1571*, budziły pewne wątpliwości. Do jednej z najistotniejszych należy zaliczyć to, czy możliwość wystąpienia z roszczeniem o uznanie czynności za bezskuteczną warunkowane było uzyskaniem przez wierzyciela skutecznego wyroku przeciwko dłużnikowi¹⁰⁵ oraz informacji, że przeprowadzona egzekucja była nieskuteczna¹⁰⁶. Możliwość odstąpienia od tego wymogu dopuszczono

¹⁰¹ D. Baird, T. Jackson: *Fraudulent Conveyance Law and Its Proper*. „Domain Vanderbilt Law Review”, 1985, 38, no. 4, s. 834–835.

¹⁰² E. Hadley: *Fraudulent Conveyance As an Act of Bankruptcy*. „Notre Dame Lawyer”, 1934, 9, no. 3, s. 262.

¹⁰³ W odniesieniu do obowiązujących w Stanach Zjednoczonych regulacji pewne wątpliwości może budzić to, jaki jest skutek uznania danej czynności za fraudacyjną. Zarówno w treści samych przepisów, jak i w wypowiedziach doktryny charakterystyczne jest posługiwanie się pojęciem „*void*”, które raczej powinno być tłumaczone jako nieważność niż bezskuteczność (bezskuteczność raczej byłaby opisywana pojęciem „*ineffective*”, „*futile*” lub „*unavailing*”). Z drugiej jednak strony zarówno w doktrynie, jak i w judykaturze często zamiast używania pojęcia „*void*” dla określenia skutku uznania czynności za fraudacyjną używa się pojęcia „*set aside*”, które można byłoby uznać za zbliżone do polskiego pojęcia bezskuteczności. W toku niniejszego opracowania, opisując funkcjonowanie wskazanej instytucji w Stanach Zjednoczonych, autor będzie posługiwał się pojęciem bezskuteczności, tak aby zachować spójność terminologiczną z obowiązującymi regulacjami w Polsce, co umożliwi łatwiejsze ich porównanie. Wydaje się również, że skutki ubezskutechnienia czynności jak i jej unieważnienia będą do siebie zbliżone i będą polegały na powrocie do majątku dłużnika lub upadłego przedmiotu czynności, która była dokonana w sposób fraudacyjny.

¹⁰⁴ Przywołany Statut Elżbietański nie tylko umożliwiał uznanie czynności fraudacyjnych za bezskuteczne, ale także penalizował dokonywanie czynności fraudacyjnych za pomocą sankcji karnej, choć była ona stosowana nad wyraz rzadko. M. Radin: *Fraudulent Conveyances in California and the Uniform Fraudulent Conveyance Act*. „California Law Review”, 1938, 27, no. 1, s. 2.

¹⁰⁵ Wyrok Court of Appeals of the State of New York z dnia 1 grudnia 1891, w sprawie Briggs v. Austin – 29 N.E. 4 (N.Y. 1891). Wyrok Court of Appeals of the State of New York z dnia 5 lutego 1878 w sprawie Southard v. Benner – 72 N.Y. 424 (N.Y. 1878). Wyrok z dnia 1 stycznia 1879 w sprawie Case v. Beauregard – 101 U.S. 688 (1879).

¹⁰⁶ Wyrok Court of Appeals of the State of New York z dnia 23 listopada 1875, w sprawie Geery v. Geery – 63 N.Y. 252 (N.Y. 1875). Wyrok Court of Appeals of the State of New York z dnia 1 czerwca 1873, w

jedynie w wyjątkowych przypadkach, kiedy oczekiwanie na wydanie wyroku i przeprowadzenie egzekucji uniemożliwiłoby wierzycielowi uzyskanie ochrony¹⁰⁷. W kolejnych jednak rozstrzygnięciach sądy odstępowały od konieczności legitymowania się przez wierzyciela wyrokiem przeciwko dłużnikowi, jak również koniecznością wcześniejszego przeprowadzenia wobec tego dłużnika egzekucji¹⁰⁸. Dopuszczono nawet możliwość wzruszenia czynności fraudacyjnej, w sytuacji gdy dochodzone przez wierzyciela roszczenie miało charakter deliktowy, a jego wysokość nie została jeszcze nawet rozstrzygnięta w odpowiednim postępowaniu¹⁰⁹. Na marginesie można zauważyć, że prowadzona na przełomie XIX i XX wieku dyskusja w judykaturze amerykańskiej dotycząca konieczności legitymowania się przez wierzyciela wyrokiem przeciwko dłużnikowi, znajduje swoje odzwierciedlenie w wypowiedziach polskiej doktryny i judykatury dotyczących skargi pauliańskiej.

Statut Elżbietański nie zawierał również regulacji odnoszących się do czegoś co w późniejszej terminologii prawniczej określone zostało jako *constructive fraud* i dotyczyło sytuacji, gdy dłużnik nie otrzymał za swoje świadczenie ekwiwalentu. Statut Elżbietański pozwalał jedynie na wzruszenie czynności, które zostały dokonane z faktycznym zamiarem pokrzywdzenia wierzycieli¹¹⁰.

W związku z pojawiającymi się wątpliwościami co do tego, w jaki sposób powinny być ubezskuteczniane czynności dłużnika dokonane z pokrzywdzeniem wierzyciela, jak również w związku z pojawiającymi się tendencjami do unifikacji obowiązujących w różnych stanach rozwiązań, pojawiły się propozycje w zakresie wprowadzenia stosownych rozwiązań do prawa pozytywnego. Jednym z podstawowych argumentów przemawiających za wprowadzeniem jednolitego rozwiązania w różnych stanach było dążenie do zapewnienia pewności obrotu międzystanowego, w tym w szczególności udzielanie niezabezpieczonemu wierzycielowi tej samej ochrony

sprawie Fox v. Moyer – 54 N.Y. 125 (N.Y. 1873). Wyrok Court of Appeals of the State of New York z dnia 8 czerwca 1897, w sprawie First National Bank v. Shuler – 153 N.Y. 163 (N.Y. 1897).

¹⁰⁷ Wyrok Court of Appeals of the State of New York z dnia 20 grudnia 1892 w sprawie People ex rel. Cauffman v. Van Buren – 136 N.Y. 252 (N.Y. 1892). Wyrok Court of Appeals of the State of New York z dnia 21 stycznia 1896 w sprawie Whitney v. Davis – 42 N.E. 661 (N.Y. 1896).

¹⁰⁸ Wyrok Court of Appeals of the State of New York z dnia 28 maja 1929 w sprawie American Surety Co. v. Conner – 251 N.Y. 1 (N.Y. 1929).

¹⁰⁹ W. Bingham Jr: *Fraudulent Conveyance - Tort Claimant May Seek to Set Aside Fraudulent Conveyance Prior to Reducing His Claim to Judgment*. „St. Mary's Law Journal”, 1969, 1, no. 2, s. 254.

¹¹⁰ E. Welle: *Is It Time for Wyoming to Update Its Fraudulent Conveyance Laws*. „Wyoming Law Review”, 2005, 5, no. 1, s. 211.

w różnych stanach¹¹¹. W ramach propozycji unifikacyjnych, podobnie zresztą jak w polskim systemie prawnym, przyjęto, że wzruszenie czynności dokonanej przez dłużnika z osobą trzecią może być dokonane poza postępowaniem upadłościowym, jak i w ramach takiego postępowania. Jeśli chodzi o wzruszanie czynności zdziałanych z pokrzywdzeniem wierzycieli, to w większości Stanów przyjęty został *Fraudulent Transfer Act* lub jego następcą *Voidable Transaction Act*¹¹². Jedynie nieliczne Stany takie jak Wirginia, Maryland, Luizjana, Alaska oraz Portoryko nie zdecydowały się na przyjęcie wskazanych aktów prawnych¹¹³. Rozwiązania zawarte w *Voidable Transaction Act* nie mają jednak charakteru absolutnego i są uzupełniane lub modyfikowane przez postanowienia innych obowiązujących aktów prawnych, np. *Uniform Commercial Code*. Kwestia zaskarżania czynności dokonanych z pokrzywdzeniem wierzycieli w związku z ogłoszoną upadłością znalazła również swój wyraz w amerykańskich przepisach prawa upadłościowego (*United States Bankruptcy Code*). Wskazane regulacje są do siebie mocno zbliżone, przy czym za podstawowy wyróżnik należy uznać to do kogo są one kierowane – *Voidable Transaction Act* przyznaje uprawnienia indywidualnym wierzycielom dłużnika, w szczególności tym, którzy nie zadbali o odpowiednie zabezpieczenie swojego roszczenia, natomiast *Bankruptcy Code* zawiera uprawnienia skierowane do syndyka, który działa na rzecz masy upadłości¹¹⁴.

Do podstawowych wyróżników czynności fraudacyjnych *Voidable Transaction Act* (dalej jako amerykańska ustawa zaczepna) zalicza sytuację, kiedy: w wyniku dokonanej transakcji dłużnik pozostał ze zbyt małą ilością aktywów w stosunku do natury transakcji lub prowadzonej przez niego działalności; dłużnik zaciągnął taką ilość zobowiązań, że spełnienie świadczeń wynikających z tych zobowiązań, kiedy staną się one wymagalne, nie będzie możliwe; dokonanie czynności przez dłużnika, który jest niewypłacalny albo stał się niewypłacalny w wyniku dokonanej czynności. Zgodnie z sekcją czwartą amerykańskiej ustawy zaczepnej dokonanie rozporządzenia lub zaciągnięcie zobowiązania (niezależnie od tego, czy rozporządzenie ma charakter

¹¹¹ D. Bridgman: *Uniform Fraudulent Conveyance Act in Minnesota*. „Minnesota Law Review”, 1922-1923, 7, no. 6, s. 454.

¹¹² Początki wskazanej regulacji sięgają w Stanach Zjednoczonych roku 1918, kiedy wprowadzony został *Uniform Fraudulent Conveyance Act* of 1918. Wskazane rozwiązanie zostało zastąpione w 1984 r. przez *Fraudulent Transfer Act*, który w 2014 r. został z kolei zastąpiony przez *Voidable Transaction Act*.

¹¹³ Stan przyjęcia omawianego rozwiązania w poszczególnych stanach można śledzić tutaj: <https://www.uniformlaws.org/committees/community-home?CommunityKey=64ee1ccc-a3ae-4a5e-a18f-a5ba8206bf49>, [dostęp 24.03.2024].

¹¹⁴ K. Liss: *Fraudulent Conveyance Law and Leveraged Buyouts*. „Columbia Law Review”, 1987, 87, no. 7, s. 1495–1497.

definitywny, czy ustanawiane jest jedynie w celu zabezpieczenia jakiegoś roszczenia osoby trzeciej) może zostać ubezszkudnione (*voidable*) względem wierzyciela, niezależnie od tego, czy wierzytelność powstała przed, czy po dokonaniu czynności fraudacyjnej, jeżeli:

- a. dłużnik dokonał czynności fraudacyjnej z zamiarem pokrzywdzenia wierzycieli (*intent to hinder, delay, or defraud any creditor*) lub
- b. w sytuacji gdy nie otrzymał świadczenia ekwiwalentnego (*reasonably equivalent*)¹¹⁵ i:
 - i. jednocześnie zaangażował się w przedsięwzięcie lub transakcję, dla której pozostałe aktywa dłużnika były nierozsądnie (*unreasonably*) małe względem przedsięwzięcia lub dokonywanej transakcji lub
 - ii. zaciągnął zobowiązanie, miał świadomość zaciągnięcia zobowiązania lub powinien mieć świadomość zaciągnięcia zobowiązania, którego spełnienie pozostawało poza jego możliwościami.

Lektura tych dwóch wskazanych przypadków może prowadzić do wniosku, że przepisy amerykańskiej ustawy zaczepnej wyróżniają co do zasady dwie sytuacje, kiedy czynność (rozporządzenie majątkiem lub zaciągnięcie zobowiązania) może podlegać wzruszeniu. Pierwszy przypadek to działanie z zamiarem pokrzywdzenia wierzycieli, które będzie niczym innym jak oszustwem (*actual fraud*). Drugi przypadek dotyczy sytuacji, w której ustalenie, że doszło do pokrzywdzenia wierzycieli, nie wynika z zamiaru dłużnika, ale całokształtu okoliczności, w jakich dłużnik rozporządził swoim majątkiem (*constructive fraud*). To rozróżnienie, pomimo tego że dość często jest spotykane w praktyce¹¹⁶ jest poddawane krytyce w judykaturze. Wyrażenie *hinder, delay, or defraud*, którym posługuje się amerykańska ustawa zaczepna powinno być interpretowane jako czynność godząca w prawa wierzyciela, co jednak nie może być utożsamiane z zamiarem oszukania wierzyciela – dłużnik może bowiem działać w sposób naruszający prawa wierzyciela, będąc jednak przekonany, że to, co planuje, jest

¹¹⁵ Za taką czynność może być uznana np. sprzedaż nieruchomości poniżej jej ceny rynkowej. E. Frazier: *Fraudulent Conveyance and Commercial Transactions - These Uncertain Times.* „Western State University Law Review”, 1994, 21, no. 2, s. 522-523. Przykładem braku ekwiwalentności świadczeń jest również ustanowienie zabezpieczenia, które swoją wartością w sposób znaczący przewyższa wartość uzyskanego przez drugą stronę świadczenia np. udzielonego kredytu. R. Sabella: *When Enough Is Too Much: Overcollateralization as a Fraudulent Conveyance.* „Cardozo Law Review”, 1987, 9, no. 2, s. 773-810.

¹¹⁶ *Analysis of fraudulent conveyance actions*, <https://www.jsheld.com/insights/articles/analysis-of-fraudulent-conveyance-actions>, [dostęp 30.06.2024].

uczciwe i zgodne z prawem, a zatem nie wypełnia znamion oszustwa¹¹⁷. Z tego też względu w doktrynie przyjęto raczej rozróżnienie na działanie z zamiarem pokrzywdzenia wierzycieli (*intentional fraudulent conveyance*), kiedy to z okoliczności działania dłużnika wynika, że celem jego działania było naruszenie praw wierzycieli oraz działanie ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli (*constructive fraudulent conveyance*), kiedy intencją dłużnika nie jest naruszenie praw wierzycieli, ale w wyniku dokonanej transakcji doszło do sytuacji, w której majątek dłużnika dostępny dla wierzycieli uległ pomniejszeniu, gdyż nie otrzymał on w zamian za swoje świadczenie ekwiwalentu lub gdy w skutek dokonanej czynności stał się niewypłacalny¹¹⁸.

Ustalenie, że dłużnik działał z zamiarem pokrzywdzenia wierzycieli (*intent to hinder, delay, or defraud creditors*) nie jest oczywiście proste, gdyż wiązałoby się z koniecznością wniknięcia w świadomość dłużnika w celu weryfikacji, jaka była intencja przy dokonywaniu przez niego czynności. Ze względu na fakt, że ustalenie stanu świadomości osoby, która dokonuje czynności, jest nad wyraz utrudnione amerykańska ustawa zaczepna posługuje się kryteriami obiektywnymi, które pozwalają na ustalenie, że w danej sytuacji dłużnik działał z zamiarem pokrzywdzenia wierzycieli. W amerykańskiej ustawie zaczepnej wyliczone zostały zatem przypadki sytuacji, kiedy możliwe będzie ustalenie (oczywiście przy uwzględnieniu także innych elementów), że dłużnik działał intencjonalnie z zamiarem pokrzywdzenia wierzycieli. Zamiar pokrzywdzenia wierzycieli może więc zostać ustalony, jeżeli: czynność została dokonana z podmiotem powiązaniem lub na rzecz podmiotu powiązanego za pośrednictwem innego podmiotu (*insider*)¹¹⁹; dłużnik zachował posiadanie składnika majątku, który został przeniesiony na osobę trzecią¹²⁰; czynność fraudacyjna nie została w żaden sposób

¹¹⁷ Wyrok U.S. Supreme Court z dnia 5 grudnia 1932 w sprawie Shapiro v. Wilgus – 287 U.S. 348 (1932).

¹¹⁸ E.A. Weiss: *Connecticut fraudulent conveyance law*. "University of Bridgeport Law Review" 1991, nr 3, s. 496–520.

¹¹⁹ Do przykładów takich rozporządzeń można zaliczyć zakup przez niewypłacalnego dłużnika nieruchomości na rzecz partnerki (Wyrok United States Court of Appeals, Second Circuit z dnia 18 listopada 1983 w sprawie Salomon v. Kaiser [In re Kaiser] – 722 F.2d 1574), czy przeniesienie majątku z jednej spółki na rzecz drugiej, gdzie obie spółki mają taki sam zarząd i tych samych udziałowców (Wyrok District Court of Appeal of Florida, First District z dnia 25 kwietnia 1961 w sprawie Banner Construction Corp. v. Arnold – 128 So. 2d 893 (Fla. Dist. Ct. App. 1961)).

¹²⁰ Uważa się, że zatrzymanie posiadania przez dłużnika, który dokonuje rozporządzenia majątkiem na rzecz osoby trzeciej, jest jednym z najbardziej jaskrawych indykatorów, że czynność może mieć charakter fraudacyjny. Wyrok Supreme Court of Arkansas z dnia 1 listopada 1954, w sprawie Harris v. Shaw – 272 S.W.2d 53.

ujawniona (*disclosed or concealed*)¹²¹; przed dokonaniem czynności wierzyciel został pozwany lub grożono mu wytoczeniem powództwa¹²²; przedmiotem czynności były w zasadzie wszystkie aktywa znajdujące się w majątku dłużnika¹²³; dłużnik uciekł lub ukrywał swój majątek (*absconded, removed or concealed assets*); dłużnik stał się niewypłacalny krótko po dokonaniu czynności fraudacyjnej; czynność fraudacyjna została dokonana, krótko po powstaniu istotnego zobowiązania dłużnika. Ciężar udowodnienia, że zaszła jedna ze wskazanych okoliczności spoczywa na wierzycielu. Ustawa zaczepna definiuje również, kiedy doszło do rozporządzenia majątkiem oraz kiedy doszło do zaciągnięcia zobowiązania, co wynika z faktu, że kwestia momentu przejścia własności może być w różny sposób uregulowana w porządkach prawnych różnych stanów, jak również wskazane porządki prawne mogą w ogóle nie regulować wskazanej kwestii. Co jednak istotne określenie momentu, w którym doszło do rozporządzenia mieniem lub zaciągnięcia zobowiązania stanowi podstawę do rozpoczęcia biegu terminu do wytoczenia powództwa o uznanie czynności za bezskuteczną.

Amerykańska ustawa zaczepna przyznaje wierzycielowi kilka środków prawnych, z których może on skorzystać w celu obrony przed nielojalnym zachowaniem dłużnika. W pierwszej kolejności wierzycielowi przysługuje roszczenie o uznanie dokonanej czynności za bezskuteczną (*avoidance*) w zakresie niezbędnym do uzyskania zaspokojenia. Po drugie, możliwe będzie udzielenie zabezpieczenia na przedmiocie czynności fraudacyjnej (*an attachment or other provisional remedy against the asset transferred*) lub innych składnikach majątku osoby trzeciej. Po trzecie, wierzyciel może wnieść o udzielenie zabezpieczenia przez zakazanie osobie trzeciej rozporządzania

¹²¹ Samo ukrycie czynności nie jest wystarczającą przesłanką do tego, żeby czynność była uznana za fraudacyjną. Jeżeli osoba trzecia działała w dobrej wierze i jej świadczenie odpowiadało co do wysokości świadczeniu dłużnika, brak jest podstaw do wzruszenia takiej czynności. Wyrok U.S. Supreme Court w sprawie Warner v. Norton, 61 U.S. 20 How. 448 448 (1857). Wyrok Supreme Court of Alabama z dnia 9 marca 1950, w sprawie W. T. Rawleigh Co. v. Barnette - 253 Ala. 433 (Ala. 1950).

¹²² Dokonywanie rozporządzenia majątkiem w sytuacji, gdy wierzyciel pozwie lub grozi pozwaniem dłużnika, uważane jest w judykaturze za jedną z podstawowych sytuacji, kiedy dłużnik działa z zamiarem pokrzywdzenia wierzycieli. Sam jednak fakt dokonania rozporządzenia majątkiem w obawie przed wytoczeniem powództwa nie jest wystarczający do uznania, że czynność miała charakter fraudacyjny, jeżeli nie zostały spełnione także inne przesłanki, a osoba trzecia działała w dobrej wierze. Wyrok United States District Court, W.D. Arkansas, Hot Springs Division z dnia 18 czerwca 1963 w sprawie Bank of Sun Prairie v. Hovig - 218 F. Supp. 769 (W.D. Ark. 1963).

¹²³ Tutaj należy oczywiście poczynić zastrzeżenie, że sam fakt przeniesienia całości majątku na inną osobę nie oznacza od razu, że czynność miała charakter fraudacyjny, jeżeli w ramach tej czynności dłużnik otrzymał świadczenie, które co do zasady odpowiadało wartości jego świadczenia. Wyrok Supreme Court of New Mexico z dnia 16 sierpnia 1955 w sprawie Lumpkins v. McPhee - 286 P.2d 299 (N.M. 1955).

przedmiotem czynności fraudacyjnej lub innymi składnikami majątku, lub wyznaczenie zarządcy tymczasowego (*appointment of a receiver*), któremu przekazany zostanie przedmiot czynności fraudacyjnej lub inne składniki majątku osoby trzeciej, która otrzymała przedmiot czynności fraudacyjnej. Przy czym opisane powyżej roszczenia wierzyciela mają charakter kumulatywny, co oznacza, że wierzyciel może domagać się zarówno uznania czynności za bezskuteczną, jak również udzielenia zabezpieczenia w postaci zakazania osobie trzeciej rozporządzania przedmiotem czynności fraudacyjnej. Wskazane środki prawne przysługujące wierzycielowi nie mają jednak charakteru wyłącznego, co oznacza, że może on skorzystać także z innych istniejących w prawie amerykańskim instytucji, które pozwolą na wzruszenie czynności dokonanej przez nielojalnego dłużnika. Co istotne, dokonanie przez dłużnika czynności fraudacyjnej może być także traktowane jako czyn niedozwolony, przy czym doktryna amerykańska skłania się raczej ku rozdzieleniu tych dwóch instytucji. Oznacza to, że delikt nie jest uzasadnieniem dla powstania odpowiedzialności osoby trzeciej i możliwości sięgnięcia do jej majątku, a alternatywną metodą dochodzenia zaspokojenia roszczenia przez wierzyciela. Wierzyciel może zatem domagać się ubezskutecznienia czynności dokonanej z naruszeniem jego interesów lub pociągnięcia dłużnika do odpowiedzialności odszkodowawczej z tytułu dokonanego przez dłużnika czynu niedozwolonego¹²⁴. Zupełnie wyjątkowo w niektórych stanach przyznaje się wierzycielowi uprawnienie do dochodzenia od osoby trzeciej zapłaty określonej kwoty, jeżeli powrót przedmiotu czynności fraudacyjnej do majątku dłużnika, a następnie uzyskanie z niego zaspokojenia nie jest możliwe¹²⁵.

Realizacja roszczenia o uznanie czynności za bezskuteczną odbywa się w drodze powództwa wierzyciela, przy czym jego wysokość ustala się w oparciu o wartość przedmiotu czynności fraudacyjnej lub wysokość przysługującej mu wierzytelności, w zależności od tego, która ze wskazanych wartości jest niższa. Powództwo wierzyciela może być skierowane przeciwko dłużnikowi lub osobie trzeciej, a nawet kolejnym

¹²⁴ Inaczej w takim przypadku będzie kształtowała się kwestia prawa właściwego. W doktrynie podnosi się, że w sytuacji, gdy przedmiotem roszczenia wierzyciela miałyby być uznanie za bezskuteczną czynności polegającej na przeniesieniu własności nieruchomości, wtedy prawo właściwe do rozpoznania tego roszczenia powinno być ustalone za pomocą *lex rei site*. Reguła ta nie będzie jednak obowiązywała w sytuacji, kiedy powód dochodził będzie odszkodowania z tytułu popełnionego względem niego czynu niedozwolonego. *Choice of Law in Fraudulent Conveyance*. "Columbia Law Review", 1967, 67, no. 7, s. 1314.

¹²⁵ J. McLaughlin: *Application of the Uniform Fraudulent Conveyance Act*. "Harvard Law Review", 1933, 46, no. 3, s. 443.

osobom, na rzecz których nastąpiło dalsze rozporządzenie, chyba że działali oni w dobrej wierze. Amerykańska ustawa zaczepna precyzuje również, z jaką chwilą należy określać wartość składnika majątkowego, który został przeniesiony na osobę trzecią poprzez przyjęcie, że określenie jego wartości odnosi się do chwili dokonania czynności fraudacyjnej.

W amerykańskiej ustawie zaczepnej przewidziany został jednak szereg wyłączeń względem możliwości wzruszenia czynności fraudacyjnej, czy też środków obrony przed uznaniem czynności za fraudacyjną. Jeżeli zachodzi jedno ze wskazanych wyłączeń, wtedy osobie trzeciej przysługuje prawo powołania się na takie wyłączenie, co uniemożliwi sądowi uznanie czynności za fraudacyjną. Pierwsze wyłączenie dotyczy sytuacji, kiedy osoba trzecia działała w dobrej wierze i spełniła na rzecz dłużnika świadczenie wzajemne o porównywalnej wartości. Możliwość wytoczenia powództwa została również ograniczona terminem 1 roku od dowiedzenia się o tym, że czynność została zdziałana z pokrzywdzeniem wierzycieli, z tym zastrzeżeniem, że powództwo nie powinno być wytoczone później niż 4 lata od dokonania czynności. Od tej zasady przewidziano jedynie nieliczne wyjątki, np. w sytuacji dokonania czynności przez niewypłacalnego dłużnika, kiedy to przewidziano krótszy roczny termin od momentu dokonania czynności. Omawiana ustawa reguluje również kwestię prawa właściwego mającego zastosowanie poprzez odniesienie do miejsca zamieszkania (lub miejsca prowadzenia działalności) przez dłużnika.

Jak już wyżej wspomniano amerykańska ustawa zaczepna jest rozwiązaniem modelowym, które nie zostało jednak przyjęte we wszystkich stanach. Z tego względu nieco miejsca należy poświęcić analizie wskazanej instytucji pojawiającej się w amerykańskich przepisach upadłościowych, ze szczególnym uwzględnieniem tytułu 11 United States Code poświęconego właśnie upadłości (zwanego również United States Bankruptcy Code). We wskazanej regulacji zamieszczono również przepisy dotyczące masy upadłości (*the estate*) i właśnie wśród nich ujęto te, które dotyczą fraudacyjnego rozporządzania majątkiem lub fraudacyjnego zaciągnięcia zobowiązania (*Fraudulent transfers and obligations*). Przepisy prawa upadłościowego, podobnie zresztą jak w Polsce, stanowią upoważnienie dla syndyka masy upadłości (*trustee*) do uznania za bezskuteczną wobec masy upadłości czynności dokonanej z pokrzywdzeniem wierzycieli. Uprawnienia wynikające z przepisów prawa upadłościowego, w odróżnieniu od uprawnień wynikających z amerykańskiej ustawy zaczepnej czy innych

przewidzianych prawem amerykańskim rozwiązań, skierowane są do syndyka, a nie ogółu wierzycieli dłużnika. Oznacza to, że jedynym podmiotem, który jest uprawniony do wzruszenia czynności prawnej na podstawie wskazanych przepisów, jest syndyk.

Zgodnie z amerykańskimi przepisami upadłościowymi (§ 548 of title 11 Bankruptcy of United States Code) syndyk może wzruszyć (*may avoid*) czynność prawną dokonaną przez dłużnika w okresie dwóch lat przed ogłoszeniem upadłości, jeżeli dłużnik, niezależnie od tego, czy zrobił to świadomie, czy nie:

- a. dokonał czynności ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli (*intent to hinder, delay, or defraud*) lub jeżeli w chwili dokonania czynności lub po jej dokonaniu stał się niewypłacalny albo
- b. otrzymał od osoby trzeciej świadczenie, które nie odpowiadało wartości jego świadczenia¹²⁶ i:
 - i. był niewypłacalny w chwili dokonywania czynności lub stał się niewypłacalny wskutek jej dokonania¹²⁷;
 - ii. był zaangażowany lub miał zamiar zaangażować się w przedsięwzięcie lub transakcję, w przypadku których posiadany przez dłużnika majątek był nierozsądnie (*unreasonably*) mały;
 - iii. dłużnik zamierzał zaciągnąć zobowiązanie, które przekraczało jego możliwości majątkowe;

¹²⁶ Ciekawym przypadkiem, w którym United States Court of Appeals, Third Circuit uznał dokonaną transakcję za częściowo bezskuteczną wobec wierzycieli, była sytuacja, w której upadły zapłacił na rzecz banku kwotę 515 000 USD tytułem opłat za przeprowadzenie procesu *due diligence* koniecznego do udzielenia upadłemu kredytu. Sąd uznał, że ze względu na warunki, które postawił bank w celu finalnego uzyskania kredytu (np. dokapitalizowanie upadłego kwotą 15M USD), były tak wymagające i nieprawdopodobne do spełnienia, że wartość (możliwość otrzymania kredytu po spełnieniu przywołanych warunków) otrzymana przez upadłego za cenę zapłaconych przez niego opłat nie może być uznane za świadczenie odpowiadające wartości świadczenia drugiej strony. Z tego też względu sąd uznał, że zapłata 400 000 USD z kwoty 515 000 USD była bezskuteczna i podlega zwrotowi do masy upadłości. *Mellon Bank v. Intershoe Inc.*, 92 F.3d 139 (3d Cir. 1996). W ocenie przedstawicieli doktryny rozstrzygnięcie tej sprawy mogłoby być inne, gdyby upadły ostatecznie uzyskał finansowanie. Wydaje się zatem, że w przypadku oceny ekwiwalentności świadczeń należy brać pod uwagę także kwestię prawdopodobieństwa (realności) uzyskania świadczenia przez drugą stronę. B. Freeman: *Unrealistic Commitment Letter Leads to Fraudulent Conveyance Action*. "Commercial Lending Review", 1997, 12, no. 3, s. 67.

¹²⁷ Kwestia istnienia stanu niewypłacalności była przedmiotem weryfikacji prowadzonej w głośnej sprawie dotyczącej upadłości bardzo dużej spółki z branży chemicznej – Lyondell Basell Industries, która powstała poprzez połączenie na krótko przed upadłością dwóch firm – Lyondell Chemical Company oraz Basell AF. Przedmiotem ubezskutecznienia miała być właśnie przywołana fuzja i okalające ją transakcje, a podstawą niewypłacalność w chwili dokonywania fuzji spółki Lyondell. Ostatecznie jednak sąd uznał, że powódowie w tej sprawie nie byli w stanie przedstawić wystarczających dowodów pozwalających na wykazanie, że spółka Lyondell znajdowała się w chwili dokonywania czynności w stanie niewypłacalności. S. Zide, R. Ringer: *Lyondell Chemical Company: Litigation Trust's Fraudulent Conveyance Claims Fail*. "Banking Law Journal", 2017, 134, no. 8, s. 439–444.

- iv. dłużnik dokonał rozporządzenia majątkiem lub zaciągnął zobowiązanie wobec podmiotu powiązanego (*insider*).

Przepisy upadłościowe, podobnie jak przepisy amerykańskiej ustawy zaczepnej, posługują się dwiema kategoriami sytuacji, kiedy czynność może być uznana za bezskuteczną wobec wierzycieli. Będzie to działanie z zamiarem pokrzywdzenia wierzycieli (cechujące się pewną umyślnością po stronie dłużnika) oraz sytuacja, kiedy z całokształtu okoliczności wynika, że doszło do pokrzywdzenia wierzycieli¹²⁸. Przy czym w tym drugim przypadku istnienia faktycznego zamiaru po stronie dłużnika nie ma znaczenia dla możliwości uznania czynności za bezskuteczną¹²⁹. Jednocześnie omawiane przepisy wyłączają z zakresu czynności podlegających zaskarżeniu rozporządzenie przez dłużnika w okresie przed dokonaniem upadłości darowizny na cele charytatywne dokonanej na rzecz związku wyznaniowego (*religious entity*) lub organizacji pożytku publicznego (*charitable entity or organization*), jeżeli wartość przekazanej darowizny nie przekracza 15% dochodu brutto dłużnika za rok, w którym dokonał on darowizny, lub pomimo tego że kwota przekazanej darowizny przekraczała 15% dochodu brutto dłużnika, to była ona zgodna z praktykami dłużnika w zakresie przekazywania darowizny w latach poprzednich¹³⁰.

Amerykańskie przepisy prawa upadłościowego przewidują również możliwość wzruszenia niektórych czynności dokonanych w ciągu 10 lat przed ogłoszeniem

¹²⁸ S. Bernstein, S. Seabury, J. Williams: *Business bankruptcy essentials*. American Bar Association, 2009, s. 152.

¹²⁹ P.A. Hartman: *Survey of the Fraudulent Conveyance in Bankruptcy*. "Vanderbilt Law Review", 1964, 17, s. 385.

¹³⁰ Takie ukształtowanie przepisów amerykańskiej ustawy upadłościowej, wyłączające możliwość wzruszenia czynności polegającej na rozporządzeniu majątkiem na cele charytatywne, spotkała się z dość dużą krytyką w doktrynie amerykańskiej. Regulacji tej zarzuca się wykreowanie między innymi następujących problemów:

- 1) Wskazane wyłączenie znajdzie zastosowanie wyłącznie do *constructive fraudulent conveyance*, natomiast w przypadku gdy rozporządzenie dłużnika dokonane było z faktycznym zamiarem pokrzywdzenia wierzycieli (*intent to hinder, delay, or defraud*), nadal możliwe jest wzruszenie takiej czynności.
- 2) Jeżeli dopuszczają to przepisy obowiązujące w danym stanie, syndyk masy upadłości może wzruszyć rozporządzenie dokonane na rzecz organizacji charytatywnej, jeżeli rozporządzenie to nastąpiło wcześniej niż na rok przed ogłoszeniem upadłości.
- 3) W doktrynie podnosi się, że limit 15% dotyczy darowizny przekazanej na rzecz jednej organizacji, a przepisy nie zawierają limitu o charakterze generalnym dotyczącego rozporządzenia na rzecz kilku organizacji charytatywnych.
- 4) Istotne wątpliwości budzi to, jak należy postępować w sytuacji, gdy rozporządzenie na rzecz jednej organizacji przekroczyło 15% – czy wzruszona może w takim przypadku zostać czynność jako całość, czy wyłącznie nadatek powyżej 15%?

S. Walt: *Generosity in Bankruptcy: The New Place of Charitable Contributions in Fraudulent Conveyance Law*. "Loyola of Los Angeles Law Review", 1999, 32, no. 4, s. 1032–1041.

upadłości, jeżeli przedmiotem czynności było przeniesienie własności lub udziału we własności (*transfer of an interest of the debtor in property*), jeżeli przeniesienie nastąpiło na rzecz funduszu powierniczego, którego beneficjentem jest dłużnik (*self-settled trust*) i było dokonane ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli (*intent to hinder, delay, or defraud*).

Analiza obowiązujących w amerykańskim porządku prawnym instytucji prowadzi do wniosku, że są one co do zasady zbliżone do tych obowiązujących w Polsce. Podobnie jak w Polsce istnieją rozwiązania kierowane do indywidualnych wierzycieli, jak i rozwiązania upadłościowe kierujące się do syndyka działające na rzecz masy upadłości. Przy czym do zasadniczych różnic pomiędzy tymi regulacjami można zaliczyć to, że amerykańska ustawa zaczepna, jak i amerykańskie przepisy upadłościowe są zdecydowanie bardziej kazuistyczne niż przepisy polskie, wymieniając szereg przypadków, kiedy przyjmuje się, że dłużnik działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli, podczas gdy w przypadku przepisów polskich posługujemy się raczej klauzulami o charakterze generalnym. Co jednak istotne, wiele kwestii, które stanowią czy jeszcze do niedawna stanowiły przedmiot sporu w polskiej doktrynie i judykaturze dotyczące zaskarżania czynności dłużnika dokonanych ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli, było podejmowane przez amerykański wymiar sprawiedliwości na wiele lat przed tym, jak problematyka ta pojawiła się w Polsce. I tak przykładowo w amerykańskiej doktrynie, podobnie jak w doktrynie polskiej, przez porównanie z regulacjami dotyczącymi zabezpieczeń o charakterze rzeczowym, podnoszone są argumenty o tym, że w przypadku fraudacyjnego rozporządzenia rzeczą na rzecz osoby trzeciej przez dłużnika tworzone jest na tej rzeczy coś na kształt ograniczonego prawa rzeczowego, które pozwala niezabezpieczonym wierzycielom osobistym dłużnika uzyskać zaspokojenie z tej rzeczy z pierwszeństwem przed wierzycielami osoby trzeciej¹³¹.

¹³¹ Dla lepszego zrozumienia omawianej problematyki konieczne jest wyjaśnienie systemu zabezpieczeń transakcji funkcjonujących w Stanach Zjednoczonych. W polskim porządku prawnym w przypadku ustanowienia zabezpieczenia rzeczowego (zastawu lub hipoteki) wierzycielowi przysługuje prawo pierwszeństwa zaspokojenia się z przedmiotu zastawu lub hipoteki przed wierzycielami osobistymi dłużnika, a przeniesienie przez dłużnika własności przedmiotu zastawu lub hipoteki na rzecz osoby trzeciej nie wpływa na możliwość uzyskania zaspokojenia przez wierzyciela z przedmiotu zabezpieczenia. Realizacja zastawu lub hipoteki odbywa się jednak w ramach sądowego postępowania egzekucyjnego i wierzycielom przysługuje jedynie prawo do uzyskania środków pochodzących ze spieniężenia przedmiotu zastawu lub hipoteki. W prawie amerykańskim dość powszechnie przyjmuje się, że w sytuacji, kiedy strony zawierają transakcję, która ma być zabezpieczona (*Secured Transaction*), dłużnik może ustanowić na rzecz wierzyciela zabezpieczenie (*collateral*), które może być przez niego przejęte na własność, jeżeli dopełniono stosownych formalności (*Attachment of a security interest*) i które będzie skuteczne także wobec innych

W amerykańskiej doktrynie, jak i judykaturze (choć jeśli chodzi o judykaturę, to wypowiedzi oparte są na *equity*, a nie przepisach prawa), od lat dyskutowana jest również kwestia częściowego ubezskuteczenia czynności odpłatnych czy w przypadku całkowitego ubezskuteczenia czynności odpłatnej powstania roszczenia zwrotnego osoby trzeciej w stosunku do dłużnika i możliwości partycypacji przez tę osobę w podziale funduszy masy upadłości, jeśli do takowej doszło¹³².

3.1.2. Zaskarżanie czynności w systemie angielskim

Wskazane w poprzednim rozdziale regulacje obowiązujące w Stanach Zjednoczonych mają swoje korzenie w regulacjach angielskich, a konkretnie w Fraudulent Conveyances Act z 1571 r. Kwestia konieczności udzielania wierzycielowi ochrony przed niełojalnym działaniem dłużnika była jednak dostrzegana w systemie angielskim już wcześniej. Pierwsze regulacje dotyczące ubezskuteczenia czynności fraudacyjnych pojawiły się w prawie angielskim w 1376 r. (*Fraudulent assurances of lands or goods, to deceive creditors, shall be void*). Obowiązujące w Anglii regulacje dotyczące zaskarżania czynności dłużnika dokonanych z pokrzywdzeniem wierzycieli na przestrzeni lat ulegały ewolucji i ostatecznie nie przybrały formy odrębnej ustawy (*act*) dotyczącej wskazanej problematyki¹³³. Obowiązujące w Anglii regulacje pozwalające na uznanie czynności fraudacyjnej za bezskuteczną (*avoidance*) uległy pewnemu rozproszeniu – np. czynności dokonane przez spółkę na rzecz jej członków zarządu lub wspólników mogą zostać wzruszone na podstawie przepisów prawa spółek handlowych (*Companies Act 2006*). Zasadnicza część regulacji stała się jednak elementem przepisów

zabezpieczonych wierzycieli (*Perfecting a security interest*). *Attachment of a security interest* można porównać do zawarcia umowy, w której dłużnik zobowiązuje się do ustanowienia na należącej do niego nieruchomości hipoteki, natomiast *perfecting a security interest* w polskich realiach będzie oznaczało wpisanie hipoteki do księgi wieczystej. W amerykańskiej doktrynie sytuację, która następuje na skutek uwzględnienia prawa zaskarżenia, porównuje się do *unperfected security interest*, czyli sytuacji, w której doszło do ustanowienia zabezpieczenia, jednak nie dopełniono wszystkich formalności koniecznych dla uzyskania pierwszeństwa przed innymi wierzycielami dłużnika (wynika to z faktu, że więcej niż jeden wierzyciel może wystąpić z roszczeniem o uznanie czynności za bezskuteczną). Tym samym wszystkim wierzycielom, którzy uzyskają korzystny dla siebie wyrok dotyczący uznania czynności za bezskuteczną, przysługuje pierwszeństwo zaspokojenia się z przedmiotu czynności fraudacyjnej porównywalne z pierwszeństwem, które przysługiwałoby wierzycielom rzeczowym. J.S. Karchin, J.J. Kempner: *Fraudulent Conveyance Law as a Property Right*. “Cardozo Law Review”, 1987, 9, no. 2, s. 847–848.

¹³² J. Mason: *Fraudulent Conveyance Law and Bankruptcy*. “Virginia Law Register”, 1912, 17, no. 9, s. 657–667.

¹³³ Historia rozwoju uprawnień wierzyciela do zaskarżania czynności dłużnika dokonanych z jego pokrzywdzeniem została przedstawiona w artykule: *Avoidance provisions in England and Australia*, <https://southsquare.com/articles/avoidance-provisions-in-england-and-australia-a-historical-introduction/>, [dostęp 23.04.2024].

insolwencyjnych (*Insolvency Act 1986*). Wskazane przepisy regulują nie tylko uprawnienie dla syndyka do podważania czynności dokonanych przez upadłego (sec. 206 i nast. oraz 238 i nast. *Insolvency Act*), jak również uprawnienie dla indywidualnego wierzyciela do ubezskutechnienia czynności dokonanych z jego pokrzywdzeniem (sec. 423–425 *Insolvency Act*)¹³⁴. Oznacza to, że przepisy angielskiego prawa upadłościowego zawierają zarówno uprawnienie dla syndyka działającego na rzecz ogółu wierzycieli, jak również dla indywidualnego wierzyciela działającego na swoją własną rzecz poza postępowaniem upadłościowym.

Omówienie regulacji angielskich autor niniejszej rozprawy rozpocznie, podobnie jak to miało miejsce w przypadku omawiania regulacji obowiązujących w Stanach Zjednoczonych, od uprawnień o charakterze indywidualnym, a następnie przejdzie do omówienia uprawnień dla syndyka obowiązujących w postępowaniu upadłościowym. Zgodnie z treścią sec. 423 *Insolvency Act* zaskarżone mogą zostać czynności (*transactions*) dokonane przez dłużnika z osobą trzecią, jeżeli w ramach tych czynności dłużnik dokonał na rzecz osoby trzeciej darowizny (*gift*) lub nie otrzymał od osoby trzeciej świadczenia, którego wartość byłaby porównywalna z jego świadczeniem (*transaction at an undervalue*)¹³⁵. Oznacza to, że zaskarżeniu będą podlegały czynności

¹³⁴ T. Davis, R. Henry: *Transactions defrauding creditors*. Nb. 3-8. (Westlaw Edge UK) [dostęp 03.07.2024].

¹³⁵ W prawie angielskim, podobnie jak to miało miejsce na gruncie prawa polskiego, judykatura zastanawiała się, czy można za transakcję nieekwiwalentną uznać sytuację, gdy dłużnik udzielił zabezpieczenia jednemu ze swoim wierzycieli. Judykatura angielska jest w tym zakresie dość podzielona. W orzeczeniu *Hill v Spread Trustee Co Ltd* [2006] EWCA Civ 542; [2007] 1 W.L.R. 2404 [Westlaw Edge UK, dostęp 06.07.2024] sąd odpowiedział się za możliwością wzruszenia takiej czynności. Z kolei w wyrokach *MC Bacon Ltd (No.1), Re* [1990] B.C.C. 78 [Westlaw Edge UK, dostęp 06.07.2024] oraz *Burnden Holdings (UK) Ltd v Fielding* [2019] EWHC 1566 [Westlaw Edge UK, dostęp 06.07.2024] sąd opowiedział się za odrzuceniem możliwości zaskarżenia udzielenia zabezpieczenia z tego względu, że samo udzielenie zabezpieczenia nie zmniejsza majątku dłużnika. W ocenie autora dysertacji należy podzielić pierwsze z prezentowanych stanowisk, a to ze względu na fakt, że pomimo iż udzielenie zabezpieczenia nie uszczupla wprost majątku dłużnika, to jednak stanowi jego obciążenie, a osoba na rzecz której zabezpieczenie zostało udzielone ma pierwszeństwo w zakresie zaspokojenia z obciążonego zabezpieczeniem przedmiotu przed innymi wierzycielami dłużnika. Oczywiście w celu zaskarżenia zabezpieczenia należy stwierdzić, czy spełnia on wszystkie pozostałe przesłanki uznania czynności za fraudacyjną, tj. w szczególności istnienie złej wiary po stronie dłużnika. Jeżeli dłużnik zaciąga pożyczkę i zabezpiecza tę pożyczkę hipoteką, ale nie jest to działanie ukierunkowane na pokrzywdzenie pozostałych wierzycieli, a próba uzyskania przez dłużnika środków na kontynuowanie działalności, to wtedy taka czynność nie będzie mogła zostać skutecznie zaskarżona – raz ze względu na otrzymanie ekwiwalentu w postaci otrzymanej pożyczki, a dwa w postaci braku działania w złej wierze. Jeżeli natomiast dłużnik obciąży element swojego majątku przez ustanowienie zabezpieczenia na rzecz osoby najbliższej bez otrzymania żadnego świadczenia wzajemnego, to wtedy taka czynność jak najbardziej powinna podlegać zaskarżeniu. Jak się wydaje, takie rozumienie znajduje potwierdzenie w wyroku *Official Receiver for Northern Ireland v Stranaghan*, [2010] B.P.I.R. 928 [Westlaw Edge UK, dostęp 06.07.2024]. Zbliżone stanowisko zajął sąd w wyroku *Burnden Holdings (UK) Ltd (In Liquidation) v Fielding*, [2019] Bus. L.R. 2878, [Westlaw Edge UK, dostęp 06.07.2024].

prawne, a zatem jeżeli w relacjach między dłużnikiem a osobą trzecią nie będzie możliwe zidentyfikowanie istnienia czynności prawnej, wtedy też zaskarżenie nie będzie możliwe do zrealizowania¹³⁶.

Pierwszą kwestią, która wymaga w tym zakresie nieco szerszego omówienia, jest kwestia pojęcia czynności, choć tłumacząc wprost z języka angielskiego, należałoby być może mówić raczej o pojęciu transakcji. Jak się wydaje, pojęcie transakcji ma charakter zdecydowanie węższy niż pojęcie czynności (prawnej). Transakcja w powszechnym rozumieniu oznacza operację handlową dotyczącą kupna lub sprzedaży towarów lub usług¹³⁷. Upraszczając i bardzo uogólniając tę definicję, należy dojść do wniosku, że pojęcie transakcji będzie oznaczało czynność prawną o charakterze dwustronnym. Pojęcie czynności prawnej jest natomiast szersze, gdyż obejmuje swoim zakresem zarówno czynności dwustronne i jednostronne. Jak się wydaje, posługiwanie się przez angielskiego ustawodawcę pojęciem *transaction* jest w tym przypadku o tyle odpowiednie, że w sec. 423 pkt. 1 Insolvency Act charakteryzuje on czynności dokonane bez należytego ekwiwalentu, które z założenia muszą mieć charakter dwustronny. Czynnościom o charakterze jednostronnym, takim jak darowizny (*gift*), poświęcona została odrębna część przepisu. Angielska judykatura najwięcej uwagi poświęciła transakcjom o charakterze złożonym, na które składa się co najmniej kilka czynności dokonywanych przez dłużnika z osobą trzecią, zastanawiając się, czy w ramach takich transakcji zaskarżeniu podlegała będzie cała złożona transakcja¹³⁸, czy poszczególne czynności, które się na nią składają¹³⁹. Za przeważające należy jednak uznać stanowisko, zgodne z którym wzruszeniu może podlegać zarówno transakcja jako całość, jak również

¹³⁶ W wyroku *Simon Carves Ltd, Re*, [2013] 3 WLUK 731, [Westlaw Edge UK, dostęp 06.07.2024] sąd orzekł, że nie istnieje między dłużnikiem a osobą trzecią transakcja w sytuacji, gdy spółka matka udzieliła spółce córce gwarancji korporacyjnej (*comfort letter* – na marginesie należy zaznaczyć, że pojęcie gwarancji korporacyjnej nie jest w pełni adekwatne na opisanie instytucji prawnej jaką jest *comfort letter*, który jest zobowiązaniem o zdecydowanie słabszym charakterze i nie stanowi pełnego zobowiązania spółki matki do finansowego wspierania spółki córki, której udzielony został *comfort letter*), na podstawie wskazanej gwarancji korporacyjnej spółka córka zawarła z wierzycielem szereg transakcji, natomiast ze względu na fakt ponoszenia ciągłych strat przez spółkę córkę, spółka matka wycofała udzielone gwarancje korporacyjne. Wierzyciel starał się dowieść, że spółka i jej spółka dominująca zawarły porozumienie stanowiące, że listy poparcia nie będą egzekwowane przez spółkę oraz że taka umowa stanowi „transakcję” w rozumieniu sec. 423 Insolvency Act. Sąd jednak w tym przypadku nie dopatrywał się istnienia między dłużnikiem a osobą trzecią transakcji.

¹³⁷ *Transakcja*, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/transakcja.html>, [dostęp 06.07.2024].

¹³⁸ Wyrok w sprawie *Secretary of State for the Environment, Food and Rural Affairs v Feakins*, [2007] B.C.C. 54, [Westlaw Edge UK, dostęp 06.07.2024].

¹³⁹ Wyrok w sprawie *Phillips (Liquidator of AJ Bekhor & Co) v Brewin Dolphin Bell Lawrie Ltd (formerly Brewin Dolphin & Co Ltd)*, [2001] B.C.C. 864, [Westlaw Edge UK, dostęp 06.07.2024]. Wyrok w sprawie *Agricultural Mortgage Corp Plc v Woodward*, [1994] B.C.C. 688, [Westlaw Edge UK, dostęp 06.07.2024].

poszczególne jej części¹⁴⁰. W przypadku dokonania takiej czynności *Insolvency Act* przyznaje sądowi szerokie możliwości wzruszenia takiej czynności prawnej, tj. sąd z zastrzeżeniem wyjątków opisanych poniżej może podjąć wszystkie decyzje, które uważa za stosowne (*make such order as it thinks fit*) w celu przywrócenia sytuacji, która istniałaby, gdyby do czynności fraudacyjnej nie doszło oraz w celu ochrony interesów osoby, która została pokrzywdzona przez dokonanie czynności¹⁴¹.

Uprawnienie do zaskarżenia czynności na podstawie sec. 423 i nast. *Insolvency Act*, jak to było już wyżej wspomniane, przysługuje zarówno indywidualnemu wierzycielowi, jak i syndykowi masy upadłości¹⁴². Jeśli chodzi o indywidualnego wierzyciela to za takiego uważa się osobę, której przysługuje roszczenie (*claim*), względem dłużnika¹⁴³. Sąd może podjąć działania w celu wzruszenia czynności dokonanej z pokrzywdzeniem wierzycieli, tylko jeżeli po stronie dokonującego czynność (dłużnika) istniała zła wiara, tj. dokonał on czynności w celu ukrycia majątku przed wierzycielem obecnym lub przyszłym albo jeżeli dokonana czynność w inny sposób naruszyła interesy obecnego lub przyszłego wierzyciela¹⁴⁴. Oznacza to, że działanie

¹⁴⁰ Wyrok w sprawie *Concept Oil Services Ltd v En-Gin Group LLP*, [2013] 7 WLUK 180, [Westlaw Edge UK, dostęp 06.07.2024]. Stanowisko to nie jest jednak podzielane w pełni w doktrynie, która wskazuje, że nie powinno dochodzić do sytuacji, w której wierzyciel lub syndyk, wśród wielu elementów złożonej transakcji, dowolnie wybierają sobie ten, który chcą zaskarżyć. G. Moss: *Avoidance of transactions - no cherry picking*. "Insolvency Intelligence", 2001, 14(4), s. 30.

¹⁴¹ Takie określenie uprawnień decyzyjnych sądu w zakresie przywrócenia stanu, który istniałby gdyby czynności nie dokonano, daje pole do dużej dyskrecjonalności. Sąd może podejmować decyzje zarówno o charakterze restytucyjnym, jak również inne, które uzna w danej sytuacji za stosowne. S. Davenport: *4Eng v Harper: restitution and insolvency*. "Insolvency Intelligence", 2011, 24(6), s. 93–94.

¹⁴² Zgodnie z sec. 424 *Insolvency Act*, uprawnienie do zaskarżenia czynności na podstawie sec. 423 przysługuje syndykowi jedynie w sytuacji, gdy dłużnik znajduje się w upadłości.

¹⁴³ Judykatura podkreśla, że roszczenie wierzyciela względem dłużnika może mieć charakter potencjalny i wierzyciel, dokonując zaskarżenia, nie ma obowiązku wykazywania, że gdy skierował do sądu sprawę o zasądzenie tego roszczenia, to z całą pewnością uzyskałby wyrok uwzględniający jego powództwo. Wyrok w sprawie *Morina v Mcleavey*, [2023] 5 WLUK 302, [Westlaw Edge UK, dostęp 06.07.2024].

¹⁴⁴ Kolejnym niezwykle istotnym problemem, który pojawił się na tle ustalania przesłanek zaskarżenia czynności przez indywidualnych wierzycieli, była kwestia ustalania złej wiary po stronie dłużnika. Istotne wątpliwości w tym zakresie budziło to, czy działanie w złej wierze mające na celu ukrycie części majątku przed wierzycielami musi być jednym i podstawowym celem dokonywanej przez dłużnika transakcji czy też za wystarczające należy uznać, że dłużnik dokonując transakcji przewidywał w granicach ewentualności, że transakcja może mieć charakter krzywdzący dla wierzycieli. Judykatura również nie wypowiada się w tym zakresie w sposób całkowicie jednoznaczny, ale – jak się wydaje – za przeważający należy uznać pogląd, że pokrzywdzenie wierzycieli nie musi być jedynym i wyłącznym celem dokonywanej przez dłużnika transakcji, natomiast dłużnik taką możliwość musi przewidywać i musi to być dla niego jeden z istotniejszych powodów dokonania transakcji. Takie rozumienie celu dokonywanej transakcji zostało zaprezentowane w wyroku *Inland Revenue Commissioners v Hashmi*, [2002] B.C.C. 943, [Westlaw Edge UK, dostęp 06.07.2024] oraz *Deposit Guarantee Fund for Individuals v Bank Frick & Co AG*, [2022] 8 WLUK 216, [Westlaw Edge UK, dostęp 06.07.2024]. Co istotne, w ocenie judykatury należy odróżnić cel transakcji od jej skutku. Fakt, że okaże się, iż w następstwie dokonanej transakcji doszło do zmniejszenia dostępnego do egzekucji majątku dłużnika, nie jest wystarczający do uznania, że

dłużnika musi cechować umyślność lub bezprawność działania. Jeżeli dłużnik swym zamiarem nie obejmuje pokrzywdzenia wierzycieli, to wtedy taka czynność nie może zostać zaskarżona¹⁴⁵. W doktrynie, jak i w judykaturze podnosi się, że z chwilą powstania stanu niewypłacalności lub powstania istotnych problemów z płynnością po stronie dłużnika, powstaje po jego stronie obowiązek ochrony interesów wierzycieli i wymaga on podczas podejmowania decyzji i zawierania transakcji uwzględniania, w jaki sposób podjęta decyzja lub dokonana transakcja wpłyną na interesy wierzycieli¹⁴⁶. Obowiązek wykazania, że doszło do pokrzywdzenia wierzycieli w wyniku dokonanej transakcji spoczywa na wierzycielu dokonującym zaskarżenia czynności. Mając jednak na uwadze, że dowiedzenie wprost stanu psychicznego dłużnika (czy obejmował on swoją świadomością pokrzywdzenie wierzycieli, czy nie) wydaje się być niemożliwe, sądy dopuszczają wykazanie tego faktu, poprzez dowiedzenie okoliczności otaczających dokonaną transakcję, które mogłyby na taki zamiar dłużnika wskazywać¹⁴⁷.

Obok regulacji zawartej w sec. 423 Insolvency Act skierowanej zarówno do syndyka, jak i do indywidualnego wierzyciela, pozostałe przepisy dotyczące przeciwdziałania czynnościom fraudacyjnym zawarte w Insolvency Act odnoszą się

działał on w celu pokrzywdzenia swoich wierzycieli. Wskazane następstwo może być oczywiście przydatne w celu ustalenia intencji nie jest jednak wystarczające – Wyrok w sprawie JSC BTA Bank v Ablyazov [2018] EWCA Civ 1176, [2019] B.C.C. 96, [2018] 5 WLUK 404, [Westlaw Edge UK, dostęp 06.07.2024]. Takie rozumienie sec. 423 pkt. 3 Insolvency Act zostało potwierdzone w wyroku Emirates NBD Bank PJSC v Almahawi, [2023] 5 WLUK 157, [Westlaw Edge UK, dostęp 06.07.2024], w którym sąd uznał, że dłużnik działał w celu pokrzywdzenia wierzycieli pomimo tego, że nie był to jedyny cel jego działania, natomiast jednym sąd przesądził, że podstawowo celem dłużnika było takie rozporządzenie majątkiem, aby pozostawał on poza zasięgiem wierzycieli. Z kolei w wyroku Hinton v Wotherspoon, [2022] 8 WLUK 69, [Westlaw Edge UK, dostęp 06.07.2024] sąd orzekł, że z rachunku prawdopodobieństwa wynika, iż przeniesienie majątku należącego do jednego z małżonków na rzecz drugiego, w tej konkretnej sprawie, nie miało na celu pokrzywdzenia wierzycieli. Podobne stanowisko zajął sąd w sprawie Papanicola v Fagan, [2008] 11 WLUK 524, [Westlaw Edge UK, dostęp 06.07.2024], stwierdzając, że przeniesienie na żonę prawa do ich wspólnego domu było podyktowane chęcią ratowania małżeństwa i ochrony interesów rodziny, a nie pokrzywdzeniem wierzycieli, a tym samym nie może być uznane za czynność dokonaną w celu pokrzywdzenia wierzycieli w rozumieniu sec. 423 Insolvency Act.

¹⁴⁵ Przykładem sytuacji, w której sąd uznał, że działanie dłużnika nie cechowało się bezprawnością działania, było podjęcie przez zarząd spółki znajdującej się w trudnej sytuacji finansowej decyzji o wypłacie dywidendy, co spowodowało, że wypłacone w ten sposób środki znalazły się poza zasięgiem wierzycieli spółki. Podjęcie przez zarząd decyzji o wypłacie dywidendy zostało uznane za działanie zgodne z obowiązkami względem spółki. Wyrok w sprawie BTI 2014 LLC v Sequana S, [2022] Bus. L.R. 920, [Westlaw Edge UK, dostęp 06.07.2024]. Wskazane orzeczenie jest w doktrynie poddane krytyce jako zbyt liberalne i ignorujące interesy wierzycieli w sytuacji grożącej niewypłacalnością, albo co najmniej wątpliwej wypłacalności spółki będącej dłużnikiem tych wierzycieli. P. Graham: *A note on the decisions in BTI 2014 LLC v Sequana SA and BAT Industries Plc (BAT) v Sequana SA*. "Company Lawyer", 2017, 38(4), s. 119.

¹⁴⁶ R. Langford, I. Ramsay: *The "creditors' interests duty": when does it arise and what does it require?* "Law Quarterly Review", 2019, 135(Jul), s. 387–388.

¹⁴⁷ Wyrok w sprawie Inland Revenue Commissioners v Hashmi, [2002] B.C.C. 943, [Westlaw Edge UK, dostęp 06.07.2024], Wyrok w sprawie Williams v Taylor, [2012] 10 WLUK 662, [Westlaw Edge UK, dostęp 06.07.2024].

stricte do postępowania upadłościowego, a przyjęty model regulacji nieco różni się od tego, jaki funkcjonuje w Polsce. W angielskim prawie upadłościowym na pierwszy plan wysuwają się przepisy o charakterze prawnokarnym¹⁴⁸. Penalizacji podlegają dokonanie przez członka zarządu spółki (*any person, being a past or present officer of the company, is deemed to have committed an offence*) czynności fraudacyjnej o wartości przekraczającej na dzień sporządzania niniejszego opracowania £500 (*fraudulently removed any part of the company's property to the value of £500 or more*) dokonane w ciągu 12 miesięcy przed ogłoszeniem upadłości lub likwidacją spółki. W takim wypadku członek zarządu dokonujący czynności może zostać skazany na karę więzienia lub karę grzywny lub obie kary łącznie. Ponadto zgodnie z sec. 207 Insolvency Act, w sytuacji gdy doszło do upadłości lub likwidacji spółki, osoba, która w owym czasie była członkiem zarządu (*officer of the company*), ponosi odpowiedzialność prawnokarną, jeżeli dokonał fraudacyjnego rozporządzenia majątkiem spółki, spowodował lub współdziałał w zakresie spowodowania egzekucji wobec majątku spółki, ukrył lub usunął jakikolwiek składnik majątku spółki później niż 2 miesiące po wydaniu jakiegokolwiek niekorzystnego wyroku wobec spółki. Uchylenie karalności następuje (*a person is not guilty of an offence*) w sytuacji, gdy rozporządzenie majątkiem spółki albo spowodowanie lub współdziałanie w zakresie spowodowania egzekucji wobec majątku spółki nastąpiło wcześniej niż 5 lat przed ogłoszeniem upadłości lub likwidacji spółki albo jeżeli członek zarządu będzie w stanie dowieść, że jego działanie nie miało na celu pokrzywdzenia wierzycieli (*had no intent to defraud the company's creditors*). W sytuacji, gdy nie zachodzi żaden z przypadków wyłączających karalność, członek zarządu dokonujący czynności w warunkach opisanych powyżej może zostać skazany na karę więzienia lub karę grzywny lub obie kary łącznie.

Obok sankcji karnej przepisy angielskiego *Insolvency Act* operują również sankcją cywilistyczną polegającą na możliwości wzruszenia dokonanej czynności fraudacyjnej. Zaskarżeniu, w ramach powództwa skierowanego do sądu przez osobę reprezentującą dłużnika – syndyka masy upadłości lub likwidatora (określanych przez *Insolvency Act* jako *the office-holder*), podlegały będą dokonane przed ogłoszeniem

¹⁴⁸ W zakresie szerszego omówienia obowiązujących w tym zakresie regulacji autor rozprawy odsyła do publikacji T. Davis, R. Henry: *Insolvency offences*. [Westlaw Edge UK, dostęp 06.07.2024]. W ramach niniejszej pracy ogranicza się jedynie do przywołania obowiązujących w *Insolvency Act* przepisów prawnokarnych penalizujących krzywdzące wierzycieli działania dłużnika, jednak regulacje te nie będą przedmiotem szerszego omówienia.

upadłości lub likwidacji czynności¹⁴⁹, w przypadku których dłużnik (upadły) otrzymał od drugiej strony świadczenie, którego wartość była niższa od wartości świadczenia, które dłużnik spełnił na rzecz drugiej strony (*transactions at an undervalue*)¹⁵⁰. Za takie czynności uznaje się: darowiznę na rzecz osoby trzeciej (*gift*) lub dokonanie z osobą trzecią czynności prawnej, która nie przewiduje świadczenia wzajemnego na rzecz dłużnika (*enters into a transaction with that person on terms that provide for the company to receive no consideration*) albo dokonanie czynności, w której wartość świadczenia osoby trzeciej nie odpowiada wartości świadczenia dłużnika (*the company enters into a transaction with that person for a consideration the value of which, in money or money's worth, is significantly less than the value, in money or money's worth, of the consideration provided by the company*)¹⁵¹. Jednocześnie brak istnienia przysporzenia majątkowego po stronie dłużnika nie jest wystarczający dla uznania czynności za fraudacyjną¹⁵². Konieczne jest jeszcze istnienie złej woli po stronie dokonującego czynności dłużnika¹⁵³. W sytuacji dokonania czynności w opisanych powyżej warunkach sec. 238 *Insolvency Act* upoważnia sąd do podjęcia wszelkich niezbędnych czynności do przywrócenia sytuacji, która by istniała, gdyby nie doszło do dokonania czynności (*the court shall, on such an application, make such order as it thinks fit for restoring the position to what it would have been if the company had not entered into that*

¹⁴⁹ Tak jak miało to miejsce w przypadku omawianego już sec. 423 *Insolvency Act*, decydujące znaczenie dla możliwości zaskarżenia określonej czynności jest faktyczne istnienie pomiędzy dłużnikiem, a osobą trzecią transakcji. Wyrok w sprawie Hampton Capital Ltd, Re, [2015] 7 WLUK 316 [Westlaw Edge UK, dostęp 07.07.2024].

¹⁵⁰ Dla oceny, czy transakcja była dokonana bez należytego świadczenia wzajemnego, decydujące znaczenie ma moment dokonania transakcji, natomiast wszelkie zdarzenia o charakterze następczym, których strony nie mogły przewidzieć w chwili dokonywania czynności, pozostają bez znaczenia. C. Shaw: *Interpreting transactions at an undervalue*. "Insolvency Intelligence", 2002, 15(5), s. 36.

¹⁵¹ Częstokroć jednak określenie czy dana czynność była dokonana bez należytego ekwiwalentu sprawia pewne trudności. Przed takim problemem stanął sąd w sprawie Hill v Haines, [2007] 12 WLUK 54, [Westlaw Edge UK, dostęp 07.07.2024], gdzie przedmiotem rozważań było, czy za ekwiwalentne może być uznane przeniesienie składników majątkowych od jednego małżonka do drugiego w ramach podziału majątku po rozwodzie. Sąd ostatecznie stanął na stanowisku, że taka transakcja nie może być uznana za dokonaną bez należytego ekwiwalentu.

¹⁵² Zaskarżenie czynności dokonanej bez należytego ekwiwalentu składa się z dwóch kroków. Po pierwsze, jest to obiektywne porównanie wartości świadczenia jednej i drugiej strony. Jeżeli ten obiektywny test wykaże zaburzenie równowagi kontraktowej stron, wtedy należy dokonać weryfikacji, czy po stronie dłużnika dokonującego czynności w warunkach wskazanej zaburzonej równowagi kontaktowej istniała zła wola. Wyrok w sprawie Stanley v TMK Finance Ltd, [2011] Bus. L.R. D93 [Westlaw Edge UK, dostęp 07.07.2024].

¹⁵³ Brak złej woli istniejący w sytuacji, gdy czynność jest elementem bieżącej działalności prowadzonej przez dłużnika (*did so in good faith and for the purpose of carrying on its business*) lub w sytuacji, gdy na chwilę dokonywania czynności dłużnik ma uzasadnione przypuszczenie, że dokonanie wskazanej czynności przyniesie mu korzyść majątkową (*there were reasonable grounds for believing that the transaction would benefit the company*), wyłącza możliwość wzruszenia takiej czynności przez sąd.

transaction)¹⁵⁴. Podobnie jak dokonanie czynności, w zamian za którą dłużnik nie uzyskał świadczenia wzajemnego¹⁵⁵, przepisy *Insolvency Act* traktują sytuację uprzywilejowania przez dłużnika jednego z jego wierzycieli¹⁵⁶. W takim przypadku syndyk masy upadłości lub likwidator mogą wystąpić do sądu z powództwem o wzruszenie takiej czynności. Do uprzywilejowania jednego z wierzycieli dochodzi w sytuacji, gdy spełnienie świadczenia lub dokonanie jakiegokolwiek czynności¹⁵⁷ następuje na rzecz jednego z wierzycieli, poręczyciela lub gwaranta jakiegokolwiek ze zobowiązań dłużnika i powoduje, że pozycja takiego w sytuacji ogłoszenia upadłości będzie bardziej korzystna, niż gdyby takiej czynności nie dokonano (*has the effect of putting that person into a position which, in the event of the company going into insolvent liquidation, will be better than the position he would have been in if that thing had not been done*)¹⁵⁸. Samo uprzywilejowanie jednego z wierzycieli nie jest jednak wystarczające dla wzruszenia takiej czynności. Konieczne jest, aby dłużnik działał

¹⁵⁴ Tak szerokie ujęcie uprawnień sądu do podejmowania działań w zakresie przywrócenia stanu, który istniałby gdyby czynności nie dokonano, doprowadziło do tego, że w judykaturze przyjęto, iż sąd może nakazać obowiązek zwrotu nie tylko podmiotowi, z którym czynność została dokonana, ale także podmiotowi, który ostatecznie był beneficjentem takiej transakcji. Jednocześnie właśnie bycie beneficjentem transakcji wydaje się być dla judykatury przesądzające o możliwości zastosowania sankcji przeciwko takiej osobie, co oznacza, że członek zarządu podmiotu, z którym dokonano czynności bez ekwiwalentnego świadczenia, jeżeli nie otrzymał z tego tytułu osobistej korzyści, nie może ponosić odpowiedzialności wobec masy upadłości. Wyrok w sprawie *Johnson v Arden*, [2018] 6 WLUK 610 [Westlaw Edge UK, dostęp 07.07.2024]. Wyrok w sprawie *Whitestar Management Ltd, Re*, [2018] Bus. L.R. 1758 [Westlaw Edge UK, dostęp 07.07.2024].

¹⁵⁵ W doktrynie proponuje się, by ekwiwalentność świadczeń określać poprzez proste porównanie ekonomicznej wartości świadczenia jednej i drugiej strony transakcji. B. Mamutse: *Balancing unequal trading relationships: transaction avoidance precepts as a route to a new end?* “Journal of Business Law”, 2018, 6, s. 523.

¹⁵⁶ W odniesieniu do uprzywilejowania wierzycieli, podobnie jak w przypadku transakcji bez należytego ekwiwalentu, wyjątkową sytuację przyznaje się byłym partnerom/ małżonkom dłużnika – jeżeli w sytuacji podziału majątku wspólnego jeden z byłych partnerów/ małżonków otrzymał znacznie większą część majątku, to taka transakcja w ocenie sądu w sprawie *Jones (A Bankrupt), Re*, [2008] 3 WLUK 562, [Westlaw Edge UK, dostęp 06.07.2024] nie stanowi uprzywilejowania jednego z wierzycieli, które uzasadniałoby zaskarżenie czynności. Tendencja do uprzywilejowywania (byłych) partnerów/ małżonków dłużnika przez sądy jest przedmiotem krytyki w doktrynie angielskiej. J. Curl: *The spouse v The creditors - a turn against creditors?* “Insolvency Intelligence”, 2010, 23(6), s. 87. Tę krytykę należy podzielić, partner/ małżonek dłużnika jest jego osobą najbliższą w związku, z czym za najbardziej prawdopodobne należy uznać, że to właśnie z taką osobą dłużnik będzie dokonywał czynności, której celem jest ukrycie składników jego majątku przed wierzycielami.

¹⁵⁷ Posłużenie się w tym przypadku pojęciem spełnienia świadczenia lub dokonania jakiegokolwiek czynności nie oddaje w pełni sformułowania, którym posługuje się *Insolvency Act* i wynika z zastosowania polskiej kalki pojęciowej. Dosłowne tłumaczenie przepisów przywołanej angielskiej ustawy upadłościowej sprowadzałoby się do stwierdzenia, że przepis ten ma zastosowanie w sytuacji, gdy dłużnik robi cokolwiek lub w jakikolwiek sposób ucierpi (*does anything or suffers anything to be done which*). Przepis ten odnosi się więc nie tylko do rozporządzeń majątkowych *per se*, ale także do obciążenia majątku np. ustanowienia zabezpieczenia na określonym jego składniku. P. Fleming: *Sharing the spoils of a preference action: save a slice for the secured creditors!* “Insolvency Intelligence”, 2003, 16(5), s. 33.

¹⁵⁸ Oznacza, że po stronie dłużnika musi istnieć zamiar uprzywilejowania jednego z wierzycieli (*desire to prefer*). C. Wong: *Are the avoidance provisions of the Insolvency Act 1986 in need of reform?* “Company Lawyer”, 2017, 38(11), s. 353–354.

w zamiarze wywołania skutku w postaci uprzywilejowania jednego ze swoich wierzycieli (*was influenced in deciding to give it by a desire to produce in relation to that person the effect of having better position than the position he would have been in if that thing had not been done*)¹⁵⁹. Jednocześnie przepisy *Insolvency Act* zawierają domniemanie, że w sytuacji, kiedy uprzywilejowanym wierzycielem jest osoba powiązana z dłużnikiem w inny sposób niż tylko będąc pracownikiem dłużnika (*person connected with the company (otherwise than by reason only of being its employee)*), uznaje się, że dłużnik działał w zamiarze wywołania skutku w postaci uprzywilejowania jednego ze swoich wierzycieli¹⁶⁰. Podobnie jak to miało miejsce w przypadku dokonania czynności bez uzyskania ekwiwalentu, w sytuacji uprzywilejowania jednego z wierzycieli angielska ustawa upadłościowa upoważnia sąd do podjęcia niezbędnych czynności w celu przywrócenia stanu, jaki istniałby, gdyby do uprzywilejowania nie doszło¹⁶¹.

Wzruszenie czynności, która została dokonana bez należytego ekwiwalentu, a także wzruszenie czynności, która miała na celu uprzywilejowanie jednego z wierzycieli dłużnika, jest ograniczone czasowo¹⁶². W przypadku gdy czynność była dokonana bez należytego ekwiwalentu lub uprzywilejowywała wierzyciela powiązanego z dłużnikiem, możliwe jest wzruszenie czynności dokonanych w ciągu dwóch lat przed ogłoszeniem upadłości (*at a time in the period of 2 years ending with the onset of insolvency*), przy czym przepisy angielskiej ustawy upadłościowej precyzyjnie definiują, co należy rozumieć przez moment ogłoszenia upadłości. W przypadku pozostałych sytuacji uprzywilejowania wierzycieli, wzruszeniu podlegają jedynie transakcje dokonane w ciągu 6 miesięcy przed ogłoszeniem upadłości¹⁶³. Jednocześnie brytyjski ustawodawca przewidział pewne dodatkowe wyłączenie w zakresie stosowania

¹⁵⁹ Zamiar wywołania skutku w postaci uprzywilejowania jednego z wierzycieli nie musi być wyłączną lub najistotniejszą przesłanką podejmowanej przez dłużnika czynności, natomiast musi ona mieć charakter istotny. D. Milman: *Transactional avoidance on insolvency: an update on recent developments*. "Insolvency Intelligence", 2013, 26(6), s. 82. M. Stallworthy: *Insolvency - liquidation - unlawful preference claim*. "Journal of International Banking Law", 1991, 6(10), s. 186. Wyrok w sprawie Husky Group Ltd, Re, [2014] 7 WLUK 477 [Westlaw Edge UK, dostęp 07.07.2024].

¹⁶⁰ W takiej sytuacji następuje przeniesienie ciężaru dowodu na uprzywilejowanego wierzyciela, że dłużnik, który spełnił świadczenie mające uprzywilejowujący charakter, przy podejmowaniu tego działania nie był motywowany wywołaniem takiego skutku, lecz dokonywał czynności w innym celu. D. Milman: *Transactional avoidance: disrupting unsound corporate dealings*. "Company Law Newsletter", 2010, 275, s. 3.

¹⁶¹ Jednocześnie pomimo posługiwania się tą dość ogólną formułą w sec. 238 i 239 *Insolvency Act*, sec. 241 te same ustawy zawiera katalog czynności jakie może podjąć sąd w celu przywrócenia stanu, który istniałby, gdyby czynność nie została dokonana.

¹⁶² J. Verrill: *Attacking antecedent transactions*. "Journal of International Banking Law", 1993, 8(12), s. 485.

¹⁶³ S. Frieze: *Companies: associates and connected persons*. "Insolvency Intelligence", 2016, 29(2), s. 29.

przepisów o wzruszaniu czynności. Jeżeli nawet czynność była dokonana bez należnego ekwiwalentu lub uprzywilejowywała wierzyciela i była dokonana w ciągu 2 lat przed ogłoszeniem upadłości (lub 6 miesięcy przed ogłoszeniem upadłości w przypadku pozostałych uprzywilejowań innych niż uprzywilejowanie podmiotu powiązanego), to nie będzie ona podlegała wzruszeniu, jeżeli dłużnik jest zdolny do regulowania swoich zobowiązań¹⁶⁴. Jednocześnie fakt, że czynność fraudacyjna została dokonana w ciągu 2 lat przed ogłoszeniem upadłości, powoduje powstanie domniemania, że w chwili jej dokonywania dłużnik nie był zdolny do regulowania swoich zobowiązań i w takim przypadku to na podmiocie, z którym dokonano czynności, będzie leżeć obowiązek wykazania, że dłużnik był zdolny do regulowania swoich zobowiązań (*the requirements of this subsection are presumed to be satisfied, unless the contrary is shown, in relation to any transaction at an undervalue which is entered into by a company with a person who is connected with the company*). Wskazane domniemanie ma zatem zastosowanie wyłącznie do czynności dokonanych bez należnego ekwiwalentu oraz uprzywilejowania wierzycieli będących podmiotami powiązanymi. Nie dotyczy natomiast uprzywilejowania innych wierzycieli.

Przepisy angielskiej ustawy upadłościowej przewidują jeszcze dwa szczególne przypadki możliwości zaskarżenia czynności fraudacyjnych – zawarcie wyzyskującej umowy pożyczki (*Extortionate credit transactions*) oraz dokonanie czynności, która w oparciu o polską siatkę pojęciową najlepiej zdefiniowana będzie jako zawarcie umowy zastawu na zbiorze rzeczy (*floating charge*)¹⁶⁵. Umowa pożyczki będzie miała charakter

¹⁶⁴ Sec. 238 *Insolvency Act* dotycząca czynności dokonanych bez należnych ekwiwalentu oraz sec. 239 *Insolvency Act* dotycząca uprzywilejowania jednego z wierzycieli wskazują, że wzruszeniu podlegają tylko czynności dokonane w stosownym czasie (*relevant time*). To, co należy rozumieć przez pojęcie stosownego czasu, zostało zdefiniowane w sec. 240 *Insolvency Act*, który to przepis wskazuje, że wzruszeniu będą podlegały tylko te czynności, które zostały dokonane w ciągu 2 lat (lub w nielicznych przypadkach jedynie 6 miesięcy) przed ogłoszeniem upadłości. Przy czym pkt 2 sec. 240 *Insolvency Act* przewiduje, że czynność dokonana bez należytego ekwiwalentu lub uprzywilejowująca jednego z wierzycieli nie może być uznana za dokonaną w stosownym czasie, chyba że w chwili dokonywania czynności dłużnik nie jest w stanie spełniać swoich zobowiązań w rozumieniu relewantnych przepisów upadłościowych (*is at that time unable to pay its debts*) lub też w konsekwencji dokonania czynności nie będzie mógł spełniać swoich zobowiązań (*becomes unable to pay its debts within the meaning of that section in consequence of the transaction or preference*). Możliwe jest zatem przyjęcie *a contrario*, że w przypadku gdy dłużnik jest w stanie regulować swoje zobowiązania w chwili jak i po dokonaniu czynności, to czynność taka nie jest dokonana w stosownym czasie, a tym samym nie może zostać wzruszona.

¹⁶⁵ D. Milman: *Transactional avoidance...*, s. 84. Jak rozumieć *floating charge* i czym różni się *floating charge* od *fixed charge* – zobacz K. Rogers: *Fixed or floating: protecting your charge in the event of insolvency*. “*Insolvency Intelligence*”, 2017, 30(7), s. 114–115. Jeżeli ustanowienie *floating charge* na rzecz określonego podmiotu zostało dokonane w zamian za świadczenie o charakterze ekwiwalentnym, wtedy czynność taka nie może podlegać zaskarżeniu. Wyrok w sprawie *Manning v Neste AB*, [2023] Bus. L.R. 1136 [Westlaw Edge UK, dostęp 07.07.2024]. Wyrok w sprawie *Peak Hotels and Resorts Ltd, Re*, [2019] 12 WLUK 419 [Westlaw Edge UK, dostęp 07.07.2024].

wyzyskujący, jeżeli po uwzględnieniu ryzyka zaakceptowanego przez osobę udzielającą tej pożyczki wymaga dokonywania rażąco wygórowanych płatności (*require grossly exorbitant payments to be made*) lub w inny sposób rażąco narusza zasady dobrego postępowania (*it otherwise grossly contravened ordinary principles of fair dealing*)¹⁶⁶. Co więcej, sec. 244 pkt. 3 *Insolvency Act* zawiera domniemanie wyzyskującego charakteru pożyczki udzielonej podmiotowi, który później ogłosił upadłość. Wzruszenia takiej wyzyskującej pożyczki można dokonać w okresie 3 lat przed ogłoszeniem upadłości lub likwidacji. W przypadku uznania przez sąd spełnienia przesłanek do uznania dokonanej czynności za fraudacyjną może za pomocą różnych środków wymienionych w sec. 244 pkt. 4 *Insolvency Act* dokonać przywrócenia stanu, który istniałby, gdyby czynności nie dokonano lub zaingerować w treść dokonanej czynności i ją zmodyfikować.

Podsumowując przedstawione powyżej regulacje dotyczące zaskarżania czynności prawnych w angielskim systemie prawnym, należy uznać, że wykazuje on zarówno pewne podobieństwa, jak i różnice w stosunku do systemu polskiego. Po pierwsze, system angielski posługuje się dość rozproszoną regulacją w zakresie możliwości zaskarżania czynności o charakterze fraudacyjnym, a także możliwością sięgania do rozwiązań opartych na słuszności (*equity*), a nie jedynie do przepisów prawa pozytywnego. Po drugie, zasadnicza część zawartych w prawie angielskim rozwiązań dotyczących wzruszenia czynności dokonanych w sposób fraudacyjny została skodyfikowana w przepisach prawa upadłościowego, w tym przepisach, których zakres zastosowania nie ogranicza się jedynie do postępowań upadłościowych, ale także umożliwia indywidualnym wierzycielom zaskarżanie dokonanych czynności. Po trzecie, angielskie przepisy w znaczący sposób limitują czynności, które mogą podlegać zaskarżeniu, zezwalając jedynie na zaskarżenie określonych rodzajów czynności (dokonanych bez stosownego ekwiwalentu ze strony osoby trzeciej, uprzywilejowujących jednego z wierzycieli, zawarcie wyzyskującej umowy pożyczki czy ustanowienie zastawu na zbiorze rzeczy). Po czwarte, system angielski dość wyraźnie reguluje kwestię sankcji karnej za dokonanie czynności fraudacyjnej, podczas gdy system polski traktuje te kwestie w sposób rozłączny, tj. uwzględnienie skargi pauliańskiej nie oznacza automatycznego pociągnięcia do odpowiedzialności karnej na podstawie art. 300

¹⁶⁶ W praktyce uznawanie pożyczek za wyzyskujące jest stosunkowo rzadkie, gdyż sądy nie chcą ingerować w funkcjonujące na rynku mechanizmy. Wyrok w sprawie *St George's Property Services (London) Ltd (In Administration), Re*, [2012] Bus. L.R. 594 [Westlaw Edge UK, dostęp 07.07.2024].

k.k. Po piąte, system angielski daje sądowi szeroki zakres uprawnień co do sankcji cywilnoprawnej, która powinna zostać zastosowana, wymieniając jedynie przykładowo katalog czynności, które może podjąć sąd i posługując się dyrektywą przywrócenia stanu, który istniałby, gdyby czynność nie została dokonana, podczas gdy polski system posługuje się jasno określoną sankcją bezskuteczności względnej (choć jak będzie to wykazane w niniejszej pracy, kwestia tego, w jaki sposób sankcja ta powinna być stosowana, budzi istotne wątpliwości). Podobieństwa pomiędzy systemem polskim a angielskim przejawiają się natomiast w tym, że wzruszenie czynności następuje w następstwie skierowania do sądu stosownego powództwa, przesłanek koniecznych do uznania czynności za fraudacyjną czy ograniczenia uprawnienia do wystąpienia do sądu terminem.

3.2. Skarga pauliańska w Niemczech

Skarga pauliańska w systemie niemieckim, podobnie zresztą jak w systemie polskim, występuje w dwóch podstawowych wariantach – jako uprawnienie dla indywidualnego wierzyciela do zaskarżenia czynności fraudacyjnych oraz jako instrument prawa upadłościowego służący powiększaniu przez syndyka majątku wchodzącego w skład masy upadłości. W odniesieniu do skargi pauliańskiej funkcjonującej poza systemem upadłościowym pierwsza zauważalna *prima facie* różnica pomiędzy polskim a niemieckim porządkiem prawnym jest taka, że w Polsce skarga pauliańska została umieszczona pośród przepisów kodeksu cywilnego, natomiast w niemieckim porządku prawnym funkcjonuje odrębna ustawa pozwalająca na zaskarżanie czynności dokonanych z pokrzywdzeniem wierzycieli (*Gesetz über die Anfechtung von Rechtshandlungen eines Schuldners außerhalb des Insolvenzverfahrens* – dalej zwana również niemiecką ustawą zaczepną lub AnfG). Niemiecka ustawa zaczepna przyznaje wierzycielom dłużnika możliwość zaskarżenia czynności prawnych dłużnika dokonanych z ich pokrzywdzeniem. Jeżeli zaskarżenie zostanie uwzględnione przez sąd, to powinno dojść do przywrócenia sytuacji, która istniałaby, gdy dłużnik nie dokonał czynności fraudacyjnej. W żadnym wypadku jednak uwzględnienie wniesionej skargi pauliańskiej nie powinno prowadzić do uprzywilejowania wierzyciela i przyznania mu praw, których nie miałby on, gdyby czynność nie została dokonana¹⁶⁷.

¹⁶⁷ P. Sick: *Schuldnervermögen und Schuldnerhandlungen im Sinne des Anfechtungsgesetzes*. "Neue Justiz", 2013, z. 2, s. 56.

Przywołana niemiecka ustawa zaczepna ma zastosowanie do czynności prawnych (*Rechtshandlungen*) dłużnika dokonanych z pokrzywdzeniem wierzycieli¹⁶⁸. Jednocześnie niemiecki ustawodawca wprost przesądził o tym, że zaniechania (*Unterlassung*) należy traktować na równi z czynnościami prawnymi. Uprawnienie do zaskarżenia czynności przysługuje każdemu wierzycielowi, który posiada względem dłużnika wymagalną i nadającą się do wykonania wierzytelność, jeżeli przeprowadzana z majątku dłużnika egzekucja okazała się bezskuteczna lub jeżeli można przypuszczać, że będzie ona bezskuteczna¹⁶⁹. Oznacza to, że podobnie jak w polskim systemie prawnym, ochronie skargą pauliańską podlegała będzie wierzytelność, a w zasadzie prawo wierzyciela do uzyskania zaspokojenia tej wierzytelności. Niemiecka doktryna i judykatura, podobnie jak ma to miejsce w Polsce, przyjmują, że ochronie w ramach skargi pauliańskiej mogą podlegać nie tylko wierzytelności o charakterze prywatnoprawnym, lecz także o charakterze publicznoprawnym¹⁷⁰. Ochronie w ramach skargi pauliańskiej podlegały będą nie tylko obecne wierzytelności, ale także przyszłe z tym jednak zastrzeżeniem, że nie wszystkie wierzytelności przyszłe, lecz tylko takie, których zaistnienie jest możliwe do przewidzenia w chwili dokonywania czynności¹⁷¹. Pogląd ten nie jest jednak w doktrynie jednolity, gdyż niektórzy autorzy opowiadają się

¹⁶⁸ Jednocześnie w doktrynie podkreśla się, że pokrzywdzenie wierzycieli nie musi być podstawowym celem dokonywanej przez dłużnika czynności, lecz może stanowić jej efekt uboczny. W przypadku rozporządzenia majątkiem na rzecz osób najbliższych celem dokonywanej czynności jest raczej kwestia ochrony majątku rodzinnego niż zamiar pokrzywdzenia wierzycieli. Owo pokrzywdzenie jest skutkiem ubocznym realizacji zamiaru w postaci ochrony majątku rodzinnego. G. Langenfeld: *Ehebedingte Zuwendungen unter dem Gesichtspunkt der Gläubigeranfechtung und der Pfändung von Rückforderungsansprüchen*. „Zeitschrift für Erbrecht und Vermögensnachfolge”, 2000, z. 10, s. 393.

¹⁶⁹ Jak się wydaje właśnie ze względu na fakt, że możliwość wystąpienia ze skargą pauliańską w prawie niemieckim została przewidziana wyłącznie w sytuacji, gdy wierzyciel legitymuje się tytułem wykonawczym przeciwko dłużnikowi i przeprowadzona egzekucja okazała się bezskuteczna, bardzo wielu zwolenników zyskała teoria egzekucyjna traktująca prawo zaskarżenia jako specyficzny etap egzekucji. W sytuacji gdy niemożliwe okazało się uzyskanie zaspokojenia z majątku dłużnika, wierzycielowi przysługuje powództwo o świadczenie skierowane w stosunku do osoby trzeciej, w ramach którego domaga się postawienia mu do dyspozycji nabytej przez osobę trzecią korzyści majątkowej i znoszenie prowadzonej z niej egzekucji. D. Milanowska: *Skarga pauliańska na gruncie prawa polskiego i niemieckiego*. „Prawo Spółek”, 2004, s. 13, 22–23.

¹⁷⁰ U. Claßen: *Bringt die Insolvenzrechtreform das Ende der Gläubigeranfechtung durch Duldungsbescheid?* „Deutsches Steuerrecht”, 1999, z. 2, s. 74.

¹⁷¹ Oznacza to, że w sytuacji, gdy jeden z małżonków rozporządzi majątkiem na rzecz drugiego z małżonków, ze względu na fakt, że wykonuje on zawód obarczony dużym ryzykiem odpowiedzialności (np. kierowca zawodowy), a w chwili dokonywania tego rozporządzenia nie istniała wobec tego małżonka żadna wierzytelność, a także nie mógł się on spodziewać zaistnienia takiej wierzytelności, to zaskarżenie dokonanej przez niego czynności nie będzie możliwe. Oznacza to, że nawet jeżeli po dokonaniu rozporządzenia ten małżonek spowoduje wypadek i wierzyciel będzie chciał dochodzić od niego odszkodowania i w celu uzyskania zaspokojenia będzie domagał się uznania dokonanego rozporządzenia za bezskuteczne względem niego, sąd oddali wniesioną przez tego wierzyciela skargę pauliańską jako pozbawioną podstaw. R. Lotter: *Überlegungen zur "Absichtsanfechtung" anlässlich der Neufassung des Anfechtungsgesetzes*. „Mitteilungen des Bayerischen Notarvereins”, 1998, z. 6, s. 422–423.

za udzieleniem ochrony także tym wierzycielom przyszłym dłużnika, którzy nie są znani w chwili dokonywania przez niego czynności¹⁷².

Dokonana przez dłużnika czynność prawna może być zaskarżona w terminie 10 lat¹⁷³ od daty jej dokonania¹⁷⁴, jeżeli osoba trzecia wiedziała, że dłużnik działa z zamiarem pokrzywdzenia wierzycieli. Jednocześnie istnienie wskazanego zamiaru domniemuje się, jeżeli w chwili dokonywania czynności dłużnik był zagrożony niewypłacalnością i czynność faktycznie doprowadziła do pokrzywdzenia wierzycieli. Jeżeli wskutek dokonanej czynności osoba trzecia mogła dochodzić zaspokojenia lub zabezpieczenia, termin na zaskarżenie tej czynności wynosi 4 lata. Jednocześnie w takim przypadku dla przyjęcia domniemania, że czynność była dokonana z zamiarem pokrzywdzenia wierzycieli nie jest wystarczające wystąpienie zagrożenia niewypłacalnością w chwili dokonania czynności, lecz konieczne jest istnienie niewypłacalności. Przy czym przepisy niemieckiej ustawy upadłościowej zawierają domniemanie, że w sytuacji, gdy dłużnik zawarł z osobą trzecią umowę o dokonywanie płatności (*Zahlungsvereinbarung*), uważa się, że nie wiedział on o niewypłacalności istniejącej w chwili dokonywania czynności. Możliwe jest również zaskarżenie czynności dokonanej z podmiotem powiązany (*nahestehenden Person* w rozumieniu art. 138 niemieckiej ustawy upadłościowej), która wywołuje negatywne skutki prawne dla wierzycieli dłużnika. Zaskarżenie takiej czynności możliwe jest w ciągu 2 lat od jej dokonania oraz jeżeli osoba trzecia (podmiot powiązany) wiedziała o zamiarze pokrzywdzenia wierzycieli w momencie zawarcia umowy. Zaskarżeniu podlegają także czynności o charakterze nieodpłatnym dokonane w okresie 4 lat przed wniesieniem powództwa o ich zaskarżenie (chyba że czynność stanowiła zwykły okazjonalny prezent o niskiej wartości, gdyż taka czynność w ogóle nie podlega zaskarżeniu). W przypadku czynności o charakterze złożonym kalkulacja wskazanych terminów odbywa się od

¹⁷² G. Langenfeld: *Ehebedingte Zuwendungen...*, s. 393.

¹⁷³ Przepisy niemieckiej ustawy zaczepnej regulują sposób obliczania terminów, w których możliwe jest dokonanie zaskarżenia. Zgodnie z § 7 przywołanej ustawy terminy zaskarżenia czynności należy liczyć wstecz od momentu wniesienia do sądu powództwa zaskarżającego dokonaną czynność. Jeżeli przed wniesieniem do sądu powództwa wierzyciel zawiadomił dłużnika na piśmie o zamiarze zaskarżenia czynności i dłużnik nie był w stanie zaspokoić wierzyciela, termin liczy się od daty zawiadomienia dłużnika, o ile w ciągu dwóch lat od zawiadomienia dłużnika wierzyciel skieruje sprawę do sądu.

¹⁷⁴ Przepisy niemieckiej ustawy zaczepnej regulują także kwestię tego, co należy rozumieć przez chwilę dokonania czynności prawnej. Zgodnie z § 8 przywołanej ustawy czynność prawną uważa się za dokonaną w momencie, gdy urzeczywistnią się jej skutki prawne. W sytuacji gdy dla skuteczności czynności prawnej konieczne jest spełnienie określonych wymogów np. wpis do księgi wieczystej, w takim przypadku czynność uważa się za dokonaną z chwilą spełnienia tych wymogów. W przypadku gdy czynność ma charakter warunkowy lub została dokonana z zastrzeżeniem terminu, wystąpienie warunku lub terminu nie jest brane pod uwagę.

momentu dopełnienia wszystkich niezbędnych przesłanek decydujących o ważności tej czynności. Jeżeli zatem przedmiotem czynności była sprzedaż nieruchomości, która wymaga odpowiedniego wpisu, wtedy termin obliczany będzie od momentu dokonania wpisu¹⁷⁵. Przepisy niemieckiej ustawy zaczepnej przewidują także regulacje o charakterze szczególnym odnoszące się do spadkobierców (*Erbe*; § 5 AnfG) oraz pożyczek od udziałowców spółki (*Gesellschafterdarlehen*; § 6 AnfG).

Podobnie jak w polskim systemie prawnym, niemiecka ustawa zaczepna przewiduje, że zaskarżenie dokonanej czynności prawnej – nawet jeżeli wskutek tej czynności został wydany tytuł wykonawczy, a spełnienie świadczenia przez dłużnika na rzecz osoby trzeciej nastąpiło w ramach tego tytułu wykonawczego – następuje w formie powództwa skierowanego do sądu lub w formie zarzutu (§ 9 AnfG). Podobnie zatem jak ma to miejsce w przypadku polskiego systemu prawnego, realizacja prawa zaskarżenia następuje w formie powództwa lub zarzutu skierowanego bezpośrednio przeciwko osobie, na rzecz której nastąpiło rozporządzenie przedmiotem czynności fraudacyjnej (osoba trzecia), a podstaw zaspokożenia z majątku osoby trzeciej upatruje się w powstającym z mocy prawa pomiędzy wierzycielem a osobą trzecią stosunku prawnym¹⁷⁶. Konstruując roszczenie o uznanie czynności za bezskuteczną, wierzyciel powinien w treści powództwa wskazać, w jaki sposób osoba trzecia ma udostępnić będący przedmiotem tego składnik majątkowy, w celu umożliwienia uzyskania przez wierzyciela egzekucji z tego składnika majątkowego (§ 13 AnfG). Skutkiem uwzględniania skargi pauliańskiej jest umożliwienie wierzycielowi przeprowadzenia egzekucji ze składnika majątku dłużnika, który wskutek czynności fraudacyjnej został sprzedany, oddany albo zrzeczony (*Was durch die anfechtbare Rechtshandlung aus dem Vermögen des Schuldners veräußert, weggegeben oder aufgegeben ist, muß dem Gläubiger zur Verfügung gestellt werden, soweit es zu dessen Befriedigung erforderlich ist*). Osoba trzecia, która uzyskała nieodpłatne świadczenie, jest zobowiązana do udostępnienia do egzekucji składnika majątkowego w zakresie, w jakim jest dzięki niemu wzbogacona, chyba że w danych okolicznościach wiedziała lub powinna wiedzieć, że czynność miała na celu pokrzywdzenie wierzycieli. Niemiecka ustawa zaczepna, w odróżnieniu od regulacji polskich, reguluje skutki prawne, które powstają w stosunku

¹⁷⁵ H. Ganter: *Die Anwendung des § 878 BGB bei der Gläubigeranfechtung innerhalb und außerhalb des Konkurses*. „Deutsche Notar-Zeitschrift”, 1995, z. 7, s. 528.

¹⁷⁶ M. Huber: *Durchsetzung einer Gläubigeranfechtung nach dem Anfechtungsgesetz in der anwaltlichen Beratung*. „Juristische Schulung”, 2020, z. Praxiseinsteig, s. 1113.

pomiędzy dłużnikiem a osobą trzecią, w sytuacji gdy dojdzie do ubezskuteczenia czynności. Zgodnie z § 12 AnfG osoba trzecia może dochodzić zwrotu świadczenia wzajemnego lub roszczenia, które odżyło wskutek uznania dokonanej czynności za bezskuteczną. Jak się wydaje, tym samym system niemiecki wyklucza możliwość dochodzenia przez osobę trzecią roszczeń odszkodowawczych w stosunku do dłużnika, jeżeli doszło do ubezskuteczenia czynności. Wyrok uznający dokonaną czynność prawną może mieć charakter warunkowy, w sytuacji gdy np. posiadany przez wierzyciela wyrok przeciwko dłużnikowi ma charakter warunkowy (§ 14 AnfG). Roszczenie o uznanie czynności za bezskuteczną może być dochodzone przeciwko następcy prawnemu (osobie czwartej i kolejnej), jeżeli wiedział on o okolicznościach uzasadniających uznanie czynności za bezskuteczną przez jego poprzednika lub jeżeli w chwili nabycia następcą prawny był jedną z osób powiązanych z dłużnikiem, chyba że nie wiedział o okolicznościach uzasadniających uznanie dokonanej przez jego poprzednika czynności za bezskuteczną lub jeżeli następcą prawny nieodpłatnie otrzymał w wyniku czynności z osobą trzecią nieruchomości.

Jak już wcześniej wspomniano, przepisy niemieckiej ustawy zaczepnej stanowią uprawnienie dla indywidualnego wierzyciela do zaskarżania czynności prawnych dokonanych z jego pokrzywdzeniem. Jednocześnie dla możliwości wszczęcia i prowadzenia takiego postępowania zainicjowanego przez indywidualnego wierzyciela istotne znaczenia ma to, żeby wobec dłużnika nie toczyło się postępowanie upadłościowe (co do skutków otwarcia, a następnie zakończenia postępowania upadłościowego dla indywidualnych uprawnień wierzyciela dłużnika zob. § 16–19 AnfG). W przypadku gdy dojdzie do ogłoszenia upadłości dłużnika, uprawnienie, które dotychczas przysługiwało indywidualnym wierzycielom dłużnika, przechodzi na syndyka masy upadłości, który jest uprawniony do zaskarżania czynności dokonanych z pokrzywdzeniem masy upadłości¹⁷⁷. Problematyka zaskarżania czynności prawnych upadłego uregulowana została w § 129–146 niemieckiego kodeksu upadłościowego (*Insolvenzordnung – InsO*). Podobnie jak w przypadku innych porządków prawnych omawianych w ramach niniejszego opracowania, uprawnienie do zaskarżania czynności prawnych w postępowaniu upadłościowym zostało przyznane syndykowi masy upadłości

¹⁷⁷ Pokrzywdzenie masy upadłości powinno być w tym przypadku interpretowane jako pokrzywdzenie ogółu wierzycieli, polegające na zmniejszeniu aktywów wchodzących w skład majątku dłużnika lub zwiększeniu pasywów obciążających ten majątek. T. Henning: *Insolvenzanfechtung: Gläubigerbenachteiligung bei Zahlung aus einer bloß geduldeten Überziehung*. „Neue Juristische Wochenschrift”, 2010, z. 15, s. 1055.

(*Insolvenzverwalter*) lub nadzorcy sądowemu (*Sachwalter*) w postępowaniu pod zarządem własnym i mają one na celu przywrócenie stanu masy upadłości do stanu, jaki istniałby, gdyby nie dokonano rozporządzeń o charakterze fraudacyjnym¹⁷⁸. Oznacza to utratę z chwilą ogłoszeniu upadłości legitymacji czynnej indywidualnych wierzycieli dłużnika do zaskarżenia dokonanych przez niego czynności¹⁷⁹. Przepisy dotyczące skargi pauliańskiej w postępowaniu upadłościowym mają zatem na celu ochronę niezabezpieczonych wierzycieli (zaspokajanych z ogólnych funduszy masy) i mają przyczyniać się do realizacji zasady *par condicio creditorum* poprzez równe zaspokojenie wierzycieli należących do tej samej grupy¹⁸⁰. Dodatkowo w doktrynie podkreśla się, że zaskarżenie fraudacyjnych czynności prawnych może pozwolić na zaspokojenie kosztów postępowania upadłościowego, a tym samym pozwolić na jego otwarcie lub zapewnić upadłemu płynność finansową w trakcie trwania postępowania upadłościowego. Uzyskane w ten sposób środki pozwolą na kontynuację działalności w trakcie trwania postępowania¹⁸¹.

Zgodnie z § 130 InsO zaskarżeniu podlega czynność prawna, która umożliwiła wierzycielowi upadłościowemu uzyskanie zabezpieczenia lub zaspokojenia, jeżeli została dokonana w ciągu 3 miesięcy przed złożeniem wniosku o ogłoszenie upadłości, jeżeli dłużnik był niewypłacalny w chwili jej dokonywania, a wierzyciel o tym wiedział lub jeżeli czynność została dokonana po złożeniu wniosku o wszczęcie postępowania upadłościowego, a wierzyciel w chwili dokonywania czynności wiedział o niewypłacalności lub złożeniu wniosku o wszczęcie postępowania upadłościowego. Wskazany przepis utożsamia wiedzę o niewypłacalności lub wiedzę o złożeniu wniosku o wszczęcie postępowania upadłościowego ze świadomością występowania okoliczności wskazujących na istnienie po stronie dłużnika stanu niewypłacalności. Jednocześnie, jeżeli czynność była dokonana z podmiotem powiązaniem, domniemuje się, że podmiot ten wiedział o tym, że dłużnik jest niewypłacalny albo że złożył wniosek o wszczęcie postępowania upadłościowego. Zaskarżeniu podlega także czynność prawna, która umożliwiła wierzycielowi uzyskanie zaspokojenia lub zabezpieczenia, do którego nie był

¹⁷⁸ P. Stage, M. Ludwig: *Die Insolvenzanfechtung aus Sicht der gesetzlichen Unfallversicherung*. „Neue Zeitschrift für Sozialrecht”, 2017 z. 1, s. 15.

¹⁷⁹ P. De Bra: *German Insolvency Code. Insolvenzordnung (InsO). Article-by-Article Commentary*. 2019, s. 410.

¹⁸⁰ J. Schmittmann: *Steuerrechtliche Folgen einer Insolvenzanfechtung*. „Neue Zeitschrift für Insolvenz- und Sanierungsrecht”, 2015, z. 15, s. 639.

¹⁸¹ A. Riewe: *Neuausrichtung in der insolvenzrechtlichen Vorsatzanfechtung*. „Neue Juristische Wochenschrift”, 2021, z. 36, s. 2619.

on uprawniony lub nie był uprawniony do dochodzenia roszczenia w ten sam sposób lub w tym samym czasie, jeżeli czynność została dokonana w ostatnim miesiącu przed złożeniem wniosku o wszczęcie postępowania upadłościowego albo po złożeniu tego wniosku, albo jeżeli czynność została dokonana w drugim lub trzecim miesiącu przed złożeniem wniosku o wszczęcie postępowania upadłościowego, a dłużnik był w chwili dokonywania czynności niewypłacalny lub wierzyciel w chwili dokonywania czynności wiedział, że jest ona dokonana z pokrzywdzeniem pozostałych wierzycieli upadłościowych (wiedza o pokrzywdzeniu wierzycieli jest równoznaczna z wiedzą o okolicznościach, które nieuchronnie wskazują na pokrzywdzenie; jeżeli czynność jest dokonana z podmiotem powiązaniem, to domniemuje się istnienie wiedzy o pokrzywdzeniu pozostałych wierzycieli upadłościowych). Czynność prawna dłużnika, która jest bezpośrednio niekorzystna dla wierzycieli upadłościowych, przy czym za taką czynność uznaje się także sytuację, kiedy dłużnik nie może dochodzić już swojego prawa (np. zrzeczenie się roszczenia) lub w wyniku której roszczenie wobec dłużnika zostaje zachowane (np. uznanie długu), podlega wzruszeniu, jeżeli została dokonana w ciągu ostatnich trzech miesięcy przed złożeniem wniosku o wszczęcie postępowania upadłościowego, jeżeli dłużnik był niewypłacalny w chwili dokonywania czynności prawnej, a druga strona wiedziała o niewypłacalności w tym czasie lub jeżeli została dokonana po złożeniu wniosku o wszczęcie postępowania upadłościowego i jeżeli druga strona wiedziała o niewypłacalności lub złożenia wniosku o wszczęcie postępowania upadłościowego w momencie dokonywania czynności prawnej.

Przytoczone powyżej regulacje wynikające z § 130–132 InsO dotyczą krótkiego czasu przed ogłoszeniem upadłości dłużnika, kiedy to wzruszane mogą być czynności prawne upadłego, które okazały się niekorzystne dla pozostałych wierzycieli upadłościowych, a dokonane w takich warunkach, że osoba trzecia wiedziała, że dłużnik jest niewypłacalny albo złożył wniosek o ogłoszenie upadłości. Dla skuteczności zaskarżenia takich czynności nie jest wymagane, by dłużnik działał w warunkach złej woli. Inaczej kwestia ta została ujęta w § 133 InsO, który dopuszcza zaskarżenie dokonanych w ciągu 10 lat przed ogłoszeniem upadłości czynności prawnych dłużnika, jeżeli działał on z zamiarem pokrzywdzenia wierzycieli, a osoba trzecia, z którą dokonano takiej czynności wiedziała o zamiarze pokrzywdzenia wierzycieli. Istnienie wskazanej wiedzy domniemywa się w sytuacji, gdy osoba trzecia wiedziała, że niewypłacalność może wkrótce nastąpić (zagrożenie niewypłacalnością) i że dokonywana czynność jest

niekorzystna¹⁸². W sprawach, w których wskazane domniemanie nie będzie miało zastosowania, to na syndyku masy upadłości będzie spoczywał ciężar dowodzenia tego, że upadły działał z zamiarem pokrzywdzenia swoich wierzycieli¹⁸³. Szczególna regulacja dotyczy transakcji gotówkowych (*Bargeschäft*), przez które należy rozumieć sytuacje, kiedy dłużnik w zamian za swoje świadczenie uzyskał świadczenie wzajemne, a które mogą podlegać zaskarżeniu na opisanych warunkach, tylko jeżeli druga strona uznała, że dłużnik działał nieuczciwie¹⁸⁴. O nieuczciwym działaniu dłużnika będzie zatem mowa w sytuacji, nie tyle gdy miał on świadomość, że dokonywana przez niego czynność może być krzywdząca dla wierzycieli, lecz gdy zamiarem i głównym motywem działania dłużnika było pokrzywdzenie wierzycieli¹⁸⁵. Transakcja ma charakter gotówkowy w rozumieniu wskazanego przepisu, jeżeli wymiana świadczeń wzajemnych odbywa się w ścisłym związku czasowym z uwzględnieniem zwyczajów obowiązujących przy tego typu transakcjach handlowych¹⁸⁶.

Odrębną regulację zawierają niemieckie przepisy upadłościowe w odniesieniu do czynności, których przedmiotem było umożliwienie osobie trzeciej uzyskania zabezpieczenia lub zaspokojenia w warunkach opisanych powyżej, tj. działania z zamiarem pokrzywdzenia wierzycieli i wiedzy osoby trzeciej, że czynność została dokonana z zamiarem pokrzywdzenia wierzycieli. Czynność taka może zostać zaskarżona, jeżeli została dokonana w ciągu 4 lat przed ogłoszeniem upadłości. W przypadku uzyskania zabezpieczenia lub zaspokojenia przepisy niemieckiej ustawy upadłościowej różnicują sytuację upadłego w zależności od tego, czy czynność prawna, w następstwie której uzyskano zabezpieczenie lub zaspokojenie faktycznie uzasadniała uzyskanie zabezpieczenia lub zaspokojenia – dotyczy to zarówno samej zasadności

¹⁸² Za przyjęcie domniemania działania dłużnika ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli i wiedzy o tym fakcie ze strony osoby trzeciej nie jest wystarczające istnienie stanu zagrożenia niewypłacalnością lub istnienia niewypłacalności w chwili dokonywania czynności, ale konieczne jest także stwierdzenie, że stan ten będzie się również utrzymywał w przyszłości. A. Riewe: *Neuaustrichtung...*, s. 2621.

¹⁸³ P. Kindler, F. Bitzer: *Die Reform der Insolvenzanfechtung*. „Neue Zeitschrift für Insolvenz- und Sanierungsrecht“, 2017 z. 10, s. 373.

¹⁸⁴ Do tego typu transakcji można zaliczyć między innymi wypłatę wynagrodzenia na rzecz pracowników upadłego. N. Lütke: *Insolvenzanfechtung von im Wege des Bargeschäfts erfolgten Lohnzahlungen – BAG, Urt. v. 29.1.2014 – 6 AZR 345/12, NZI 2014, 372*. „Neue Zeitschrift für Insolvenz- und Sanierungsrecht“, 2014, z. 9, s. 352.

¹⁸⁵ R. Taras: *Die Reform des Insolvenzanfechtungsrechts – ein Überblick*. „Neue Juristische Wochenschrift – Spezial“, 2017 z. 13, s. 406. H. Ganter: *Zwischenbilanz zur Insolvenzanfechtungsreform 2017*. „Neue Zeitschrift für Insolvenz- und Sanierungsrecht“, 2019, z. 12, s. 489.

¹⁸⁶ § 142 InsO zawiera w tym zakresie szczególną regulację w odniesieniu do umów o pracę, uznając, że bliski związek czasowy ma miejsce w sytuacji, gdy okres między wykonaniem pracy, a przyznaniem wynagrodzenia nie przekracza 3 miesięcy.

roszczenia, jak i terminu uzyskania zabezpieczenia lub zaspokojenia. W przypadku gdy roszczenie było zasadne i wymagalne, wtedy domniemanie wiedzy o zamiarze pokrzywdzenia wierzycieli będzie znajdowało zastosowanie wyłącznie w sytuacji faktycznej niewypłacalności dłużnika, a nie jedynie grożącej niewypłacalności. Wynika to z faktu, że do chwili powstania stanu niewypłacalności po stronie dłużnika powinien mieć on swobodę decydowania o swoim majątku – jeżeli zatem dłużnikowi jedynie grozi niewypłacalność to zaskarżeniu będą podlegały wyłącznie te czynności, w przypadku których syndyk będzie w stanie wykazać, że były one niekorzystne dla dłużnika, a osoba trzecia o tym wiedziała, natomiast w przypadku gdy już zaistnieje stan niewypłacalności, wtedy można domniemać, że osoba trzecia dokonująca z dłużnikiem czynności wiedziała, że transakcja jest krzywdząca dla wierzycieli¹⁸⁷. Co więcej, w przypadku czynności, które doprowadziły do uzyskania zabezpieczenia lub zaspokojenia, niemiecki ustawodawca wprowadził instytucję czegoś, co w doktrynie nazywane jest kontr-domniemaniami, a polega ono na tym, że jeżeli osoba trzecia dokonała z dłużnikiem czynności prawnej, w ramach której dokonano na rzecz dłużnika płatności (*Zahlungsvereinbarung*) lub zwolniono go z obowiązku świadczenia, wtedy domniemuje się, że nie wiedział on o niewypłacalności dłużnika w chwili dokonywania czynności. W takim przypadku, jeżeli syndyk będzie chciał zaskarżyć czynność prawną dłużnika dokonaną z osobą trzecią, będzie on musiał wykazać, że osoba ta wiedziała o istniejącej niewypłacalności w chwili dokonywania czynności¹⁸⁸. Inaczej sytuacja wygląda w przypadku czynności prawnych odpłatnych dokonanych z podmiotem powiązany i niekorzystnych dla wierzycieli upadłościowych. Zaskarżenie nie jest możliwe, jeżeli umowa została zawarta wcześniej niż dwa lata przed złożeniem wniosku o ogłoszenie upadłości lub jeżeli druga strona nie wiedziała o zamiarze pokrzywdzenia wierzycieli przez dłużnika w momencie zawarcia umowy.

Zaskarżeniu na podstawie § 134 InsO podlegały będą także świadczenia nieodpłatne dokonane w okresie 4 lat przed ogłoszeniem upadłości, chyba że stanowiły zwyczajowy, okazjonalny prezent o niskiej wartości. W przypadku rozporządzeń o charakterze nieodpłatnym dochodzi do złagodzenia przesłanek zaskarżenia – nie jest konieczne wykazywanie działania ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli przez

¹⁸⁷ S. Bressler: *Distressed M&A-Transaktionen nach der Insolvenzanfechtungsrechtsreform*. „Neue Zeitschrift für Gesellschaftsrecht“, 2018, z. 9, s. 324.

¹⁸⁸ M. Dahl, D. Schmitz: *Das neue Insolvenzanfechtungsrecht*. „Neue Juristische Wochenschrift“, 2017, z. 21, s. 1507.

dłużnika, jak również wiedzy osoby trzeciej, że dłużnik działa ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli. Taka regulacja jest konsekwencją tego, że rozporządzenia o charakterze nieodpłatnym zasługują na mniejszą ochronę niż rozporządzenia odpłatne¹⁸⁹.

Podobnie jak w przypadku niemieckiej ustawy zaczepnej, przepisy niemieckiego kodeksu upadłościowego zawierają regulacje szczególne odnoszące się do określonych typów czynności, choć regulacja upadłościowa jest szersza i dotyczy pożyczek udzielanych przez udziałowców spółki¹⁹⁰, spółki cichej (*Stille Gesellschaft*), weksli i czeków. Podobnie jak przepisy niemieckiej ustawy zaczepnej, przepisy niemieckiego kodeksu upadłościowego zawierają swoją własną regulację dotyczącą obliczania terminów na potrzeby zaskarżenia czynności prawnej, określania momentu dokonania czynności prawnej. Co istotne, przepisy kodeksu upadłościowego zawierają definicję podmiotu powiązanego (*Nahestehende Personen*), do której zresztą odsyłają przepisy niemieckiej ustawy zaczepnej, w zakresie, w jakim dla zaskarżenia czynności relewantnej pozostaje czy została ona dokonana z podmiotem powiązaniem. Zgodnie z § 138 InsO dla osoby fizycznej podmiotem powiązaniem jest: małżonek dłużnika, nawet jeżeli małżeństwo zostało zawarte dopiero po dokonaniu czynności prawnej lub zostało rozwiązane w ostatnim roku przed dokonaniem czynności; partner dłużnika, nawet jeżeli związek partnerski został zawarty dopiero po dokonaniu czynności prawnej lub został rozwiązany w ostatnim roku przed dokonaniem czynności; wstępni i zstępni dłużnika oraz jego małżonka lub partnerka, rodzeństwo dłużnika (w tym przyrodnie) i jego małżonka lub partnera, a także małżonkowie lub partnerzy tych osób; osoby pozostające z dłużnikiem we wspólnym gospodarstwie domowym w chwili dokonania czynności lub w ostatnim roku przed jej dokonaniem; osoby, które mogą uzyskać informację o stanie majątkowym dłużnika na podstawie łączącego ich z dłużnikiem stosunku prawnego

¹⁸⁹ A. Ponzer: *Insolvenzanfechtung beim Pflichtteilsverzicht*. „Erbrecht“, 2020, z. 12, s. 832.

¹⁹⁰ Co istotne, przy spełnieniu pewnych kryteriów (o których będzie mowa poniżej) także podmioty trzecie, w tym banki udzielające spółce finansowania, mogą ponosić odpowiedzialność, a ich czynności podlegać zaskarżeniu na zasadach obowiązujących dla udziałowców spółki. Dla powstania takiej odpowiedzialności muszą zaistnieć następujące kryteria:

- a) Partycypacja w zyskach przez pożyczkodawcę
- b) Wpływ pożyczkodawcy na zarządzanie spółką (np. wprowadzenie w skład zarządu osoby wyznaczonej przez pożyczkodawcę)
- c) Równoważność uprawnień przysługujących pożyczkodawcy z uprawnieniami przysługującymi udziałowcowi.

H. Wiehe: *Die Bank als Gesellschaftern gleichgestellte Dritte bei der Insolvenzanfechtung. Zugleich Anmerkung zu BGH, Urt. v. 25.6.2020 – IX ZR 243/18, BKR 2020, 643 – in diesem Heft*. „Zeitschrift für Bank und Kapitalmarktrecht“, 2020, z. 12, s. 640.

(stosunku pracy lub umowy o świadczenie usług). Podmiotem powiązany dla osoby fizycznej będzie także osoba prawna lub jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej, jeżeli dłużnik lub jedna z wymienionych powyżej osób powiązanych z dłużnikiem jest: członkiem zarządu lub rady nadzorczej takiego podmiotu lub posiada co najmniej 25% udziałów w takim podmiocie, lub na podstawie łączącego ją stosunku prawnego z dłużnikiem posiada informację o sytuacji finansowej dłużnika. Podmiotem powiązany dla osoby prawnej lub jednostki organizacyjnej nieposiadającej osobowości prawnej będzie członek jej zarządu i rady nadzorczej oraz osoba, która posiada co najmniej 25% udziałów w takim podmiocie; podmiot, który na podstawie łączącego go z tą osobą prawną lub jednostką organizacyjną nieposiadającą osobowości prawnej stosunku prawnego, ma możliwość uzyskania wiedzy o stanie finansów dłużnika oraz małżonkowie i partnerzy wymienionych osób (chyba, że są oni prawnie zobowiązani do zachowania poufności). Zaskarżenie czynności może odbywać się także wobec następcy prawnego osoby, która uzyskała korzyść majątkową zgodnie z § 145 InsO¹⁹¹.

Przedstawione powyżej regulacje omawiają warunki, jakie muszą być spełnione, by czynność prawna dokonana przez dłużnika (upadłego) z osobą trzecią mogła zostać zaskarżona. W sytuacji, gdy te warunki zostaną spełnione i sąd uwzględni powództwo syndyka o uznanie dokonanej przez dłużnika czynności za bezskuteczną, powstaje pytanie, jakie są konsekwencje prawne wydania takiego wyroku? Przepisy niemieckiego kodeksu upadłościowego jasno określają, że konsekwencją skutecznego zaskarżenia jest powrót do masy upadłości przedmiotu czynności fraudacyjnej w naturze. Nie oznacza to jednak, że w wyniku uwzględnienia powództwa pauliańskiego syndyka czynność nie staje się nieskuteczna (*unwirksam*)¹⁹², lecz jedynie powstaje obligacyjny obowiązek

¹⁹¹ Warunkiem zaskarżenia czynności wobec następcy prawnego jest jego świadomość, że dokonana przez poprzednika czynność miała charakter fraudacyjny. M. Schillig: *Gläubigeranfechtung gegen den Einzelrechtsnachfolger - Voraussetzungen und Rechtsfolgen aus notarieller Sicht*. Mitteilungen des Bayerischen Notarvereins 2002, z. 5, s. 348–349.

¹⁹² Niemiecki ustawodawca w obecnym brzmieniu AnfG oraz InsO w ogóle nie posługuje się pojęciem *unwirksam*, które można byłoby porównać z polskim pojęciem bezskuteczności względnej. Opisując skargę pauliańską w § 1 AnfG, niemiecki ustawodawca posłużył się pojęciem *„angefochten”*, a w § 129 InsO pojęciem *„anfechten”*, które należy tłumaczyć jako polski odpowiednik pojęcia zaskarżenie. Opisując natomiast konsekwencje prawne (*rechtsfolgen*) wykonania i uwzględnienia przez sąd prawa zaskarżenia, niemiecki ustawodawca posługuje się w § 11 AnfG pojęciem *„zur Verfügung gestellt werden”*, które na język polski najlepiej przetłumaczone będzie jako obowiązek udostępnienia. Oznacza to, że w wyniku skutecznego wykonania prawa zaskarżenia osoba trzecia musi udostępnić wierzycielowi przedmiot czynności fraudacyjnej w celu umożliwienia zaspokojenia, natomiast w § 143 InsO niemiecki ustawodawca posłużył się pojęciem *„zurückgewährt werden”*, które najlepiej będzie przetłumaczone jako obowiązek zwrotu. Tym samym w wyniku skutecznego wykonania prawa zaskarżenia przez syndyka powstaje po stronie osoby trzeciej obowiązek zwrotu przedmiotu czynności fraudacyjnej do masy upadłości.

zwrotu przedmiotu tej czynności do masy upadłości¹⁹³. Przepisy o zaskarżaniu czynności dokonanych przez dłużnika przed ogłoszeniem upadłości służą zatem ochronie masy upadłości. Ich celem jest doprowadzenie do sytuacji, w której w masie upadłości znajdują się wszystkie składniki, które by się w niej znajdowały, gdyby nie dokonano czynności fraudacyjnych. Powrót do masy upadłości przedmiotu czynności fraudacyjnej prowadzi jednak do powstania problematyki ewentualnego roszczenia osoby trzeciej, która zawarła z dłużnikiem umowę wzajemną. Problematyka ta została uregulowana w § 144 InsO. Zgodnie z treścią wskazanego przepisu, świadczenie wzajemne podlega zwrotowi z masy upadłości, o ile nadal stanowi ono składnik masy lub o ile masa upadłości jest wzbogacona o jego wartość. Osoba trzecia może również dochodzić roszczenia o zwrot świadczenia wzajemnego jako wierzyciel upadłościowy¹⁹⁴.

W wypowiedziach niemieckiej doktryny jak i judykatury można dostrzec zainteresowanie problemami, które budzą istotne wątpliwości w polskim porządku prawnym. Jednym z podstawowych problemów, który jest również szeroko dyskutowany w polskiej doktrynie, jest kwestia tego, na czym polega roszczenie pauliańskie i jakie są konsekwencje jego uwzględnienia. Pierwszym z budzących zainteresowanie doktryny zagadnień dotyczących prawa zaskarżenia jest kwestia teoretycznego wyjaśnienia konsekwencji prawnych powstających w następstwie uwzględnienia skargi pauliańskiej. Istniejące w tym zakresie koncepcje można podzielić na trzy grupy. Po pierwsze będzie to koncepcja oparta na prawie do rzeczy (*Theorien Vorschub*), polegająca na tym, że zaskarżenie wywołuje skutek rzeczowy, co opierano na sankcji bezskuteczności względnej (*unwirksam*). Obecnie jednak niemiecki ustawodawca nie posługuje się w odniesieniu do określenia skutków prawnych uwzględnienia skargi pauliańskiej pojęciem bezskuteczności względnej, co też powoduje, że wskazana teoria zdecydowanie straciła na znaczeniu. Druga teoria przyjmuje, że powstający w następstwie

¹⁹³ C. Hergenröder, J. Gutenberg: *Entwurf eines Gesetzes zur Verbesserung der Rechtssicherheit bei Anfechtungen nach der Insolvenzordnung und nach dem Anfechtungsgesetz*. „Deutsche Gerichtsvollzieher Zeitung“, 2016, z. 5, s. 98–99.

¹⁹⁴ Na tle wskazanego przepisu niemiecka doktryna i judykatura rozważały, czy dla powstania roszczenia o zwrot wystarczające jest dobrowolne spełnienie świadczenia przez osobę trzecią, czy też konieczne jest pozwanie osoby trzeciej przez syndyka i następujący w ślad za uwzględnieniem takiego powództwa zwrot do masy upadłości przedmiotu czynności fraudacyjnej. Kwestia ta nabiera szczególnego znaczenia w przypadkach czynności z udziałem więcej niż jednego podmiotu (dłużnik-późniejszy upadły, osoba trzecia, kolejna osoba), natomiast w przypadku transakcji wyłącznie pomiędzy dłużnikiem a osobą trzecią ma znaczenie marginalne. F. Fuchs: *Das Wiederaufleben von Forderungen nach einer Insolvenzanfechtung. Zugleich Besprechung von FG Berlin-Brandenburg, Urteil vom 13.12.2018 – 9 K 9117/16, BeckRS 2018, 41675*. „Neue Zeitschrift für Insolvenz- und Sanierungsrecht“, 2019 z. 16–17, s. 655.

uwzględnienia skargi pauliańskiej obowiązek zwrotu (*Rückgewähranspruch*)¹⁹⁵ ma naturę obligacyjną (*schuldrechtlicher Natur*). W przypadku tej teorii roszczenie o zwrot może być porównywane z roszczeniem nabywcy rzeczy o przeniesienie na niego własności tej rzeczy od sprzedającego. Trzecia teoria, która – jak się wydaje – zyskuje obecnie najwięcej zwolenników, choć także nie jest pozbawiona pewnych mankamentów, jest teoria odpowiedzialności (*Haftungsrechtliche Theorien*), którą można w dużym uproszczeniu sprowadzić do tego, że pomimo iż osoba trzecia w wyniku dokonania czynności fraudacyjnej staje się właścicielem rzeczy, to jednak to przesunięcie majątkowe nie usuwa powiązania tego przedmiotu z majątkiem dłużnika i oznacza, że osoba trzecia będzie ponosiła odpowiedzialność ze wskazanego przedmiotu, który będzie podlegał zajęciu w postępowaniu egzekucyjnym toczącym się przeciwko dłużnikowi¹⁹⁶.

W ścisłym związku ze wskazanymi powyżej teoriami pozostaje kwestia tego, na czym będzie polegało roszczenie pauliańskie i jaka będzie treść wyroku uwzględniającego roszczenie pauliańskie. W ocenie autora rozprawy, podobnie zresztą jak ma to miejsce w przypadku prawa polskiego, należy rozgraniczyć konsekwencje prawne w przypadku gdy powództwo było wnoszone przez wierzyciela i oparte na AnfG, kiedy konsekwencją uwzględnienia takiego powództwa jest obowiązek udostępnienia wierzycielowi do egzekucji przedmiotu czynności fraudacyjnej (§ 11 AnfG), od konsekwencji prawnych powstających na skutek uwzględnienia powództwa wniesionego przez syndyka, w przypadku którego § 143 InsO przewiduje powrót do masy upadłości przedmiotu czynności fraudacyjnej (roszczenie to ma zatem charakter restytucyjny)¹⁹⁷.

¹⁹⁵ W tym przypadku autor rozprawy posłużył się pewnym uproszczeniem, gdyż w przypadku AnfG niemiecki ustawodawca przy obecnym brzmieniu przepisów nie posługuje się pojęciem obowiązku zwrotu, a jedynie pojęciem obowiązku udostępnienia do zaspokojenia. Obowiązek zwrotu jest charakterystyczny dla roszczeń wynikających z InsO.

¹⁹⁶ Analizę wskazanych koncepcji, w oparciu o prace między innymi Gottharda Paulusa, Waltera Gerhardta, Wolframa Henckela, Karstena Schmidta, przedstawił Johann Kindl. J. Kindl: *Die Rechtsfolgen der Gläubiger- und Konkursanfechtung bei der Veräußerung von beweglichen Sachen und Forderungen*. „Neue Zeitschrift für Gesellschaftsrecht“, 1998, z. 8, s. 322–324. Tezę o powstającym po stronie osoby trzeciej obowiązku znoszenia egzekucji stawia także L. Haertlein. L. Haertlein: *Gesamtes Recht der Zwangsvollstreckung. ZPO - ZVG - Nebengesetze - Europäische Regelungen – Kosten. Handkommentar*. J. Kindl, C. Meller-Hannich. Münster 2020, Beck-online, Komentarz do art. 11, nb. 3.

¹⁹⁷ R. Leithaus, komentując roszczenie restytucyjne syndyka, przyznaje mu naturę obligacyjną (poszukując zatem obowiązku zwrotu przedmiotu czynności fraudacyjnej, w powstającym między syndykiem, a osobą trzecią zobowiązaniu) z elementami roszczenia z bezpodstawnego wzbogacenia. R. Leithaus: *Insolvenzordnung (InsO). Kommentar*. D. Andres, R. Leithaus, M. Dahl. 2018, Beck-online, Komentarz do art. 143, nb. 3. Z kolei S. Schoon przyznaje restytucyjnemu roszczeniu wierzyciela czysto obligacyjną naturę. S. Schoon: *BeckOK Insolvenzrecht. InsO, EGIInsO, SanInsKG, InsVV, EuInsVO, Spezialthemen und Länderberichte*. A. Fridgen, A. Geiwitz, B. Göpfer. 2024, Beck-online, Komentarz do art. 143, nb. 1.

W doktrynie podnoszone są argumenty, że skutkiem uwzględnienia powództwa pauliańskiego nie może być powrót przedmiotu czynności fraudacyjnej do majątku dłużnika, gdyż w takim przypadku uzyskanie przez wierzyciela zaspokojenia byłoby niepewne – przedmiot czynności fraudacyjnej powracający do majątku dłużnika mógłby zostać zajęty na poczet egzekucji prowadzonej przez innego wierzyciela. Z tego też względu uwzględnienie skargi pauliańskiej powinno tworzyć taką sytuację prawną, że jedynie wierzyciel, który zaskarżył czynność prawną, powinien mieć monopol na uzyskanie zaspokojenia z przedmiotu czynności fraudacyjnej. To jest możliwe do osiągnięcia w sytuacji, gdy przedmiot czynności fraudacyjnej będzie nadal znajdował się w majątku osoby trzeciej, lecz na skutek uwzględnienia powództwa pauliańskiego wierzyciel będzie uprawniony do sięgnięcia do majątku osoby trzeciej w celu uzyskania zaspokojenia, a tym samym osoba trzecia będzie musiała znosić (*duldung*) prowadzone przez wierzyciela czynności egzekucyjne. Tym samym w ocenie przedstawicieli niemieckiej doktryny jednym z elementów powództwa pauliańskiego powinno być roszczenie o znoszenie prowadzonej egzekucji¹⁹⁸. Źródłem obowiązku znoszenia egzekucji nie poszukuje się jednak w powstającym z mocy prawa stosunku obligacyjnym¹⁹⁹, lecz raczej w teorii odpowiedzialności i powstaniu sytuacji ponoszenia odpowiedzialności za cudzy dług (*Haftung für fremde Schuld*). Koncepcja ta jest jednak poddawana krytyce w doktrynie, gdyż o odpowiedzialności za cudzy dług nie sposób mówić, gdy przedmiotem czynności było zwolnienie z długu²⁰⁰.

W doktrynie pojawiają się poglądy, że pomimo zbliżonego brzmienia § 143 InsO dotyczącego konsekwencji prawnych uwzględnienia skargi pauliańskiej w postępowaniu upadłościowym oraz § 11 AnfG dotyczącego konsekwencji uwzględnienia skargi pauliańskiej wniesionej przez indywidualnego wierzyciela, odmienne będą skutki prawne uwzględnienia skargi pauliańskiej w postępowaniu upadłościowym od skutków uwzględnienia skargi pauliańskiej w postępowaniu cywilnym²⁰¹. Powództwo wniesione

¹⁹⁸ F. Lent: *Das Urteil auf Duldung der Zwangsvollstreckung*. „Zeitschrift für Zivilprozess”, 1957, z. 6, s. 419–422.

¹⁹⁹ Odmienne stanowisko zajmuje A. Weinland, który wprost przyjmuje, że wynikający z § 11 AnfG obowiązek udostępnienia do egzekucji tego co wyszło z majątku dłużnika lub do niego nie weszło stanowi zobowiązanie o charakterze cywilnoprawnym (*Schuldverhältnis des bürgerlichen Rechts*). A. Weinland: *Münchener Kommentar zum Anfechtungsgesetz: AnfG, §§ 1-20*. Saarbrücken 2022, Beck-online, Komentarz do § 11, nb. 16.

²⁰⁰ G. Paulus: *Sinn und Formen der Gläubigeranfechtung*. „Archiv für die civilistische Praxis”, 1956, z. 4-5, s. 294, 305.

²⁰¹ Jak się wydaje, wprowadzenie tego rozróżnienia może także wynikać z różnic w literalnym brzmieniu § 11 AnfG posługującego się pojęciem „zur Verfügung gestellt werden”, które na język polski najlepiej

na podstawie § 143 InsO będzie bowiem powództwem o zasądzenie zwrotu do masy upadłości przedmiotów, które tę masę opuściły, natomiast powództwo wniesione na podstawie § 11 AnfG będzie powództwem o znoszenie prowadzonej egzekucji²⁰². W odniesieniu do powództwa wnoszonego na podstawie AnfG w wyniku jego uwzględnienia wierzyciel będzie uprawniony do skierowania egzekucji w stosunku do przedmiotu czynności fraudacyjnej znajdującej się w majątku osoby trzeciej, a wskazana osoba trzecia musi znosić prowadzoną wobec niego egzekucję²⁰³. Pogląd dotyczący obowiązku znoszenia egzekucji przez osobę trzecią jest, zdaniem autora dysertacji, słusznie poddawany krytyce w doktrynie, która zarzuca mu, że prawo prywatne nie zna roszczenia o znoszenie egzekucji, lecz jest to obowiązek wynikający z prawa publicznego. Z tego też względu przedmiotem powództwa nie może być coś, co i tak zaistnieje, jeżeli egzekucja zostanie skierowana do osoby trzeciej. Z tego też względu, na gruncie przywołanej powyżej teorii odpowiedzialności, formułowane są poglądy o ponoszeniu odpowiedzialności przez osobę trzecią za zobowiązania dłużnika²⁰⁴. Same skutki uwzględnienia powództwa pauliańskiego, niezależnie od tego, czy było ono wniesione przez syndyka na podstawie przepisów InsO, czy przez indywidualnego wierzyciela na podstawie AnfG, będą uzależnione od tego, co było przedmiotem czynności fraudacyjnej oraz czy przedmiot ten nadal znajduje się majątku dłużnika. Jeżeli przedmiotem czynności było zrzeczenie się roszczenia, to wtedy takie zrzeczenie jest bezskuteczne. Jeżeli przedmiotem było przeniesienie własności nieruchomości, wtedy w przypadku zaskarżenia na podstawie InsO powstaje obligacyjny obowiązek zwrotu tej nieruchomości do masy upadłości, natomiast na podstawie AnfG będzie to obowiązek znoszenia egzekucji skierowanej do tej nieruchomości, jeżeli osoba trzecia nie posiada już przedmiotu czynności fraudacyjnej (np. ze względu na fakt, że uległ on zniszczeniu). Wtedy powstaje obowiązek zaspokojenia wierzyciela²⁰⁵.

Wśród przykładowych problemów, które stanowiły przedmiot rozważań niemieckiej doktryny i judykatury, była kwestia możliwości zaskarżenia zawartej przez małżonków umowy o podział majątku wspólnego, z powołaniem się na fakt, że od

przetłumaczone będzie jako obowiązek udostępnienia, oraz zawartego w § 143 InsO pojęcie „zurückgewährt werden”, które najlepiej będzie przetłumaczone jako obowiązek zwrotu.

²⁰² W. Zenker: *Geltendmachung der Insolvenz- und der Gläubigeranfechtung*. „NJW - Neue Juristische Wochenschrift”, 2008 z. 15, s. 1039–1040.

²⁰³ T. Janneck: *Das Anfechtungsgesetz in der Assessor Klausur*. „Juristische Schulung”, 2014, z. 12, s. 1086.

²⁰⁴ G. Paulus: *Sinn...*, s. 302–304.

²⁰⁵ U. Schumacher-Hey: *Anfechtung nach Anfechtungsgesetz und Insolvenzverordnung in Auswirkung auf die notarielle Praxis*. „Rheinische Notar-Zeitschrift”, 2004, z. 12, s. 552–553.

pewnego czasu pozostają oni w faktycznej separacji i ich intencją jest zakończenie stosunku małżeństwa przez rozwód. Zawarcie takiej umowy, na mocy której na rzecz jednego z małżonków został przekazany szereg składników majątkowych, zostało uznane jako dokonane w warunkach pokrzywdzenia wierzycieli (§ 133 InsO), a tym samym możliwe do uznania za bezskuteczne²⁰⁶. Niemiecka doktryna i judykatura rozważały także możliwość zaskarżenia czynności dokonanej przez dłużnika w postępowaniu upadłościowym, jeżeli wcześniej ta sama czynność została zaskarżona przez indywidualnego wierzyciela, ostatecznie opowiadając się za niedopuszczalnością następczego zaskarżenia tej czynności przez syndyka²⁰⁷.

3.3. Prawo europejskie

Obecnie obowiązujące przepisy europejskie nie obejmują harmonizacji przepisów dotyczących przebiegu i zasad rządzących postępowaniami upadłościowymi w poszczególnych krajach członkowskich²⁰⁸. Przepisy te regulują jedynie kwestię zasad ustalania jurysdykcji krajowej dla danego postępowania upadłościowego oraz kwestię restrukturyzacji. Nie oznacza to jednak, że Unia Europejska nie podejmuje żadnych działań dotyczących harmonizacji pewnych aspektów postępowania upadłościowego – pod koniec 2022 roku zaproponowana została Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie harmonizacji pewnych aspektów prawa dotyczącego niewypłacalności 2022/0408 (COD), której istotna część została także poświęcona kwestii zaskarżania czynności dokonanych z pokrzywdzeniem wierzycieli (art. 4–12).

Po pierwsze dyrektywa przewiduje obowiązek państw członkowskich do wprowadzenia przepisów, które pozwalałyby na zaskarżenie czynności dokonanych ze szkodą dla ogółu wierzycieli²⁰⁹. Dyrektywa nie stanowi przeszkody dla państw członkowskich w przyjęciu lub utrzymaniu w mocy przepisów dotyczących nieważności, zaskarżania lub względnej bezskuteczności czynności prawnych przynoszących szkodę ogółowi wierzycieli w kontekście postępowania upadłościowego, jeżeli w takich

²⁰⁶ M. Hossler: *Gläubiger- bzw. Insolvenzanfechtung güterrechtlicher Verträge und Asset Protection*. „ZEV - Zeitschrift für Erbrecht und Vermögensnachfolge“, 2011, z. 4, s. 175–176.

²⁰⁷ Ch. Thole: *Die Insolvenzanfechtung in der Folgeinsolvenz*. „Neue Zeitschrift für Insolvenz- und Sanierungsrecht“, 2017, z. 5, s. 130.

²⁰⁸ P. Kindler, F. Bitzer: *Die Insolvenzanfechtung im Visier des europäischen Gesetzgebers*. „Neue Zeitschrift für Insolvenz- und Sanierungsrecht“, 2023, z. 14, s. 569–570.

²⁰⁹ W polskiej wersji językowej proponowanej dyrektywy posłużono się sformułowaniem możliwości uznania czynności dopełnionych ze szkodą dla ogółu wierzycieli za nieważne.

przepisach zapewniono większą ochronę ogółu wierzycieli niż w przepisach dyrektywy. Dyrektywa wyróżnia 3 kategorie czynności, które mają charakter fraudacyjny – jest to uprzywilejowanie jednego z wierzycieli, czynność dokonana pod tytułem darmym lub nieekwiwalentna oraz czynność dokonana umyślnie na szkodę wierzycieli. Konsekwencją uznania czynności za nieważną jest obowiązek osoby trzeciej do pełnej rekompensaty na rzecz masy upadłości z tytułu szkody wyrządzonej przez czynność fraudacyjną (art. 9). Jednocześnie w sytuacji gdy dojdzie do stwierdzenia nieważności dokonanej czynności, wtedy też dochodzi do odnowienia roszczenia osoby trzeciej względem dłużnika i świadczenie wzajemne osoby trzeciej spełnione na rzecz dłużnika powinno zostać zwrócone z masy upadłości. Co więcej, w zakresie, w jakim to świadczenie wzajemne jest nadal dostępne w masie upadłości w formie dającej się odróżnić od reszty masy upadłości lub masa ta jest nadal wzbogacona o jego wartość. We wszystkich przypadkach nieobjętych powyższym strona, która odniosła korzyść z czynności prawnej uznanej za nieważną, może wystąpić z roszczeniami o rekompensatę z tytułu świadczenia wzajemnego (art. 10).

3.4. Podsumowanie rozważań komparatystycznych

Dokonany w ramach niniejszej pracy przegląd komparatystyczny nie aspiruje do przedstawienia kompleksowego porównania poglądów judykatury i doktryny pojawiających się w krajach, których porównanie dotyczy. Ma jedynie na celu przedstawienie i omówienie regulacji obowiązujących w tych krajach, ze zwróceniem uwagi na pewne kwestie kształtowane przez doktrynę i judykaturę, relewantne dla pełnego obrazu omawianej instytucji. W ramach przeprowadzonych rozważań komparatystycznych omówione zostały instytucje, które swoim kształtem najbardziej odpowiadają skardze pauliańskiej, obowiązujące w Stanach Zjednoczonych, Anglii i Niemczech. Spośród przedstawionych systemów prawnych najbliższy polskiemu jest zdecydowanie system niemiecki i omawiając regulacje niemieckie można odnieść wrażenie, że polski ustawodawca zdecydował się przenieść z tego systemu wiele rozwiązań do rodzimego systemu prawnego, z tym jednak zastrzeżeniem, że system niemiecki doczekał się na przestrzeni lat co najmniej kilku reform, natomiast system polski funkcjonuje od lat w raczej niezmiennym kształcie.

Co charakterystyczne dla tych systemów prawnych, wypowiedzi doktryny i judykatury w Anglii i Stanach Zjednoczonych odnoszą się raczej do praktycznych

problemów związanych ze stosowaniem skargi pauliańskiej, w ograniczonej mierze omawiając jej podbudowę teoretyczną. Analizując jednak prowadzone w tych systemach prawnych rozważania dotyczące problemów praktycznych, możliwe jest wyciągnięcie konkluzji, że wiele kwestii, które stanowiły przedmiot rozważań sądów polskich, było w przeszłości także przedmiotem rozważań sądów amerykańskich, a prezentowane w tym systemie rozwiązania okazały się zbliżone do tych, które ostatecznie zaadaptowała polska judykatura.

W przypadku systemu niemieckiego zdecydowanie bardziej rozbudowana jest analiza teoretyczna podstaw i sposobu wykonania prawa zaskarżenia oraz jego konsekwencji prawnych. Przeprowadzone w tym systemie prawnym rozważania mogą mieć istotne przełożenie na rozważania prowadzone na gruncie polskich przepisów. Pewne wypowiedzi doktryny niemieckiej, dziś mające znaczenie raczej historyczne, ze względu na zmianę treści przepisów nadal mają znaczenie w kontekście polskich regulacji, które są raczej zbliżone do historycznych regulacji niemieckich i nadal posługują się sankcją bezskuteczności względnej (*relativen Unwirksamkeit*). W niemieckiej doktrynie w okresie obowiązywania wskazanych przepisów pojawiły się poglądy w sposób znaczący krytykujące sankcję bezskuteczności względnej, określając ją jako niemożliwą do wykonania w postępowaniu egzekucyjnym. Jeżeli bowiem wierzyciel ma uzyskać zaspokojenie ze składnika znajdującego się w majątku osoby trzeciej, to egzekucja prowadzona w stosunku do tego składnika majątkowego odniesie przecież skutek *erga omnes* i w modelowym ujęciu przedmiot ten opuści majątek osoby trzeciej²¹⁰. Na gruncie wskazanych przepisów w doktrynie niemieckiej prezentowana była także teoria rzeczowa porównująca skutek powstający w wyniku uwzględnienia skargi pauliańskiej do odpowiedzialności rzeczowej, umożliwiającą wierzycielowi lub syndykowi skierowanie egzekucji do rzeczy niezależnie od tego, w czym posiadaniu ta rzecz akurat się znajduje²¹¹. Jak się wydaje, koncepcja ta jest zasadniczo zbieżna z prezentowaną przez autora rozprawy koncepcją dotyczącą powstania odpowiedzialności podobnej do odpowiedzialności rzeczowej na skutek uwzględnienia skargi pauliańskiej, która oparta jest na rozszerzonej skuteczności wierzytelności, z której

²¹⁰ W. Marotzke: »Dingliche« Wirkungen der Gläubiger- und Konkursanfechtung. "Konkurs-, Treuhand- und Schiedsgerichtswesen", 1987, z. 1, s. 5.

²¹¹ Ibidem, s. 23.

wynikają nie tylko prawa względne, ale również pewne prawa o charakterze bezwzględny.

Najodleglejszy od polskiego systemu prawnego – spośród analizowanych systemów prawnych – wydaje się być system angielski. Polskie regulacje dotyczące zaskarżania czynności dłużnika dokonanych z pokrzywdzeniem wierzycieli skłaniają się raczej w kierunku obiektywizacji przesłanek zaskarżenia. Charakterystyczny w tym zakresie jest art. 527 § 2 k.c., który utożsamia pokrzywdzenie wierzycieli z powstaniem stanu niewypłacalności lub jego pogłębieniem. Prawo angielskie natomiast skupia się raczej na motywacji dłużnika, niż na efektach jego działania. Jeżeli jedną z istotniejszych przesłanek działania dłużnika nie jest np. chęć uprzywilejowania jednego z wierzycieli albo pokrzywdzenie wierzycieli poprzez dokonanie czynności bez należytego ekwiwalentu, wtedy dokonane zaskarżenie nie będzie skuteczne. Co więcej, to na powodzie (wierzycielu lub syndyku) ciąży obowiązek wykazania tej okoliczności, chyba że w sprawie możliwe jest zastosowanie jednego z domniemań przenoszącego ciężar dowodzenia na stronę pozwaną.

Rozdział IV. MATERIALNOPRAWNE PRZESŁANKI WYSTĄPIENIA ZE SKARGĄ PAULIAŃSKĄ

Przesłanki skargi pauliańskiej mają charakter materialnoprawny. Nie warunkują możliwości wszczęcia i prowadzenia postępowania zainicjowanego skargą pauliańską, jak to ma miejsce w przypadku przesłanek o charakterze procesowym, ale przesądzą o wyniku postępowania. Od spełnienia przesłanek o charakterze materialnoprawnym zależy zatem, czy sąd uwzględni skargę pauliańską, czy nie. Przesłanki materialnoprawne wystąpienia ze skargą pauliańską można podzielić na te o charakterze podmiotowym, a zatem odnoszące się do osoby wierzyciela pauliańskiego, dłużnika oraz osoby trzeciej oraz przesłanki o charakterze przedmiotowym, obejmujące swoim zakresem kwestię wierzytelności podlegającej ochronie oraz czynności prawnej, która ma zostać ubezsuteczniona w ramach powództwa ze skargi pauliańskiej.

4.1. Przesłanki przedmiotowe

4.1.1. Wierzytelność podlegająca ochronie

4.1.1.1. Istnienie wierzytelności

Pierwsza z przesłanek wystąpienia ze skargą pauliańską to istnienie wierzytelności podlegającej ochronie. Warunek istnienia wierzytelności wynika z samej konstrukcji skargi pauliańskiej, która ma za zadanie chronić możliwość zaspokojenia się przez wierzyciela w sytuacji nielojalnego zachowania dłużnika. Istnienie wierzytelności warunkuje zatem legitymację wierzyciela do wystąpienia ze skargą pauliańską. Oznacza to, że status określonego podmiotu jako wierzyciela przesądzał będzie istnienie po jego stronie wierzytelności²¹². Z drugiej strony wierzytelność determinuje również to, komu przyznać status dłużnika. W doktrynie podnoszone są prawidłowe (zdaniem autora dysertacji) tezy, że pojęcie dłużnika należy traktować szeroko²¹³. Wskazana przesłanka ma więc charakter przedmiotowo-podmiotowy, gdyż kwestia istnienia wierzytelności podlegającej ochronie ma raczej charakter przedmiotowy, natomiast z racji tego, że istnienie tej wierzytelności przesądza o przyznaniu określonej osobie statusu wierzyciela, ma ona również charakter podmiotowy. Ze względu na fakt, że zasadniczym przedmiotem rozważań będą kwestie związane z cechami, jakie musi posiadać

²¹² Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 1 października 1999 r., II CKN 710/99, LEX nr 1632174. M. Bławat W: *Kodeks cywilny...*, pkt 20. M. Gutowski: *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 353–626.* Warszawa 2022, Legalis, Komentarz do art. 527, nb. 3.

²¹³ M. Bączyk: *Roszczenia pauliańskie wierzyciela w stosunku do poręczyciela.* „RPEiS”, 1978, z. 3, s. 38.

wierzytelność, by podlegała ochronie w procesie pauliańskim, zdecydowano się na przyporządkowanie opisywanej przesłanki do kategorii przedmiotowych.

Pierwszym z wymogów odnoszących się do wierzytelności jest oczywiście jej istnienie²¹⁴. Kwestią sporną pozostaje jednak to, w jakiej chwili wierzytelność podlegająca ochronie powinna istnieć – czy będzie to chwila dokonywania czynności fraudacyjnej, czy chwila wydawania wyroku. Konieczność istnienia wierzytelności na moment wydania wyroku uwarunkowana jest treścią art. 316 k.p.c., zgodnie z którym po zamknięciu rozprawy sąd wydaje wyrok, biorąc za podstawę stan rzeczy istniejący w chwili zamknięcia rozprawy. Oznacza to, że wierzytelność z całą pewnością musi istnieć w chwili zamknięcia rozprawy przez sąd. Pogląd dotyczący konieczności istnienia wierzytelności zarówno w chwili dokonywania czynności fraudacyjnej, jak i w chwili wnoszenia skargi pauliańskiej jest dostrzegalny w judykaturze już od jakiegoś czasu²¹⁵. W celu udzielenia ochrony na podstawie art. 527 k.c. przyjmuje się więc konieczność istnienia wierzytelności zarówno w chwili dokonywania czynności prawnej, jak i w chwili jej zaskarżenia (wniesienia powództwa). Bez znaczenia pozostaje natomiast kwestia wymagalności tej wierzytelności²¹⁶. Wierzyciel, którego wierzytelność już powstała, lecz nie jest jeszcze wymagalna, nie jest wierzycielem przyszłym, lecz aktualnym²¹⁷. Podsumowując powyższe rozważania, można przyjąć, że w sytuacji gdy wierzytelność istnieje w chwili dokonywania czynności, ochrona wierzyciela będzie realizowana na podstawie art. 527 k.c. W przypadku gdy wierzytelność nie będzie jeszcze

²¹⁴ A. Rzetecka-Gil: *Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania - część ogólna*. LEX/el. 2011, art. 527. W. Popiołek: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 14. K. Haładyj: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, pkt. 12. M. Pyziak-Szafnicka, M. Wilejczyk: *System Prawa...*, s. 1857. M. Gutowski: *Institucje Prawa...*, s. 54. M. Pyziak-Szafnicka: *Ochrona wierzyciela...*, s. 42.

²¹⁵ W wyroku z 7 marca 2013 r. Sąd Najwyższy podkreślił, że warunkiem dochodzenia ochrony na podstawie art. 527 § 1 k.c. jest wykazanie posiadania wierzytelności w stosunku do dłużnika, który dokonał kwestionowanej skargą paulińską czynności prawnej. Wierzytelność ta powinna istnieć w chwili dokonywania zaskarżonej skargą paulińską czynności prawnej oraz w chwili wytoczenia powództwa na podstawie art. 527 § 1 k.c. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 marca 2013 r., IV CSK 452/12, LEX nr 1314438. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 października 2007 r., V CSK 248/07, OSNC-ZD 2008/2/45.

²¹⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 lutego 2013 r., I CSK 323/12, LEX nr 1308002. Podobne stanowisko zajmuje Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 28 stycznia 2004 r., w którym wskazano, że uznania czynności za bezskuteczną może domagać się osoba, która ma przymiot wierzyciela. Nie jest wprawdzie konieczne, aby wierzytelność była wymagalna, jak również, aby z tytułu danej wierzytelności istniał już tytuł egzekucyjny, jednakże samo wykazanie istnienia wierzytelności jest konieczne. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 stycznia 2004 r., IV CK 418/02, LEX nr 602392. B. Janiszewska: *O skardze pauliańskiej w sytuacji zgodnego wniosku stron o zniesienie współwłasności rzeczy*. W: *Aurea praxis aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci profesora Tadeusza Erecińskiego*. J. Gudowski, K. Weitz. Warszawa 2011, s. 2333. G. Wolak: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 5. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 kwietnia 2011 r., V CSK 313/10, LEX nr 1027200. K. Haładyj: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, pkt. 14. M. Gutowski: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 5. W. Popiołek: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 17. M. Pyziak-Szafnicka: *Ochrona wierzyciela...*, s. 43.

²¹⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 sierpnia 2021 r., II CSKP 87/21, LEX nr 3216616.

istniała w chwili dokonywania czynności, udzielenie ochrony wierzycielowi pauliańskiemu uzależnione będzie od spełnienia dodatkowych warunków opisanych w art. 530 k.c.

4.1.1.2. Wymóg istnienia wierzytelności, a wierzytelności przyszłe

Jak już było to wyżej zaznaczone, od wymogu istnienia wierzytelności w chwili dokonania przez dłużnika czynności fraudacyjnej można odstąpić w odniesieniu do wierzycieli przyszłych²¹⁸. Wynika to z faktu, że ochrona przed niełojalnym zachowaniem dłużnika powinna przysługiwać wszystkim jego wierzycielem, bez względu na czas, kiedy określona wierzytelność powstała²¹⁹. Zgodnie z art. 530 k.c. przepisy dotyczące skargi pauliańskiej stosuje się odpowiednio w wypadku, gdy dłużnik działał w zamiarze pokrzywdzenia przyszłych wierzycieli. Przez wierzyciela przyszłego należy rozumieć takiego wierzyciela, którego wierzytelność nie istniała jeszcze w sensie prawnym w chwili podejmowania przez dłużnika fraudacyjnej czynności prawnej²²⁰. Podkreśla się jednak, że kategoria wierzytelności przyszłych nie jest jednorodna. Należą do niej wierzytelności warunkowe, terminowe, dotyczące umówionego wynagrodzenia za wykonanie w przyszłości robót, czyli o częściowo jedynie zrealizowanym stanie faktycznym oraz wierzytelności, których powstanie jest w całości sprawą przyszłości np. roszczenie o zapłatę ceny za niesprzedaną jeszcze rzecz²²¹. W doktrynie także podnosi się, że osoby, którym przysługuje prawo uzależnione od spełnienia warunku zawieszającego lub nadejścia terminu, będą mogły dochodzić swoich roszczeń na takich samych zasadach jak wierzyciele przyszli²²².

W przypadku wierzycieli przyszłych ustawodawca zdecydował, że jeżeli osoba trzecia uzyskała korzyść majątkową odpłatnie, wierzyciel może żądać uznania czynności za bezskuteczną tylko wtedy, gdy osoba trzecia o zamiarze dłużnika wiedziała. Przyjęcie takiej regulacji implikuje, że możliwość wystąpienia ze skargą pauliańską przez wierzyciela przyszłego uzależniona jest od spełnienia dodatkowych przesłanek i może

²¹⁸ J. Naczyńska przyjmuje, że wierzytelność powinna istnieć zarówno w chwili dokonywania czynności fraudacyjnej, jak i w momencie wytaczania powództwa pauliańskiego, a co oczywiste – także w chwili orzekania o zasadności tego powództwa przez sąd. Od tego wymogu można odstąpić właśnie w odniesieniu do wierzytelności przyszłych. J. Naczyńska: *Kodeks cywilny...*, s. 1132.

²¹⁹ R. Longchamps de Berier: *Zobowiązania*. Poznań 1948, s. 443.

²²⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 2014 r., I CSK 33/14, LEX nr 1621288.

²²¹ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 19 września 1997 r., III CZP 45/97, OSNC 1998/2/22.

²²² M. Pyziak-Szafnicka, M. Wilejczyk: *System prawa...*, s. 1728.

wystąpić w dwóch wariantach. Pierwszy zakłada, że czynność fraudacyjna miała charakter nieodpłatny. W takim przypadku spełnienie dodatkowych przesłanek nie będzie konieczne, a wystąpienie przez wierzyciela pauliańskiego z roszczeniem będzie odbywało się na zasadach ogólnych określonych w art. 527 i nast. k.c. (z uwzględnieniem domniemań dla czynności nieodpłatnych). Drugi natomiast zakłada, że jeżeli czynność fraudacyjna miała charakter odpłatny, wierzyciel może wystąpić ze skargą pauliańską tylko wtedy, gdy osoba trzecia wiedziała o tym, że dłużnik działa z zamiarem pokrzywdzenia wierzycieli²²³. W sytuacji więc gdy czynność miała charakter odpłatny, ochrona będzie udzielana wierzycielom przyszłym wyłącznie w sytuacji, gdy istnieje po stronie dłużnika nie tylko świadomość pokrzywdzenia wierzycieli, ale także zamiar ich pokrzywdzenia²²⁴. Przez zamiar pokrzywdzenia wierzyciela w rozumieniu art. 530 k.c. rozumieć należy taki stosunek psychiczny dłużnika do wyobrażonego skutku podjętego działania, który pozwala przyjąć, że chce on pokrzywdzenia przyszłego wierzyciela, a czynność zostaje dokonana w tym celu²²⁵.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego widoczna jest tendencja do dość szerokiego ujmowania kwestii zamiaru pokrzywdzenia wierzycieli. W wyroku z 7 lutego 2008 r. Sąd Najwyższy wskazał, że zamiar pokrzywdzenia istnieje także w sytuacji, gdy dłużnik w chwili dokonywania czynności liczył się z tym, że w związku z jego działalnością może mieć wierzycieli i że czynność jego może być połączona z ich krzywdą²²⁶. Oznacza to jednak, że dłużnik musi obejmować swoją świadomością, iż może mieć w przyszłości wierzycieli i podejmowanie przez niego działanie będzie dla nich krzywdzące²²⁷. Takie szerokie ujęcie spotkało się z aprobatą doktryny, która przyjmuje, że wykładnia pojęcia „zamiar” użytego w art. 530 k.c. nie może być ograniczana jedynie do działania

²²³ M. Bąba: *Zamiar bezpośredni czy świadomość możliwego pokrzywdzenia (uwagi na tle art. 530 k.c.)*, „PiP”, 2016, nr 10, s. 96.

²²⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 marca 2003 r., IV CKN 1965/00, LEX nr 146428.

²²⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 listopada 2017 r., II CSK 86/17, LEX nr 2417587. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 października 2017 r., II CSK 11/17, LEX nr 2415928.

²²⁶ Przyjęcie tej tezy wynika z faktu, że działanie ludzkie obejmuje w zasadzie nie tylko następstwa zamierzone, ale i te, których jakkolwiek nie chce się wywołać, przewiduje się jako możliwe, a zarazem objęte i wolą. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 lutego 2008 r., V CSK 434/07, LEX nr 393901. Podobnie za szerokim ujęciem zamiaru pokrzywdzenia wierzycieli opowiedział się Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 6 marca 2009 r., wskazując, że działa w zamiarze pokrzywdzenia także ten, kto posiadając zobowiązania, dokonuje darowizny jedynego składnika majątkowego wiedząc, że będzie zaciągał dalsze zobowiązania, których nie jest w stanie spełnić, a następnie doprowadza do podwojenia wysokości zobowiązań, z czym łączy się pokrzywdzenie wierzyciela, co było objęte jego świadomym działaniem. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 marca 2009 r., II CSK 592/08, LEX nr 494007.

²²⁷ P. Księżak: *Ochrona wierzycieli przyszłych*. W: *Verba volant, scripta manent: księga jubileuszowa dedykowana Profesor Bogusławie Gnelli*. Red. A. Kaźmierczyk, K. Michałowska, M. Szaraniec. Warszawa 2023, s. 497.

umyślnego, kierunkowego lub wyłącznego, gdyż w takiej sytuacji ochrona wierzycieli przyszłych stanie się iluzoryczna²²⁸. Z treści art. 530 k.c. wynika, że w przypadku odpłatności czynności samo działanie dłużnika cechujące się zamiarem pokrzywdzenia nie jest wystarczające dla ubezskuteczenia dokonanej czynności prawnej. Skuteczne zaskarżenie takiej czynności jest uzależnione od wiedzy osoby trzeciej o tym, że dłużnik dokonywał czynności prawnej z zamiarem pokrzywdzenia wierzycieli. Przepis art. 530 k.c. zaostrza więc przesłanki skargi pauliańskiej również w odniesieniu do stanu świadomości osoby trzeciej. Jeżeli bowiem osoba trzecia uzyskała korzyść majątkową odpłatnie, to wierzyciel może żądać uznania czynności za bezskuteczną tylko wtedy, gdy osoba ta w chwili uzyskania korzyści majątkowej wiedziała, że dłużnik – dokonując czynności – działał w zamiarze pokrzywdzenia przyszłych wierzycieli. Nie jest wystarczające wykazanie, że osoba trzecia przy dołożeniu należytej staranności mogła wiedzieć, lecz konieczna jest rzeczywista wiedza o zamiarze dłużnika pokrzywdzenia przyszłych wierzycieli²²⁹.

Z powyższych rozważań wynika, że dla udzielenia ochrony prawnej wierzycielowi przysługiemu pierwszorzędne znaczenie ma aspekt przedmiotowy, a więc to, czy czynność była dokonywana odpłatnie, czy nie. Kwestia aspektu podmiotowego, tj. czy stronami czynności była dla dłużnika osoba najbliższa, ma natomiast charakter wtórny i jest pozbawiona znaczenia. Konstrukcja art. 530 k.c. wskazuje więc, że również w przypadku gdy osoba trzecia pozostaje z dłużnikiem w bliskim stosunku, istotny jest nie charakter tego stosunku, ale charakter nabycia – czy następuje ono odpłatnie, czy nieodpłatnie. Z tej też przyczyny, jeżeli czynność miała charakter odpłatny, do takiej osoby nie ma zastosowania domniemanie prawne z art. 527 § 3 k.c.²³⁰. W sytuacji gdy czynność prawna ma charakter nieodpłatny, wtedy zgodnie z treścią art. 530 zdanie pierwsze k.c. odpowiednio należy zastosować przepisy poprzedzające tj. art. 527–529 k.c. Jeżeli więc czynność prawna miała charakter nieodpłatny, wtedy zastosowanie znajdzie art. 528 k.c., zgodnie z którym jeżeli wskutek czynności prawnej dokonanej przez dłużnika z pokrzywdzeniem wierzycieli osoba trzecia uzyskała korzyść majątkową bezpłatnie, wierzyciel może żądać uznania czynności za bezskuteczną, chociażby osoba ta nie wiedziała i nawet przy zachowaniu należytej staranności nie mogła się dowiedzieć,

²²⁸ J. Ciszewski, M. Hapka: *Skarga pauliańska...*, s. 40.

²²⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 2 kwietnia 2014 r., I ACa 1529/13, LEX nr 1488724; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 20 lutego 2014 r., I ACa 1095/13, LEX nr 1454540; Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 28 listopada 2012 r., I ACa 1220/12, LEX nr 1281276.

²³⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 listopada 2011 r., II CSK 64/11, LEX nr 1129093.

że dłużnik działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli. Oznacza to, że w przypadku czynności prawnych dokonanych nieodpłatnie przyszły wierzyciel może zaskarżyć czynność prawną, chociażby osoba trzecia nie wiedziała i nawet przy zachowaniu należytej staranności nie mogła się dowiedzieć, że dłużnik działał ze świadomości pokrzywdzenia przyszłych wierzycieli²³¹.

4.1.1.3. Konieczność legitymowania się wyrokiem zasądzającym wierzytelność od dłużnika

Kolejna wymagająca rozważania kwestia dotyczy posługiwania się przez wierzyciela wyrokiem przeciwko dłużnikowi. W doktrynie dość powszechnie przyjmuje się, że wierzytelność ta nie musi być stwierdzona wyrokiem na etapie wnoszenia skargi pauliańskiej²³². W przypadku natomiast wierzytelności przyszłych legitymowanie się takim wyrokiem przez wierzyciela byłoby niemożliwe, a zatem potencjalny wymóg legitymowania się wyrokiem zasądzającym dochodzoną wierzytelność musiałby odnosić się tylko i wyłącznie do wierzytelności istniejących w chwili wnoszenia skargi pauliańskiej²³³.

Oczywiście w większości przypadków podstawę skargi pauliańskiej będzie stanowiła wierzytelność stwierdzona wyrokiem, wobec której następnie komornik wydał postanowienie o bezskuteczności egzekucji. Wynika to z faktu, że zastosowanie skargi pauliańskiej powinno nastąpić wyłącznie w sytuacji, gdy zaspokojenie wierzyciela nie może zostać osiągnięte innymi metodami²³⁴. Oznacza to, że w sytuacji gdy wierzyciel może skutecznie poszukiwać zaspokojenia w majątku dłużnika, wnoszenie skargi pauliańskiej powinno być uznane za niedopuszczalne. Nie pozostawia więc wątpliwości możliwość wystąpienia ze skargą pauliańską, w sytuacji gdy wierzyciel legitymuje się wyrokiem przeciwko dłużnikowi zasądzającym na jego rzecz określoną wierzytelność

²³¹ Ł. Szczepański: *Skarga pauliańska wierzyciela przyszłego*. „Studia Prawa Prywatnego”, 2018, nr 3, s. 112.

²³² J. Naczyńska: *Kodeks cywilny...*, s. 1133; M. Bławat: *Kodeks cywilny...*, pkt. 37; M. Gutowski: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 4; W. Popiołek: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 17.

²³³ W odniesieniu do wierzycieli przyszłych ustawodawca nieco inaczej ukształtował przesłanki skargi pauliańskiej, które określone zostały w art. 530 k.c. Zgodnie z nimi w przypadku odpłatności czynności fraudacyjnej wierzyciel może żądać uznania tej czynności za bezskuteczną tylko wtedy, gdy osoba trzecia o zamiarze dłużnika wiedziała.

²³⁴ Podobnie do wskazanej kwestii odnosi się Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 28 grudnia 1976 r. wskazując, że sam fakt zawarcia umowy, która jest niekorzystna dla wierzyciela, nie narusza jego praw, jeżeli może on być zaspokojony z innych praw majątkowych dłużnika. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 grudnia 1976 r., III CRN 302/76, OSNC 1977/7/121.

(wierzytelność podlegająca ochronie), jak również postanowieniem o ogłoszeniu upadłości wobec dłużnika lub postanowieniem komornika o umorzeniu postępowania egzekucyjnego jako bezskutecznego. Legitymowanie się przez wierzyciela wskazanymi rozstrzygnięciami przesądza o spełnieniu przynajmniej części przesłanek wystąpienia ze skargą pauliańską – istnienia wierzytelności podlegającej ochronie oraz pokrzywdzenia wierzycieli.

4.1.1.4. Zaskarżalność wierzytelności

Przesłanka istnienia wierzytelności nie jest jedyną przesądającą o możliwości wystąpienia ze skargą pauliańską. Poza istnieniem wierzytelności przyjmuje się, że drugą przesłanką wystąpienia ze skargą pauliańską odnoszącą się do wierzytelności jest jej zaskarżalność²³⁵. Oznacza to, że w ramach skargi pauliańskiej nie mogą być dochodzone zobowiązania naturalne. Takie rozwiązanie wynika w sposób oczywisty z konstrukcji skargi pauliańskiej. Jej celem jest bowiem doprowadzenie do zaspokojenia wierzyciela w postępowaniu egzekucyjnym. Skoro wierzytelność ma następnie zostać zaspokojona w postępowaniu egzekucyjnym, musi być zaskarżalna²³⁶. Ochrona prawna na podstawie art. 527 k.c. zostanie zatem udzielona wyłącznie takiemu podmiotowi, któremu w chwili wydania wyroku pauliańskiego przysługuje zaskarżalna wierzytelność (moment oceny statusu określonego podmiotu jako wierzyciela i posiadania przez niego zaskarżalnej wierzytelności determinowany jest przez treść art. 316 k.p.c.)²³⁷.

W tym kontekście nieco uwagi należy poświęcić możliwości dochodzenia wierzytelności przedawnionej. W doktrynie pojawiają się poglądy, że przedawnienie jest brane pod uwagę jedynie na zarzut pozwanego (z wyłączeniem sytuacji, gdy roszczenie nie może być uwzględnione ze względu na treść art. 117§2¹ k.c.), co mogłoby potwierdzać możliwość ochrony wierzytelności przedawnionej, jeżeli pozwany nie podniesienie zarzutu przedawnienia²³⁸. Nie jest to jednak pogląd jednolity, gdyż

²³⁵ M. Pyziak-Szafnicka: *Ochrona wierzyciela...*, s. 42.

²³⁶ J. Ciszewski, M. Hapka: *Skarga pauliańska...*, s. 34; J. Pisuliński: *Zobowiązania...*, Komentarz do art. 527 nb. 27; P. Machnikowski: *Kodeks cywilny. Komentarz*. Red. E. Gniewek, P. Machnikowski. Warszawa 2023, Legalis, Komentarz do art. 527, nb. 8; G. Wolak: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 5; M. Gutowski: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 2; W. Popiołek: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 14; K. Haładyj: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, pkt. 12; M. Gutowski: *Instytucje Prawa...*, s. 54.

²³⁷ B. Szolc-Nartowski: *Kodeks cywilny. Komentarz*. Red. M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak. Warszawa 2022, art. 527, s. 970; M. Pyziak-Szafnicka, M. Wilejczyk: A. Olejniczak, *System Prawa...*, s. 1857–1858.

²³⁸ M. Pyziak-Szafnicka, M. Wilejczyk. *System...*, s. 1858.

pojawiają się również wypowiedzi, które opowiadają się za całkowitym zanegowaniem możliwości ochrony w ramach skargi pauliańskiej zobowiązań przedawnionych²³⁹.

W ocenie autora rozprawy należy przychylić do pierwszego z prezentowanych stanowisk i w sytuacjach, w których przepisy prawa nakazują brać pod uwagę kwestię przedawnienia z urzędu, sąd powinien sam zbadać, czy podlegająca ochronie wierzytelność jest przedawniona. W sytuacji gdy pozwanemu przysługuje możliwość podniesienia zarzutu przedawnienia (przedawnienie nie jest brane pod uwagę z urzędu), sąd powinien z kolei brać pod uwagę tę okoliczność tylko wtedy, kiedy taki zarzut zostanie podniesiony.

4.1.1.5. Pieniżny charakter wierzytelności podlegającej ochronie

Kolejnym z zagadnień odnoszących się do wierzytelności stanowiącej podstawę skargi pauliańskiej jest kwestia tego, czy ochronie podlegały będą wyłącznie wierzytelności o charakterze pieniężnym, czy także wierzytelności niepieniężne. Analizując przepisy kodeksu cywilnego można dojść do wniosku, że Ustawodawca zdecydował się na wprowadzenie do niego dwóch zbliżonych do siebie zakresowo norm prawnych tj. art. 59 k.c. regulującego bezskuteczność względną umowy oraz art. 527 k.c. również wprowadzającego sankcję w postaci bezskuteczności względnej czynności. Istnienie tych dwóch rozbieżnych unormowań prowadzi do wniosku, że służą one ochronie różnych dóbr prawnych. Skoro przesłanką wystąpienia ze skargą pauliańską jest niewypłacalność dłużnika to taki stan może powstać wyłącznie w sytuacji, gdy dłużnik nie może zaspokoić roszczenia pieniężnego wierzyciela. Można zatem przyjąć, że art. 527 k.c. służył będzie wyłącznie ochronie wierzytelności o charakterze pieniężnym²⁴⁰. Art. 59 k.c. służy natomiast ochronie roszczeń niepieniężnych²⁴¹.

4.1.1.6. Oznaczenie wierzytelności w treści powództwa i wyroku

W judykaturze brak jest zgody co do tego w jaki sposób wierzyciel powinien oznaczyć istnienie wierzytelności podlegającej ochronie, jak również co do tego, czy

²³⁹ A. Janiak: *Kodeks cywilny...*, s. 952; G. Wolak: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 6.

²⁴⁰ M. Bławat: *Kodeks cywilny...*, pkt. 33; P. Machnikowski: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 10; G. Wolak: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 6; M. Gutowski: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 6; W. Popiołek: *Kodeks cywilny. T II...*, Komentarz do art. 527, nb. 14; M. Gutowski: *Instytucje Prawa...*, s. 57; M. Pyziak-Szafnicka: *Ochrona wierzyciela...*, s. 44, 48.

²⁴¹ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 22 listopada 2007 r., III CZP 97/07, OSNC 2008/11/127.

wierzytelność podlegająca ochronie powinna zostać opisana w sentencji wyroku uwzględniającego powództwo ze skargi pauliańskiej. Odnosząc się w pierwszej kolejności do oznaczenia wierzytelności w treści powództwa ze skargi pauliańskiej, można wyróżnić w tym zakresie dwie funkcjonujące w doktrynie i judykaturze koncepcje. Pierwsza opiera się na założeniu, że wierzytelność podlegająca ochronie nie musi zostać oznaczona w żądaniu pozwu o uznanie czynności prawnej za bezskuteczną względem niego, a za wystarczające należy uznać wymienienie tej wierzytelności w treści uzasadnienia dołączonego do pozwu. W judykaturze przyjmuje się, że w razie niewyraźnego lub wręcz niewłaściwego sformułowania żądania sąd może je odpowiednio zmodyfikować, zgodnie z wolą powoda i w granicach podstawy faktycznej powództwa²⁴². Nie wyklucza to określenia przez sąd w sentencji wyroku w ramach wykonywanej działalności judykacyjnej tych elementów, które wynikają wprost z uzasadnienia pozwu i które zostały przez powoda udowodnione, o ile jest to konieczne dla prawidłowego skonstruowania wyroku, w sposób umożliwiający jego wykonanie. Druga z koncepcji, która ma raczej charakter dominujący, zakłada, że wierzyciel zobowiązany jest do oznaczenia wierzytelności podlegającej ochronie w treści petitum powództwa o uznanie czynności prawnej za bezskuteczną względem niego. Podanie przez powoda, jaka dokładnie wierzytelność ma podlegać ochronie, pozwala na weryfikację przez sąd, czy powód posiada status wierzyciela dłużnika, który dokonał czynności fraudacyjnej. Wynika to z faktu, że z dobrodziejstwa skargi pauliańskiej skorzystać może jedynie wierzyciel, a zatem podmiot uprawniony do żądania spełnienia świadczenia przez dłużnika²⁴³. Konieczność wskazywania w treści żądania wierzytelności podlegającej ochronie wynika z treści art. 321 k.p.c., zgodnie z którym wyrok nie może swym zakresem obejmować przedmiotu, którego nie zawierało żądanie pozwu. Ze względu na fakt, że w wyroku uwzględniającym skargę pauliańską sąd ma obowiązek oznaczenia wierzytelności podlegającej ochronie (o czym poniżej), to judykatura w większości stoi na stanowisku, że ze względu na treść art. 321 k.p.c. oznaczenie wierzytelności podlegającej ochronie również powinno nastąpić w treści żądania pozwu²⁴⁴.

²⁴² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 maja 2008 r., III CSK 17/08, LEX nr 2648681.

²⁴³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 września 2021 r., V CSKP 108/21, LEX nr 3253701. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 11 października 1995 r., III CZP 139/95, OSNC 1996/1/17. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 30 grudnia 2021 r., VII AGa 939/20, LEX nr 3370003.

²⁴⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 września 2021 r., V CSKP 108/21, LEX nr 3253701.

Konieczność określenia wierzytelności podlegającej ochronie w treści żądania pozwu ma swoje istotne konsekwencje procesowe w postaci określenia granic rozpoznania sprawy, gdyż zgodnie z art. 321 k.p.c. sąd nie może wyrokować co do przedmiotu, który nie był objęty żądaniem, ani zasądzać ponad żądanie. Ma to szczególne znaczenie w kontekście spraw, w których więcej niż jedna wierzytelność podlega ochronie w procesie pauliańskim. W sytuacji, gdy sąd nie wypowie się w wydanym wyroku o tym, czy z ochrony skargi pauliańskiej korzystają wszystkie przedstawione do ochrony w procesie wierzytelności, a jednocześnie nie oddali powództwa w zakresie którejs z nich, dochodzi do nierozpoznania sprawy w części w jakiej brak tego rozstrzygnięcia²⁴⁵. Podobnie należy przyjąć, że w sytuacji gdy wierzyciel dokona w treści żądania pozwu określenia, jaka wierzytelność ma podlegać ochronie w ramach skargi pauliańskiej, to sąd w ramach wydawania wyroku nie może orzec o tym, że inna wierzytelność miałaby podlegać ochronie²⁴⁶.

W odniesieniu do kwestii oznaczania wierzytelności w wyroku pauliańskim w orzecznictwie już od jakiegoś czasu ugruntował się pogląd²⁴⁷, że wierzytelność podlegająca ochronie powinna zostać wskazana w sentencji wyroku pauliańskiego²⁴⁸. Element ten określa się jako nieodzowny składnik orzeczenia konieczny dla zapewnienia

²⁴⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 19 września 2019 r., I ACa 338/19, LEX nr 3057572.

²⁴⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 listopada 2003 r., III CKN 355/01, LEX nr 359441.

²⁴⁷ Oczywiście w judykaturze pojawia się pewne wypowiedzi przeciwne i tak w wyroku Sądu Najwyższego z 8 października 1998 r. pojawił się następujący *passus*: brzmienie zawartych w nim [art. 527§1 i 2 k.c.] norm nie zawiera bezwzględnego wymogu konkretyzacji w sentencji wyroku wierzytelności, której zaspokojeniu służyć ma uznanie określonej czynności prawnej za bezskuteczną. Takie stwierdzenie zdawałoby się wskazywać na brak konieczności konkretyzacji w sentencji wyroku wierzytelności podlegającej ochronie. Lektura całości uzasadnienia wskazanego wyroku zdaje się jednak prowadzić do wniosku, że do postawienia takiej tezy doprowadził brak postawienia przez skarżącego zarzutu naruszenia art. 325 k.p.c., określającego jakie elementy powinna zawierać sentencja każdego orzeczenia. Jak się wydaje w przypadku tego wyroku w ocenie Sądu Najwyższego obowiązek określenia w treści sentencji wyroku pauliańskiego wierzytelności podlegającej ochronie wynika z przepisu prawa procesowego - tj. art. 325 k.p.c., a nie prawa materialnego - art. 527 k.c. Ze względu na fakt, że skarżący nie podniósł zarzutu naruszenia prawa procesowego polegającego na nieuwzględnieniu w sentencji orzeczenia wszystkich jej niezbędnych elementów, w ocenie Sądu Najwyższego nie można tego obowiązku wywodzić z art. 527 k.c. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 października 1998 r., II CKN 757/97, LEX nr 50739.

²⁴⁸ Kwestia ta stała się nawet przedmiotem uchwały Sądu Najwyższego, który wskazał, że uwzględniając powództwo na podstawie art. 527 k.c., sąd powinien określić wierzytelność zarówno pod względem podmiotowym, jak i przedmiotowym. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 11 października 1995 r., III CZP 139/95, OSNC 1996/1/17. W podobnym tonie wypowiedział się Sąd Najwyższy w wyroku z 13 lutego 1970 r., który wskazał, że zarówno wtedy, gdy chodzi o uznanie na podstawie art. 59 k.c. za bezskuteczną w stosunku do powoda umowy uniemożliwiającej zadośćuczynienie roszczeniu powoda, jak i wtedy, gdy uznanie czynności dłużnika za bezskuteczną w stosunku do wierzyciela zmierza na podstawie art. 527 i nast. k.c. do zapewnienia mu ochrony wobec niewypłacalności dłużnika, sentencja wyroku uwzględniającego powództwo powinna określać konkretne roszczenie (art. 59 k.c.) albo konkretną wierzytelność (art. 527 k.c.), których zaspokojeniu ma służyć uznanie umowy lub innej określonej czynności prawnej za bezskuteczną wobec powoda. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 lutego 1970 r., III CRN 546/69. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 lutego 2015 r., V CSK 305/14, LEX nr 1677141.

prawidłowej wykonalności wyroku²⁴⁹. W judykaturze pojawiają się nawet wypowiedzi wskazujące, że zawarcie w sentencji wyroku uwzględniającego powództwo pauliańskie wierzytelności, której ochronie ma on służyć, jest elementem obligatoryjnym, a wyrok, który jest pozbawiony tej cechy, dotknięty jest wadą w postaci naruszenia przepisów prawa materialnego²⁵⁰. Jednocześnie wskazuje się, że obowiązek określenia w sentencji wyroku pauliańskiego wierzytelności podlegającej ochronie może zostać zrealizowany poprzez wskazanie orzeczeń sądowych nakazujących zapłatę na rzecz wierzyciela należności wynikających z wierzytelności podlegających ochronie²⁵¹.

4.1.1.7. Ochrona wierzytelności publicznoprawnych

Wskazane powyżej rozważania, pomimo swojego w wielu miejscach uniwersalnego charakteru, odnosiły się do wierzytelności o charakterze cywilnoprawnym. Powstaje jednak pytanie czy wyłącznie takie wierzytelności będą podlegały ochronie na mocy przepisów o skardze pauliańskiej. Kwestia możliwości przyjęcia jako podstawy roszczenia pauliańskiego wierzytelności o charakterze publicznoprawnym budziła w przeszłości bardzo istotne wątpliwości. Pojawiające się w tym kontekście kontrowersje dotyczyły przede wszystkim tego, czy taka sprawa będzie mogła zostać zakwalifikowana jako sprawa cywilna w rozumieniu art. 1 k.p.c. Analiza wypowiedzi judykatury wskazuje na znaczącą ewolucję w zakresie uznania istnienia dopuszczalności drogi sądowej w sprawach, w których podstawę skargi pauliańskiej stanowią wierzytelności publicznoprawne. Początkowo judykatura stała raczej na stanowisku, że w przypadku gdy podstawą skargi pauliańskiej są roszczenia o charakterze publicznoprawnym, droga sądowa nie będzie dopuszczalna²⁵². Przyjęcie takiego

²⁴⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 września 2003 r., II CK 10/02, LEX nr 82277.

²⁵⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 lutego 2015 r., V CSK 305/14, LEX nr 1677141.

²⁵¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 11 września 2018 r., I ACa 1521/17, LEX nr 2582650.

²⁵² W postanowieniu z dnia 24 czerwca 1999 r. Sąd Najwyższy wskazał, że w sytuacji, gdy dana sprawa nie jest do której przepisy kodeksu postępowania cywilnego stosuje się z mocy ustaw szczególnych to musi spełniać inne przesłanki zakwalifikowania jej jako sprawy cywilnej wskazane w art. 1 k.p.c. Musi zatem to być sprawa z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego, prawa pracy lub ubezpieczeń społecznych. Jeżeli w danej sprawie występuje organ administracyjny i nie istnieje równorzędność podmiotów to sprawa ta nie może być uznana za sprawę cywilną. W sytuacji, gdy organ podatkowy wydał decyzję ustalającą zobowiązania podatkowe, a w postępowaniu nie występowała charakterystyczna dla stosunków cywilnoprawnych równorzędność podmiotów tych stosunków i wzajemność (ekwiwalentność) ich świadczeń, lecz stosunki kształtowane w drodze zarządzenia administracyjnego, opartego na zasadzie nadrzędności, w których jedna strona występowała w charakterze organu administracyjnego. Dla takich stosunków prawnych, a ściślej wierzytelności, nie jest dopuszczalna przewidziana w art. 527 i nast. k.c. ochrona. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 24 czerwca 1999 r., II CKN 298/99, OSNC 2000/1/15. Podobnie kwestia ta została ujęta w postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 21 grudnia 1999 r., w którym

rozwiązania oznaczało, że przedmiotem ochrony w ramach skargi pauliańskiej mogły być wyłącznie wierzytelności o charakterze cywilnoprawnym²⁵³. W późniejszym okresie pojawiły się natomiast orzeczenia zmierzające do uznania spraw, w których Zakład Ubezpieczeń Społecznych domagał się na podstawie art. 527 k.c. ochrony należności z tytułu składek na ubezpieczenie społeczne za sprawy cywilne w rozumieniu art. 1 k.p.c.²⁵⁴. Podstawowym argumentem przemawiającym za przyjęciem tego rozwiązania było uznanie, że oceny dopuszczalności drogi sądowej przy skardze pauliańskiej należy dokonywać nie z perspektywy wierzytelności podlegającej ochronie, ale czynności fraudacyjnej. Jeżeli więc czynność fraudacyjna jest czynnością z zakresu prawa cywilnego, w takiej sytuacji należałoby uznać, że droga sądowa będzie dopuszczalna pomimo tego, że wierzytelność podlegająca ochronie będzie wierzytelnością o charakterze publicznoprawnym²⁵⁵. Kwestia ta stała się także przedmiotem uchwał Sądu Najwyższego, w których przesądzono o istnieniu dopuszczalności drogi sądowej w sprawach, w których przedmiotem ochrony przy skardze pauliańskiej były wierzytelności o charakterze publicznoprawnym²⁵⁶. Stanowisko w tym zakresie zajął

wskazano, że źródłem należności podatkowych jest stosunek prawny, w którym występują podmioty nierównorzędne - organ podatkowy wyposażony jest w uprawnienia władcze względem podatnika. Stosunek łączący te podmioty nie ma więc charakteru cywilnoprawnego, lecz administracyjnoprawny. Skoro tak, żądanie ochrony nie może zostać rozpoznane przez sąd powszechny, jako że pozostaje poza zakresem pojęcia "sprawa cywilna". Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 21 grudnia 1999 r., II CKN 789/99, LEX nr 1425656. W podobnym tonie wypowiedział się Sąd Najwyższy w odniesieniu do roszczeń Zakładu Ubezpieczeń Społecznych wskazując, że ustawa z 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych nie dopuszcza możliwości korzystania przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych ze skargi pauliańskiej. W przypadku tego orzeczenia Sąd Najwyższy skupił się jednak bardziej na kompetencji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych do wystąpienia ze skargą pauliańską, a nie na tym, czy wystąpienie ze skargą stanowi sprawę cywilną w rozumieniu art. 1 k.p.c. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 30 lipca 2002 r., IV CKN 1246/00, LEX nr 80270. W kolejnym orzeczeniu Sąd Najwyższy wskazał, że niedopuszczalna jest droga sądowa do dochodzenia ochrony na podstawie art. 527 k.c. wierzytelności Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, obejmującej nieopłacone przez dłużnika należności z tytułu składek określonych w ustawie z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 lipca 2002 r., IV CKN 1246/00, LEX nr 2710195.

²⁵³ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 1 października 1999 r., II CKN 710/99, LEX nr 1632174.

²⁵⁴ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 maja 2003 r., V CK 63/02, LEX nr 116609. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 maja 2003 r., V CK 107/02, LEX nr 157316.

²⁵⁵ Właśnie taka argumentacja stała się podstawą jednego z orzeczeń Sądu Najwyższego dotyczącego zapłaty składek na ubezpieczenia społeczne. W orzeczeniu tym Sąd Najwyższy wskazał, że za przyjęciem dopuszczalności drogi sądowej przemawia okoliczność, że zdarzeniem prawnym, stanowiącym podstawę zgłoszonego przez stronę powodową roszczenia, była nie tyle decyzja o ustaleniu należności z tytułu składek na ubezpieczenie społeczne, co czynność prawna podjęta przez pozwanych. Nie może budzić wątpliwości, że czynność ta wchodzi w zakres faktów (zdarzeń cywilnoprawnych), z którymi prawo cywilne łączy powstanie stosunku cywilnoprawnego. Innymi słowy, zawarta przez pozwanych umowa wywołała konsekwencje cywilnoprawne, stwarzające po stronie powodowej prawo do ochrony jej wierzytelności na drodze sądowej. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 16 kwietnia 2002 r., V CK 41/02, OSP 2003/2/22.

²⁵⁶ W odniesieniu do zapłaty składek na ubezpieczenie społeczne będzie to Uchwała 7 sędziów Sądu Najwyższego z dnia 12 marca 2003 r., w której uznano, że droga sądowa w sprawie, w której Zakład

również Trybunał Konstytucyjny, który opowiedział się za szeroką interpretacją sprawy cywilnej oraz uznał, że art. 527 § 1 k.c. w zakresie, w jakim znajduje zastosowanie na zasadzie *analogii legis* do ochrony należności prawnych, jest zgodny z art. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej²⁵⁷. Kwestia ta jednak nadal budzi pewne wątpliwości w doktrynie²⁵⁸. Wprost przeciwko możliwości stosowania skargi pauliańskiej do ochrony należności publicznoprawnych wypowiada się J. Pisuliński. Wskazuje on, że dotychczas kwestia ta była błędnie ujmowana w judykaturze, która koncentrowała się na kwestii dopuszczalności drogi sądowej, a nie możliwości analogicznego stosowania art. 527 k.c. do ochrony należności publicznoprawnych. Zdaniem J. Pisulińskiego nie występuje luka prawna, która uzasadniałaby stosowanie wspomnianych przepisów w drodze analogi do ochrony należności publicznoprawnych, a tym samym taką możliwość należy odrzucić²⁵⁹. Zbliżone stanowisko zajmuje M. Gutowski²⁶⁰. M. Jasińska wskazuje natomiast, że w jej ocenie prawo cywilne jest ściśle przynależne stosunkom cywilnoprawnym i nie powinno być rozszerzane na działania, których nie uregulowało prawo administracyjne, a zatem istniejąca luka w systemie prawa administracyjnego nie powinna być wypełniana przez instytucję wywodzącą się wprost z prawa cywilnego²⁶¹. Z drugiej jednak strony niektórzy przedstawiciele doktryny wprost opowiadają się za dopuszczalnością stosowania skargi pauliańskiej do ochrony należności

Ubezpieczeń Społecznych domaga się na podstawie art. 527 k.c. ochrony należności z tytułu składki na ubezpieczenie społeczne, jest dopuszczalna. Uchwała 7 sędziów Sądu Najwyższego z dnia 12 marca 2003 r., III CZP 85/02, OSNC 2003/10/129. W odniesieniu natomiast do należności celnych będzie to Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 11 kwietnia 2003 r., w której wskazano, że droga sądowa w sprawie, w której Skarb Państwa - urząd celny domaga się na podstawie art. 527 k.c. ochrony należności z tytułu długu celnego, jest dopuszczalna. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 11 kwietnia 2003 r., III CZP 15/03, OSNC 2004/3/32.

²⁵⁷ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10 lipca 2000 r., SK 12/99, OTK 2000/5/143. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 kwietnia 2018 r., K 52/16, OTK-A 2018/28. Wskazane orzeczenia zostały jednak poddane krytyce przez niektórych przedstawicieli doktryny, a to w szczególności ze względu na fakt, że przepisy ordynacji podatkowej służącej zaspokajaniu należności publicznoprawnych zawierają autonomiczną regulację dotyczącą odpowiedzialności osób trzecich (art. 107 i nast. Ordynacji podatkowej). S. Babiarczyk: *Glosa do wyroków Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 kwietnia 2018 r. K 52/16 oraz z dnia 10 lipca 2000 r. SK 12/99*. „Kwartalnik Prawa Podatkowego”, 2017, nr 4, s. 44-46.

²⁵⁸ Niektórzy autorzy podnoszą, że w celu dokonania oceny, czy dopuszczalne jest udzielenie ochrony pauliańskiej wierzycielowi publicznoprawnemu, konieczna jest w pierwszej kolejności weryfikacja, czy unormowania związane z daną należnością publicznoprawną uzasadniają tezę o istnieniu konstrukcyjnej luki w prawie, a po drugie weryfikacji powinno podlegać czy dana należność powstaje i powinna być dochodzona obowiązkowo. J. Turczyn: *Skarga pauliańska jako narzędzie ochrony należności publicznoprawnych*. „MoP”, 2023, nr 2, s. 113.

²⁵⁹ J. Pisuliński: *Zobowiązania...*, Komentarz do art. 527 nb. 33; J. Pisuliński: *Ochrona wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika: propozycja nowego ujęcia*, W: *Prawo kontraktów*. Red. D. Sokołowska, Z. Kuniewicz. Warszawa 2017, s. 366.

²⁶⁰ M. Gutowski: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 47; M. Gutowski: *Instytucje Prawa...*, s. 82.

²⁶¹ M. Jasińska: *Skarga pauliańska...*, Komentarz do art. 527, Rozdział IV - Przesłanki zastosowania art. 527 § 1 KC, pkt. 3.

publicznoprawnych²⁶². W ocenie autora rozprawy w zakresie w jakim przepisy prawa publicznego nie umożliwiają ochrony wierzytelności publicznoprawnych, a zatem w sytuacji istnienia luki prawnej, należy opowiedzieć się za dopuszczalnością stosowania przepisów o skardze pauliańskiej do ochrony takich wierzytelności.

4.1.2. Czynność podlegające zaskarżeniu

4.1.2.1. Zaskarżanie czynności prawnych

Po omówieniu, jakie wymogi stawiane są wierzytelności podlegającej ochronie, należy skupić się na kwestii czynności podlegających zaskarżeniu. Kodeks cywilny nie precyzuje, jakie dokładnie czynności dłużnika miałyby podlegać zaskarżeniu w ramach postępowania ze skargi pauliańskiej. Ustawodawca w art. 527 k.c. posługuje się wyłącznie pojęciem czynności prawnej w odniesieniu do czynności podlegających zaskarżeniu. Podstawowym elementem, na który zwraca się uwagę, jest istnienie woli po stronie dłużnika, co oznacza, że nie podlegają zaskarżeniu zdarzenia niezależne od woli dłużnika²⁶³. Przedmiotem skargi pauliańskiej mogą być zatem zarówno czynności prawne jednostronne, jak i czynności prawne dwustronne. Kwestia ewentualnej odpłatności czynności prawnej ma znaczenie w kontekście ochrony prawnej udzielanej wierzycielom przyszłym – zgodnie z art. 530 k.c. – czy ewentualnych domniemań łączących się ze skargą pauliańską. Jak się wydaje, z treści przepisów dotyczących skargi pauliańskiej wynika także, że dla udzielanej ochrony bez znaczenia pozostaje, co jest przedmiotem czynności fraudacyjnej. Oznacza to, że mogą to być rzeczy zarówno oznaczone co do gatunku, jak i co do tożsamości, ale także prawa. Szerszego omówienia wymaga jednak kwestia, czy zaskarżeniu może podlegać dokonanie przez dłużnika czynności procesowej lub niedokonanie czynności procesowej.

Podstawowo zaskarżeniu skargą pauliańską podlegały będą czynności prawne, a nie zdarzenia prawne – nawet jeżeli powodowały skutek w postaci niewypłacalności lub pogłębienia niewypłacalności dłużnika. Przykładem zdarzenia, które ów stan niewypłacalności lub jego pogłębienie może powodować, jest zniszczenie lub uszkodzenie składnika majątku przez dłużnika. Takie zachowanie może niewątpliwie

²⁶² M. Bławat: *Kodeks cywilny...*, pkt 22.3; M. Pyziak-Szafnicka: *Akcja pauliańska...*, s. 514. G. Wolak: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 15.

²⁶³ J. Ciszewski, M. Hapka: *Skarga pauliańska...*, s. 34; A. Ohanowicz: *System prawa cywilnego. Prawo zobowiązań – część ogólna*. Z. Radwański. Wrocław 1981, s. 946; M. Gutowski: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 8; M. Gutowski: *Instytucje Prawa...*, s. 58–59.

prowadzić do powstania stanu niewypłacalności lub jego pogłębienia. Choć zasługuje ono na naganną ocenę moralną, a nawet może powodować powstanie po stronie dłużnika odpowiedzialności karnej, to jednak ze względu na fakt, że wskazane zachowanie nie wykazuje cech czynności prawnej, nie może być wzruszone za pomocą skargi pauliańskiej²⁶⁴.

W kodeksie cywilnym brak jest legalnej definicji czynności prawnej, a co za tym idzie odpowiedzi na pytanie, czym jest czynność prawna, należy poszukiwać w wypowiedziach doktryny. W odniesieniu do definicji pojęcia czynności prawnej można wyróżnić dwa podstawowe stanowiska. Pierwsze utożsamia czynność prawną ze stanem faktycznym. W jego skład wchodzi co najmniej jedno oświadczenie woli zmierzające do ustanowienia, zmiany lub zniesienia stosunku cywilnoprawnego, z którym to stanem faktycznym ustawa wiąże skutki prawne nie tylko wyrażone w oświadczeniu woli, lecz także oświadczeniem tym nieobjęte, a wynikające z ustawy, zasad współżycia społecznego lub ustalonych zwyczajów²⁶⁵. W przypadku tej definicji zwraca uwagę fakt, że przyjmuje ona jako niezbędny element czynności prawnej istnienie oświadczenia woli, przy czym skutki prawne takiego oświadczenia mają charakter zobiektywizowany. Czynność prawna wywołuje bowiem skutki, które przez prawo podmiotowe, a nie przez osobę składającą oświadczenie, uważane są za zamierzone przez osobę podejmującą czynność prawną²⁶⁶. Drugie stanowisko odwołuje się do charakteru czynności prawnej jako czynności konwencjonalnej, czyli sytuacji gdy na mocy wyraźnie ustanowionych lub zwyczajowo ukształtowanych reguł pewnym czynnościom psychofizycznym nadaje się społeczny i kulturowy sens²⁶⁷. Stanowisko dotyczące ujmowania czynności prawnej jako czynności konwencjonalnej ma w doktrynie prawa cywilnego materialnego charakter dominujący²⁶⁸. Zgodnie z tym poglądem czynność prawna to oparta na oświadczeniu woli czynność konwencjonalna, za pomocą której podmioty

²⁶⁴ A. Kubas: *Przedmiot zaskarżenia...*, s. 974.

²⁶⁵ J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, A. Wolter: *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*. Warszawa 2001, s. 253.

²⁶⁶ J. Gwiazdomorski: *Próba korektury pojęcia czynności prawnej*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, t. CCCXLVI, Warszawa–Kraków 1973, s. 66. Podobnie wskazana kwestia została ujęta przez A. Szpunara, który przyjmował, że czynnością prawną są działania ludzkie wywołujące skutki prawne, które prawo przedmiotowe uważa za zamierzone przez strony składające oświadczenie woli. A. Szpunar: *Uwagi o pojęciu czynności prawnej*. „PiP”, 1974, nr 12, s. 13.

²⁶⁷ Z. Ziemiński: *Zarys teorii prawa*, S. Wronkowska, Z. Ziemiński. Poznań 1997, s. 30.

²⁶⁸ Z. Radwański: *Jeszcze w sprawie bezwzględnie nieważnych czynności prawnych*. „PiP”, 1986, nr 6, s. 93-99; T. Gizbert-Studnicki: *O nieważnych czynnościach prawnych w świetle koncepcji czynności konwencjonalnych*. „PiP”, 1975, nr 4, s. 70-82; J. Preussner-Zamorska: *Nieważność czynności prawnej w prawie cywilnym*. Warszawa 1983; Z. Ziemiński: *W sprawie czynności konwencjonalnych*. „PiP”, 1986, nr 8, s. 104-107; S. Czepita, Z. Kuniewicz: *Spór o konwalidację nieważnych czynności prawnych*. „PiP”, 2002, nr 9, s. 79-87.

cywilnoprawne, w sposób i przy spełnieniu przewidzianych prawem przesłanek, wywołują skutki w sferze prawa cywilnego²⁶⁹. Pomimo istnienia zauważalnych różnic pomiędzy wskazanymi koncepcjami, ich zasadniczy sens pozostaje tożsamy. Choć w pierwszej koncepcji wskazuje się na prawo do kształtowania przez podmiot skutków prawnych, a w drugiej kładzie nacisk na kompetencję do podejmowania tego rodzaju czynności, w obu wypadkach w centrum zainteresowania nadal pozostaje oświadczenie woli²⁷⁰.

Powyższe rozważania prowadzą do wniosku, że podstawowym elementem, które musi spełniać czynność prawa, by podlegać zaskarżeniu w ramach skargi pauliańskiej, jest istnienie po stronie dokonującego tej czynności oświadczenia woli. W art. 60 k.c. zawarta jest regulacja wprost odnosząca się do oświadczeń woli wskazująca, że z zastrzeżeniem wyjątków przewidzianych w ustawie, wola osoby dokonującej czynności prawnej może być wyrażona przez każde zachowanie się tej osoby, które ujawnia jej wolę w sposób dostateczny, w tym również przez ujawnienie tej woli w postaci elektronicznej (oświadczenie woli). Z treści wskazanego przepisu wynika, że wola może być wyrażona przez każde zachowanie się osoby dokonującej czynności prawnej, które ujawnia wolę w sposób dostateczny. Oznacza to akceptację ustawodawcy na wyrażanie oświadczenia woli w zasadzie w dowolnej formie, w tym także dorozumianej.

Podsumowując powyższe rozważania, należy uznać, że przedmiotem zaskarżenia skargą pauliańską będą wszystkie te czynności, w których po stronie dokonującego tej czynności istnieje element woli²⁷¹. W jednym z pierwszych orzeczeń dotyczących tej tematyki Sąd Najwyższy wskazał, że przedmiotem zaskarżenia mogą być jedynie czynności prawne, dla których zaistnienia konieczne jest złożenie przynajmniej jednego oświadczenia woli, mającego na celu wywołanie skutku prawnego w postaci ustanowienia, zmiany lub zniesienia stosunku prawnego²⁷². Konsekwencją powyższych

²⁶⁹ M. Gutowski: *Nieważność czynności prawnej*. Warszawa 2008, s. 19–20.

²⁷⁰ A. Janas: *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna (art. 1-125)*. Red. M. Fras, M. Habdas. Warszawa 2018, art. 56, s. 462.

²⁷¹ Konsekwencją tego poglądu jest przykładowo przyjmowana w doktrynie możliwość zastosowania skargi pauliańskiej do podziału spółki przez wydzielenie. P. Kantorowski: *Możliwość zastosowania skargi pauliańskiej do podziału spółki kapitałowej – wybrane zagadnienia*. „Radca Prawny. Zeszyty Naukowe”, 2021, nr 1, s. 177.

²⁷² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 października 1995 r., III CRN 40/95, OSNC 1996/3/43.

tez jest również to, że przedmiot zaskarżenia mogą stanowić wyłącznie czynności, które zostały już dokonane, a nie dopiero te, które dłużnik zamierza podjąć²⁷³.

Najszerszą analizę czynności podlegających zaskarżeniu skargą pauliańską zaprezentował w doktrynie A. Kubas, który wskazał, że do kategorii czynności podlegających zaskarżeniu zaliczymy: umowy, jednostronne czynności dłużnika takie jak zrzeczenie się ograniczonego prawa rzeczowego, zrzeczenie się użytkowania wieczystego, zrzeczenie się prawa pierwokupu, zrzeczenie się odstąpienia od umowy wzajemnej, jak również wyrażenie przez dłużnika będącego współwłaścicielem zgody na dokonanie czynności przekraczających zakres zwykłego zarządu oraz wyrażenie przez dłużnika zgody na dokonanie przez jego małżonka czynności odnoszących się do majątku wspólnego, dla ważności których taka zgoda była potrzebna²⁷⁴. Do kategorii czynności podlegających zaskarżeniu skargą pauliańską można zaliczyć również czynności prawne o charakterze wielostronnym, takie jak zawarcie przez dłużnika umowy spółki kapitałowej, jeżeli zawarte jest w niej postanowienie o obligatoryjnym wniesieniu przez dłużnika wkładu na pokrycie kapitału zakładowego. Zaprezentowane powyżej bardzo szerokie ujęcie czynności podlegających zaskarżeniu spotkało się z aprobatą doktryny²⁷⁵.

Zaskarżeniu skargą pauliańską nie podlegają natomiast czynności prawne o charakterze osobistym niezależnie od tego, jakie wywołują skutki dla sytuacji majątkowej dłużnika²⁷⁶. Tym samym przyjmuje się, że zaskarżeniu skargą pauliańską nie będzie podlegała umowa o zrzeczenie się dziedziczenia. Inną czynnością prawną o charakterze osobistym jest odrzucenie spadku. Czynność ta będzie jednak na mocy przepisu szczególnego (art. 1024 k.c.) podlegała zaskarżeniu. Zgodnie z jego treścią, jeżeli spadkobierca odrzucił spadek z pokrzywdzeniem wierzycieli, każdy z wierzycieli, którego wierzytelność istniała w chwili odrzucenia spadku, może żądać, ażeby odrzucenie spadku zostało uznane za bezskuteczne w stosunku do niego według przepisów o ochronie wierzycieli w razie niewypłacalności dłużnika. Tym samym należy uznać, że jest to przepis o charakterze szczególnym, który umożliwia zaskarżenie tylko tej jednej czynności o charakterze osobistym.

²⁷³ P. Nazaruk: *Kodeks cywilny...*, s. 986; M. Sychowicz: *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna*. J. Gudowski. Warszawa 2018, art. 527, s. 1362.

²⁷⁴ A. Kubas: *Przedmiot zaskarżenia skargą pauliańską*, W: *Experientia docet...*, s. 974–975.

²⁷⁵ B. Szolc-Nartowski: *Kodeks cywilny...*, s. 971.

²⁷⁶ M. Bławat: *Kodeks cywilny...*, pkt 58; P. Machnikowski: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 22; M. Pyziak-Szafnicka, M. Wilejczyk: *System Prawa...*, s. 1863.

4.1.2.2. Charakter czynności fraudacyjnej

Kolejną kwestią wymagającą nieco szerszego omówienia jest charakter prawny czynności podlegającej zaskarżeniu. W doktrynie i judykaturze dość powszechnie przyjmuje się, że zaskarżeniem skargą pauliańską nie będą podlegały czynności wyłącznie zobowiązujące (brak skutku rozporządzającego oznacza brak korzyści majątkowej po stronie osoby trzeciej), a zatem wzruszone będą mogły zostać wyłącznie czynności rozporządzające i o podwójnym skutku²⁷⁷. Takie stanowisko przyjmują chociażby P. Klaczak, K. Mularski, B. Burian, J. Naczyńska²⁷⁸. Taka generalna teza prowadzi jednak do wniosku, że umowa przedwstępna jako umowa o charakterze zobowiązującym²⁷⁹, co więcej jako umowa zobowiązująca jedynie do zawarcia umowy przyrzeczonej, a nie przeniesienia własności²⁸⁰, nie podlegałaby zaskarżeniu skargą pauliańską. Taka teza spotkała się z aprobatą części przedstawicieli doktryny²⁸¹, choć w ocenie autora rozprawy – z powodów wskazanych poniżej – jest ona kontrowersyjna.

Umowa przedwstępna różni się jednak w istotny sposób od innych umów o charakterze zobowiązującym. Podstawowe znaczenie w tym zakresie ma art. 390 § 2 k.c., zgodnie z którym gdy umowa przedwstępna czyni zadość wymaganiom, od których zależy ważność umowy przyrzeczonej, w szczególności wymaganiom co do formy, strona uprawniona może dochodzić zawarcia umowy przyrzeczonej. Oznacza to, że pomimo jednoznacznie zobowiązującego charakteru umowy przedwstępnej, już na etapie jej zawierania (jeżeli odpowiada ona co do formy umowie przyrzeczonej) przesądzany jest niejako skutek rozporządzający. Uznanie, że umowa przedwstępna – jako umowa zobowiązująca – nie podlega zaskarżeniu skargą pauliańską, oznaczałoby konieczność akceptacji jednej z dwóch alternatywnych konsekwencji: albo takiej, że zaskarżeniu skargą pauliańską będzie podlegało orzeczenie sądu zastępujące oświadczenie woli o zawarciu umowy przyrzeczonej (wydane w konsekwencji wytoczenia przez osobę trzecią wobec dłużnika, na podstawie art. 390§2 k.c., powództwa o zawarcie umowy

²⁷⁷ J. Pisuliński: *Zobowiązania...*, Komentarz do art. 527 nb. 3; G. Wolak: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 9.

²⁷⁸ P. Klaczak, K. Mularski: *Skarga pauliańska, a zaspokojenie...*, s. 145; B. Burian: *Czynności prawne...*, s. 63. J. Naczyńska: *Kodeks cywilny...*, s. 1135.

²⁷⁹ R. Strzelczyk: *Prawo nieruchomości*. Warszawa 2011, s. 225; P. Machnikowski: *Kodeks cywilny...*, s. 646; E. Drozd: *Umowa przedwstępna a umowa przyrzeczona*. „NP”, 1973, nr 11, s. 1561.

²⁸⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 lipca 2020 r., I CSK 131/19, LEX nr 3080390.

²⁸¹ J. Naczyńska: *Kodeks cywilny...*, s. 1135.

przrzeczonej) albo że zawieranie umowy przrzeczonej, a następnie występowanie przez osobę trzecią z powództwem o zawarcie umowy przrzeczonej jest sposobem na pomniejszenie majątku dłużnika, który nie podlega zaskarżeniu skargą pauliańską. Ze względu na fakt, że żadne z przedstawionych rozwiązań nie jest idealne (a nawet są one dalekie od ideału) należałoby opowiedzieć się za akceptacją w charakterze wyjątku dopuszczalności zaskarżenia skargą pauliańską umowy przedwstępnej zawartej w formie właściwej dla umowy przrzeczonej, pomimo jej zobowiązującego charakteru. Z tym jednak zastrzeżeniem, że w sytuacji gdy umowa przedwstępna zawarta została w formie nieodpowiadającej umowie przrzeczonej, a strony następnie w sposób dobrowolny zawarły umowę przrzeczoną (w prawidłowej formie), wtedy zaskarżeniu podlegała będzie umowa przrzeczona, a nie przedwstępna²⁸².

4.1.2.3. Zaskarżanie zaniechań

Zdaniem A. Kubasa, z którym należy się zgodzić, w pewnych okolicznościach nawet zaniechanie dłużnika może zostać potraktowane jako czynność podlegająca zaskarżeniu²⁸³. Do kategorii zaniechań podlegających zaskarżeniu należy zaliczyć te, które stanowią „zakamuflowaną” postać działalności dłużnika, a tym samym są odpowiednikiem dokonywania czynności prawnej w sposób dorozumiany²⁸⁴. Kwestia ta była również poruszana w orzecznictwie, które przyjmuje, że niektóre zaniechania również mogą nosić cechy oświadczenia woli i w takiej sytuacji będą podlegały zaskarżeniu w ramach skargi pauliańskiej²⁸⁵. Najistotniejszy głos w dyskusji nad możliwością uznania zaniechania za przedmiot skargi pauliańskiej pochodzi z przywoływanej już uchwały 7 sędziów Sądu Najwyższego z 11 października 1980 r., mającej moc zasady prawnej. W treści tego orzeczenia Sąd Najwyższy wskazał, że w trybie skargi pauliańskiej ulegają zaskarżeniu nie tylko czynności w ścisłym znaczeniu tego słowa, ale również wszelkie zaniechania, przez które podlegający egzekucji majątek dłużnika nie powiększa się albo przez które majątek ten ulega uszczupleniu, przez co powstaje stan bezskuteczności egzekucji. Zaniechania te są czynnościami prawnymi

²⁸² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 września 2017 r., I CSK 38/17, OSNC 2018/7-8/80.

²⁸³ A. Kubas: *Przedmiot zaskarżenia...*, s. 974.

²⁸⁴ M. Ożóg: *Glosa do uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 11 października 1980 r., III CZP 37/80*. „OSP i KA”, 1983, nr 4, s. 202-203.

²⁸⁵ Na taką możliwość wskazuje Sąd Najwyższy w wyroku z 29 kwietnia 2015 r., powołując się przy tym na poglądy doktryny, choć z treści wskazanego orzeczenia nie sposób ustalić jakich dokładnie autorów sąd miał w tym przypadku na myśli. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 kwietnia 2015 r., IV CSK 459/14, OSNC 2016/4/43.

w rozumieniu art. 527 i nast. k.c. i podlegają uznaniu za bezskuteczne w stosunku do pokrzywdzonego wierzyciela²⁸⁶. Możliwe jest zatem zaskarżenie działań dłużnika niemających charakteru czynności prawnej, jednakże będącej aktem jego świadomego działania i powodującej pokrzywdzenie wierzyciela na skutek uszczuplenia swojego majątku przez dłużnika, czyli np. zaniechań²⁸⁷. Przytoczony pogląd dotyczący bardzo szerokiego ujmowania uprawnienia do zaskarżenia zaniechań dłużnika musi zostać poddany krytyce. W doktrynie pojawiają się poglądy, że zaniechanie nie może być objęte zakresem zastosowania skargi pauliańskiej. Podstawą dla tych poglądów jest konstatacja, że w sytuacji gdy kodeks mówi o czynności prawnej, nie można obejmować tym pojęciem zaniechania, choćby było ono świadome, gdyż żadna czynność prawna nie w takiej sytuacji miejsca²⁸⁸. Po drugie przeciwnicy wskazanego rozwiązania przyjmują, że system prawny wyposażony jest w inne instrumenty, które pozwalają na osiągnięcie skutku tożsamego lub zbliżonego do zaskarżenia zaniechania skargą pauliańską²⁸⁹. Ten pogląd należy uznać za zbyt daleko idący.

W ocenie autora rozprawy należy dokonać rozgraniczenia sytuacji, w której zaniechanie może być utożsamiane z milczącym oświadczeniem woli i sytuacji, gdy nie będzie to możliwe. W tym pierwszym przypadku w ocenie części przedstawicieli doktryny, jeżeli zaniechanie może być uznane za milczące oświadczenie woli, podlega ono zaskarżeniu w ramach skargi pauliańskiej²⁹⁰. Pogląd ten należy podzielić ze względów opisanych poniżej. Nie sposób twierdzić, że na dłużniku spoczywa obowiązek

²⁸⁶ Uchwała Sądu Najwyższego 7 sędziów - zasada prawna z dnia 11 października 1980 r., III CZP 37/80, OSNC 1981/4/48.

²⁸⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 listopada 2008 r., V CSK 163/08, EX nr 1169168.

²⁸⁸ J. Jodłowski: *Glosa do uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 11 października 1980 r., III CZP 37/80*. „Palestra”, 1983, nr 3-4, s. 137. A. Janiak: *Kodeks cywilny...*, s. 955. J. Pisuliński: *Zobowiązania...*, Komentarz do art. 527 nb. 44; M. Bławat: *Kodeks cywilny...*, pkt. 42.1; P. Machnikowski: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 14; G. Wolak: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 12; K. Haładyj: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, pkt. 20. Jak się wydaje, stanowisko o niedopuszczalności zaniechań zajmuje również W. Popiołek, który stawia tezę, że przedmiotem zaskarżenia może być wyłącznie czynność prawna dłużnika i wątpliwe jest, że skargą pauliańską mogą być objęte zaniechania. W. Popiołek: *Kodeks cywilny. T II...*, Komentarz do art. 527, nb. 21, 23.

²⁸⁹ W sytuacji gdy wierzyciel zobowiązany jest do dokonywania świadczeń alimentacyjnych i nie występuje z powództwem o ich obniżenie lub zaniechanie, w doktrynie przyjmuje się, że zamiast zaskarżać takie rozstrzygnięcie skargą pauliańską, wierzyciel powinien skorzystać z rozwiązania opisanego w art. 887 k.p.c. Wierzyciel niebędący wierzycielem alimentacyjnym mógłby na podstawie art. 887 k.p.c. wytoczyć powództwo o ograniczenie czasu trwania lub wysokości alimentów. W. Broniewicz: *Glosa do uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 11 października 1980 r., III CZP 37/80*. „OSP i K”, 1983, nr 4, s. 200.

²⁹⁰ J. Naczyńska: *Kodeks cywilny...*, s. 1134; M. Sychowicz: *Kodeks cywilny...*, s. 1361; M. Gutowski: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 24; M. Jasińska: *Skarga pauliańska...*, Komentarz do art. 527, Rozdział IV - Przesłanki zastosowania art. 527 § 1 KC, pkt 39; M. Pyziak-Szafnicka, M. Wilejczyk: *System Prawa...*, s. 1869. M. Gutowski: *Instytucje Prawa...*, s. 65-67. M. Pyziak-Szafnicka: *Ochrona wierzyciela...*, s. 72.

aktywnej obrony interesów wierzyciela przez podejmowanie takich czynności, które mają zapobiec zmniejszeniu się jego majątku, albo doprowadzić do jego zwiększenia, co wyklucza możliwość zaskarżania wszystkich zaniechań dłużnika²⁹¹. Przyjęcie takiej konstrukcji byłoby sprzeczne z zasadniczym celem istnienia wyjątkowej regulacji, jaką jest skarga pauliańska – ochrony wierzyciela przed nielojalnym zachowaniem dłużnika nie można sprowadzać do obowiązku takiego postępowania dłużnika, by działał on z korzyścią dla swoich wierzycieli. Jeżeli jednak dłużnik w sposób umyślny nie wnosi odpowiedzi na pozew, czym powoduje wydanie wyroku zaocznego na podstawie art. 339 k.p.c. i nie wnosi sprzeciwu od tego wyroku, to takie działanie można połączyć z uznaniem przez dłużnika roszczenia, a tym samym z istnieniem po jego stronie milczącego oświadczenia woli. Tym samym należy uznać, że w sytuacji gdy dane zaniechanie dłużnika nie nosi cech dorozumianego oświadczenia woli, nie może być przedmiotem zaskarżenia skargą pauliańską. Natomiast gdy istnieje milczące oświadczenie woli, należy opowiedzieć się za dopuszczalnością zaskarżenia takich zaniechań za pomocą skargi pauliańskiej.

4.1.2.4. Pozyskanie informacji o dokonaniu czynności fraudacyjnej

By skorzystać z prawa zaskarżenia, wierzyciel musi posiadać wiedzę o tym, że dłużnik dokonał czynności fraudacyjnej z osobą trzecią. Zapewnieniu wierzycielowi wiedzy o dokonaniu przez dłużnika czynności fraudacyjnej służy art. 913 k.p.c., zgodnie z którym jeżeli zajęty w egzekucji majątek dłużnika nie rokuje zaspokojenia egzekwowanych należności lub jeżeli wierzyciel wykaże, że na skutek prowadzonej egzekucji nie uzyskał w pełni zaspokojenia swej należności, może on żądać zobowiązania dłużnika do złożenia wykazu majątku z wymienieniem rzeczy i miejsca, gdzie się znajdują, przypadających mu wierzytelności i innych praw majątkowych lub informacji o odpłatnych i nieodpłatnych czynnościach prawnych, których przedmiotem jest rzecz lub prawo o wartości przekraczającej w dniu dokonania tych czynności wysokość

²⁹¹ Tym samym nie sposób zgodzić się z tezą zawartą w uzasadnieniu Uchwały 7 sędziów Sądu Najwyższego mającej moc zasady prawnej z dnia 11 października 1980 r., III CZP 37/80, OSNC 1981/4/48, w której wskazano, że w trybie skargi pauliańskiej ulegają zaskarżeniu nie tylko czynności w ścisłym znaczeniu tego słowa, ale również wszelkie zaniechania, przez które podlegający egzekucji majątek dłużnika nie powiększa się albo przez które majątek ten ulega uszczupleniu, przez co powstaje stan bezskuteczności egzekucji. Zaniechania te są czynnościami prawnymi w rozumieniu art. 527 i nast. k.c. i podlegają uznaniu za bezskuteczne w stosunku do pokrzywdzonego wierzyciela. Co jednak istotne, sama uchwała odnosi się do kwestii zaniechania stanowiącego milczące oświadczenie woli, a tym samym w swej zasadniczej części musi zostać uznana za prawidłową.

minimalnego wynagrodzenia za pracę ustalonego na podstawie przepisów ustawy z dnia 10 października 2002 r. o minimalnym wynagrodzeniu za pracę, dokonanych na rzecz osób trzecich, w pięcioletnim okresie poprzedzającym wszczęcie egzekucji, w wyniku których stał się niewypłacalny albo stał się niewypłacalny w wyższym stopniu niż był przed dokonaniem czynności. Zawarcie w wykazie majątku informacji o dokonanych czynnościach prawnych wydaje się być rozwiązaniem dobrym, gdyż pozwala wierzycielowi na rozeznanie się w tym, jakich czynności dokonał dłużnik i czy potencjalnie mogą one stanowić dla niego podstawę do wystąpienia ze skargą pauliańską. Wynikające z art. 913 k.p.c. rozwiązanie jest jednak o tyle niekorzystne dla wierzyciela, że odwołuje się do przesłanki o charakterze subiektywnym, tj. to dłużnik decyduje o tym, jakie czynności wymienić w wykazie majątku, gdyż to dłużnik dokonuje oceny, czy w wyniku określonej czynności prawnej stał się niewypłacalny lub niewypłacalny w wyższym stopniu niż przed dokonaniem czynności. Z tego właśnie względu wskazane rozwiązanie jest także krytykowane w doktrynie, gdzie podnosi się, że wykaz czynności powinien odnosić się wyłącznie do sfery faktów, a ich ocena powinna zostać pozostawiona wierzycielowi i sądowi, a nie dłużnikowi, który zawsze będzie mógł podnosić argument, w przypadku zatajenia określonej czynności, że według niego nie doprowadziła ona do jego niewypłacalności lub nie pogłębiła stanu niewypłacalności²⁹². W takiej sytuacji ochronie wierzyciela służą co do zasady przepisy o charakterze karnoprawnym, które penalizują złożenie przez dłużnika nieprawdziwego oświadczenia²⁹³.

4.1.2.5. Fraudacyjny charakter czynności dłużnika

Czynnością fraudacyjną będzie zatem każda czynność, a także zaniechanie, jeżeli prowadzi do uszczuplenia majątku dłużnika i jeżeli dokonana jest z zamiarem pokrzywdzenia wierzyciela²⁹⁴. Innymi słowy czynnością fraudacyjną będzie czynność,

²⁹² M. Klonowski: *Uwagi na tle zmian art. 913§1 KPC wprowadzonych ustawą z 7.4.2017 r. o zmianie niektórych ustaw w celu ułatwienia dochodzenia wierzytelności*. „MOP”, 2018, nr 6, s. 319.

²⁹³ E. Ślebioda: *Karnoprawne konsekwencje złożenia przez dłużnika niepełnego lub nieprawdziwego wykazu majątku*. „Prokuratura i Prawo”, 2019, nr 4, s. 89.

²⁹⁴ Za czynność prowadzącą do uszczuplenia majątku dłużnika można uznać także pewne czynności faktyczne jak np. zwrot rzeczy uzyskanej w ramach darowizny, ze względu na jej odwołanie przez darczyńcę w związku z istnieniem rażącej niewdzięczności. Kwestia ta jest co prawda przedmiotem dyskusji w doktrynie i odmienne od przedstawionego stanowiska zajmuje K. Niekrasz-Gierejko, która wskazuje, że zwrotne przeniesienia na darczyńcę własności nieruchomości otrzymanej uprzednio przez dłużnika w darowiznie, jeśli darczyńca odwołałby darowiznę z powodu rażącej niewdzięczności obdarowanego, jest jedyną czynnością, która mogłaby się skutecznie obronić przed skargą pauliańską.

która doprowadziła do zwiększenia istniejącej już dysproporcji pomiędzy wysokością długów pieniężnych dłużnika a wartością jego majątku dostępnego dla egzekwujących wierzycieli²⁹⁵. Dla przyjęcia przysporzenia po stronie osoby trzeciej wystarczy wykazanie, że na podstawie czynności prawnej dłużnika nabyła ona rzecz lub prawo albo została zwolniona z obowiązku, co spowodowało zmianę w majątku dłużnika prowadzącą do pokrzywdzenia wierzycieli²⁹⁶. W doktrynie pojawiają się jednak stanowiska, które opowiadają się za szerokim traktowaniem istnienia przysporzenia majątkowego po stronie osoby trzeciej²⁹⁷. Konsekwencją takiego podejścia jest coraz bardziej liberalne stanowisko w zakresie uznawania określonych czynności prawnych jako mogących podlegać zaskarżeniu w ramach skargi pauliańskiej. Podstawą tego stanowiska jest teza, że zaskarżeniu w ramach skargi pauliańskiej nie będą podlegały wyłącznie czynności prawne, które będą uszczuplały majątek dłużnika, ale także takie, które będą osłabiały prawo dłużnika, np. zawarcie umowy najmu nieruchomości²⁹⁸. W kontekście tego typu czynności wątpliwości może budzić występowanie innej z przesłanek wystąpienia ze skargą pauliańską, a mianowicie istnienie stanu pokrzywdzenia wierzyciela, a także to, na czym sankcja bezskuteczności miałyby w takim przypadku polegać²⁹⁹. Choć kwestii przesłanki świadomości pokrzywdzenia wierzycieli poświęcony jest odrębny fragment niniejszego opracowania (rozdział 4.2.1.1.), to jednak dla przejrzystości wyводу w tym miejscu należy wskazać, że

Autorka wskazuje, że wskazana czynność nie może oczywiście mieć charakteru pozornego. Z tym stanowiskiem nie można jednak się zgodzić, gdyż czynność ta będzie się bronić przed skargą pauliańską tylko w jednej sytuacji – gdy powrotne przeniesienie przedmiotu darowizny nastąpi w wykonaniu wyroku sądu stwierdzającego rażącą niewdzięczność osoby obdarowanej. Co więcej, o bezzasadności zaskarżenia tej czynności będzie można mówić wyłącznie wtedy, gdy dłużnik, przeciwko któremu takie powództwo skierowano, podejmie wszelkie możliwe czynności w celu obrony swoich praw. K. Niekrasz-Gierejko: *Skarga pauliańska – skuteczna obrona wierzycieli przed ukrywaniem majątku przez dłużników w dobie COVID-19. „Nieruchomości”*, 2020, nr 8, s. 5.

²⁹⁵ M. Sieradzka: *Glosa do wyroku Sądu Okręgowego we Wrocławiu z dnia 15 kwietnia 2008 r., I C 970/07. LEX/el. 2008.*

²⁹⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 grudnia 1999 r., I CKN 287/98, LEX nr 147235.

²⁹⁷ Przykładowo w doktrynie jak i judykaturze przyjmuje się, że przedmiotem skargi pauliańskiej może być oświadczenie dłużnika o zrzeczeniu się użytkowania wieczystego. Taka kwalifikacja następuje pomimo tego, że oświadczenie to nie stanowi przysporzenia majątkowego *sensu stricto*. J. Kisieleńska: *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 29.04.2015 r., IV CSK 459/14. „Rejent”*, 2016, nr 4, s. 128.

²⁹⁸ T. Czech: *Udaremnienie egzekucji poprzez wynajęcie nieruchomości. „PPE”*, 2010, nr 6, s. 68. Stanowisko to znajduje również potwierdzenie w orzecznictwie Sadu Najwyższego – Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 czerwca 2005 r., IV CK 806/04, LEX nr 177223.

²⁹⁹ W przypadku zaskarżenia skargą pauliańską umowy najmu sięgnięcie do egzekucyjnego mechanizmu zaspokojenia z majątku osoby trzeciej wynikającego z art. 532 k.c. nie jest ani możliwe, ani konieczne. W doktrynie przyjmuje się, że należałoby w takiej sytuacji zastosować sankcję pominięcia, która wynika z istoty bezskuteczności względnej wyrażonej w art. 527 k.c. Wierzyciel mógłby zatem dokonać sprzedaży nieruchomości obciążonej prawem dzierżawy, w ramach postępowania egzekucyjnego, z jej pominięciem. P. Turski: *Uznanie umowy najmu lub dzierżawy za bezskuteczną oraz skutek wyroku pauliańskiego. „MOP”*, 2020, nr 6, s. 327.

w przypadku czynności osłabiających prawo dłużnika pokrzywdzenie wierzycieli polega na utrudnieniu spieniężenia prawa dłużnika³⁰⁰. Do takich czynności można zaliczyć zawarcie przez dłużnika umowy najmu, dzierżawy, leasingu oraz umowy o czasowe wyłączenie prawa do żądania zniesienia współwłasności³⁰¹. Tak szerokie ujęcie prowadzi do obejmowania skargą pauliańską nie tylko czynności prawnych *per se*, ale także strukturalnie rozbudowanych zdarzeń prawnych, takich jak podział spółki kapitałowej czy zniesienie współwłasności rzeczy³⁰².

4.1.2.6. Zaskarżanie czynności procesowych

Kwestia zaskarżania czynności procesowych lub tytułów wykonawczych może budzić pewne kontrowersje. Część przedstawicieli doktryny wprost neguje możliwość zaskarżania za pomocą skargi pauliańskiej czynności procesowych³⁰³. Argumentów za brakiem możliwości wykorzystania skargi pauliańskiej do zaskarżenia czynności procesowych poszukuje się w literalnej treści art. 527 k.c., który wprost wskazuje na możliwość zaskarżenia za pomocą skargi pauliańskiej czynności prawnych dokonanych przez dłużnika wraz z osobą trzecią. Druga grupa poglądów opowiada się natomiast za dopuszczalnością zastosowania skargi pauliańskiej do zaskarżenia czynności procesowych (choć często z pewnymi ograniczeniami)³⁰⁴. Ten pogląd należy podzielić z przyczyn opisanych poniżej.

Zasadniczo w ramach wskazanej problematyki możemy wyróżnić dwie kategorie sytuacji wykorzystania przez dłużnika instrumentów procesowych, które mogą nosić znamiona działalności ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli. Pierwsza kategoria

³⁰⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 czerwca 2005 r., IV CK 806/04, LEX nr 177223.

³⁰¹ Na podstawie umowy o czasowe wyłączenie prawa do zniesienia współwłasności współwłaściciele będący kontrahentami dłużnika uzyskują korzyść majątkową w postaci ustabilizowania stosunku współwłasności. Jednocześnie korzyść ta ogranicza prawo dłużnika, stanowiąc przeszkodę do sprawnego przeprowadzenia egzekucji, zwłaszcza w sytuacji gdy dłużnik nie ma innego majątku, a brak jest widoków na zbycie udziału dłużnika we współwłasności. W związku z tym powstaje potrzeba przymusowego jej zniesienia. M. Walasik: *Związanie wierzyciela umową dłużnika o wyłączenie prawa do żądania zniesienia współwłasności. Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 14.09.2016, III CZP 36/16*. PPC 2018 nr 2, s. 260.

³⁰² B. Janiszewska: *O skardze pauliańskiej...*, s. 2343. P. Kantorowski: *Możliwość zastosowania...*, s. 176-177.

³⁰³ J. Naczyńska: *Kodeks cywilny...*, s. 1135.

³⁰⁴ A. Janiak: *Kodeks cywilny...*, s. 956. J. Pisuliński: *Zobowiązania...*, Komentarz do art. 527 nb. 43; M. Sychowicz: *Kodeks cywilny...*, s. 1361–1362; M. Bławat: *Kodeks cywilny...*, pkt 60; P. Machnikowski: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 23; G. Wolak: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 13-14; M. Gutowski: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 11-13; W. Popiołek: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 24; K. Haładaj: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, pkt 24. M. Pyziak-Szafnicka, M. Wilejczyk: *System Prawa...*, s. 1870; M. Gutowski: *Instytucje Prawa...*, s. 61.

związana jest z aktywnym działaniem dłużnika, polegającym na przykład na zawarciu przez niego w trakcie trwającego postępowania niekorzystnej ugody czy złożeniu przez dłużnika przed notariuszem oświadczenia o poddaniu egzekucji wprost z aktu notarialnego. Druga kategoria dotyczy sytuacji, w których dłużnik zachowuje się w sposób bierny. Taki przypadek nastąpi, gdy nie złoży on odpowiedzi na pozew, co doprowadzi do wydania wyroku zaocznego na podstawie art. 339 k.p.c. lub gdy dłużnik – pomimo istniejących ku temu przesłanek o charakterze materialnoprawnym – nie występuje w ogóle ze swoim roszczeniem do sądu (np. nie egzekwuje przysługującego mu roszczenia o obniżenie ceny czy roszczenia o obniżenie alimentów).

Jednym z podstawowym argumentów w zakresie uzasadnienia przyznania wierzycielowi uprawnienia do zaskarżenia czynności procesowych skargą pauliańską jest potencjalny brak instrumentów o charakterze proceduralnym³⁰⁵, z których mógłby skorzystać wierzyciel w przypadku sporu toczącego pomiędzy dłużnikiem a osobą trzecią. Ewentualne uprawnienia mogłyby przysługiwać wierzycielowi tylko w sytuacji, gdyby wstąpił do postępowania w charakterze interwenienta ubocznego. W wielu przypadkach, nie wiedząc jednak o toczącym się postępowaniu, wierzyciel nie ma nawet takiej możliwości, a pozostaje mu jedynie liczyć na to, że sąd uzna działanie dłużnika i osoby trzeciej za nadużycie prawa procesowego na podstawie art. 4¹ lub 226² k.p.c. Istnienie przepisów o nadużyciu prawa procesowego czy możliwość wstąpienia przez wierzyciela do procesu w charakterze interwenienta ubocznego nie może zostać jednak uznane za wystarczający standard ochrony, a tym samym w ocenie autora rozprawy należy dopuścić możliwość zaskarżania niektórych czynności procesowych skargą pauliańską.

³⁰⁵ W sytuacji istnienia instrumentów o charakterze proceduralnym, pozwalających na zakwestionowanie dokonanej czynności, należy opowiedzieć się za niedopuszczalnością zastosowania skargi pauliańskiej w takich sytuacjach. Kwestia ta jest podobnie przyjmowana przez judykaturę. W jednym z orzeczeń Sąd Najwyższy stwierdził, że sąd nie może poprzestać na zgodnym wniosku uczestników postępowania, m.in. jeżeli wniosek ten narusza rażąco interes osób uprawnionych. Sytuacja taka może zaistnieć nie tylko wtedy, gdy jeden z uczestników postępowania (lub nawet wszyscy) działa na swoją niekorzyść, ale również gdy działa on na niekorzyść innych osób uprawnionych. Osobami tymi mogą być również wierzyciele uczestnika postępowania. W takiej sytuacji nie można wykluczyć nawet uznania ich za osoby zainteresowane sposobem podziału majątku dorobkowego, gdyż to, czy ich dłużnik zachowa, czy też wyzbędzie się majątku i w konsekwencji stanie się niewypłacalnym, ma dla nich niebagatelną wagę. W tym kontekście przywołano także uchwałę Sądu Najwyższego, zgodnie z którą wierzyciel jednego z małżonków może być uczestnikiem postępowania w sprawie o podział ich majątku wspólnego (Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 12 kwietnia 1995 r., III CZP 34/95, OSNC 1995/7-8/109). Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 października 1995 r., III CRN 40/95, OSNC 1996/3/43.

Analizując istniejące w tym zakresie poglądy judykatury można stwierdzić, że w przeszłości sądy dość mocno akcentowały podział na czynności procesowe, z którymi połączone są również czynności o charakterze materialnoprawnym, oraz czynności czysto procesowe, nawet jeżeli wywołują jakiś skutek o charakterze materialnoprawnym. Do pierwszej ze wskazanych kategorii zaliczono ugodę sądową, która jest czynnością procesową, skoro związany jest z nią skutek prawny w postaci odstąpienia od postępowania w odniesieniu do istoty sporu (por. art. 355 k.p.c.), ale jest równocześnie czynnością w znaczeniu materialnoprawnym, która w drodze zgodnych oświadczeń woli wywołuje skutki w sferze prawa materialnego co do stosunku prawnego objętego przedmiotem postępowania³⁰⁶. Druga kategoria czynności to te o charakterze czysto procesowym, jak np. uznanie powództwa. O skutkach tych czynności rozstrzygają przepisy prawa procesowego³⁰⁷. Istnienie wskazanego dualizmu wynika z akcentowanej w orzecznictwie Sądu Najwyższego dość daleko idącej odmienności czynności prawnych od czynności procesowych³⁰⁸.

Judykatura w większości opowiedziała się za dopuszczalnością zaskarżania skargą pauliańską czynności procesowych. Początkowo we wskazanej materii dominowało stanowisko, że za dopuszczalne należy uznać zaskarżanie czynności procesowych wyłącznie w postępowaniach, w których wyrok ma charakter deklaratoryjny³⁰⁹. Takie stanowisko zostało jednak w późniejszym okresie skrytykowane ze względu na brak dostatecznych argumentów przemawiających za jego dalszym utrzymywaniem. W związku z tym w uchwale Sądu Najwyższego z dnia 17 czerwca 2010 r. wskazano, że na podstawie art. 527 § 1 k.c. wierzyciel może zaskarżyć zgodny wniosek dłużnika i pozostałych uczestników postępowania o podział majątku wspólnego, dział spadku i zniesienie współwłasności, jeżeli w wyniku uwzględnienia tego wniosku przedmioty majątkowe objęte podziałem zostały nabyte przez uczestników postępowania niebędących dłużnikami³¹⁰. Pogląd ten zyskał aprobatę także w późniejszym

³⁰⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 października 1999 r., III CKN 388/98, OSNC 2000/4/75.

³⁰⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 października 1995 r., III CRN 40/95, OSNC 1996/3/43.

³⁰⁸ I tak przykładowo w Uchwale Sądu Najwyższego z 3 lutego 1960 r. wskazano, że okoliczność, że w procesie podejmuje się czynności, podobnie jak w obrocie cywilnoprawnym, bynajmniej nie oznacza, że do czynności procesowych należy stosować przepisy prawa cywilnego. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 3 lutego 1960 r., 3 CO 27/57, OSNCK 1961/1/19.

³⁰⁹ Kwestia ta została podkreślona w Wyroku Sądu Najwyższego z dnia 14 listopada 2008 r., w którym wskazano, że nie jest wyłączona możliwość zaskarżenia na podstawie art. 527 k.c. czynności dłużnika polegającej na uznaniu powództwa w sprawie o zapłatę. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 listopada 2008 r., V CSK 163/08, LEX nr 1169168.

³¹⁰ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 17 czerwca 2010 r., III CZP 41/10, OSNC 2011/1/5.

orzecznictwie Sądu Najwyższego³¹¹. Podobnie, najnowsze poglądy judykatury wyraźnie akceptują możliwość zaskarżenia skargą pauliańską uznania powództwa przez pozwanego³¹² jak i złożenia przez niego oświadczenia o poddaniu się egzekucji wprost z aktu notarialnego³¹³. Jak się wydaje, podstawowym argumentem pozwalającym na rezygnację z przedstawionego powyżej dualizmu i uznanie, że także w przypadku orzeczeń o charakterze konstytutywnym za dopuszczalne należy uznać zaskarżenie czynności procesowych dłużnika skargą pauliańską, jest to, że wprawdzie konstytutywne orzeczenie sądu tworzy nowy stan prawny i to ono wywiera skutki w sferze prawa materialnego, ale przecież niejednokrotnie zapada na skutek zgodnego wniosku stron. Sąd wprawdzie takim wnioskiem nie jest bezwzględnie związany, bo jest obowiązany ocenić, czy taki wniosek nie sprzeciwia się prawu lub zasadom współżycia społecznego, albo nie narusza w sposób rażący interesu osób uprawnionych (art. 567 § 3 k.p.c. w zw. z art. 688 k.p.c. w zw. z art. 622 § 2 k.p.c.), ale przecież jeżeli wskazane przesłanki negatywne nie wystąpią, to sąd musi wydać „postanowienie odpowiadające treści wniosku” (art. 622 § 2 zdanie pierwsze k.p.c.). W takiej sytuacji, na skutek czynności procesowej dłużnika, dochodzi w sposób pośredni do powstania zmian w sferze prawa materialnego³¹⁴.

Wskazane powyżej rozważania prowadzą do wniosku, że odpowiedź na pytanie, czy zaskarżeniu skargą pauliańską podlegają czynności procesowe dłużnika, jest twierdząca. Przy czym niektórzy przedstawiciele doktryny opowiadają się za ograniczeniem możliwości zaskarżania czynności procesowych wyłącznie do czynności

³¹¹ Przykładowo można wskazać, że w wyroku z 17 stycznia 2017 r. Sąd Najwyższy przyjął, iż przedmiotem akcji pauliańskiej mogą być czynności procesowe dłużnika, które wywierają skutki w sferze prawa materialnego zgodnie z wolą uczestników, zaakceptowaną przez sąd poprzez wydanie orzeczenia uwzględniającego uzgodniony sposób zniesienia współwłasności (podziału majątku). Pomimo że skutek prawny podziału majątku wynika bezpośrednio z orzeczenia, to jest on wyrazem zgodnej woli uczestników postępowania, a przedmiotem skargi nie jest orzeczenie sądu, ale ugoda lub zgodny wniosek o podział, stanowiące podstawę jego wydania. Z tego względu fakt, że czynności dokonano w postępowaniu zakończonym orzeczeniem sądowym, nie stoi na przeszkodzie uznania czynności za bezskuteczną w stosunku do wierzyciela, jeżeli zachodzą przesłanki określone w art. 527 k.c. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 stycznia 2017 r., IV CSK 194/16, LEX nr 2237415. Podobnie kwestia ta została ujęta w uchwale z 8 października 2015 r., w której wskazano, że przedmiotem powództwa określonego w art. 527 § 1 k.c. może być czynność procesowa dłużnika w postaci zgody wyrażonej w postępowaniu o zniesienie współwłasności rzeczy wspólnej na przyznanie własności rzeczy drugiemu współwłaścicielowi bez ekwiwalentu z jego strony. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 8 października 2015 r., III CZP 56/15, OSNC 2016/10/111. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 8 października 2015 r., III CZP 56/15, OSNC 2016/10/111.

³¹² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 listopada 2008 r., V CSK 163/08, LEX nr 1169168.

³¹³ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 19 grudnia 2017 r., I ACa 731/17, LEX nr 2439566.

³¹⁴ M. Kozłowski: *Glosa do Uchwały Sądu Najwyższego z dnia 17 czerwca 2010 r., III CZP 41/10*. LEX/el. 2011.

wywołujących skutki materialnoprawne (ugoda, uznanie pozwu)³¹⁵. W ocenie autora dysertacji należy opowiedzieć się za możliwością zaskarżania za pomocą skargi pauliańskiej czynności procesowych. W innym przypadku ochrona udzielana wierzycielowi pauliańskiemu mogłaby okazać się czysto fikcyjna. Brak możliwości zaskarżania czynności procesowych czy niedokonania czynności procesowych (o czym będzie jeszcze mowa), doprowadziłyby do sytuacji, w której osoba trzecia mogłaby pozwać dłużnika, ten nie dokonywałby żadnych czynności lub uznał powództwo, i obowiązek spełnienia świadczenia zostałby zasądzony od dłużnika na rzecz osoby trzeciej, bez możliwości jego zaskarżenia przez wierzyciela, który przecież byłby pokrzywdzony przesunięciem majątkowym, które nastąpiło na skutek wydania wyroku sądowego.

Podobnie jak kwestię zaskarżania czynności procesowych, można ujmować kwestię niedokonania czynności procesowych. W ramach skargi pauliańskiej zaskarżeniu podlegają nie tylko działania dłużnika, ale również jego zaniechania. Jednym z takich zaniechań może być nieskorzystanie z przysługujących mu środków procesowych. Takie ujęcie nie wynika *expressis verbis* z treści art. 527 k.c., który obejmuje swoim zakresem jedynie czynności prawne, ale ze względu na funkcję ochronną skargi pauliańskiej przyjmuje się także, że zaniechania dłużnika mogą podlegać zaskarżeniu. Kwestia była także przedmiotem wypowiedzi judykatury, która uznała, że w trybie skargi pauliańskiej ulegają zaskarżeniu nie tylko czynności w ścisłym znaczeniu tego słowa, ale również wszelkie zaniechania, przez które podlegający egzekucji majątek dłużnika nie powiększa się albo przez które majątek ten ulega uszczupleniu, przez co powstaje stan bezskuteczności egzekucji. Zaniechania te są czynnościami prawnymi w rozumieniu art. 527 i nast. k.c. i podlegają uznaniu za bezskuteczne w stosunku do pokrzywdzonego wierzyciela. Za takie zaniechanie Sąd Najwyższy uznał niewystąpienie przez dłużnika z powództwem o obniżenie alimentów na podstawie art. 138 k.r.o. W sytuacji gdy egzekucja należności alimentacyjnych uniemożliwia zaspokojenie wierzytelności innego wierzyciela, wierzyciel ten może w drodze powództwa przeciwko osobie, na której rzecz egzekwowane są należności alimentacyjne, żądać ustalenia, że – wobec ustania obowiązku alimentacyjnego – przysługuje mu prawo zaspokojenia swej wierzytelności przed egzekwowanymi należnościami alimentacyjnymi³¹⁶. Na podstawie wskazanych

³¹⁵ M. Sychowicz: *Kodeks cywilny...*, s. 1361-1362. M. Pyziak-Szafnicka: *Ochrona wierzyciela...*, s. 84.

³¹⁶ Uchwała Sądu Najwyższego 7 sędziów - zasada prawna z dnia 11 października 1980 r., III CZP 37/80, OSNC 1981/4/48.

powyżej rozważań możliwe byłoby przyjęcie, że zaniechania procesowe dłużnika, jeżeli prowadzą do niekorzystnego dla niego rozstrzygnięcia, będą mogły stanowić podstawę skargi pauliańskiej.

Przyjęty w prawie polskim model skargi pauliańskiej związany z koniecznością wytoczenia w tym przedmiocie powództwa oraz skutkiem w postaci bezskuteczności względnej powoduje pewne komplikacje o charakterze proceduralnym. Jak już zostało to wyżej wskazane, czynności procesowe, w tym także zaniechania dłużnika, będą podlegały zaskarżeniu skargą pauliańską. Jednocześnie zaskarżenie to będzie odbywało się w innym postępowaniu niż to, w którym dłużnik takiej czynności dokonał (lub zaniechał jej dokonania). Skutkiem takiej regulacji jest powstanie w ramach czynności fraudacyjnej tytułu wykonawczego – jeżeli dłużnik w ramach postępowania zawrze ugodę z osobą trzecią, np. w przedmiocie zapłaty na rzecz tej osoby alimentów, wtedy pomimo możliwości zaskarżenia tej czynności (lub zaniechania) w odrębnym postępowaniu, powstanie tytuł wykonawczy (po zatwierdzeniu ugody przez sąd i nadaniu klauzuli wykonalności), który będzie nadawał się do egzekucji i który będzie powodował zmniejszenie majątku dłużnika dostępnego dla egzekucji przez wierzycieli. Powstaje zatem pytanie, czy przedmiotem zaskarżenia powinna być czynność dokonana lub zaniechana przez dłużnika, czy tytuł wykonawczy, który powstał na skutek dokonania tej czynności?

Odpowiedź na tak postawione pytanie nie jest jednoznaczna. Zdaniem K. Mularskiego oraz P. Klaczaka ubezskutecznienie samej tylko czynności prawnej, która była podstawą wydania tytułu wykonawczego, nie wpływa jeszcze na prawną doniosłość samego tytułu, a tym samym na skuteczność uzyskania na podstawie tego tytułu określonych korzyści majątkowych. Tym samym wskazani autorzy przyjmują, że przedmiotem zaskarżenia powinien być tytuł wykonawczy, a na skutek uwzględnienia skargi pauliańskiej wskazany tytuł wykonawczy staje się bezskuteczny w stosunku do wierzyciela pauliańskiego. Oznacza to, że nie wpływa on na jego pozycję w postępowaniu egzekucyjnym (wierzyciel pauliański traktowany jest w postępowaniu egzekucyjnym tak jakby orzeczenie w ogóle nie zapadło)³¹⁷.

³¹⁷ K. Mularski, P. Klaczak: *Czynność prawa dłużnika dokonana z pokrzywdzeniem wierzyciela jako przedmiot zaskarżenia skargą pauliańską*. „Forum prawnicze”, 2022, nr 1 (69), s. 19, 21, 24.

Do powyższego poglądu należy odnieść się sceptycznie, gdyż – jak się wydaje – opiera się on na błędnych założeniach (choć tych założeń autorzy nie wypowiadają wprost). Uznanie, że tytuł wykonawczy zasądający określone świadczenie od dłużnika pauliańskiego na rzecz osoby trzeciej miałby być bezskuteczny wobec wierzyciela, a więc traktowany tak jak gdyby nigdy nie powstał, prowadzi do wniosku, że autorzy wskazanej koncepcji literalnie podchodzą do sankcji bezskuteczności względnej wynikającej z uwzględnienia skargi pauliańskiej. Takie podejście oznacza, że uwzględnienie skargi pauliańskiej powoduje uznanie, że określony składnik majątku nigdy nie opuścił majątku dłużnika, a tym samym wierzyciel kieruje egzekucję właśnie do jego majątku w celu uzyskania zaspokojenia. Jak się jednak wydaje, przyjęcie takiego rozwiązania jest sprzeczne z treścią normy wyrażonej w art. 532 k.c., która dotyczy pierwszeństwa zaspokojenia przed wierzycielami osoby trzeciej, a tym samym wskazuje, że zaspokojenie wierzyciela pauliańskiego następuje w ramach egzekucji prowadzonej z majątku osoby trzeciej, a nie dłużnika. Tym samym wzruszenie tytułu wykonawczego istniejącego między dłużnikiem a wierzycielem nie jest konieczne. Celem skargi pauliańskiej jest natomiast uzyskanie zezwolenia sądu na zaspokojenie się z majątku osoby trzeciej podczas egzekucji prowadzonej z jej majątku.

Tytuł wykonawczy zawsze będzie miał swoje źródło w działaniu lub zaniechaniu dłużnika. Zaskarżenie czynności dokonanej przez dłużnika i wydanie wyroku pauliańskiego prowadzi do powstania stanu bezskuteczności względnej i związanego z nią pierwszeństwa w zakresie zaspokojenia się z przedmiotu czynności przed wierzycielami osoby trzeciej. W ramach tego postępowania w żaden sposób nie dochodzi do wzruszenia tytułu wykonawczego jaki posiada osoba trzecia przeciwko dłużnikowi. Co do zasady istnienie tego tytułu wykonawczego jest indyferentne dla postępowania pauliańskiego – to, czy składnik majątku wyszedł z majątku dłużnika i wszedł do majątku osoby trzeciej na skutek dobrowolnego działania dłużnika (czynności prawnej połączonej z wydaniem przedmiotu), czy też na skutek wykorzystania przymusu egzekucyjnego pozostaje bez znaczenia. Jeżeli sąd w postępowaniu pauliańskim ustali spełnienie przesłanek wynikających z art. 527 k.c., wtedy kwestia tego, w jaki sposób doszło do przesunięcia składników majątku, nie ma znaczenia. Dodatkowym argumentem, który przesądza o konieczności kierowania skargi pauliańskiej przeciwko czynności (lub zaniechaniu), a nie przeciwko tytułowi wykonawczemu, związana jest z istnieniem odpowiednich instrumentów procesowych, które mają za zadanie pozbawić tytuł

wykonawczy wykonalności³¹⁸. Skarga pauliańska takim instrumentem nie jest, a co więcej sankcja (w postaci bezskuteczności względnej), którą operuje skarga pauliańska, jest znacząco różna od instrumentów kierujących się przeciwko tytułowi wykonawczemu.

4.1.3. Korzyść majątkowa

Kolejną przesłanką o charakterze przedmiotowym wystąpienia ze skargą pauliańską jest uzyskanie korzyści majątkowej przez osobę trzecią wskutek dokonanej przez dłużnika czynności³¹⁹. Przesłanka ta jest niezależna od tego, czy czynność ma charakter odpłatny (sytuacja, kiedy dłużnik uzyskuje korzyść w zamian za świadczenie na rzecz osoby trzeciej), czy nieodpłatny (brak korzyści po stronie dłużnika) i związana jest z koniecznością wystąpienia przesunięcia majątkowego pomiędzy dłużnikiem a osobą trzecią. Musi zatem dojść do sytuacji, kiedy określony składnik majątkowy opuści skład majątku dłużnika i wejdzie do majątku osoby trzeciej. Uzyskanie korzyści majątkowej przez osobę trzecią polega na nabyciu przez nią rzeczy lub zbywalnego prawa majątkowego, bądź też na zwolnieniu jej z zobowiązania, a więc zarówno na zwiększeniu aktywów, jak i zmniejszeniu pasywów majątku osoby trzeciej³²⁰. Uzyskanie korzyści majątkowej przez osobę trzecią jest zatem lustrzanym odbiciem rozporządzenia przez dłużnika należącym do niego składnikiem majątku³²¹.

W związku z użytym w art. 527 k.c. pojęciem korzyści majątkowej w doktrynie pojawiają się tezy, że fraudacyjna czynność prawna nie musi być dokonywana z osobą trzecią, która to osoba ma być jedynie beneficjentem takiej fraudacyjnej czynności prawnej³²². Drugi pogląd jest natomiast całkowicie odmienny od tego pierwszego i opiera się na założeniu, że osoba trzecia nie musi być beneficjentem czynności (ale musi być jej stroną), gdyż beneficjentem takiej czynności może być zupełnie ktoś inny³²³. W ocenie autora dysertacji pierwsze z prezentowanych ujęć nie jest prawidłowe, gdyż odrywa kwestię uzyskania korzyści majątkowej przez osobę trzecią od świadomości tej osoby, że

³¹⁸ Rozwiązanie tożsame ze stanowiskiem autora dysertacji proponuje W. Popiołek w: W. Popiołek: *Kodeks cywilny. T II...*, Komentarz do art. 527, nb. 25.

³¹⁹ M. Gutowski: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 44. M. Gutowski: *Instytucje Prawa...*, s. 78–79.

³²⁰ P. Nazaruk: *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*. Red. J. Ciszewski, LEX/el. 2023, art. 527; J. Naczyńska: *Kodeks cywilny...*, s. 1144.

³²¹ K. Haładyj: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, pkt 42.

³²² B. Szolc-Nartowski: *Kodeks cywilny...*, s. 970.

³²³ J. Pisuliński: *Zobowiązania...*, Komentarz do art. 527, nb. 37.

dłużnik działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli. Z tego też względu podzielić należy ujęcie drugie, zgodnie z którym osoba trzecia musi być stroną dokonywanej czynności, ale niekoniecznie jej beneficjentem.

Analizując przesłankę korzyści majątkowej, można dojść do wniosku, że kodeks cywilny wiąże różne konsekwencje z tym, kto nabył taką korzyść majątkową, oraz czy nabycie korzyści majątkowej nastąpiło odpłatnie, czy też nie. Uzyskanie korzyści majątkowej przez osobę pozostającą z dłużnikiem w bliskim stosunku (art. 527 § 3 k.c.) lub przez przedsiębiorcę pozostającym z dłużnikiem w stałych stosunkach gospodarczych (art. 527 § 4 k.c.) powoduje możliwość zastosowania domniemania odnoszącego się do przesłanki o charakterze podmiotowym, jaką jest świadomość pokrzywdzenia wierzycieli. Jeszcze większe znaczenie ma to, czy korzyść majątkowa została uzyskana odpłatnie. W przypadku gdy wierzytelność wierzyciela pauliańskiego istnieje w chwili dokonania czynności fraudacyjnej, a korzyść majątkowa została uzyskana przez osobę trzecią bezpłatnie, nie jest konieczne spełnienie przesłanki złej wiary osoby trzeciej. Oznacza to możliwość wniesienia skargi pauliańskiej także w sytuacji gdy osoba trzecia nie wiedziała i nawet przy zachowaniu należytej staranności nie mogła się dowiedzieć, że dłużnik działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli (art. 528 k.c.). Odpłatność uzyskania korzyści majątkowej ma także znaczenie w kontekście ochrony wierzytelności przyszłych. W takim przypadku, jeżeli osoba trzecia uzyskała korzyść majątkową odpłatnie, wierzyciel może żądać uznania czynności za bezskuteczną tylko wtedy, gdy osoba trzecia wiedziała o zamiarze dłużnika (art. 530 k.c.).

4.1.4. Wystąpienie szkody po stronie wierzyciela

Brak możliwości zaspokojenia roszczenia przez wierzyciela nie został wprost wskazany przez ustawodawcę jako przesłanka wystąpienia ze skargą pauliańską. Istnienie tej przesłanki można jednak byłoby wyprowadzić z treści tytułu X kodeksu cywilnego - Ochrona wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika. Oznacza to, że przepisy zawarte w treści tego tytułu mają służyć ochronie wierzyciela w sytuacji niewypłacalności dłużnika, przy czym – jak się wydaje – ową niewypłacalność należy tutaj rozumieć dość szeroko, jako brak możliwości uzyskania przez wierzyciela zaspokojenia wierzytelności, którą ma względem dłużnika. Wskazana przesłanka była wyrażona wprost w przepisach kodeksu zobowiązań pod postacią szkody wyrządzonej przez dłużnika wierzycielowi. Szkodę pod rządami kodeksu zobowiązań rozumiano jako naruszenie przysługującego

wierzycielowi prawa zaspokojenia się³²⁴. Tym samym przesądzono o niedopuszczalności wystąpienia ze skargą pauliańską, w sytuacji gdy czynność fraudacyjna nie przyniosła wierzycielowi szkody np. ze względu na fakt, że przedmiot tej czynności był tak obciążony prawami osób trzecich, że uzyskanie przez wierzyciela zaspokojenia w przypadku korzystnego wyroku i tak nie byłoby możliwe³²⁵. Zaskarżenie czynności prawnej skargą pauliańską określono jako dopuszczalne tylko tak dalece, jak istnieją dla zaskarżającego wierzyciela widoki na zaspokojenie się z przedmiotu czynności fraudacyjnej³²⁶. Za niedopuszczalne uznano również zaskarżenie czynności dokonanych przez dłużnika, jeżeli pozostały po ich dokonaniu majątek wystarczał na zaspokojenie wierzyciela³²⁷ lub takich czynności, które prowadziły do nabycia przez dłużnika składników majątkowych wystarczających na zaspokojenie wierzyciela³²⁸.

Obecnie przesłanka powstania po stronie wierzyciela szkody nie jest wprost wymieniona w treści art. 527 k.c., co w ocenie dominującego w doktrynie stanowiska powiązane jest z faktem, że szkoda wierzyciela nie stanowi przesłanki skargi pauliańskiej³²⁹. Do wskazanego poglądu autor rozprawy odnosi się częściowo krytycznie, a to ze względu na fakt, że nieposłużenie się przez ustawodawcę pojęciem szkody w treści art. 527 k.c. nie oznacza, że brak możliwości uzyskania zaspokojenia przez wierzyciela

³²⁴ R. Longchamps de Berier: *Uzasadnienie...*, s. 459.

³²⁵ Pogląd ten, przynajmniej w odniesieniu do zbywania obciążonych składników majątku, został recypowany przez judykaturę na gruncie kodeksu cywilnego – zob. rozdział 3.4.1. rozporządzenia o obciążonym składnikiem majątku.

³²⁶ Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 2 listopada 1936 r., C.III. 1460/35, OSN(C) 1937/11/394. Podobnie wypowiedział się w innym z orzeczeń Sąd Najwyższy wskazując, że nieodzownym warunkiem powodzenia akcji pauliańskiej jest między innymi udowodnienie, że czyn dłużnika zrzucił szkodę wierzycielowi, albowiem gdy nie ma szkody, nie ma interesu ekonomicznego, brak więc podstawy materialnej do skargi pauliańskiej. Gdy zatem przedmiotem wierzytelności jest kwota pieniężna, chcący skorzystać z art. 1167 k.c. (art. 527 k.c.) musi udowodnić, że czynność dokonana przez dłużnika spowodowała jego niewypłacalność lub powiększyła istniejącą niewypłacalność, wskutek czego wierzyciel utracił możliwość wyegzekwowania swojej należności. Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 16 września 1926 r., I C 289/25, OSN(C) 1926/2/123.

³²⁷ I. Rosenbluth, J. Korzonek: *Kodeks zobowiązań...*, s. 758.

³²⁸ Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 5 lutego 1937 r., C.II. 2378/36, OSN(C) 1938/2/70.

³²⁹ J. Naczyńska argumentuje, że posługiwanie się pojęciem szkody nie jest właściwe z następujących względów: po pierwsze – skarga pauliańska ma bardziej egzekucyjny niż kompensacyjny charakter (ukierunkowana jest na wyegzekwowanie wierzytelności); po wtóre – ustawodawca konsekwentnie w przepisach normujących akcję pauliańską posługuje się pojęciem pokrzywdzenia wierzyciela (a nie szkody); po trzecie – skoro skarga pauliańska chroni też wierzytelności przysze, to nie sposób pokrzywdzenia utożsamiać ze szkodą, która nie może być rozpatrywana w kategoriach zdarzeń przyszłych (a jedynie zdarzeń, które już wystąpiły); a po czwarte – w odróżnieniu od szkody niewypłacalność dłużnika, będąca emanacją pokrzywdzenia, nie jest stanem trwałym. J. Naczyńska: *Kodeks cywilny...*, s. 1140. A. Janiak wskazuje natomiast, że pokrzywdzenie wierzycieli na gruncie przepisów o skardze pauliańskiej nie jest powiązane z istnieniem szkody po stronie wierzyciela. A. Janiak: *Kodeks cywilny...*, s. 958. J. Pisuliński: *Zobowiązania...*, Komentarz do art. 527 nb. 49. M. Bławat: *Kodeks cywilny...*, pkt 68; P. Machnikowski: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 25; M. Gutowski: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 35.

nie jest przesłanką wystąpienia ze skargą pauliańską³³⁰. Wskazany brak możliwości zaspokojenia utożsamiany jest z pokrzywdzeniem wierzycieli³³¹. W ocenie autora rozprawy brak możliwości zaspokojenia może być natomiast utożsamiony właśnie z powstaniem szkody po stronie wierzyciela, a pokrzywdzenie wierzyciela to nic innego jak właśnie określenie sytuacji, w której wierzyciel poniósł szkodę.

Pojęcie pokrzywdzenia rozumie się szeroko, obejmując nim powstałe lub mogące powstać w wyniku danej czynności negatywne reperkusje w sferze majątkowej wierzyciela³³². Pokrzywdzenie oznacza więc, że choć wierzytelność nadal figuruje jako aktyw w majątku wierzyciela, prognozy co do jej realizacji w przyszłości uległo pogorszeniu³³³. Z powyższych rozważań wynika, że przepisy dotyczące skargi pauliańskiej umożliwiają wierzycielowi zaskarżenie czynności prawnej dłużnika nie tylko w sytuacji, gdy nie ma on możliwości zaspokojenia swojego roszczenia, ale także wtedy, gdy stan majątkowy dłużnika uległ takiemu pogorszeniu, że perspektywa zaspokojenia ulegnie pogorszeniu. Oznacza to, że samo zaistnienie prawdopodobieństwa, iż świadczenie, które dłużnik ma spełnić na rzecz wierzyciela, nie zostanie zrealizowane, jest wystarczające do uwzględnienia powództwa ze skargi pauliańskiej (oczywiście o ile spełnione są pozostałe przesłanki wystąpienia ze skargą). Konsekwencją przyjęcia takiego stanowiska jest dopuszczalność wnoszenia skargi pauliańskiej także wtedy, kiedy majątek dłużnika w chwili wnoszenia skargi wystarcza jeszcze na pokrycie zobowiązań względem wierzyciela. Kwestia tego, w jakiej chwili należy dokonywać oceny tego, czy wierzyciel będzie mógł uzyskać zaspokojenie z majątku dłużnika, również była przedmiotem licznych wypowiedzi doktryny i judykatury. Już od okresu międzywojennego dość zgodnie przyjmuje się, że decydujące znaczenie w tym zakresie ma chwila wniesienia przez wierzyciela powództwa do sądu³³⁴.

³³⁰ Jak się wydaje, takie samo stanowisko zajmuje W. Popiołek, który przyjmuje, że pokrzywdzenie wierzyciela oznacza możliwość powstania szkody wyrażającej się w złej prognozie co do możliwości spełnienia świadczenia przez dłużnika. W. Popiołek: *Kodeks cywilny...*, nb. 35.

³³¹ M. Jasińska: *Skarga pauliańska...*, Komentarz do art. 527, Rozdział IV - Przesłanki zastosowania art. 527 § 1 KC, pkt. 35-37.

³³² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 stycznia 2017 r., IV CSK 194/16, LEX nr 2237415.

³³³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 czerwca 2004 r., II CK 367/03, LEX nr 174173.

³³⁴ I tak przykładowo I. Rosenbluth i J. Korzonek wskazują, że kwestię, czy czynność prawna działała została ze szkodą dla wierzycieli, należy oceniać nie według chwili działania tej czynności, lecz według chwili jej zaskarżenia. I. Rosenbluth, J. Korzonek: *Kodeks zobowiązań...*, s. 758. W podobnym tonie wypowiedział się Sąd Najwyższy, który wskazał, że dla spełnienia przesłanek z art. 288 k.z. wystarczy, że w chwili podjęcia czynności szkoda istniała potencjalnie. Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 31 sierpnia 1936 r., C.III. 734/36, OSN(C) 1937/9/314.

4.2. Przesłanki podmiotowe

4.2.1. Przesłanki odnoszące się do dłużnika

4.2.1.1. Świadomość pokrzywdzenia wierzycieli

Obiektywny stan pokrzywdzenia wierzycieli pozostaje indyferentny dla możliwości zaskarżenia czynności prawnej w ramach skargi pauliańskiej. Istotne znaczenie ma to, czy dłużnik dokonujący czynności prawnej miał świadomość, że czynność ta została zdziałana z pokrzywdzeniem wierzycieli³³⁵. Od wymogu istnienia świadomości pokrzywdzenia wierzycieli po stronie dłużnika dokonującego fraudacyjnej czynności prawnej może odstąpić w sytuacji, gdy czynność nie miała charakteru odpłatnego. Kryterium limitacji w zakresie tego, czy po stronie dłużnika musi istnieć świadomość pokrzywdzenia wierzycieli, stanowi odpłatność czynności prawnej³³⁶. Jeżeli czynność prawna dokonana pomiędzy dłużnikiem a osobą trzecią ma charakter nieodpłatny, wtedy też nie jest konieczne spełnienie dodatkowej przesłanki o charakterze podmiotowym istniejącej po stronie osoby trzeciej – tj. osoba ta nie musi mieć świadomości, iż dokonana z nią czynność miała charakter fraudacyjny.

Kwestia tego, czy w danej sytuacji doszło do pokrzywdzenia wierzycieli, musi być *ad casu* oceniana przez sąd w każdym postępowaniu. O pokrzywdzeniu wierzycieli będzie jednak mowa zawsze, gdy stan majątku dłużnika uległ zmianie w taki sposób, że po dokonanej czynności pozwala on na zaspokojenie wierzycieli w mniejszym stopniu niż miało to miejsce przed dokonaną czynnością. Przy czym – jak już to było wskazane – za sytuację, kiedy dochodzi do pokrzywdzenia wierzycieli, należy uznać nie tylko tę, gdy dochodzi do fizycznego pomniejszenia majątku dłużnika, ale także kiedy skutek dokonanej przez dłużnika czynności następuje utrudnienie lub odwleczenie zaspokojenia

³³⁵ Oceny, czy dłużnik działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli, dokonuje się na moment dokonania czynności fraudacyjnej. A. Janiak: *Kodeks cywilny...*, s. 962.

³³⁶ W doktrynie pojawiają się poglądy, że w kontekście pokrzywdzenia wierzycieli należałoby rozpatrywać także dodatkową przesłankę jaką byłoby niemoralne postępowanie dłużnika. Autor tej koncepcji wskazuje, że skarga pauliańska powinna być niedopuszczalna, w sytuacji gdy np. realizacja moralnego obowiązku prowadzi do zabezpieczenia lub wręcz uratowania dobra oczywiście ważniejszego niż interes wierzyciela wyrażający się w możliwości zaspokojenia jego wierzytelności. W takiej sytuacji dłużnik powinien mieć w toku postępowania możliwość podniesienia zarzutu, że pomimo tego, że dokonana przez niego czynność prawna doprowadziła do pokrzywdzenia wierzycieli, to jego postępowanie uzasadnione było względami moralnej konieczności. K. Mularski: *O negatywnej ocenie moralnej postępowania dłużnika i osoby trzeciej jako przesłance skargi pauliańskiej*. „RPEIS”, 2019, nr 4, Legalis.

wierzyciela³³⁷. W jednym z orzeczeń Sąd Najwyższy podkreślił nawet, że do pokrzywdzenia wierzycieli może dojść także w sytuacji, gdy wierzytelność nadal figuruje jako aktyw w majątku wierzyciela, jednak prognozy co do jej realizacji w przyszłości uległy pogorszeniu³³⁸.

Podstawowym problemem związanym z pojęciem świadomości pokrzywdzenia wierzycieli jest fakt, że sfera ta dotyczy odczuć z dziedziny psychologii i związana jest ściśle z procesem myślowym jednostki i wręcz jej sposobem odczuwania świata³³⁹. Dlatego też bezpośrednio dokonanie oceny świadomości jest bardzo trudne, wręcz niemożliwe do jednoznacznego określenia³⁴⁰. Nie oznacza to jednak, że wierzyciel w każdym procesie pauliańskim musi udowodniać jaki był stan świadomości dłużnika – czy dokonując czynności przewidywał on, czy też nie przewidywał możliwości pokrzywdzenia wierzycieli. Wynika to z treści art. 527 § 2 k.c. Gdyby pozbawić regulacji dotyczącej skargi pauliańskiej wskazanego przepisu, wtedy w każdym procesie wierzyciel pauliański musiałby udowodniać, że po stronie dłużnika istniała zła wola polegająca na tym, że w chwili dokonywania czynności miał on świadomość pokrzywdzenia wierzycieli. Ustawodawca przesądził w art. 527 § 2 k.c., że czynność prawna jest dokonana z pokrzywdzeniem wierzycieli, jeżeli skutek tej czynności dłużnik stał się niewypłacalny albo stał się niewypłacalny w większym stopniu niż był przed jej dokonaniem³⁴¹. Oznacza to, że istnienie świadomości pokrzywdzenia wierzycieli zostało przez ustawodawcę połączone z przesłanką o charakterze zdecydowanie bardziej obiektywnym, czyli niewypłacalnością dłużnika³⁴².

³³⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 2001 r., IV CKN 525/00, LEX nr 53110. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 lutego 2008 r., II CSK 503/07, LEX nr 496375.

³³⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 czerwca 2004 r., II CK 367/03, LEX nr 174173.

³³⁹ B. Szolc-Nartowski: *Kodeks cywilny...*, s. 972; J. Naczyńska W: *Kodeks cywilny...*, s. 1145.

³⁴⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 8 września 2017 r., I ACa 218/17, LEX nr 2369659.

³⁴¹ Na marginesie jedynie należy zaznaczyć, że w zakresie w jakim treść wskazanego przepisu odwołuje się do pogłębienia stanu niewypłacalności przy zawarciu umowy darowizny pokrywa się z regulacją zawartą w art. 529 k.c. W sytuacji gdy dłużnik jest niewypłacalny i zawiera umowę darowizny pogłębiając ten stan niewypłacalności, wtedy zarówno art. 529 k.c. nakazuje przyjęcie, że doszło do pokrzywdzenia wierzycieli, jak również taki sam skutek wynika z art. 527 § 2 k.c. To samo zdarzenie prawne, jakim jest zawarcie umowy darowizny przez niewypłacalnego dłużnika, może być więc kwalifikowane jako pogłębienie stanu niewypłacalności na podstawie art. 527 § 2 k.c., jak również jako działanie niewypłacalnego dłużnika dokonującego darowizny na podstawie art. 529 k.c.

³⁴² Kwestię tę podkreśla chociażby Sąd Apelacyjny w Łodzi wskazując, że czynność prawna dłużnika może być zaskarżona tylko wówczas, gdy została „dokonana z pokrzywdzeniem wierzycieli”, przez co ustawa rozumie stan opisany w § 2 art. 527 k.c., czyli niewypłacalność bądź pogłębienie stanu niewypłacalności dłużnika. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 3 sierpnia 2020 r., I ACa 548/19, LEX nr 3115642.

Powyższe rozważania prowadzą do wniosku, iż można przyjąć istnienie dwóch podstawowych wariantów wystąpienia świadomości pokrzywdzenia wierzycieli. Pierwszy dotyczy sytuacji, gdy w wyniku dokonania czynności fraudacyjnej dojdzie do powstania stanu niewypłacalności dłużnika (szerzej kwestia tego, co należy rozumieć przez niewypłacalność, omówiona została w ramach rozdziału poniżej). W takim przypadku zastosowanie znajdzie art. 527 § 2 k.c., który nakazuje przyjęcie, że czynność taka została dokonana z pokrzywdzeniem wierzycieli. Drugi wariant dotyczy natomiast sytuacji, kiedy w następstwie dokonania czynności fraudacyjnej określony składnik opuszcza lub nie wchodzi do majątku dłużnika, jednak jej dokonanie nie powoduje powstania po stronie dłużnika stanu niewypłacalności. W takim przypadku obowiązkiem wierzyciela jest wykazanie, że dłużnik – dokonując czynności – działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli. Dla oceny działania dłużnika w tym zakresie nie jest więc istotny zamiar pokrzywdzenia wierzycieli, lecz wystarcza świadomość dłużnika, że dokonana przez niego czynność może spowodować dla ogółu wierzycieli niemożność zaspokojenia. Świadomość ta musi istnieć w chwili dokonania zaskarżonej czynności³⁴³. Dłużnik działa więc ze świadomością pokrzywdzenia wierzyciela, jeżeli ma rozeznanie co do tego, że w następstwie dokonanej przezeń czynności ucierpi materialny interes wierzycieli, zazwyczaj poprzez wyzbycie się w całości lub w części majątku nadającego się do egzekucji³⁴⁴. W judykaturze podkreśla się także, że do przyjęcia świadomości pokrzywdzenia wierzycieli, o którą chodzi w art. 527 § 1 k.c., wystarczy, by dłużnik takie pokrzywdzenie przewidywał w granicach ewentualności³⁴⁵.

Niektórzy przedstawiciele doktryny utożsamiają pokrzywdzenie wierzycieli wyłącznie ze stanem niewypłacalności, nie komentując w ogóle możliwości powstania stanu pokrzywdzenia wierzycieli, jeżeli skutkiem dokonywanej czynności nie jest powstanie stanu niewypłacalności, a zatem opowiadają się jedynie za pierwszym wariantem świadomości pokrzywdzenia wierzycieli w rozumieniu przedstawionym powyżej. J. Ciszewski oraz M. Hapka przyjmują, że niedopuszczalne jest zaskarżenie czynności prawnej dłużnika, jeżeli posiada on inny majątek pozwalający na zaspokojenie wierzycieli, gdyż w takim przypadku nie można mówić o niewypłacalności dłużnika³⁴⁶. Z tym stwierdzeniem nie można się zgodzić, albowiem zawiera ono w sobie dwa błędne

³⁴³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 stycznia 2008 r., V CSK 381/07, LEX nr 627266.

³⁴⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 maja 2007 r., V CSK 77/07, LEX nr 611445.

³⁴⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 7 sierpnia 2015 r., I ACa 1833/14, LEX nr 1797179.

³⁴⁶ J. Ciszewski, M. Hapka: *Skarga pauliańska...*, s. 38.

stwierdzenia. Po pierwsze odwołuje się ono do niedopuszczalności zaskarżenia, co z oczywistych względów nie może być uznane za prawidłowe. Jak było to wspomniane, w ramach pierwszego rozdziału prawo do zaskarżenia czynności wynika z zasady dyspozycyjności i nie ma nic wspólnego z przysługiwaniem wierzycielowi określonego roszczenia materialnoprawnego. Wierzyciel może zatem zaskarżyć czynność prawną dłużnika, jeżeli posiada on majątek pozwalający na zaspokojenie wierzycieli, natomiast dochodzone roszczenie procesowe zostanie oddalone przez sąd. Po drugie czynność może być krzywdząca dla wierzycieli także wtedy, gdy nie wywołuje stanu niewypłacalności. B. Burian przyjmuje z kolei, że pokrzywdzenie to ogół skutków, jakie stan niewypłacalności dłużnika wywołuje w prawnie chronionej sferze wierzyciela³⁴⁷. B. Szolc-Nartowski zauważa, że istnienie związku przyczynowego pomiędzy czynnością prawną dłużnika działaną z udziałem osoby trzeciej a stanem niewypłacalności dłużnika stanowi warunek *sine qua non* uznania tej czynności za bezskuteczną³⁴⁸. Tożsamą tezę stawiają: J. Naczyńska³⁴⁹, J. Pisuliński³⁵⁰, W. Popiołek³⁵¹ oraz M. Jasińska³⁵². Analiza przytoczonych poglądów prowadzi do wniosku, że za dominujące w doktrynie można uznać stanowisko, zgodnie z którym art. 527 § 1 i 2 k.c. powinien być rozumiany w taki sposób, że jedyną dopuszczoną przez wskazane przepisy formą pokrzywdzenia wierzycieli przez dłużnika jest doprowadzenie do jego niewypłacalności lub jej pogłębienie³⁵³. Podobne stanowisko zajmuje G. Wolak przyjmując, że zaskarżeniu będą podlegały czynności zmniejszające majątek dłużnika, lecz przedmiotem zaskarżenia może być tylko taka czynność, która powoduje powstanie lub pogłębienie stanu niewypłacalności³⁵⁴. Zdaniem autora rozprawy z takim stanowiskiem nie można się zgodzić. Dłużnik może działać ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli także wtedy, gdy pomniejsza swój majątek lub go obciąża, ale nie doprowadza swoimi działaniami bezpośrednio do powstania stanu niewypłacalności. Pogląd tożsamy z prezentowanym przyjmuje M. Bławat, M. Gutowski oraz K. Haładyj wskazując, że o pokrzywdzeniu wierzycieli możemy mówić także wtedy, gdy zaspokojenie wierzycieli jest odwleczone

³⁴⁷ B. Burian: *Czynności prawne będące przedmiotem skargi pauliańskiej*. W: *Współczesne problemy prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci profesora Edwarda Gniewka*. J. Gołaczyński, P. Machnikowski. Warszawa 2010, s. 54.

³⁴⁸ B. Szolc-Nartowski: *Kodeks...*, s. 970.

³⁴⁹ J. Naczyńska: *Kodeks cywilny...*, s. 1143.

³⁵⁰ J. Pisuliński: *Zobowiązania...*, Komentarz do art. 527 nb. 54.

³⁵¹ W. Popiołek: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 36.

³⁵² M. Jasińska: *Skarga pauliańska...*, Komentarz do art. 527, Rozdział IV - Przesłanki zastosowania art. 527 § 1 KC, pkt 1.

³⁵³ P. Nazaruk: *Kodeks cywilny...*, s. 985. J. Pisuliński: *Zobowiązania...*, Komentarz do art. 527 nb. 49.

³⁵⁴ G. Wolak: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 8, 18.

lub utrudnione, jak również gdy dłużnik posiada majątek, natomiast jest on niedostępny dla wierzyciela³⁵⁵.

W doktrynie i orzecznictwie jednolicie przyjmuje się, że pokrzywdzenie wierzyciela nie należy oceniać według chwili dokonania czynności prawnej dłużnika z osobą trzecią³⁵⁶. Wykluczenie badania świadomości pokrzywdzenia wierzycieli według stanu na moment dokonania czynności prowadzi do pytania, jaka chwila będzie relewantna dla oceny tego stanu. W judykaturze wykrystalizowały się dwa zasadnicze poglądy na kwestię ustalenia momentu, w jakim musi dojść do pokrzywdzenia wierzycieli. Przy czym nie mają one zasadniczo odmiennego charakteru, a jeden jest w zasadzie uszczegółowieniem drugiego. Pierwszy z poglądów opiera się na założeniu, że oceny stanu pokrzywdzenia wierzycieli dokonuje się według stanu istniejącego w chwili wytoczenia powództwa o uznanie czynności prawnej za bezskuteczną³⁵⁷. Drugi z poglądów opiera się na założeniu, że oceny – czy dłużnik działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli – należy dokonywać nie tylko z perspektywy wystąpienia przez wierzyciela ze skargą pauliańską, ale musi ona istnieć także w chwili wyrokowania³⁵⁸. Jak się wydaje, należałoby się przychylić do drugiego z prezentowanych poglądów, a to z tego względu, że w sytuacji gdy pokrzywdzenie wierzycieli będzie istniało wyłącznie w chwili wniesienia powództwa, a nie chwili wydania wyroku, to korzystanie ze szczególnej instytucji – jaką jest skarga pauliańska – nie będzie przedstawiało większego sensu³⁵⁹. Jedyna sytuacja, w której stan pokrzywdzenia

³⁵⁵ M. Bławat: *Kodeks cywilny...*, pkt. 69, 73. M. Gutowski: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 29, 32; K. Haładyj: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, pkt. 32.

³⁵⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 marca 2001 r., V CKN 280/00, LEX nr 52793.

³⁵⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 15 kwietnia 2014 r., I ACa 677/13, LEX nr 1461117. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 20 lutego 2014 r., I ACa 1064/13, LEX nr 1454539. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 30 lipca 2013 r., I ACa 260/13, LEX nr 1350387. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 lipca 2003 r., II CKN 299/01, LEX nr 121702. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 marca 2001 r., V CKN 280/00, LEX nr 52793.

³⁵⁸ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 3 sierpnia 2020 r., I ACa 548/19, LEX nr 3115642. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 17 czerwca 2020 r., V ACa 597/19, LEX nr 3049426. Wyrok Sądu Okręgowego w Olsztynie z dnia 23 grudnia 2019 r., I C 332/19, LEX nr 2773305. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 27 marca 2014 r., I ACa 101/14, LEX nr 1448572. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 lipca 2013 r., IV CSK 738/12, LEX nr 1396456. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 15 stycznia 2013 r., VI ACa 1087/12, LEX nr 1306079. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 18 marca 2010 r., V ACa 27/10, LEX nr 1133395. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 lutego 2008 r., II CSK 503/07, LEX nr 496375. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 czerwca 2007 r., IV CSK 115/07, LEX nr 358817. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 czerwca 2005 r., IV CK 806/04, LEX nr 177223. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 października 2007 r., II CSK 323/07, LEX nr 319245.

³⁵⁹ Podobne stanowisko zajmuje Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 13 października 2010 r., wskazując, że stan pokrzywdzenia musi istnieć zarówno w dacie wystąpienia z roszczeniem, jak i w dacie wyrokowania, co pochłania tym samym zmiany stanu majątkowego dłużnika w trakcie postępowania. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 października 2010 r., I CSK 594/09, LEX nr 787433.

wierzycieli istniałby w chwili wniesienia powództwa, a nie w chwili wydawania wyroku, związany byłby ze zwiększeniem w tym czasie dostępnego do egzekucji majątku dłużnika. Gdyby taka sytuacja miała miejsce, wierzyciel mógłby uzyskać zaspokojenie bezpośrednio z majątku dłużnika, a zatem nie byłoby konieczności sięgania do majątku osoby trzeciej w celu uzyskania przez wierzyciela zaspokojenia.

4.2.1.2. Niewypłacalność dłużnika

Przesłanka niewypłacalności dłużnika wynika zarówno z treści art. 527 §2 k.c., jak i jest konsekwencją umieszczenia przepisów o skardze pauliańskiej w tytule X kodeksu cywilnego oznaczonego jako ochrona wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika. Stan niewypłacalności dłużnika jest w przepisach kodeksu cywilnego powiązany z pokrzywdzeniem wierzycieli. Przyjmuje się, że czynność prawna jest dokonana z pokrzywdzeniem wierzycieli, jeżeli wskutek tej czynności dłużnik stał się niewypłacalny albo doszło do pogłębienia istniejącego już stanu niewypłacalności. Pomiędzy stanem niewypłacalności dłużnika a dokonaną czynnością fraudacyjną musi istnieć związek przyczynowo-skutkowy. Wskazanego związku nie można jednak ujmować jako kauzalnego związku adekwatnego w rozumieniu art. 361 § 1 k.c., właściwego w zakresie odpowiedzialności odszkodowawczej. Wystarczy tu bowiem zwykle wykazanie tego, że zaskarżona czynność spowodowała rezultat w postaci niewypłacalności dłużnika lub powiększyła taką niewypłacalność³⁶⁰.

Pierwszą kwestią, która wymaga szerszego omówienia w niewypłacalnością dłużnika, jest konieczność zdefiniowania w jaki sposób niewypłacalność powinna być ustalana i co w ogóle oznacza pojęcie niewypłacalności. Kodeks cywilny, pomimo że w przypadku kilku przepisów (art. 331, 376 § 2, 458, 916 k.c.) posługuje się pojęciem niewypłacalności i uzależnia powstanie pewnych konsekwencji prawnych od istnienia tego stanu, to jednak go nie definiuje. Z tego też względu możliwe jest przyjęcie dwóch zasadniczych poglądów na kwestię interpretacji pojęcia stanu niewypłacalności zawartego w art. 527 § 2 k.c. Pierwszy opiera się na zasadzie *lege non distinguente nec nostrum est distinguere* i polega na utożsamieniu pojęcia niewypłacalności z tym, które zawarte jest w przepisach prawa upadłościowego. Drugi z kolei opiera się na założeniu,

³⁶⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 października 2004 r., II CK 128/04, LEX nr 577538.

że pojęcie to ma charakter autonomiczny w stosunku do tego, które funkcjonuje w innych aktach prawnych.

Pierwszy ze wskazanych poglądów bazuje na następujących założeniach. Po pierwsze, przepisy kodeksu cywilnego nie regulują tego, co stan niewypłacalności miałyby oznaczać, więc ustalenie jego znaczenia musi nastąpić w ramach dostępnych metod wykładni. Po drugie, w sytuacji gdy inne przepisy rangi ustawowej zawierają definicję stanu niewypłacalności, to nie sposób odrzucić użytego tam znaczenia jako nieprzydatnego dla określenia tego, kiedy ten stan zajdzie. Co więcej, zgodnie z zasadą *lege non distinguente nec nostrum est distinguere*, jeżeli określone pojęcie ma swoje znaczenie w systemie prawa, to nie ma powodów, by nadawać mu inne znaczenie na gruncie przepisów kodeksu cywilnego. W związku z tym definicji pojęcia „niewypłacalność” należałoby poszukiwać w innych ustawach. Taką definicję zawierają chociażby przepisy prawa upadłościowego, zgodnie z którymi (art. 11 p.u.) dłużnik jest niewypłacalny, jeżeli utracił zdolność do wykonywania swoich wymagalnych zobowiązań pieniężnych lub gdy jego zobowiązania pieniężne przekraczają wartość jego majątku, a stan ten utrzymuje się przez okres przekraczający dwadzieścia cztery miesiące. Przepisy prawa upadłościowego zawierają domniemanie co do tego, kiedy dłużnik traci zdolność do wykonywania swoich zobowiązań pieniężnych. Jest to sytuacja, kiedy opóźnienie w wykonaniu zobowiązań pieniężnych przekracza trzy miesiące³⁶¹. Przepisy prawa upadłościowego zawierają także domniemanie co do tego, kiedy zobowiązania dłużnika przekraczają wartość jego majątku. Jest to sytuacja, kiedy zgodnie z bilansem zobowiązania dłużnika, z wyłączeniem rezerw na zobowiązania oraz zobowiązań wobec jednostek powiązanych, przekraczają wartość jego aktywów, a stan ten utrzymuje się przez okres przekraczający dwadzieścia cztery miesiące. W ramach postępowania ze skargi pauliańskiej, w celu wykazania stanu niewypłacalności, wierzyciel może posłużyć się wskazanymi powyżej domniemaniami. Może jednak także wszelkimi dostępnymi środkami dowodowymi wykazywać, że dłużnik utracił możliwość wykonywania swoich zobowiązań pieniężnych, a zatem prowadzona wobec dłużnika egzekucja nie

³⁶¹ Oczywiście domniemanie to wyłącznie *prima facie* wydaje się być łatwe w interpretacji. Nie budzi ono wątpliwości, w sytuacji gdy dłużnik przez okres 3 miesięcy nie reguluje żadnych swoich zobowiązań. Pytanie jednak czy o stanie niewypłacalności dłużnika można mówić także wtedy, gdy tylko jedno lub część jego zobowiązań jest wymagalna przez okres ponad 3 miesięcy. W ocenie autora rozprawy o stanie niewypłacalności w tym kontekście można mówić, gdy dłużnik nie reguluje większości swoich zobowiązań przez okres co najmniej 3 miesięcy.

przyniesienie zaspokojenia jego wierzytelności³⁶². Oceny stanu niewypłacalności dłużnika, podobnie zresztą jak oceny stanu pokrzywdzenia wierzycieli, należy dokonywać nie według chwili dokonania czynności, ale według chwili wystąpienia ze skargą pauliańską przez wierzyciela³⁶³.

Pomimo pewnych argumentów, które mogłyby świadczyć o zasadności przyjęcia pierwszego z prezentowanych poglądów, został on w całości odrzucony przez judykaturę i doktrynę, które opowiedziały się za drugim poglądem i autonomicznym rozumieniem przesłanki niewypłacalności dłużnika na gruncie przepisów o skardze pauliańskiej³⁶⁴. R. Adamus stwierdza, że pojęcie niewypłacalności użyte przez ustawodawcę w art. 527 k.c. nie jest w pełni tożsame z pojęciem niewypłacalności użytym w art. 10 i 11 p.u.³⁶⁵. W judykaturze przyjmuje się, że wykazanie tego, że dłużnik jest niewypłacalny, stanowi zadanie wierzyciela, który korzysta ze skargi pauliańskiej. Nie jest konieczne wykazanie, że nastąpiło ogłoszenie upadłości dłużnika, czy choćby zaistniała sytuacja niewypłacalności w rozumieniu prawa upadłościowego³⁶⁶. Tym samym pojęcie niewypłacalności zawarte w art. 527 § 2 k.c. nie może być utożsamiane z koniecznością ogłoszenia upadłości dłużnika³⁶⁷.

Analiza poglądów judykatury prowadzi do wniosku, że ukształtowały się dwa zasadnicze poglądy na autonomiczne rozumienie stanu niewypłacalności, które nie są ze sobą sprzeczne, a pogląd drugi stanowi w zasadzie uszczegółowienie poglądu pierwszego. Zgodnie z pierwszym poglądem, niewypłacalność będzie rozumiana jako brak możliwości wywiązania się przez dłużnika z jego zobowiązań finansowych³⁶⁸. Będzie to zatem taki stan majątku dłużnika, w którym egzekucja nie może przynieść

³⁶² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 kwietnia 2012 r., V CSK 183/11, LEX nr 1231628.

³⁶³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 marca 2001 r., V CKN 280/00, LEX nr 52793.

³⁶⁴ A. Janiak: *Kodeks cywilny...*, art. 527, s. 958. M. Bławat: *Kodeks cywilny...*, pkt. 62. J. Pisuliński podkreśla także, że rozumienie stanu niewypłacalności musi być autonomiczne na gruncie przepisów skargi pauliańskiej musi być autonomiczne w stosunku do przepisów prawa upadłościowego, ale także w stosunku do innych przepisów kodeksu cywilnego. J. Pisuliński: *Zobowiązania...*, Komentarz do art. 527 nb. 50. M. Jasińska: *Skarga pauliańska...*, Komentarz do art. 527, Rozdział IV - Przesłanki zastosowania art. 527 § 1 KC, pkt 1. K. Haładaj: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, pkt. 34.

³⁶⁵ R. Adamus: *Bezskuteczność czynności w kodeksie cywilnym i w prawie upadłościowym*. „Jurysta” 2012 nr 3, s. 5.

³⁶⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 września 1998 r., III CKN 612/97, OSNC 1999/3/56.

³⁶⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 22 stycznia 2019 r., I ACa 782/18, LEX nr 271221. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 14 lipca 2016 r., I ACa 168/16, LEX nr 2081575. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 kwietnia 2012 r., V CSK 183/11, LEX nr 1231628. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 stycznia 2000 r., III CKN 554/98, LEX nr 52736.

³⁶⁸ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 10 stycznia 2020 r., I ACa 645/19, LEX nr 2923442. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 6 września 2016 r., I ACa 537/16, LEX nr 2138344.

zaspokojenia wierzytelności pieniężnej, przysługującej przeciwko temu dłużnikowi³⁶⁹. Przez niewypłacalność należy rozumieć obiektywny brak możliwości uzyskania zaspokojenia wierzytelności w całej jej wysokości³⁷⁰. Pewne kontrowersje w tym kontekście budzi kwestia tego, czy ów stan niewypłacalności polegający na braku możliwości uzyskania zaspokojenia wierzyciela w postępowaniu egzekucyjnym musi zostać stwierdzony postanowieniem komornika o umorzeniu postępowania egzekucyjnego ze względu na fakt, że majątek dłużnika nie jest wystarczający do zaspokojenia wierzyciela. Poglądy judykatury w tym zakresie nie są zgodne, gdyż część sądów przyjmuje konieczność powstania stanu bezskuteczności egzekucji prowadzonej przynajmniej do niektórych składników majątku dłużnika³⁷¹. Inne sądy przyjmują natomiast, że fakt potencjalnej bezskuteczności prowadzonej egzekucji może zostać wykazany wszelkimi dostępnymi środkami dowodowymi, a tym samym nie jest konieczne wszczęcie postępowania egzekucyjnego i wykazanie jego nieskuteczności³⁷². Drugi z poglądów związany jest z nieco szerszym ujmowaniem stanu niewypłacalności. Zgodnie z tym poglądem o stanie niewypłacalności nie decyduje brak składników majątku dłużnika, a raczej brak możliwości uzyskania zaspokojenia ze składników tego majątku³⁷³. Oznacza to utożsamianie niewypłacalności z sytuacją, gdy co prawda zaspokojenie można uzyskać, ale z dodatkowym, znacznym nakładem kosztów, czasu i ryzyka³⁷⁴. O niewypłacalności dłużnika w rozumieniu art. 527 k.c. można mówić zatem wtedy, gdy dochodzi do znacznego utrudnienia bądź odwleczenia zaspokojenia³⁷⁵.

³⁶⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 18 grudnia 2020 r., I ACa 825/19, LEX nr 3154714. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 9 września 2016 r., I ACa 378/16, LEX nr 2121840. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 11 lipca 2013 r., I ACa 417/13, LEX nr 1349916.

³⁷⁰ B. Szolc-Nartowski: *Kodeks...*, s. 970.

³⁷¹ O niewypłacalności dłużnika w rozumieniu art. 527 k.c. świadczy m.in. bezskuteczność przeprowadzonej przeciwko niemu egzekucji, która może być prowadzona z różnych, a zatem także tylko z niektórych, składowych części majątku dłużnika. Nie jest zatem konieczne prowadzenie egzekucji z kolejno poszczególnych składników majątku dłużnika, aż do skutku, gdyż narażałoby to wierzyciela na zbędne koszty, niepotrzebną przewlekłość i oznaczało przejmowanie na siebie skutków niepowodzeń kolejnych egzekucji, których przyczyny mogą być różne. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 30 kwietnia 2014 r., I ACa 153/14, LEX nr 1466924. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 14 października 2010 r., I ACa 875/10, LEX nr 694252.

³⁷² Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 19 listopada 1997 r., I ACa 737/97, LEX nr 34067. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 6 grudnia 1996 r., I ACr 853/96, LEX nr 29654.

³⁷³ Wyrok Sądu Okręgowego we Wrocławiu z dnia 31 stycznia 2020 r., XII C 123/18, LEX nr 3060588. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 29 listopada 2018 r., VI ACa 803/17, LEX nr 2712643. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 5 kwietnia 2013 r., I ACa 1250/12, LEX nr 1312107. A. Żelazna: *Darowizna lokalu mieszkalnego na rzecz osoby bliskiej z pokrzywdzeniem wspólnoty mieszkaniowej*, 2013, nr 8, s. 21.

³⁷⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 28 grudnia 2017 r., I ACa 761/17, LEX nr 2446527. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 8 października 2014 r., VI ACa 1940/13, LEX nr 1567112.

³⁷⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 5 lipca 2017 r., V ACa 772/16, LEX nr 2355866. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 2 czerwca 2016 r., I ACa 186/16, LEX nr 2099982.

Podsumowując powyższe rozważania, należy przyjąć, że stwierdzenie stanu niewypłacalności nie musi nastąpić w relewantnym dla takiego stanu postępowaniu (najczęściej będzie to postępowanie upadłościowe), ale sąd w postępowaniu ze skargi pauliańskiej będzie uprawniony do samodzielnego badania, czy dana czynność doprowadziła do niewypłacalności dłużnika lub do pogłębienia tego stanu³⁷⁶.

4.2.1.3. Zaskarżenie czynności dokonanych przez inne podmioty niż dłużnik

W aspekcie podmiotowym może zdarzyć się, że inna osoba niż dłużnik dokona czynności fraudacyjnej z osobą trzecią. Konstatacja ta dotyczy sytuacji, gdy określona osoba ponosi odpowiedzialność (i jest dłużnikiem) za określone zobowiązanie, pomimo tego że sama tego zobowiązania nie zaciągnęła. Najbardziej charakterystycznym przypadkiem takiej sytuacji w prawie polskim była obowiązująca do 2005 r. odpowiedzialność współmałżonka za zobowiązania zaciągnięte przez drugiego małżonka (zgodnie z treścią art. 41 ówczesnie obowiązującego kodeksu rodzinnego i opiekuńczego zaspokojenia z majątku wspólnego może żądać także wierzyciel, którego dłużnikiem jest tylko jeden z małżonków). Przepis ten stał się podstawą dla licznych wypowiedzi – zwłaszcza judykatury – w zakresie dokonania czynności fraudacyjnej przez osobę, która nie była dłużnikiem wierzytelności podlegającej ochronie. W ujęciu podmiotowym oznacza to więc, że pomimo tego iż określona osoba nie była dłużnikiem wierzytelności podlegającej ochronie, to i tak dokonana przez nią czynność prawna mogła stać się przedmiotem skargi pauliańskiej, jeżeli została dokonana w celu pokrzywdzenia wierzycieli³⁷⁷. Ze względu jednak na nowelizację przepisów kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, która miała miejsce w 2005 r., wydawać by się mogło, że wskazane tezy zachowują aktualność wyłącznie w sytuacji, gdy zobowiązanie (wierzytelność

³⁷⁶ Istnienie podstaw do ogłoszenia upadłości dłużnika i ogłoszenie takiej upadłości stanowi przykład ewidentnej niewypłacalności dłużnika w rozumieniu art. 527 § 2 k.c. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 października 2004 r., II CK 128/04, LEX nr 577538. M. Gutowski: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 30. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 września 1998 r., III CKN 612/97, OSNC 1999/3/56. T. Darlak: *Przesłanki dopuszczalności i skutki zastosowania skargi pauliańskiej w odniesieniu do uczestników rynku obrotu nieruchomościami*. „Nieruchomości”, 2012, nr 4, s. 9.

³⁷⁷ Kwestia ta była nawet przedmiotem uchwały Sądu Najwyższego, który wskazał, że wierzyciel, którego dłużnikiem jest tylko jeden z małżonków, może domagać się uznania czynności prawnej za bezskuteczną na podstawie art. 527 § 1 k.c. także wtedy, gdy darowizny nieruchomości wchodzącej w skład majątku wspólnego dokonali dłużnik i jego małżonek. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 24 października 2003 r., III CZP 72/03, OSP 2004/9/116. Podobnie do kwestii tej odniósł się Sąd Najwyższy w innym orzeczeniu, w którym wskazał, że powództwo przewidziane w art. 527 k.c. jest dopuszczalne także wtedy, gdy dłużnikiem jest tylko jeden z małżonków, a przedmiot zaskarżonej czynności wchodził do majątku wspólnego dłużnika i jego małżonka. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 czerwca 2003 r., IV CKN 204/01, OSNC 2004/9/138.

podlegająca ochronie) zostało zaciągnięte za zgodą współmałżonka³⁷⁸. Odmienne zapatrywanie jednak wyraził Sąd Najwyższy w uchwale z 12 maja 2011, w której wskazał, że wierzyciel, którego dłużnikiem jest jeden z małżonków, może żądać na podstawie art. 527 § 1 k.c. uznania za bezskuteczną czynności prawnej dokonanej przez obu małżonków i dotyczącej ich majątku wspólnego, gdy małżonek dłużnika nie wyraził zgody na zaciągnięcie zobowiązania w myśl art. 41 § 1 k.r.o. W ocenie Sądu Najwyższego po zaskarżeniu czynności dokonanej przez małżonka – przy braku zgody drugiego małżonka – wierzycielowi przysługiwało będzie uprawnienie do żądania zniesienia istniejącej między małżonkami współwłasności ustawowej łącznej na podstawie art. 52 § 1a k.r.o.³⁷⁹. Pogląd ten jest jednak poddawany krytyce ze względu na fakt, że przyjęcie tego rozwiązania możliwe byłoby wyłącznie w sytuacji, gdyby na skutek uwzględnienia skargi pauliańskiej powstawał taki stan, że przedmiot zaskarżonej czynności wrócił lub nigdy nie opuścił majątku wspólnego³⁸⁰. Ze względu na fakt, że wskutek uwzględnienia skargi pauliańskiej wierzycielowi przysługuje jedynie uprawnienie do poszukiwania zaspokojenia w majątku osoby trzeciej, w doktrynie przyjmuje się, że jednym ze skutków wyroku pauliańskiego będzie ustanie współwłasności łącznej w stosunku do przedmiotu czynności fraudacyjnej³⁸¹. Przyjęcie takiego rozwiązania umożliwia, w sytuacji brak zgody współmałżonków na zaciągnięcie zobowiązania, skierowanie skargi pauliańskiej do przedmiotu czynności fraudacyjnej z jednoczesnym ograniczeniem odpowiedzialności osoby trzeciej wyłącznie do połowy wartości tego przedmiotu, tj. co do części przypadającej temu z małżonków, który zaciągnął zobowiązanie. Przyjęcie tego rozwiązania proponowane jest w doktrynie w drodze analogii legis na podstawie art. 43 § 1 k.r.o., jednak bez możliwości zmiany wielkości udziałów na podstawie art. 43 § 2 i 3 k.r.o. Tym samym wierzyciel może

³⁷⁸ W doktrynie pojawiają się co prawda wypowiedzi pochodzące z okresu po nowelizacji wskazanego przepisu, które nadal opierają się na założeniu, że w sytuacji gdy tylko jeden z małżonków jest dłużnikiem, a przedmiot czynności fraudacyjnej wchodził w skład majątku wspólnego, to możliwe jest wystąpienie z żądaniem o uznanie darowizny za bezskuteczną. Zgodnie z tym poglądem w wyniku dokonanej czynności nie tylko dłużnik, ale pośrednio również jego małżonek dokonali z pokrzywdzeniem wierzycieli rozporządzenia przedmiotem wchodzącym w skład majątku wspólnego. R. Kosmański, M. Sieradzka: *Umowa darowizny nieruchomości wchodzącej w skład majątku wspólnego małżonków a dopuszczalność actio pauliana*. „MOP”, 2008, nr 23, Legalis. Twierdzenia te jednak nie uwzględniają treści znówelizowanej treści art. 41 k.r.o., zgodnie z którym, jeżeli małżonek zaciągnął zobowiązanie za zgodą drugiego małżonka, wierzyciel może żądać zaspokojenia także z majątku wspólnego małżonków. Oznacza to, że brak zgody małżonka na zaciągnięcie zobowiązania w co do zasady uniemożliwia wierzycielowi poszukiwania zaspokojenia w ramach majątku wspólnego małżonków.

³⁷⁹ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 12 maja 2011 r., III CZP 19/11, OSNC 2011/12/132.

³⁸⁰ P. Biezuński: *Skarga pauliańska a darowizna z majątku wspólnego. Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 12 maja 2011 r. (III CZP 19/11)*. „PS”, 2012, nr 6, s. 124.

³⁸¹ Ibidem, s. 124.

dochodzić uznania czynności prawnej za bezskuteczną z możliwością zaspokojenia się co najwyżej z połowy korzyści majątkowej uzyskanej przez osobę trzecią³⁸². Z drugiej jednak strony rozwiązanie to jest poddawane krytyce w doktrynie, gdyż stosowanie analogii jest dopuszczalne jedynie w sytuacji istnienia luki prawnej, a omawianym przypadkiem nie istnieje luka prawa, która mogłaby uzasadniać posłużenie się analogią³⁸³.

Innym przypadkiem, gdzie dłużnik sam nie zaciągnął zobowiązania (wierzytelności podlegającej ochronie), ale może ponosić odpowiedzialność zgodnie z przepisami o skardze pauliańskiej, jest przypadek zaciągnięcia zobowiązania przez spółkę jawną. Zgodnie z art. 22 § 2 k.s.h., każdy wspólnik spółki jawnej odpowiada za zobowiązania spółki bez ograniczenia całym swoim majątkiem solidarnie z pozostałymi wspólnikami wraz ze spółką. Wspólnik spółki jawnej uzyskuje zatem *ex lege* status prawny dłużnika wobec wierzyciela spółki ze wszystkimi konsekwencjami wynikającymi z tego stanu rzeczy. Oznacza to, że może być on także traktowany jako dłużnik w rozumieniu art. 527 k.c.³⁸⁴. Podobnie sytuacja kształtuje się w odniesieniu do poręczyciela, jeżeli w przepisie art. 527 § 1 k.c. wspomina się o „dłużniku”, to z pewnością pojęcie to obejmuje także dłużnika akcesoryjnego (poręczyciela), który na podstawie czynności prawnej, dokonanej z wierzycielem (umowy poręczenia; art. 876 k.c.), ustanowił odpowiednie zabezpieczenie na rzecz tego wierzyciela³⁸⁵.

4.2.2. Przesłanki odnoszące się do osoby trzeciej

4.2.2.1. Zła wiara osoby trzeciej

Przesłanką o charakterze podmiotowym, mającą istotne znaczenie w postępowaniu ze skargi pauliańskiej, jest istnienie złej wiary po stronie osoby trzeciej³⁸⁶. Konieczność wystąpienia tej przesłanki jest jednak uzależniona od charakteru czynności dokonywanej przez dłużnika z osobą trzecią. W przypadku gdy czynność była odpłatna, wtedy konieczne jest wykazanie, że osoba trzecia wiedziała lub przy zachowaniu należytej staranności mogła się dowiedzieć, że dłużnik działa z zamiarem pokrzywdzenia wierzycieli. Odmienną regulację w zakresie świadomości pokrzywdzenia

³⁸² Ł. Węgrzynowski: *Skarga pauliańska a małżeński ustrój majątkowy*. „MOP”, 2011, nr 13, s. 703.

³⁸³ J. Zawadzka: *Skarga pauliańska a czynności prawne pomniejszające majątek wspólny małżonków*. „Transformacje Prawa Prywatnego”, 2013, nr 4, s. 87.

³⁸⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 listopada 2006 r., II CSK 250/06, SNC 2007/10/155. M. Sieradzka: *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 29 listopada 2006 r., II CSK 250/06*, LEX/el. 2008.

³⁸⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 marca 2003 r., I CKN 103/01, Pr.Bankowe 2003/10/23.

³⁸⁶ W. Popiołek: *W: Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 42; K. Haładyj: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, pkt. 49.

wierzycieli zawiera art. 528 k.c., który dotyczy czynności o charakterze nieodpłatnym. Zgodnie z treścią tego przepisu, jeżeli wskutek czynności prawnej dokonanej przez dłużnika z pokrzywdzeniem wierzycieli osoba trzecia uzyskała korzyść majątkową bezpłatnie, wierzyciel może żądać uznania czynności za bezskuteczną, chociażby osoba ta nie wiedziała i nawet przy zachowaniu należytej staranności nie mogła się dowiedzieć, że dłużnik działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli³⁸⁷. W doktrynie przedmiotem dyskusji jest, jaki charakter należy nadać art. 528 k.c. Według jednego stanowiska jest to domniemanie prawne niewzruszalne³⁸⁸. Zwolennicy drugiego stanowiska przyjmują natomiast, że jest to przepis o charakterze imperatywnym, który wyłącza potrzebę badania stanu świadomości osoby trzeciej w przypadku uzyskania przez nią korzyści majątkowej w ramach nieodpłatnej czynności prawnej³⁸⁹. W ocenie autora rozprawy literalna treść art. 528 k.c. wskazuje na prawidłowość drugiego z prezentowanych stanowisk. Art. 528 k.c. nie nakazuje bowiem przyjęcia określonego stanu świadomości osoby trzeciej, ale powoduje, że kwestia tego stanu świadomości pozostaje irrelevantna dla możliwości uznania czynności prawnej za bezskuteczną.

Skoro podstawę dla konieczności wykazania świadomości pokrzywdzenia wierzycieli stanowi to, czy czynność prawna ma charakter odpłatny czy nieodpłatny, to w pierwszej kolejności należy zastanowić się, co będzie podstawą limitacji tych dwóch rodzajów czynności. W dość dużym uproszczeniu, posługując się kryterium czysto formalnym, można przyjąć, że czynność prawna będzie miała charakter odpłatny, jeżeli strona jej dokonująca – w zamian za dokonanie przysporzenia majątkowego – otrzyma jakąś korzyść majątkową. Czynnością nieodpłatną będzie taka czynność, w której brak jest korzyści majątkowej po stronie dokonującej przysporzenia. Ta na pozór prosta limitacja czynności odpłatnych od nieodpłatnych przysparza jednak nieco problemów praktycznych. W szczególności zastanowienia wymaga wedle jakich kryteriów należy oceniać świadczenie drugiej strony, by uznać, że stanowi korzyść majątkową dla drugiej strony. Nie wdając się w zbyt daleko idące rozważania dotyczące kryteriów ustalenia odpłatności, można stwierdzić, że do ich ustalenia mogą mieć zastosowanie kryteria obiektywne (wartość gospodarcza obu świadczeń), jak i kryteria subiektywne (w przypadku gdy cena jest nieproporcjonalna do wartości świadczenia z drugiej strony,

³⁸⁷ J. Ciszewski, M. Hapka: *Skarga pauliańska...*, s. 43.

³⁸⁸ M. Gutowski: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 528, nb. 1.

³⁸⁹ P. Nazaruk: *Kodeks cywilny...*, s. 990. Podobnie przyjmuje J. Naczyńska, która twierdzi, że art. 528 k.c. wyłącza konieczność badania stanu świadomości osoby trzeciej będącej stroną czynności fraudacyjnej. J. Naczyńska: *Kodeks cywilny...*, s. 1151. A. Janiak: *Kodeks cywilny...*, s. 967.

gdyż jest płacona za przedmioty kolekcjonerskie czy rzadkie). W doktrynie jak i judykaturze przyjmuje się, że na potrzeby skargi pauliańskiej ustalenie odpłatności świadczeń powinno nastąpić w oparciu o kryteria obiektywne, gdyż znaczenie powinny mieć rzeczywiste konsekwencje majątkowe wynikające z danej czynności prawnej, nie zaś ich postrzeganie przez same strony³⁹⁰. Przez pojęcie odpłatności w rozumieniu przepisów k.c., regulujących roszczenie pauliańskie, należy rozumieć w zasadzie pełny ekwiwalent korzyści majątkowej. Za czynność nieodpłatną można w takiej sytuacji uznać sprzedaż za symboliczną złotówkę, a za czynność odpłatną darowiznę obciążoną poleceniem³⁹¹. We wszystkich przypadkach, gdy ochrona pewnych praw czy interesów uzależniona jest od nieodpłatnego charakteru dokonanej czynności, przyjęcie formalnego kryterium odpłatności czyniłoby tę ochronę czysto iluzoryczną. W innym wypadku czynności nieodpłatne zastąpione zostałyby czynnościami, w której świadczeniu jednej strony odpowiadałoby świadczenie drugiej, tyle że o wartości niewspółmiernie niższej³⁹². Doświadczenie wskazuje bowiem, że czynności nieodpłatne zastąpione zostałyby czynnościami, w której świadczeniu jednej strony odpowiadałoby świadczenie drugiej, tyle że o wartości niewspółmiernie niższej³⁹³. Należy dokonać oceny merytorycznej a więc porównać wartość obu świadczeń i w sytuacji rażącej ich dysproporcji przyjąć nieodpłatny charakter dokonanej czynności³⁹⁴.

Jak już zostało to wyżej wskazane, w przypadku gdy czynność prawna miała charakter odpłatny, dla ustalenia złej wiary po stronie osoby trzeciej konieczne jest, by wiedziała ona lub przy zachowaniu należytej staranności mogła się dowiedzieć o tym, że czynność jest dokonywana z pokrzywdzeniem wierzycieli. Nie budzi wątpliwości sytuacja, gdy osoba trzecia wie o tym, że czynność prawna, której dokonuje z dłużnikiem pauliańskim, następuje ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli³⁹⁵. Inaczej natomiast kształtuje się kwestia należytej staranności w zakresie możliwości dowiedzenia się o tym, że czynność jest dokonywana ze świadomością pokrzywdzenia wierzyciela. Gdy mowa

³⁹⁰ J. Kisielińska: *Ujęcie nieodpłatnych czynności prawnych na tle przepisów o skardze pauliańskiej w najnowszej judykaturze Sądu Najwyższego*. „Monitor Prawa Bankowego”, 2015, nr 9, s. 70. P. Nazaruk: *Kodeks cywilny...*, s. 990.

³⁹¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 września 2011 r., IV CSK 624/10, LEX nr 1102545. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 lipca 2014 r., III CSK 247/13, OSNC 2015/6/74.

³⁹² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 czerwca 2002 r., III CKN 1312/00, LEX nr 55503.

³⁹³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 czerwca 2002 r., III CKN 1312/00, LEX nr 55503.

³⁹⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 listopada 2012 r., V CSK 542/11, LEX nr 1276236.

³⁹⁵ Wiedza osoby trzeciej odnosi się więc do okoliczności subiektywnych leżących po stronie dłużnika, a zatem wiedza osoby trzeciej powinna się odnosić do tego, że dłużnik ma świadomość, iż dokonuje czynności prawnej z pokrzywdzeniem wierzycieli. J. Pisuliński: *Zobowiązania...*, Komentarz do art. 527 nb. 58.

jest o należytej staranności, zawsze powstaje pytanie o to, jaki wzorzec owej należytej staranności należy zastosować. Co prawda art. 355 k.c. zawiera definicję staranności ogólnie wymaganej w stosunkach danego rodzaju, to jednak dla oceny zachowania się osoby trzeciej nie można nawiązywać wprost ani *per analogiam* do formuły określonej tym przepisem, gdyż odnosi się ona do staranności dłużnika w związku z wykonaniem ciążącego na nim zobowiązania³⁹⁶. Zawarty w art. 527 § 1 k.c. zwrot „należyta staranność” ma służyć możliwości postawienia osobie trzeciej zarzutu niepodjęcia określonych czynności, umożliwiających uzyskanie wiedzy o działaniu dłużnika *in fraudem creditoris* i tym samym wykazaniu jednej z subiektywnych przesłanek skuteczności skargi pauliańskiej. Sformułowanie „należyta staranność”, użyte w art. 355 i w art. 527 § 1 k.c., spełnia w każdym z tych przepisów różne funkcje prawne, toteż nie może być utożsamiane. Poszukiwań odpowiedzi na pytanie, kiedy dłużnik nie zachowuje należytej staranności (lub przeciwnie, kiedy ją zachowuje, a tym samym nie można zarzucić mu złej wiary), należy poszukiwać w wypowiedziach doktryny i judykatury. Przykładowo w wyroku z dnia 13 października 2006 r. Sąd Najwyższy stwierdził, że jeżeli skargą pauliańską zaskarżona została umowa sprzedaży nieruchomości, dla zachowania należytej staranności osoby trzeciej w rozumieniu art. 527 § 1 *in fine* k.c. wystarczy zapoznanie się tej osoby z treścią wpisów do księgi wieczystej prowadzonej dla sprzedanej nieruchomości³⁹⁷.

4.3. Domniemania związane ze skargą pauliańską

Ze względu na fakt, że możliwość wystąpienia ze skargą pauliańską uzależniona jest od istnienia przesłanek o charakterze podmiotowym – świadomości pokrzywdzenia wierzycieli oraz złej wiary osoby trzeciej – ustawodawca zdecydował się na wprowadzenie ułatwień w postaci domniemań prawnych, które pozwalają w pewnych okolicznościach na ustalenie istnienia przesłanek o charakterze podmiotowym bez konieczności istnienia inicjatywy dowodowej po stronie wierzyciela³⁹⁸. Możliwość

³⁹⁶ Odmienne stanowisko w tym zakresie zajmuje J. Pisuliński, który przyjmuje, że należyta staranność osoby trzeciej należy oceniać stosownie do okoliczności dokonywania czynności zgodnie z treścią art. 355 k.c. J. Pisuliński: *Zobowiązania...*, Komentarz do art. 527 nb. 59. Stanowisko tożsame z J. Pisulińskim przyjmuje M. Jasińska w: M. Jasińska: *Skarga pauliańska...*, Komentarz do art. 527, Rozdział IV - Przesłanki zastosowania art. 527 § 1 KC, pkt. 56.

³⁹⁷ Wyrok Sądu Najwyższego - Izba Cywilna z dnia 13 października 2006 r., III CSK 58/06, Legalis nr 87241.

³⁹⁸ J. Pisuliński: *Zobowiązania...*, Komentarz do art. 527 nb. 60.

zastosowania wskazanych domniemań uzależniona jest od rodzaju dokonywanej przez dłużnika czynności (art. 529 k.c.) lub istniejących pomiędzy dłużnikiem a osobą trzecią powiązań (art. 527 § 3 i 4 k.c.). Domniemania te mają oczywiście charakter wzruszalny, a zatem mogą zostać obalone przez wykazanie przez osobę trzecią, że wniosek domniemania nie jest zgodny z rzeczywistym stanem rzeczy³⁹⁹. Ze względu na fakt, że wskazane domniemania odgrywają istotną rolę w procesach ze skargi pauliańskiej, ich szersze omówienie jest konieczne.

Jak już zostało to wyżej wskazane, wystąpienie przez wierzyciela ze skargą pauliańską uzależnione jest od tego, czy dłużnik – dokonując czynności prawnej – działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli. Art. 527 § 2 k.c. nakazuje natomiast przyjąć, że jeżeli skutek czynności dłużnik stał się niewypłacalny albo stał się niewypłacalny w wyższym stopniu, niż był przed dokonaniem czynności, to oznacza to, że dłużnik działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli. W ocenie autora rozprawy, powołując się na argumenty z rozdziału 4.2.1.1. oraz 4.2.1.2. niniejszej dysertacji, należy przyjąć, że niewypłacalność dłużnika nie jest jedyną postacią pokrzywdzenia wierzycieli, które może mieć miejsce także wtedy, gdy dochodzi do takiego zmniejszenia majątku dłużnika, że uzyskanie zaspokojenia przez wierzyciela jest utrudnione lub odwleczone. Tym samym w ocenie autora dysertacji artykułowi 527 § 2 k.c. łączącemu stan niewypłacalności ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli należy nadać charakter domniemania prawnego i interpretować wskazany przepis w taki sposób, że nakazuje on przyjęcie, iż dłużnik działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli, jeżeli w wyniku dokonanej czynności stał się niewypłacalny lub jeżeli doszło do pogłębienia niewypłacalności.

Uzupełnieniem tej regulacji jest art. 529 k.c., który zawiera domniemanie dotyczące świadomości pokrzywdzenia wierzycieli, jeżeli czynnością, której dokonuje dłużnik, jest umowa darowizny. Regulacja zawarta we wskazanym przepisie stanowi pewne ułatwienie w procesach, w których dłużnik dokonał na rzecz osoby trzeciej darowizny. Jeżeli w chwili dokonywania tej darowizny dłużnik był niewypłacalny, to przyjmuje się, że działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli. W takiej sytuacji nie jest zatem konieczne wykazywanie, jak to wynika z treści art. 527 § 2 k.c., że doszło do pogłębienia stanu niewypłacalności. Zdanie drugie art. 529 k.c. stanowi natomiast

³⁹⁹ B. Szolc-Nartowski: *Kodeks cywilny...*, s. 972; W. Popiołek: *Kodeks cywilny. T II. Komentarz. Art. 450–1088. Przepisy wprowadzające*. K. Pietrzykowski. Warszawa 2021, Legalis, Komentarz do art. 527, nb. 49.

pewnego rodzaju superfluum ustawowe, gdyż jego treść jest zasadniczo tożsama z treścią zawartą w art. 527 § 2 k.c. Art. 529 zdanie drugie k.c. nakazuje bowiem przyjąć, że w przypadku gdy w wyniku darowizny dłużnik stał się niewypłacalny, oznacza to, że działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli. Natomiast z art. 527 § 2 k.c. wynika, że czynność prawna dłużnika jest dokonana z pokrzywdzeniem wierzycieli, jeżeli wskutek tej czynności dłużnik stał się niewypłacalny. Domniemanie zawarte w art. 529 k.c. ma ściśle limitowany zakres przedmiotowy, gdyż odnosi się tylko i wyłącznie do jednego rodzaju czynności prawnej jaką jest umowa darowizny. Dokonanie przez dłużnika innego rodzaju czynności o charakterze nieodpłatnym nie uprawnia do skorzystania z domniemania zawartego w przytoczonym przepisie⁴⁰⁰. Wskazane domniemanie ma charakter wzruszalny, jednak – jak się wydaje – osobie trzeciej w procesie pauliańskim niezwykle trudno będzie dowieść, że dokonana na jego rzecz darowizna przez dłużnika pauliańskiego nie była dokonana w celu pokrzywdzenia wierzycieli.

Kolejne domniemania dotyczące skargi pauliańskiej odnoszą się do ustalania istnienia złej wiary po stronie osoby trzeciej, z którą dokonywana jest czynność fraudacyjna. Pierwsze z domniemań zawarte w art. 527 § 3 k.c. związane jest z charakterem powiązań istniejących pomiędzy dłużnikiem pauliańskim a osobą trzecią. Jeżeli wskutek czynności prawnej dłużnika dokonanej z pokrzywdzeniem wierzycieli korzyść majątkową uzyskała osoba będąca w bliskim z nim stosunku⁴⁰¹, domniemywa się, że osoba ta wiedziała, iż dłużnik działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli. Jeżeli zatem dłużnik pozostaje z osobą trzecią w bliskim stosunku, wierzyciel wytaczając skargę pauliańską zwolniony jest z obowiązku wykazywania, że ta osoba trzecia działała w złej wierze⁴⁰².

Odnosząc treść tego domniemania do przesłanek skargi pauliańskiej wynikających z art. 527 § 1 k.c., należy uznać, że jego zastosowanie ograniczone jest do wykazania faktu, że osoba trzecia wiedziała, iż dłużnik działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli⁴⁰³. Sprzeczne z normatywną treścią omawianego domniemania byłoby posłużenie się nim w celu wykazania, że osoba trzecia mogła z łatwością dowiedzieć się o tym, że dłużnik działa ze świadomością pokrzywdzenia

⁴⁰⁰ B. Szolc-Nartowski: *Kodeks cywilny...*, s. 974.

⁴⁰¹ W doktrynie przyjmuje się, że pojęcie bliskich stosunków powinno być rozumiane szeroko. W. Popiołek: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 45; M. Jasińska: *Skarga pauliańska...*, Komentarz do art. 527 § 3, pkt. 2, 9, 11.

⁴⁰² K. Haładaj: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, pkt. 51.

⁴⁰³ M. Bławat: *Kodeks cywilny...*, pkt. 108.

wierzycieli. Jeżeli więc osobie trzeciej uda się obalić domniemanie zakładające, że wiedziała o tym, że dłużnik działa ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli, to skorzystanie z tego samego domniemania w celu wykazania, że osoba trzecia mogła mieć świadomość pokrzywdzenia wierzycieli, nie będzie możliwe⁴⁰⁴.

Dla zastosowania wskazanego domniemania konieczne jest więc ustalenie, że osoba trzecia była w bliskim stosunku z dłużnikiem, przy czym przepisy ustawy nie definiują, jak należy rozumieć istnienie bliskiego stosunku pomiędzy dłużnikiem a osobą trzecią⁴⁰⁵. W doktrynie i judykaturze przyjmuje się, że bliski stosunek oznacza tu nie tyle powiązania rodzinne, co faktyczne więzy uczuciowe, przyjaźń, wdzięczność itp.; ogólnie – faktyczną bliskość pozwalającą przyjąć, że osoba trzecia mogła znać sytuację majątkową dłużnika i cel jego działań. Bliska więź prawnorodzinna może stanowić jednak podstawę domniemania faktycznego, że dane osoby pozostają w bliskim stosunku w rozumieniu art. 527 § 3 k.c.⁴⁰⁶. W judykaturze podkreśla się, że pojęcie bliskości w prawie cywilnym może funkcjonować w dwojakim znaczeniu. Po pierwsze, jako równoważne określeniu „osoba bliska” – w takiej sytuacji istotne są więzi rodzinne lub do rodzinnych zbliżone istniejące pomiędzy danymi podmiotami⁴⁰⁷. Po drugie, w znaczeniu szerokim, obejmującym także bliskość niewynikającą ze stosunków rodzinnych czy quasi-rodzinnych. W obrębie tego pojmowania „stosunku bliskości” mieszczą się także relacje o charakterze majątkowym, związane z prowadzeniem wspólnych interesów⁴⁰⁸. Jak się wydaje, za niekwestionowany na tę chwilę można uznać pogląd, że stosunek bliskości, o którym mowa w art. 527 § 3 k.c., należy rozumieć

⁴⁰⁴ Kwestia ta nie było przedmiotem wielu wypowiedzi judykatury, jak się jednak wydaje ich ewolucja zdaje się wskazywać na trafność poglądu, że domniemanie wynikające z art. 527 § 3 k.c. może służyć wyłącznie do wykazania przesłanki w postaci wiedzy osoby trzeciej o tym, że czynność jest dokonywana *in fraudem creditoris*, a nie że osoba trzecia z łatwością mogła dowiedzieć się o tym, iż dłużnik działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli. W wyroku Sądu Najwyższego z 16 kwietnia 2008 r. zawarto stwierdzenie, że domniemanie ustanowione w art. 527 § 3 k.c. jest domniemaniem usuwalnym. Stąd też osoba trzecia może wykazywać, że mimo stosunku bliskości z dłużnikiem nie wiedziała o świadomości dłużnika pokrzywdzenia wierzycieli i nawet przy zachowaniu należytej staranności nie mogła się o tym dowiedzieć. To zdaje się wskazywać, że początkowo Sąd Najwyższy dopuszczał możliwość wykazania za pomocą domniemania wynikającego z art. 527 § 3 k.c. także faktu, że osoba trzecia mogła z łatwością dowiedzieć się, że dłużnik działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli. W późniejszych orzeczeniach jednak Sąd Najwyższy opowiedział się za wąskim traktowaniem tego domniemania, wskazując, iż brak jest podstaw do uznania, że art. 527 § 3 k.c. ustanawia również, poza domniemaniem wiedzy osoby trzeciej, także domniemanie możliwości jej uzyskania przy dochowaniu należytej staranności. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 kwietnia 2008 r., V CSK 564/07, LEX nr 424339. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 stycznia 2016 r., IV CSK 289/15, LEX nr 1972985.

⁴⁰⁵ J. Naczyńska: *Kodeks cywilny...*, s. 1148.

⁴⁰⁶ P Machnikowski: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 43.

⁴⁰⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 4 kwietnia 2019 r., I ACa 2/18, LEX nr 2691194.

⁴⁰⁸ Wyrok Sądu Najwyższego - Izba Cywilna z dnia 7 marca 2013 r., IV CSK 452/12, Legalis nr 666670.

szeroko, nie poprzez ograniczenie się wyłącznie do więzów rodzinnych istniejących pomiędzy dłużnikiem a osobą trzecią. Oczywiście przypadki istnienia powiązań rodzinnych, do których należy zaliczyć również więzi narzeczeństwa⁴⁰⁹, stanowią jedną z najbardziej jaskrawych egzemplifikacji stosunków bliskości. Podstawowym argumentem, który miałby przesądzać o przyjęciu takiego rozumienia jest założenie, że gdyby domniemanie prawne z tego przepisu miało być oparte na kryterium węzła rodzinnego, to niewątpliwie ustawodawca określiłby szczegółowo krąg krewnych nim objętych⁴¹⁰. Podkreśla się, że dla zastosowania art. 527 § 3 k.c. nie jest konieczne, aby osoba trzecia miała pełny wgląd w sytuację majątkową dłużnika i odpowiednie przygotowanie zawodowe do jej oceny, lecz wystarczy, iż pozostaje z nim w takiej relacji, która sprawia, że mogła być przezeń informowana o właściwym sensie jego posunięć majątkowych. Z tego punktu widzenia kluczowa jest intensywność i trwałość kontaktów - wpływają one na poziom zaufania i zażyłości - osoby trzeciej z dłużnikiem, co pozwala na uzyskanie szerokiej wiedzy o jego sytuacji majątkowej⁴¹¹. Zastosowanie domniemania wynikającego z art. 527 § 3 k.c. zależy więc od każdorazowej oceny okoliczności faktycznych wskazujących na rodzaj relacji między dłużnikiem a osobą trzecią⁴¹². Rozstrzygające znaczenie w tym zakresie ma fakt, czy jest to relacja tego rodzaju, że osoba trzecia może mieć wiedzę o aktualnej sytuacji majątkowej dłużnika⁴¹³.

Istotnym zagadnieniem pojawiającym się na tle stosowania domniemania wynikającego z art. 527 § 3 k.c. jest kwestia tego, czy domniemanie to będzie mogło znaleźć zastosowanie także w stosunku do osoby, która nabyła od osoby trzeciej przedmiot czynności fraudacyjnej (tzw. osoby czwartej lub następnej). *De lege lata* brak jest wyraźnej normy prawnej, która umożliwiłaby przyjęcie takiego rozwiązania, a zatem konieczna jest analiza poglądów doktryny na wskazaną kwestię. Za dominujący należy uznać pogląd, zgodnie z którym zastosowanie domniemania prawnego do osoby

⁴⁰⁹ Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 11 maja 1946 r., C.II. 213/46, OSN(C) 1947/1/22.

⁴¹⁰ Taki pogląd sformułował Sąd Najwyższy jeszcze w oparciu o przepisy kodeksu zobowiązań. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 kwietnia 1964 r., III CR 39/64, OSNC 1965/5/75.

⁴¹¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 marca 2017 r., I CSK 369/16, OSNC 2018/6/62.

⁴¹² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 kwietnia 2009 r., IV CSK 460/08, LEX nr 738128.

⁴¹³ Z tego też względu w wyroku z dnia 12 czerwca 2013 r. Sąd Apelacyjny w Warszawie orzekł, że nie musi przesądzać o stosunku bliskości sam fakt znajomości dłużnika z jego kontrahentem, spotykanie się w przeszłości na tych samych spotkaniach towarzyskich, podejmowanie w przeszłości działań mających na celu założenie spółki czy fakt bycia akcjonariuszem tej samej spółki akcyjnej przez ich małżonki, w której dłużnik pełni istotne funkcje. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 12 czerwca 2013 r., VI ACa 1688/12, LEX nr 1356718.

czwartej jest dopuszczalne⁴¹⁴. Odmienne od powyższego stanowisko prezentuje P. Machnikowski, który argumentuje, że wobec braku odpowiedniego przepisu odsyłającego brak jest argumentów przemawiających za stosowaniem art. 527 § 3 k.c. do nabywcy korzyści majątkowej⁴¹⁵. J. Pisuliński proponuje wprowadzenie rozróżnienia, zgodnie z którym wierzyciel, który musi wykazać spełnienie przesłanek pozwalających na uznanie czynności dokonanej przez dłużnika z osobą trzecią za bezskuteczną, może się powoływać na wspomniane domniemania. Brak jest natomiast podstaw do stosowania tych domniemań w celu wykazania, że osoba czwarta wiedziała o tym, iż osoba trzecia – dokonując czynności z dłużnikiem – wiedziała, że dłużnik działa ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli⁴¹⁶. Zbliżone do wskazanych krytycznych poglądów stanowisko zajmuje G. Farej-Łuciów. Opowiada się za brakiem możliwości stosowania domniemań z art. 527 § 3 k.c. do nabywcy korzyści majątkowej, przyjmując jednak, że brak jest przeszkód, aby istnienie złej wiary osoby czwartej, w przypadku istnienia stosunku bliskości, ustalić w ramach domniemania faktycznego na podstawie art. 231 k.p.c.⁴¹⁷. To ostateczne stanowisko autor rozprawy uważa za najbardziej przekonujące. Faktyczny brak odesłania normatywnego do stosowania w przypadku nabywcy korzyści domniemania prawnego, wynikającego z art. 527 § 3 k.c., stanowi istotny argument za przyjęciem braku możliwości jego zastosowania. Gdyby ustawodawca chciał, aby art. 527 § 3 k.c. był stosowany odpowiednio w stosunku do dalszego nabywcy przedmiotu korzyści majątkowej, to takie odesłanie zawarłby w treści wskazanego przepisu⁴¹⁸. Z drugiej jednak strony jeżeli osoba czwarta pozostawała w bliskim stosunku z osobą trzecią lub dłużnikiem, to prawdopodobieństwo, że osoba czwarta wiedziała o fraudacyjnym charakterze czynności, jest bardzo wysokie, co przemawia za

⁴¹⁴ M. Pyziak-Szafnicka, M. Wilejczyk: *System Prawa...*, s. 1891; W. Popiołek: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 47; M. Sychowicz: *Kodeks cywilny...*, s. 1032; L. Stecki: *Kodeks cywilny...*, s. 537. E. Gniewek: *Dochodzenie roszczenia pauliańskiego – ogólne uwagi o pozwaniu*. W: *Odpowiedzialność w prawie cywilnym*. Red. P. Machnikowski. Wrocław 2006, s. 50; M. Wilejczyk: *Skarga pauliańska w najnowszym orzecznictwie Sądu Najwyższego*. „Glosa”, 2017, nr 3, s. 32–33. J. Kisieleńska: *Problem ochrony prawnej wierzyciela pauliańskiego w razie rozporządzenia korzyścią przez osobę trzecią*. „PS”, 2017, nr 6, s. 50. G. Wolak: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 531, nb. 17.

⁴¹⁵ P. Machnikowski: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 531, nb. 5. Zbliżony pogląd prezentuje M. Bławat argumentując, że zastosowanie domniemania z art. 527 § 3 do dalszego nabywcy korzyści majątkowej jest co najmniej dyskusyjne. M. Bławat: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 531, pkt 26.

⁴¹⁶ J. Pisuliński: *Zobowiązania...*, Komentarz do art. 531, nb. 28.

⁴¹⁷ G. Farej-Łuciów: *Dopuszczalność stosowania domniemania z art. 527 § 3 k.c. w stosunku do następcy prawnego osoby trzeciej w przypadku odpłatnego rozporządzenia korzyścią majątkową na jego rzecz*. W: *Postępowanie upadłościowe. Współczesne problemy stosowania*. Red. E. Marszałkowska-Krze, A. Machnikowska J. Kurczalak-Jankowska, I. Gil. Warszawa 2019, s. 153–154.

⁴¹⁸ Odpowiednie stosowanie przepisów jest powszechną techniką prawodawczą wykorzystywaną w kodeksie cywilnym. Zwrot „stosuje się odpowiednio” występuje 130 razy w kodeksie cywilnym.

przyznaniem w takiej sytuacji wierzycielowi dodatkowych ułatwień w procesie pauliańskim. Cel ten może zostać osiągnięty właśnie przez zastosowanie domniemania faktycznego.

Przyjęcie szerokiego rozumienia bliskości wynikającego z art. 527 § 3 k.c., odnoszącego się także do powiązań o charakterze gospodarczym istniejących pomiędzy dłużnikiem a osobą trzecią, powoduje, że domniemanie wynikające z omawianego przepisu pokrywa się zakresowo z domniemaniem wynikającym z art. 527 § 4 k.c.⁴¹⁹. Nie pozostawia wątpliwości, że osoby, które pozostają w stałych stosunkach gospodarczych, są także osobami bliskimi⁴²⁰. Analiza poglądów judykatury prowadzi wręcz do wniosku, że zastosowanie domniemania wynikającego z art. 527 § 3 k.c. jest zdecydowanie prostsze niż tego z art. 527 § 4 k.c. W orzecznictwie przyjmuje się, że o stosunku bliskości dłużnika i osoby trzeciej mogą przesądzać wspólne interesy, choćby sporadyczne⁴²¹. Natomiast dla zastosowania domniemania wynikającego z art. 527 § 4 k.c. istotne znaczenie ma jednak istnienie pewnej cechy stałości wspólnych interesów (o czym szerzej poniżej)⁴²². Co więcej, dla zastosowania wskazanego domniemania osoba trzecia musi mieć status przedsiębiorcy w rozumieniu art. 43¹ k.c.⁴²³.

Ze względu na istnienie w przepisach kodeksu cywilnego definicji legalnej przedsiębiorcy, wydaje się, że ustalenie istnienia tej przesłanki nie powinno stwarzać większych problemów. Inaczej jednak wygląda kwestia w odniesieniu do pojęcia stałych stosunków gospodarczych, które nie posiada swojej definicji legalnej, a zatem określenie zakresu jego zastosowania pozostawiono doktrynie i orzecznictwu. Z tego też względu w judykaturze pojawiły się wypowiedzi, które zmierzają do ustalenia zakresu pojęcia stałych stosunków gospodarczych. W ramach przykładu można przywołać Wyrok Sądu Najwyższego z 14 maja 2003 r., zgodnie z którym kluczowym elementem stałych stosunków gospodarczych jest współpraca gospodarcza zawierająca element trwałości w sensie zarówno czasu trwania tej współpracy, jak i jej intensywności. Stosunki gospodarcze nie muszą odzwierciedlać jedynie określonej więzi natury prawnej (np.

⁴¹⁹ K. Haładyj przyjmuje, że pojęcie „stałe stosunki gospodarcze” mieści się w pojęciu „bliskie stosunki”, o którym mowa w art. 527 § 3 k.c. K. Haładyj: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, pkt. 53.

⁴²⁰ W judykaturze wskazuje się nawet, że w bliskich stosunkach pozostają osoby utrzymujące stosunki handlowe, stosunki współpracy gospodarczej - i to także wtedy, gdy pozostaje ona w fazie konfliktu, a zatem stosunki te mają zabarwienie emocjonalnie ujemne. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 kwietnia 1996 r., I CRN 61/96, OSNC 1996/9/125.

⁴²¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 25 lutego 2020 r., I ACa 88/19, LEX nr 3008021.

⁴²² W. Popiołek: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 48.

⁴²³ M. Sychowicz: *Kodeks cywilny...*, s. 1372.

stosunków obligacyjnych wynikających najczęściej z umów o charakterze długoterminowym). Mogą też polegać na powiązaniach natury organizacyjnej (np. uczestnictwie obu podmiotów w szerszej strukturze organizacyjnej). Nie bez znaczenia pozostaje także element woli stałej współpracy gospodarczej po obu stronach⁴²⁴.

4.4. Szczególne przypadki wykonania prawa zaskarżenia

W ramach przeprowadzonych powyżej rozważań omówione zostały materialnoprawne przesłanki wystąpienia ze skargą pauliańską. Z niektórymi ze wskazanych przesłanek łączą się pewne zagadnienia o bardziej szczegółowym charakterze, związane z sytuacjami, kiedy dopuszczalność zaskarżenia określonej czynności za pomocą skargi pauliańskiej jest wątpliwa. Ze względu na dość bogate wypowiedzi judykatury w tym zakresie, możliwe było jednak omówienie przynajmniej kilku przypadków, kiedy pomimo istnienia wątpliwości w zakresie dopuszczenia wystąpienia ze skargą pauliańską, przesądono o jej dopuszczalności. Autor rozprawy zdecydował poświęcić osobny rozdział niniejszego opracowania tym przypadkom, a to ze względu na fakt, że są one na tyle specyficzne, iż nie pozwalają na wyciągnięcie wniosku natury ogólnej, a więc nie mogły zostać omówione wraz z zasadniczymi przesłankami wystąpienia z akcją pauliańską.

4.4.1. Rozporządzenie obciążonym składnikiem majątku

Jednym z przypadków, gdzie istnienie stanu pokrzywdzenia wierzycieli budzi istotne wątpliwości, jest sytuacja rozporządzenia przez dłużnika składnikiem majątku, który obciążony jest prawami osób trzecich. Najczęstszym przypadkiem sytuacji, w której pojawia się to zagadnienie, jest rozporządzenie przez dłużnika nieruchomości obciążoną hipotekami.

Kwestia ta jest przedmiotem sporu w doktrynie już od okresu międzywojennego, choć wypowiedzi większości autorów zdawały się przemawiać za przyjęciem niedopuszczalności zaskarżenia czynności, jeżeli jej przedmiotem jest rozporządzenie obciążonym składnikiem majątku, o ile to obciążenie jest na tyle znaczące, że uniemożliwi zaspokojenie wierzyciela. R. Longchamps de Berier zakładał, że celem

⁴²⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 maja 2004 r. IV CK 322/03, LEX nr 688693. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 21 listopada 2014 r., I ACa 515/14, LEX nr 1954645. M. Jasińska: *Skarga pauliańska...*, Komentarz do art. 527 § 4, pkt 4.

wprowadzenia unormowania – jakim jest skarga pauliańska – jest restytucja szkody poniesionej przez wierzyciela. Jeżeli natomiast czynność fraudacyjna nie przynosi szkody wierzycielowi, bo polega na rozporządzeniu składnikiem majątku obciążonym prawami osób trzecich w taki sposób, że wierzyciel i tak nie uzyskałby z niego zaspokojenia, to w takim przypadku zaskarżenie czynności skargą pauliańska jest wyłączone⁴²⁵. Podobne stanowisko zajmują J. Korzonek oraz I. Rosenbluth, którzy wskazują, że zaskarżenie nie będzie dopuszczalne, w sytuacji gdy mimo uznania czynności za bezskuteczną, sprawa zaspokojenia wierzyciela nie doznałaby żadnej korzystnej zmiany, a taka sytuacja zajdzie w przypadku zbycia nieruchomości nadmiernie obciążonych hipotekami⁴²⁶.

Obecnie w tym zakresie można wyróżnić dwa podstawowe stanowiska. Według pierwszego z poglądów nie dochodzi do pogłębienia niewypłacalności w rozumieniu art. 527 § 2 k.c., jeżeli dłużnik wyzbył się składnika majątkowego, który ze względu na ustanowione na nim zabezpieczenie rzeczowe był dla wierzyciela pauliańskiego niedostępny⁴²⁷. Przesłanka pokrzywdzenia wierzyciela nie zachodzi w sytuacji gdy uzyskanie zaspokojenia przez wierzyciela zaspokojenia jest niemożliwe niezależnie od tego w czyim majątku znajduje się składnik majątkowy nieruchomość. Jeżeli możliwe jest postawienie tezy, że wierzyciel i tak nie uzyskałby zaspokojenia, nawet gdyby właścicielem pozostał dłużnik (hipotetyczna sytuacja opierająca się na założeniu, że do fraudacyjnego założenia nigdy nie doszło) z uwagi na zakres jej obciążenia hipotekami o wartości przewyższającej wartość nieruchomości oraz ze względu na przewidzianą w art. 1025 k.p.c. kolejność zaspokajania wierzycieli, to w takim przypadku nie zachodzi potrzeba sięgania do instytucji skargi pauliańskiej, a uwzględnienie powództwa opartego na art. 527 k.c. miałyby się z jego celem⁴²⁸. Podobne stanowisko na gruncie przepisów upadłościowych zajmuje R. Adamus, który przyjmuje, że w sytuacji gdy nieruchomość jest obciążona hipotekami ponad jej wartość, brak jest ekonomicznego sensu do podważania takiej czynności przez syndyka⁴²⁹. W judykaturze ukształtowany został

⁴²⁵ R. Longchamp de Berier: *Uzasadnienie projektu kodeksu zobowiązań z uwzględnieniem ostatecznego tekstu kodeksu*. Z. 6, Warszawa 1936, s. 460.

⁴²⁶ I. Rosenbluth, J. Korzonek: *Kodeks zobowiązań. Komentarz; przepisy wprowadzające - wyciągi z motywów ustawodawczych - ustawy dodatkowe T.1*. Kraków 1946, s. 758.

⁴²⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 czerwca 2007 r., IV CSK 115/07, LEX nr 358817.

⁴²⁸ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 22 października 2018 r., V ACa 1376/17, LEX nr 2762996.

⁴²⁹ R. Adamus: *Transfer nieruchomości obciążonej hipotecznie ponad swą wartość a ekonomiczny sens podważania takich transakcji przez syndyka*. „Doradca Restrukturyzacyjny” 2024 nr 3, s. 38-39.

nawet sposób określania tego, czy w przypadku rozporządzenia nieruchomością obciążoną hipoteką dojdzie do pokrzywdzenia wierzycieli. Z uwagi na to, że „majątkiem” podlegającym egzekucji jest tylko majątek czynny, obliczając dla celów art. 527 § 1 i 2 k.c. majątek dłużnika, który mógłby podlegać egzekucji na rzecz skarżącego wierzyciela, należy odliczyć od niego wartość hipoteki obciążającej nieruchomość i tak określony majątek poddać ocenie w zakresie wskazanym w art. 527 § 2 k.c. Zgodnie z art. 316 § 1 k.p.c. wartość nieruchomości będącej przedmiotem zaskarżonej czynności i stan jej obciążenia powinny być ustalone na chwilę orzekania. Istotne dla oceny przesłanki pokrzywdzenia jest, czy z wartości nieruchomości pozostałej po odliczeniu hipoteki wierzyciel mógłby zaspokoić się w całości lub w części. Jeżeli tak, sprzedaż nieruchomości należy uznać za zdziałaną z pokrzywdzeniem wierzycieli w rozumieniu art. 527 § 2 k.c., co uzasadnia uznanie czynności tej w całości za bezskuteczną w stosunku do wierzytelności skarżącego wierzyciela⁴³⁰. Wydaje się jednak, że sama wartość hipoteki powinna mieć w tym przypadku mniejsze znaczenie, a prymat powinno się przyznać pozostałej do spłaty wierzytelności zabezpieczonej hipoteką. O tym, czy w razie zbycia nieruchomości obciążonej hipoteką doszło do pokrzywdzenia wierzycieli, może bowiem świadczyć wyłącznie to, czy w razie prowadzenia egzekucji ze spornej nieruchomości w celu zaspokojenia pozostałej do spłaty wierzytelności zabezpieczonej hipotecznie, całość uzyskanych środków trafiłaby do wierzyciela hipotecznego, czy też wierzyciel mógłby liczyć na uzyskanie choćby częściowego zaspokojenia⁴³¹.

Zwolennicy przeciwnego poglądu wskazują, że rozporządzenie nieruchomością, która jest obciążona hipoteką, nigdy nie będzie stanowiło przesłanki do oddalenia powództwa ze skargi pauliańskiej. Podstawowym argumentem, który miałby przemawiać za tym stanowiskiem, jest to, że ewentualne zaspokojenie się wierzyciela rzeczowego z tej nieruchomości ma charakter hipotetyczny – wierzyciel rzeczowy, w ocenie zwolenników tego stanowiska, nie musi realizować swego uprawnienia, a brak realizacji uprawnienia przez wierzyciela rzeczowego spowoduje jednocześnie możliwość zaspokojenia przez wierzyciela pauliańskiego⁴³².

⁴³⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 czerwca 2007 r., II CSK 93/07, LEX nr 951503.

⁴³¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 września 2021 r., II CSKP 124/21, LEX nr 3316499. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 września 2011 r., IV CSK 99/11, LEX nr 940760.

⁴³² K. Sokołowski: *Pokrzywdzenie w skardze pauliańskiej a nieruchomość nadmiernie obciążona hipotekami – glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 22.10.2018 r., V ACa 1376/17.* „Glosa”, 2020, nr 1, s. 80–81.

W ocenie autora rozprawy należy przychylić się do pierwszego z prezentowanych poglądów i opowiedzieć się za rozwiązaniem, w którym należy ustalić wartość wierzytelności, której zabezpieczenie stanowi zabezpieczenie ustanowione na nieruchomości lub rzeczy. Jeżeli wysokość wierzytelności zabezpieczonej rzeczowo przekracza wartość nieruchomości, która była przedmiotem czynności fraudacyjnej (co powinno zostać ustalone na dzień orzekania)⁴³³, wtedy ze względu na kolejność zaspokajania wierzycieli przewidzianą w art. 1025 k.p.c. należałoby uznać, że rozporządzenie tą nieruchomością na rzecz osoby trzeciej nie doprowadziło do pokrzywdzenia wierzycieli, a tym samym nie została spełniona jedna z podstawowych przesłanek skargi pauliańskiej⁴³⁴. Gdyby nawet sąd uwzględnił roszczenie pauliańskie w takim postępowaniu, to następnie podczas prowadzonej egzekucji, ze względu na kolejność zaspokojenia wierzycieli określoną w art. 1025 k.p.c., wierzyciel pauliański i tak nie otrzymałby zaspokojenia, gdyż całość sumy pochodzącej z egzekucji zostałaby przeznaczona na zaspokojenie wierzyciela rzeczowego⁴³⁵.

4.4.2. Uprzywilejowanie jednego z wierzycieli

Drugim istotnym zagadnieniem wymagającym szerszego omówienia w ramach przesłanki pokrzywdzenia wierzycieli jest kwestia wykonania zobowiązania przez dłużnika wobec jednego ze swoich wierzycieli. Wskazana kwestia stanowiła przedmiot rozważań P. Klaczaka oraz K. Mularskiego. Opowiedzieli się oni za odrzuceniem wyniku *prima facie* wykładni językowej art. 527 k.c. wskazującej na dopuszczalność zaskarżenia spełnienia świadczenia na rzecz jednego z wierzycieli w ramach skargi pauliańskiej, jednocześnie rozważając cztery modelowe rozwiązania, które mogłyby mieć zastosowanie do tego typu przypadków:

⁴³³ Kwestia ta jest jednak odmiennie oceniana w niektórych orzeczeniach Sądu Najwyższego. Przykładowo w wyroku z 23 lipca 2003 r. Sąd Najwyższy wskazał, że wszystkie okoliczności składające się na ocenę przesłanki pokrzywdzenia wierzycieli powinny być badane według stanu z chwili wystąpienia wierzyciela ze skargą pauliańską. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 lipca 2003 r., II CKN 299/01, LEX nr 121702. Odmiennie i w ocenie autora rozprawy słusznie kwestie tę ujął Sąd Najwyższy w wyroku z 16 marca 2016 r., w którym wskazał, że wartość nieruchomości będącej przedmiotem zaskarżonej czynności i stan jej obciążenia powinny być ustalone na chwilę orzekania. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 marca 2016 r., IV CSK 269/15, LEX nr 2021228.

⁴³⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 lipca 2017 r., IV CSK 598/16, LEX nr 2352152.

⁴³⁵ W doktrynie podkreśla się także, że uprzywilejowanie wierzyciela hipotecznego będzie dotyczyło także sytuacji, gdy nieruchomość została obciążona hipoteką łączną. Ł. Duško: *Konstrukcja hipoteki łącznej a przesłanka pokrzywdzenia wierzycieli w rozumieniu art. 527§1 i 2 KC*. „MOP”, 2022, nr 2, s. 96–97.

- a. nie obowiązują żadne normy o charakterze generalnym i abstrakcyjnym, w konsekwencji zastosowanie art. 527 i nast. k.c. w odniesieniu do zaspokojenia przez dłużnika jednego z jego wierzycieli pozostawione jest uznaniu sądu;
- b. zastosowanie art. 527 i nast. k.c. jest bezwzględnie wyłączone w odniesieniu do zaspokojenia przez dłużnika jednego z wierzycieli;
- c. zastosowanie przepisów art. 527 i nast. k.c. w odniesieniu do zaspokojenia przez dłużnika jednego z jego wierzycieli jest co do zasady wyłączone, jednak w pewnych wyjątkowych sytuacjach przepisy te znajdują zastosowanie;
- d. zastosowanie przepisów art. 527 i nast. k.c. w odniesieniu do zaspokojenia przez dłużnika jednego z jego wierzycieli jest co do zasady dopuszczalne, jednak w pewnych wyjątkowych sytuacjach przepisy te nie znajdują zastosowania⁴³⁶.

Wskazani autorzy omawiają przytoczone powyżej rozwiązania o charakterze modelowym, podkreślając jednocześnie niedostatki każdego z nich, ostatecznie wskazując, że ów problem został o tyle źle postawiony, że spełnienie świadczenia będzie mogło stanowić przedmiot zaskarżenia, o ile przybrało postać czynności prawnej⁴³⁷.

Judykatura dość jednoznacznie opowiada się za trzecim ze wskazanych powyżej rozwiązań, przyjmując, że zastosowanie art. 527 i nast. k.c. w odniesieniu do zaspokojenia jednego z wierzycieli jest co do zasady niedopuszczalne, jednak od tej zasady istnieją pewne wyjątki. Jak się wydaje u podstaw tego poglądu leży teza, iż do czasu, gdy wobec dłużnika nie zostało wszczęte postępowanie egzekucyjne lub upadłościowe, ma on niemal nieskrępowaną swobodę wyboru w zakresie tego, jakie świadczenia i wobec jakich wierzycieli spełni. Przepisy o akcji pauliańskiej nie określają kolejności, w jakiej dłużnik powinien zaspokajać swoich wierzycieli, by nie narazić się na zarzut pokrzywdzenia, któregoś z nich⁴³⁸. Nie jest więc możliwe uwzględnienie skargi pauliańskiej, gdy dłużnik spełnia wymagalne świadczenie odpowiadające ściśle zobowiązaniu pod względem rodzaju świadczenia, jak i sposobu jego spełnienia. Spełnienie świadczenia w stosunku do jednego z wierzycieli nie daje zasadniczo podstaw do uznania, że dłużnik stał się niewypłacalny ani też, że pogłębiła się jego

⁴³⁶ P. Klaczak, K. Mularski: *Skarga pauliańska a zaspokojenie przez dłużnika jednego z jego wierzycieli*. „TPP”, 2020, nr 4, s. 108.

⁴³⁷ Ibidem, s. 109–142.

⁴³⁸ M. Pyziak-Szafnicka: *Glosa do Wyroku Sądu Najwyższego z dnia 24 października 2002 r., II CK 396/02, OSP 2003/11/141*.

niewypłacalność w rozumieniu art. 527 § 2 k.c. Jeżeli dłużnik w wyniku zaskarżonej czynności prawnej uzyskał ekwiwalent, który przeznaczony został w całości na zaspokojenie wymagalnych wierzytelności, to brak jest uzasadnionych podstaw, aby przyjąć, że dokonane w ten sposób rozporządzenie uzasadnia roszczenie pauliańskie innych wierzycieli⁴³⁹. Zapłata wymagalnego długu nie może być uznana za czynność fraudacyjną względem pozostałych wierzycieli, gdyż dłużnik, spełniając świadczenie, dokonuje tego, co nakazuje mu porządek prawny i trudno czynić mu w związku z tym zarzut⁴⁴⁰. Dłużnik ma bowiem obowiązek spełnić świadczenie, a w razie wielości wierzycieli ma prawo dokonać swobodnego wyboru wierzyciela, którego spłaci i z tego tytułu nie można czynić mu zarzutu, że pokrzywdził pozostałych⁴⁴¹. Oczywiście przedstawiona powyżej zasada nie ma charakteru absolutnego i w judykaturze ukształtowany został od niej szereg wyjątków.

Pierwszym z takich przypadków będzie sytuacja, gdy dłużnik dokonał wyboru wierzyciela, na rzecz którego spełni świadczenie w sposób arbitralny, prowadzący do uprzywilejowania go kosztem pozostałych⁴⁴². Analiza poglądów judykatury nie daje jednak odpowiedzi na pytanie, na czym owa arbitralność działania dłużnika miałyby polegać. Podstawowym zarzutem, jaki można przedstawić omawianemu pogładowi judykatury jest zatem to, że operuje on pojęciami o bardzo ogólnym charakterze, co nie pozwala na precyzyjne określenie sytuacji, w których zaskarżenie spełnienia świadczenia mogłoby zostać uznane za dopuszczalne.

Druga sytuacja, w której dopuszczono zaskarżenie spełnienia świadczenia przez dłużnika, to naruszenie w wyniku tego działania wynikające z ustawy lub umowy kolejności zaspokajania wierzycieli, a zatem, sytuacja, w której dłużnik dowolnie dokonał uprzywilejowania niektórych spośród jego wierzycieli kosztem pozostałych⁴⁴³. Analizując wskazaną wypowiedź judykatury, pierwszą kwestią, która budzi istotne wątpliwości, jest to, z jakich przepisów miałyby wynikać kolejność zaspokajania wierzycieli? Z całą pewnością nie mógłby to być art. 1025 k.p.c., który po pierwsze jest

⁴³⁹ Czynności ekwiwalentne to takie czynności odpłatne, na podstawie których dłużnik uzyskuje w zamian za korzyść majątkową, którą uzyskała osoba trzecia, inną korzyść majątkową o takiej wartości, że jego majątek ciągle wystarcza do zaspokojenia wierzycieli. K. Mularski: *Skarga pauliańska a tzw. czynności ekwiwalentne*. „Studia Prawa Prywatnego”, 2019, nr 3, s. 24–25.

⁴⁴⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 lutego 2021 r., I CSKP 33/21, OSNC 2022/3/24.

⁴⁴¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 kwietnia 2018 r., I CSK 393/17, LEX nr 2498081.

⁴⁴² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 listopada 2005 r., II CK 225/05, LEX nr 369449.

⁴⁴³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 lipca 2003 r., II CKN 299/01, LEX nr 121702.

przepisem prawa publicznego, a nie prywatnego, a po drugie, skierowany jest do komornika, a nie do wierzyciela. Reguły dotyczące zaspokajania wierzycieli odnoszą więc wyłącznie do postępowania egzekucyjnego czy upadłościowego⁴⁴⁴. W ocenie P. Klaczaka oraz K. Mularskiego (z którą należy się zgodzić) nie ma przepisów, które wyznaczałyby ustawową kolejność zaspokajania wierzycieli⁴⁴⁵. Natomiast naruszenie wynikającej z umowy kolejności zaspokajania wierzycieli stanowi raczej podstawę odpowiedzialności kontraktowej dłużnika wobec wierzycieli (czy nawet wierzyciela, który uzyskał zaspokojenie, w zależności od konstrukcji umowy), a nie podstawę do wystąpienia ze skargą pauliańską.

Trzecia sytuacja, w której dopuszcza się możliwość wystąpienia ze skargą pauliańską, to przypadek, kiedy dłużnik na podstawie porozumienia z wierzycielem zaspokaja go w inny sposób – co do przedmiotu lub rodzaju świadczenia, sposobu lub terminu spłaty – niż przewidywała to pierwotna umowa⁴⁴⁶. Dotyczy to więc sytuacji, kiedy dłużnik, zamiast spełnienia świadczenia w sposób odpowiadający treści zobowiązania, spełnia inne świadczenie, w szczególności gdy przenosi na wierzyciela własność rzeczy lub prawa zamiast zapłaty sumy pieniężnej⁴⁴⁷.

Czwartym, w zasadzie oczywistym przypadkiem będzie sytuacja, kiedy dłużnik – zamiast spełniać świadczenia wymagalne – spełnił świadczenia jeszcze niewymagalne. Ostatnim przypadkiem, w którym można uznać, że doszło do pokrzywdzenia wierzycieli w sytuacji spełnienia przez dłużnika wymagalnego świadczenia, jest pozornie czynności, w wykonaniu której następuje zaspokojenie wierzyciela. Przykładem takiej sytuacji może być zawarcie przez dłużnika umowy o alimenty z członkami swojej najbliższej rodziny. W takiej sytuacji członkowie rodziny, z którymi zawarto umowę o alimenty, staną się wierzycielami dłużnika, a ze względu na charakter przysługującego im świadczenia w ramach późniejszego postępowania egzekucyjnego będą mieli uprzywilejowaną pozycję względem pozostałych wierzycieli dłużnika. Nie sposób w takim przypadku odmówić możliwości wzruszenia za pomocą skargi pauliańskiej

⁴⁴⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 22 lipca 2016 r., I ACa 1641/15, LEX nr 2106872.

⁴⁴⁵ P. Klaczak, K. Mularski: *Skarga pauliańska, a zaspokojenie ...*, s. 128–138.

⁴⁴⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 kwietnia 2015 r., V CSK 437/14, LEX nr 1753189.

⁴⁴⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 października 2014 r., II CSK 762/13, LEX nr 1541197. Podobnie kwestie tę ujął Sąd Najwyższy w wyroku z 6 września 2017 r., w którym wskazał, że sąd powinien rozważyć, czy przez dłużnika na rzecz wierzyciela świadczenia innego niż wynikałoby z łączącego ich stosunku prawnego (w tym przypadku spełnienie świadczenia o skutku rzeczowym zamiast odszkodowania) nie łączyło się z naruszeniem interesów pozostałych wierzycieli. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 września 2017 r., I CSK 38/17.

samego zawarcia umowy o alimenty, jak również dokonanych w ramach tej umowy rozporządzeń majątkowych.

4.4.3. *Datio in solutum*

W świetle powyższych rozważań i przytoczonych poglądów judykatury można byłoby przyjąć regułę o charakterze generalnym, że w sytuacji gdy dłużnik spełnia wobec jednego z wierzycieli inne świadczenie niż wynikałoby z łączącego ich stosunku prawnego, wtedy pozostali wierzyciele są uprawnieni do wystąpienia ze skargą pauliańską w celu uznania tej czynności za bezskuteczną wobec nich. Przyjęcie takiego rozwiązania oznaczałoby jednocześnie, że zawsze, w sytuacji gdy dłużnik spełnia inne świadczenie niż wynikające z łączącego go z wierzycielem stosunku prawnego, nawet za jego zgodą (*datio in solutum*), dochodzi do pokrzywdzenia pozostałych wierzycieli. Stanowisko to nie zyskało jednak aprobaty w judykaturze, gdyż już w 2007 r. w wyroku z dnia 5 lipca Sąd Najwyższy wskazał, że przedmiotem skargi pauliańskiej może być każda czynność prawna, także *datio in solutum*, jeżeli spełnia przesłanki określone w art. 527 § 1 k.c.⁴⁴⁸. W ramach wskazanego orzeczenia doszło do powiązania możliwości wniesienia skargi pauliańskiej w przypadku *datio in solutum*, z koniecznością spełnienia przesłanek wyrażonych w art. 527 § 1 k.c., a tym samym zerwano z automatyzmem w zakresie przyjmowania stanu pokrzywdzenia wierzycieli w takiej sytuacji.

W doktrynie brak jest zgody co do tego, czy *datio in solutum* będzie mogło podlegać zaskarżeniu w ramach skargi pauliańskiej. Pierwsza grupa poglądów opowiada się za dopuszczeniem zaskarżenia czynności *datio in solutum*, jeżeli spełnione są przesłanki wynikające z art. 527 k.c.⁴⁴⁹. Zwolennicy drugiego poglądu opowiadają się za wyłączeniem możliwości zaskarżenia za pomocą skargi pauliańskiej czynności *datio in solutum*⁴⁵⁰. W ocenie autora niniejszej dysertacji za prawidłowy należy uznać pierwszy z prezentowanych poglądów, z przyczynami i zastrzeżeniami opisanymi poniżej.

Spełnienie świadczenia nie jest objęte zakresem skargi pauliańskiej tylko wtedy, gdy ściśle odpowiada treści zobowiązania, natomiast zaspokojenie wierzyciela w każdy inny sposób podlega zaskarżeniu. Za taki wyjątek można uznać czynność prawną *datio in solutum*, na podstawie której dłużnik, zamiast wykonania zobowiązania zgodnie z jego

⁴⁴⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 lipca 2007 r., II CSK 118/07, LEX nr 496379.

⁴⁴⁹ A. Rzetecka-Gil: *Kodeks cywilny...*, art. 527; M. Bławat: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, pkt 55.

⁴⁵⁰ M. Sychowicz: *Kodeks cywilny...*, s. 1364.

treścią, spełnił świadczenie tego samego rodzaju będące równowartością świadczenia pierwotnego⁴⁵¹. Rozważając dopuszczalność objęcia skargą pauliańską czynności *datio in solutum*, trzeba uwzględnić relacje między świadczeniami wtórnym i pierwotnym dotyczące przede wszystkim rodzaju obu świadczeń oraz ich wartości⁴⁵². Jeżeli więc z porównania wartości świadczeń – pierwotnego i spełnianego – wynika, że świadczenia te cechują się tożsamą wartością, wtedy nie sposób przyjąć, że *datio in solutum* spowodowało pokrzywdzenie pozostałych wierzycieli. Oznacza to, że w sytuacji gdy dłużnik w ramach *datio in solutum* spełni inne świadczenie, którego wartość przewyższy wartość świadczenia, które miałyby zostać spełnione w takiej sytuacji, czynność ta będzie mogła zostać zaskarżona w ramach skargi pauliańskiej. W doktrynie prowadzone są rozważania czy w takiej sytuacji przedmiotu zaskarżenia nie należałoby ograniczyć do wartości przewyższającej wartość świadczenia pierwotnego. Przyjęcie takiego rozwiązania byłoby jednak możliwe wyłącznie w sytuacji aprobaty poglądu, że ze skargą pauliańską połączone jest roszczenie o zasądzenie⁴⁵³. Gdyby bowiem przyjąć, że jedynym skutkiem skargi pauliańskiej jest powstanie stanu bezskuteczności względnej czynności prawnej, to nie sposób w takiej sytuacji mówić o wartości przewyższającej świadczenie, gdyż zaskarżeniu, a później bezskuteczności, podlega całość dokonanej czynności⁴⁵⁴. Wskazane powyżej rozwiązanie jest jednak poddawane krytyce przez J. Pisulińskiego. Pomimo wskazania pewnych mankamentów teoretycznych prezentowanej koncepcji przez tego autora, nie zajmuje on ostatecznego stanowiska w zakresie dopuszczalności lub niedopuszczalności zaskarżenia *datio in solutum* skargą pauliańską⁴⁵⁵.

4.4.4. Zaskarżanie umów wzajemnych

Kolejną kwestią, która wymaga rozważenia w kontekście pokrzywdzenia wierzycieli, jest zawieranie przez dłużnika umów wzajemnych. Judykatura przyjmuje, że czynność prawna nie spowoduje pokrzywdzenia wierzycieli, jeżeli dłużnik w zamian za

⁴⁵¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 marca 2014 r., IV CSK 393/13, LEX nr 1466630. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 kwietnia 2012 r., III CSK 214/11, OSNC 2012/11/134. G. Wolak: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 9. M. Gutowski: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 23.

⁴⁵² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 stycznia 2013 r., III CSK 114/12, LEX nr 1299178.

⁴⁵³ A. Sieczyk: *Czynność prawna datio in solutum jako przedmiot skargi pauliańskiej*. „Glosa”, 2014, nr 3, s. 72.

⁴⁵⁴ Tak przyjmuje na przykład M. Kućka, który wskazuje, że sąd rozpatrując skargę pauliańską nie mógłby uznać dokonanej części za bezskuteczną tylko w części, lecz musiałby ubezskutecznić ją w całości. M. Kućka: *Glosa do Wyroku Sadu Najwyższego z 13 IV 2012, III CSK 214/11*. „PiP”, 2013, nr 13, s. 127.

⁴⁵⁵ J. Pisuliński: *Zobowiązania...*, Komentarz do art. 527 nb. 39.

swoje świadczenie uzyskał ekwiwalent, który znajduje się w jego majątku lub został wykorzystany do zaspokojenia wierzycieli. Przy czym okoliczność, że uzyskany przez dłużnika ekwiwalent jego świadczenia okazał się nieuchwytny dla wierzyciela poszukującego ochrony na podstawie art. 527 k.c., nie ma znaczenia dla oceny dopuszczalności skargi pauliańskiej⁴⁵⁶. Ekwiwalent ten musi znajdować się jednak w majątku dłużnika lub musi zostać wykorzystany do zaspokojenia wierzycieli⁴⁵⁷.

Wskazana kwestia była również przedmiotem zainteresowania przedstawicieli doktryny, a najszerszą analizę w tym zakresie przedstawił K. Mularski. Rozważał on kwestię tego, czy skarga pauliańska może mieć zastosowanie w sytuacji, w której osoba trzecia uzyskała korzyść majątkową w zamian za korzyść majątkową przekazaną do majątku dłużnika, w szczególności w zamian za spełnione świadczenie⁴⁵⁸. W ocenie wskazanego autora rozważać można dwie możliwości w odniesieniu do stosowania skargi pauliańskiej do umów wzajemnych. Po pierwsze, możliwe byłoby przyjęcie, że skarga pauliańska jest dopuszczalna wyłącznie w przypadku niepełnej odpłatności korzyści uzyskanej przez osobę trzecią. Po drugie, można by przyjąć, że skarga pauliańska dopuszczalna jest także przy pełnej odpłatności korzyści uzyskanej przez osobę trzecią⁴⁵⁹. Ostatecznie K. Mularski opowiada się za drugą z przedstawionych możliwości, argumentując, że opowiedzenie się za pierwszym poglądem prowadziłyby do przyjęcia, że korzyścią majątkową w rozumieniu art. 527 k.c. jest tylko nieekwiwalentna część uzyskanego przez osobę trzecią świadczenia (naddatek). To z kolei pociągałoby za sobą konsekwencję w postaci stosowania do tego naddatku art. 528 k.c. dotyczącego korzyści majątkowej uzyskanej bezpłatnie, a tym samym art. 527 k.c. przestawałby mieć zastosowanie do takiej czynności⁴⁶⁰. Jednocześnie dla wskazanego autora przesłanką przesądzającą o tym, czy czynność, która miała charakter wzajemny, będzie podlegała zaskarżeniu skargą pauliańską, jest powstanie wskutek dokonania takiej czynności stanu niewypłacalności dłużnika. Chodzi przy tym o stan, w którym egzekucja z majątku dłużnika jest niemożliwa lub okazała się nieskuteczna mimo prowadzenia jej w zakresie i przy wykorzystaniu czasu i środków, których

⁴⁵⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 października 2011 r., IV CSK 39/11, LEX nr 1102265. Podobnie kwestię tę ocenił Sąd Najwyższy w wyroku z 7 grudnia 1999 r. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 grudnia 1999 r., I CKN 287/98, LEX nr 147235.

⁴⁵⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 marca 2008 r., V CSK 471/07, LEX nr 393871.

⁴⁵⁸ K. Mularski: *Skarga pauliańska...*, s. 2.

⁴⁵⁹ Ibidem, s. 2.

⁴⁶⁰ Ibidem, s. 2.

rozsądnie rzecz biorąc można wymagać od wierzyciela dochodzącego zaspokojenia swoich roszczeń⁴⁶¹.

Ze wskazanych powyżej względów nie jest więc możliwe udzielenie jednoznacznej i znajdującej zastosowanie w każdych warunkach odpowiedzi na pytanie, czy zawarcie przez wierzyciela umowy wzajemnej będzie prowadziło do pokrzywdzenia wierzycieli. Kluczowe znaczenie w tym kontekście – jak wynika z przytoczonych wypowiedzi judykatury – ma istnienie ekwiwalentnego świadczenia, które dłużnik uzyskuje w wyniku wykonania takiej umowy wzajemnej. W ocenie autora rozprawy na cechę ekwiwalentności należy spojrzeć z punktu widzenia ekonomicznego, a nie prawnego. Ekwiwalentność w znaczeniu prawnym ma charakter subiektywny i związana jest z celem realizowanej umowy. Jak podkreśla się w judykaturze, ekwiwalentność czy „odpowiedniość” świadczeń (art. 487 § 2 k.c.) oznacza więc ich równowartość w związku funkcjonalnym nakierowanym na cele, jakie strony chcą zrealizować przez ich uzyskanie. Każde świadczenie jest równocześnie świadczeniem wzajemnym i ma tę samą wartość prawną. Zawarcie umowy wzajemnej jest zarazem ustanowieniem ekwiwalentności wzajemnych zobowiązań dotyczących świadczeń⁴⁶². Świadczenie może być zatem ekwiwalentem świadczenia drugiej strony, nawet w sytuacji gdy nie przedstawia takiej samej ekonomicznej wartości. Przykładem takiego przypadku będzie sytuacja, w której dłużnik zbędzie swoją nieruchomością na rzecz osoby trzeciej w zamian za ustanowienie na swoją rzecz prawa użytkowania polegającego na uprawnieniu do zamieszkiwania w lokalu przez okres 5 lat⁴⁶³. Dla dłużnika zawarcie takiej umowy może mieć charakter ekwiwalentny, gdyż wyzbywa się prawa własności, lecz w zamian za to zyskuje pewność, że będzie mógł korzystać z lokalu mieszkalnego przez okres wskazany w umowie. Czy jednak wskazana umowa obiektywnie, z ekonomicznego punktu widzenia będzie mogła zostać uznana za ekwiwalentną, gdy dłużnik wyzbywa się jedyne go składnika swojego majątku, który mógłby posłużyć do zaspokojenia jego wierzycieli? Odpowiedź na tak zadane pytanie wydaje się być negatywna⁴⁶⁴. Z tego też względu w celu ustalenia

⁴⁶¹ Ibidem, s. 18.

⁴⁶² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 maja 2004 r., III CK 47/03, LEX nr 1405369.

⁴⁶³ Podobna kwestia była już przedmiotem rozważań Sądu Najwyższego, który wprost dopuścił zaskarżenie skargą pauliańską umowy, na podstawie której dłużnik przeniósł na osobę trzecią własność nieruchomości w zamian za ustanowienie na jego rzecz prawa użytkowania. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 czerwca 2004 r., II CK 367/03, LEX nr 174173.

⁴⁶⁴ Z tego też względu – jak się wydaje – Sąd Najwyższy wprost dopuścił zastosowanie przepisów o skardze pauliańskiej do umowy dożywocia (Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 listopada 2012 r., II CSK 206/12, LEX nr 1292581) oraz przekazania przez rolnika gospodarstwa rolnego następcy na zasadzie i w trybie

ekwiwalentności świadczeń przy umowie wzajemnej, na potrzeby zaskarżenia tej czynności skargą pauliańską, należy raczej brać pod uwagę, czy dłużnik w zamian za świadczenie na rzecz osoby trzeciej otrzymuje świadczenie, które będzie zbliżone wartością do świadczenia osoby trzeciej. Przyjęcie takiego założenia pozwoli na uniknięcie problemu pozornej wzajemności świadczeń, gdy jedna ze stron otrzymuje w ramach umowy korzyść o wiele większą od korzyści zastrzeżonej na rzecz drugiej strony.

Uznanie dopuszczalności zaskarżenia skargą pauliańską czynności prawnych, w przypadku których dłużnik pauliański otrzymuje od osoby trzeciej inne świadczenie, które jednak w świetle rachunku ekonomicznego nie może być uznane za ekwiwalentne, powoduje istotną wątpliwość, w jaki sposób taka czynność powinna zostać zaskarżona w drodze powództwa pauliańskiego. Pierwsze z możliwych rozwiązań opiera się o literalną treść art. 527 i nast. k.c. i zakłada, że w przypadku niepełnej odpłatności umowy wzajemnej (brak ekwiwalentności świadczeń) wierzyciel ma prawo zaskarżyć czynność prawną w całości dokonaną przez dłużnika z osobą trzecią, a następnie na podstawie art. 532 k.c. poszukiwać zaspokojenia swojej wierzytelności w majątku osoby trzeciej. Konsekwencją przyjęcia tego rozwiązania byłoby jednak doprowadzenie do sytuacji, w której najbardziej pokrzywdzoną osobą w całym układzie wielopodmiotowym byłaby osoba trzecia, która przecież spełniła na rzecz dłużnika określone świadczenie (jednak o ekonomicznie niższej wartości).

Drugie rozwiązanie, które w ocenie autora dysertacji należy uznać za prawidłowe, stanowi pewne remedium na problemy rozwiązania pierwszego. W podstawowym zakresie opierać się będzie na tym, że odpowiedzialność osoby trzeciej powinna zostać ograniczona do wartości uzyskanej przez nią korzyści majątkowej, a tym samym w przypadku zaskarżenia czynności prawnej dokonanej przez dłużnika z osobą trzecią ta zachowa ekwiwalent spełnionego przez nią świadczenia na rzecz dłużnika, natomiast pozostała część będzie mogła stanowić przedmiot zaskarżenia i będzie podlegała egzekucji na podstawie art. 532 k.c. Jak się wydaje, w takim przypadku konieczne byłoby zastosowanie pewnej wykładni rozszerzającej art. 319 k.p.c. (którego stosowanie do skargi pauliańskiej w szerszym zakresie autor dysertacji będzie jeszcze postulował). Dopuszczałby on ograniczenie odpowiedzialności pozwanego do określonych

ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin (Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 6 lutego 1986 r., III CZP 103/86, OSNC 1988/2-3/33).

przedmiotów lub wysokości ich wartości w ten sposób, że odpowiedzialność osoby trzeciej byłaby ograniczona wyłącznie do wartości uzyskanej przez osobę trzecią korzyści majątkowej. W tym miejscu autor rozprawy nie zgadza się z tezą K. Mularskiego, jakoby w przypadku przyjęcia rozwiązania o zaskarżaniu jedynie naddatku (nieekwiwalentnej części spełnionego świadczenia), do tego naddatku zastosowanie powinien mieć art. 528 k.c. O tym, czy zastosowanie ma art. 527 k.c., czy art. 528 k.c., przesądza to, czy czynność jako całość ma charakter odpłatny, czy też nie (autor dysertacji już wyżej wskazywał, iż jako nieodpłatne należy kwalifikować także te czynności, które są pozornie odpłatne, np. sprzedaż za symboliczną złotówkę). Jeżeli w omawianym przypadku czynność miała charakter odpłatny, to zastosowanie ma art. 527 k.c. (z konsekwencjami w postaci zaostżenia przesłanek, co do stanu świadomości osoby trzeciej), przy czym odpowiedzialność osoby trzeciej będzie ograniczona nie do całej wartości przedmiotu czynności dokonanej przez tę osobę z dłużnikiem, ale do wartości naddatku.

Rozdział V. DOCHODZENIE ROSZCZENIA PAULIAŃSKIEGO W PROCESIE CYWILNYM

5.1. Uwagi ogólne

Omówione w ramach rozdziału IV przesłanki wystąpienia ze skargą pauliańską, jak już to było wielokrotnie zaznaczone, mają charakter materialnoprawny, a zatem ich zaistnienie decyduje o tym, czy powództwo pauliańskie zostanie uwzględnione przez sąd. Przesłanki o charakterze materialnoprawnym przesądzą również o tym, jakim podmiotom może zostać nadany status wierzyciela, dłużnika czy osoby trzeciej, a więc w sposób pośredni wpływają także na legitymację tych podmiotów do występowania w procesie. W sytuacji zaistnienia przesłanek materialnoprawnych wystąpienia ze skargą pauliańska, w dużej ogólności można stwierdzić, że wierzycielowi przysługuje roszczenie o ukształtowanie stosunku prawnego poprzez uznanie czynności prawnej dłużnika za bezskuteczną wobec niego. Konieczność dochodzenia tego roszczenia na drodze sądowej wynika z treści art. 531 § 1 k.c., zgodnie z którym uznanie za bezskuteczną czynności prawnej dłużnika, dokonanej z pokrzywdzeniem wierzycieli, następuje w drodze powództwa lub zarzutu przeciwko osobie trzeciej, która wskutek tej czynności uzyskała korzyść majątkową. Ze względu na dochodzenie roszczenia pauliańskiego w procesie cywilnym poza przesłankami materialnoprawnymi wierzyciel musi uwzględniać również kwestię wymogów, jakie prawo procesowe nakłada na osobę poszukającą ochrony prawnej. Dopuszczalność prowadzenia takiego postępowania będzie zatem uzależniona od wystąpienia określonych przesłanek procesowych (w ujęciu pozytywnym) lub niewystąpienia przesłanek o charakterze negatywnym. W sytuacji gdy roszczenie pauliańskie dochodzone jest w formie powództwa, musi ono spełniać wszystkie wymogi formalne dla pisma procesowego (art. 126 § 1 k.p.c.), pierwszego pisma procesowego w sprawie (art. 126 § 2 oraz 126¹ k.p.c.), a także szczególne warunki kwalifikowanego pisma procesowego jakim jest pozew (art. 187 k.p.c.). Nie wdając się w tym miejscu w zbyt daleko idące rozważania dotyczące natury zarzutu, w ramach którego dochodzone byłoby roszczenie pauliańskie (zob. rozdział 6.1.1.), należy stwierdzić, że zarzut ten powinien zostać podniesiony w formie pisma procesowego, do którego należy zastosować odpowiednio przepisy o pozwie.

Celem rozdziału dotyczącego dochodzenia roszczenia pauliańskiego w procesie cywilnym nie będzie jednak prezentowanie zagadnień o charakterze ogólnym, tożsamym dla każdego toczącego się postępowania cywilnego, ale przedstawienie kwestii

szczególowych, które stwarzają określone problemy praktyczne i są charakterystyczne dla postępowań ze skargi pauliańskiej. Z tego też względu omówiona zostanie kwestia stron i podmiotów na prawach strony w postępowaniu ze skargi pauliańskiej, legitymacji procesowej podmiotów biorących udział w postępowaniu, kwestie dotyczące sądu (jurysdykcji krajowej do rozpoznania sprawy), jego właściwości oraz wartości przedmiotu sporu, opłat, jak również kwestia prawa właściwego do rozpoznania sprawy. Ponadto w ramach niniejszego rozdziału autor rozprawy pochylił się nad kwestią wpływu otwarcia postępowania upadłościowego w stosunku do jednego z uczestniczących w nim podmiotów na trwające postępowanie ze skargi pauliańskiej. W ramach niniejszego rozdziału nie będzie natomiast omawiana kwestia samego roszczenia pauliańskiego, gdyż tematyce tej poświęcona została osobna część opracowania.

5.2. Termin na wykonanie prawa zaskarżenia

Termin określony w art. 534 k.c. ma charakter prekluzyjny i zawity, a jest liczony od daty dokonania czynności⁴⁶⁵. Bieg tego terminu rozpoczyna się w dniu dokonania czynności prawnej, która skutkuje pokrzywdzeniem wierzyciela, a jego niedochowanie prowadzi do wygaśnięcia roszczenia materialnoprawnego⁴⁶⁶. Konstatacja ta oznacza, że co prawda wierzycielowi nadal będzie przysługiwało uprawnienie do wystąpienia z powództwem, gdyż kompetencja do jego wniesienia wynika z omawianego w ramach rozdziału I prawa do powództwa/skargi, to jednak powództwo to nie będzie mogło zostać uwzględnione ze względu na wygaśnięcie roszczenia materialnoprawnego na skutek przedawnienia. Termin określony w art. 534 k.c. uważa się za zachowany, jeżeli przed jego upływem wierzyciel wystąpi do sądu z powództwem pauliańskim. W kontekście wskazanego terminu nie ma znaczenia zatem moment zaspokojenia z przedmiotu czynności fraudacyjnej⁴⁶⁷. Ze względu na fakt, iż jest to termin prekluzyjny odnoszący się do dochodzenia roszczenia, można zaliczyć go do terminów prekluzji sądowej⁴⁶⁸. Okoliczność upływu wskazanego terminu sąd ma obowiązek wziąć pod uwagę z urzędu⁴⁶⁹.

⁴⁶⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 6 lutego 2018 r., I ACa 956/17, LEX nr 2516267.

⁴⁶⁶ P. Nazaruk: *Kodeks cywilny...*, art. 534.

⁴⁶⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 5 października 2020 r., I ACa 151/20, LEX nr 3287326.

⁴⁶⁸ J. Igantowicz: *Bieg terminów zawitych w obrocie podlegającym orzecznictwu sądów powszechnych*. „Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego”, 1976, nr 5, s. 12. M. Sychowicz: *Kodeks cywilny...*, art. 534.

⁴⁶⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 11 maja 2017 r., I ACa 282/16, LEX nr 2437856.

Dla biegu terminu nie ma znaczenia chwila wykonania zobowiązania wynikającego z podjętej czynności prawnej. Nie ma też znaczenia chwila dowiedzenia się przez wierzyciela o dokonaniu czynności prawnej, jej krzywdzącym charakterze, jak też o wykonaniu zobowiązania wynikającego z podjętej czynności⁴⁷⁰. Użyte w treści art. 534 k.c. sformułowanie „od daty tej czynności” może wywoływać pewne wątpliwości w odniesieniu do tych czynności prawnych, których przedmiot nie przechodzi od razu na nabywcę, ze względu na konieczność spełnienia dodatkowych przesłanek lub w odniesieniu do czynności, które dokonywane są z zastrzeżeniem warunku lub terminu. W doktrynie przyjmuje się, że w sytuacji gdy czynność krzywdząca podejmowana jest w etapach i w innym czasie powstał skutek zobowiązujący, a w innym rozporządzający, gdy czynność była dokonana pod warunkiem lub z zastrzeżeniem terminu albo osoba trzecia uzyskiwała korzyść w ratach, określony w tym przepisie termin rozpoczyna swój bieg od chwili ziszczenia się skutku rozporządzającego⁴⁷¹. Za miarodajny należy uznać moment dopełnienia wszystkich przesłanek niezbędnych do dokonania danej czynności prawnej jako czynności konwencjonalnej. Nie jest natomiast istotne to, kiedy nastąpił skutek w postaci uzyskania korzyści przez osobę trzecią, w szczególności gdy został on odsunięty w czasie przez zastrzeżenie warunku lub terminu albo przez rozłożenie świadczenia na raty⁴⁷². W odniesieniu do zaskarżania czynności procesowych istotne znaczenie ma również data dokonania tych czynności, z jednym wyjątkiem, jakim jest złożenie przez dłużnika i pozostałych uczestników postępowania o podział majątku wspólnego, dział spadku lub zniesienie współwłasności zgodnego fraudacyjnego wniosku. W takim przypadku termin określony w art. 534 k.c. biegnie od dnia uprawomocnienia się postanowienia działowego⁴⁷³.

W doktrynie przyjmuje się, że do terminu, o którym mowa w art. 534 k.c. wyłączone jest stosowanie *per analogiam* przepisów kodeksu cywilnego o przedawnieniu dotyczących przerwy i zawieszenia biegu terminu⁴⁷⁴. Oznacza to, że jego

⁴⁷⁰ M. Sychowicz: *Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania. Tom I-II*. Red. G. Bieniek, Warszawa 2011, art. 534.

⁴⁷¹ J. Naczyńska: *Kodeks cywilny...*, art. 534.

⁴⁷² A. Janiak: *Kodeks cywilny...*, art. 534.

⁴⁷³ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 17 czerwca 2010 r., III CZP 41/10, OSNC 2011/1/5.

⁴⁷⁴ B. Kowalczyk: *Kodeks cywilny...*, *Komentarz*. Red. M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak, Warszawa 2022, art. 534. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 1 kwietnia 2021 r., I ACa 404/20, LEX nr 3208957. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 14 czerwca 2019 r., VI ACa 1684/17, LEX nr 2770375. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 30 lipca 2015 r., I ACa 265/15, LEX nr 1950640. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 6 lutego 2014 r., I ACa 713/13, LEX nr 1438100.

nieuwzględnienie może nastąpić zupełnie wyjątkowo na podstawie art. 5 k.c.⁴⁷⁵. Pogląd ten jest jednak krytykowany przez niektórych przedstawicieli doktryny, którzy wskazują, że przeciwko stosowaniu konstrukcji nadużycia prawa do upływu prekluzji z art. 534 k.c. – najdłuższego terminu prekluzyjnego wprowadzonego do kodeksu cywilnego – przemawia potrzeba ochrony sytuacji prawnej osoby trzeciej⁴⁷⁶. W ocenie autora dysertacji prawidłowe jest stanowisko opowiadające się za dopuszczalnością nieuwzględnienia upływu terminu, o którym mowa w art. 534 k.c., na podstawie art. 5 k.c. Jak było to już wspomniane w rozdziale 2.1. niniejszej dysertacji, w szczególnych przypadkach w sytuacji upływu terminu przewidzianego w art. 534 k.c. wierzycielowi przysługuje uprawnienie do uznania czynności za nieważną ze względu na jej sprzeczność z zasadami współżycia społecznego na podstawie art. 58 § 2 k.c. W innym wypadku, w sytuacji gdy istniałyby szczególne względy przemawiające za koniecznością wzruszenia czynności fraudacyjnej, sąd w procesie pauliańskim musiałby oddalić powództwo ze względu na upływ terminu, ale następnie ta sama czynność mogłaby zostać uznana za nieważną na podstawie art. 58 § 2 k.c. w kolejnym procesie.

Wskazany powyżej pięcioletni termin do wystąpienia ze skargą pauliańską będzie miał także zastosowanie do zaskarżenia fraudacyjnych czynności dokonanych przez osobę trzecią z kolejnymi osobami⁴⁷⁷. Oznacza to, że powództwo przeciwko osobie czwartej na podstawie art. 531 § 2 k.c. może być wytoczone w terminie 5 lat od dokonania czynności przez osobę trzecią z osobą czwartą⁴⁷⁸. Przyjęcie takiego rozwiązania wynika wprost z uchwały Sądu Najwyższego z dnia 28 stycznia 2016, w której wskazano, że po uznaniu przez sąd bezskuteczności czynności prawnej dłużnika z osobą trzecią z powodu

⁴⁷⁵ Większość wypowiedzi dotyczących stosowania art. 5 k.c. do nieuwzględnienia terminu odnosi się do kwestii przedawnienia, jednak poczynione na tym tle uwagi zachowują również aktualność do nieuwzględnienia terminu wynikającego z art. 534 k.c. por. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 listopada 2008 r., III CZP 104/08, LEX nr 478177. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 czerwca 2000 r., III CKN 522/99, LEX nr 51563. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 stycznia 2000 r., III CKN 566/98, LEX nr 52773. Uchwała 7 sędziów Sądu Najwyższego z dnia 29 listopada 1996 r., II PZP 3/96, OSNP 1997/14/249. W odniesieniu do terminów zawitych pojawia się jedna wypowiedź Sądu Apelacyjnego w Gdańsku, która wprost dopuszcza zastosowanie art. 5 k.c. do terminów zawitych, ale tylko w sytuacjach wyjątkowych. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 6 lutego 2013 r., V ACa 1035/12, LEX nr 1344026.

⁴⁷⁶ A. Kotwica, J. Olesiak: *Skutki upływu terminu prekluzyjnego a nadużycie prawa podmiotowego. Glosa do wyroku s.apel. z dnia 6 lutego 2013 r., V ACa 1035/12.* „GSP-Prz.Orz.”, 2014, nr 1, s. 81.

⁴⁷⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 4 listopada 2019 r., I ACa 229/19, LEX nr 3144545. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 8 maja 2019 r., I ACa 651/18, LEX nr 2679398. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30 stycznia 2018 r., III CSK 394/16, LEX nr 2475045. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 14 lipca 2016 r., I ACa 181/16, LEX nr 2115447.

⁴⁷⁸ Zastosowanie tej reguły ma miejsce w sytuacji uprzedniego uznania przez sąd za bezskuteczną czynności prawnej dłużnika zdziałanej z osobą trzecią. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 października 2017 r., IV CSK 704/16, LEX nr 2401829.

pokrzywdzenia wierzyciela termin do wystąpienia z żądaniem uznania bezskuteczności czynności rozporządzającej korzyścią między osobą trzecią a osobą czwartą (art. 534 k.c.) liczy się od daty jej dokonania⁴⁷⁹. Rozwiązanie to spotkało się również z aprobatą doktryny⁴⁸⁰.

5.3. Podmioty postępowania

5.3.1. Strony i podmioty na prawach stron

5.3.1.1. Legitymacja czynna

Przed przystąpieniem do omówienia kwestii podmiotów legitymowanych czynnie i biernie w postępowaniu ze skargi pauliańskiej, w pierwszej kolejności należałoby zastanowić się nad tym, czym właściwie jest legitymacja strony. W tym miejscu należy zaznaczyć, iż celem przybliżenia instytucji legitymacji procesowej nie jest prowadzenie daleko idących rozważań teoretycznych dotyczących wskazanej kwestii, a jedynie nakreślenie czytelnikowi instytucji dla lepszego zrozumienia omawianej problematyki (należy jednocześnie podkreślić, że w doktrynie funkcjonuje obszerne opracowanie dotyczące istoty legitymacji procesowej autorstwa P. Grzegorzcyka)⁴⁸¹.

W doktrynie dość powszechnie przyjmuje się, że legitymacja procesowa oznacza uprawnienie do występowania w konkretnym procesie cywilnym w charakterze strony procesowej⁴⁸². Takie scharakteryzowanie legitymacji procesowej w ocenie autora dysertacji ma jednak zbyt ogólny charakter. Za G. Jędrejkiem można byłoby zatem przyjąć, że przez legitymację procesową należy rozumieć występowanie w toczącym się procesie w charakterze strony osoby, będącej stroną stosunku prawnego, której proces dotyczy, lub mającej interes prawny w wytoczeniu powództwa (legitymacja materialna) albo spełniającej przesłanki do dokonania konkretnej czynności lub bycia jej adresatem ze względu na treść określonego przepisu lub istnienie stosunku procesowego (legitymacja formalna)⁴⁸³.

⁴⁷⁹ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 28 stycznia 2016 r., III CZP 99/15, LEX nr 1964228.

⁴⁸⁰ J. Kisielewska: *Termin do wystąpienia z żądaniem uznania czynności krzywdzącej wierzyciela za bezskuteczną – glosa – III CZP 99/15*. „MOP”, 2017, nr 6, s. 324.

⁴⁸¹ P. Grzegorzcyk: *Legitymacja procesowa – pojęcie, funkcje i reżim procesowy*. „PS”, 2020, nr 2, s. 5–42.

⁴⁸² W. Siedlecki: *W: Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, W. Siedlecki, Z. Świeboda, Warszawa 2003, s. 121.

⁴⁸³ G. Jędrejek: *Legitymacja procesowa w postępowaniu cywilnym*. Warszawa 2019, s. 59.

W doktrynie brak jest zgody co do tego, jakie konsekwencje będzie niósł za sobą brak legitymacji procesowej strony. Pierwsze z proponowanych rozwiązań opiera się na założeniu, że brak legitymacji procesowej prowadzi do odrzucenia pozwu⁴⁸⁴. Zgodnie z drugim poglądem następstwem braku legitymacji procesowej jest oddalenie powództwa⁴⁸⁵. Jak się wydaje, ten drugi pogląd jest również dość powszechnie aprobowany w judykaturze⁴⁸⁶. Wskazane poglądy dotyczące konsekwencji braku legitymacji procesowej, jak można przypuszczać, nie uwzględniają kwestii podziału legitymacji procesowej na formalną i materialną. Aprobując wskazany podział, część przedstawicieli doktryny przyjmuje, że brak legitymacji formalnej, zarówno po stronie powoda, jak i pozwanego, prowadzi do odrzucenia pozwu. Brak legitymacji materialnej skutkuje z kolei oddaleniem powództwa⁴⁸⁷. Teza o przyjęciu dopuszczalności odrzucenia pozwu w przypadku braku legitymacji procesowej formalnej jest o tyle kontrowersyjna, że art. 199 k.p.c. zawiera zamknięty katalog przesłanek odrzucenia pozwu⁴⁸⁸, wśród których próżno szukać braku legitymacji procesowej formalnej. W doktrynie postuluje się jednak stosowanie w takim przypadku analogii legis⁴⁸⁹. W ocenie autora rozprawy legitymacja procesowa nie jest przesłanką procesową bezwzględną, a tym samym jej brak nie może uzasadniać odrzucenia pozwu. Jeżeli powództwo zostało wytoczone przeciwko niewłaściwej osobie albo przez niewłaściwą osobę, to skutkiem takiego stanu rzeczy będzie jego oddalenie przez sąd.

Kwestia posiadania legitymacji czynnej do występowania w postępowaniu ze skargi pauliańskiej jest ściśle powiązana z materialną przesłanką omówioną w ramach rozdziału 4.1.1.1., tj. wierzytelnością podlegającą ochronie. Legitymowanym czynnie do wystąpienia ze skargą pauliańską jest każdy z wierzycieli dłużnika pauliańskiego, co wynika wprost z treści art. 527 k.c.⁴⁹⁰. Istotne znaczenie ma jednak to, czy określone podmiotowi będzie przysługiwał przymiot wierzyciela aktualnego, czy wierzyciela

⁴⁸⁴ M. Sawczuk: *Zdolność procesowa w postępowaniu cywilnym*. Warszawa 1963, s. 76.

⁴⁸⁵ K. Knoppek: *Postępowanie cywilne*. Warszawa 2015, s. 166.

⁴⁸⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 kwietnia 2004 r., I CK 628/03, LEX nr 500174. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 29 czerwca 2021 r., IV CZ 22/21, LEX nr 3372563. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 23 listopada 2016 r., LEX nr 2210955.

⁴⁸⁷ G. Jędrejek: *Legitymacja...*, s. 200.

⁴⁸⁸ Pojawiają się także argumenty, że skoro poza art. 199 k.p.c. istnieją inne przepisy, które nakazują sądowi odrzucenie pozwu jak na przykład art. 1099 i 1113 k.p.c., to zawarty w tym przepisie katalog przesłanek odrzucenia pozwu nie ma charakteru pełnego i należy opowiedzieć za dopuszczalnością wprowadzenia także innych przesłanek, które uzasadniałyby odrzucenie pozwu. R. Orębski: *Zarys istoty legitymacji w procesie cywilnym*. „PPC”, 2017, nr 4, s. 500.

⁴⁸⁹ J. Jodłowski: *Postępowanie cywilne...*, s. 207.

⁴⁹⁰ Przy czym legitymacja przysługuje nie tylko wierzycielowi, który dokonał z dłużnikiem czynności prawnej, ale także jego następcom. J. Naczyńska: *Kodeks cywilny...*, s. 1139.

przyszłego w chwili dokonywania czynności fraudacyjnej. W odniesieniu do wierzycieli przyszłych następuje modyfikacja przesłanek skargi pauliańskiej – legitymacja czynna przysługuje takiemu wierzycielowi wyłącznie w sytuacji, gdy dłużnik działał z zamiarem pokrzywdzenia wierzycieli przyszłych (w przypadku czynności odpłatnych krzywdzących wierzycieli przyszłych modyfikacji ulega także przesłanka odnosząca się do osoby legitymowanej biernie – osoby trzeciej, która musi wiedzieć o tym, że dłużnik działał z zamiarem pokrzywdzenia wierzycieli). Powyższe rozważania prowadzą do wniosku, że dla istnienia legitymacji czynnej określonego podmiotu jako wierzyciela podstawowe znaczenie ma kwestia wierzytelności podlegającej ochronie.

Analizując kwestię legitymacji czynnej do występowania w postępowaniu ze skargi pauliańskiej, nasuwa się pytanie, czy w tego typu postępowaniu więcej niż jeden podmiot może występować w charakterze powoda (współuczestnictwo czynne). Odpowiedź na to pytanie musi być twierdząca – w przypadku skargi pauliańskiej może wystąpić zarówno współuczestnictwo o charakterze materialnym, jak i formalnym. Współuczestnictwo materialnie dowolne (zwykłe) wystąpi w sytuacji, gdy pomiędzy wierzycielami pauliańskimi istnieje węzeł solidarności, a więc przypadek gdy kilku wierzycieli jest uprawnionych w ten sposób, że dłużnik może spełnić całe świadczenie do rąk jednego z nich, a przez zaspokojenie któregośkolwiek z wierzycieli dług wygasa względem wszystkich (art. 367 k.c.)⁴⁹¹. Jeżeli natomiast podlegająca ochronie w procesie pauliańskim wierzytelność należy do majątku wspólnego spółki cywilnej, w takim przypadku współuczestnictwo po stronie powodowej będzie miało charakter współuczestnictwa materialnego koniecznego (w sprawie jako wierzyciele muszą występować wszyscy wspólnicy spółki cywilnej), a ewentualne istniejące w tym zakresie braki będą musiały zostać usunięte przez zastosowanie art. 195 k.p.c.⁴⁹². Jak już to było wyżej wspomniane, w postępowaniu ze skargi pauliańskiej może również wystąpić przypadek współuczestnictwa formalnego, o którym mowa w art. 72 § 1 pkt. 2 k.p.c. W sytuacji gdy z przepisów prawa materialna nie wynika konieczność bądź możliwość łącznego występowania określonych wierzycieli w charakterze powodów

⁴⁹¹ W judykaturze przyjmuje się, że solidarność wierzycieli nie uzasadnia ich współuczestnictwa koniecznego w procesie cywilnym. Ze względu jednak na fakt, że z istoty stosunku prawnego (solidarności między wierzycielami) wynika, iż prawa lub obowiązki są dla nich wspólne, to wystąpi w takiej sytuacji przypadek współuczestnictwa materialnego zwykłego. Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 7 maja 1954 r., I CR 285/54, LEX nr 3120625.

⁴⁹² Postanowienie Sadu Najwyższego z dnia 18 kwietnia 2018 r., IV CZ 18/18, LEX nr 2498016. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 14 listopada 2014 r., I CZ 69/14, LEX nr 1583213.

w postępowaniu ze skargi pauliańskiej, to mogą oni wspólnie wytoczyć powództwo o uznanie czynności za bezskuteczną, jeżeli ich roszczenia są jednego rodzaju, oparte na jednakowej podstawie faktycznej i prawnej, a właściwość sądu jest uzasadniona dla każdego z roszczeń z osobna, jak też dla wszystkich wspólnie⁴⁹³.

Przypadek, gdy legitymacja procesowa formalna i materialna występują łącznie po stronie wierzyciela, wydaje się nie budzić większych wątpliwości. Może jednak zdarzyć się sytuacja, w której dojdzie do rozejścia się legitymacji procesowej formalnej i materialnej, kiedy inny podmiot (wierzyciel) będzie legitymowanym materialnie do występowania w postępowaniu, a inny podmiot wniesienie powództwo ze względu na posiadanie legitymacji formalnej. W doktrynie sytuacja taka określana jest jako podstawienie procesowe⁴⁹⁴. Taka konfiguracja podmiotowa może przykładowo mieć miejsce, gdy na podstawie art. 55-60 k.p.c. prokurator wytoczy powództwo na rzecz określonego podmiotu⁴⁹⁵ lub też gdy doszło do ogłoszenia upadłości określonego wierzyciela i w imieniu upadłego działa syndyk⁴⁹⁶.

5.3.1.2. Legitymacja bierna

Legitymacja bierna, podobnie jak legitymacja czynna, wynika ze stosunku prawnego, przy czym w przypadku legitymacji biernej istotny będzie nie stosunek prawny łączący wierzyciela pauliańskiego i dłużnika, ale stosunek prawny istniejący między dłużnikiem a osobą trzecią. Ustawodawca wskazując na podmiot, przeciwko któremu skarga pauliańska może być skierowana, posługuje się pojęciem osoby trzeciej, która uzyskała korzyść majątkową. Oznacza to pozbawienie dłużnika legitymacji biernej w postępowaniu ze skargi pauliańskiej⁴⁹⁷, a możliwość jego występowania po stronie pozwanej ma charakter incydentalny i odnosi się do wyjątkowych sytuacji, gdzie w ramach czynności fraudacyjnej następuje zwrotne rozporządzenie określonym prawem

⁴⁹³ R. Kowalczyk: *Współuczestnictwo procesowe*, W: *Metodyka pracy pełnomocnika procesowego w postępowaniach ze skargi pauliańskiej ze wzorami pism*. Red. P. Filipiak, Warszawa 2023, LEX.

⁴⁹⁴ W. Broniewicz: *Podstawienie procesowe*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego”, 1963, nr 31 (I), s. 160.

⁴⁹⁵ M. Dziurda: *Legitymacja do wytaczania powództw na rzecz konsumentów*. „PS”, 2022, nr 11-12, s. 55.

⁴⁹⁶ Szeroką analizę dotyczącą tego, jakim podmiotom przysługuje legitymacja występowania we własnym imieniu w charakterze strony procesowej zamiast podmiotu objętego działaniem normy materialnoprawnej, przedstawiła K. Gajda-Roszczyńska w: K. Gajda-Roszczyńska: *Udział podmiotów innych niż materialnie uprawnione jako stron w procesie cywilnym, a zagadnienie interesu prawnego*. „PPC”, 2015, nr 3, s. 359–360.

⁴⁹⁷ J. Naczyńska: *Kodeks cywilny...*, s. 1140. Pozwanie dłużnika w sprawach ze skargi pauliańskiej w większości przypadków skutkowało będzie oddaleniem wniesionego przeciwko temu dłużnikowi powództwa. E. Gniewek: *Dochodzenie roszczenia...*, s. 48.

na rzecz dłużnika i rozporządzenie to jest nierozzerwalnie związane z rozporządzeniem dokonany przez dłużnika na rzecz osoby trzeciej. Przykładem takiej sytuacji będzie przypadek przeniesienia prawa własności nieruchomości, które nastąpiło w zamian za ustanowienie służebności osobistej. Z punktu widzenia instytucji skargi pauliańskiej nie można „rozszczać” tych czynności i traktować ich jako dwóch niezależnych od siebie czynności w postaci umowy darowizny i ustanowienia ograniczonego prawa rzeczowego. Czynność prawna objęta skargą pauliańską prowadzi bowiem do pokrzywdzenia wierzyciela nie tylko z powodu wyzbycia się przez dłużnika składnika majątkowego, z którego mogłaby ona uzyskać zaspokojenie, ale także z racji obciążenia nieruchomości służebnością osobistą skuteczną *erga omnes*⁴⁹⁸. Podobnie wypowiedział się Sąd Najwyższy w odniesieniu do umowy dożywocia, wskazując, że przedmiotem skargi jest cała tego typu umowa, tj. przeniesienie własności nieruchomości i obciążenie, a nie odrębnie, przeniesienie własności oraz jej obciążenie przez nabywcę prawem dożywocia⁴⁹⁹. W przypadku takich połączonych czynności prawnych, których zaskarżenie następuje łącznie, dłużnik jako beneficjent drugiej czynności ma legitymację bierną do występowania w postępowaniu ze skargi pauliańskiej⁵⁰⁰.

Legitymację bierną wyznaczała będzie zatem czynność fraudacyjna i uzyskanie korzyści majątkowej przez stronę czynności fraudacyjnej. Legitymacja bierna może także przysługiwać osobie, na rzecz której osoba trzecia rozporządziła uzyskaną korzyścią majątkową (tzw. osoba czwarta). Taka sytuacja została uregulowana wprost w treści art. 531 § 2 k.c., zgodnie z którym w sytuacji gdy spełnione są przesłanki określone w tym przepisie, wierzyciel może wystąpić bezpośrednio przeciwko osobie, na której rzecz rozporządzenie nastąpiło.

Istotne wątpliwości zarówno w doktrynie, jak i judykaturze budzi kwestia tego, czy w sytuacji rozporządzenia przez osobę trzecią na rzecz osoby czwartej korzyścią majątkową osoba trzecia zachowuje legitymację bierną do występowania w postępowaniu ze skargi pauliańskiej. Wskazana kwestia połączona jest także z pytaniem o praktyczny sposób realizacji uprawnienia przewidzianego w art. 531 § 2 k.c. i koniecznością wytaczania powództwa łącznie przeciwko osobie trzeciej i czwartej. Pierwsze stanowisko opiera się na rozdzieleniu sytuacji, gdy nabycie korzyści

⁴⁹⁸ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 24 kwietnia 2019 r., V CSK 483/18, LEX nr 2650322.

⁴⁹⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 listopada 2012 r., II CSK 206/12, LEX nr 1292581.

⁵⁰⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 marca 2022 r., II CSKP 57/22, LEX nr 3409152.

majątkowej przez osobę czwartą następuje w dobrej wierze, od sytuacji, kiedy korzyść majątkowa nabywana jest w złej wierze. W sytuacji odpłatnego rozporządzenia korzyścią majątkową na rzecz osoby czwartej działającej w dobrej wierze osoba trzecia zachowuje legitymację bierną do występowania w sprawach ze skargi pauliańskiej⁵⁰¹. Zgodnie z drugim stanowiskiem osoba trzecia zachowuje legitymację bierną, z tym jednak zastrzeżeniem, że nie do występowania w postępowaniu ze skargi pauliańskiej, ale powództwa z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia, w związku z korzyścią uzyskaną w zamian za wyzbycie się korzyści majątkowej na rzecz osoby czwartej⁵⁰². Trzecie stanowisko opiera się na stosowaniu art. 192 pkt 3 k.p.c. *per analogiam* do rozporządzenia przez osobę trzecią uzyskaną korzyścią majątkową. Analogiczne stosowanie art. 192 pkt 3 k.p.c. do procesu pauliańskiego musiałyby zatem polegać na tym, że wyrok zapadły w procesie pauliańskim toczącym się z udziałem osoby trzeciej musiałby być skuteczny także w stosunku do podmiotu, na który, wskutek czynności prawnej osoby trzeciej, przeszła korzyść majątkowa uzyskana uprzednio od dłużnika, i to również w przypadku, w którym nabywca („osoba czwarta”) nie brał udziału w tym procesie jako pozwany⁵⁰³. Zgodnie z czwartym poglądem w sytuacji, w której dojdzie do rozporządzenia przez osobę trzecią uzyskaną korzyścią majątkową na rzecz osoby czwartej, to w takiej sytuacji osoba trzecia traci przymiot legitymowanego biernie w tym postępowaniu, a jedynym podmiotem posiadającym legitymację bierną będzie osoba czwarta⁵⁰⁴.

Poglądy pierwszy, drugi oraz czwarty wydają się być przynajmniej częściowo uzasadnione, natomiast trzeci z przytoczonych poglądów w ocenie autora rozprawy jest nieprzekonujący. Pierwszym z zarzutów, które można postawić koncepcji stosowania art. 192 pkt 3 k.p.c. w drodze analogii do rozporządzenia korzyścią majątkową na rzecz osoby czwartej, jest brak luki prawnej uzasadniającej stosowanie analogii. Zarówno *analogia legis*, jak i *analogia iuris* mogą być stosowane w sytuacji, gdy zidentyfikowana zostanie luka prawna. Taka sytuacja nie ma jednak miejsca w przypadku rozporządzenia korzyścią

⁵⁰¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30 września 2004 r., IV CK 30/04, LEX nr 188480.

⁵⁰² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 kwietnia 2013 r., II CSK 413/12, LEX nr 1331265. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 lutego 2005 r., II CK 412/04, LEX nr 359437. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 12 czerwca 2008 r., III CZP 55/08, OSNC 2009/7-8/95. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 lutego 2004 r., V CK 272/03, OSNC 2005/3/50. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 24 lutego 2011 r., III CZP 132/10, OSNC 2011/10/112.

⁵⁰³ J. Zawadzka: *Legitymacja bierna w procesie ze skargi pauliańskiej: (uwagi na marginesie uchwały Sądu Najwyższego z dnia 24 lutego 2011 r., III CZP 132/10)*. „TPP”, 2012, nr 2, s. 190.

⁵⁰⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 marca 2022 r., II CSKP 190/22, LEX nr 3411669.

majątkową przez osobę trzecią, gdyż jest to materia będąca przedmiotem regulacji zawartej w art. 531 § 2 k.c. Po drugie, wskazane rozwiązanie całkowicie abstrahuje od tego, czy czynność była dokonana odpłatnie, czy nie oraz czy nabywca czynności działał w dobrej czy w złej wierze.

Z tego też względu, w oparciu o przedstawione powyżej koncepcje, możliwe byłoby podjęcie próby stworzenia jednolitej koncepcji dotyczącej rozporządzenia przez osobę trzecią korzyścią majątkową na rzecz osoby czwartej. Można zatem przyjąć, że osoba trzecia ma legitymację bierną do wytoczenia przeciwko niej powództwa, ale nie pauliańskiego, lecz opartego na bezpodstawnym wzbogaceniu, jeżeli rozporządziła uzyskaną korzyścią majątkową odpłatnie i osoba trzecia nie wiedziała o okolicznościach uzasadniających uznanie czynności dłużnika za bezskuteczną. W sytuacji, gdy rozporządzenie było nieodpłatne lub też gdy było odpłatne, ale osoba trzecia wiedziała o okolicznościach uzasadniających uznanie czynności dłużnika za bezskuteczną, osoba trzecia traci legitymację bierną do wytoczenia przeciwko niej powództwa pauliańskiego, które powinno zostać wytoczone przeciwko osobie czwartej. Za zbędne należy zatem uznać objęcie żądaniem pozwu i orzeczeniem sądowym zarówno czynności między dłużnikiem i osobą trzecią, jak i osobą trzecią i osobą czwartą. Przeciwnie, skoro warunkiem wystąpienia ze skargą pauliańską jest stwierdzenie, że przeniesienie korzyści z majątku dłużnika do majątku osoby trzeciej było skuteczne *erga omnes* i tak samo jej kolejne przeniesienie z majątku osoby trzeciej do majątku osoby czwartej, a jedynym celem stworzenie warunków umożliwiających wierzycielowi zaspokojenie się z przedmiotu tej czynności lub do wysokości wartości przesunięcia majątkowego, to do zrealizowania tego celu może dojść po stwierdzeniu wyłącznie bezskuteczności ostatniego z przesunięć i po zidentyfikowaniu przedmiotu przyszłej egzekucji, bez konieczności wypowiedania się o ubezskutecznieniu czynności dokonanej między dłużnikiem i osobą trzecią⁵⁰⁵. P. Chańko postuluje, aby w sytuacji gdy osoba trzecia rozporządziła przedmiotem czynności fraudacyjnej na rzecz osoby czwartej (w szczególności, jeżeli taką osobą czwartą jest dłużnik, a rozporządzenie miało formę obciążenia przedmiotu czynności fraudacyjnej, a nie rozporządzenia nim), możliwe było pozwanie osoby trzeciej i dłużnika w jednym procesie, a powstałe pomiędzy osobą trzecią

⁵⁰⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 marca 2022 r., II CSKP 190/22, LEX nr 3411669.

a dłużnikiem współuczestnictwo określa jako materialne⁵⁰⁶. W ocenie autora dysertacji to rozwiązanie jest trafne, ale wyłącznie w sytuacji gdy dalsze rozporządzenie przedmiotem czynności fraudacyjnej miało charakter obciążenia tego składnika majątkowego, a nie wyzbycia się go. W sytuacji wyzbycia się przez osobę trzecią składnika majątkowego traci ona legitymację bierną w sprawach ze skargi pauliańskiej, która po spełnieniu przesłanek opisanych w art. 531 § 2 k.c. przechodzi na osobę czwartą, natomiast osoba trzecia może być w takiej sytuacji pozwana w ewentualnym procesie restytucyjnym, o naprawienie wyrządzonej szkody.

Rozpatrując kwestię możliwości występowania po stronie pozwanej większej ilości podmiotów (współuczestnictwa), pierwszy nasuwający się w tym zakresie wniosek jest następujący – dla powstania stosunku współuczestnictwa po stronie biernej praktycznie bez znaczenia pozostaje czynność dokonana pomiędzy wierzycielem a dłużnikiem (która przesądzała o ewentualnym istnieniu współuczestnictwa po stronie czynnej. Ewentualne współuczestnictwo po stronie biernej może natomiast wynikać z czynności dokonanej pomiędzy dłużnikiem a osobą trzecią. Wielość dłużników (na przykład z powodu występowania ich solidarności na podstawie art. 366 k.c.)⁵⁰⁷ w ramach czynności dokonanej pomiędzy wierzycielem pauliańskim a dłużnikiem ma znaczenie wyłącznie w kontekście tego, że następnie taki dłużnik dokonuje czynności fraudacyjnej z osobą trzecią. Oceny spełnienia przesłanek skargi pauliańskiej dokonuje się natomiast wyłącznie w odniesieniu do tego ze współdłużników solidarnych, który dokonał czynności fraudacyjnej z osobą trzecią⁵⁰⁸. W przypadku gdy więcej niż jeden dłużnik dokonał czynności fraudacyjnej z osobą trzecią (różnymi osobami trzecimi), wtedy – jak się wydaje – należy pozostawić wierzycielowi możliwość wyboru, którą z dokonanych czynności fraudacyjnych zaskarzy.

⁵⁰⁶ P. Chańko: *Legitymacja bierna dłużnika w skardze pauliańskiej*. W: *Prawo i państwo: księga jubileuszowa 200-lecia Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskie*. Red. L. Bosek. Warszawa 2017, s. 932–933.

⁵⁰⁷ Wielość dłużników zachodzić będzie w sytuacji, gdy dłużnikiem określonego wierzyciela jest spółka jawna. W takim przypadku wspólnik spółki jawnej uzyskuje *ex lege* status prawny dłużnika wobec wierzyciela spółki ze wszystkimi konsekwencjami wynikającymi z tego stanu rzeczy. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 listopada 2006 r., II CSK 250/06, OSNC 2007/10/155.

⁵⁰⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 lipca 2014 r., III CSK 247/13, OSNC 2015/6/74.

5.3.1.3. Interwencja uboczna

Możliwość wystąpienia z interwencją uboczną wynika z treści art. 76 i nast. k.p.c., który przewiduje, że w sytuacji gdy określony podmiot ma interes prawny w tym, aby sprawa została rozstrzygnięta na korzyść jednej ze stron, może w każdym stanie sprawy aż do zamknięcia rozprawy w drugiej instancji przystąpić do tej strony w charakterze interwenienta ubocznego. Przy czym przepisy k.p.c. rozróżniają dwa rodzaje interwencji ubocznej – interwencję uboczną samoistną i interwencję uboczną niesamoistną. O interwencji ubocznej samoistnej będziemy mówić w sytuacji, gdy z istoty spornego stosunku prawnego lub z przepisu ustawy wynika, że wyrok w sprawie ma odnieść bezpośredni skutek prawny w stosunku między interwenientem a przeciwnikiem strony, do której interwenient przystąpił (art. 81 k.p.c.)⁵⁰⁹. W takim przypadku do stanowiska interwenienta stosuje się przepisy o współuczestnictwie jednolitym. Interwencja uboczna niesamoistna to natomiast każdy inny przypadek, gdy określony podmiot ma interes prawny w uzyskaniu rozstrzygnięcia na korzyść jednej ze stron, natomiast wyrok nie odniesie bezpośrednio skutku prawnego w stosunku do interwenienta.

Z analizy przytoczonych przepisów dotyczących interwencji ubocznej wynika, że kluczowe znaczenie ma przesłanka interesu prawnego, od której ustawodawca uzależnia możliwość przystąpienia interwenienta ubocznego do jednej ze stron postępowania. Kwestia ta była już przedmiotem bardzo szerokiej analizy w doktrynie postępowania cywilnego⁵¹⁰, a powielanie przeprowadzonych w tym zakresie rozważań stanowczo przekracza zakres niniejszego opracowania. Z tego też względu w dużym uproszeniu można przyjąć, że interes prawny to tego rodzaju interes, który oddziałuje na sferę prawną jednostki⁵¹¹. Przez interes prawny rozumie się obiektywną potrzebę (w świetle obowiązujących przepisów prawnych, to jest wywołaną rzeczywistym naruszeniem albo

⁵⁰⁹ W judykaturze podkreśla się, że interwenient samoistny musi pozostawać z przeciwnikiem w takiej relacji, która obiektywnie umożliwiałaby wytoczenie przez niego lub przeciwko niemu tożsamoego powództwa. W tym znaczeniu ma on pozycję odpowiadającą pozycji strony, co uzasadnia wzmocnienie jego uprawnień w stosunku do interwenienta niesamoistnego, którego interesów prawnych sprawa dotyczy jedynie pośrednio. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 18 października 2012 r., V CZ 37/12, LEX nr 1665908.

⁵¹⁰ Zob. uwagi K. Weitzo co do charakteru interesu prawnego w kontekście powództwa o ustalenie z art. 189 k.p.c., które jednak zachowują aktualność w odniesieniu do interesu prawnego przy interwencji ubocznej. K. Weitz: *Charakter interesu prawnego jako przesłanki powództwa o ustalenie (art. 189 k.p.c.)*. „PS”, 2018, nr 7-8, s. 7–35. O kwestii interesu prawnego w oderwaniu od konkretnego postępowania – K. Gajda-Roszczyńska: *Między interesem publicznym a prywatnym. Granice władzy sądowniczej w postępowaniu cywilnym. Część 1 – władza sądownicza a interes prawny*. „PS”, 2020, nr 3, s. 20–45. K. Gajda-Roszczyńska: *Między interesem publicznym a prywatnym. Granice władzy sądowniczej w postępowaniu cywilnym. Część 2 – władza sądownicza a interes prawny*. „PS”, 2020, nr 4, s. 5–19.

⁵¹¹ W. Werhanowski: *Znaczenie interesu prawnego w procesie cywilnym*. Lwów 1908, s. 6.

zagrożeniem określonej sfery prawnej) uzyskania określonej treści wyroku⁵¹². Interwenient przystępuje więc do określonej strony celem uchylenia istniejącego po jego stronie stanu niepewności, a zatem zapadłe w sprawie rozstrzygnięcie ma wywołać korzystne skutki także w sferze prawnej interwenienta⁵¹³. Pojęcie interesu prawnego musi zostać odróżnione od innych rodzajów interesów – ekonomicznego, gospodarczego, emocjonalnego czy moralnego, jak również od samego pojęcia interesu, który ma szersze znaczenie niż pojęcie interesu prawnego⁵¹⁴. Interes prawny uzasadniający wniesienie na podstawie art. 76 k.p.c. interwencji ubocznej istnieje wówczas, gdy rozstrzygnięcie sprawy może wyrzucić skutki w sferze prawnej podmiotu zgłaszającego interwencję⁵¹⁵. Brak interesu prawnego w przystąpieniu do sprawy powoduje, że interwenient nie zostanie dopuszczony do udziału w sprawie⁵¹⁶.

Analiza przedstawionej powyżej przesłanki interesu prawnego prowadzi do pytania, czy w sposób abstrakcyjny jesteśmy w stanie określić podmioty, którym przysługiwałby interes prawny, żeby sprawa została rozstrzygnięta na korzyść jednej ze stron? Podmiotem, u którego możliwe byłoby upatrywanie interesu prawnego w rozstrzygnięciu sprawy na korzyść jednej ze stron, mógłby być dłużnik. Przy czym przyjęcie interesu prawnego dłużnika wymaga uznania, że osobie trzeciej przysługiwałoby przeciwko dłużnikowi roszczenie o naprawienie poniesionej przez niego szkody wskutek uwzględnienia przeciwko niemu skargi pauliańskiej. Choć istnienie tego roszczenia może budzić pewne wątpliwości, w sytuacji gdy osoba trzecia wiedziała o tym, że dokonywana z nią czynność ma charakter fraudacyjny (miała świadomość, że dłużnik działa ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli). Kwestia roszczenia zwrotnego osoby trzeciej, uzasadniającego interes prawny do wniesienia interwencji ubocznej, została szerzej omówiona w ramach rozdziału 8 niniejszego opracowania. W doktrynie jak i judykaturze pojawiają się jednak tezy o dopuszczalności występowania przez dłużnika w charakterze interwenienta ubocznego bez konieczności rekonstruowania roszczenia zwrotnego osoby trzeciej wobec dłużnika. Taki pogląd

⁵¹² T. Rowiński: *Interes prawny w procesie cywilnym i postępowaniu nieprocesowym*. Warszawa 1971, s. 26.

⁵¹³ D. Mróz-Szarmach: *Interes prawny w zaskarżeniu orzeczenia w cywilnym postępowaniu rozpoznawczym*. Warszawa 2020, s. 23–24.

⁵¹⁴ Ł. Błaszczak: *Znaczenie interesu prawnego w poszukiwaniu ochrony prawnej w procesie cywilnym na przykładzie poszczególnych rodzajów powództw*. W: *Ius est a iustitia appellatum: księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu*. M. Tomalak. Warszawa 2017, s. 35–80.

⁵¹⁵ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 12 maja 1988 r., III PZP 56/87, OSNC 1989/4/58.

⁵¹⁶ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 14 października 1992 r., III CZP 126/92, OSNC 1993/3/37.

przyjmują chociażby M. Pyziak-Szafnicka oraz M. Wilejczyk⁵¹⁷. Za wskazanymi autorkami tożsamy pogląd prezentują N. Frygier oraz P. Turski⁵¹⁸. W judykaturze natomiast kwestia ta nie jest w żaden sposób omawiana, natomiast są przypadki, w których sądy dopuściły możliwość występowania dłużnika w charakterze interwenienta ubocznego⁵¹⁹. Przytoczone poglądy nie zawierają jednak żadnego uzasadnienia dla istnienia interesu prawnego po stronie dłużnika pauliańskiego. Odrzucenie tezy o istnieniu zwrotnego roszczenia osoby trzeciej wobec dłużnika powoduje co do zasady, że nie sposób zidentyfikować interesu prawnego dłużnika do występowania w postępowaniu ze skargi pauliańskiej w charakterze interwenienta ubocznego. Mając wskazane na względzie, nie sposób się zgodzić z przytoczonymi powyżej poglądami dopuszczającymi występowanie przez dłużnika w charakterze interwenienta ubocznego bez żadnych ograniczeń. W ocenie autora rozprawy dłużnik może występować w niektórych procesach pauliańskich w charakterze interwenienta ubocznego, ale właśnie ze względu na fakt istnienia w pewnych sytuacjach omawianego roszczenia zwrotnego, które mogłoby przysługiwać osobie trzeciej względem dłużnika.

W kontekście interesu prawnego do wystąpienia z interwencją uboczną pojawia się pytanie, czy o istnieniu takiego interesu można byłoby mówić w przypadku wierzyciela osoby trzeciej lub też wierzyciela wierzyciela pauliańskiego. W sytuacji uwzględnienia skargi pauliańskiej może dojść do pogorszenia sytuacji wierzyciela osoby trzeciej, zwłaszcza jeżeli jego wierzytelność podlega zaspokojeniu w ramach niższej niż 5. kategoria zaspokojenia. Abstrahując w tym miejscu od pogłębionych rozważań dotyczących tego, jak należy rozumieć wynikające z art. 532 k.c. pierwszeństwo zaspokojenia i traktując je bardziej restrykcyjnie (nie jako specjalne materialnoprawne pierwszeństwo zaspokojenia, ale jako wierzytelności korzystające z ustawowego pierwszeństwa zaspokojenia, o którym mowa w art. 1025 § 1 pkt. 5 k.p.c.), możliwe byłoby przyjęcie, że w sytuacji gdy wierzytelność wierzyciela osoby trzeciej nie jest w żaden sposób uprzywilejowana, tj. nie jest zaliczona do żadnej z kategorii, o których

⁵¹⁷ Należy przy tym zaznaczyć, że w późniejszych opracowaniach tych samych autorek próżno szukać powielenia przyjętego w 2018 roku stanowiska. Por. M. Pyziak-Szafnicka, M. Wilejczyk: *System Prawa...*, s. 1772. M. Pyziak-Szafnicka, M. Wilejczyk: *System Prawa Prywatnego. Tom 6. Prawo zobowiązań-część ogólna*. 2023, Legalis.

⁵¹⁸ N. Frygier, P. Turski: *Interwencja uboczna po stronie pozwanego oraz przywołanie*. W: *Metodyka pracy pełnomocnika procesowego w postępowaniach ze skargi pauliańskiej ze wzorami pism*. Red. P. Filipiak, Warszawa 2023, LEX.

⁵¹⁹ Wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z dnia 2 października 2018 r., XX GC 407/09, LEX nr 2680786. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 lutego 2019 r., IV CSK 100/18, OSNC-ZD 2020/2/26.

mowa w art. 1025 § 1 pkt 1-5, to w takim przypadku na skutek uwzględnienia powództwa pauliańskiego widoki takiego wierzyciela osoby trzeciej na uzyskanie zaspokojenia ulegną pogorszeniu. Wierzyciel pauliański, który uzyskał korzystny dla siebie wyrok pauliański, będzie bowiem podlegał zaspokojeniu w ramach wyższej kategorii zaspokojenia. Zatem w interesie wierzyciela osoby trzeciej byłoby oddalenie powództwa pauliańskiego, gdyż w takim przypadku dostępny dla niego do egzekucji majątek nie uległby zmniejszeniu. Pytanie, które pojawia się w tym kontekście, związane jest oczywiście z tym, czy w takiej sytuacji może być mowa o interesie prawnym czy jedynie ekonomicznym wierzyciela osoby trzeciej. Sytuacja wierzyciela wierzyciela pauliańskiego jest w zasadzie lustrzanym odbiciem sytuacji wierzyciela osoby trzeciej, gdyż w interesie wierzyciela wierzyciela pauliańskiego jest znowu uzyskanie przez niego zaspokojenia z przedmiotu czynności fraudacyjnej, gdyż w takim przypadku majątek wierzyciela pauliańskiego ulegnie zwiększeniu, a tym samym wielkość majątku dostępnego do egzekucji dla wierzyciela wierzyciela pauliańskiego będzie co do zasady większa. W tym miejscu pojawia się jednak tożsame pytanie, jak w przypadku wierzyciela osoby trzeciej, czy w opisywanej sytuacji istnieje interes prawny w uzyskaniu korzystnego rozstrzygnięcia czy jedynie interes ekonomiczny? Jak się wydaje, potencjalne zwiększenie majątku dostępnego do egzekucji wiązało będzie się jedynie z istnieniem interesu majątkowego w uzyskaniu określonego rozstrzygnięcia. Wyrok, który zapadnie na korzyść strony, do której interwenient przystąpił, nie będzie w żaden sposób oddziaływał na jego sferę praw i obowiązków. Mając na uwadze, że interes w przypadku interwencji ubocznej nie może ograniczać się wyłącznie do interesu faktycznego, tj. majątkowego, gospodarczego czy emocjonalnego, należałoby opowiedzieć się za niedopuszczalnością wystąpienia w charakterze interwenienta wierzyciela osoby trzeciej lub wierzyciela pauliańskiego.

5.3.2. Sąd

5.3.2.1. Właściwość rzeczowa

Przepisy dotyczące właściwości rzeczowej sądów przewidują domniemanie właściwości sądów rejonowych za wyjątkiem tych spraw, które zostały zastrzeżone do właściwości sądów okręgowych (art. 16 k.p.c.). Analiza przepisów dotyczących spraw, które zostały zastrzeżone do właściwości sądów okręgowych prowadzi do wniosku, że dla rozstrzygnięcia tego, w jaki sposób wyznaczyć właściwość rzeczową w sprawach ze

skargi pauliańskiej, ma kwalifikacja tego powództwa jako sprawy o prawa majątkowe lub niemajątkowe. Za dominujący w judykaturze należy uznać pogląd, zgodnie z którym sprawa ma charakter majątkowy, jeżeli zmierza do zrealizowania prawa mającego bezpośredni lub pośredni wpływ na stosunki majątkowe powoda⁵²⁰. Nie budzi zatem wątpliwości, że sprawa wszczęta żądaniem zmierzającym do zrealizowania roszczenia pauliańskiego jest sprawą o prawa majątkowe, jej istotą bowiem jest bezpośrednia ochrona majątkowego interesu wierzyciela⁵²¹. Kwalifikacja sprawy ze skargi pauliańskiej jako sprawy o prawa majątkowe ma ten skutek, że właściwość rzeczowa sądu uzależniona będzie od ustalonej w sprawie wartości przedmiotu sporu (zob. rozdział 5.4.). Jeżeli wartość przedmiotu sporu przewyższa sto tysięcy złotych, wtedy roszczenie ze skargi pauliańskiej będzie rozpoznawane przez sąd okręgowy. Jeżeli natomiast ustalona w sprawie wartość przedmiotu sporu wynosi sto tysięcy złotych lub jest niższa od tej kwoty, wtedy właściwym do rozpoznania sprawy będzie sąd rejonowy.

5.3.2.2. Właściwość miejscowa

Wskazanie sądu, do którego wnoszone jest powództwo, jest jednym z wymogów formalnych pozwu wynikającym z art. 126 § 1 pkt 1 k.p.c. Po ustaleniu, czy właściwym do rozpoznania sprawy jest sąd rejonowy, czy sąd okręgowy (zgodnie z przepisami o właściwości rzeczowej), powód zobowiązany jest oznaczyć konkretny sąd, do którego będzie wnoszone powództwo. Oznaczenie konkretnego sądu następuje na podstawie przepisów o właściwości miejscowej. Analiza przepisów o właściwości miejscowej prowadzi do wniosku, że ustawodawca nie zdecydował się w przypadku skargi pauliańskiej na wprowadzenie żadnego przypadku właściwości przemiennej, który odnosiłby się do tego typu powództwa, a zatem zastosowanie będą miały przepisy o właściwości miejscowej ogólnej wskazane w art. 27 i nast. k.p.c. Powództwo ze skargi pauliańskiej wytacza się zatem przed sądem miejsca zamieszkania pozwanego, a gdy pozwanym nie jest osoba fizyczna powództwa – wytacza się według miejsca jej siedziby.

⁵²⁰ Uchwała Sądu Najwyższego 7 sędziów - zasada prawna z dnia 10 maja 2011 r., III CZP 126/10, OSNC 2011/11/117.

⁵²¹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 lipca 2014 r., III CZ 30/14, OSNC-ZD 2015/4/59.

5.4. Wartości przedmiotu sporu w sprawach ze skargi pauliańskiej

Nie pozostawia wątpliwości, że sprawa ze skargi pauliańskiej jest sprawą o prawa majątkowe, w związku z czym powód, dochodząc roszczenia pauliańskiego, musi oznaczyć w pozwie wartość przedmiotu sporu, chyba że przedmiotem sporu jest roszczenie pieniężne. Wtedy podana kwota pieniężna stanowi wartość przedmiotu sporu (zob. art. 19, 126¹ oraz 187§1 pkt. 1 k.p.c.). A to ze względu na fakt, że żaden z przepisów o charakterze szczególnym dotyczącym wartości przedmiotu sporu nie daje odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób wartość ta powinna być obliczona w sprawach ze skargi pauliańskiej.

Prawidłowe ustalenie wartości przedmiotu sporu ma o tyle istotne znaczenie, że wpływa na właściwość sądu rozpoznającego sprawę (właściwość rzeczowa) oraz wysokość opłaty, którą wierzyciel pauliański musi wnieść dochodząc tego roszczenia. Wartość przedmiotu sporu pośrednio (przez wpływ na wartość przedmiotu zaskarżenia) oddziałuje również na dopuszczalność wniesienia skargi kasacyjnej w przypadku niekorzystnego rozstrzygnięcia dla jednej ze stron (art. 398² k.p.c.), a także na finalne koszty prowadzonego procesu (od wartości przedmiotu sporu zależy ustalenie wysokości kosztów zastępstwa procesowego).

Powyższe rozważania oczywiście nie dają jednoznacznej odpowiedzi na to, w jaki sposób wskazana wartość przedmiotu sporu powinna zostać ustalona. W judykaturze brak jest również zgody co do tego, co będzie wyznacznikiem dla ustalenia wartości przedmiotu sporu w sprawach ze skargi pauliańskiej. Dwa stanowiska można jednak uznać za dominujące. Pierwsze opiera się na założeniu, że wartość przedmiotu sporu powinna być określona jako kwota równa wierzytelności powoda, która ma być chroniona skargą⁵²². Argumentem, który miałyby przemawiać za przyjęciem tego stanowiska, jest fakt, że uwzględnienie powództwa oznacza bowiem, iż wierzyciel może dochodzić zaspokojenia tej wierzytelności z przedmiotów majątkowych, które wskutek czynności prawnej uznanej za bezskuteczną wyszły z majątku dłużnika albo do niego nie weszły⁵²³. Zgodnie z drugim poglądem dla oznaczenia wartości przedmiotu sporu miarodajne są dwie wartości – albo wartość tego, co na skutek zaskarżonej czynności z majątku dłużnika wyszło lub do niego nie weszło, albo wysokość wierzytelności

⁵²² Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 11 maja 2017 r., I ACa 282/16, LEX nr 2437856. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 23 października 2012 r., V ACa 720/12, LEX nr 1236327. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12 stycznia 2007 r., IV CZ 105/06, LEX nr 258555.

⁵²³ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 1 sierpnia 2014 r., I ACa 114/14, LEX nr 1544946.

powoda chroniona skargą pauliańską w zależności od tego, która z tych wielkości jest niższa⁵²⁴. Konsekwencją dwóch powyższych poglądów mógłby być trzeci, zgodnie z którym przy wyznaczaniu wartości przedmiotu sporu w sprawach ze skargi pauliańskiej istotne znaczenie ma wartość uzyskanej przez osobę trzecią korzyści majątkowej, gdyż właśnie ta wartość wyznacza zakres odpowiedzialności osoby trzeciej.

Analiza wskazanych poglądów prowadzi do wniosku, że za najbardziej prawidłowy należy uznać pogląd drugi. Zgodnie z treścią art. 532 k.c. zaspokojenie wierzyciela pauliańskiego następuje z przedmiotów majątkowych, które wyszły lub nie weszły do majątku dłużnika wskutek dokonania czynności fraudacyjnej. Oznacza to, że odpowiedzialność osoby trzeciej ograniczona jest do wartości tych przedmiotów majątkowych, a zatem zaspokojenie wierzyciela pauliańskiego z majątku osoby trzeciej nigdy nie mogłoby być wyższe niż wartość uzyskanej przez osobę trzecią korzyści majątkowej. Wskazanie jako wartości przedmiotu sporu wartości dochodzonej wierzytelności mogłoby narazić wierzyciela na konieczność poniesienia zbędnych kosztów (jak już było to wskazywane, od wartości przedmiotu sporu zależy wysokość opłaty od pozwu, a ostatecznie także kosztów sądowych), przy czym z góry byłoby wiadome, że przez ograniczenia odpowiedzialności osoby trzeciej i tak nie będzie możliwe uzyskanie przez niego pełnego zaspokojenia dochodzonej wierzytelności. Z drugiej jednak strony, jeżeli dochodzona przez wierzyciela pauliańskiego wierzytelność jest niższa niż wartość uzyskanej przez osobę trzecią korzyści majątkowej, brak jest jakichkolwiek podstaw do przyjęcia, że dochodzone roszczenie mogłoby opiewać na pełną kwotę uzyskanej przez osobę trzecią korzyści majątkowej, musi być więc ograniczone do wartości przysługującej wierzycielowi pauliańskiemu wierzytelności. Argumentem wspierającym zastosowanie tego rozwiązania mogłoby być porównanie sytuacji wierzyciela pauliańskiego do sytuacji wierzyciela rzeczowego, który również może dochodzić zaspokojenia z przedmiotu zabezpieczenia (np. nieruchomości, na której ustanowiono hipotekę). W odniesieniu do tego typu sytuacji istnieje wyraźna regulacja ustawowa zawarta w art. 24 k.p.c., zgodnie z którą w sprawach o zabezpieczenie, zastaw

⁵²⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 17 stycznia 2018 r., I ACa 673/17, LEX nr 2449707. Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 3 listopada 2016 r., I ACz 1862/16, LEX nr 2166599. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 25 września 2013 r., IV CSK 225/13, LEX nr 1619230. Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Rzeszowie z dnia 24 sierpnia 2012 r., I ACz 471/12, LEX nr 1216355. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 maja 2008 r., II CZ 25/08, LEX nr 420391. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 7 lutego 2022 r., I ACa 855/21, LEX nr 3425608. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 9 maja 2019 r., IV CSK 493/18, LEX nr 2675097.

lub hipotekę wartość przedmiotu sporu stanowi suma wierzytelności. Jeżeli jednak przedmiot zabezpieczenia lub zastawu ma mniejszą wartość niż wierzytelność, rozstrzyga wartość mniejsza. Prezentowany pogląd stanowi więc odwzorowanie tego, który został zawarty w art. 24 k.p.c. i który odnosi się do sytuacji zbliżonej do tej, w której zaspokojeniu ulega wierzyciel pauliański. Z tego też względu za prawidłowy należy uznać ten sposób wyznaczania wartości przedmiotu sporu w sprawach ze skargi pauliańskiej, zgodnie z którym wartość przedmiotu sporu stanowi niższa spośród dwóch możliwych do przyjęcia wartości, tj. chronionej wierzytelności i wartości uzyskanej przez osobę trzecią korzyści majątkowej.

Przedstawiona powyżej zasada ma charakter ogólny, a analiza relewantnych poglądów judykatury prowadzi do wniosku, że wątpliwości budzą także inne zagadnienia szczegółowe związane z oznaczaniem wartości przedmiotu sporu. Pierwszą z kwestii, która budzi wątpliwości, jest wątek określania wartości wierzytelności, jak i uzyskanej przez osobę trzecią korzyści majątkowej. Problem ten dotyczy sytuacji, kiedy: wysokość dochodzonej wierzytelności na moment wytoczenia powództwa nie jest jeszcze znana, choć samo istnienie wierzytelności nie budzi wątpliwości⁵²⁵; powód w chwili wytoczenia powództwa nie ma wiedzy o wartości uzyskanej przez osobę trzecią korzyści majątkowej; przedmiot czynności fraudacyjnej był obciążony prawami osoby trzeciej (np. zastaw lub hipoteka), czy przypadku, kiedy czynność fraudacyjna polegała nie na rozporządzeniu przez dłużnika składnikiem majątku, ale takim jego obciążeniu, że w sposób znaczący utrudniałoby to uzyskanie przez wierzyciela zaspokojenia. W przypadku gdy nie jest znana wysokość dochodzonej wierzytelności lub wartość korzyści majątkowej, w doktrynie postuluje się stosowanie rozwiązania opartego o zasady ustalania opłaty tymczasowej, a zatem rezygnacji w ogóle ze wskazywania wartości przedmiotu sporu⁵²⁶.

Wskazane powyżej rozwiązanie mogłoby znaleźć również zastosowanie, gdy zaskarżeniu skargą pauliańską podlega taka czynność, w przypadku której nie dochodziłoby do rozporządzenia, a jedynie obciążenia przedmiotu czynności fraudacyjnej. W ocenie autora rozprawy zastosowanie wskazanego rozwiązania powinno mieć jednak charakter ostateczny i wchodzić jedynie w rachubę, w sytuacji gdy ustalenie wartości przedmiotu sporu zgodnie z zasadą ogólną nie byłoby w ogóle możliwe. Oznacza to, że w przypadku gdy nie jest znana wartość wierzytelności, ale znana jest

⁵²⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 kwietnia 2011 r., V CSK 313/10, LEX nr 1027200.

⁵²⁶ P. Turski: *Wartość przedmiotu sporu w sprawach ze skargi pauliańskiej*, LEX/el. 2021.

wartość uzyskanej przez osobę trzecią korzyści majątkowej, wtedy wartość przedmiotu sporu powinna zostać ustalona w oparciu o wartość uzyskanej korzyści majątkowej. Jeżeli natomiast znana jest wysokość wierzytelności, a nie jest znana wartość korzyści majątkowej lub korzyść majątkowa ma charakter niemajątkowy (np. w sytuacji gdy nieruchomości zostaje obciążona prawem dożywocia na rzecz osoby trzeciej), wtedy za miarodajną dla wyznaczenia wartości przedmiotu sporu należy uznać wysokość wierzytelności. Dopiero w sytuacji gdy obie ze wskazanych wartości (zarówno wysokość wierzytelności, jak i wartość uzyskanej korzyści majątkowej) pozostają nieznane, możliwe byłoby zrezygnowanie ze wskazywania wartości przedmiotu sporu. Co się zaś tyczy określania wartości przedmiotu sporu w przypadku obciążenia przedmiotu czynności fraudacyjnej prawem na rzecz osoby trzeciej, to istotne znaczenie nadal ma korzyść majątkowa uzyskana przez osobę trzecią.

Druga wymagająca rozważenia kwestia to doliczanie do wierzytelności podlegającej ochronie (służącej oznaczeniu wartości przedmiotu sporu) odsetek i innych należności ubocznych. Zgodnie z zasadą wyrażoną w art. 20 k.p.c., do wartości przedmiotu sporu nie powinno wliczać się odsetek, pożytków i kosztów, żądanych obok roszczenia głównego. Z drugiej jednak strony skarga pauliańska nie jest klasycznym powództwem o świadczenie skierowanym przez wierzyciela przeciwko dłużnikowi, a instrumentem o charakterze wyjątkowym, pozwalającym na sięgnięcie do majątku osoby trzeciej, która nie była stroną pierwotnie dokonanej czynności pomiędzy wierzycielem a dłużnikiem. W ramach tego postępowania ochronie podlega interes majątkowy wierzyciela, który obejmuje nie tylko samą wierzytelność, ale także łączy się z nią należności uboczne. Z tego też względu w judykaturze dominuje pogląd, że określając wartość przedmiotu sporu w sprawach ze skargi pauliańskiej i wskazując jako miarodajną dla jej określenia wysokość dochodzonej wierzytelności, do wartości tej należy doliczyć należności uboczne za czas poprzedzający wniesienie pozwu⁵²⁷. Powyższe oznaczałoby, że norma zawarta w art. 20 k.p.c. nie znajduje zastosowania dla tego typu roszczeń⁵²⁸.

⁵²⁷ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 9 maja 2019 r., IV CSK 493/18, LEX nr 2675097. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 25 września 2013 r., IV CSK 225/13, LEX nr 1619230.

⁵²⁸ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 maja 2008 r., II CZ 25/08, LEX nr 420391.

5.5. Skarga pauliańska w aspekcie międzynarodowym

5.5.1. Jurysdykcja krajowa

W ramach międzynarodowych aspektów skargi pauliańskiej szerszego omówienia kwestia tego, sądy którego kraju będą międzynarodowo właściwe do rozpoznania sprawy ze skargi pauliańskiej⁵²⁹. Problematyka międzynarodowej właściwości sądów pojawi się, w sytuacji gdy wniesiona przez wierzyciela skarga pauliańska będzie powiązana z prawem więcej niż jednego kraju. Punktem wyjścia dla prowadzonych rozważań będzie przyjęcie założenia, że sądem, do którego wierzyciel postanowił skierować sprawę, jest sąd polski i sąd ten musi odpowiedzieć sobie na pytanie, czy jest międzynarodowo właściwy do jej rozpoznania, czy też na podstawie art. 1099 k.p.c. pozew powinien ulegać odrzuceniu. Podstawowa zasada rządząca polskim procesem cywilnym – *lex for procesualis* – oznacza, że przy wyznaczaniu jurysdykcji krajowej sąd powinien kierować się swoimi przepisami procesowymi. Ze względu na członkostwo Polski w Unii Europejskiej relewantne w tym zakresie mogą być zarówno krajowe przepisy dotyczące wyznaczania międzynarodowej właściwości, jak i przepisy europejskie (Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady nr 1215/2012 z dnia 12 grudnia 2012 w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych – dalej jako Rozporządzenie 1215/2012)⁵³⁰. Poszukując odpowiedzi na pytanie, kiedy znajdą zastosowanie przepisy Rozporządzenia 1215/2012, a kiedy krajowe przepisy dotyczące międzynarodowej właściwości, skierować należy się do motywów Rozporządzenia 1215/2012. Zgodnie z motywem 13 i 14 wspólne przepisy o jurysdykcji powinny co do zasady znajdować zastosowanie wtedy, gdy pozwany ma miejsce zamieszkania na terytorium jednego z państw członkowskich. Pozwany niemający miejsca zamieszkania w państwie członkowskim powinien zasadniczo podlegać krajowym przepisom o jurysdykcji, mającym zastosowanie na terytorium państwa członkowskiego, przed którego sądem wytoczono powództwo. Ze względu na fakt, że niniejszy rozdział poświęcony jest dochodzeniu skargi pauliańskiej w procesie cywilnym, autor rozprawy pomija w tym miejscu możliwość zastosowania przepisów Rozporządzenia Rady (WE) nr 1346/2000 z 29.05.2000 r. w sprawie postępowania

⁵²⁹ W doktrynie postępowania cywilnego postuluje się rozróżnienie pojęcia jurysdykcji krajowej jako władzy sądenia wynikającej z suwerenności państwa od międzynarodowej właściwości jako kompetencji sądu do rozpoznania sprawy. K. Weitz: *Jurysdykcja krajowa w postępowaniu cywilnym*. Warszawa 2005, s. 93–97.

⁵³⁰ Z tym zastrzeżeniem, że w niektórych przypadkach w miejsce przepisów krajowych wejdą przepisy konwencji z Lugano, jeżeli sprawa powiązana jest z prawem polskim i prawem innego kraju będącego równocześnie sygnatariuszem konwencji z Lugano.

upadłościowego, gdyż jego zastosowanie będzie możliwe wyłącznie w sytuacji, gdy wobec dłużnika toczy się postępowanie upadłościowe. Kwestia ta będzie przedmiotem odrębnych rozważań w rozdziale dotyczącym skargi pauliańskiej w postępowaniu upadłościowym.

Po ustaleniu przepisów miarodajnych dla oceny międzynarodowej właściwości sądów kolejną wymagającą rozważenia kwestią będzie to, w jaki sposób powinien zostać ustalony sąd międzynarodowo właściwy do rozpoznania sprawy. Ze względu na fakt, że rozwiązania zawarte w przepisach Rozporządzenia 1215/2012 w znaczący sposób pokrywają się z rozwiązaniami zawartymi w polskim kodeksie postępowania cywilnego, analizę należy rozpocząć od pierwszej ze wskazanych regulacji. W dużym uproszczeniu można przyjąć, że przepisy dotyczące międzynarodowej właściwości posługują się trzema kategoriami – przepisami o jurysdykcji krajowej ogólnej pozwalającej na wytoczenie przeciwko określonemu podmiotowi wszystkich rodzajów spraw z zastrzeżeniem tych należących do jurysdykcji wyłącznej; przepisami o jurysdykcji krajowej szczególnej, które pozwalają na wytoczenie powództwa w danym kraju, jeżeli sprawa jest powiązana z prawem danego kraju w sposób opisany w łączniku normy jurysdykcyjnej; przepisami o jurysdykcji wyłącznej, której wskazują, że pewne kategorie spraw są tak istotnie powiązane z prawem określonego kraju, że wyłącznie sądy tego kraju powinny mieć jurysdykcję do ich rozpoznania. Ponadto przepisy Rozporządzenia 1215/2012 dopuszczają zawarcie przez strony umowy jurysdykcyjnej, w ramach której uzgodnione zostanie poddanie sporu pod rozstrzygnięcie sądów określonych w treści umowy. Oczywistym jest, że skoro przepisy o jurysdykcji krajowej ogólnej pozwalają na wytoczenie przeciwko pozwanemu przed sądem, który jest dla niego międzynarodowo właściwy, wszystkich kategorii spraw, to jedną z takich spraw mogłaby być skarga pauliańska. Analizę należałoby zatem rozpocząć od odpowiedzi na pytanie, czy w przypadku skargi pauliańskiej mogłyby znaleźć zastosowanie przepisy dotyczące jurysdykcji krajowej szczególnej, przepisy dotyczące jurysdykcji krajowej wyłącznej oraz czy dopuszczalne będzie zawarcie przez strony umowy jurysdykcyjnej.

Pierwszą z rozważanych możliwości będzie więc zastosowanie do skargi pauliańskiej przepisów o jurysdykcji krajowej wyłącznej. Ustalenie bowiem, że w takim postępowaniu zastosowanie znajdują przepisy o jurysdykcji krajowej wyłącznej, powodowało będzie, że żadne inne rodzaje jurysdykcji nie będą mogły być brane pod uwagę. Przepisy dotyczące jurysdykcji wyłącznej zostały zawarte w art. 24

Rozporządzenia 1215/2012. Analiza wskazanego przepisu prowadzi do wniosku, że potencjalnie jedna z zawartych w nim norm mogłaby znajdować zastosowanie w odniesieniu do skargi pauliańskiej. Jeżeli przedmiotem czynności fraudacyjnej byłoby rozporządzenie własnością nieruchomości lub obciążenie nieruchomości prawami osób trzecich w taki sposób, że przeprowadzenie egzekucji z tej nieruchomości byłoby znacząco utrudnione, możliwe byłoby rozważanie, czy zastosowania nie znajdzie norma zawarta w art. 24 pkt. 1 Rozporządzenia 1215/2012. Zgodnie z treścią tego przepisu w sprawach, których przedmiotem są prawa rzeczowe na nieruchomościach oraz najem lub dzierżawa nieruchomości, jurysdykcję krajową wyłączną mają sądy państwa członkowskiego, w którym nieruchomość jest położona. Analiza literalnego brzmienia wskazanej regulacji prowadzi do wniosku, że z jej zakresu wyłączone są przypadki rozporządzenia nieruchomością, gdyż odnosi się ona do praw rzeczowych na nieruchomości oraz najmu i dzierżawy. Kwestia ta była również przedmiotem zainteresowania Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, który analizował ją co prawda jeszcze pod rządami konwencji brukselskiej i w odniesieniu do francuskiej konstrukcji skargi pauliańskiej, to jednak poczynione przez Trybunał uwagi w tej sprawie mają charakter uniwersalny. W ocenie Trybunału w przypadku skargi pauliańskiej, której celem jest wzruszenie rozporządzenia nieruchomością, sprawa nie wykazuje dostatecznego powiązania z *locus rei sitae*, tak by uzasadniać stosowanie przepisów o jurysdykcji krajowej wyłącznej. Przedmiotem skargi pauliańskiej jest bowiem ubezskutecznienie czynności fraudacyjnej dokonanej przez dłużnika z osobą trzecią, a przesłanki zaskarżenia pozostają co do zasady bez związku z nieruchomością stanowiącą przedmiot czynności podlegającej zaskarżeniu⁵³¹. Wskazane argumenty – jak się wydaje – będą odnosiły się również do sytuacji obciążenia nieruchomości prawami na rzecz osoby trzeciej. Pomimo tego że niektóre z tych praw zostały wprost wskazane w art. 24 Rozporządzenia 1215/2012 jako objęte jurysdykcją wyłączną państwa członkowskiego, w którym nieruchomość jest położona, to jednak przedmiotem prowadzonego postępowania nie są kwestie łączące się z ustanowieniem tych praw na rzecz osoby trzeciej np. skuteczności obciążenia nieruchomości, ale to czy spełnione zostały przesłanki wystąpienia ze skargą pauliańską. W związku z powyższym na aprobatę zasługuje pogląd, zgodnie z którym do skargi pauliańskiej nie będą miały

⁵³¹ Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 10 stycznia 1990 w sprawie C-115/88, Mario P. A. Reichert, Hans-Heinz Reichert and Ingeborg Kockler oraz Dresdner Bank AG, <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-115/88>, [dostęp 18.02.2024].

zastosowania przepisy o jurysdykcji wyłącznej wynikające z art. 24 Rozporządzenia 1215/2012. Za odrzuceniem stosowania przepisów o jurysdykcji krajowej wyłącznej w sprawach ze skargi pauliańskiej opowiedział się również Sąd Najwyższy⁵³².

Następnie rozważenia wymaga czy do skargi pauliańskiej będą mogły znaleźć zastosowanie któreś z podstaw jurysdykcji krajowej szczególnej. Ze względu na konstrukcję skargi pauliańskiej i przedstawiane już w ramach niniejszego opracowania uzasadnienie odpowiedzialności osoby trzeciej, możliwe byłoby rozważenie dwóch podstaw jurysdykcji krajowej szczególnej (przemiennej). Do spraw ze skargi pauliańskiej mogłyby mieć potencjalnie zastosowanie przepisy o jurysdykcji krajowej w sprawach dotyczących czynów niedozwolonych oraz przepisy o jurysdykcji krajowej w sprawach dotyczących umów. Trzecia z możliwych opcji zakładałaby stosowanie do skargi pauliańskiej przepisów o jurysdykcji krajowej w postępowaniu zabezpieczającym i egzekucyjnym, bazując na teorii, która upatruje egzekucyjnego charakteru skargi pauliańskiej. W przywołanym już wyroku *Reichter I*⁵³³ oraz późniejszym wyroku *Reichter II*⁵³⁴ Trybunał Sprawiedliwości jednoznacznie opowiedział się przeciwko możliwości zastosowania do spraw ze skargi pauliańskiej przepisów dotyczących jurysdykcji krajowej w sprawach dotyczących czynów niedozwolonych oraz przepisów o jurysdykcji krajowej w postępowaniu zabezpieczającym i egzekucyjnym. Odrzucenie wskazanych podstaw jurysdykcji znalazło aprobatę w polskiej doktrynie. B. Trocha wskazuje, że powództwo pauliańskie musi być przyporządkowane do postępowania rozpoznawczego, co wyklucza możliwość stosowania przepisów o jurysdykcji w sprawach zabezpieczających i egzekucyjnych. Trudności z ustaleniem miejsca wywołującego szkodę oraz charakterem roszczenia pauliańskiego, jako roszczenia kreującego obowiązek pozwanego znoszenia zaspokojenia z oznaczonego majątku tej osoby, przemawiają natomiast za odrzuceniem przepisów o jurysdykcji w sprawach dotyczących czynów niedozwolonych jako mogących mieć zastosowanie do spraw ze skargi pauliańskiej⁵³⁵. Większe kontrowersje zdaje się budzić kwestia możliwości

⁵³² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 listopada 2012 r., II CSK 96/12, LEX nr 1288638.

⁵³³ Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 10 stycznia 1990 w sprawie C-115/88, Mario P. A. Reichert, Hans-Heinz Reichert and Ingeborg Kockler oraz Dresdner Bank AG, <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-115/88>, [dostęp 18.02.2024].

⁵³⁴ Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 26 marca 1992 w sprawie C-261/90, Mario P. A. Reichert, Hans-Heinz Reichert and Ingeborg Kockler oraz Dresdner Bank AG, <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&jur=C,T,F&num=C-261/90&td=ALL>, [dostęp 23.03.2024].

⁵³⁵ B. Trocha: *Jurysdykcja krajowa w sprawach ze skargi pauliańskiej według kodeksu postępowania cywilnego i prawa unijnego*. „PS”, 2016, nr 10, s. 102–103.

zastosowania w sprawach ze skargi pauliańskiej przepisów o jurysdykcji krajowej w sprawach dotyczących umów (art. 7 ust. 1 Rozporządzenia 1215/2012). Przepisy dotyczące jurysdykcji krajowej w sprawach wynikających z umów posługują się łącznikiem miejsca wykonania umowy (*forum executionis contractus*) i to właśnie posłużenie się tym łącznikiem wydaje się uniemożliwiać zastosowanie art. 7 ust. 1 Rozporządzenia 1215/2012 do spraw ze skargi pauliańskiej. Nawet gdyby przyjąć koncepcję, że na skutek wydania wyroku pauliańskiego pomiędzy wierzycielem a osobą trzecią dochodzi do powstania stosunku zobowiązaniowego, to nie sposób przyjąć, że stosunek ten będzie umową, która dodatkowo będzie miała określone miejsce swojego wykonania (skoro obowiązek osoby trzeciej ma polegać na znoszeniu egzekucji). We wskazanej kwestii wypowiedział się jednak Trybunał Sprawiedliwości, który zaaprobował stosowanie do skargi pauliańskiej przepisów dotyczących jurysdykcji krajowej w sprawach dotyczących umów, poszukując źródeł tej jurysdykcji nie w zobowiązaniu istniejącym pomiędzy wierzycielem a osobą trzecią, ale w zobowiązaniu istniejącym pomiędzy wierzycielem i dłużnikiem. Zdaniem Trybunału skarga pauliańska chroni interesy wierzyciela, m.in. umożliwiając przeprowadzenie następującej później egzekucji zobowiązań dłużnika. Za pomocą skargi pauliańskiej wierzyciel zmierza bowiem do uzyskania stwierdzenia, że zbycie przez dłużnika aktywów na rzecz osoby trzeciej spowodowało uszczerbek dla jego praw, wywodzonych przez niego z faktu zawarcia wiążącej umowy i skorelowanych z dobrowolnie podjętymi przez jego dłużnika zobowiązaniami. Powodem wytoczenia tego rodzaju powództwa jest zatem w istocie uchybienie zobowiązaniom, jakie dłużnik podjął wobec wierzyciela. W ocenie Trybunału skarga pauliańska, jeżeli jest wytoczona w oparciu o wierzytelność stanowiącą owoc zobowiązań podjętych poprzez zawarcie umowy, jest objęta zakresem pojęcia „spraw dotyczących umowy” w rozumieniu art. 7 pkt 1 Rozporządzenia 1215/2012⁵³⁶. Wskazane rozstrzygnięcie spotkało się z krytyką w doktrynie. B. Trocha wskazuje, że odpowiedzialność pozwanego (osoby trzeciej) w sprawach ze skargi pauliańskiej w polskim porządku prawnym wynika z ustawy, a nie z istniejącej pomiędzy wierzycielem i dłużnikiem umowy⁵³⁷. Wskazany autor w swoich wcześniejszych wypowiedziach negował również zastosowanie przywołanej podstawy jurysdykcyjnej,

⁵³⁶ Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 4 października 2018 r., C-337/17, w sprawie Feniks sp. z o.o. przeciwko Azteca Products & Services SL, ECLI:EU:C:2018:805.

⁵³⁷ B. Trocha: *Jurysdykcja w sprawach ze skargi pauliańskiej. Glosa do wyroku TS z dnia 4 października 2018 r., C-337/17*. LEX/el. 2019.

argumentując, że w sprawach ze skargi pauliańskiej legitymacja bierna przysługuje wyłącznie osobie trzeciej, a zatem powoływanie się przeciwko takiemu pozwanemu na łącznik miejsca wykonania umowy nie znajdzie należytego uzasadnienia⁵³⁸. Nie jest to jednak stanowisko jednolite, gdyż S. Majkowska-Szulc oraz A. Wowerka aprobuja rozstrzygnięcie Trybunału i wskazują, że z istoty skargi pauliańskiej wynika w każdym wypadku jej ścisły związek z wiarytelnością, której efektywne zaspokojenie staje się wątpliwe w związku z niewypłacalnością dłużnika będącą wynikiem jego czynności z osobami trzecimi⁵³⁹. Podobne stanowisko w tym zakresie zajmuje również M. Paśko⁵⁴⁰. Aprobuja o wskazanym orzeczeniu wypowiadają się również B. Sierakowski oraz W. Bobik. Z treści wskazanego orzeczenia wyciągają oni wniosek, że w sytuacji gdy Trybunał uznał trafność stosowania przepisów o jurysdykcji w sprawach dotyczących umów, w przypadku gdy wiarytelność pokrzywdzonego wierzyciela wywodzona jest z umowy, to w sytuacji gdy źródłem wiarytelności będzie czyn niedozwolony, należałoby stosować przepisy o jurysdykcji w odniesieniu do czynów niedozwolonych⁵⁴¹. W ocenie wskazanych autorów jest to koncepcja „transparentnego opakowania” czy podążania za chronioną wiarytelnością – oznacza, że w sytuacji, gdy chroniona wiarytelność wynika z umowy, zastosowanie będą miały przepisy o jurysdykcji krajowej w sprawach umownych. Z kolei w sytuacji gdy wiarytelność powstała wskutek deliktu, wtedy skarga pauliańska nie będzie podpadać pod jurysdykcję w sprawach dotyczących umów, lecz czynów niedozwolonych⁵⁴². Zastosowanie art. 7 pkt 1 Rozporządzenia 1215/2012 do spraw ze skargi pauliańskiej jest także aprobowane w polskiej judykaturze⁵⁴³. W doktrynie proponowane jest także pewne rozwiązanie pośrednie – P. Stenko krytycznie wyraża się o przyjęciu reguły, że to chroniona wiarytelność za pośrednictwem art. 7 pkt 1 Rozporządzenia 1215/2012 miałyby wyznaczać jurysdykcję krajową do rozpoznania sprawy o uznanie czynności fraudacyjnej

⁵³⁸ Ibidem, s. 106.

⁵³⁹ S. Majkowska-Szulc, A. Wowerka: *Jurysdykcja szczególna dla skargi pauliańskiej – glosa do wyroku Trybunału Sprawiedliwości z 4.10.2018 r., C-337/17, Feniks sp. z o.o. przeciwko Azteca Products & Services SL*. „EPS”, 2019, nr 3, s. 35.

⁵⁴⁰ M. Paśko: *Jurysdykcja w sprawach ze skargi pauliańskiej, uwagi na tle wyroku TSUE z dnia 4.10.2018 r., w sprawie C-337/17*. W: *Prawo wobec wyzwań współczesności. Wybrane problemy teoretycznoprawne i dogmatycznoprawne*. Red. J. Helios, W. Jedlecka, A. Kwieciński. Wrocław 2019, s. 194.

⁵⁴¹ B. Sierakowski, W. Bobik: *Jurysdykcja w sprawach ze skargi pauliańskiej. Glosa do wyroku Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z 4 października 2018 r. (C-337/17), Feniks*. „Monitor Prawa Bankowego”, 2019, nr 2, s. 69–70.

⁵⁴² B. Sierakowski, W. Bobik: *O kameleonie – jurysdykcja krajowa w sprawach ze skargi pauliańskiej w świetle orzecznictwa TSUE*. „Doradca Restrukturyzacyjny”, 2018, nr 4, s. 74.

⁵⁴³ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 grudnia 2020 r., III CSK 160/18, OSNC 2021/10/68.

za bezskuteczną. Jego zdaniem sprawa ze skargi pauliańskiej powinna być traktowana jako sprawa dotycząca umowy, ale relewantna dla określenia jurysdykcji będzie tutaj czynność fraudacyjna, a nie chroniona wierzytelność⁵⁴⁴.

W ocenie autora rozprawy brak jest przekonujących argumentów uzasadniających zastosowanie art. 7 pkt 1 Rozporządzenia 1215/2012 do spraw ze skargi pauliańskiej. Niezależenie od przyjętego modelu uzasadnienia odpowiedzialności osoby trzeciej, to właśnie przeciwko osobie trzeciej kieruje się roszczenie wierzyciela. Uzasadnieniem skierowania skargi pauliańskiej do osoby trzeciej jest fakt, że to w majątku tej osoby znajduje się przedmiot czynności fraudacyjnej, jak i to, że osoba ta musiała działać w złej wierze, dokonując z dłużnikiem czynności. Tym samym nie sposób przyjąć, że pomiędzy powodem a pozwanym w tego typu sprawach istnieje jakikolwiek stosunek prawny, który przypominałby stosunek o charakterze umownym i charakteryzował się zobowiązaniem dobrowolnie zaciągniętym przez jedną stronę wobec drugiej (istnienie takiego dobrowolnie zaciągniętego zobowiązania, w ocenie Trybunału, przesądza o możliwości stosowania przepisów o jurysdykcji krajowej w sprawach dotyczących umów)⁵⁴⁵. Oznacza to, że w sprawach dotyczących skargi pauliańskiej za właściwe należy uznać stosowanie przepisów o jurysdykcji krajowej ogólnej (art. 4 pkt 1 Rozporządzenia 1215/2012) pozwalającej na wytoczenie przeciwko określonemu podmiotowi wszystkich rodzajów spraw z wyłączeniem tych należących do jurysdykcji krajowej wyłącznej. Za przyjęciem takiego stanowiska opowiedział się również Rzecznik Generalny M. Bobek w opinii dotyczącej sprawy Feniks Sp. z o.o. przeciwko Azteca Products & Services SL. W jego ocenie art. 7 ust. 1 lit. a) rozporządzenia nr 1215/2012 należy interpretować w taki sposób, że pojęcie „spraw dotyczących umowy” w powołanym przepisie nie obejmuje skargi pauliańskiej, a ustalenie jurysdykcji musi odbywać się na podstawie art. 4 ust. 1 rozporządzenia nr 1215/2012⁵⁴⁶. Konkluzja ta prowadzi również do wniosku, że tym bardziej za pozbawione podstaw należy uznać ustalanie jurysdykcji w sprawach dotyczących skargi pauliańskiej na podstawie przepisów o jurysdykcji dla czynów niedozwolonych, jeżeli źródłem dochodzonej przez wierzyciela wierzytelności był

⁵⁴⁴ P. Stenko: *Jurysdykcja krajowa w sprawach ze skargi pauliańskiej. Uwagi na kanwie wyroku Trybunału Sprawiedliwości z 4.10.2018 r., C-337/17, Feniks sp. z o.o. przeciwko Azteca Products & Services SL*. „PPC”, 2019, nr 4, s. 492 i nast.

⁵⁴⁵ J. Płaziuk: *Jurysdykcja krajowa dla rozpoznania roszczeń ze stosunków umownych (art. 7 rozporządzenia nr 1215/2012)*. „EPS”, 2020, nr 4, s. 26.

⁵⁴⁶ Opinia Rzecznika Generalnego Michała Bobka przedstawiona w dniu 21 czerwca 2018 r., w sprawie C-337/17, Feniks sp. z o.o. przeciwko Azteca Products & Services SL, ECLI:EU:C:2018:487, pkt. 75 i 87.

właśnie czyn niedozwolony. Podobne do prezentowanego przez autora dysertacji stanowiska zajmuje A Gołąb, która argumentuje, że okoliczność, iż pod pojęciem umowy w rozumieniu art. 7 pkt. 1 lit a Rozporządzenia 1215/2012 kryją się nie tylko roszczenia pierwotne, ale także dalsze roszczenia wynikające z dobrowolnie zaciągniętego zobowiązania, nie może uzasadniać tezy, jakoby stosunek na linii wierzyciel pauliański – osoba trzecia można było kwalifikować jako wynikający z umowy⁵⁴⁷.

5.5.2. Prawo właściwe

Po ustaleniu sądów międzynarodowo właściwych do rozpoznania danej sprawy, oceny wymaga również to, jakie przepisy prawa materialnego będą służyły do oceny zasadności skargi pauliańskiej. Analizie podlegały będą więc przepisy prawa prywatnego międzynarodowego, których celem będzie wskazanie prawa właściwego do rozpoznania sprawy ze skargi pauliańskiej. Zarówno w europejskich, jak i krajowych przepisach brak jest miarodajnej normy kolizyjnej, która wskazywałaby prawo właściwe dla skargi pauliańskiej. Jednocześnie niejednoznaczny charakter skargi pauliańskiej powoduje, że może zostać ona przyporządkowana do różnych statutów.

W polskiej doktrynie prawa prywatnego międzynarodowego funkcjonuje opracowanie autorstwa W. Popiołka oraz M. Zachariasiewicza, w którym dokonano przeglądu możliwych do zastosowania rozwiązań. Mając na uwadze, że przywołane opracowanie w sposób kompleksowy omawia problematykę przyporządkowania skargi pauliańskiej do określonego statutu, powielanie przeprowadzonych rozważań należy uznać za niecelowe. Dla przejrzystości wyводу podsumowano jedynie rozważania przeprowadzone przez W. Popiołka oraz M. Zachariasiewicza. Wskazani autorzy przedstawili następujące koncepcje dotyczące tego, jakie prawo byłoby prawem właściwym dla skargi pauliańskiej:

- a. Skarga pauliańska – ze względu na swój ochronny charakter – mogłaby zostać przyporządkowana prawu właściwemu dla wiarygodności podlegającej ochronie (uzasadnieniem w tym przypadku jest potrzeba ochrony praw wierzyciela);

⁵⁴⁷ A. Gołąb: *Forum executionis contractus w sprawie o udzielenie ochrony pauliańskiej w świetle rozporządzenia Bruksela Ia*. W: *Wykonanie zobowiązań. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Adamowi Brzozowskiemu*. Red. K. Bilewska, D. Krekora-Zajac. Warszawa 2021, s. 139.

- b. Skarga pauliańska mogłaby podlegać prawu właściwemu dla czynności, która ma być wzruszona skargą pauliańską (uzasadnieniem w tym przypadku jest potrzeba ochrony praw osoby trzeciej);
- c. W przypadku przyjęcia, że skarga pauliańska mogłaby być kwalifikowana jako uprawnienie wierzyciela mające na celu przeciwdziałanie skutkom deliktu dłużnika i osoby trzeciej, mogłaby ona zostać poddana prawu państwa, w którym doszło do popełnienia czynu stanowiącego ów delikt;
- d. Skarga pauliańska mogłaby również zostać poddana prawu miejsca położenia składników majątkowych, które zostały przeniesione przez dłużnika na rzecz osoby trzeciej, a których brak w majątku dłużnika powoduje pokrzywdzenie wierzyciela;
- e. Niekiedy proponuje się również poddanie skargi pauliańskiej prawu państwa, w którym skupiają się główne interesy dłużnika;
- f. Możliwe byłoby przyjęcie reguły najściślejszego związku, czyli poddanie skargi pauliańskiej prawu państwa, które wykazuje w okolicznościach konkretnego stanu faktycznego najściślejszy związek z prowadzonym postępowaniem;
- g. Pogodzenie sprzecznych interesów wierzyciela i osoby trzeciej możliwe byłoby wyłącznie w sytuacji kumulatywnego lub równoległego zastosowania wchodzących w grę statutów⁵⁴⁸.

Spośród przedstawionych powyżej siedmiu koncepcji dotyczących tego, jakie prawo będzie właściwe dla skargi pauliańskiej, w polskiej doktrynie rozważane są w zasadzie dwie – statut chronionej wierzytelności i statut czynności fraudacyjnej. Pozostałe koncepcje zostały natomiast odrzucone jako niemożliwe do pogodzenia z istotą skargi pauliańskiej w polskim porządku prawnym. Zwolennikiem pierwszego z poglądów jest M. Pazdan, który wskazuje, że roszczenie o uznanie czynności dłużnika dokonanej z pokrzywdzeniem wierzycieli za bezskuteczną należy włączyć do zakresu statutu roszczenia podlegającego ochronie⁵⁴⁹. Prawo właściwe dla chronionej skargą wierzytelności (czyli statut wierzytelności) rozstrzyga w szczególności o tym, czy wierzytelność już i jeszcze istnieje, komu i wobec kogo przysługuje, jaką ma treść (jakie

⁵⁴⁸ W. Popiołek, M. Zachariasiewicz: *Prawo właściwe dla roszczenia o uznanie umowy za bezskuteczną – skarga pauliańska w prawie prywatnym międzynarodowym*. „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego”, 2012, nr 11, s. 122–131.

⁵⁴⁹ M. Pazdan: *Poszukiwanie prawa właściwego do oceny skargi pauliańskiej*. W: *Rozprawy cywilistyczne: księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Edwardowi Drozdowi*. M. Pecyna, J. Pisuliński, M. Podrecka. Warszawa 2013, s. 763 i nast.

w jej ramach przysługują wierzycielowi roszczenia i jakie ciążą na dłużniku obowiązki). Wyznacza ono pozycję stron w stosunku zobowiązaniowym. Określa też środki służące do ochrony wierzytelności jako prawa podmiotowe oraz wyznacza zarzuty służące dłużnikowi. Decyduje wreszcie o zbywalności wierzytelności, jej ograniczeniach i wyłączeniach. Za przyjęciem do oceny skargi pauliańskiej statutu wierzytelności przemawia również jej akcesoryjny względem wierzytelności charakter⁵⁵⁰.

Drugi z poglądów reprezentowany przez M. Pilicha opiera się na założeniu, że prawo właściwe do rozpoznania roszczenia ze skargi pauliańskiej powinno być wyznaczone przez statut czynności fraudacyjnej, a ściślej skutków zaskarżonej czynności⁵⁵¹. W przypadku rozporządzenia nieruchomości statutom skutków zaskarżonej czynności będzie na ogół prawo państwa, w którym położony jest zbywany składnik majątku, co wydaje się być rozwiązaniem stwarzającym zarówno po stronie wierzyciela, jak i osoby trzeciej stosunkowo dużą pewność co do właściwego prawa⁵⁵². Jednocześnie argumentem przemawiającym za przyjęciem tego rozwiązania jest fakt, że skarga pauliańska nie stanowi rozwiązania zaliczanego ani do sfery kontraktowej, ani do sfery deliktowej, lecz jest instytucją swoistą, dla której „punktem ciężkości” jest lokalizacja aktywów służących ewentualnemu zaspokojeniu roszczenia⁵⁵³. Ten drugi pogląd zyskał aprobatę w orzecznictwie Sądu Najwyższego, który uznał, że normą wskazującą prawo właściwe dla akcji pauliańskiej jest norma kolizyjna wyznaczająca prawo właściwe dla skutku przysparzającego zaskarżonej czynności dłużnika⁵⁵⁴. Gdy rozporządzenie polega na przeniesieniu własności z dłużnika na osobę trzecią, prawem właściwym dla zaskarżenia przez wierzyciela czynności powodującej ten skutek jest statut rzeczowy wyznaczony przez miejsce, w którym znajduje się przedmiot własności⁵⁵⁵.

Trzeci z funkcjonujących w doktrynie poglądów stanowi rozwiązanie pośrednie pomiędzy prezentowanymi powyżej i z tego względu zasługuje na aprobatę. Opiera się on na założeniu, że konieczne jest kolizyjnoprawne rozszczepienie instytucji skargi pauliańskiej i poddanie poszczególnych jej elementów różnym systemom prawnym. Do

⁵⁵⁰ Ibidem, s. 766.

⁵⁵¹ M. Pilich: *Glosa do Wyroku Sadu Najwyższego z dnia 29 listopada 2012 r., II CSK 96/12*. „OSP”, 2014, 11, 102, s. 1430.

⁵⁵² Ibidem, s. 1430.

⁵⁵³ Ibidem, s. 1431.

⁵⁵⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 listopada 2012 r., II CSK 96/12, LEX nr 1288638.

⁵⁵⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 marca 2013 r., V CSK 416/12, LEX nr 1331381.

zwolenników tej koncepcji należy zaliczyć W. Popiołka oraz M. Zachariasiewicza, którzy przyjmują, że do statutu wierzytelności polegającej ochronie przyporządkowane mogą być następujące kwestie (z uwzględnieniem możliwości ewentualnej korekty kolizyjnoprawnej ze względu na szczególne okoliczności danej sprawy): jakie wierzytelności i o jakich cechach mogą być chronione za pomocą skargi pauliańskiej; przesłanki skargi pauliańskiej; rodzaj instytucji prawnej, którą może posłużyć się wierzyciel w celu wzruszenia krzywdzącej go czynności; termin na wystąpienie z roszczeniem i skutki jego upływu⁵⁵⁶. Do statutu czynności fraudacyjnej należy natomiast przyporządkować kwestie: skutków uwzględnienia skargi pauliańskiej dla wzruszanej czynności (czy będzie to nieważność, czy bezskuteczność, czy też inny rodzaj sankcji np. sankcja odszkodowawcza); stosunku powstałego między dłużnikiem a osobą trzecią w wyniku uwzględnienia skargi oraz uprawnień przysługujących wierzycielowi wobec osoby trzeciej⁵⁵⁷.

5.6. Zabezpieczenie roszczenia

Jak było to już przedstawiane powyżej, w sytuacji gdy dłużnik dokona z osobą trzecią czynności fraudacyjnej, wierzycielowi przysługuje uprawnienie do wystąpienia z powództwem opartym o art. 527 k.c. przeciwko osobie trzeciej o uznanie dokonanej czynności za bezskuteczną wobec niego. Następnie w przypadku uwzględnienia roszczenia wierzyciela przez sąd, na podstawie art. 532 k.c. przysługuje mu prawo pierwszeństwa zaspokojenia z przedmiotu czynności fraudacyjnej przed innymi wierzycielami osoby trzeciej. Skoro art. 532 k.c. wiąże zaspokojenie wierzyciela pauliańskiego z przedmiotem czynności fraudacyjnej, to niezwykle istotnego znaczenia nabiera fakt, czy przedmiot tej czynności będzie nadal znajdował się w majątku osoby trzeciej, czy też osoba ta rozporządzi nim na rzecz kolejnej osoby lub też obciąży go prawem na rzecz kolejnej osoby. Dla wierzyciela kluczowe powinno być zatem uzyskanie zabezpieczenia dochodzonego przez niego roszczenia od osoby trzeciej, tak aby nie narazić się na konieczność kierowania procesu przeciwko osobie czwartej, gdzie wymagane jest wykazanie zaostrzonych przesłanek, o których mowa w art. 531 § 2 k.c.

Dla dalszych rozważań dotyczących zabezpieczenia roszczeń w sprawach ze skargi pauliańskiej istotne znaczenie ma, czy do zbycia przedmiotu czynności

⁵⁵⁶ W. Popiołek, M. Zachariasiewicz: *Prawo właściwe...*, s. 135–137.

⁵⁵⁷ *Ibidem*, s. 137–138.

fraudacyjnej dochodzi w trakcie trwającego już postępowania o uznanie czynności za bezskuteczną, czy też przed wszczęciem tego postępowania (a bardziej precyzyjnie – przed doręczeniem pozwu w tym postępowaniu). Jeżeli do rozporządzenia dochodziłoby w trakcie trwającego postępowania, wtedy rozważać można byłoby w drodze analogii zastosowanie do takiej sytuacji art. 192 pkt 3 k.p.c. Jeżeli natomiast do zbycia przedmiotu czynności fraudacyjnej dochodziłoby przed wszczęciem postępowania o uznanie czynności za bezskuteczną, w takiej sytuacji wierzyciel zdany byłby na konieczność wytoczenia powództwa przeciwko osobie, na rzecz której nastąpiło rozporządzenie (art. 531 § 2 k.c.) lub musiałby próbować pociągnąć do odpowiedzialności osobę trzecią z innego tytułu np. bezpodstawnego wzbogacenia.

Jak się wydaje, istnieją argumenty pozwalające na przyjęcie, że w przypadku zbycia w toku procesu pauliańskiego przez osobę trzecią na rzecz osoby czwartej przedmiotu czynności fraudacyjnej, czynność ta będzie objęta zakresem stosowanego w drodze analogii art. 192 pkt 3 k.p.c., przewidującego, że zbycie w toku sprawy rzeczy lub prawa, objętych sporem, nie ma wpływu na dalszy bieg sprawy, a nabywca może wejść na miejsce zbywcy za zezwoleniem strony przeciwnej⁵⁵⁸. O możliwości zastosowania wskazanego przepisu do spraw ze skargi pauliańskiej aprobuje wypowiedział się A. Olaś⁵⁵⁹. Przyjęcie tego rozwiązania skutecznie zabezpiecza wierzyciela pauliańskiego przed rozporządzeniem w toku procesu przez osobę trzecią przedmiotem czynności fraudacyjnej. Skutek opisany w art. 192 pkt 3 k.p.c. powstaje jednak dopiero z chwilą doręczenia odpisu pozwu pozwanemu. Jeżeli zatem osoba trzecia rozporządzi przedmiotem czynności fraudacyjnej jeszcze przed doręczeniem odpisu pozwu, to wierzyciel nie będzie mógł skorzystać z treści 192 pkt 3 k.p.c. i będzie musiał dochodzić zaspokojenia od osoby czwartej lub alternatywnie będzie musiał wystąpić do osoby trzeciej z roszczeniem z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia (kwestia ta również została szerzej opisana poniżej). W celu uniknięcia tych negatywnych konsekwencji

⁵⁵⁸ Z tak postawioną tezą nie zgadza się E. Gniewek, który wskazuje, że nawet zastosowanie art. 192 pkt 3 k.p.c. nie oznacza automatycznego rozciągnięcia materialnoprawnych skutków orzeczenia uwzględniającego roszczenie pauliańskie na czynność kolejnego rozporządzenia dokonanego na rzecz osoby czwartej, niewystępującej w dotychczasowym procesie w charakterze pozwanej. Zdaniem tego autora stosowanie przepisów o zabezpieczeniu jest zatem nawet jeszcze istotniejsze, gdyż zabezpiecza prawidłowy tok postępowania o uznanie czynności za bezskuteczną i umożliwia wykonanie zapadłego w tym postępowaniu orzeczenia. E. Gniewek: *Zabezpieczenie roszczenia pauliańskiego*. W: *Rozprawy z prawa prywatnego, prawa o notariacie i prawa europejskiego ofiarowane Panu Rejentowi Romualdowi Szytkowi*. Red. E. Drozd, A. Oleszko, M. Pazdan. Kluczbork 2007, s. 114.

⁵⁵⁹ A. Olaś: „Rzecz lub prawo objęte sporem” w rozumieniu art. 192 pkt 3 Kodeksu postępowania cywilnego w sprawie ze skargi pauliańskiej. „PPC”, 2023, nr 1, s. 40.

wierzyciel pauliański może złożyć do sądu wraz z pozwem – albo jeszcze przed jego wniesieniem – wniosek o udzielenie zabezpieczenia na podstawie art. 730 k.p.c.

Udzielenie zabezpieczenia jest możliwe w sytuacji, gdy wierzyciel uprawdopodobni roszczenie, co w sprawach ze skargi pauliańskiej sprowadza się do tego, że zobowiązany jest on do udowodnienia, że przysługuje mu wierzytelność w stosunku do dłużnika, dłużnik dokonał z osobą trzecią czynności prawnej, przy czym dłużnik, dokonując tej czynności, miał świadomość, że działa z pokrzywdzeniem wierzycieli (ze względu np. na fakt, że wskazana czynność doprowadziła do jego niewypłacalności w rozumieniu art. 527 § 2 k.c.), a osoba trzecia ma świadomość lub z łatwością może dowiedzieć się, że dłużnik działał ze świadomości pokrzywdzenia wierzycieli. Druga przesłanka, która musi zostać spełniona, to uprawdopodobnienie interesu prawnego w udzieleniu zabezpieczenia, która powinna przejawiać się tym, że istnieje realna obawa zbycia lub obciążenia przedmiotu czynności fraudacyjnej, czego konsekwencją będzie uniemożliwienie lub utrudnienie egzekucji w przyszłości⁵⁶⁰.

Jeżeli wskazane przesłanki będą spełnione, sąd może udzielić zabezpieczenia, które może mieć między innymi formę ustanowienia zakazu zbywania lub obciążania nieruchomości⁵⁶¹; nakazania wpisania w księdze wieczystej ostrzeżenia o toczącym się

⁵⁶⁰ M. Bik: *Zabezpieczenie roszczenia ze skargi pauliańskiej w przypadku wyzbycia się przez dłużnika nieruchomości*. „PPC”, 2014, nr 3, s. 380–381.

⁵⁶¹ Ta forma zabezpieczenia określana jest w doktrynie jako najodpowiedniejsza forma zabezpieczenia. Dodatkowo wskazuje się, że ustanowienie zakazu rozporządzania przedmiotem czynności fraudacyjnej, w odniesieniu do nieruchomości, powinno być połączone z wpisem odpowiedniego ostrzeżenia w księdze wieczystej. E. Gniewek: *Zabezpieczenie roszczenia...*, s. 123. T. Szanciło: *Zabezpieczenie roszczenia ze skargi pauliańskiej*. „PS”, 2019, nr 4, s. 17. A. Żelazna: *Darowizna lokalu...*, s. 22.

postępowaniu⁵⁶² lub obciążenia nieruchomości hipoteką przymusową⁵⁶³. O sposobie udzielanego zabezpieczenia ostatecznie będą decydowały dwie kwestie – co jest

⁵⁶² W doktrynie dopuszcza się wpisanie takiego ostrzeżenia w księdze wieczystej, jednak tego rodzaju zabezpieczenie oceniane jest jako nieskuteczne, gdyż informuje tylko o wszczęciu postępowania na podstawie skargi pauliańskiej wierzyciela. Dla potencjalnego nabywcy nie zawiera jednak informacji o jakichkolwiek ograniczeniach rozporządzania nieruchomością. Uznaje się zatem, że ostrzeżenie o toczącym się procesie nie daje wierzycielowi żadnej dalszej ochrony i nie stanowi zabezpieczenia jego roszczenia pauliańskiego. E. Gniewek: *Zabezpieczenie...*, s. 127. W ocenie autora rozprawy wpisanie takiego ostrzeżenia może mieć wyłącznie znaczenie w kontekście oceny ewentualnej złej wiary nabywcy takiej nieruchomości na podstawie art. 531 § 2 k.c. Kwestia możliwości ujawnienia w treści księgi wieczystej wynikającego z art. 532 k.c. prawa wierzyciela do dochodzenia zaspokojenia z nieruchomości nie jest traktowana w wypowiedziach judykatury jednolicie. Podstawą istniejących w tym zakresie rozbieżności jest brak wyraźnej ustawowej przesłanki do dokonania takiego wpisu. Z tego też względu Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 26 października 2005 r., V CK 776/04 (LEX nr 178229) wskazuje, że prawo wierzyciela do dochodzenia zaspokojenia, przewidziane w art. 532 k.c., w przypadku gdy dotyczy nieruchomości, może być ujawnione w księdze wieczystej, pomimo tego że wniosek wydaje się być sprzeczny z treścią art. 16 u.k.w.h. Bliższa analiza treści art. 16 u.k.w.h. i to zarówno według zasad wykładni językowej, jak i w szczególności - funkcjonalnej, narzuca odmienną jednak dopuszczalność ujawnienia w treści księgi wieczystej uprawnienia wynikającego z art. 532 k.c. Zdaniem Sądu Najwyższego prawo nabyte ze skargi pauliańskiej zasługuje na skuteczność, o której mowa w art. 17 u.k.w.h., z uwagi na jego charakter i cel zbieżny z celami, którym służy prowadzenie ksiąg wieczystych (art. 1 ust. 1 u.k.w.h.). Ujawnienie prawa wierzyciela do zaspokojenia się z nieruchomości osoby trzeciej zabezpiecza ponadto wierzyciela przed ewentualnością występowania ze skargą pauliańską przeciwko kolejnemu nabywcy nieruchomości. Podobne stanowisko w zakresie możliwości wpisu ostrzeżenia o toczącym się postępowaniu zajmuje Sąd Apelacyjny w Warszawie oraz Sąd Okręgowy w Gdańsku. Wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z dnia 27 lutego 2018 r., XXVII Ca 2015/16, LEX nr 2502687. Postanowienie Sądu Okręgowego w Gdańsku z dnia 16 czerwca 2011 r., III Ca 542/11, LEX nr 1713902. W tym zakresie przytoczyć można także orzeczenie Sądu Apelacyjnego w Lublinie, który w trafny sposób wyjaśnia charakter prawa wierzyciela w postępowaniu ze skargi pauliańskiej i wyjaśnia dlaczego prawo to może być chronione poprzez jego ujawnienie w księdze wieczystej. Prawo wierzyciela, które powstało w wyniku uwzględnienia roszczenia z art. 527 § 1 k.c., pomimo że ma charakter obligacyjny, związane jest ze swej istoty z nieruchomością osoby trzeciej. W tym integralnym związaniu prawa osobistego wierzyciela z nieruchomością, wyrażającym się w ograniczeniu osoby trzeciej w możliwości korzystania z przysługującego jej prawa własności, prezentuje swego rodzaju „urzeczowienie” prawa wierzyciela na kształt praw osób uprawnionych wobec właściciela nieruchomości z najmu, dzierżawy, pierwokupu, dożywocia czy odkupu. Funkcję gwaranta zabezpieczającego *erga omnes* realizację prawa i art. 532 k.c. może spełniać wpis o skutkach z art. 17 u.k.w.h. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 25 lutego 2016 r., I ACa 1039/15, LEX nr 2019898. Z drugiej jednak strony Sąd Okręgowy w Krakowie w postanowieniu z dnia 20 sierpnia 2018 r., II Ca 1456/18 (LEX nr 2583250) wskazuje na konieczność istnienia (wyraźnej) ustawowej podstawy do ujawniania praw osobistych i roszczeń, dlatego też wniosek o wpis roszczenia o wydanie nieruchomości nie może zostać uwzględniony.

⁵⁶³ M. Bik: *Zabezpieczenie...*, s. 383-394. G. Filcek: *Hipoteka przymusowa na nieruchomości będącej majątkiem wspólnym małżonków w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego*. „PS”, 1996, nr 4, s. 40. J. Pisuliński: *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 18 maja 1995 r.*, III CZP 63/95. „Rejent”, 1996, nr 2, s. 120. A. Przędzek: *Problematyka podstaw ustanowienia znowelizowanej hipoteki przymusowej jako zabezpieczenie wierzytelności publicznoprawnych w postępowaniu wieczystoksięgowym*. „MoP”, 2013, nr 13, s. 724. I. Heropolitańska: *Prawne zabezpieczenia zapłaty wierzytelności*. Warszawa 2014, s. 697. M. Sychowicz: *O charakterze prawnym hipoteki przymusowej i postępowania o jej ustanowienie*. W: *Ars et usus Księga pamiątkowa ku czci Sędziego Stanisława Rudnickiego*. Warszawa 2005, s. 263. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 czerwca 2013 r., V CSK 347/12, LEX nr 1381043. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 21 sierpnia 2013 r., II CSK 17/1, OSNC 2014/5/50. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 listopada 2014 r., V CSK 76/14, LEX nr 1583511. H. Ciepla: *Hipoteka przymusowa po nowelizacji*. „Monitor Prawa Bankowego”, 2011, nr 4, s. 66. J. Kisielińska: *Wpis hipoteki przymusowej na zabezpieczenie roszczenia pauliańskiego. Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z 7 listopada 2014 r.*, str/14. „Monitor Prawa Bankowego”, 2016, nr 3, s. 49. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 listopada 2020 r., III CSK 32/18, LEX nr 3080069. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 18 maja 2012 r., IV CSK

przedmiotem czynności fraudacyjnej, a zatem na jakim składniku majątku osoby trzeciej takie zabezpieczenie miałyby być udzielone oraz to czy uznamy, że zabezpieczenie w ramach skargi pauliańskiej udzielane jest na podstawie przepisów o zabezpieczeniu roszczeń pieniężnych czy niepieniężnych.

Ostatecznie jednak kwestia tego, jakie formy zabezpieczenia roszczenia będą mogły znaleźć zastosowanie, będzie uzależnione od centralnego zagadnienia skargi pauliańskiej, czyli tego, co stanowi przedmiot roszczenia w tego typu procesie. Przykładowo można wskazać, że T. Szanciło opowiada się za brakiem możliwości ustanowienia hipoteki przymusowej na nieruchomości, która stanowiła przedmiot czynności fraudacyjnej jako zabezpieczenia roszczenia pauliańskiego, a to ze względu na fakt, że hipoteka przymusowa może jedynie zabezpieczać wierzytelność pieniężną, a takowa według wskazanego autora nie przysługuje wierzycielowi pauliańskiemu względem osoby trzeciej. Zdaniem T. Szanciło właściwym sposobem zabezpieczenia będzie w tym przypadku jedynie zakaz zbywania i obciążania rzeczy⁵⁶⁴. Zbliżone stanowisko zajmuje również J. Kisielińska, która także opowiada się za brakiem możliwości ustanowienia hipoteki przymusowej w celu zabezpieczenia roszczenia pauliańskiego⁵⁶⁵. W ocenie autorów opowiadających się za stosowaniem tej koncepcji zabezpieczenie będzie odbywało się na podstawie przepisów art. 755 i nast. k.p.c.⁵⁶⁶.

Gdyby przyjąć, zgodnie z poglądem prezentowanym przez autora niniejszej rozprawy, że wraz z żądaniem uznania czynności za bezskuteczną, pozew powinien również zawierać zasądzenie od osoby trzeciej określonej kwoty z jednoczesnym powołaniem się na ograniczenie odpowiedzialności wynikającym z art. 319 k.p.c., wtedy zastosowanie do zabezpieczenia tego roszczenia będą mogły mieć przepisy art. 747 i nast. k.p.c. Jeżeli natomiast przyjąć, że ze skargą pauliańską połączony jest powstający *ex lege*

560/11, OSNC 2013/2/21. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 4 lutego 2015 r., IV CSK 170/14, LEX nr 1653768. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 czerwca 2019 r., V CSK 152/18, LEX nr 2687810. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 czerwca 2013 r., V CSK 347/12, LEX nr 1381043.

⁵⁶⁴ T. Szanciło: *Zabezpieczenie roszczenia...*, s. 19-20. Podobną tezę o braku możliwości zabezpieczenia roszczenia ze skargi pauliańskiej hipoteką przymusową wypowiada Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 7 listopada 2014 r. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 listopada 2014 r., IV CSK 76/14, LEX nr 1583511.

⁵⁶⁵ J. Kisielińska: *Wpis hipoteki...*, s. 48.

⁵⁶⁶ T. Szanciło przyjmuje, że niewątpliwie roszczenie ze skargi pauliańskiej ma charakter majątkowy, ale niepieniężny, a więc zastosowanie do niego znajduje art. 755 § 1 k.p.c., zawierający otwarty katalog sposobów zabezpieczeń. T. Szanciło: *Zabezpieczenie roszczenia...*, s. 17.

obowiązek znoszenia egzekucji, to wtedy stosowne będzie zastosowanie przepisów o zabezpieczeniu roszczeń niepieniężnych⁵⁶⁷.

5.7. Relacja skargi pauliańskiej do postępowania upadłościowego

W ramach niniejszego opracowania szczegółowo podejmowana będzie jeszcze problematyka skargi pauliańskiej w postępowaniu upadłościowym, natomiast w ramach niniejszej części opracowania rozważane będą kwestie wpływu ogłoszenia upadłości wobec jednego z trzech podmiotów zaangażowanych w postępowanie ze skargi pauliańskiej. Największe prawdopodobieństwo ogłoszenia upadłości zachodzi oczywiście wobec dłużnika, co wynika zresztą z samej konstrukcji skargi jako instrumentu ustanowionego dla ochrony wierzyciela przed niewypłacalnością dłużnika. Skarga pauliańska utożsamia zresztą pokrzywdzenie wierzyciela z niewypłacalnością dłużnika (art. 527 § 2 k.c.).

Kwestią, która może budzić istotne wątpliwości, jest wpływ ogłoszenia przez dłużnika upadłości na tok postępowania ze skargi pauliańskiej. Z jednej strony mogłoby się wydawać, że ze względu na brak legitymacji dłużnika do występowania w sprawach ze skargi pauliańskiej ogłoszenie jego upadłości będzie pozostawało bez wpływu na dalszy tok postępowania, jednak w ocenie autora niniejszej rozprawy takie rozumienie nie jest prawidłowe i nie uwzględnia treści art. 133 p.u., który upoważnia syndyka do wstąpienia w miejsce wierzyciela w tym procesie⁵⁶⁸. Co więcej, powołując się na argumenty z rozdziału 9, autor niniejszej dysertacji uważa, że nawet w sytuacji gdy syndyk nie zdecyduje się na wstąpienie w miejsce wierzyciela do postępowania pauliańskiego, to i tak w przypadku uzyskania przez wierzyciela pozytywnego wyroku pauliańskiego będzie on miał na podstawie art. 134 p.u. obowiązek przekazania korzyści majątkowej do masy upadłości. Tym samym autor niniejszej dysertacji uważa, że z chwilą ogłoszenia upadłości dłużnika postępowanie ze skargi pauliańskiej staje się, chociażby pośrednio postępowaniem dotyczącym masy. W doktrynie natomiast dość powszechnie przyjmuje się, że w sprawach dotyczących masy upadłości zastosowanie

⁵⁶⁷ W. Klawon: *Skarga pauliańska – zagadnienia zabezpieczenia i egzekucji sądowej*. W: *W poszukiwaniu prawa dobrego i sprawiedliwego. Księga pamiątkowa ku czci Jana Tredera*. Red. K. Lubiński, Warszawa 2013, s. 531-532.

⁵⁶⁸ K. Ochocińska: *Wpływ ogłoszenia upadłości dłużnika na proces pauliański – glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 28.05.2021 r., III CSKP 28/21*. „Glosa”, 2022, nr 2, s. 46.

znajdzie art. 174 § 1 pkt 4 k.p.c.⁵⁶⁹. W judykaturze wyrażane są jednak poglądy, że w sytuacji gdy dojdzie do upadłości dłużnika, rzeczą Sądu jest jedynie zawiadomienie syndyka o toczącym się postępowaniu i zakreślenie mu terminu pozwalającego na podjęcie racjonalnej decyzji co do celowości skorzystania z przysługującego mu uprawnienia wstąpienia do procesu w charakterze powoda (art. 133 ust. 1 p.u.)⁵⁷⁰. Jednak w ocenie autora niniejszej rozprawy samo zawiadomienie nie może być uznane za wystarczające, gdyż postępowanie w takim przypadku – przynajmniej do czasu podjęcia przez syndyka decyzji, czy wstępuje do tego postępowania, czy też nie, nie będzie mogło się toczyć, a tym samym powinno podlegać zawieszeniu.

Druga z wymagających omówienia sytuacji dotyczy przypadku, kiedy ogłoszenie upadłości następuje wobec wierzyciela, będącego powodem w sprawie dotyczącej skargi pauliańskiej. Pierwszym skutkiem ogłoszenia upadłości wobec wierzyciela będzie zawieszenie toczącego się postępowania poprzez wydanie w tym przedmiocie przez sąd z urzędu postanowienia na podstawie art. 174 § 1 pkt 4 k.p.c.⁵⁷¹. Z chwilą ustalenia osoby pełniącej funkcję syndyka dojdzie do podjęcia wskazanego postępowania z urzędu na podstawie art. 180 § 1 pkt 5 k.p.c. Jednocześnie skutkiem ogłoszenia upadłości jest utrata przez wierzyciela legitymacji procesowej formalnej, a postępowanie na podstawie art. 144 p.u. może być prowadzone wyłącznie przez syndyka. W takim przypadku dojdzie do sytuacji rozejścia się legitymacji procesowej formalnej, gdyż uprawniony do występowania w imieniu masy upadłości jest wyłącznie syndyk. Jednak w znaczeniu materialnym stroną postępowania nadal pozostaje upadły jako strona stosunku prawnego, którego postępowanie dotyczy.

Trzecia możliwa konfiguracja, w której ogłoszenie upadłości może mieć wpływ na bieg postępowania ze skargi pauliańskiej, to przypadek, kiedy ogłoszona zostaje upadłość osoby trzeciej, a więc pozwanego w procesie pauliańskim. W takiej sytuacji, powstaje pytanie, czy postępowanie będzie dotyczyło masy upadłości, a zatem czy będzie ono podlegało zawieszeniu na podstawie art. 174 k.p.c. Dyspozycję w tym zakresie zawiera art. 145 p.u., zgodnie z którym postępowanie sądowe, w sprawie wszczętej przeciwko upadłemu przed dniem ogłoszenia upadłości o wierzytelność, która podlega

⁵⁶⁹ T. Szczurowski: *Wpływ ogłoszenia upadłości na postępowanie cywilne dotyczące wierzytelności wobec upadłego*. „PUG”, 2022, nr 11, s. 43.

⁵⁷⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 maja 2021 r., III CSKP 28/21, LEX nr 3219858.

⁵⁷¹ A. Hrycaj *Wpływ postępowania upadłościowego na wszczynanie i dalsze prowadzenie postępowań cywilnych*. „HUK. Czasopismo Kwartalne Całego Prawa Handlowego, Upadłościowego oraz Rynku Kapitałowego.” 2008 nr 2, s. 191.

zgłoszeniu do masy upadłości, może być podjęte przeciwko syndykowi tylko w przypadku, gdy w postępowaniu upadłościowym wierzytelność ta po wyczerpaniu trybu określonego ustawą nie zostanie umieszczona na liście wierzytelności. Zastosowanie wskazanego przepisu uzależnione będzie zatem od tego, czy w przypadku roszczenia pauliańskiego można mówić o jakiegokolwiek wierzytelności, a nawet jeżeli można mówić o wierzytelności, to kontrowersyjna pozostaje chwila jej powstania – nawet przyjęcie prezentowanej przez autora niniejszej dysertacji koncepcji o zmianie stosunku prawnego łączącego wierzyciela i dłużnika poprzez objęcie tym stosunkiem osoby trzeciej, nie niweluje tego problemu, gdyż zmiana stosunku prawnego następuje z chwilą wydania przez sąd wyroku (który ma charakter konstytutywny), a tym samym o istnieniu wierzytelności wobec osoby trzeciej można będzie mówić dopiero od chwili wydania wyroku. W sytuacji, w której nie jest możliwe zidentyfikowanie istnienia wierzytelności, należałoby się opowiedzieć za tym, że syndyk powinien wstąpić do takiego postępowania w charakterze pozwanego na podstawie art. 144 p.u., a postępowanie powinno zostać podjęte przez sąd na podstawie art. 180 § 1 pkt 5 lit. b k.p.c. i toczyć się dalej.

W kontekście rozważań o wpływie ogłoszenia upadłości na bieg postępowania pauliańskiego, w szczególności na etapie postępowania egzekucyjnego, istotne znaczenie ma przyjęcie jednej z możliwych koncepcji dotyczących zaspokojenia wierzyciela pauliańskiego. W tym zakresie autor dysertacji posłuży się dość dużym uproszczeniem, które zostanie rozwinięte w dalszej części niniejszej pracy (rozdział VII), przyjmując, że istnieją dwa poglądy na zaspokojenie wierzyciela pauliańskiego. Pierwszy, opiera się na założeniu, że zaspokojenie następuje w toku postępowania egzekucyjnego prowadzonego przeciwko dłużnikowi i drugi, opierający się na założeniu, że zaspokojenie następuje w toku postępowania egzekucyjnego prowadzonego przeciwko osobie trzeciej. Wskazane rozróżnienie ma o tyle istotne znaczenie, że inne będą konsekwencje ogłoszenia upadłości dłużnika dla postępowania egzekucyjnego toczzonego przeciwko temu dłużnikowi, a inne gdy postępowanie egzekucyjne toczy się przeciwko osobie trzeciej. Akceptacja poglądu, że postępowanie egzekucyjne toczony jest przeciwko dłużnikowi powoduje, że w sytuacji, gdy dojdzie do ogłoszenia upadłości tego dłużnika, postępowanie egzekucyjne będzie podlegało zawieszeniu z mocy prawa na podstawie art. 146 p.u. W sytuacji natomiast skierowania egzekucji w stosunku do dłużnika, a następnie ogłoszenia upadłości osoby trzeciej sytuacja będzie kształtowała się nieco odmiennie. Co prawda dłużnik będzie traktowany jak właściciel przedmiotu czynności fraudacyjnej, to jednak

przedmiot ten nadal znajdował się będzie w posiadaniu osoby trzeciej. Skoro wskazany przedmiot w relacjach wierzyciel – dłużnik – osoba trzecia jest własnością dłużnika i to w ramach postępowania egzekucyjnego prowadzonego przeciwko temu dłużnikowi dochodzi do zaspokojenia wierzyciela, to wierzycielowi powinna przysługiwać możliwość złożenia wniosku (a w konsekwencji również powództwa) o wyłączenie wskazanego składnika z masy upadłości na podstawie art. 72 p.u. w zw. z art. 70 i 73 p.u.⁵⁷². Autor niniejszej dysertacji nie uważa jednak, żeby takie rozwiązanie mogło być uznane za prawidłowe, gdyż wyłączenie mienia z masy upadłości ma skutek w stosunku do wszystkich wierzycieli upadłego, a nie tylko w relacjach wierzyciel – dłużnik – osoba trzecia. Nie jest zatem możliwe takie wyłączenie z masy upadłości, które miałyby skutek ograniczony podmiotowo. Tym samym w ocenie autora dysertacji jest to jeden z argumentów, który przesądza o tym, że koncepcja „pełnej” bezskuteczności i powrotu przedmiotu czynności fraudacyjnej do majątku wierzyciela nie może być uznana za prawidłową. Tym samym należy przyjąć, że wierzyciel powinien dochodzić zaspokojenia swojej wierzytelności z majątku osoby trzeciej. W takim przypadku, gdy dojdzie do ogłoszenia upadłości dłużnika, powstaną konsekwencje, o których mowa w art. 133 i 134 p.u., a które szczerzej zostały opisane w ramach rozdziałów 9.3. – 9.4. Jeżeli natomiast dojdzie do ogłoszenia upadłości osoby trzeciej, to w takim przypadku dochodzi *ex lege* do zawieszenia postępowania egzekucyjnego prowadzonego przeciwko osobie trzeciej na podstawie art. 146 p.u. Co więcej, na podstawie art. 39 p.u. możliwe jest zawieszenie postępowań egzekucyjnych toczących się w chwili zgłoszenia wniosku o ogłoszenie upadłości (czyli jeszcze przed wydaniem przez sąd postanowienia o ogłoszeniu upadłości). Takie rozwiązanie jest jednak krytykowane w doktrynie, gdyż zabezpieczenie majątku dłużnika⁵⁷³ przez zawieszenie postępowań egzekucyjnych jest krzywdzące w stosunku do wierzycieli, którzy wykazując należytą dbałość o swoje interesy, prowadzą egzekucję przeciwko dłużnikowi⁵⁷⁴. Autor dysertacji podziela wskazane stanowisko, choć w jego ocenie ma ono raczej charakter postulatu *de lege ferenda*.

⁵⁷² A. Hrycaj: *Przebieg postępowania dotyczący wyłączenia z masy upadłości*. PPH 2007 nr 7, s. 24-25.

⁵⁷³ Mowa tutaj o dłużniku w stosunku, do którego ma dojść do ogłoszenia upadłości. Korzystając z siatki pojęciowej skargi pauliańskiej dłużnikiem w tym rozumieniu będzie zarówno dłużnik (pauliański) jak i osoba trzecia.

⁵⁷⁴ A. Hrycaj: *Wpływ postępowania w przedmiocie ogłoszenia upadłości na postępowanie egzekucyjne*. „PPE” 2006 nr 7-8, s. 65-66.

Rozdział VI. WPLYW PRZEPISÓW PRAWA MATERIALNEGO NA DOCHODZENIE I ROZPOZNANIE ROSZCZENIA PAULIAŃSKIEGO

Jak już zostało to wielokrotnie wspomniane powyżej, skarga pauliańska ma za zadanie ochronę wierzyciela przed niełojalnym działaniem dłużnika, który wyzbywa się swojego majątku poprzez dokonywanie czynności z osobą trzecią⁵⁷⁵. Po spełnieniu przesłanek, które zostały omówione w rozdziale IV, wierzycielowi pauliańskiemu przysługuje uprawnienie na podstawie art. 527 k.c. do wystąpienia do sądu z roszczeniem procesowym o uznanie czynności fraudacyjnej za bezskuteczną wobec niego. Szerszego omówienia wymaga zatem, w jaki sposób wierzyciel pauliański może to uprawnienie zrealizować, na czym owa bezskuteczność polega, jak również to, w jaki sposób wierzyciel będzie mógł dochodzić zaspokojenia z majątku osoby trzeciej, w którym znajduje się przedmiot czynności fraudacyjnej.

6.1. Sposób wykonania prawa zaskarżenia

Kwestię sposobu wykonania prawa zaskarżenia opisuje art. 531 § 1 k.c., z którego wynika, że prawo zaskarżenia może być realizowane poprzez wystąpienie z powództwem o uznanie czynności prawnej dokonanej przez dłużnika z osobą trzecią za bezskuteczną lub w drodze zarzutu przeciwko osobie trzeciej. O ile pierwsza ze wskazanych dróg realizacji prawa zaskarżenia, czyli wystąpienia z powództwem przeciwko osobie trzeciej nie budzi wątpliwości, to wykonanie tego prawa w drodze zarzutu wymaga nieco szerszej analizy.

⁵⁷⁵ Nie zawsze jednak celowe wyzbywanie się majątku musi być przesłanką skargi pauliańskiej. W doktrynie podnosi się, że za pomocą skargi pauliańskiej może być zaskarżone np. wskazanie określonej osoby jako uposażonego w ramach umowy ubezpieczenia na życie. M. Krajewski: *Umowa ubezpieczenia. Art. 805-834 KC. Komentarz*. Warszawa 2004, s. 292. M. Fras: *Pozycja prawna osoby trzeciej w umowie ubezpieczenia na życie w prawie hiszpańskim na tle prawno-porównawczym*. W: *Kierunki rozwoju ubezpieczeń gospodarczych w Polsce*. B. Gnela, M. Szaraniec. Warszawa 2013, s. 242. B. Kucharski: *Ochrona spadkobierców, uprawnionych do zachowku oraz wierzycieli w razie wskazania uposażonego w umowie ubezpieczenia na życie*. „Prawo Asekuracyjne”, 2015, nr 1. Legalis. W doktrynie pojawiają się także poglądy, że przedmiotem skargi pauliańskiej może być zawarcie przez małżonków umowy majątkowej małżeńskiej. M. Łączkowska: *Umowa majątkowa małżeńska – glosa do Wyroku Sądu Najwyższego z dnia 28 kwietnia 2004 r., III CK 469/02*. „MOP”, 2007, nr 8. Legalis.

6.1.1. Dochodzenie roszczenia pauliańskiego w formie zarzutu

W doktrynie dość powszechnie przyjmuje się podział na zarzuty o charakterze materialnoprawnym i procesowym⁵⁷⁶. Co prawda w kodeksie postępowania cywilnego wprost wymienione i nazwane zostały zarzuty o charakterze formalnym (art. 221 i 222 k.p.c.), to jednak nie pozostawia wątpliwości, iż strony postępowania mogą podnosić także zarzuty, które swoje źródła mają w przepisach prawa materialnego. Jednym z takich zarzutów, co prawda nie nazwanym wprost jako zarzut materialny, jest opisany w art. 203¹ k.p.c. zarzut potrącenia.

W pierwszej kolejności należy zatem postawić pytanie, czy wykonanie prawa zaskarżenia opisanego w art. 527 w zw. z art. 531 § 1 k.c. wpisuje się we wskazany powyżej podział zarzutów, czy może jest to zarzut *sui generis* lub użycie w tym kontekście przez ustawodawcę pojęcia zarzutu jest niefortunne i należy go traktować w jeszcze inny sposób. Jak się wydaje, w tym zakresie możliwe byłoby przyjęcie dwóch koncepcji. Pierwszej, opierającej się na założeniu, że art. 531 § 1 k.c. nie kreuje nowego rodzaju zarzutu, lecz wpisuje się w podział na zarzuty materialnoprawne i procesowe jako odrębny zarzut albo jako podstawa dla zarzutu wygaśnięcia zobowiązania lub potrącenia⁵⁷⁷ oraz drugiej opierającej się właśnie na założeniu, że jest to zarzut *sui generis*.

Przyjęcie, że roszczenie pauliańskie może stanowić podstawę zarzutu wygaśnięcia zobowiązania lub potrącenia wymaga poczynienia pewnych założeń teoretycznych. Po pierwsze w takim przypadku konieczne byłoby uznanie, że z dochodzeniem roszczenia pauliańskiego połączone jest roszczenie o zasądzenie świadczenia, które przysługiwało wierzycielowi od dłużnika wobec osoby trzeciej. Dla skuteczności podniesienia takiego zarzutu konieczne byłoby również przyjęcie, że wskazane roszczenie jest wymagalne w chwili spełnienia przesłanek opisanych w ustawie, tj. w chwili dokonania przez dłużnika czynności fraudacyjnej z osobą trzecią. Uznanie dopuszczalności dochodzenia roszczenia pauliańskiego jako podstawy dla

⁵⁷⁶ W przepisach k.p.c. wielokrotnie jest mowa o zarzutach. Wprost uregulowany jest np. zarzut potrącenia.

⁵⁷⁷ Za takim rozumieniem dochodzenia skargi pauliańskiej w formie zarzutu opowiadał się J. Balken-Neuman. Wskazywał, że jeżeli między osobą trzecią a wierzycielem pauliańskim toczy się sprawa o zapłatę kwoty 20000 zł tytułem zwrotu pożyczki udzielonej przez osobę trzecią na rzecz wierzyciela pauliańskiego, to wierzyciel pauliański, korzystając ze zbiegu okoliczności zamiast wytaczać odrębne powództwo, może zarzucić osobie trzeciej, że jest mu dłużna 10000 zł z tego względu, że dokonała czynności fraudacyjnej i przez to wierzyciel poniósł szkodę w takiej wysokości. J. Balken-Neuman: *Zobowiązania: kodeks zobowiązań oraz 35 ustaw dodatkowych. Zarys systemu polskiego prawa obowiązkowego do nauki i praktyki*. Lwów 1934, s. 257.

zarzutu wygaśnięcia zobowiązania lub potrącenia prowadzi do bardziej generalnej tezy, że wykorzystanie skargi pauliańskiej jako zarzutu będzie co do zasady ograniczone wyłącznie do sytuacji, gdy pomiędzy wierzycielem pauliańskim a osobą trzecią toczy się lub będzie toczył się jakiś spór. Jeżeli w sporze tym osoba trzecia występuje jako powód, a wierzyciel pauliański jako pozwany, to wtedy wierzyciel pauliański będzie miał do wyboru co do zasady trzy drogi postępowania. Pierwszą, wystąpienie z nowym powództwem przeciwko osobie trzeciej, o uznanie czynności prawnej za bezskuteczną. Drugą, wystąpienie z pozwem wzajemnym, jeżeli spełnione są przesłanki wynikające z art. 204 k.p.c., również o uznanie danej czynności za bezskuteczną⁵⁷⁸. Trzecią polegającą na podniesieniu zarzutu potrącenia opartego na dokonaniu przez osobę trzecią z dłużnikiem czynności prawnej, który pokrzywdził wierzyciela. Ze względu jednak na ograniczenia w zakresie zgłaszania zarzutu potrącenia wynikające z art. 203¹ k.p.c., możliwość wykorzystania skargi pauliańskiej w takiej formie byłaby iluzoryczna⁵⁷⁹.

W ocenie autora niniejszej dysertacji koncepcja ta nie zasługuje na uwzględnienie i powinna zostać poddana krytyce. W pierwszej kolejności należy wskazać, że aby podnieść zarzut potrącenia, muszą być spełnione przesłanki wynikające z art. 498 k.c., a zatem muszą istnieć dwie wierzytelności, które w ramach potrącenia mogłyby zostać umorzone do wysokości wierzytelności niższej. Oznacza to, że dwie osoby muszą być względem siebie wierzycielami, ich wierzytelności muszą opiewać na pieniądze lub rzeczy oznaczone co do gatunku, obie wierzytelności muszą być zaskarżalne i wymagalne⁵⁸⁰. Warunki te nie są spełnione w przypadku skargi pauliańskiej.

⁵⁷⁸ Co do przesłanek powództwa wzajemnego: A. Torbus: *Roszczenia nadające się do potrącenia jako warunek dopuszczalności powództwa wzajemnego*. W: *Wokół problematyki cywilnoprosesowej. Studium teoretycznoprawne. Księga pamiątkowa dla uczczenia pracy naukowej Profesora Kazimierza Korzana*. A. Nowak. Katowice 2001, s. 268–269; M. Allerhand: *Powództwo wzajemne*. Warszawa 1938, s. 22. A. Czerwiński: *Powództwo wzajemne i zarzut potrącenia według Kpc*. Lwów 1935, s. 9; A. Czerwiński: *O związku pomiędzy powództwem wzajemnym i głównym*, „PPC”, 1934, nr 7, s. 202; M. Grynsztejn: *Postępowanie wywołane wytoczeniem powództwa wzajemnego*. „PPC”, 1935, nr 4, s. 112.

⁵⁷⁹ W kwestii przesłanek podniesienia zarzutu potrącenia: W. Jurcewicz: *Zarzut potrącenia w projekcie nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego*. „PiP”, 2019, z. 2, s. 82; M. Uliasz: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do ustawy z 4.7.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw*. Red. J. Gołaczyński, D. Szostek. Warszawa 2019, Legalis, art. 203¹, Nb. 10; Ł. Błaszczak: *Zarzut potrącenia w procesie cywilnym (art. 203¹ KPC)*. Warszawa 2019, s. 95; Ł. Błaszczak: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*. Red. E. Marszałkowska-Krześ. Warszawa 2019, Legalis, art. 203¹. A. Torbus: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do zmian 2019. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe*. Red. T. Zembruski. „WKP”, 2020, teza 3, 4 i 7 do art. 203¹; J. May: *Zarzut potrącenia w procesie cywilnym w obliczu nadchodzących zmian w kodeksie cywilnego*. W: *Postępowanie cywilne – wprowadzone i projektowane zmiany 2019*. G. Jędrejek, S. Kotas, F. Manikowski. Warszawa 2019, s. 30–31; A. Torbus: *Kilka uwag o naturze prawnej zarzutu potrącenia w rozwoju historycznym*. „PPC”, 2020, nr 3, s. 553.

⁵⁸⁰ S. Samolewicz: *Zarys polskiego prawa zobowiązań*. Lwów 1937, s. 86. K. Zagrobelny: *O przesłankach potrącenia (art. 498 k.c.)*. „PS”, 2005, nr 7–8, s. 42.

W odniesieniu do skargi pauliańskiej nie sposób w zasadzie mówić o istnieniu wierzytelności pomiędzy wierzycielem pauliańskim. Nawet przyjęcie koncepcji prezentowanej przez autora rozprawy, że skutkiem bezskuteczności jest roszczenie wierzyciela w stosunku do osoby trzeciej o zasądzenie świadczenia, nie niweluje tego problemu. Mając na uwadze fakt, że przesłanką roszczenia o zasądzenie jest wcześniejsze wydanie wyroku o charakterze kształtującym (choć w ocenie autora dysertacji roszczenia te mogą być dochodzone jednym pozwem i mają charakter sekwencyjny – uwzględnienie pierwszego roszczenia warunkuje uwzględnienie drugiego), nie sposób przyjąć, że roszczenie pauliańskie cechuje się wymagalnością, tak aby mogło stanowić podstawę dla zarzutu potrącenia lub wygaśnięcia zobowiązania.

Drugie możliwe rozwiązanie w ramach omawianej powyżej koncepcji jest zaliczenie zarzutu, o którym mowa w art. 531 § 1 k.c., jako samodzielnego zarzutu o charakterze materialnym. Do zwolenników tej koncepcji należy zaliczyć P. Grzegorzycyka i M. Walasika, którzy argumentują, że zarzut pauliański jest nośnikiem i wyrazem woli uprawnionego, zmierzającym do przeciwstawienia prawu przeciwnika własnego prawa ukierunkowanego na obezwładnienie prawa przeciwnika. Jeżeli zatem przeciwko wierzycielowi zostanie wytoczone przez osobę trzecią jakiegokolwiek powództwo, to może on podejmować się obrony swoich praw przez podniesienie zarzutu pauliańskiego. Podkreślić przy tym należy, że art. 531 § 1 k.c. nie wprowadza żadnych ograniczeń w zakresie możliwości skorzystania z zarzutu pauliańskiego, co oznacza, że może on być podniesiony w każdym postępowaniu prowadzonym z udziałem wierzyciela i osoby trzeciej, jeżeli w tym postępowaniu osoba trzecia domaga się respektowania przez wierzyciela jego uprawnień do przedmiotu czynności fraudacyjnej⁵⁸¹. Wskazani autorzy argumentują, że na skutek podniesienia zarzutu pauliańskiego sąd nie będzie prowadził osobnego postępowania wypadkowego, którego przedmiotem byłby zarzut pauliański, a rozstrzygnięcie tego zarzutu nie znajduje wyrazu w sentencji wyroku ani w odrębnym postanowieniu sądu. Skorzystanie z ochrony pauliańskiej w ramach zarzutu prowadzi zatem do odmiennych rezultatów niż domaganie się udzielenia ochrony pauliańskiej na podstawie wytoczonego powództwa – w wyniku podniesienia zarzutu może nastąpić wyłącznie oddalenie powództwa osoby trzeciej, co nie jest tożsame w następstwach

⁵⁸¹ P. Grzegorzycyk, M. Walasik: *Zarzut jako środek ochrony wierzyciela pauliańskiego*. W: *Ius civile vigilantibus scriptum est. Księga jubileuszowa Profesora Adama Olejniczaka*. Red. J. Grykiel, J. Haberko, K. Mularski. Warszawa 2022, s. 197–198, 201.

z uwzględnieniem powództwa o uznanie czynności za bezskuteczną⁵⁸². W ocenie autora rozprawy takie ujęcie nie jest prawidłowe, a to ze względu na literalną treść art. 531 § 1 k.c., zgodnie z którym uznanie za bezskuteczną czynności prawnej dłużnika dokonanej z pokrzywdzeniem wierzycieli następuje w drodze powództwa lub zarzutu. Przepis ten należy rozumieć w taki sposób, że ustawodawca pozwala na dochodzenie roszczenia pauliańskiego w formie powództwa i zarzutu. W związku z tym skutkiem podniesienia tego zarzutu nie powinno być wyłącznie obezwładnienie roszczenia osoby trzeciej, ale także – co wynika z literalnej treści przywołanego przed chwilą przepisu – uznanie dokonanej czynności za bezskuteczną (ze wszystkimi tego konsekwencjami, o czym jeszcze będzie mowa).

Krytyczna ocena zaprezentowanej koncepcji prowadzi do wniosku, że dochodzenie roszczeń ze skargi pauliańskiej w formie zarzutu musi oznaczać, że jest to zarzut *sui generis*, który wymyka się tradycyjnemu podziałowi na zarzuty materialnoprawne i procesowe. Dochodzenie roszczeń ze skargi pauliańskiej w formie zarzutu będzie oczywiście ograniczone do sytuacji, gdy toczy się już spór pomiędzy osobą trzecią a wierzycielem pauliańskim, jednak jego podniesienie wywoła jedynie taki skutek jak gdyby wierzyciel pauliański wystąpił z pozwem wzajemnym. W sytuacji zgłoszenia takiego zarzutu, który należałoby potraktować jak powództwo wzajemne, sąd mógłby rozpoznać to powództwo w pierwszej kolejności, a następnie wydać wyrok częściowy. Jeżeli w ramach tego wyroku doszłoby do uwzględnienia roszczenia ze skargi pauliańskiej, to przy przyjęciu koncepcji opisanej w rozdziale 2.2 i wspomnianej powyżej, możliwe byłoby ewentualne zgłoszenie zarzutu potrącenia, który mógłby zostać uwzględniony. Jego podstawą byłaby bowiem wymagalna i zaskarżalna wierzytelność, stwierdzona wyrokiem sądu, która powstała z chwilą jego uprawomocnienia, a zatem spełnione byłyby także przesłanki wynikające z art. 203¹ k.p.c. Jeżeli sąd nie zdecyduje się na wydanie wyroku częściowego, to powinien rozstrzygnąć o uwzględnieniu zarzutu w treści sentencji orzeczenia, tak jak gdyby rozpoznawał osobne powództwo zgłoszone w tym zakresie.

Powyższemu podziałowi wymyka się jeszcze jeden prezentowany w doktrynie sposób wykorzystania zarzutu pauliańskiego. W ocenie autora dysertacji w takim przypadku będziemy mówić o zarzucie o charakterze kształtującym. Opisany poniżej

⁵⁸² Ibidem, s. 207, 209.

sposób wykorzystania zarzutu przez część przedstawicieli doktryny określany jest jako klasyczny⁵⁸³. M. Pyziak-Szafnicka⁵⁸⁴ oraz M. Gutowski⁵⁸⁵ uważają, że jest to jedyny możliwy do wykorzystania w praktyce sposób udzielenia ochrony wierzycielowi pauliańskiemu w postaci zarzutu. Za możliwością wykorzystania tej koncepcji opowiadają się również P. Grzegorzczak oraz M. Walasik, choć stawiają możliwość wykorzystania zarzutu pauliańskiego w opisanym poniżej sposób na równi z innymi sposobami wykorzystania zarzutu pauliańskiego⁵⁸⁶. To właśnie na ich opracowaniu autor rozprawy będzie się opierał, prezentując koncepcję zarzutu kształtującego. Zdaniem P. Grzegorzczaka i M. Walasika realizacja uprawnienia do zaspokojenia z przedmiotów majątkowych objętych fraudacyjną czynnością prawną jest w niektórych przypadkach dopuszczalna bez uprzedniego uznania tej czynności za bezskuteczną w drodze powództwa. W sądowym postępowaniu egzekucyjnym taka możliwość powstaje w sytuacji skierowania egzekucji do ruchomości albo do nieruchomości. W ocenie wskazanych autorów obecna treść przepisów o sądowym postępowaniu egzekucyjnym, w tym między innymi art. 845 § 1 k.p.c., nie wyłącza możliwości przystąpienia przez wierzyciela do egzekucji i zajęcia rzeczy, mimo że dłużnik w drodze czynności prawnej przeniósł własność na osobę trzecią. Osoba ta w sytuacji skierowania egzekucji do jego składników majątkowych uzyskuje legitymację do wytoczenia powództwa na podstawie art. 841 § 1 k.p.c. o zwolnienie należącej do niego rzeczy od egzekucji. W procesie wszczętym na skutek tego powództwa wierzyciel w celu przeciwstawienia się żądaniu osoby trzeciej może podnieść zarzut pauliański. W konsekwencji uwzględnienie takiego zarzutu pozwala wierzycielowi na kontynuowanie egzekucji, pomimo tego że własność zajętego przedmiotu nie należy do dłużnika, lecz osoby trzeciej⁵⁸⁷. W ocenie autora dysertacji do koncepcji tej należy odnieść się sceptycznie, albowiem powstanie skutków prawnych, jakie ustawa wiąże ze skargą pauliańską, może nastąpić wyłącznie w formie wyroku mającego charakter konstytutywny (choć zgodnie z koncepcją autora dysertacji jest on konstytutywny w części, a w części deklarytoryjny). Tym samym za niedopuszczalne uważać należy rozpoznanie i uwzględnienie zarzutu, które nie skutkowałoby wydaniem w tym zakresie wyroku.

⁵⁸³ E. Gniewek: *Dochodzenie roszczenia...*, s. 436.

⁵⁸⁴ M. Pyziak-Szafnicka: *Ochrona wierzyciela...*, s. 175.

⁵⁸⁵ M. Gutowski: *Bezskuteczność...*, s. 93.

⁵⁸⁶ P. Grzegorzczak, M. Walasik: *Zarzut jako środek...*, s. 201.

⁵⁸⁷ *Ibidem*, s. 199.

6.1.2. Sposób formułowania powództwa pauliańskiego

Kwestia sposobu formułowania powództwa pauliańskiego jak w soczewce skupia wiele poruszonych już w ramach niniejszego opracowania problemów, a prawidłowe sformułowanie petitum w dużej mierze uzależnione będzie od przyjętej koncepcji dotyczącej odpowiedzialności osoby trzeciej.

W przypadku uznania za prawidłową koncepcji, że na skutek uwzględnienia roszczenia pauliańskiego powstaje po stronie osoby trzeciej *ex-lege* obowiązek znoszenia prowadzonej w stosunku do składnika jej majątku egzekucji (dla rozważań, co do sposobu formułowania roszczenia pauliańskiego, bez znaczenia pozostaje kwestia tego, czy do znoszenia egzekucji po stronie osoby trzeciej i zajęcia należącego do niej składnika majątkowego dojdzie w ramach egzekucji prowadzonej przeciwko dłużnikowi czy bezpośrednio osobie trzeciej), wtedy roszczenie pauliańskie powinno polegać na żądaniu uznania zaskarżonej czynności za bezskuteczną wobec niego. Oznacza to konieczność wskazania w treści pozwu czynności dłużnika dokonanej z osobą trzecią, którą wierzyciel uważa za bezskuteczną⁵⁸⁸. Powołując się na argumenty zawarte w rozdziale 4.1.1.6., należy uznać, że w treści pozwu powinna zostać również wskazana wierzytelność podlegająca ochronie⁵⁸⁹, choć w judykaturze brak jest zgody co do tego, czy oznaczenie wierzytelności podlegającej ochronie musi nastąpić w petitum pozwu, czy też za wystarczające należy uznać oznaczenie wierzytelności w uzasadnieniu pozwu. Pomimo tego że roszczenie jest skierowane do osoby trzeciej i skutkiem jego uwzględnienia ma być powstający z mocy prawa obowiązek znoszenia egzekucji, to w doktrynie jak i judykaturze podkreśla się, że zawarcie w treści roszczenia nakazania znoszenia przez tę osobę trzecią prowadzonej wobec niej egzekucji nie jest konieczne⁵⁹⁰.

Przyjęcie koncepcji dotyczącej istnienia po stronie osoby trzeciej odpowiedzialności oraz skorelowanego z nią obowiązku zaspokojenia wierzyciela prowadzi do istotnej zmiany w zakresie tego, w jaki sposób powinno zostać

⁵⁸⁸ Oznacza to konieczność określenia w *petitum* zaskarżanej czynności prawnej, która powinna być skonkretyzowana przez określenie jej rodzaju (nazwy), istotnej treści, formy dokonania, stron oraz daty. E. Gniewek: *Dochodzenie roszczenia...*, s. 46.

⁵⁸⁹ Wskazana wierzytelność powinna zostać określona przez wskazanie źródła stosunku prawnego, z którego ta wierzytelność wynika i jej wysokości. Jeżeli przedmiotem roszczenia jest wierzytelność przysła, niezbędne jest określenie jej wysokości, chociażby przez określenie górnego pułapu. E. Gniewek: *Dochodzenie roszczenia...*, s. 47.

⁵⁹⁰ E. Gniewek podkreśla nawet, że nie tyle jest to niekonieczne, ale stanowi wyraźne uchybienie treści pozwu, który powinien zawierać jedynie roszczenie o uznanie zaskarżonej czynności za bezskuteczną względem wierzyciela. Zawarte w pozwie roszczenie o nakazanie znoszenia egzekucji będzie podlegało oddaleniu. E. Gniewek: *Dochodzenie roszczenia...*, s. 45.

sformułowane roszczenie w powództwie pauliańskim. Co prawda pierwszym z roszczeń wierzyciela nadal będzie roszczenie o uznanie dokonanej czynności za bezskuteczną wobec niego, to jednak jako konsekwencja tego pierwszego roszczenia w pozwie powinno znaleźć się również roszczenie o zasądzenie od osoby trzeciej na rzecz wierzyciela świadczenia, którego wysokość będzie odpowiadała wysokości przysługującej wierzycielowi wobec dłużnika wierzytelności lub wartości przedmiotu czynności fraudacyjnej, w zależności od tego, która z tych wartości jest niższa. Wierzyciel może również poczynić w treści pozwu zastrzeżenie, na podstawie art. 319 k.p.c., że odpowiedzialność osoby trzeciej powinna być ograniczona, choć w ocenie autora rozprawy art. 319 k.p.c. jest przepisem skierowanym do sądu i nakłada na niego obowiązek zawarcia w treści wyroku ograniczenia odpowiedzialności pozwanego do określonych przedmiotów lub określonej wartości. Nawet w sytuacji gdy wierzyciel nie powoła się na ograniczenie odpowiedzialności pozwanego na podstawie art. 319 k.p.c. w treści pozwu, to i tak w ocenie autora dysertacji takie ograniczenie odpowiedzialności pozwanego zostanie zawarte w treści wyroku.

Do zwolenników koncepcji powództwa pauliańskiego jako powództwa o zasądzenie świadczenia należy zaliczyć P. Grzegorzycyka, który przyjmuje, że najprostszą drogą do rozwiązania dotychczasowych problemów teoretycznych związanych ze skargą pauliańską byłaby rezygnacja z dotychczasowej konstrukcji powództwa pauliańskiego jako powództwa o ukształtowanie na rzecz powództwa o zasądzenie⁵⁹¹. A. Pachla postuluje zaś, żeby żądanie powództwa pauliańskiego – obok wniosku o uznanie czynności prawnej za bezskuteczną – obejmowało także skonkretyzowanie wierzytelności poprzez wskazanie wierzyciela, wysokości dochodzonej wierzytelności oraz przedmiotów majątkowych, z których mogłaby być dochodzona egzekucja przez wierzyciela⁵⁹². W ocenie autora dysertacji takie stanowisko jest prawidłowe. W ramach prezentowanej koncepcji powództwo pauliańskie powinno zawierać w sobie dwa elementy. Po pierwsze, będzie to żądanie uznania czynności dokonanej pomiędzy dłużnikiem a osobą trzecią za bezskuteczną, w konsekwencji czego

⁵⁹¹ Autor ten przyjmuje, że powództwo o zasądzenie świadczenia powinno być połączone z ograniczeniem odpowiedzialności pozwanego do przedmiotu czynności fraudacyjnej, z założeniem, że uznanie czynności za bezskuteczną jest jedynie kwestią wstępną stanowiącą warunek uwzględnienia świadczenia o zasądzenie. Z drugiej jednak strony P. Grzegorzycyk zauważa, że pogląd ten stoi w sprzeczności z treścią art. 527 k.c., który na pierwszy plan wysuwa uprawnienie do ukształtowania stosunku prawnego i odpowiadającą temu uprawnieniu kształtującą kompetencję sądu. P. Grzegorzycyk: *Zaspokojenie...*, s. 27.

⁵⁹² A. Pachla: *Sytuacja prawna wierzyciela pauliańskiego w postępowaniu zmierzającym do zaspokojenia jego roszczenia*. „PPC”, 2022, nr 3, s. 509.

dochodziłoby do zmiany istniejącego pomiędzy wierzycielem a dłużnikiem stosunku prawnego. Po drugie, będzie to żądanie zasądzenia od osoby trzeciej na rzecz wierzyciela pauliańskiego wierzytelności, która normalnie przysługiwałaby mu od dłużnika wraz ze wskazaniem, z jakich przedmiotów majątkowych osoba trzecia powinna ponosić odpowiedzialność.

6.2. Wyrok w postępowaniu ze skargi pauliańskiej

6.2.1. Treść wyroku

Istniejące w doktrynie i judykaturze rozbieżności co do teoretycznego kształtu oraz zasad funkcjonowania skargi pauliańskiej w polskim porządku prawnym mają swoje odbicie w rozbieżnością co do tego, jaka powinna być treść wyroku ze skargi pauliańskiej. W tym zakresie funkcjonuje co najmniej pięć poglądów, choć w ocenie autora rozprawy żaden z nich nie jest pozbawiony wad. Z tego też względu w ramach niniejszego opracowania zostanie zaprezentowany także szósty możliwy pogląd co do tego, jaka miałyby być treść wyroku pauliańskiego.

Pierwszy pogląd, mający swoje źródła w poglądach doktryny okresu międzywojennego, oparty jest o możliwość domagania się przez wierzyciela wydania mu z majątku osoby trzeciej przedmiotu czynności fraudacyjnej⁵⁹³. Źródeł możliwości wydania rzeczy należy poszukiwać w koncepcji rzeczowej skargi pauliańskiej, choć konstruując obowiązek wydania rzeczy jest to nawet jak dla tej koncepcji rozwiązanie bardzo daleko idące. Zwolennicy koncepcji rzeczowej (do których autor rozprawy zalicza również siebie), a których na gruncie prawa niemieckiego reprezentuje W. Marotzke (jego poglądy zostały opisane w ramach rozdziału 3.2.), argumentują, że na skutek uwzględnienia skargi pauliańskiej wierzycielowi przysługuje w stosunku do przedmiotu czynności fraudacyjnej uprawnienie, które można porównać z uprawnieniami wierzyciela rzeczowego. Poszukując argumentów na wydanie rzeczy, konieczne byłoby uznanie, że na skutek uwzględnienia skargi pauliańskiej wierzyciel staje się właścicielem przedmiotu czynności fraudacyjnej. Obecnie w ocenie autora dysertacji brak jest podstaw normatywnych dla przyjęcia takiego stanu rzeczy. Taki obowiązek istnieje chociażby na gruncie prawa upadłościowego (art. 134 p.u.) czy na gruncie prawa niemieckiego w okresie międzywojennym (§ 7 ustawy o zaskarżaniu działań prawnych dłużnika poza

⁵⁹³ M. Waligórski: *Polskie prawo procesowe cywilne. Funkcja i struktura procesu*. Warszawa 1952, s. 468-469.

postępowaniem upadłościowym z 21 lipca 1879 r., Dz. u. Rzeszy 1879 r., s. 277)⁵⁹⁴. Jak się jednak wydaje, koncepcja ta nie może zasługiwać na aprobatę, gdyż brak jest podstaw normatywnych dla konstruowania takiego świadczenia, a wydanie rzeczy może nastąpić wyłącznie w sytuacji, gdy jest to wprost stwierdzone w treści wyroku. W sytuacji gdy tytuł egzekucyjny nie opiewa wprost na wydanie rzeczy, a jedynie stwierdza bezskuteczność czynności prawnej, oznacza to, że co do zasady taki wyrok nie będzie mógł zostać opatrzony w klauzulę wykonalności⁵⁹⁵.

Drugi pogląd, którego zwolenniczką w polskiej doktrynie jest M. Pyziak-Szafnicka, opiera się na założeniu, że źródłem prawa żądania bezskuteczności i źródłem zobowiązania osoby trzeciej jest ustawa. Uznanie przez sąd, że czynność dokonana przez dłużnika miała charakter fraudacyjny, stanowi materialnoprawną podstawę do uruchomienia następstw, które ustawodawca przewidział w procesie pauliańskim. W sytuacji uznania czynności za bezskuteczną z mocy samego prawa powstają dla osoby trzeciej obowiązki określone przez kodeks⁵⁹⁶. Wskazana teza dała podwaliny pod koncepcję, zgodnie z którą obowiązek osoby trzeciej polega na znoszeniu egzekucji prowadzonej przez wierzyciela pauliańskiego, przy czym źródłem owego obowiązku znoszenia egzekucji nie należy poszukiwać w wyroku uznającym dokonaną czynność prawną za bezskuteczną, ale w stosunku zobowiązaniowym, który powstaje między wierzycielem a osobą trzecią z mocy przepisów prawa⁵⁹⁷. Stosunek ten powstaje *ex lege* z chwilą wydania wyroku pauliańskiego⁵⁹⁸. Świadczenie osoby trzeciej wynikające z tego stosunku prawnego polega na znoszeniu prowadzonej przez osobę trzecią egzekucji prowadzonej przez wierzyciela z jej majątku⁵⁹⁹.

⁵⁹⁴ Der Gläubiger kann, soweit es zu seiner Befriedigung erforderlich ist, beanspruchen, daß dasjenige, was durch die anfechtbare Handlung aus dem Vermögen des Schuldners veräußert, weggegeben oder aufgegeben ist, als noch zu demselben gehörig von dem Empfänger zurückgewährt werde.

⁵⁹⁵ J. Korzonek, J. Rosenblüth: *Kodeks zobowiązań. Komentarz; przepisy wprowadzające - wyciągi z motywów ustawodawczych - ustawy dodatkowe. T.1.* Kraków 1936, s. 768.

⁵⁹⁶ M. Pyziak-Szafnicka: *Ochrona wierzyciela...*, s. 171.

⁵⁹⁷ Tezę o powstaniu *ex lege* wskazanego zobowiązania jeszcze pod rządami kodeksu zobowiązań postawił R. Longchamps de Berier. Autor ten opowiadał się jednak za tym, że wskazane zobowiązanie powstaje nie z chwilą wydania wyroku pauliańskiego, ale w razie zaistnienia okoliczności uzasadniających zaskarżenie. R. Longchamps de Berier: *Zobowiązania...*, s. 442. A. Ohanowicz: *System ...*, s. 945.

⁵⁹⁸ Osoba trzecia nie ma zatem obowiązku spełnienia żadnego świadczenia przysługującego wierzycielowi pauliańskiemu. Jedyny obowiązek osoby trzeciej to znoszenie egzekucji z przedmiotu czynności fraudacyjnej, tak jakby przedmioty te były nadal własności dłużnika. K. Ochocińska: *Wierzyciel pauliański...*, s. 51-52. H. Ożóg: *Glosa...*, s. 609. J. Pisuliński: *Zobowiązania...*, Komentarz do art. 527 nb. 21.

⁵⁹⁹ G. Wolak: *Kodeks cywilny...*, Komentarz do art. 527, nb. 3.

Pogląd trzeci związany jest z pełną realizacją sankcji w postaci bezskuteczności względnej dokonanej czynności. Do zwolenników tej koncepcji można zaliczyć między innymi A. Marciniaka, I. Kunickiego, M. Gutowskiego oraz J. Jankowskiego. Wskazani autorzy przyjmują, że zaspokojenie wierzyciela pauliańskiego następuje nie w ramach egzekucji prowadzonej przeciwko osobie trzeciej, ale w ramach egzekucji prowadzonej przeciwko dłużnikowi. Wierzyciel musi zatem legitymować się tytułem wykonawczym przeciwko dłużnikowi, a skutkiem wyroku pauliańskiego będzie możliwość skierowania egzekucji do przedmiotu czynności fraudacyjnej, tak jakby przedmiot ten znajdował się nadal w majątku dłużnika. Pogląd ten jest zatem poniekąd zbliżony do przywołanego powyżej, a dotyczącego konstytutywnego charakteru wyroku wydanego przeciwko osobie trzeciej. Aby doszło do powrotu przedmiotu czynności fraudacyjnej do majątku dłużnika, konieczny jest bowiem wyrok właśnie o charakterze konstytutywnym. W wyniku jego wydania powstaje po stronie osoby trzeciej obowiązek znoszenia egzekucji prowadzonej przez wierzyciela, przy czym ów obowiązek powstaje z mocy samego prawa (autorzy wskazanego poglądu nie są przy tym spójni co do tego, czy jest to obowiązek o charakterze prywatnoprawnym, czy publicznoprawnym)⁶⁰⁰.

Kolejny z poglądów został zaprezentowany w Uchwale Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego z dnia 16 czerwca 2021 r. (III CZP 60/19) i stanowi pewien kompromis pomiędzy poglądami prezentowanymi powyżej a piątym poglądem, który ma najbardziej nowatorski i progresywny charakter. Sąd Najwyższy w przywołanym orzeczeniu przyjął, że skoro przedmiot czynności fraudacyjnej znajduje się w majątku osoby trzeciej, to zaspokojenie z tego przedmiotu będzie musiało nastąpić w ramach egzekucji prowadzonej przeciwko osobie trzeciej, a nie przeciwko dłużnikowi. Tym samym wierzyciel musi legitymować się tytułem wykonawczym przeciwko osobie trzeciej. Wyrok pauliański może stanowić tytuł wykonawczy przeciwko osobie trzeciej, jeżeli w sentencji wyroku wypowiedziany zostanie wynikający z przepisów prawa obowiązek znoszenia egzekucji. Wyrażony w omawianym orzeczeniu pogląd Sądu Najwyższego nie jest jednak w pełni precyzyjny, gdyż w nawiązaniu do brzmienia art. 532 k.c., za wystarczające uznaje zastrzeżenie w treści wyroku w odniesieniu do jakiej wierzytelności i z jakich przedmiotów powód może dochodzić zaspokojenia swojej wierzytelności.

⁶⁰⁰ I. Kunicki: *Glosa do Postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 12 grudnia 2012 r., III CZP 79/12. „PIP”*, 2014, nr 4, s. 124. A. Marciniak: *Wyrok uwzględniający powództwo o uznanie za bezskuteczną czynności prawnej dłużnika dokonanej z pokrzywdzeniem wierzycieli. Glosa do uchwały siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 16.06.2021 r., III CZP 60/19. „PS”*, 2023, nr 2, s. 109. J. Jankowski: *Uczestnicy...*, s. 147. M. Gutowski: *Bezskuteczność...*, s. 96.

W wyniku wydania takiego wyroku powstaje po stronie osoby trzeciej nie tyle obowiązek świadczenia na rzecz wierzyciela, lecz obowiązek biernego zachowania⁶⁰¹. W ocenie autora rozprawy pogląd ten powinien jednak zostać poddany krytyce, a to ze względu na fakt, że obowiązek znoszenia egzekucji wynika z przepisów prawa publicznego, a nie prywatnego. A co za tym idzie – takiego obowiązku również nie sposób wykonać⁶⁰².

Piąty pogląd wyrażany jest w wypowiedziach doktryny jedynie fragmentarycznie, ale w wyniku analizy tych wypowiedzi możliwe jest skonstruowanie szerszego i całościowego poglądu piątego. Opiera się on na wypowiedziach M. Wilejczyk, która argumentuje, że osoba trzecia ponosi odpowiedzialność za swój własny dług w przypadku skargi pauliańskiej oraz że jest ona zobowiązana do spełnienia świadczenia na rzecz osoby trzeciej⁶⁰³. P. Grzegorzczak w tym kontekście argumentuje, że skarga pauliańska jest powództwem o zasądzenie, z tym zastrzeżeniem, że powództwo to opiera się na ograniczeniu odpowiedzialności wynikającym z art. 319 k.p.c. w ten sposób, że odpowiedzialność osoby trzeciej będzie ograniczona do przedmiotu czynności fraudacyjnej lub jego wartości (choć autor ten łączy zasądzenie świadczenia z realizacją obowiązku osoby trzeciej znoszenia prowadzonej wobec niej egzekucji)⁶⁰⁴. Łączna analiza wskazanych stanowisk tworzy pogląd piąty, który opiera się na tezie, że bezskuteczność czynności prawnej jest jedynie przesłanką powstania odpowiedzialności osoby trzeciej. Osoba trzecia powinna natomiast spełnić na rzecz wierzyciela świadczenie, którego wysokość będzie ograniczona do wartości przysługującej wierzycielowi wierzytelności lub wartości przedmiotu czynności fraudacyjnej, w zależności od tego, która z tych wartości jest niższa.

W ocenie autora rozprawy za najbardziej przekonujący należy uznać pogląd piąty, który najlepiej realizuje treść art. 532 k.c., jak również ustanawia odpowiednie standardy w odniesieniu do tego, przeciwko komu prowadzona jest egzekucja (dłużnik egzekwowany). Największym mankamentem wskazanego poglądu jest kwestia tego, że pewne wątpliwości może budzić charakter wyroku pauliańskiego w przypadku jego akceptacji. Jeżeli wyrok pauliański byłby wyrokiem zasądającym świadczenie od osoby trzeciej na rzecz wierzyciela, to powinien być to wyrok o charakterze deklaratoryjnym.

⁶⁰¹ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 16 czerwca 2021 r., III CZP 60/19, OSNC 2021/10/62.

⁶⁰² A. Marciniak: *Wyrok...*, s. 116-117. M. Romańska: *Znoszenie egzekucji...*, s. 700-704.

⁶⁰³ M. Wilejczyk: *Skutki rozporządzenia...* s. 31-32.

⁶⁰⁴ P. Grzegorzczak: *Zaspokojenie wierzyciela pauliańskiego z przedmiotu czynności fraudacyjnej*. „PS”, 2019, nr 3, s. 12.

W ocenie autora dysertacji nie może mieć on jednak takiego charakteru, gdyż możliwość zasądzenia świadczeniem powstaje dopiero w wyniku uznania przez sąd dokonanej czynności za fraudacyjną. Co więcej, wierzyciela i osobę trzecią nie łączy żaden węzeł obligacyjny, który mógłby stanowić przedmiot wyroku zasądzającego świadczenie. Z tego też względu autor rozprawy sformułował pogląd szósty, który stanowi nieznaczną modyfikację poglądu piątego. Opiera się on na założeniu, że wyrok pauliański ma charakter konstytutywny w zakresie w jakim modyfikuje on treść istniejącego między stronami stosunku prawnego, a owa modyfikacja polega na tym, że dotychczas istniejący stosunek prawny pomiędzy dłużnikiem a wierzycielem zostaje rozszerzony o osobę trzecią, która również staje się dłużnikiem z tego stosunku prawnego, przy czym odpowiedzialność tej osoby jest ograniczona do przedmiotu czynności fraudacyjnej. Można byłoby postawić tezę, że konstytutywnym skutkiem wydanego wyroku pauliańskiego jest powstanie po stronie osoby trzeciej statusu dłużnika, którego odpowiedzialność byłaby zbliżona do odpowiedzialności dłużnika rzeczowego (lub solidarnego, jeżeli przedmiotem czynności fraudacyjnej były pieniądze). Wyrok pauliański powinien jednocześnie zasądzać od osoby trzeciej obowiązek spełnienia na rzecz wierzyciela świadczenia, które odpowiada treści zobowiązaniu dłużnika, z tym zastrzeżeniem, że odpowiedzialność osoby trzeciej jest ograniczona na podstawie 319 k.p.c. do przedmiotu czynności fraudacyjnej lub jej wartości.

6.2.2. Elementy wyroku

Sentencja wyroku uwzględniającego powództwo na podstawie art. 527 k.c. powinna określać wierzytelność zarówno pod względem podmiotowym, jak i przedmiotowym⁶⁰⁵. Sąd – uwzględniając skargę pauliańską – powinien w sentencji wyroku wskazać nie tylko osobę wierzyciela pokrzywdzonego na skutek czynności prawnej dokonanej przez dłużnika, lecz również określić konkretną wierzytelność, ze względu na którą uznaje się czynność prawną dłużnika za bezskuteczną w stosunku do danego wierzyciela⁶⁰⁶. Nakaz wskazywania w treści wyroku wierzytelności podlegającej ochronie wynika z faktu, że zastosowanie instytucji skargi pauliańskiej wchodzi w rachubę tylko wówczas, gdy wierzytelność przysługująca pokrzywdzonemu

⁶⁰⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 lutego 2015 r., V CSK 305/14, LEX nr 1677141.

⁶⁰⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 września 2003 r., II CK 10/02, LEX nr 82277. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 czerwca 2002 r., II CKN 1336/00, LEX nr 55083. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 lutego 1970 r., III CRN 546/69, OSNC 1970/10/192.

wierzycielowi względem określonego dłużnika jest realna i skonkretyzowana, a nie hipotetyczna. Chodzi bowiem o to, aby ochrony w następstwie wyroku uwzględniającego omawiane powództwo nie doznawały wszelkie bliżej nieoznaczone prawa powoda, lecz jedynie konkretna wierzytelność wynikająca z konkretnego stosunku prawnego, stanowiąca przedmiot żądanej ochrony, a tym samym także przedmiot rozstrzygnięcia sądowego⁶⁰⁷.

Kolejnym niezbędnym elementem jest określenie czynności, która została uznana za fraudacyjną i która w wyniku uwzględnienia skargi pauliańskiej stała się bezskuteczna wobec wierzyciela⁶⁰⁸. Dalsze elementy wyroku w sprawach ze skargi pauliańskiej uzależnione są od przyjętej koncepcji dotyczącej odpowiedzialności osoby trzeciej. M. Manowska uznaje, że w wyroku nie musi zostać zamieszczony obowiązek osoby trzeciej znoszenia prowadzonej przeciwko niemu egzekucji, gdyż taki obowiązek wynika wprost z treści art. 532 k.c. Wskazana autorka przyjmuje również, że w wyroku nie jest konieczne zastrzeżenie, że odpowiedzialność osoby trzeciej jest ograniczona do przedmiotu czynności fraudacyjnej lub jego wartości na podstawie art. 319 k.p.c.⁶⁰⁹. Za zbliżonym stanowiskiem opowiada się M. Pyziak-Szafnicka, która również przyjmuje, że wystarczającym jest, żeby wyrok określał dokonaną czynność przez dłużnika z osobą trzecią za bezskuteczną. Wszelkie konsekwencje takiego wyroku wynikają bowiem z ustawy, która jest źródłem zobowiązania osoby trzeciej polegającego na pasywnym zachowaniu, znoszeniu prowadzonej wobec niego przez wierzyciela egzekucji⁶¹⁰. Z kolei w Uchwale Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego z dnia 16 czerwca 2021 r. Sąd Najwyższy opowiedział się za koniecznością zamieszczenia w sentencji orzeczenia zezwolenia wierzycielowi na dochodzenie zaspokojenia z przedmiotów czynności fraudacyjnej poprzez skierowanie do tych przedmiotów egzekucji świadczenia pieniężnego. Wskazał także, iż w sentencji orzeczenia powinien być również zawarty obowiązek znoszenia przez osobę trzecią egzekucji z tego przedmiotu⁶¹¹. Jeszcze inne stanowisko w tym zakresie przyjmuje P. Grzegorzczak, który wskazuje, że elementem wyroku powinno być zasądzenie od osoby trzeciej świadczenia pieniężnego

⁶⁰⁷ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 11 października 1995 r., III CZP 139/95.

⁶⁰⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 listopada 2003 r., III CKN 355/01, LEX nr 359441.

⁶⁰⁹ M. Manowska: *Postępowanie w sprawach ze skargi pauliańskiej – wybrane zagadnienia*. W: *Scientia Nobilitat. Rozważania o prawie i jego stosowaniu. Księga jubileuszowa z okazji 10-lecia Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury*. Red. M. Manowska, R. Pawlik. Kraków 2019, s. 249.

⁶¹⁰ M. Pyziak-Szafnicka: *Ochrona wierzyciela...*, s. 171. Tożsame stanowisko zajmuje M. Gutowski. M. Gutowski: *Bezskuteczność...*, s. 95–96.

⁶¹¹ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 16 czerwca 2021 r., III CZP 60/19, LEX nr 3189336.

z jednoczesnym ograniczeniem jej odpowiedzialności na podstawie art. 319 k.p.c. (zdaniem wskazanego autora jest to jednak skonkretyzowanie co do treści i zakresu powinności podania się egzekucji przez osobę trzecią)⁶¹². A. Marciniak z kolei zauważa, że wyrok powinien zawierać wskazanie chronionej wierzytelności i oznaczenie przedmiotu czynności fraudacyjnej, z której wierzyciel może dochodzić zaspokojenia. Autor ten krytykuje natomiast zawarcie w treści wyroku obowiązku znoszenia egzekucji, gdyż taki obowiązek w jego ocenie wynika z samej istoty wyroku i przepisów prawa publicznego, a nie z przepisów prawa prywatnego, co czyniłoby go zdatnym do wykonania⁶¹³.

Jeszcze inaczej kształtowały się będą niezbędne elementy wyroku pauliańskiej w przypadku akceptacji prezentowanego przez autora rozprawy poglądu dotyczącego odpowiedzialności osoby trzeciej i skutków wyroku pauliańskiego. Zgodnie z tą koncepcją wyrok pauliański powinien określać wierzytelność podlegającą ochronie. Wskazany obowiązek określania wierzytelności podlegającej ochronie wynika z faktu, że to właśnie ten stosunek prawny będzie podlegał zmianie na skutek kształtującego orzeczenia sądu czyniącego osobę trzecią dłużnikiem którego odpowiedzialność będzie zbliżona do dłużnika rzeczowego z tego stosunku prawnego, a zatem ponoszącym odpowiedzialność jedynie z przedmiotu czynności fraudacyjnej. Kolejnym elementem będzie oznaczenie przez sąd czynności fraudacyjnej uznanej za bezskuteczną, w konsekwencji czego sąd powinien dokonać modyfikacji wierzytelności, o której mowa w zdaniu poprzednim. Kolejnym elementem wyroku pauliańskiego w ocenie autora dysertacji powinno być zasądzenie od osoby trzeciej na rzecz wierzyciela pauliańskiego świadczenia, które normalnie przysługiwałoby mu od dłużnika – z jednoczesnym powołaniem się na podstawie art. 319 k.p.c. – na ograniczenie odpowiedzialności osoby trzeciej do przedmiotu czynności fraudacyjnej lub jego wartości.

6.2.3. Charakter wyroku – konstytutywny czy deklaratoryjny

Z treścią wyroku pauliańskiego powiązany jest jego charakter. W zależności od przyjętej koncepcji dotyczącej tego, jaka jest treść wyroku i jakie skutki powoduje dla osoby trzeciej, wyrok może mieć charakter albo konstytutywny, albo deklaratoryjny. Wyrok konstytutywny to taki, który kształtuje stosunek prawny, a zatem kreuje go,

⁶¹² P. Grzegorzcyk: *Zaspokojenie...*, s. 31–32.

⁶¹³ A. Marciniak: *Wyrok uwzględniający...*, s. 111, 117.

zmienia lub anihiluje. Wyrok o charakterze deklaratoryjnym potwierdza z kolei istniejący na gruncie prawa materialnego stan rzeczy, w związku z czym może to być wyrok zasądający lub ustalający.

Według przeważającego w doktrynie poglądu, wyrok ze skargi pauliańskiej ma charakter konstytutywny⁶¹⁴. Autorzy, którzy opowiadają się za tą koncepcją, w większości przyjmują, że na skutek uwzględnienia wyroku pauliańskiego dochodzi do „zniesienia” istniejącego między dłużnikiem a osobą trzecią stosunku prawnego. Wspomniane „zniesienie” nie ma jednak charakteru pełnego, gdyż dotyczy wyłącznie relacji istniejącej między wierzycielem, dłużnikiem, a osobą trzecią⁶¹⁵. Pogląd ten jest najczęściej łączony z koncepcją pełnej bezskuteczności względnej czynności prawnej. W judykaturze pojawiają się również poglądy, że roszczenie ze skargi pauliańskiej jest roszczeniem o ukształtowanie stosunku prawnego, poprzez jego zniesienie⁶¹⁶. Inni zwolennicy tezy o konstytutywnym charakterze wyroku pauliańskiego podnoszą natomiast, że tworzy on nowy stan prawny pomiędzy wierzycielem a osobą trzecią, która musi znosić egzekucję ze składnika majątku, co oznacza, że wyrok pauliański tworzy fikcyjny stan rzeczy na potrzeby postępowania egzekucyjnego prowadzonego przez wierzyciela przeciwko nielojalnemu dłużnikowi⁶¹⁷.

Zgodnie z przyjętym w doktrynie podziałem orzeczenia konstytutywne ze skutkiem negatywnym można podzielić na dwie grupy: orzeczenia unicestwiające dotychczasowy stosunek prawny oraz orzeczenia ubezwładniające ten stosunek⁶¹⁸. Wyrok w postępowaniu ze skargi pauliańskiej jest klasycznym przykładem tego drugiego rodzaju orzeczeń. Przyjęcie konstytutywnego charakteru tego orzeczenia wynika przede wszystkim z tego, że nie potwierdza on jedynie stanu bezskuteczności, który powstaje na mocy samych przepisów prawa, lecz pozbawia skuteczności czynności prawnej, która do czasu uprawomocnienia się wyroku pozostaje skuteczna⁶¹⁹.

Jak się wydaje, argumentem przemawiającym za uznaniem konstytutywnego charakteru wyroku w sprawach ze skargi pauliańskiej jest treść art. 533 k.c., która upoważnia osobę trzecią do dobrowolnego zaspokojenia wierzyciela pauliańskiego.

⁶¹⁴ H. Ożóg: *Glosa...*, s. 608. P. Gil: *Wykonalność wyroku...*, s. 102-103. E. Gniewek: *Dochodzenie roszczenia...*, s. 44.

⁶¹⁵ J. Dobrzański: *Powództwo o ukształtowanie...*, s. 48. K. Korzan: *Orzeczenia...*, s. 204.

⁶¹⁶ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 15 października 2008 r., I ACa 418/08, LEX nr 466425.

⁶¹⁷ P. Chańko: *Legitymacja bierna...*, s. 929.

⁶¹⁸ K. Korzan: *Orzeczenia konstytutywne w postępowaniu cywilnym*. Warszawa 1972, s. 204.

⁶¹⁹ *Ibidem*, s. 218–219.

Gdyby skutek w postaci bezskuteczności względnej (w krytykowanym przez autora rozprawy rozumieniu „pełnej bezskuteczności”) następował z mocy samego prawa, a wyrok w postępowaniu ze skargi pauliańskiej jedynie ten fakt potwierdzał, a zatem miałby charakter deklaratoryjny, nie byłoby konieczne tworzenie normy, która zezwalałaby osobie trzeciej na dobrowolne zaspokojenie wierzyciela pauliańskiego.

Poglądy o deklaratoryjnym charakterze wyroku pauliańskiego są w doktrynie zdecydowanie rzadsze. Ich źródeł można poszukiwać w wypowiedziach M. Allerhanda, który przyjmował, że skutki prawne w postaci bezskuteczności powstają po zajściu pewnego istotnego faktu, a nie po wydaniu orzeczenia sądowego⁶²⁰. Tezę o deklaratoryjnym charakterze wyroku pauliańskiego stawia również S. Dalka. Argumentuje on, że wskutek wydania wyroku pauliańskiego nie może wytworzyć się żaden nowy stosunek prawny – skoro istnieje dotychczasowy – natomiast główna materia sentencji będzie polegać na ustaleniu, że powstała zmiana pierwszeństwa egzekucji, co zaś nie polega przecież na ukształtowaniu nowego stosunku prawnego⁶²¹. W nowszej doktrynie do zwolenników poglądu o deklaratoryjnym charakterze wyroku pauliańskiego można zaliczyć P. Grzegorzycy, który postuluje zasądzanie wyrokiem pauliańskim świadczenia jako konkretyzacji obowiązku znoszenia egzekucji, co implikuje deklaratoryjny charakter takiego wyroku⁶²². M. Wilejczyk również postuluje traktowanie wyroku pauliańskiego jako wyroku o charakterze deklaratoryjnym⁶²³. W przypadku obu wskazanych autorów tezy o deklaratoryjnym charakterze wyroku pauliańskiego nie są stawiane wprost, a można je jedynie pośrednio wyinterpretować z prezentowanych stanowisk. Koncepcję o deklaratoryjnym charakterze wyroku pauliańskiej przyjmuje wreszcie A. Pachla, która również postuluje odejście od koncepcji powództwa pauliańskiego jako wyłącznie mającego konstrukcję powództwa o ukształtowanie stosunku prawnego na rzecz powództwa o zasądzenie świadczenia⁶²⁴.

Przyjęcie prezentowanej przez autora dysertacji koncepcji prowadzi do wniosku, że wyrok pauliański będzie miał charakter zarówno deklaratoryjny, jak i konstytutywny, można zatem nazwać go wyrokiem o charakterze hybrydalnym. Konstytutywny w zakresie w jakim ingeruje w stosunek prawny pomiędzy wierzycielem a dłużnikiem,

⁶²⁰ M. Allerhand: *Kilka uwag o wyrokach konstytutywnych*. „PPC”, 1936, nr 10, s. 291–292.

⁶²¹ S. Dalka: *Glosa...*, s. 132–133.

⁶²² P. Grzegorzycy: *Zaspokojenie...*, s. 31–32.

⁶²³ M. Wilejczyk: *Skutki...*, s. 31.

⁶²⁴ A. Pachla: *Sytuacja prawna...*, s. 517.

poprzez jego zmianę i uczynienie współdłużnikiem osoby trzeciej, której odpowiedzialność może być w pewnym zakresie porównana do odpowiedzialności dłużnika rzeczowe (lub solidarnego, jeżeli przedmiotem czynności fraudacyjnej były pieniądze). Deklaratoryjnym z kolei w zakresie w jakim następuje zasądzenie od osoby trzeciej świadczenia z jednoczesnym ograniczeniu odpowiedzialności tej osoby trzeciej do przedmiotu czynności fraudacyjnej lub jej wartości na podstawie art. 319 k.p.c.

6.2.4. Skuteczność wyroku i wymagalność świadczenia

Wypowiedzi przedstawicieli doktryny i judykatury co do chwili, z jaką powstaje stan bezskuteczności względnej w odniesieniu do czynności fraudacyjnej i konsekwencji tego stanu, nie są jednolite⁶²⁵. W doktrynie istnieją trzy grupy poglądów – pierwsza, wedle której wyrok pauliański jest skuteczny *ex tunc*, druga – wedle której wyrok pauliański skuteczny jest *ex nunc*, oraz trzecia, mówiąca o tym, iż wyrok pauliański wywołuje skutki zarówno wstecz, jak i na przyszłość.

Za przyjęciem skutku *ex tunc* wyroku pauliańskiego przemawiają poglądy doktryny, które opierają się na założeniu, że bezskuteczność orzeczona wyrokiem pauliańskim jest skuteczna od chwili zaistnienia stanu faktycznego opisanego w normie regulującej prawo zaskarżenia, czyli od chwili dokonania przez dłużnika czynności fraudacyjnej⁶²⁶. Zwolenniczką tego poglądu jest między innymi M. Pyziak-Szafnicka, która argumentuje, że oczywistym jest, iż możliwość prowadzenia egzekucji powstaje dopiero po uprawomocnieniu się wyroku. Nie można bowiem cofnąć czasu, by dokonać zajęcia wcześniej. Autorka ta wskazuje również, że skuteczność wyroku *ex tunc* wynika z samej sankcji wadliwej czynności prawnej – jeżeli ustawodawca umożliwia zastosowanie określonej sankcji, to działa ona zawsze wstecz do momentu kiedy wystąpiła wadliwość czynności⁶²⁷. Do zwolenników koncepcji o charakterze *ex tunc* wyroku pauliańskiego należy zaliczyć również P. Gila, który przyjmuje, że wydanie prawomocnego wyroku pauliańskiego powoduje, iż zaskarżona czynność prawna od

⁶²⁵ Przykładowo można tutaj przywołać orzeczenie Sądu Najwyższego, z którego w sposób pośredni wynika skuteczność *ex nunc* wyroku pauliańskiego. Sąd Najwyższy wskazał, że w sprawie o uznanie czynności dokonanej z pokrzywdzeniem wierzycieli za bezskuteczną (art. 527 i nast. k.c.) dopiero data prawomocnego wyroku zapadłego w takiej sprawie stwarza sytuację prawną wymagalności długu. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 czerwca 1982 r., III CRN 105/82, OSNC 1983/1/14.

⁶²⁶ J. Korzonek: *Paulijańskie roszczenia*. W: *Encyklopedia podręczna prawa prywatnego*. F. Zoll, J. Wasilkowski. Warszawa 1937, s. 1391-1392. J. Dobrzański: *Powództwo...*, s. 48. P. Gil: *Wykonalność wyroku...*, s. 103.

⁶²⁷ M. Pyziak-Szafnicka: *Ochrona wierzyciela...*, s. 173.

samego początku nie wywołała skutków prawnych, jakie strony dokonujące tej czynności zamierzały osiągnąć⁶²⁸.

Druga grupa poglądów, której zwolennikiem jest J. Fiema czy B. Łubkowski, przyznaje wyrokowi pauliańskiemu skuteczność jedynie *ex nunc*⁶²⁹. Trzecia grupa poglądów, jak już wyżej wspomniano, opiera się na założeniu, że wyrok pauliański wywołuje skutek zarówno na przyszłość, jak i wstecz. Zwolennikiem tego poglądu jest M. Ożóg, który argumentuje, że skutek powstający *ex nunc* to możliwość prowadzenia egzekucji z majątku osoby trzeciej. Natomiast ubezskutecznienie czynności prawnej następuje ze skutkiem *ex tunc*, tj. od chwili jej dokonania⁶³⁰.

W ocenie autora rozprawy za prawidłową należy uznać drugą grupę poglądów, przyznającą wyrokowi pauliańskiemu skuteczność *ex nunc*. Wynika to z postulowanego przezeń sposobu formułowania powództwa w sprawach ze skargi pauliańskiej, jak również tego, jaka powinna być treść wyroku.

Od skuteczności wyroku *ex tunc* oraz *ex nunc* należy odróżnić kwestię wymagalności roszczenia pauliańskiego. W tym zakresie również można wyróżnić trzy przeciwstawne stanowiska. Pierwsze, zgodnie z którym roszczenie pauliańskie staje się wymagalne dopiero z chwilą wydania prawomocnego orzeczenia w sprawie uznania czynności prawnej za bezskuteczną⁶³¹. Drugie stanowisko opiera się na założeniu, że roszczenie wymagalne jest od chwili wystąpienia z powództwem lub zarzutem na podstawie art. 531 k.c., jeżeli zostały one uwzględnione⁶³². Trzeci pogląd, formułowany jeszcze na gruncie przepisów kodeksu zobowiązań, polega na tym, że roszczenie pauliańskie jest wymagalne już od chwili dokonania przez dłużnika z osobą trzecią czynności fraudacyjnej⁶³³. W ocenie autora dysertacji za prawidłowe należy uznać stanowisko pierwsze. Uzasadnienia dla jego przyjęcia należy poszukiwać z kolei w treści art. 533 k.c., który umożliwia osobie trzeciej zwolnienie się od odpowiedzialności poprzez zadośćuczynienie roszczeniu wierzyciela. Gdyby osoba trzecia mogła zaspokoić wierzyciela pauliańskiego w każdej chwili, a to wynikałoby z przyjęcia jakiegokolwiek

⁶²⁸ P. Gil: *Zaskarżenie przed sądem...*, s. 398.

⁶²⁹ J. Fiema: *O zaskarżaniu...*, s. 192. B. Łubkowski: *Kodeks cywilny...*, s. 1248.

⁶³⁰ M. Ożóg: *Glosa ...*, s. 609.

⁶³¹ P. Gil: *Zaskarżenie przed sądem...*, s. 398. M. Ożóg: *Glosa...*, s. 609.

⁶³² B. Łubkowski: *Kodeks cywilny...*, s. 1248.

⁶³³ Jak się wydaje, takie stanowisko zajmuje m.in. M. Allerhand, który przyjmuje, że skutki prawne powstają po zajściu pewnego prawnie istotnego faktu, a nie wydaniu orzeczenia sądowego. M. Allerhand: *Kilka uwag...*, s. 291–292.

innego stanowiska, niepotrzebne byłoby konstruowanie normy prawnej, która to umożliwiałaby⁶³⁴.

6.3. Uwzględnienie powództwa pauliańskiego - skutki dla osoby trzeciej

Z przeprowadzonych powyżej rozważań wynika, że stan bezskuteczności względnej, powstający na skutek wydania wyroku pauliańskiego, jest przesłanką powstania wobec osoby trzeciej pewnych skutków prawnych, które wymagają omówienia. Według dominującego w doktrynie stanowiska wyrok wydany w następstwie wniesienia skargi pauliańskiej jest przesłanką aktualizującą powstanie odpowiedzialności osoby trzeciej.

Zgodnie z przeważającym w doktrynie stanowiskiem wydanie wyroku pauliańskiego jest przesłanką powstania stosunku o charakterze obligacyjnym pomiędzy wierzycielem pauliańskim a osobą trzecią⁶³⁵. Ta grupa poglądów opiera się na założeniu, że z chwilą uprawomocnienia się wyroku pauliańskiego osoba trzecia *ex lege* staje się dłużnikiem⁶³⁶. Oznacza to, że stosunek obligacyjny między dłużnikiem a wierzycielem pauliańskim nie powstaje na mocy wyroku sądu, a zatem to nie orzeczenie sądu kreuje ów stosunek prawny, lecz jest skutkiem pośrednim takiego wyroku⁶³⁷. Wydanie przez sąd prawomocnego wyroku uwzględniającego skargę pauliańską jest więc przesłanką, od której spełnienia zależy aktualizacja normy ustanawiającej stosunek prawny pomiędzy wierzycielem pauliańskim a osobą trzecią⁶³⁸. W doktrynie brak jednak zgody co do treści zobowiązaniowego stosunku prawnego, który wynikałby z uwzględnienia przez sąd roszczenia pauliańskiego.

⁶³⁴ Na taką możliwość zwraca uwagę L. Peiper, który wskazuje, że zastosowanie przepisu o dobrowolnej spłacie nie wymaga wydania wyroku, nie wymaga nawet, by proces był już w toku, gdyż spłata może nastąpić zarówno przed wytoczeniem skargi, jak i w toku egzekucji wyroku. L. Peiper: *Kodeks zobowiązań z dnia 27 października 1933 Dz. U. 82, poz. 598 tudzież przepisy wprowadzające tenże kodeks z dnia 27 października 1933 Dz. U. 82, poz. 599 wraz motywami referentów komisji kodyfikacyjnej oraz orzecznictwem polskim, austriackim, francuskim, niemieckim i rosyjskim*. Kraków 1934, s. 380.

⁶³⁵ M. Pyziak-Szafnicka: *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 3 czerwca 1982 r., III CRN 105/82*. „NP”, 1984, nr 4, s. 132.

⁶³⁶ M. Lutkowski: *Istota odpowiedzialności...*, s. 40.

⁶³⁷ Jak podkreśla się w judykaturze, rola sądu w procesie pauliańskim ogranicza się jedynie do wydania wyroku o bezskuteczności czynności względnej. Sąd nie nakłada na osobę trzecią obowiązku znoszenia egzekucji, gdyż powstaje on dopiero w momencie uprawomocnienia się wyroku uwzględniającego powództwo z art. 527 k.c. Następstwa takiego orzeczenia określił sam ustawodawca w art. 532 k.c. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 13 lutego 2013 r., VI ACa 10852/12, LEX nr 1322802.

⁶³⁸ M. Szumbariski: *Wykreślenie z KRS spółki akcyjnej będącej dłużnikiem a ochrona jej wierzycieli w drodze skargi pauliańskiej*. „MPH”, 2013, nr 6, Legalis.

W doktrynie funkcjonuje pogląd, który opiera się na założeniu, że treść świadczenia osoby trzeciej miałyby polegać na obowiązku znoszenia egzekucji skierowanej do jego majątku (*pati*)⁶³⁹. Zdaniem jego autorów przedmiotem tak ukształtowanego długu jest korzystne dla wierzyciela, a zarazem obciążające dłużnika (osobę trzecią) zachowanie, które zaspokaja interes wierzycielski⁶⁴⁰. W tym kontekście powstaje jednak pytanie, na czym miałyby polegać owo znoszenie egzekucji. W doktrynie wskazuje się, że zachowanie dłużnika polega na znoszeniu egzekucji, w sytuacji gdy zaniecha sprzeciwu i oporu przeciw czynnościom wierzyciela⁶⁴¹. Poglądy te mają swoje źródło już w wypowiedziach doktryny z okresu międzywojennego. J. Fiema wskazywał, że prawo zaskarżenia czynności dokonanej z pokrzywdzeniem wierzycieli można traktować jako prawo podmiotowe, którego celem jest uznanie czynności za bezskuteczną, jak i żądania od trzeciego świadczenia w postaci ścierpienia egzekucji dotyczącej przedmiotu zaskarżonej czynności⁶⁴². Zdaniem tego autora prawo zaskarżenia czynności fraudacyjnej nie mogłoby być ograniczone wyłącznie do żądania uznania bezskuteczności tej czynności, gdyż nie przynosiłoby to wierzycielowi zbyt wielkich korzyści. A to z tego względu, że nie usuwałoby przeszkód prawnych i faktycznych władztwa osoby trzeciej nad przedmiotem czynności fraudacyjnej, a zatem nie dawałoby możliwości zaspokojenia⁶⁴³.

Jak się wydaje, takie ujęcie nie zasługuje na aprobatę. W pierwszej kolejności należy wskazać, że w doktrynie prawa cywilnego podkreśla się, iż nie może istnieć sytuacja, kiedy istnieje odpowiedzialność bez długu⁶⁴⁴. Oczywiście możliwe jest ponoszenie odpowiedzialności za cudzy dług, jednak za niedopuszczalną uznaje się sytuację, kiedy istniałaby wyłącznie odpowiedzialność, a nie istniałby żaden dług⁶⁴⁵.

⁶³⁹ M. Ożóg: *Glosa do wyroku...*, s. 609. S. Gurgul: *Instytucja skargi pauliańskiej w obrocie powszechnym i postępowaniu upadłościowym*. „MPH”, 2019, nr 4, s. 11.

⁶⁴⁰ Ibidem, s. 609.

⁶⁴¹ M. Lutkowski: *Istota odpowiedzialności...*, s. 40.

⁶⁴² J. Fiema: *O zaskarżaniu...*, s. 220.

⁶⁴³ Ibidem, s. 220.

⁶⁴⁴ A. Szlęzak: *Solidarna odpowiedzialność współników spółki jawnej za zobowiązania spółki – uwagi na tle orzecznictwa Sądu Najwyższego*. „PS”, 2011, nr 3, s. 8. A. Szlęzak: *Ponownie o odpowiedzialności solidarnej współników spółki jawnej za obowiązania spółki – w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego*. „PS”, 2012, nr 10, s. 26.

⁶⁴⁵ W doktrynie przyjmuje się, że dyskusja, czy to w zakresie odpowiedzialności współmałżonka z art. 41 k.r.o., czy to dłużnika rzeczowego, powinna ograniczać się wyłącznie co do tego, czy ich dług polega na obowiązku znoszenia egzekucji, czy też na obowiązku spełnienia świadczenia tej samej treści (ewentualnie przekonwertowanego na świadczenie pieniężne). A. Szlęzak: *O umownej odpowiedzialności gwarancyjnej „na zasadzie ryzyka” słów kilka*. W: *Rozprawy z prawa prywatnego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Wojciechowi Popiołkowi*. M. Jagielska, E. Rott-Pietrzyk, M. Szpunar. Warszawa 2017, s. 802.

Krytycznie należy odnieść się również do koncepcji, która zakładałaby, że wydanie wyroku w postępowaniu ze skargi pauliańskiej jest przesłanką powstania stosunku obligacyjnego pomiędzy wierzycielem pauliańskim a osobą trzecią, a treść tego stosunku miałaby polegać na znoszeniu egzekucji. Przedmiotem świadczenia w stosunku zobowiązaniowym nie może być obowiązek znoszenia egzekucji.

O powstającym z mocy prawa obowiązku znoszenia egzekucji należy wypowiedzieć się krytycznie. Jak się wydaje, znalazł on największe odzwierciedlenie w polskiej doktrynie ze względu na swój niemiecki rodowód, natomiast w ocenie autora rozprawy przedstawiciele niemieckiej kultury prawnej obowiązek znoszenia (*Duldung*) rozumieją jednak w nieco odmienny sposób – jako refleks odpowiedzialności (w tym zakresie odesłać warto do uwag poczynionych w rozdziale 3.2. w odniesieniu do prawa niemieckiego). Treść obowiązku polegającego na znoszeniu egzekucji różni się istotnie od mającego cywilnoprawny rodowód zobowiązania do spełnienia na rzecz wierzyciela określonego świadczenia, także w postaci czynności polegających na znoszeniu uprawnionych zachowań wierzyciela. Do znoszenia egzekucji dochodzi dopiero gdy wierzyciel wdroży przeciwko dłużnikowi postępowanie egzekucyjne, bo ten nie wykonał dobrowolnie zobowiązania ciążącego na nim w stosunku do wierzyciela legitymującego się wobec organów wykonawczych tytułem wykonawczym. Czynności egzekucyjne, którym ma poddać się dłużnik, nie są wykonywane przez wierzyciela, ale przez organy państwa, a ich wykonywanie jest jednym z aspektów suwerenności państwa. Gdyby przyjąć, że na skutek wydania wyroku pauliańskiego dochodzi do powstania stosunku zobowiązaniowego, na podstawie którego osoba trzecia ma spełnić świadczenie w postaci znoszenia egzekucji, to świadczenie to powinno mieć charakter prywatnoprawny, gdyż będzie elementem stosunku obligacyjnego. Materialnoprawnego obowiązku znoszenia egzekucji nie sposób jednak wykonać, gdyż przepisy prawa materialnego nie przewidują żadnych środków, przy użyciu których dłużnik mógłby przeciwstawić się czynności procesowej wierzyciela polegającej na złożeniu wniosku o wszczęcie egzekucji. W postępowaniu egzekucyjnym nie ma sposobu egzekucji, który pozwalałby wykonać taki wyrok⁶⁴⁶. Za niedopuszczalne natomiast należy uznać przyjęcie tezy, że treścią obowiązku dłużnika w takiej sytuacji byłoby powstrzymanie się od korzystania ze środków zaskarżenia przewidzianych przepisami prawa procesowego. Korzystanie z nich

⁶⁴⁶ F. Zedler: *Dochodzenie roszczeń majątkowych od osób ponoszących odpowiedzialność a niebędących dłużnikami*. „NP”, 1976, nr 9, s. 1221. A. Marciniak: *Wyrok...*, s. 116–117.

jest bowiem prawem podmiotowym publicznym, przyznany dłużnikowi w stosunku do organów państwa, a nie wierzycieli cywilnoprawnych⁶⁴⁷. W doktrynie pojawiają się także poglądy, że w sytuacji gdy wierzycielowi przysługuje uprawnienie do prowadzenia egzekucji, to nie dochodzi do nawiązania stosunku cywilnoprawnego między wierzycielem a dłużnikiem, który ma obowiązek znieść to prowadzenie egzekucji, lecz do nawiązania stosunku cywilnoprosowego między wierzycielem a organem egzekucyjnym, który tę egzekucję ma prowadzić⁶⁴⁸. Z tego też względu należy odrzucić pogląd jakoby skutkiem wyroku pauliańskiego było powstanie po stronie osoby trzeciej obowiązku znoszenia egzekucji.

Dodatkowym argumentem, potwierdzającym odrzucenie koncepcji o powstaniu między wierzycielem pauliańskim a osobą trzecią stosunku zobowiązaniowego, którego treścią miałyby być znoszenie egzekucji, jest porównanie sytuacji osoby trzeciej do sytuacji ponoszenia przez jednego z małżonków odpowiedzialności za dług zaciągnięty przez drugiego małżonka na podstawie art. 41 k.r.o. W doktrynie podnosi się, że wynikające ze zobowiązaniowego stosunku prawnego istniejące między wierzycielem a małżonkiem prawo podmiotowe, zostało przez ustawodawcę w przepisach art. 41 k.r.o. wyposażone w szczególną cechę⁶⁴⁹. Tą cechą jest kompetencja wierzyciela do żądania od właściwego organu państwowego przymusowego wyegzekwowania świadczenia nie tylko z majątku odrębnego małżonka-dłużnika, ale także bądź to z całego majątku wspólnego małżonków (art. 41 § 1 k.r.o.), bądź to ze wskazanych przez ustawodawcę składników tego majątku (art. 41 § 2 k.r.o.)⁶⁵⁰. Z kompetencją wierzyciela sprzężony jest obowiązek organu państwowego do odpowiedniego działania. Art. 41 k.r.o. nie ustanawia między wierzycielem a małżonkiem ponoszącym na podstawie tego unormowania odpowiedzialności za dług współmałżonka stosunku powinnościowego jakim jest stosunek prawny, lecz tworzy między tymi podmiotami szczególną sytuację prawną⁶⁵¹. Mianowicie małżonek ponoszący na podstawie art. 41 k.r.o. odpowiedzialność za dług współmałżonka musi liczyć się z możliwością prowadzenia wobec niego egzekucji przez

⁶⁴⁷ M. Romańska: *Znoszenie egzekucji. Wybrane problemy na styku prawa materialnego i procesowego*. W: *Ius est a iustitia appellatum: księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu*. M. Tomalak, T. Ereciński, J. Gudowski i in. Warszawa 2017, s. 700–704.

⁶⁴⁸ W. Lang: *Struktura odpowiedzialności prawnej (Studium analityczne z dziedziny teorii prawa)*. „Zeszyty Naukowe UMK, Nauki Humanistyczno-Społeczne”, 1968, z. 31, s. 24.

⁶⁴⁹ A. Lutkiewicz-Rucińska: *Odpowiedzialność majątkiem wspólnym za zobowiązania cywilnoprawne współmałżonka*. Bydgoszcz-Gdańsk 2003, s. 169.

⁶⁵⁰ Ibidem, s. 169.

⁶⁵¹ Ibidem, s. 169.

organy egzekucyjne⁶⁵². Powyższe rozważania prowadzą do wniosku, że wierzytelność, która będzie podlegała egzekucji, będzie cechowała się rozszerzoną skutecznością⁶⁵³. Co więcej, wierzyciel może pozwać małżonka dłużnika, od którego wyrokiem z art. 319 k.p.c. sąd zasądzi świadczenie. Z zastrzeżeniem, że małżonek ten może powoływać się w toku egzekucji na ograniczenie odpowiedzialności do majątku wspólnego⁶⁵⁴. Przenosząc wskazane rozważania na grunt rozważań dotyczących skargi pauliańskiej, możliwe byłoby przyjęcie, że na skutek wydania wyroku orzekającego bezskuteczność względną czynności dokonanej przez dłużnika z osobą trzecią nie dochodzi do nawiązania nowego stosunku zobowiązaniowego między wierzycielem pauliańskim a osobą trzecią, którego treść miałyby polegać na znoszeniu egzekucji. Wierzytelność przysługująca wierzycielowi pauliańskiemu nabywa przy tym nową cechę w postaci rozszerzonej skuteczności i możliwości skierowania na jej podstawie egzekucji także wobec majątku osoby trzeciej, a nie tylko dłużnika z tym zastrzeżeniem, że możliwość prowadzenia egzekucji z majątku osoby trzeciej byłaby ograniczona do przedmiotu czynności fraudacyjnej. Potwierdzeniem tej tezy są pojawiające się w doktrynie poglądy, który wskazuje, że na skutek uwzględnienia roszczenia pauliańskiego osoba trzecia zobowiązana jest do spełnienia świadczenia tej samej treści, do którego spełnienia zobowiązany był dłużnik czynności fraudacyjnej. Zdaniem M. Wilejczyk, ze względu na fakt, że znoszenie egzekucji nie może być treścią długu, sytuację osoby trzeciej należy porównać do sytuacji zastawcy i dłużnika hipotecznego, którzy nie są dłużnikami osobistymi. Autorka ta wskazuje, że ponoszą oni odpowiedzialność za dług własny, a więc są osobami zobowiązanymi do spełnienia świadczenia⁶⁵⁵. Podobne stanowisko w tej kwestii zajmuje M. Lutkowski⁶⁵⁶.

⁶⁵² Ibidem, s. 170.

⁶⁵³ Kwestie tego, kiedy określone prawa względne wyposażane są w pewne cechy właściwe prawom bezwzględny, omawia J. Ignatowicz. Jako przykład wskazuje on prawa, które ujawniane są w księdze wieczystej, zobowiązania realne, prawo najmu lokalu czy dożywocia, do których stosuje się odpowiednio przepisy o ochronie własności. Szczególną ochronę prawom względny ustawodawca zapewnia w drodze tzw. roszczeń pauliańskich, których celem jest ochrona wierzycieli przed czynnościami prawnymi dłużników dokonany z ich szkodą. Sens tych roszczeń polega na tym, że w sytuacjach przewidzianych przez ustawę wierzyciel może żądać uznania przez sąd za bezskuteczne względem niego czynności dłużnika, w następstwie której określone przedmioty wyszły z jego majątku lub do tego majątku nie weszły. Dzięki takiemu uznaniu wierzyciel może zaspokoić się z takiego przedmiotu, pomimo że należy on do innej osoby aniżeli dłużnik. W ten pośredni sposób wierzytelność staje się skuteczna względem tej osoby trzeciej. J. Ignatowicz: *Prawo rzeczowe*. Warszawa 1995, s. 24.

⁶⁵⁴ F. Zedler: *Powództwo małżonka o zwolnienie spod egzekucji*. „PiP”, 1968, nr 12, s. 1013.

⁶⁵⁵ M. Wilejczyk: *Skutki rozporządzenia...*, s. 31.

⁶⁵⁶ M. Lutkowski: *Istota odpowiedzialności...* s. 41–42.

6.4. Podstawa zaspokojenia wierzyciela z majątku osoby trzeciej

Kwestia wykonania skargi pauliańskiej była przedmiotem rozważań doktryny już od dłuższego czasu, a proponowane rozwiązania ewoluowały na przestrzeni lat. Jak się wydaje, wspólnym mianownikiem dla tych poglądów jest konieczność sięgnięcia do majątku osoby trzeciej, w celu przymusowej realizacji roszczenia wynikającego ze skargi pauliańskiej. W jaki sposób to sięgnięcie do majątku osoby trzeciej w ramach skargi pauliańskiej ma być realizowane – pozostaje to jednak do dzisiaj przedmiotem sporu, a ewolucja wyrażonych w tym zakresie poglądów jest znacząca.

Koncepcja dotycząca zawarcia w treści roszczenia procesowego, a następnie w treści wyroku zezwolenia na zaspokojenie się z majątku osoby trzeciej, ma swoje źródła w poglądach doktryny z okresu międzywojennego⁶⁵⁷. Kwestia ta była przedmiotem rozważań Komisji Kodyfikacyjnej, która przyjęła, że to, jakie żądania pozwu wierzyciel powinien postawić, aby wyrok umożliwił mu prowadzenie egzekucji, zależy od przepisów prawa egzekucyjnego oraz od rodzaju zaskarżonej czynności⁶⁵⁸. Podobne stanowisko w tym zakresie zajmuje J. Fiema, który wskazuje, że z roszczeniem o uznanie czynności za bezskuteczną połączone musi być żądanie spełnienia przez osobę trzecią świadczenia⁶⁵⁹. W zbliżony sposób wypowiadał się także M. Allerhand, który wskazywał, że dla prowadzenia egzekucji konieczne jest zasądzenie świadczenia lub znoszenia, a wierzyciel nie może żądać wyłącznie uznania czynności za bezskuteczną, lecz także aby osoba trzecia poddała się egzekucji z tego co uzyskała dzięki dokonaniu czynności fraudacyjnej⁶⁶⁰. Zbliżony pogląd na gruncie kodeksu zobowiązań wypowiada także R. Longchamps de Berier, który wskazuje, że wierzyciel musi zażądać w pozwie uznania czynności za bezskuteczną wobec niego, jednak gdyby na takim żądaniu poprzestał, to byłoby ono uzasadnione jedynie w niewielkiej ilości przypadków (przykładowo w sytuacji gdy wierzyciel zaskarżałby zwolnienie z długu udzielone

⁶⁵⁷ Kwestia ta była również przedmiotem wypowiedzi judykatury, która wskazała, że wierzyciel, zwalczając czynność prawną swego dłużnika, mocą której tenże przeniósł na osobę trzecią własność nieruchomości, nie może w przypadku, gdy prawo jego zostało już naruszone przez czynność dłużnika, ograniczyć się do żądania uznania zaskarżonej czynności prawnej dłużnika za bezskuteczną w stosunku do niego, lecz winien równocześnie żądać zezwolenia na zaspokojenie się w drodze egzekucyjnej z tego majątku dłużnika, który skutkiem zaskarżonej czynności prawnej przeszedł na osobę trzecią. Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 25 listopada 1937 r., C.II. 1334/37, OSN(C) 1938/8/375.

⁶⁵⁸ *Komisja Kodyfikacyjna. Podkomisja prawa o zobowiązaniach. Uzasadnienie projektu kodeksu zobowiązań. Art. 239-293, z. 6.* Warszawa 1936, s. 472 (uwagi do art. 292). Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 25 listopada 1937 r., C II 1334/37, Zb. Orz. 1938/8 poz. 375.

⁶⁵⁹ Autor ten opowiada się ostatecznie za koncepcją, że świadczenie ma polegać na znoszeniu egzekucji prowadzonej przez wierzyciela. J. Fiema: *O zaskarżaniu czynności dłużnika...*, s. 220.

⁶⁶⁰ M. Allerhand: *Na marginesie orzeczeń Sądu Najwyższego. Zaskarżenie czynności dłużnika zdziałanej ze szkodą wierzycieli.* „PPC”, 1939, nr 5-6, s. 174.

trzeciemu przez dłużnika). Zwykle jednak aby wyrok umożliwił wierzycielowi prowadzenie egzekucji na przedmiocie zaskarżonej czynności, musi on wypowiadać pewien obowiązek trzeciego, że ma dozwolić egzekucji na rzeczy, która się u niego znajduje albo że musi tę rzecz wydać⁶⁶¹. Tożsame stanowisko w tym przedmiocie zajmuje już w okresie powojennym A. Ohanowicz, który wskazuje, że z żądaniem powództwa o uznanie czynności prawnej dłużnika za bezskuteczną łączy się żądanie o zasądzenie nabywcy na ścierpienie egzekucji z nabytej rzeczy lub prawa⁶⁶². Podsumowując powyższe rozważania, należy uznać, że wyrok nie może zawierać jedynie orzeczenia bezskuteczności, co prowadzi do wniosku, że musi zawierać on w sobie dodatkowy element – albo wypowiedzenie obowiązku znoszenia egzekucji, albo zasądzenie świadczenia. Nie jest to jednak stanowisko jednolite.

Wypowiedzi doktryny w tym zakresie można podzielić na trzy grupy. Do pierwszej zaliczeni zostaną zwolennicy teorii o „pełnej bezskuteczności”, którzy opowiadają się za tym, że zaspokojenie wierzyciela pauliańskiego następuje w wyniku egzekucji prowadzonej przeciwko dłużnikowi⁶⁶³. W takim przypadku wyrok pauliański cechuje się jedynie skutecznością i stanowi podstawę do zajęcia przedmiotu czynności fraudacyjnej znajdującej się w posiadaniu osoby trzeciej. Druga grupa poglądów opiera się na założeniu, że wierzyciel będzie poszukiwał zaspokojenia w majątku osoby trzeciej, która ma obowiązek znoszenia prowadzonej wobec niego egzekucji, przy czym obowiązek ten powstaje nie na mocy orzeczenia sądu uwzględniającego skargę pauliańską, ale na mocy przepisów prawa⁶⁶⁴. Trzecia grupa poglądów związana jest z krytyką dwóch powyższych, gdyż są one trudne do pogodzenia z regułą, że granice przymusu egzekucyjnego są określone w tytule wykonawczym, a jakiegokolwiek wyjątki od tej zasady powinny zostać wprost uregulowane w ustawie⁶⁶⁵. Zakres podmiotowy i przedmiotowy egzekucji powinien wynikać wprost z treści tytułu egzekucyjnego⁶⁶⁶. Braku tytułu wykonawczego przeciwko osobie trzeciej nie może sanować art. 845 § 2 k.p.c., który uprawnia jedynie do dokonania zajęcia, a nie jest równoznaczny

⁶⁶¹ R. Longchamps de Berier: *Zobowiązania...*, s. 446.

⁶⁶² A. Ohanowicz: *Zobowiązania. Część ogólna*. Poznań 1958, s. 151.

⁶⁶³ L. Domański: *Instytucje Kodeksu Zobowiązań. Komentarz teoretyczno-praktyczny. Część ogólna*. Warszawa 1936, s. 984. I. Kunicki: *Glosa...*, s. 124. A. Marciniak: *Wyrok uwzględniający powództwo...*, s. 2, 109. J. Jankowski: *Uczestnicy...*, s. 147.

⁶⁶⁴ J. Korzonek: *Paulijańskie...*, s. 1391-1392. B. Łubkowski: *Kodeks cywilny...*, s. 1250. M. Bączyk: *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 11.10.1980 r., III CZP 37/80*. „NP”, 1982, nr 9-10, s. 177. T. Szanciło: *Istota skargi pauliańskiej na tle orzecznictwa sądowego*. „PS”, 2012, nr 9, s. 19.

⁶⁶⁵ P. Grzegorzczak: *Zaspokojenie wierzyciela...*, s. 12.

⁶⁶⁶ A. Marciniak: *Podstawa egzekucji sądowej (Tytuł wykonawczy)*. Łódź 1991, s. 104–105.

z dopuszczalnością egzekucji. Co więcej, art. 845 § 2 k.p.c. odnosi się jedynie do egzekucji z ruchomości, a zatem zakres jego zastosowania będzie ograniczony wyłącznie do tego rodzaju egzekucji, nie będzie natomiast możliwości powołania się na ten przepis jeżeli egzekucja będzie dotyczyła przedmiotu o innym charakterze⁶⁶⁷. Krytyka ta jest jak najbardziej uzasadniona. Nie sposób bowiem przyjąć, że w przypadku wydania wyroku pauliańskiego możliwość zaspokojenia się przez wierzyciela wynika z możliwości zajęcia uregulowanej w art. 845 § 2 k.p.c. Przepis ten dotyczy sytuacji, w której ruchomość należąca do dłużnika, wobec którego prowadzona jest egzekucja, znajduje się we władaniu osoby trzeciej. Oznaczałoby to zatem, że w sytuacji wydania wyroku pauliańskiego dochodzi do fikcji prawnej, której skutkiem jest to, że traktujemy przedmiot czynności fraudacyjnej w taki sposób, jakby nigdy nie opuścił majątku dłużnika lub do niego wszedł⁶⁶⁸. Przyjęcie takiej koncepcji byłoby niemożliwe do pogodzenia z treścią art. 532 k.c., który jednoznacznie wskazuje, że na skutek ubezskuteczenia czynności fraudacyjnej jej przedmiot nadal znajduje się w majątku osoby trzeciej, a wierzycielowi przysługuje prawo pierwszeństwa do zaspokojenia. Za słuszne należy także uznać tezę, że koncepcja ta nie niweluje mankamentu braku tytułu wykonawczego skierowanego wobec osoby trzeciej, który zawierałby odnoszącą się do niego powinność zachowania⁶⁶⁹. Skutkiem braku tytułu wykonawczego przeciwko osobie trzeciej jest to, że treść i granice powinności tej osoby nie są określone w podstawie egzekucji stosownie do standardów wymaganych w postępowaniu egzekucyjnym. Oznaczenie tych granic jest tymczasem szczególnie istotne, ponieważ przysługujące wierzycielowi pauliańskiemu prawo zaspokojenia dotyczy wyłącznie konkretnej wierzytelności i nie odnosi się do całego majątku osoby trzeciej, lecz jedynie do przedmiotów, o których mowa art. 532 k.c.⁶⁷⁰. Jak się wydaje, rozwiązanie godzi w zasadę równości wobec prawa, zważywszy że przy przyjęciu założeń leżących u podstaw tej koncepcji osoba trzecia z punktu widzenia przysługujących jej uprawnień nie może korzystać z takich samych gwarancji procesowych jakie przysługują innym podmiotom znajdującym się w porównywalnej sytuacji, a będącymi adresatami

⁶⁶⁷ Ibidem, s. 12.

⁶⁶⁸ Byłby to rodzaj fikcji prawnej o charakterze praktycznym *sensu largo* jak definiuje to Ł. Błaszczak. W ocenie autora rozprawy dla przyjęcia określonej fikcji konieczne jest jednak istnienie odesłania ustawowego, który zezwalałoby lub nakazywałoby chociażby pośrednio posłużenie się określoną fikcją prawną. Ł. Błaszczak: *Fikcja prawna w prawie procesowym cywilnym*. Warszawa 2024, s. 287.

⁶⁶⁹ Ibidem, s. 14–15.

⁶⁷⁰ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 16 czerwca 2021 r., III CZP 60/19, OSNC 2021/10/62.

czynności egzekucyjnych⁶⁷¹. W świetle powyższych argumentów przyjęcie omawianych koncepcji nie może zostać uznane za trafne. Za ich odrzuceniem opowiada się także P. Grzegorzyc, który przyjmuje stanowisko opierające się na art. 319 k.p.c., że sąd, uznając czynność prawną za bezskuteczną wobec wierzyciela, jednocześnie zasądzałby od pozwanej osoby trzeciej świadczenie pieniężne, przy czym możliwość jego realizacji byłaby ograniczona jedynie do przedmiotu czynności fraudacyjnej⁶⁷². Na marginesie jednak należy zauważyć, że zdaniem wskazanego autora owo zasądzenie nie koresponduje z sytuacją na płaszczyźnie prawa materialnego i stanowi nie tyle wyraz osobistego długu pieniężnego ciężącego na osobie trzeciej, ile jedynie skonkretyzowany

⁶⁷¹ Kwestię tę można rozpatrzeć chociażby w kontekście uprawnienia osoby trzeciej do wytoczenia powództwa opozycyjnego na podstawie art. 840 k.p.c. Przyjęcie koncepcji opartej na założeniu, że na skutek wyroku pauliańskiego dochodzi do ubezskutecznienia czynności dokonanej pomiędzy dłużnikiem pauliańskim a osobą trzecią, wierzyciel powinien skierować egzekucję do majątku dłużnika, gdyż przedmiot czynności fraudacyjnej na skutek wydania wyroku pauliańskiego powrócił do majątku dłużnika, prowadzi do skutku w postaci odmówienia osobie trzeciej statusu dłużnika w postępowaniu egzekucyjnym. Brak statusu dłużnika odbiera osobie trzeciej możliwość skorzystania z głównego środka merytorycznej obrony przed egzekucją, a więc powództwa opozycyjnego, które może wytoczyć wyłącznie dłużnik. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 16 czerwca 2021 r., III CZP 60/19, OSNC 2021/10/62. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 25 stycznia 2016 r., I ACa 1373/15, LEX nr 2000497. Postanowienie Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 16 kwietnia 2012 r., I ACz 484/12, LEX nr 1148372. Kwestia ta najszerzej została omówiona w Wyroku Sądu Najwyższego z dnia 26 października 2017 r., w którym sąd wskazał, że jeśli wierzyciel legitymuje się wyrokiem pauliańskim w stosunku do osoby trzeciej oraz tytułem wykonawczym w stosunku do dłużnika, wniosek o wszczęcie egzekucji kierowany jest przeciw dłużnikowi, ale organ egzekucyjny może skierować egzekucję do przedmiotu czynności uznanej za bezskuteczną, który należy do osoby trzeciej, ale wyszedł z majątku dłużnika albo do niego nie wszedł wskutek tej czynności. Stronami postępowania egzekucyjnego są wierzyciel oraz dłużnik, podczas gdy osoba trzecia jest uczestnikiem tego postępowania, ponieważ z przedmiotu wchodzącego w skład jej majątku może być prowadzona egzekucja. Tytuł wykonawczy istnieje tylko w stosunku do dłużnika, nie istnieje natomiast w stosunku do osoby trzeciej, gdyż tytułem tym nie jest wyrok pauliański, umożliwiający jedynie objęcie węzłem egzekucyjnym przedmiotu bezskutecznej czynności prawnej, który należy do osoby trzeciej. W rezultacie osoba trzecia nie jest uprawniona do tego, aby wykorzystywać powództwo opozycyjne (art. 840 k.p.c.) jako środek obrony merytorycznej przed egzekucją z przedmiotu bezskutecznej czynności prawnej wchodzącego w skład jej majątku. Z jednej strony w postępowaniu egzekucyjnym prowadzonym na podstawie tytułu wykonawczego, którym legitymuje się wierzyciel, osoba trzecia nie ma statusu dłużnika w rozumieniu art. 840 k.p.c., gdyż nie jest wskazana jako dłużnik w tym tytule. Nie może więc zwalczać powództwem opozycyjnym tego tytułu. Z drugiej strony wyrok pauliański nie jest tytułem egzekucyjnym i nie podlega zaopatrzeniu w klauzulę wykonalności, w związku z czym okoliczność, że stanowi on podstawę do objęcia węzłem egzekucyjnym – razem z tytułem wykonawczym przeciw dłużnikowi – przedmiotu bezskutecznej czynności prawnej należącej do majątku osoby trzeciej, nie uzasadnia uznania tej osoby za dłużnika lub traktowania jak dłużnika. Wyklucza to możliwość skierowania przez nią powództwa opozycyjnego przeciw wyrokowi pauliańskiemu na podstawie art. 840 k.p.c. albo art. 840 w związku z art. 840² k.p.c. Zdaniem sądu jedynym uprawnieniem, z którego mogłaby skorzystać osoba trzecia, jest uprawnienie do wniesienia powództwa ekscydencyjnego na podstawie art. 841 k.p.c. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 października 2017 r., II CSK 27/17, LEX nr 2389558.

⁶⁷² Autor ten argumentuje, że najprostszym rozwiązaniem dla problemów narosłych wokół skargi pauliańskiej byłoby zrezygnowanie z uznawania roszczenia procesowego w sprawach ze skargi pauliańskiej jako powództwa o ukształtowanie na rzecz powództwa o zasądzenie z przywołanym już ograniczeniem odpowiedzialności. P. Grzegorzyc: *Zaspokojenie...*, s. 28.

co do treści i zakresu procesowy wyraz spoczywającej na tej osobie powinności poddania się egzekucji⁶⁷³.

6.5. Próba rozwiązania

Autor rozprawy argumentuje, że na skutek wyroku pauliańskiego pomiędzy wierzycielem pauliańskim, a osobą trzecią powstanie stosunek prawny przypominający stosunek istniejący pomiędzy wierzycielem hipotecznym, a każdoczesnym właścicielem rzeczy obciążonym hipoteką lub pomiędzy zastawnikiem, a każdoczesnym właścicielem rzeczy obciążonej zastawem (chyba, że przedmiotem czynności są pieniądze, wtedy będzie to stosunek zbliżony do stosunku poręczenia lub solidarności)⁶⁷⁴. Podobnie jak

⁶⁷³ Można zatem przyjąć, że P. Grzegorzcyk nie opowiada się ostatecznie za rozwiązaniem, w którym na płaszczyźnie prawa materialnego osoba trzecia ponosiła wobec wierzyciela pauliańskiego odpowiedzialność za spełnienie wobec wierzyciela świadczenia, które normalnie przysługiwałyby mu od dłużnika. Opowiada się z kolei za tym, że co prawda na płaszczyźnie prawa materialnego obowiązek osoby trzeciej polega na znoszeniu, to na płaszczyźnie prawa procesowego ten obowiązek ulega konkretyzacji w postaci konieczności spełnienia świadczenia na rzecz wierzyciela. Można zatem przyjąć, że jest to rozwiązanie pośrednie pomiędzy najczęściej prezentowaną w doktrynie koncepcją dotyczącą powstającego *ex lege* obowiązku znoszenia egzekucji a proponowaną przez M. Wilejczyk koncepcją dotyczącą odpowiedzialności osoby trzeciej. Por. M. Wilejczyk: *Skutki...*, s. 31. P. Grzegorzcyk: *Zaspokojenie...*, s. 31–32.

⁶⁷⁴ W doktrynie prawa rzeczowego także istniał spór co do tego jaki jest charakter odpowiedzialności dłużników rzeczowych i czy mają oni obowiązek znoszenia egzekucji skierowanej do przedmiotu majątkowego rzeczy obciążonej hipoteką lub zastawem, czy też mają oni obowiązek spełnienia na rzecz osoby trzeciej świadczenia. Zwolennicy pierwszej z przytoczonych koncepcji opierają się na założeniu, że właściciel obciążonej rzeczy nie może być zobowiązany do zapłaty za cudzy dług, ponieważ nie wiąże go z wierzycielem żaden stosunek obligacyjny. Między właścicielem a wierzycielem zabezpieczonej wierzytelności istnieje stosunek prawnorzeczowy, wynikający z obciążenia rzeczy ograniczonym prawem rzeczowym w postaci zastawu lub hipoteki. Obowiązki właściciela wynikające z rzeczowego charakteru ciążącego na jego rzeczy prawa sprowadzają się jedynie do biernego zachowania – powstrzymania się od wykonywania swojego prawa, czyli znoszenia lub nieczynienia. Koncepcja ta jest jednak krytykowana między innymi ze względu na fakt, że gdyby przyjąć, iż właściciel obciążonej rzeczy jest jedynie zobowiązany do znoszenia egzekucji, wierzyciel dochodząc zaspokojenia swojej wierzytelności z obciążonej rzeczy byłby zmuszony do jednoczesnego prowadzenia dwóch egzekucji. Jednej – egzekucji świadczenia pieniężnego skierowanej przeciwko dłużnikowi osobistemu, gdyż tylko on byłby zobowiązany do zapłaty – oraz drugiej – egzekucji świadczenia niepieniężnego polegającego na znoszeniu egzekucji skierowanej przeciwko właścicielowi obciążonej rzeczy. Zwolennicy drugiej koncepcji przyjmują, że właściciel jest zobowiązany do zapłaty z ograniczeniem swojej odpowiedzialności do obciążonej rzeczy, a co za tym idzie opierają swoje poglądy na teorii obligacji realnej. Oznacza to, że wierzyciel może żądać od właściciela obciążonej rzeczy, który nie jest jego dłużnikiem, osobistym zapłaty określonej sumy pieniężnej, ale postępowanie egzekucyjne mające na celu zaspokojenie tego roszczenia może być prowadzone wyłącznie z obciążonej rzeczy. Właściciel obciążonej rzeczy będzie zatem zobowiązany do czynienia, a nie znoszenia. A. Szpunar: *Odpowiedzialność właściciela nieruchomości nie będącego osobistym dłużnikiem hipotecznym*. „Rejent”, 1999, nr 9, s. 15. B. Swaczyna: *Hipoteka umowna na nieruchomości*. Kraków 1999, s. 87. J. Skąpski: *Zastaw na rzeczach...*, s. 155. J. Gołaczyński: *Umowa zabezpieczająca*. W: *O źródłach i elementach stosunków cywilnoprawnych. Księga pamiątkowa ku czci prof. Alfreda Kleina*. E. Gniewek. Kraków 2000, s. 130–134. S. Szer: *Nowe prawo rzeczowe*. „Demokratyczny przegląd prawniczy”, 1947, nr 5, s. 17. W. Prądzyński: *Istota hipoteki, ciężaru realnego i zastaw a polskie prawo rzeczowe*. „Przeгляд notarialny”, 1948, nr 11-12, s. 461. J. Gołaczyński: *Zastaw na rzeczach ruchomych*. Warszawa 2002, s. 304. Z. Woźniak: *Charakter prawny odpowiedzialności*

właściciel nieruchomości obciążonej hipoteką czy właściciel ruchomości obciążonej zastawem, osoba trzecia musi liczyć się z tym, że egzekucja może zostać skierowana także przeciwko niemu, gdyż ponosi on odpowiedzialność, która jest ograniczona do jakiegoś przedmiotu – w przypadku osoby trzeciej jest to przedmiot czynności fraudacyjnej, w przypadku dłużnika hipotecznego nieruchomość obciążona hipoteką⁶⁷⁵. Możliwe byłoby zatem postawienie tezy, że osoba trzecia ponosi odpowiedzialność zbliżoną do odpowiedzialności rzeczowej. Źródłem tej odpowiedzialności należy poszukiwać w konstytucyjnym wyroku stwierdzającym, że czynność prawna dokonana przez dłużnika z osobą trzecią była bezskuteczna. Przy czym – jak wynika to z niniejszej pracy – wskazana bezskuteczność nie może być rozumiana dosłownie, a jedynie jako przesłanka powstania dalszych konsekwencji. Jedną z tych konsekwencji będzie taka zmiana łączącego wierzyciela z dłużnikiem stosunku prawnego, że osoba trzecia stanie się współdłużnikiem o odpowiedzialności zbliżonej do dłużnika rzeczowego lub solidarnego.

Akceptacja wskazanego powyżej rozwiązania nie niweluje problemu braku tytułu wykonawczego, który przysługiwałby wierzycielowi przeciwko osobie trzeciej. Przyjęcie, że z chwilą wydania wyroku pauliańskiego pomiędzy wierzycielem pauliańskim a osobą trzecią powstaje taki stosunek jak pomiędzy wierzycielem hipotecznym i kaźdoczesnym właścicielem nieruchomości obciążonej hipoteką lub pomiędzy zastawnikiem a kaźdoczesnym właścicielem rzeczy obciążonej zastawem, nie wyjaśnia, w jaki sposób możliwe byłoby skierowanie egzekucji do majątku tej osoby trzeciej. W tym zakresie należałoby odwołać się do przedstawionej już tutaj koncepcji P. Grzegorzcyka, opierającej się na art. 319 k.p.c.⁶⁷⁶. Przedstawiając swoją koncepcję, autor ten nie wskazuje jednak wprost, że skarga pauliańska – poza tym, że jest powództwem o ukształtowanie stosunku prawnego lub prawa – jest także powództwem o świadczenie. Rozwinięcie przedstawionej przez P. Grzegorzcyka koncepcji zawarte zostało w Uchwale 7 sędziów Sądu Najwyższego z dnia 16 czerwca 2021 r., w której Sąd

właściciela obciążonej rzeczy niebędącego dłużnikiem osobistym wierzyciela zabezpieczonej wierzytelności. „PS”, 2005, nr 6, s. 39–47.

⁶⁷⁵ W doktrynie pojawiają się jednak poglądy, że odpowiedzialność z tytułu skargi pauliańskiej przypomina bardziej odpowiedzialność członków zarządu spółki z o.o. (art. 299 k.s.h.), niż poręczycieli czy dłużników hipotecznych. Wynikać miałyby to z faktu, że przy skardze pauliańskiej zobowiązanie osoby trzeciej miałyby mieć samodzielny charakter. Co prawda łączy się ono z istnieniem wierzytelności po stronie wierzyciela, ale związek ten nie jest taki jak przy poręczeniu, gdzie o zakresie zobowiązania poręczyciela rozstrzyga kaźdoczesny zakres zobowiązania dłużnika. D. Krajewski, K. Brysiewicz: *Wykreślenie spółki akcyjnej z rejestru przedsiębiorców KRS.* „MOP”, 2015, nr 13, s. 23–24.

⁶⁷⁶ P. Grzegorzcyk: *Zaspokojenie...*, s. 31.

Najwyższy opowiedział się przeciwko rozwiązaniu polegającemu na przyjęciu, że wyrok uwzględniający skargę pauliańską jest jednocześnie wyrokiem o świadczenie⁶⁷⁷. Argumentując to stanowisko, Sąd Najwyższy przyjął, że rozwiązanie to – jakkolwiek dogodne pod względem praktycznym – w zbyt dalekim stopniu odrywa się od sytuacji prawnej osoby trzeciej wyznaczonej przepisami prawa materialnego. Przepisy te, zdaniem Sądu Najwyższego, nie kreują po stronie osoby trzeciej obowiązku spełnienia świadczenia lub wydania rzeczy w naturze, lecz narzucają tej osobie pozycję bierną sprowadzającą się do przyzwolenia na zaspokojenie świadczenia pieniężnego z jej majątku. Co jednak istotne, w treści tej uchwały zawarta jest także teza, która nie koresponduje w pełni z wcześniejszymi wywodami, a która może świadczyć o tym, że za właściwy należy jednak przyjąć pogląd dotyczący zasądzenia w ramach wyroku pauliańskiego świadczenia. Sąd Najwyższy stwierdza bowiem, że jakkolwiek *in casu* powinność obciążająca osobę trzecią ma charakter bierny, egzekucja na podstawie powstałego w ten sposób tytułu musi toczyć się według przepisów o egzekucji świadczeń pieniężnych, ponieważ przedmiot skierowanej do majątku osoby trzeciej jest wyłącznie świadczenie pieniężne odpowiadające chronionej i stwierdzonej tytułem wobec dłużnika wierzytelności, nie zaś bierne zachowanie osoby trzeciej. Sąd Najwyższy przyznaje zatem, że taki obowiązek znoszenia egzekucji przez osobę trzecią nie nadaje się do wykonania w ramach przepisów o sądowym postępowaniu egzekucyjnym. Co więcej, Sąd Najwyższy wskazuje także, że w sytuacji gdy przedmiot czynności fraudacyjnej są pieniądze, silne względy pragmatyczne przemawiają za tym, by powód występował wtedy z żądaniem na jego rzecz świadczenia pieniężnego ze stosownym ograniczeniem odpowiedzialności osoby trzeciej. Taka konstrukcja prowadzi do różnicowania sposobu formułowania treści wyroku pauliańskiego w zależności od tego, co stanowi przedmiot czynności fraudacyjnej. Jak się wydaje, takie rozwiązanie nie ma uzasadnienia i wprowadza dodatkową komplikację.

Z wielokrotnie przytaczanych już względów z poglądem, że skutkiem wyroku pauliańskiego będzie powstanie po stronie osoby trzeciej obowiązku znoszenia egzekucji, nie sposób się zgodzić i należałoby opowiedzieć się za koncepcją o dualnym charakterze powództwa pauliańskiego jako powództwa o ukształtowanie połączonego z powództwem

⁶⁷⁷ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 16 czerwca 2021 r., III CZP 60/19, OSNC 2021/10/62.

o zasądzenie⁶⁷⁸. Przyjęcie odmiennego rozwiązania musiałoby prowadzić do wniosku, że po wydaniu przez sąd wyroku pauliańskiego dochodzi do powstania pomiędzy osobą третią a wierzycielem pauliańskim stosunku prawnego, który byłby zbliżony do stosunku rzeczowego. Wierzyciel pauliański musi skierować do sądu odrębne powództwo o świadczenie, przy czym powództwo to na podstawie art. 319 k.p.c. byłoby ograniczone do przedmiotu czynności fraudacyjnej⁶⁷⁹. Z praktycznego punktu widzenia wydaje się, że stanowi to jednak zbyt duże utrudnienie dla wierzyciela, który – by uzyskać zaspokojenie swojego świadczenia – musiałby wytoczyć w zasadzie trzy powództwa. Pierwsze – przeciwko dłużnikowi o świadczenie, drugie – przeciwko osobie trzeciej o ubezskuteczenie czynności prawnej dokonanej z dłużnikiem. Wreszcie trzecie – również przeciwko osobie trzeciej o świadczenie, przy czym odpowiedzialność osoby trzeciej w takim przypadku będzie ograniczona do przedmiotu czynności fraudacyjnej na podstawie art. 319 k.p.c.⁶⁸⁰. Mając to na uwadze, autor dysertacji opowiada się za kumulacją drugiego i trzeciego powództwa w ramach skargi pauliańskiej (a istnienie pierwszego nie zawsze będzie konieczne, gdyż ochronie podlegają także wierzytelności, które nie zostały stwierdzone wyrokiem sądu)⁶⁸¹. Oznacza to, że skarga pauliańska – poza

⁶⁷⁸ Nie jest to teza nowa, gdyż już w orzecznictwie Sądu Najwyższego z okresu międzywojennego pojawiały się konstatacje, że roszczenie ze skargi pauliańskiej ma charakter powództwa o świadczenie, a uznanie czynności zaskarżonej za bezskuteczną jest tylko faktyczną przesłanką właściwego roszczenia o świadczenie. Źródłem tego poglądu należy jednak doszukiwać się nie w poglądach doktryny polskiej, lecz w poglądach doktryny austriackiej, gdyż wskazane orzeczenie zapadło w oparciu o stan faktyczny obowiązujący jeszcze przed wejściem w życie kodeksu zobowiązań, właśnie na gruncie przepisów austriackich. Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 19 grudnia 1936 r., II C 1877/36, OSN(C) 1937/7/263. Pogląd ten jednak został podtrzymany przez Sąd Najwyższy także na gruncie kodeksu zobowiązań. Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 4 grudnia 1936 r., C.II. 1723/36, OSN(C) 1937/6/228. Jak się wydaje, podobną tezę – chociaż nie wprost – wyraża w jednym z judykatów okresu powojennego także Sąd Najwyższy. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 czerwca 1982 r., III CRN 105/82, OSNC 1983/1/14.

⁶⁷⁹ Co do ograniczenia odpowiedzialności osoby trzeciej do przedmiotu czynności fraudacyjnej jest to sytuacja analogiczna do odpowiedzialności dłużnika rzeczowego. W doktrynie prawa rzeczowego funkcjonuje pogląd, że w przypadku dłużników rzeczowych nie może być mowy o skierowaniu do nich roszczenia, którego treścią byłoby znoszenie egzekucji (*pati*), lecz roszczenie to powinno być zwykłym roszczeniem o zapłatę. Z istoty zastawu i hipoteki wynika, że zaspokojenie wierzyciela następuje z obciążonej rzeczy. Kwestia ta powinna zostać uwzględniona w sentencji orzeczenia przy zastosowaniu art. 319 k.p.c. E. Gniewek: *Egzekucja odpowiedzialności dłużników rzeczowych*. W: M. Pyziak-Szafnicka. *Odpowiedzialność cywilna. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Adama Szpunara*. Zakamycze 2004, s. 726.

⁶⁸⁰ Postulat takiego ukształtowania instytucji skargi pauliańskiej *de lege lata* prezentuje J. Pisuliński w: J. Pisuliński: *Ochrona wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika – propozycja nowego ujęcia*. W: *Prawo kontraktów*. D. Sokołowska, Z. Kuniewicz. Warszawa 2017, s. 373.

⁶⁸¹ W art. 319 k.p.c. ustawodawca posłużył się zwrotem „sąd uwzględni powództwo” bez precyzowania jakiej treści powinno być to powództwo. Może to być jednak tylko powództwo o świadczenie, ponieważ wyroki uwzględniające powództwo o ustalenie lub o ukształtowanie nie podlegają wykonaniu w drodze egzekucji sądowej. Z treści art. 319 k.p.c. wynika więc, że w sprawach, w których przepis ten ma zastosowanie pod powinien wytoczyć powództwo o spełnienie świadczenia, które powinien spełnić dłużnik, gdyż w przeciwnym razie zbędne byłoby zamieszczanie wzmianki o ograniczeniu

żądaniem uznania czynności za bezskuteczną wobec wierzyciela pauliańskiego – powinna zawierać także żądanie zasądzenia od osoby trzeciej świadczenia⁶⁸². Uznanie czynności prawnej za bezskuteczną będzie w takim przypadku miało charakter przesłankowy i będzie warunkiem *sine qua non* stwierdzenia obowiązku osoby trzeciej spełnienia świadczenia⁶⁸³. Przy czym świadczenie to będzie co do zasady odpowiadało świadczeniu, które ma obowiązek spełnić dłużnik⁶⁸⁴. Odpowiedzialność osoby trzeciej na podstawie art. 319 k.p.c. będzie jednak ograniczona do przedmiotu czynności

odpowiedzialności. W ramach powództwa ze skargi pauliańskiej, w celu zastosowania art. 319 k.p.c. poza roszczeniem o uznanie czynności za bezskuteczną musi zostać zawarte także roszczenie wierzyciela pauliańskiego o zasądzenie na jego rzecz od osoby trzeciej świadczenia. F. Zedler: *Dochodzenie roszczeń...*, s. 1221.

⁶⁸² Podobny pogląd pojawia się także w wypowiedziach judykatury, która akcentuje, że dla usunięcia wątpliwości co do zakresu uprawnień egzekucyjnych wierzyciela wobec pozwanego powinny być one określone w uwzględniającym to powództwo wyroku. Sąd nie daje jednak wskazówek co do tego, w jaki sposób owe uprawnienia egzekucyjne powinny zostać określone w wyroku. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 25 października 2018 r., I ACa 157/18, LEX nr 2610075. Nie sposób jednak uznać, że pogląd ten ma charakter dominujący, gdyż judykatura nie zajmuje w tym zakresie jednoznacznego stanowiska. W postanowieniu z dnia 4 grudnia 1997 r. Sąd Najwyższy odmówił postępowaniu prowadzonemu na skutek wniesienia skargi pauliańskiej statusu postępowania o świadczenie. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 4 grudnia 1997 r., I CZ 176/97, LEX nr 1226930.

⁶⁸³ Z takim stanowiskiem nie zgadza się R. Adamus, który wskazuje, że bezskuteczność czynności upadłego stwierdzana jest w orzeczeniu konstytutywnym, dlatego nie może być zagadnieniem wstępnym w procesie o zapłatę lub wydanie rzeczy. R. Adamus: *Bezskuteczność i zaskarżanie czynności upadłego w prawie upadłościowym i naprawczym*. W: *Instytucje prawa upadłościowego i naprawczego*. Red. A. Witosz. Katowice 2006, s. 99.

⁶⁸⁴ M. Wilejczyk: *Skutki rozporządzenia...*, s. 33. Odmienne kwestię tę ujmuje A. Kubas, który wskazuje, że uwzględnienie roszczenia pauliańskiego nie daje wierzycielowi w stosunku do osoby trzeciej takich uprawnień, jakie przysługiwały mu wobec dłużnika. Wierzyciel nie może domagać się od osoby trzeciej spełnienia świadczenia. A. Kubas: *Rozszerzona skuteczność...*, s. 217-218. Aprobata takiego ujęcia pojawia się także w jednym z orzeczeń Sądu Najwyższego, w którym stwierdzono, że przepisy regulujące akcję pauliańska nie dają podstaw do przyjęcia, że treścią zobowiązania osoby trzeciej jest spełnienie świadczenia w miejsce dłużnika. Nie uzasadnia takiego stanowiska zwłaszcza art. 533 k.c. Przewidziane w tym przepisie świadczenie, polegające na pozytywnym działaniu osoby trzeciej, jest bowiem jej uprawnieniem, dobrowolnym aktem pozwalającym uniknąć egzekucji, a nie obowiązkiem ciążącym na osobie trzeciej z mocy wyroku uwzględniającego powództwo o uznanie czynności dłużnika dokonanej z pokrzywdzeniem wierzyciela za bezskuteczną wobec niego. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 kwietnia 2005 r., V CK 598/04, LEX nr 1111039. Podobne stanowisko w tym zakresie widoczne jest także w innych wypowiedziach judykatury, która stwierdza, że wyrok uwzględniający powództwo o uznanie czynności prawnej za bezskuteczną nie czyni pozwanego w tej sprawie dłużnikiem wierzyciela podlegającej ochronie, a ma w tym aspekcie to znaczenie, że pozwany, mający w ramach postępowania egzekucyjnego status osoby trzeciej a nie dłużnika, nie będzie mógł skutecznie dochodzić zwolnienia spod egzekucji tej wierzyciela przedmiotu majątkowego, którego dotyczyła czynność uznana za bezskuteczną. Będzie tak jednak nie dlatego, że nie jest osobą trzecią, ale dlatego, że – mimo że jest osobą trzecią w rozumieniu art. 841 § 1 k.p.c. – prowadzenie egzekucji ze składnika jego majątku nie narusza jego praw, gdyż ochrona jego praw przed egzekucją prowadzoną przez osobę nie będącą jego wierzycielem została uchylona prawomocnym wyrokiem uznającym za bezskuteczną czynność prawną, na podstawie której nabył ten składnik majątkowy. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 20 grudnia 2018 r., I ACa 772/18, LEX nr 2716763. Do tezy tej należy odnieść się krytycznie, gdyż oceny roszczenia, jakie jest skierowane do osoby trzeciej, nie powinno oceniać się wyłącznie przez pryzmat możliwości skutecznego wszczęcia przez nią powództwa przeciwegzekucyjnego. Co więcej, skutek wynikający ze skierowania wobec osoby trzeciej roszczenia, którego egzekucja będzie ograniczona do przedmiotu czynności fraudacyjnej, będzie taki sam jak w prezentowanej przez sąd koncepcji, polegający na braku możliwości wszczęcia postępowania interwencyjnego.

fraudacyjnej, gdyż w wyroku zastrzeżone zostanie dla osoby trzeciej prawo do powołania się w toku postępowania egzekucyjnego na ograniczenie odpowiedzialności⁶⁸⁵. Taki wyrok w części, w jakiej będzie wyrokiem zasadzającym świadczenie, będzie nadawał się do wykonania, co oznacza, że nie powstanie problem braku tytułu wykonawczego przeciwko osobie trzeciej, gdyż będzie mógł zostać zaopatrzony w klauzulę wykonalności⁶⁸⁶. Teza ta koresponduje zresztą z treścią art. 837 k.p.c., który przewiduje, że dłużnik może powoływać się na ograniczenie odpowiedzialności tylko wówczas, gdy ograniczenie to zostało zastrzeżone w tytule wykonawczym. Tego rodzaju ograniczeniem odpowiedzialności dłużnika zastrzeżonym w tytule wykonawczym będzie ograniczenie odpowiedzialności wynikające z art. 319 k.p.c.⁶⁸⁷.

⁶⁸⁵ Użyteczność art. 319 k.p.c. dla omawianej konstrukcji nie budzi większych wątpliwości. Jednocześnie przepis ten jest już od jakiegoś czasu poddawany krytyce w doktrynie. Wskazuje się, że komornik ma bardzo ograniczone możliwości rozstrzygania problemów związanych z odpowiedzialnością, a w szczególności z ustaleniem czy konkretny przedmiot wchodzi w skład mienia, z którego dłużnik ponosi odpowiedzialność. Mankamentem tego unormowania jest także to, że prowadzi do przedłużenia postępowania gdyż orzekanie o ograniczeniu odpowiedzialności dzieli się na kilka etapów. Najpierw orzeka się, że dłużnik ponosi ograniczoną odpowiedzialność, a później się to konkretyzuje przez orzekanie, czy z danego przedmiotu dłużnik odpowiada. Z tego względu postuluje się, że art. 319 k.p.c. powinien ulec zmianie w tym kierunku by sąd rozpoznający sprawę dokładnie ustalił mienie, z którego osoba ponosząca ograniczoną odpowiedzialność ma w egzekucji odpowiadać (co w przypadku roszczenia ze skargi pauliańskiej nie budzi żadnych wątpliwości, gdyż sama skarga dotyczy konkretnego składnika majątku osoby trzeciej). F. Zedler: *Wybrane zagadnienia reformy postępowania egzekucyjnego w sprawach cywilnych*. „RPEiS”, 1989, nr 1, s. 44-45.

⁶⁸⁶ W powoływanej już uchwale Sądu Najwyższego z dnia 16 czerwca 2021 r., III CZP 60/19, wskazano, że w treści wyroku powinien zostać zawarty obowiązek osoby trzeciej znoszenia prowadzonej przez wierzyciela pauliańskiego egzekucji. Wątpliwości budzi jednak to, w jaki sposób ów obowiązek znoszenia egzekucji miałyby zostać wykonane. Egzekucja dotycząca obowiązku zaniechania czynności została uregulowana w art. 1051 k.p.c. Do przesłanek tego typu egzekucji należy posiadanie przez wierzyciela tytułu wykonawczego, który określa obowiązek zaniechania czynności lub nieprzeszkadzania czynności wierzyciela (ta przesłanka jest spełniona) oraz wskazanie przez wierzyciela we wniosku egzekucyjnym czynności dłużnika, które podlegają zaniechaniu lub znoszeniu. Przy czym egzekucja jest dopuszczalna tylko wtedy, gdy chodzi o czynność powtarzającą się lub trwałą, a nie jednorazową. Spełnienie tej drugiej przesłanki jest jednak niemal niemożliwe, gdyż wniosek wierzyciela musiałby w tym przypadku opiewać na zabronienie wykorzystywania osobie trzeciej środków obrony przewidzianych przepisami prawa procesowego. E. Wengerek: *Sądowe postępowanie egzekucyjne w sprawach cywilnych*. Warszawa 1978, s. 250 – 251. A. Hrycaj: *Egzekucja praktyczna*. Poznań 2007, s. 410-411.

⁶⁸⁷ Zagadnieniem, które może budzić uzasadnione wątpliwości na tle stosowania art. 319 k.p.c. do powództwa ze skargi pauliańskiej, jest możliwość wzruszenia skargą także czynności, których przedmiotem były rzeczy oznaczone co do gatunku. Sytuację tę można porównać do poszukiwania zaspokojenia z przedmiotu zastawu, gdy zastawem obciążony był zbiór rzeczy. Kwestię tę opisuje M. Romańska, która wskazuje, że powód-zastawnik może lecz nie musi przedłożyć przy pozwie wykaz składników zbioru obciążonego zastawem rejestrowym i wnieść o zamieszczenie już w wyroku zastrzeżenia, że zastawca może się powoływać w egzekucji na ograniczenie odpowiedzialności do konkretnie wskazanych w wyroku rzeczy lub praw. Wyrok wydany w trybie art. 319 k.p.c. może zatem określić ograniczenie odpowiedzialności zastawcy w dwojaki sposób: przez wymienienie konkretnych przedmiotów lub praw, z których zastawca będzie w egzekucji odpowiadał, albo przez zastrzeżenie na jego rzecz uprawnienia do powołania się na ograniczenie odpowiedzialności do obciążonego zastawem rejestrowym zbioru rzeczy lub praw, bez zidentyfikowania jego składników. W przypadku gdy w tytule egzekucyjnym nie zostaną wymienione rzeczy lub prawa wchodzące w skład zbioru obciążonego zastawem

Pewne kontrowersje może wywoływać fakt, że *prima facie* mogłoby się wydawać, iż osoba trzecia nie ma statusu dłużnika na gruncie przepisów prawa materialnego. W doktrynie podnosi się, że art. 319 k.p.c. ma zastosowanie nie tylko do tych wypadków, gdy pozwany jest dłużnikiem w znaczeniu materialnoprawnym ponoszącym ograniczoną odpowiedzialność⁶⁸⁸. Jest tak przede wszystkim dlatego, że takie ograniczenie nie wynika z treści art. 319 k.p.c. W przepisie tym nie ma mowy o dłużniku ponoszącym ograniczoną odpowiedzialność, lecz o pozwanym ponoszącym ograniczoną odpowiedzialność. Art. 319 k.p.c. ma więc zastosowanie do wszystkich przypadków, gdy pozwany ponosi odpowiedzialność z określonego mienia lub do pewnej wysokości bez względu na to, czy jest dłużnikiem, czy nie⁶⁸⁹. Problem ten jednak w ogóle nie powstaje, a to ze względu na fakt, że w ramach uznania dokonanej czynności za bezskuteczną autor rozprawy opowiada się za taką modyfikacją wierzytelności podlegającej ochronie, że w wyniku uwzględnienia powództwa osobie trzeciej nadawany byłby status dłużnika o odpowiedzialności zbliżonej do dłużnika rzeczowego lub solidarnego, a tym samym byłby on także dłużnikiem na gruncie przepisów prawa materialnego.

Przedstawione rozwiązanie należy uznać z dogmatycznego punktu widzenia za najbardziej poprawne, to jednak obecna praktyka formułowania treści pozwu w postępowaniu ze skargi pauliańskiej jest zdecydowanie odmienna. Rozważenia zatem wymaga to, czy w sytuacji gdy wierzyciel pauliański nie zawrze w treści powództwa tego drugiego roszczenia, to czy sąd nie powinien go uwzględnić w treści wyroku z urzędu⁶⁹⁰.

rejestrwym, obowiązek ustalenia składu tego zbioru przesunie się w czasie do postępowania egzekucyjnego. Prowadzący to postępowanie komornik będzie miał utrudnione możliwości dokonywania ustaleń co do stanu prawnego poszczególnych składników zbioru, a uzewnętrznieniem jego oceny w tym zakresie będzie dokonanie zajęcia określonej rzeczy lub prawa. Po formalnie prawidłowym zajęciu konkretnych rzeczy lub praw w postępowaniu egzekucyjnym o świadczenie pieniężne obowiązek wykazania, że egzekucja konkretnego długu na rzecz wierzyciela jest z zajętych rzeczy lub praw niedopuszczalna, przerzucony jest na dłużnika lub osobę trzecią, która twierdzi, że jej prawa zostały w egzekucji naruszone. M. Romańska: *Ograniczenie...*, s. 22. F. Zedler: *Zaspokojenie w drodze egzekucji zastawnika zastawu rejestrowego w razie ustanowienia zastawu na zbiorze rzeczy lub praw*. „Prawo Bankowe”, 1999, nr 4, s. 57-58.

⁶⁸⁸ F. Zedler: *Dochodzenie roszczeń...*, s. 1221.

⁶⁸⁹ Ibidem, s. 1221. D. Marciniak: *Dochodzenie roszczeń zabezpieczonych zastawem lub hipoteką*. Sopot 2001, s. 173.

⁶⁹⁰ Jak się wydaje, sąd nie naruszy w tym przypadku zakazu orzekania ponad żądanie pozwu. Przepis art. 321 k.p.c., określając granice orzekania, wskazuje, że wyrok nie może swym zakresem obejmować przedmiotu, którego nie zawierało żądanie pozwu. W razie jednak niewyraźnego lub wręcz niewłaściwego sformułowania żądania, sąd może je odpowiednio zmodyfikować, zgodnie z wolą powoda i w granicach podstawy faktycznej powództwa. Nie wyklucza to określenia przez sąd w sentencji wyroku w ramach wykonywanej działalności judykacyjnej tych elementów, które wynikają wprost z uzasadnienia pozwu i które zostały przez powoda udowodnione, o ile jest to konieczne dla prawidłowego skonstruowania

Jak się wydaje, można dopuścić taką możliwość, a to ze względu na fakt, że co do zasady stanowi ona odzwierciedlenie tego, co w istocie wynika z art. 532 k.c. Zasądzenie na rzecz wierzyciela pauliańskiego świadczenia od osoby trzeciej o treści tożsamej (przy uwzględnieniu ograniczenia odpowiedzialności osoby trzeciej wynikającej z art. 319 k.p.c.) ze świadczeniem, które powinien był spełnić dłużnik (a którego nie spełnił), jest bezpośrednim następstwem uznania czynności za bezskuteczną⁶⁹¹.

Podobne wątpliwości dotyczące przedmiotu wyroku, powództwa i ograniczenia odpowiedzialności pozwanego na podstawie art. 319 k.p.c. pojawiały się na gruncie prawa rzeczowego w odniesieniu do zastawu i hipoteki. W doktrynie prawa rzeczowego kwestia ta również nie jest ujmowana jednoznacznie. W literaturze polskiej w odniesieniu do realizacji uprawnień wierzyciela pauliańskiego lub zastawnika ścierają się poglądy zwolenników teorii rzeczowego prawa spieniężenia oraz zwolenników teorii obligacji realnej. Zdaniem zwolenników pierwszej teorii wierzyciel może dochodzić zaspokojenia bez konieczności domagania się spełnienia świadczenia od właściciela rzeczy obciążonej zastawem lub hipoteką, bowiem obowiązek tych osób ogranicza się wyłącznie do znoszenia czynności zmierzających do uzyskania przez wierzyciela zaspokojenia w zakresie odpowiadającym świadczeniu zgodnie z treścią wierzytelności zabezpieczonej zastawem lub hipoteką⁶⁹². Pogląd ten reprezentowany jest zwłaszcza przez

wyroku, w sposób umożliwiający jego wykonanie. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 listopada 2017 r., II CSK 86/17, LEX nr 2417587.

⁶⁹¹ Podobne stanowisko zajmuje Sąd Najwyższy w uchwale 7 sędziów z dnia 16 czerwca 2021 r., który wskazał, że niezależnie od tego należało mieć na względzie, że tak daleko idąca zmiana utrwalonej praktyki w zakresie sposobu formułowania żądania pozwu wywołałaby poważne trudności dla uczestników obrotu prawnego. Nie jest ona zarazem konieczna do osiągnięcia rezultatu polegającego na wyposażeńiu wierzyciela pauliańskiego w tytuł wykonawczy przeciwko osobie trzeciej w typowych przypadkach, w których egzekucja na jego podstawie ma dotyczyć nieruchomości lub innych przedmiotów, możliwych do zindywidualizowania i wyodrębnienia w majątku osoby trzeciej. Jakkolwiek skutek ten jest wtórny wobec uznania czynności prawnej za bezskuteczną, to jednak powinien - w ocenie Sądu Najwyższego - mieć wyraz wprost w sentencji wyroku uwzględniającego powództwo pauliańskie, na równi z uznaniem zaskarżonej czynności prawnej za bezskuteczną, jeżeli przy uwzględnieniu treści bezskutecznej czynności prawnej konsekwencją wyroku ma być możliwość prowadzenia egzekucji z przedmiotów znajdujących się w majątku osoby trzeciej. W typowej sytuacji to właśnie ten skutek stanowi istotę konsekwencji wyroku uwzględniającego powództwo pauliańskie i sprawia, że realizowany jest rzeczywisty cel tego powództwa, polegający na rozszerzeniu możliwości egzekucyjnych wierzyciela o przedmioty, które w przeciwnym razie byłyby dla niego niedostępne ze względu na brak przynależności do majątku dłużnika. Okoliczność, że skutek ten wynika z normy prawnej, której elementem hipotezy jest uwzględnienie powództwa o uznanie czynności prawnej za bezskuteczną (art. 532 k.c.), nie stoi na przeszkodzie stwierdzeniu i wskazaniu go już w sentencji wyroku. Sąd Najwyższy wskazuje, że sąd rozpoznający sprawę powinien zamieścić odpowiednie zastrzeżenie w wyroku uwzględniającym powództwo z urzędu, bez względu na to, czy powód domagał się stosownego zastrzeżenia w pozwie. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 16 czerwca 2021 r., III CZP 60/19, OSNC 2021/10/62.

⁶⁹² K. Zaradkiewicz: *Zaspokojenie wierzyciela hipotecznego w teorii i praktyce*. „Palestra”, 2005, nr 1-2, s. 232. K. Zaradkiewicz: *Nowa regulacja prawa hipotecznego*. „PPH”, 2011, nr 1, s. 37-38. K. Zaradkiewicz:

K. Zaradkiewicza, który wskazuje, że osoba, która jest właścicielem przedmiotu obciążonego, a niebędąca dłużnikiem osobistym, nie ma obowiązku spełnienia świadczenia zamiast ani obok zapłaty, a jej obowiązek na gruncie prawa materialnego polega wyłącznie na znoszeniu zaspokojenia przez uprawnionego⁶⁹³. Przy czym zachowanie właściciela rzeczy obciążonej, odpowiadające obowiązkowi znoszenia zaspokojenia przez wierzyciela, nie może być traktowane jako świadczenie w rozumieniu prawa materialnego. Wynika to z przyjęcia założenia, że obowiązki związane z istnieniem prawa rzeczowego nie stanowią świadczenia, gdyż nie wynikają ze stosunku prawnego o charakterze zobowiązaniowym. Zastaw lub hipoteka jako ograniczone prawa rzeczowe dają uprawnionemu określone władztwo nad przedmiotem obciążonym. Polega ono na doprowadzeniu do skutku w postaci uzyskania zaspokojenia zabezpieczonej wierzytelności z tego dobra bez uczestnictwa innego podmiotu, w tym świadczenia z jego strony⁶⁹⁴. Autor ten sam jednak zauważa, że w odniesieniu do zastawu i hipoteki pogląd ten nie zyskał aprobaty w judykaturze, która skłania się jednak ku drugiemu z poglądów⁶⁹⁵. Teoria obligacji realnej upatruje w prawie zastawniczym/hipotecznym obowiązku spełnienia świadczenia⁶⁹⁶. W ramach tego poglądu wskazuje się, że właściciel rzeczy obciążonej zastawem lub hipoteką zobowiązany jest do spełnienia świadczenia, ale jego odpowiedzialność jest ograniczona do przedmiotu zastawu lub hipoteki, co z kolei predysponuje do wykorzystania w procesie dotyczącym zaspokojenia z tego przedmiotu art. 319 k.p.c.⁶⁹⁷. Zgodnie z tym poglądem, wierzyciel powinien wytoczyć przeciwko osobie trzeciej powództwo o świadczenie⁶⁹⁸. Sąd, uwzględniając to powództwo, ogranicza odpowiedzialność pozwanego do przedmiotu hipoteki lub

Tzw. zastaw nieakcesoryjny w polskim prawie cywilnym. „KPP”, 2000, z. 2, s. 304–305. J. Pisuliński: *Przedmiot i treść hipoteki. Zagadnienia wybrane.* „Rejent”, 1992, nr 9, s. 63–64. J. Gołaczyński: *Odpowiedzialność rzeczowa i jej ograniczenia.* W: *Odpowiedzialność w prawie cywilnym.* P. Machnikowski. Wrocław 2006, s. 61.

⁶⁹³ K. Zaradkiewicz: *Realizacja zastawu zwykłego w sądowym postępowaniu egzekucyjnym (spojrzenie z perspektywy prawa materialnego).* W: *Aurea praxi, aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego. Tom II.* J. Gudowski, K. Weitz. Warszawa 2011, s. 2670.

⁶⁹⁴ Ibidem, s. 2671.

⁶⁹⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 lipca 2005 r., V CK 8/05, Pr. Bankowe 2007/3/9.

⁶⁹⁶ A. Szpunar: *Akcesoryjność hipoteki.* „PiP”, 1993, nr 8, s. 22. A. Szpunar: *Wstąpienie w prawa zaspokojonego wierzyciela.* „RPEiS”, 1983, nr 3, s. 9. B. Błażejczak: *Powstanie hipoteki i jej przedmiot.* Poznań 1968, s. 8-9. J. Witecki: *Czy właściciel nieruchomości może ograniczyć swoją odpowiedzialność za zaciągnięty dług do nieruchomości obciążonej tym długiem?* „PiP”, 1947, nr 5, s. 17.

⁶⁹⁷ M. Grzelak: *Zagadnienia praktyczne występujące w procesie przeciwko dłużnikowi hipotecznemu.* „Palestra”, 2012, nr 9-10, s. 85.

⁶⁹⁸ Taką tezę wypowiedział Sąd Najwyższy w Wyroku z dnia 25 sierpnia 2004 r., wskazując jednak, że pomiędzy wierzycielem a osobą trzecią niebędącą dłużnikiem osobistym, a będącą właścicielem rzeczy obciążonej hipoteką nie istnieje żaden stosunek o charakterze obligacyjnym. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 sierpnia 2004 r., IV CK 606/03.

zastawu, wskazując w sentencji wyroku nieruchomości lub prawo majątkowe obciążone hipoteką lub zastawem (art. 319 k.p.c.)⁶⁹⁹. Między właścicielem a wierzycielem zabezpieczonej wierzytelności istnieje nie tylko stosunek prawnorzeczowy wynikający z obciążenia rzeczy prawem rzeczowym w postaci hipoteki⁷⁰⁰. Obowiązki właściciela obciążonej rzeczy mają również charakter obligacyjny⁷⁰¹. Wierzyciel może od właściciela, który nie jest jego dłużnikiem osobistym, żądać zapłaty sumy pieniężnej i wówczas jest on zobowiązany do zapłaty⁷⁰². Wynika to z faktu, że wierzytelność zabezpieczona hipotecznie stanowi rzeczowy dług właściciela nieruchomości i wierzyciel może skutecznie wytoczyć powództwo o jego zasądzenie. Ochrona dłużnika polega na wyłączeniu możliwości zaspokojenia tego długu z innych składników swojego majątku niż ten, na którym ciąży hipoteka⁷⁰³. Zagadnienie zaspokojenia wierzyciela hipotecznego lub zastawnika pozostaje jednak nierozstrzygnięte w doktrynie prawa rzeczowego. Jak się jednak wydaje, więcej argumentów, jak i w zasadzie utrwalona linia orzecznicza przemawiają na korzyść przyjęcia koncepcji obligacji realnej i obowiązku spełnienia świadczenia przez właściciela nieruchomości obciążonej hipoteką czy właściciela rzeczy obciążonej zastawem. Możliwe jest zatem stwierdzenie, że zaspokojenie wierzyciela pauliańskiego jest sytuacją porównywalną z zaspokojeniem wierzyciela hipotecznego czy zastawnika.

Prezentowana powyżej teoria rzeczowego prawa spieniężenia mogłaby znaleźć zastosowanie w przypadku akceptacji zaprezentowanej w ramach rozdziału 2.2. koncepcji odpowiedzialności. Jeżeli przyjąć, że osoba trzecia nie jest zobowiązana do spełnienia żadnego świadczenia (w rozumieniu prawa materialnego) na rzecz wierzyciela, gdyż nie łączy jej z osobą trzecią żaden stosunek o charakterze obligacyjnym, a jedynie z istoty skargi pauliańskiej wynika odpowiedzialność tej osoby

⁶⁹⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 października 2019 r., V CSK 287/18, OSNC 2020/5/45.

⁷⁰⁰ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 24 stycznia 2020 r., III CZP 53/19, LEX nr 2769780.

⁷⁰¹ Dłużnik osobisty ponosi odpowiedzialność wobec wierzyciela z całego swojego majątku. Odpowiedzialność jego wynika ze stosunku obligacyjnego, który stał się podstawą zaciągnięcia długu. Z kolei dłużnik hipoteczny (rzeczowy) ponosi odpowiedzialność wobec wierzyciela, któremu przysługuje wierzytelność zabezpieczona hipoteką, tylko z nieruchomości obciążonej hipoteką. Odpowiedzialność tego dłużnika wynika ze stosunku hipoteki. Obaj ci dłużnicy odpowiadają wobec wierzyciela na podstawie innego stosunku prawnego. Po stronie dłużnika rzeczowego oraz dłużnika osobistego zachodzi - wobec braku w ustawie przepisu, który by przewidywał solidarną odpowiedzialność tych dłużników - tzw. solidarność przypadkową (nieprawidłowa, niewłaściwa, *in solidum*), do której mają odpowiednie zastosowanie przepisy o solidarności biernej, zwłaszcza przepis art. 366 k.c. Problem rozliczeń (roszczeń zwrotnych) między tymi dłużnikami z reguły reguluje umowa. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 września 1999 r., III CKN 331/98, OSNC 2000/3/57.

⁷⁰² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 lipca 2003 r., V CK 19/02, LEX nr 602311.

⁷⁰³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 stycznia 2017 r., V CSK 233/16, LEX nr 2297421.

ograniczona do przedmiotu czynności fraudacyjnej, to teoria rzeczowego prawa spieniężenia wydaje się w najlepszy sposób wyjaśniać w jaki sposób miałyby nastąpić realizacja prawa wierzyciela. W przypadku teorii rzeczowego prawa spieniężenia, jak było to już wyżej wspomniane, obowiązek osoby trzeciej ogranicza się do znoszenia czynności zmierzających do uzyskania należności w zakresie odpowiadającym świadczeniu zgodnie z treścią wierzytelności, którą wierzyciel miał w stosunku do dłużnika. Wskazane znoszenie nie może natomiast być traktowane jako przedmiot świadczenia w rozumieniu przepisów prawa materialnego, gdyż pomiędzy wierzycielem, a osobą trzecią nie istnieje stosunek obligacyjny, z którego takie świadczenie miałyby wynikać. Odpowiedzialność osoby trzeciej w przypadku opisywanej koncepcji, będzie miała charakter zbliżony do odpowiedzialności rzeczowej i będzie ona dawała wierzycielowi określone władztwo na przedmiotem czynności fraudacyjnej. Wskazane władztwo polegało będzie na osiągnięciu skutku w postaci uzyskania zaspokojenia wierzytelności z przedmiotu czynności fraudacyjnej bez uczestnictwa innego podmiotu w tym świadczeniu z jego strony. Zwolennicy teorii rzeczowego spieniężenia przyjmują, że realizacja roszczenia wierzyciela będzie odbywać się w drodze powództwa o znoszenie egzekucji (niem. *Duldung der Zwangsvollstreckun*). Jak słusznie zauważa K. Zaradkiewicz *Duldung der Zwangsvollstreckun* powinno raczej być tłumaczone jako poddanie się egzekucji, a tego rodzaju obowiązek znany jest polskim przepisom kodeksu postępowania cywilnego (np. Art. 777 par. 1 pkt. 3, 4 i 5 k.p.c.). Wydany w następstwie uwzględnienia powództwa opartego o poddanie się egzekucji wyrok nie będzie stwierdzał obowiązku znoszenia egzekucji, a już na pewno nie będzie nakazywał nieprzeszkadzania czynnościom egzekucyjnym, lecz będzie to wyrok zasądający świadczenie polegający na umożliwieniu wierzycielowi uzyskania zaspokojenia z przedmiotu majątkowego, którego właścicielem jest osoba trzecia, a której nie łączy z wierzycielem żaden stosunek zobowiązaniowy. W konsekwencji rozstrzygnięcie powinno zawierać obowiązek znoszenia zaspokojenia wierzytelności poprzez spieniężenie przedmiotu czynności fraudacyjnej⁷⁰⁴. Jak się wydaje w podobnym tonie można interpretować wypowiedź P. Grzegorzcyka, który wskazuje, że w sytuacji, gdyby w ramach powództwa pauliańskiego dochodziło do zasądzenia świadczenia, to nie stanowiłoby ono realizacji osobistego długu pieniężnego ciężącego na osobie trzeciej względem wierzyciela, lecz skonkretyzowany

⁷⁰⁴ K. Zaradkiewicz: *Realizacja zastawu...*, s. 2662, 270, 2679-2681.

co do treści i zakresu procesowy wyraz spoczywającej na tej osobie powinności poddania się egzekucji⁷⁰⁵.

W ocenie autora dysertacji przedstawiona koncepcja odpowiedzialności oraz opisana realizacja roszczenia, polegającego na poddaniu się egzekucji – nie jako świadczenia wynikającego ze stosunku obligacyjnego, lecz jako refleks odpowiedzialności osoby trzeciej powstającej na mocy uwzględnieni skargi pauliańskiej, wydaje się być wewnętrznie spójna. Jednocześnie obowiązek poddania się egzekucji w procesie cywilnym byłby konkretyzowany poprzez zasądzenie świadczenia na rzecz wierzyciela zezwalające mu na spieniężenie przedmiotu czynności fraudacyjnej i uzyskanie w ten sposób zaspokojenia. Koncepcja ta jednak nie jest pozbawiona wad i z tego też względu należy uznać, że ustępuje ona prezentowanej przez autora niniejszej dysertacji koncepcji rzeczowej zakładającej istnienie po stronie osoby trzeciej zobowiązania.

Przeciwko teorii odpowiedzialności można podnieść argument, że opiera się ona na istnieniu odpowiedzialności bez długu, a taka konstrukcja jest nieznaną prawu polskiemu. Po drugie, J. Skąpski podnosząc argumenty przemawiające za rzeczowym prawem spieniężenia, które mają swoje źródła w wypowiedziach doktryny niemieckiej, wskazuje że właściciel przedmiotu obciążonego nie może być zobowiązany do świadczenia, ponieważ nie ma on możliwości dobrowolnego spełnienia tego świadczenia. Jeżeli dobrowolnie zaspokoi on wierzyciela to nie świadczy z przedmiotu obciążonego⁷⁰⁶. Argument ten nie może jednak zostać uznany za przekonujący na gruncie przepisów o skardze pauliańskiej, które wprost przewidują możliwość zwolnienia się przez osobę trzecią od odpowiedzialności poprzez dobrowolne zaspokojenie wierzyciela (art. 534 k.c.). Po trzecie K. Zaradkiewicz, który należy do zwolenników rzeczowego prawa spieniężenia, wskazuje na potrzebę wprowadzenia do porządku prawnego art. 319¹ k.p.c., którego zasadniczą treścią byłaby możliwość wydania przez sąd wyroku, w którym nakazywałby on znoszenie egzekucji z obciążonego przedmiotu, jeżeli pozwany niebędący dłużnikiem osobistym ponosi odpowiedzialność z obciążonego przedmiotu⁷⁰⁷. Wskazana teza prowadzi jednak do wniosku, że *de lege lata* przepisy nie przewidują możliwości zasądzenia obowiązku znoszenia egzekucji. Po czwarte, teoria rzeczowego

⁷⁰⁵ P. Grzegorzczak: *Zaspokojenie...*, s. 31-32.

⁷⁰⁶ J. Skąpski: *Zastaw...*, s. 157.

⁷⁰⁷ K. Zaradkiewicz: *Realizacja zastawu...*, s. 2707.

prawa spieniężenia, została w znaczącej mierze odrzucona przez judykaturę, która opowiedziała się za teorią obligacji realnej⁷⁰⁸. Jakkolwiek więc teoria odpowiedzialności dość dobrze wyjaśnia zasady rządzące odpowiedzialnością osoby trzeciej w przypadku dokonania czynności fraudacyjnej, tak ze względu na niedostatki wskazanej koncepcji autor niniejszej dysertacji będzie bronił koncepcji rzeczowej jako najlepiej wyjaśniającej odpowiedzialność osoby trzeciej oraz przebieg postępowania pauliańskiego.

⁷⁰⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 lipca 2003 r., V CK 19/02, LEX nr 602311. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 lipca 2005 r., V CK 8/05, Pr.Bankowe 2007/3/9. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 sierpnia 2008 r., I CSK 50/08, LEX nr 464467.

Rozdział VII. ZASPOKOJENIE WIERZYCIELA PAULIAŃSKIEGO

7.1. Dobrowolne zaspokojenie wierzyciela pauliańskiego

Kwestię dobrowolnego zaspokojenia wierzyciela pauliańskiego reguluje art. 533 k.c. Zgodnie z treścią tego przepisu osoba trzecia, która uzyskała korzyść majątkową wskutek czynności prawnej dłużnika dokonanej z pokrzywdzeniem wierzycieli, może zwolnić się od zadośćuczynienia roszczeniu wierzyciela żądającego uznania czynności za bezskuteczną, jeżeli zaspokoi tego wierzyciela albo wskaże mu wystarczający do jego zaspokojenia majątek dłużnika. Przepis ten daje osobie trzeciej dwie możliwości działania, jeżeli osoba ta nie chce, żeby skierowana została do niej egzekucja w celu przymusowego zaspokojenia roszczenia ze skargi pauliańskiej. Po pierwsze, będzie to możliwość zaspokojenia wierzyciela. Po drugie, wskazanie wierzycielowi pauliańskiemu wystarczającego do zaspokojenia majątku dłużnika.

W pierwszej kolejności można wskazać, co podnosi się w doktrynie, że zawarta w art. 533 k.c. możliwość zachowania się osoby trzeciej w celu uniknięcia skierowania do niej egzekucji przez wierzyciela pauliańskiego stanowi tzw. upoważnienie przemienne (*facultas alternativa*)⁷⁰⁹. Oznacza to, że skorzystanie przez osobę trzecią z jednego z rozwiązań zawartych w art. 533 k.c. stanowi uprawnienie, a nie obowiązek osoby trzeciej. Druga uwaga natury ogólnej, która wymaga nieco szerszego omówienia, dotyczy możliwości realizacji uprawnień wynikających z art. 533 k.c. przed wydaniem przez sąd prawomocnego orzeczenia uwzględniającego skargę pauliańską. Choć kwestia ta nie jest ujmowana w doktrynie jednoznacznie⁷¹⁰, to jednak literalna treść komentowanego przepisu zdaje się wskazywać, że dobrowolne zaspokojenie wierzyciela pauliańskiego przez osobę trzecią będzie możliwe po tym, jak sformułuje on swoje żądanie wobec osoby trzeciej – czy to w formie pozwu, czy to jeszcze na etapie żądania przedsądowego⁷¹¹.

Kwestia możliwości dobrowolnego spełnienia świadczenia przez osobę trzecią na rzecz wierzyciela pauliańskiego sprowadza się do wykładni użytego przez ustawodawcę sformułowania: „zaspokoi tego wierzyciela”. Ustawodawca oczywiście nie wyjaśnia na czym owo zaspokojenie wierzyciela miałoby polegać. Jeżeli przyjmiemy, że na

⁷⁰⁹ G.A. Tworzewski: *Obrona osoby trzeciej przed roszczeniami wierzyciela pauliańskiego z uwzględnieniem uprawnień określonych w art. 533 k.c.* „PS”, 2015, nr 5, s. 68.

⁷¹⁰ Ibidem, s. 73.

⁷¹¹ Art. 533 k.c. posługuje się sformulowaniem: „wierzyciela żądającego”. W ocenie autora rozprawy oznacza to, że osoba trzecia może wykonywać uprawnienia wynikające z art. 533 k.c. po sformułowaniu wobec niego żądania przez wierzyciela.

spełnieniu świadczenia, które zostałyby stwierdzone orzeczeniem sądu uwzględniającego skargę pauliańską, to oznacza to, że kwestia tego, w jaki sposób osoba trzecia powinna zaspokoić wierzyciela pauliańskiego, uzależniona jest od przyjętej koncepcji dotyczącej skutków wyroku pauliańskiego. W przypadku przyjęcia, że na skutek wydania wyroku pauliańskiego dochodzi do nawiązania pomiędzy wierzycielem pauliańskim a osobą trzecią stosunku prawnego, którego treścią miałyby być obowiązek znoszenia egzekucji, to dobrowolne spełnienie świadczenia przez dłużnika pauliańskiego (osobę trzecią) nie byłoby możliwe. Skoro osoba trzecia nie jest zobowiązana do spełnienia żadnego świadczenia polegającego na *dare* lub *facere*, to nie ma co do zasady możliwości dobrowolnego spełnienia takiego świadczenia. Jak bowiem osoba trzecia w sposób dobrowolny miałaby spełnić obowiązek polegający na znoszeniu egzekucji⁷¹². Odmienne kształtuje się sytuacja w przypadku przyjęcia, że osoba trzecia zobowiązana jest do spełnienia zobowiązania tej samej treści, co dłużnik pierwotnego stosunku prawnego, lecz jej odpowiedzialność jest ograniczona na podstawie art. 319 k.p.c. do przedmiotu czynności fraudacyjnej. W takim przypadku osoba trzecia może dobrowolnie spełnić świadczenie na rzecz wierzyciela pauliańskiego, co będzie zwalniało go z dalszej odpowiedzialności.

Drugą z przesłanek, które mogą pozwolić osobie trzeciej uniknąć przeprowadzenia wobec niej egzekucji, jest wskazanie wierzycielowi wystarczającego do zaspokojenia majątku dłużnika. Wskazana możliwość zwolnienia się przez osobę trzecią z obowiązku zadośćuczynienia roszczeniu wierzyciela związana jest z nieustaną fluktuacją majątku dłużnika. Jeżeli w trakcie trwającego postępowania stan majątkowy dłużnika ulegnie zmianie w ten sposób, że będzie wystarczający do zaspokojenia

⁷¹² Kwestię tę dostrzega także G.A. Tworzewski, który nie zajmuje w tym zakresie jednoznacznego stanowiska, a zaproponowane przez niego rozwiązanie zbliżone jest do *datio in solutum*. W swoich rozważaniach autor ten wskazuje, że pomiędzy uregulowaniem zawartym w art. 533 k.c., a innymi przepisami kodeksu cywilnego, w których zawarte jest upoważnienie przemienne występuje istotna różnica. W większości przypadków chodzi o podjęcie obrony przed roszczeniem wierzyciela domagającego się od dłużnika spełnienia świadczenia polegającego na czynieniu. Inaczej rzecz ma się w przypadku uregulowania art. 533 k.c. Wierzycielowi przysługuje z mocy art. 527 k.c. prawo do żądania ukształtowania stosunku prawnego, za którego korelat może być uznany jedynie obowiązek dłużnika znoszenia sytuacji, powstałej w następstwie uwzględnienia skargi pauliańskiej. Z chwilą uprawomocnienia się wyroku uznającego czynność prawną za bezskuteczną dochodzi do przekształcenia stosunku prawnego, przy czym względny charakter bezskuteczności wyraża się w tym, że zaskarżona czynność prawna traktowana jest jako nieodnosząca skutków prawnych, ale wyłącznie z perspektywy wierzyciela żądającego ochrony. W następstwie wierzyciel ma prawo traktować przedmiot zaskarżonej czynności tak, jak gdyby stanowił on nadal składnik majątku dłużnika i prowadzić z niego egzekucję, co z kolei dłużnik powinien znosić (*patis*). Korzystając zatem z instrumentów określonych w art. 533 k.c., osoba trzecia zmierza do wykluczenia niekorzystnego dla siebie ukształtowania stosunku prawnego⁷¹². G.A. Tworzewski: *Obrona osoby trzeciej...*, s. 69–70.

roszczenia wierzyciela, to w ocenie autora rozprawy osobie trzeciej na podstawie art. 533 k.c. będzie przysługiwała możliwość podniesienia zarzutu, że majątek dłużnika pozwala na zaspokojenie w całości lub w części roszczenia wierzyciela. Jeżeli natomiast do zmiany w zakresie majątku dłużnika dojdzie na etapie postępowania egzekucyjnego, osobie trzeciej będzie przysługiwało uprawnienie do wystąpienia z powództwem przeciwegzekucyjnym (art. 841 k.p.c.) z powołaniem się właśnie na podstawę wynikającą z art. 533 k.c. Przytoczone rozwiązania nie są w żaden sposób niekorzystne dla wierzyciela, gdyż w celu wytoczenia skargi pauliańskiej musi on posiadać skuteczny przeciwko dłużnikowi tytuł wykonawczy, a zatem na każdym etapie postępowania pauliańskiego będzie on uprawniony do tego, żeby z tego tytułu na nowo skorzystać i na nowo skierować egzekucję do majątku dłużnika.

Jednocześnie powstaje pytanie, czy poza ramami określonymi przez art. 533 k.c., na etapie przed wydaniem wyroku w postępowaniu ze skargi pauliańskiej, możliwe jest dobrowolne zaspokojenie roszczenia wierzyciela pauliańskiego. W szczególności wątpliwości może budzić możliwość zakończenia sporu o ubezskuteczenie czynności w drodze postępowania mediacyjnego bądź pojednawczego. Celem obu tych postępowań jest zawarcie przez strony ugody, a zatem rozważenia wymaga, czy w postępowaniu ze skargi pauliańskiej możliwe jest zawarcie ugody zarówno w ramach postępowania mediacyjnego, jak i polubownego, ale również zawarcia ugody na rozprawie⁷¹³. Ugoda sądowa jest złożona z dwóch rodzajów czynności: materialnej oraz procesowej, a jej celem – w ramach wzajemnych ustępstw stron – jest uchylenie niepewności co do przyszłego rozstrzygnięcia poprzez zawarcie satysfakcjonującego dla obu stron porozumienia⁷¹⁴.

Ze względu na fakt, że w postępowaniu ze skargi pauliańskiej stron postępowania nie łączy żaden stosunek prawny, możliwość zawarcia ugody wydaje się być wątpliwa⁷¹⁵.

⁷¹³ P. Buczkowski: *Ugoda w prawie cywilnym materialnym i procesowym – wady i zalety*. „PPH”, 2010, nr 5, s. 41–43.

⁷¹⁴ O. Marcewicz: *Dopuszczalność zawarcia przed sądem ugody w postępowaniu cywilnym*. W: *Jus et remedium. Księga jubileuszowa Profesora Mieczysława Sawczuka*. A. Jakubecki, J. Strzępka. Warszawa 2010, s. 344. J. Lapiere: *Ugoda sądowa w polskim procesie cywilnym*. „PS”, 1996, nr 2, s. 13–14. A. Szpunar: *Z problematyki ugody w prawie cywilnym*. „PS”, 1995, nr 9, s. 3–4. A. Franusz: *Charakter prawny ugody sądowej oraz skutki prawne jej zawarcia*. „Studia Prawno-ustrojowe”, 2014, nr 24, s. 246. H. Czerwińska: *Problematyka prawna ugody*. „GSP”, 2009, t. 21, s. 229. A. Bieliński: *Ugoda, ugoda sądowa, ugoda zawarta przed mediatorem – zagadnienia wybrane* W: *Arbitraż i mediacja. Praktyczne aspekty stosowania przepisów*. J. Olszewski. Rzeszów 2007, s. 42.

⁷¹⁵ K. Ochocińska: *Dopuszczalność zawarcia ugody sądowej w sprawie o uznanie czynności prawnej upadłego za bezskuteczną*. „PPH”, 2021, nr 10, s. 20.

Wyrok w postępowaniu ze skargi pauliańskiej ma charakter konstytutywny i dopiero jego wydanie powoduje powstanie stanu bezskuteczności czynności prawnej. Z tego też względu autor dysertacji uważa, że zawarcie ugody w postępowaniu ze skargi pauliańskiej byłoby dopuszczalne wyłącznie w sytuacji, gdyby treść tej ugody wypełniała dyspozycję art. 533 k.c. W zamian za zrzeczenie się przez wierzyciela pauliańskiego roszczenia o ubezskutecznienie czynności prawnej, osoba trzecia musiałaby zaspokoić roszczenie wierzyciela lub wskazać mu wystarczające do zaspokojenia mienie dłużnika. Przy czym jedynym elementem, który w tym przypadku byłby kształtowany wolą stron, byłby stopień zaspokojenia roszczenia wierzyciela.

Dodatkowy problem, który pojawia się na tle dobrowolnego zaspokojenia wierzyciela pauliańskiego przez osobę trzecią, jest relacja pomiędzy wartością przedmiotu czynności fraudacyjnej a wierzytelnością, która ma zstać z tego przedmiotu zaspokojona. Zagadnienie to ma także znaczenie w sytuacji przymusowej realizacji roszczenia ze skargi pauliańskiej, kiedy jeden z wierzycieli pauliańskich został zaspokojony, a kolejny dopiero wszczął postępowanie w sprawie i nie uczestniczył w podziale sumy uzyskanej z egzekucji. Przedstawione tutaj rozwiązanie będzie jednak miało charakter uniwersalny i będzie odnosiło się zarówno do sytuacji dobrowolnego, jak i przymusowego zaspokojenia wierzyciela pauliańskiego.

Problem relacji pomiędzy wartością przedmiotu czynności fraudacyjnej a wierzytelnością, która ma zstać z tego przedmiotu zaspokojona, może pojawić się w dwóch podstawowych ujęciach. Pierwszym, gdzie wartość przedmiotu czynności fraudacyjnej jest niższa od wierzytelności, której zaspokojenia domaga się wierzyciel pauliański. Kwestia ta nie budzi większych wątpliwości, gdyż w takiej sytuacji osoba trzecia odpowiada wyłącznie do wartości tego przedmiotu, a zatem zaspokajając wierzyciela pauliańskiego do wartości przedmiotu czynności fraudacyjnej, nie będzie ponosił wobec niego żadnej dalszej odpowiedzialności. Na tym tle pojawia się jednak pytanie, czy jeżeli kolejny wierzyciel pauliański skieruje w takiej sytuacji roszczenie w stosunku do osoby trzeciej, to nadal będzie ona ponosiła odpowiedzialność, skoro przedmiot czynności fraudacyjnej został zużyty na zaspokojenie pierwszego z wierzycieli pauliańskich. W przypadku negatywnej odpowiedzi na tak postawione pytanie należałoby się zastanowić, czy kolejny wierzyciel pauliański może skierować roszczenie w stosunku do pierwszego wierzyciela pauliańskiego, tak aby byli oni zaspokojeni w tym samym zakresie.

Jak się wydaje, rozstrzygnięcie zakreślonego problemu będzie możliwe wyłącznie poprzez sięgnięcie do podstawowych koncepcji uzasadniających odpowiedzialność osoby trzeciej względem wierzyciela (wierzycieli) pauliańskiego. Zgodnie z teorią wzbogacenia, osoba trzecia ponosi odpowiedzialność z tytułu skargi pauliańskiej z tego względu, że jej majątek wzbogaca się kosztem wierzyciela pauliańskiego⁷¹⁶. Zakres odpowiedzialności osoby trzeciej będzie więc wyznaczony przez zakres jej wzbogacenia. W sytuacji kiedy osoba trzecia przestanie być wzbogacona na skutek zaspokojenia wierzyciela pauliańskiego z przedmiotu czynności fraudacyjnej lub dobrowolnego spełnienia przez nią świadczenia, wygasa jej odpowiedzialność. Kolejny wierzyciel pauliański nie może więc poszukiwać w takiej sytuacji zaspokojenia w majątku osoby trzeciej. W ocenie autora rozprawy należy również zanegować możliwość skierowania przez kolejnego wierzyciela pauliańskiego roszczenia do pierwszego wierzyciela pauliańskiego, który uzyskał zaspokojenie. Nie sposób bowiem przyjąć, że pierwszy wierzyciel działał w jakikolwiek sposób bezprawnie lub też że nabycie przez niego korzyści majątkowej nastąpiło w sposób nieuzasadniony. Jeżeli jednak kolejny wierzyciel pauliański w tym samym czasie wytoczy powództwo, to będzie podlegał zaspokojeniu z sumy uzyskanej z egzekucji.

W zbliżony sposób będzie kształtowała się sytuacja, gdy wartość przedmiotu czynności fraudacyjnej przewyższa wysokość wierzytelności jaką wierzyciel pauliański ma w stosunku do dłużnika. Korzystając nadal z przytoczonej teorii wzbogacenia, należałoby wówczas przyjąć, że jeżeli osoba trzecia dobrowolnie lub przymusowo zaspokoiła wierzyciela pauliańskiego, a wartość przedmiotu czynności fraudacyjnej jest wyższa od wartości wierzytelności, która przysługuje wierzycielowi pauliańskiemu od dłużnika, to powstała z tego tytułu różnicę należałoby zwrócić osobie trzeciej. Wtedy wobec każdego kolejnego wierzyciela pauliańskiego osoba trzecia ponosiła będzie odpowiedzialność do wysokości nadal przysługującego jej wzbogacenia, tj. różnicy pomiędzy wartością przedmiotu czynności fraudacyjnej a wysokością zaspokojonej wierzytelności pierwszego wierzyciela pauliańskiego.

⁷¹⁶ Teorię wzbogacenia omawia M. Pyziak-Szafrnicka wskazująca, że ma ona swoje źródło w przepisach ustawodawstwa niemieckiego oraz austriackiego, które w przypadku czynności nieodpłatnych ograniczają odpowiedzialność osoby trzeciej do wysokości wzbogacenia istniejącego w chwili wytoczenia powództwa. Ostatecznie autorka opowiada się za odrzuceniem tej teorii (w ocenie autora dysertacji niesłusznie) jako przydatnej dla uzasadnienia odpowiedzialności osoby trzeciej, opowiadając się ostatecznie za teorią zobowiązania wynikającego z ustawy. M. Pyziak-Szafrnicka: *Ochrona wierzyciela...*, s. 32–34.

7.2. Zaspokojenie wierzyciela w postępowaniu egzekucyjnym

7.2.1. Egzekucja prowadzona przez jednego wierzyciela

Pozycja prawna wierzyciela czynności fraudacyjnej uregulowana została w przywoływanym wielokrotnie art. 532 k.c. Z treści wskazanego przepisu wynika pierwszeństwo zaspokojenia się wierzyciela czynności fraudacyjnej przed wierzycielami osoby trzeciej. Kwestia owego pierwszeństwa nie budzi wątpliwości w odniesieniu do sytuacji, gdy wobec osoby trzeciej jeszcze nie toczy się żadne postępowanie egzekucyjne lub też w sytuacji, gdy co prawda postępowanie takie jest w toku, lecz nie istnieją żadne przesłanki, które powodowałyby „uprzywilejowanie” także innych wierzycieli. Przytoczony art. 532 k.c. nie wyjaśnia jednak, na czym to pierwszeństwo miałoby polegać i w jaki sposób ów zwrot „z pierwszeństwem przed wierzycielami osoby trzeciej” należy interpretować. Wyjaśnienie tego zagadnienia wydaje się być kluczowe dla rozwiązania bardziej złożonych problemów, które pojawiają się w sytuacji prowadzenia egzekucji z przedmiotu czynności fraudacyjnej, a mianowicie w sytuacji gdy jest więcej niż jeden wierzyciel, który pretenduje do zaspokojenia z przedmiotu korzyści majątkowej.

W zakresie zaspokojenia z pierwszeństwem przed wierzycielami osoby trzeciej, o którym mowa w art. 532 k.c., możliwe byłoby przyjęcie trzech podstawowych koncepcji. Pierwszej, u podstaw której leży założenie, że art. 532 k.c. jest przepisem o charakterze egzekucyjnym i kreuje specjalne, materialnoprawne pierwszeństwo zaspokojenia, która wyprzedza kolejność zaspokojenia opisaną w art. 1025 § 1 k.c. Pogląd ten opiera się na założeniu, że wierzyciele osoby trzeciej mogą zaspokoić się z przedmiotu czynności fraudacyjnej dopiero po zaspokojeniu wierzyciela pauliańskiego, co oznacza, iż przysługuje mu pierwszeństwo zaspokojenia przed wszystkimi wierzycielami osoby trzeciej⁷¹⁷. U podstaw wskazanej koncepcji leży teza, że skoro art. 532 k.c. nie mówi o wierzycielach osobistych, to należy przyjąć, że daje on pierwszeństwo zaspokojenia przed wszelkimi wierzycielami, również wymienionymi w art. 1025 § 1 pkt 2–7 k.p.c., a więc taka wykładnia art. 532 k.c. odpowiada niewątpliwie celowi skargi pauliańskiej, którym jest zaspokojenie wierzyciela z określonego przedmiotu, tak jakby znajdował się on w majątku dłużnika⁷¹⁸. Tak wskazaną kwestię ujmowało także część przedstawicieli doktryny w okresie międzywojennym⁷¹⁹. Jak się

⁷¹⁷ A. Ohanowicz: *Zobowiązania...*, s. 151.

⁷¹⁸ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Rzeszowie z dnia 18 czerwca 2019 r., I ACa 113/18, LEX nr 3061264.

⁷¹⁹ L. Lewandowski, M. Superson: *Kodeks zobowiązań. Tekst z komentarzem i przepisami wprowadzającymi*. Łódź 1934, s. 113.

jednak wydaje, praktyczna realizacja wskazanego poglądu nastrocza jednak znaczących problemów. Nie sposób bowiem przyjąć, że art. 532 k.c., kreuje niewyrażoną w art. 1025 § 1 k.p.c. kategorię zaspokojenia wierzytelności, która w ramach pierwszeństwa zaspokojenia znajdowałaby się na drugim miejscu – jeszcze przed wierzytelnościami alimentacyjnymi. Z tego też względu, jak się wydaje, koncepcja ta nie zasługuje na uwzględnienie.

Druga z koncepcji dotyczących zaspokojenia wierzyciela pauliańskiego związana jest z koncepcją „pełnej bezskuteczności”, a zatem do zaspokojenia wierzyciela pauliańskiego dochodzi nie w toku egzekucji skierowanej przeciwko osobie trzeciej, lecz dłużnika. U podstaw tej koncepcji leży założenie, że wyrok uwzględniający skargę pauliańską tworzy fikcyjny stan rzeczy na potrzeby postępowania egzekucyjnego, prowadzonego przez wierzyciela przeciwko jego nierzetelnemu dłużnikowi. Fikcja polega na usunięciu dla tego wierzyciela skutków krzywdzącej czynności prawnej i otwarciu drogi do traktowania przedmiotów, zarówno tych, które wyszły z majątku dłużnika, jak i tych, które do niego nie weszły, tak jakby się w tym majątku znajdowały i mogły być objęte egzekucją skierowaną przeciwko dłużnikowi. Przyjęcie tej koncepcji oznacza, że norma wyrażona w art. 532 k.c. ma charakter przepisu rozstrzygającego kolizję pomiędzy egzekucją prowadzoną przez wierzyciela osoby trzeciej i wierzyciela pauliańskiego. Akceptacja wskazanej wyżej koncepcji może bowiem doprowadzić do sytuacji, w której będą toczyły się dwa postępowania egzekucyjne skierowane do przedmiotu czynności fraudacyjnej – jedno zainicjowane przez wierzyciela dłużnika i drugie zainicjowane przez pozostałych wierzycieli osoby trzeciej. W przypadku postępowania zainicjowanego przez wierzyciela pauliańskiego przedmiot czynności fraudacyjnej przynależy do majątku dłużnika. W przypadku postępowania zainicjowanego przez wierzyciela osoby trzeciej przedmiot czynności fraudacyjnej należy do majątku osoby trzeciej. Konieczne jest zatem rozstrzygnięcie kolizji między tymi postępowaniami i taką właśnie rolę miałby pełnić art. 532 k.c., który przyznawałby pierwszeństwo postępowaniu prowadzonemu właśnie przez wierzyciela pauliańskiego. U podstaw takiego rozwiązania miałoby leżeć założenie, że skarga pauliańska usuwa skutki czynności, która nigdy nie powinna zostać dokonana, gdyż miała charakter fraudacyjny⁷²⁰. Gdyby zaś do dokonania tej czynności nie doszło, osoba trzecia nie

⁷²⁰ Założeniem skargi pauliańskiej jest wyłączenie skutków czynności, która nie powinna być dokonana w uczciwym obrocie, w interesie pokrzywdzonego wierzyciela. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12 grudnia 2012 r., III CZP 79/12, OSNC 2013/6/80.

uzyskałaby korzyści, a jej wierzyciele nie mogliby z tej korzyści się zaspokoić⁷²¹. Tym samym logiczną konsekwencją uznania czynności za bezskuteczną jest przyznanie pierwszeństwa zaspokojenia wierzycielowi pauliańskiemu.

Trzecia z koncepcji zakłada, że pierwszeństwo zaspokojenia przysługujące wierzycielowi pauliańskiemu nie ma charakteru bezwzględny i jest to rodzaj pierwszeństwa, o którym mowa w art. 1025 § 1 pkt 5 k.p.c. Przepis ten zawiera kolejność zaspokojenia wierzycieli z kwoty uzyskanej z egzekucji i do grupy piątej zalicza należności zabezpieczone hipoteką, zastawem, zastawem rejestrowym i zastawem skarbowym albo korzystające z ustawowego prawa pierwszeństwa. Możliwe byłoby zatem przyjęcie, że ustawowe prawo pierwszeństwa, o którym mowa we wskazanym przepisie to prawo wynikające z art. 532 k.c.⁷²². Pogląd ten nie zyskał powszechnej aprobaty (w ocenie autora niniejszej rozprawy niesłusznie), gdyż w doktrynie wskazano, że pierwszeństwo wynikające z art. 532 k.c., pomimo zastosowania zbliżonego językowo zwrotu, różni się charakterem od przypadków pierwszeństwa zaspokojenia ustanowionego w art. 122 § 2, art. 739 § 1 i art. 1127 k.p.c., oraz w innych przepisach szczególnych⁷²³.

Kwestię istnienia rozbieżności co do tego, w jaki sposób traktować prawo pierwszeństwa zauważa także R. Adamus. Z jednej strony w swoich rozważaniach wskazuje, że ustawowe prawo pierwszeństwa, o którym mowa w art. 1025 § 1 pkt 5 k.p.c. to właśnie ustawowe prawo pierwszeństwa wynikające z art. 532 k.c., z drugiej strony przytacza pogląd, zgodnie z którym przepisy kodeksu cywilnego nie wskazują, że pierwszeństwo następuje wyłącznie względem wierzycieli osobistych osoby trzeciej, więc należy przyjąć, że prawo pierwszeństwa wynikające z art. 532 k.c. daje pierwszeństwo przed wszystkimi wierzycielami osoby trzeciej także tymi wymienionymi w art. 1025 § 1 pkt 2–8 k.p.c.⁷²⁴.

W ocenie autora rozprawy wynikające z art. 532 k.c. prawo pierwszeństwa zaspokojenia to właśnie ustawowe prawo pierwszeństwa, o którym mowa w art. 1025 §

⁷²¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 6 grudnia 2017 r., V ACa 933/17, LEX nr 2686270.

⁷²² R. Adamus uważa, że art. 532 k.c. należy do szeregu przepisów regulujących prawo pierwszeństwa obok art. 335, 773 § 2, 828 § 1 k.c. oraz art. 295 § 3, 336 § 2, 486 § 3, 496 § 1 k.s.h. oraz art. 739 § 1, 1127, 1151² § 2 k.p.c. R. Adamus: *Kilka uwag o zasadzie pierwszeństwa zaspokojenia wierzyciela na podstawie art. 532 KC*. „MoP”, 2013, nr 15, s. 801.

⁷²³ P. Grzegorzczak: *Sytuacja prawna wierzyciela pauliańskiego w razie wszczęcia przez wierzycieli osoby trzeciej egzekucji z jej majątku*. „MoP”, 2013, nr 15, s. 823.

⁷²⁴ R. Adamus: *Kilka uwag ...*, s. 801–802.

1 pkt 5 k.p.c., co oznacza, że wierzyciel pauliański będzie zaspokajany właśnie w ramach tej kategorii zaspokojenia⁷²⁵. Brak jest bowiem argumentów, które przemawiałyby za przyznaniem wierzycielowi pauliańskiemu dalej idących uprawnień do zaspokojenia się z przedmiotu czynności fraudacyjnej, niż na przykład wierzycielom alimentacyjnym osoby trzeciej.

7.2.2. Zbieg egzekucji prowadzonych przez różnych wierzycieli

Jak było to już wskazane w ramach poprzedniego rozdziału, realizacja uprawnienia do zaspokojenia z pierwszeństwem przed wierzycielami osoby trzeciej budzi szczególne wątpliwości, gdy dojdzie do zbiegu egzekucji prowadzonych przez różnych wierzycieli, niezależnie od przysługującego im statusu (inni wierzyciele pauliańscy, wierzycieli osobiści osoby trzeciej, wierzyciele rzeczowi). W tym zakresie można wyróżnić kilka konfiguracji, kiedy dojdzie do zbiegu prowadzonych postępowań egzekucyjnych. Sytuacje te można podzielić ze względu na aspekt temporalny – czy wierzyciel pauliański jest pierwszym podmiotem, który kieruje egzekucję do przedmiotu czynności fraudacyjnej, czy też inni wierzyciele wszczęli już postępowanie egzekucyjne i obejmuje ono swoim zakresem przedmiot czynności fraudacyjnej. Po drugie, sytuacje kolizji prawa pierwszeństwa z uprawnieniami osób trzecich można podzielić ze względu na charakter uprawnień, jakie inni wierzyciele posiadają w stosunku do przedmiotu czynności fraudacyjnej – czy inni wierzyciele prowadzą egzekucję, która skierowana jest do całego majątku osoby trzeciej (wierzyciele osobiści), czy też wierzyciele ci poszukują zaspokojenia wyłącznie na przedmiocie czynności fraudacyjnej, gdyż przysługują im szczególne uprawnienia do tego przedmiotu (np. wierzyciele rzeczowi). Rozważenia wymaga także, czy prawo pierwszeństwa rozstrzyga w jakikolwiek sposób o kolizji uprawnień dwóch wierzycieli pauliańskich.

Kwestia aspektu temporalnego w odniesieniu do prawa pierwszeństwa nabiera szczególnego znaczenia w odniesieniu do sytuacji, gdy do przedmiotu czynności fraudacyjnej skierowana została już egzekucja przez wierzycieli osobistych lub rzeczowych osoby trzeciej. Podstawowym zagadnieniem, które wymaga analizy, jest to,

⁷²⁵ Taką samą interpretację przedstawił Sąd Apelacyjny w Katowicach wskazując, że z kwoty uzyskanej z egzekucji zaspokaja się w tej samej kategorii należności zarówno zabezpieczone hipotecznie, jak i inne, korzystające z ustawowego pierwszeństwa, a więc i z pierwszeństwa wynikającego z art. 532 k.c. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 23 października 2013 r., I ACa 602/13, LEX nr 1400259.

czy wierzyciel pauliański wszczyna nowe postępowanie egzekucyjne, które będzie skierowane do przedmiotu czynności fraudacyjnej, czy też ma on możliwość przyłączenia się do już toczącej się egzekucji. Rozstrzygnięcie tej kwestii jest uzależnione od przyjętej koncepcji dotyczącej wykładni art. 532 k.c., które zostały przedstawione w poprzednim rozdziale. W przypadku akceptacji koncepcji o pełnej bezskuteczności dokonanej czynności wcześniejsze wszczęcie postępowania przez wierzycieli osoby trzeciej postępowania egzekucyjnego pozostaje bez znaczenia, gdyż wierzyciel poszukiwał będzie zaspokojenia w majątku dłużnika, a nie osoby trzeciej. W postępowaniu prowadzonym przeciwko dłużnikowi osoba trzecia nie będzie miała nawet statusu strony w postępowaniu egzekucyjnym, lecz wyłącznie uczestnika postępowania egzekucyjnego⁷²⁶.

Takie ujęcie nie może jednak zyskać aprobaty. Po pierwsze, w ocenie autora niniejszej dysertacji całkowicie niezasadnie odmawia się osobie trzeciej przymiotu strony postępowania egzekucyjnego, co wpływa na możliwość obrony jego praw. Po drugie, będzie ono przysparzało bardzo istotnych problemów w sytuacji, gdy wierzytelność przysługująca wierzycielowi pauliańskiemu będzie niższa niż wartość przedmiotu czynności fraudacyjnej. W ramach przyjętej fikcji do zajęcia przedmiotu czynności fraudacyjnej dojdzie w ramach postępowania prowadzonego przez wierzyciela pauliańskiego przeciwko dłużnikowi. Jeżeli suma uzyskana przez komornika ze sprzedaży przedmiotu czynności fraudacyjnej będzie wyższa niż wierzytelność wierzyciela pauliańskiego, to oczywiście powstaje pytanie, co komornik powinien zrobić z taką nadwyżką – przekazać ją dłużnikowi czy może osobie trzeciej⁷²⁷. W tym miejscu powstaje także pytanie, czy przedmiot ten może zostać zajęty także przez komornika w ramach postępowania prowadzonego przez wierzycieli osoby trzeciej, gdyż w stosunku do tych wierzycieli przedmiot czynności fraudacyjnej nadal pozostaje w majątku osoby trzeciej. Gdyby przyjąć, że takie podwójne zajęcie jest niedopuszczalne, to oczywiście po raz kolejny pojawia się problem temporalności – czy jeżeli przedmiot czynności fraudacyjnej został wcześniej zajęty przez komornika w ramach postępowania

⁷²⁶ J. Jankowski: *Uczestnicy...*, s. 131. K. Lubiński: *Uczestnicy sądowego...*, s. 10–11. W. Klawon: *Skarga pauliańska...*, s. 551.

⁷²⁷ W takiej sytuacji należałoby raczej przychylić się do tezy, że ze względu na fakt, iż bezskuteczność czynności ma mieć zastosowanie wyłącznie w relacjach między osobą trzecią a wierzycielem pauliańskim, to ewentualna nadwyżka wynikająca z wyższej wartości składników majątku objętych egzekucją powinna przysługiwać osobie trzeciej, jako właścicielowi rzeczy. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 16 czerwca 2021 r., III CZP 60/19, OSNC 2021/10/62.

prowadzonego na rzecz wierzycieli osoby trzeciej, to powinien on zwolnić to zajęcie, żeby umożliwić przeprowadzenie tego zajęcia przez komornika działającego na rzecz wierzyciela pauliańskiego. Jak się wydaje, w takiej sytuacji nie będzie mogło być mowy o automatycznie uchylenia zajęcia przez komornika działającego na rzecz wierzycieli osoby trzeciej, a wierzycielowi pauliańskiemu przysługiwało będzie uprawnienie do wystąpienia z powództwem z art. 841 k.p.c. o zwolnienie przedmiotu spod egzekucji. Prowadzi to oczywiście do konieczności wszczęcia przez wierzyciela pauliańskiego kolejnego procesu, w ramach którego będzie dążył on do zwolnienia przedmiotu czynności fraudacyjnej spod egzekucji, tak aby mógł on zaspokoić się z tego przedmiotu. Ze względu na powyższe problemy pojawiające się przy przyjęciu zaproponowanego ujęcia należy je odrzucić.

W przypadku akceptacji koncepcji o połączeniu w ramach wyroku pauliańskiego stwierdzenia bezskuteczności i jednoczesnego zasądzenia świadczenia, nie będzie budziła wątpliwości możliwość skierowania przez wierzyciela pauliańskiego egzekucji do majątku osoby trzeciej. Jeżeli zatem egzekucja została wszczęta na rzecz innych wierzycieli osoby trzeciej, to aktualne pozostaje pytanie, czy wierzyciel może się do takiej egzekucji przyłączyć, czy też musi wszcząć nową. W doktrynie i judykaturze wyrażane jest stanowisko, że przepisy prawa nie przewidują przyłączenia się wierzyciela do egzekucji z tego względu, że zajęcie jest dokonywane indywidualnie na rzecz konkretnej wierzytelności, a zatem zawsze wszczynana jest odrębna egzekucja na rzecz kolejnego wierzyciela⁷²⁸, a następnie egzekucje te na podstawie art. 927 k.p.c. ulegają *ex lege* przekształceniu w jedną egzekucję⁷²⁹. Nie ma więc w tym kontekście znaczenia wola wierzyciela, gdyż przyłączenie do wszczętego wcześniej postępowania następuje z mocy samego prawa⁷³⁰. Wierzyciel pauliański może także przyłączyć się do podziału sumy uzyskanej z egzekucji na podstawie art. 1030 oraz 1036 k.p.c., a takie działanie będzie

⁷²⁸ Wynika to z faktu, iż k.p.c. nie zna ogólnego zajęcia przedmiotu objętego egzekucją, mającego służyć wszystkim wierzycielom, prowadzącym już egzekucję lub zamierzającym się do niej przyłączyć. Uchwała Sądu Najwyższego 7 sędziów z dnia 6 listopada 2007 r., III CZP 93/07, OSNC 2008/7-8/68.

⁷²⁹ I. Kunicki: *Glosa...*, s. 125. A. Marciniak: *Oplata stosunkowa w egzekucji z nieruchomości w razie przyłączenia się kolejnego wierzyciela do egzekucji w trybie art. 927 k.p.c. Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 18 lipca 2012 r. (III CZP 27/12)*. „PS”, 2013, nr 3, s. 112-113. W. Śługiewicz: *Glosa do uchwały SN z dnia 17 czerwca 2003 r., III CZP 31/03*. „OSP”, 2004, nr 7-8, s. 94. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 18 lipca 2012 r., III CZP 27/12, OSNC 2013/2/12. B. Kołodziejczyk: *Przyłączenie się do postępowania egzekucyjnego z nieruchomości w trybie art. 927*. „MoP”, 2006, nr 4. Legalis (dostęp 28.02.2022).

⁷³⁰ A. Kosobudzka: *Glosa do uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 6 listopada 2007 r., III CZP 93/07*. „Rejent”, 2009, nr 12, s. 104.

tożsame ze wszczęciem przez wierzyciela postępowania egzekucyjnego⁷³¹. Z powyższych rozważań wynika, że kwestia wszczęcia przez wierzyciela pauliańskiego egzekucji prowadzonej wobec osoby trzeciej, a następnie przekształcenia tej egzekucji w jedną, czy przyłączenia się wierzyciela do podziału sumy uzyskanej z egzekucji, nie ma wpływu na kolejność zaspokajania wierzycieli⁷³². Przepisy prawa egzekucyjnego nie różnicują bowiem sytuacji prawnej wierzycieli ze względu na to, który pierwszy wszczął egzekucję. Zróżnicowanie wierzycieli następuje w odniesieniu do posiadanych przez nich praw.

Jak już wskazano, jedyną podstawą normatywną, która przesądza o kolejności zaspokojenia wierzycieli, jest art. 1025 k.p.c. Ze względu na fakt, iż w treści tego przepisu próżno szukać wzmianki o specjalnym materialnoprawnym pierwszeństwie, które przysługiwałoby wierzycielowi pauliańskiemu i pozwalałoby na jego zaspokojenie w ramach drugiej grupy zaspokojenia, to należy odrzucić koncepcję zmierzającą do przyznania wierzycielowi pauliańskiemu takiego pierwszeństwa. Wynikające z art. 532 k.c. prawo pierwszeństwa zaspokojenia to właśnie ustawowe prawo pierwszeństwa, o którym mowa w art. 1025 § 1 pkt 5 k.p.c., co oznacza, że wierzyciel pauliański będzie zaspokajany właśnie w ramach tej kategorii zaspokojenia⁷³³. Brak jest bowiem argumentów, które przemawiałyby za przyznaniem wierzycielowi pauliańskiemu dalej idących uprawnień do zaspokojenia się z przedmiotu czynności fraudacyjnej, niż na przykład wierzycielom alimentacyjnym osoby trzeciej. Oznacza to, że niektórzy wierzyciele osobiści osoby trzeciej – wymienieni w art. 1025 § 1 pkt 2-4 k.p.c. – posiadają pierwszeństwo zaspokojenia z przedmiotu czynności fraudacyjnej względem wierzyciela pauliańskiego. Wierzyciel pauliański będzie natomiast uprzywilejowany względem

⁷³¹ I. Kunicki: *Glosa do postanowienia SN z dnia 22 stycznia 2003 r., IV CKN 1683/00*. „OSP”, 2005, nr 1, s. 2. I. Kunicki: *Glosa do uchwały SN z dnia 4 czerwca 2009 r., III CZP 37/09*. „PPE”, 2010, nr 7, s. 99-100. G. Julke: *Podział sumy uzyskanej z egzekucji*. Sopot 2007, s. 48-50. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 30 maja 2019 r., I ACa 798/18, LEX nr 2704180. I. Kunicki: *Przyłączenie się wierzycieli do podziału sumy uzyskanej z egzekucji*. „Problemy Egzekucji Sądowej”, 1998, nr XXXIII, s. 34-54.

⁷³² W doktrynie pojawiają się rozważania – co prawda prowadzone w odniesieniu do zbiegu egzekucji sądowej i administracyjnej, lecz nie ma to wpływu na istotę zagadnienia – czy egzekucje prowadzone przez wierzycieli osoby trzeciej nie powinny zostać zawieszane do czasu ukończenia egzekucji prowadzonych przez wierzyciela pauliańskiego. Rozwiązanie to nie znalazło jednak aprobaty, gdyż w takiej sytuacji wierzyciele osoby trzeciej traciliby jakikolwiek wpływ na przebieg prowadzonego postępowania egzekucyjnego. M. Walasik: *Zbieg egzekucji sądowej i administracyjnej prowadzonych przeciwko różnym dłużnikom*. „PPC”, 2012, nr 2, s. 324.

⁷³³ Taką samą interpretację przedstawił Sąd Apelacyjny w Katowicach wskazując, że z kwoty uzyskanej z egzekucji zaspokaja się w tej samej kategorii należności zarówno zabezpieczone hipotecznie, jak i inne, korzystające z ustawowego pierwszeństwa, a więc i z pierwszeństwa wynikającego z art. 532 k.c. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 23 października 2013 r., I ACa 602/13, LEX nr 1400259.

pozostałych wierzycieli osoby trzeciej, przy czym rozważenia wymaga pozycja prawna wierzyciela w ramach piątej grupy zaspokojenia, tj. tej grupy, do której należą wierzycielności zabezpieczone hipoteką, zastawem, zastawem rejestrowym i zastawem skarbowym albo korzystające z ustawowego pierwszeństwa.

Jak się wydaje, kwestia tej kolizji musi być w pierwszej kolejności rozstrzygnięta przez przyzmat art. 531 § 2 k.c., a mianowicie czy rozporządzenie przedmiotem czynności fraudacyjnej poprzez obciążenie go hipoteką, zastawem, zastawem rejestrowym lub zastawem skarbowym nie nastąpiło także w sposób fraudacyjny. Innymi słowy czy osoba trzecia – rozporządzając tym przedmiotem majątku – wiedziała o okolicznościach, które mogły prowadzić do uznania pierwotnej czynności rozporządzającej za bezskuteczną lub czy czynność ta została dokonana nieodpłatnie. W sytuacji gdy zostanie stwierdzone, że żadna z powyżej wskazanych okoliczności nie miała miejsca, należałoby uznać, że wierzycielom rzeczowym osoby trzeciej, którzy w dobrej wierze i odpłatnie dokonali z nią czynności prawnej, przysługuje względem wierzyciela pauliańskiego pierwszeństwo w zakresie zaspokojenia z przedmiotu tej czynności. Wynika to przede wszystkim z faktu, że wierzyciele rzeczowi osoby trzeciej zadziałali w sposób zapobiegliwy i zadbali o zabezpieczenie swoich roszczeń, czego nie zrobił wierzyciel pauliański. Podobny pogląd w tym zakresie wyraża P. Grzegorzcyk, który wskazuje, że w przypadku kolizji między pierwszeństwem wynikającym z zabezpieczeń rzeczowych uzyskanych w dobrej wierze na przedmiocie czynności fraudacyjnej po jej dokonaniu, zabezpieczenia te w świetle art. 531 § 2 k.c. należy co do zasady uważać za skuteczne także wobec wierzyciela pauliańskiego⁷³⁴. Z tak wyrażonymi poglądami należy się zgodzić. W zakresie kolizji pomiędzy wierzycielami rzeczowymi osoby trzeciej a wierzycielem pauliańskim należy przyjąć, że jeżeli obciążenie przedmiotu czynności fraudacyjnej dokonane zostało w dobrej wierze i w sposób odpłaty, to ze względów aksjologicznych pierwszeństwo musi być przyznane wierzycielowi rzeczowemu⁷³⁵.

⁷³⁴ P. Grzegorzcyk: *Zaspokojenie...*, s. 26.

⁷³⁵ Podobnie kwestię kolizji pomiędzy uprawnieniami wierzyciela pauliańskiego a wierzycielami zabezpieczonymi rzeczowo rozstrzygnął Sąd Apelacyjny w Warszawie. Zaprezentowana przez sąd koncepcja dotyczyła jednak sytuacji, gdy zabezpieczenie rzeczowe przysługiwało nie wierzycielom osoby trzeciej, ale wierzycielom dłużnika. W takiej sytuacji sąd doszedł do wniosku, że wierzyciel pauliański ma prawo zaspokoić się z przedmiotu nabytego przez osobę trzecią przed jej wierzycielami, którzy mogą wziąć udział w podziale sumy uzyskanej z licytacyjnej sprzedaży przedmiotu egzekucji dopiero w dalszej kolejności. W pierwszej kolejności są jednak zaspokajani wierzyciele hipoteczni dłużnika, których nie można uznać za wierzycieli osoby trzeciej. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 2 kwietnia 2015 r., I ACa 1457/14, LEX nr 1734675.

Przyjęcie innego rozwiązania powodowałoby, że roszczenie pauliańskie jest silniejsze niż ograniczone prawa rzeczowe.

Z przedstawionych powyżej względów w sposób jednoznaczny należy przyjąć, że wynikające z art. 532 k.c. pierwszeństwo zaspokojenia powinno być interpretowane w taki sposób, że wierzyciel pauliański będzie zaspokajany w ramach piątej kategorii zaspokojenia, natomiast w razie zbiegu jego zaspokojenia z wierzycielami rzeczowymi osoby trzeciej pierwszeństwo zaspokojenia należy przyznać właśnie tym wierzycielom rzeczowym. W odniesieniu natomiast do sytuacji, gdy dwóch lub więcej wierzycieli wystąpi przeciwko osobie trzeciej z roszczeniem pauliańskim, to zaspokojenie ich roszczeń powinno następować dokładnie w takim samym zakresie – po równo w stosunku do każdego wierzyciela pauliańskiego.

7.3. Zbycie przez osobę trzecią przedmiotu czynności fraudacyjnej

Zbycie przez osobę trzecią przedmiotu czynności fraudacyjnej może nastąpić zarówno przed wszczęciem postępowania ze skargi pauliańskiej, jak i po złożeniu przez wierzyciela pauliańskiego pozwu w tym przedmiocie. Chwila zbycia przedmiotu czynności fraudacyjnej przez osobę trzecią będzie decydująca w zakresie tego, w jaki sposób zbycie to będzie traktowane. Jeżeli do czynności pomiędzy osobą trzecią a jeszcze kolejnym podmiotem dojdzie przed wytoczeniem powództwa o uznanie za bezskuteczną czynności dokonanej pomiędzy dłużnikiem a osobą trzecią, wtedy zastosowanie znajdzie art. 531 § 2 k.c.⁷³⁶.

⁷³⁶ Jeżeli wierzyciel występuje z powództwem przeciwko osobie, na rzecz której nastąpiło rozporządzenie przedmiotem czynności fraudacyjnej i spełnione są przesłanki wynikające z art. 531 § 2 k.c., wtedy sąd musi zbadać wszystkie czynności składające się na to prawo zaskarżenia. Oznacza to, że sąd musi w pierwszej kolejności zweryfikować, czy czynność dokonana pomiędzy dłużnikiem a osobą trzecią była dokonana z pokrzywdzeniem wierzycieli, tj. sąd musi zweryfikować, czy spełnione są przesłanki wynikające z art. 527 k.c. Jeżeli okaże się, że czynność została dokonana w sposób fraudacyjny, wtedy sąd dokonuje weryfikacji rozporządzenia dokonanego przez osobę trzecią na rzecz dalszego nabywcy (w tym przypadku nazwijmy tę osobę osobą czwartą). Jeżeli czynność pomiędzy osobą trzecią a osobą czwartą została dokonana w taki sposób, że osoba czwarta wiedziała o okolicznościach uzasadniających uznanie czynności za bezskuteczną albo jeżeli rozporządzenie było nieodpłatne, wtedy sąd powinien wydać wyrok, który umożliwi skierowanie egzekucji bezpośrednio do majątku osoby czwartej. Należy przy tym przyjąć, pomimo że nie wynika to z literalnej treści art. 531 § 2 k.c., że w ten sposób zaskarżane mogą być także dalsze rozporządzenia na rzecz kolejnych osób (osoba piąta czy szósta). Przy czym w takiej sytuacji badaniu podlegały będą wszystkie te czynności, które będą prowadziły do nabycia przedmiotu czynności fraudacyjnej przez osobę piątą, szóstą lub kolejną. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 kwietnia 2012 r., II CSK 448/11, LEX nr 1215052. Pogląd o możliwości skierowania roszczenia wobec kolejnych osób (osoby piątej czy szóstej) nie jest jednak ujmowany w judykaturze w sposób jednolity. W wypowiedziach judykatury pojawia się teza, że pogląd, iż w procesie pauliańskim po stronie pozwanej wskazać można

Wystąpienie z roszczeniem przeciwko dalszemu nabywcy będzie możliwe tylko w sytuacji, gdy osoba ta wiedziała o okolicznościach uzasadniających uznanie czynności dokonanej pomiędzy osobą trzecią, od której daną rzecz lub prawo nabywa, a dłużnikiem pauliańskim za bezskuteczną. Sytuację taką można określić mianem złej wiary istniejącej po stronie dalszego nabywcy przedmiotu czynności fraudacyjnej. Jeżeli dalszy nabywca wie, że rozporządzenie rzeczą lub prawem przez dłużnika na rzecz osoby trzeciej odbyło się z pokrzywdzeniem wierzycieli, to nie sposób określić jego działania w postaci nabycia przedmiotu czynności fraudacyjnej inaczej niż działaniem w złej wierze. Alternatywną przesłanką umożliwiającą wystąpienie z roszczeniem pauliańskim przeciwko dalszemu nabywcy przedmiotu czynności fraudacyjnej jest nieodpłatność czynności, w ramach której nabywca uzyskuje daną rzecz lub prawo. Analiza przytoczonego przepisu prowadzi do wniosku, że w sytuacji gdy dalsze rozporządzenie przedmiotem czynności fraudacyjnej nie odbyło się w złej wierze lub pod tytułem darmym, wierzyciel pauliański nie będzie mógł wystąpić z roszczeniem przeciwko dalszemu nabywcy przedmiotu czynności fraudacyjnej.

W sytuacji gdy osoba trzecia rozporządziła uzyskaną korzyścią majątkową, ale nie zachodzi żadna z przesłanek określonych w art. 531 § 2 k.c., powstaje problematyka możliwości skierowania przez wierzyciela wobec osoby trzeciej innych roszczeń. Zgodnie z pierwszym poglądem na wskazaną problematykę brak możliwości podnoszenia przez wierzyciela pauliańskiego jakichkolwiek roszczeń, czy to wobec osoby trzeciej, czy to wobec dalszego nabywcy, jeżeli nie są spełnione przesłanki wskazane w art. 531 § 2 k.c. Zwolennicy wskazanego rozwiązania przyjmują, że przepisy dotyczące skargi pauliańskiej mają charakter norm szczególnych, wobec czego ochrony udzielanej przez te przepisy nie należy rozszerzać⁷³⁷.

Drugi pogląd opiera się na założeniu, że w sytuacji gdy osoba trzecia rozporządzi przedmiotem czynności fraudacyjnej i wierzyciel nie może poszukiwać zaspokojenia u dalszego nabywcy tego przedmiotu, to osoba trzecia będzie ponosiła wobec wierzyciela odpowiedzialność odszkodowawczą. W celu skorzystania z tej podstawy odpowiedzialności należy wykazać ziszczenie się przesłanek wynikających z art. 415 k.c. – winy osoby trzeciej, wysokości szkody, adekwatnego związku przyczynowego

także inne osoby, niż wyraźnie wymienione przez ustawodawcę w art. 531 k.c., jest odosobniony i sprzeczny z obowiązującymi regulacjami prawnymi. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 29 marca 2018 r., I ACa 982/17, LEX nr 2661051.

⁷³⁷ M. Naworski: *Actio pauliana – uwagi na tle art. 531§2 i art. 532 k.c. „PPH”*, 2009, nr 5, s. 50.

pomiędzy zawinionym działaniem osoby trzeciej a powstaniem szkody w określonej wysokości⁷³⁸. Ze względu na konieczność wykazania przesłanki winy w działaniu osoby trzeciej skorzystanie z tej podstawy odpowiedzialności, z perspektywy dowodowej, jest kłopotliwe dla wierzyciela pauliańskiego⁷³⁹. Wątpliwości może budzić również brak wyraźnych podstaw normatywnych do przyjęcia tej odpowiedzialności. Ani przepisy kodeksu zobowiązań, ani obecne przepisy kodeksu cywilnego nie wprowadzają odpowiedzialności odszkodowawczej osoby trzeciej wobec wierzyciela pauliańskiego za wyzbycie się przedmiotu czynności fraudacyjnej. Propozycję wprowadzenia takiej odpowiedzialności zawierał opracowany przez E. Tilla projekt kodeksu zobowiązań⁷⁴⁰. Przepis ten znalazł się jednak w ostatecznej treści kodeksu zobowiązań. Dodatkowym argumentem, który może zostać postawiony przeciwko tezie o odpowiedzialności odszkodowawczej osoby trzeciej wobec wierzyciela, jest zasada ograniczenia odpowiedzialności osoby trzeciej do przedmiotu czynności fraudacyjnej. Umożliwienie dochodzenia od osoby trzeciej odszkodowania oznaczałoby, że odpowiada ona całym swoim majątkiem za rozporządzenie przedmiotem czynności fraudacyjnej, a zatem jej odpowiedzialność byłaby nieograniczona, oczywiście w odniesieniu co do przedmiotu, a nie wysokości.

Rozważenia wymaga także możliwość powstania odpowiedzialności z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia w przypadku zbycia przez osobę trzecią przedmiotu czynności fraudacyjnej na rzecz dalszego nabywcy⁷⁴¹. Odpowiedzialność z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia powstaje, w sytuacji gdy określony podmiot bez podstawy prawnej uzyskał korzyść majątkową kosztem innej osoby. W pierwszej kolejności rozważenia zatem wymaga, na czym miałyby polegać korzyść majątkowa osoby trzeciej,

⁷³⁸ Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 21 września 2006 r., I ACa 852/06, OSAW 2007/2/25.

⁷³⁹ H. Bednarz: *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 12 czerwca 2008 r., III CZP 55/08*. „Monitor Prawa Bankowego”, 2011, nr 1, s. 259.

⁷⁴⁰ W projekcie kodeksu zobowiązań przedstawiono art. 214, który miał następujące brzmienie: Gdy na przedmiocie, który wierzyciel ma prawo użyć na swe zaspokojenie, trzecie osoby nabyły prawa, których skuteczności zwalczać nie można, ten, kto przedmiot w czasie nabycia takich praw miał w swym posiadaniu, winien wierzycielowi wynagrodzić szkodę. E. Till: *Polskie prawo zobowiązań (Część ogólna). Projekt wstępny z motywami*. Lwów 1923, s. 43.

⁷⁴¹ Pomimo pojawiających się w doktrynie zastrzeżeń, co do możliwości dochodzenia roszczeń z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia w takiej sytuacji, to koncepcja ta jest powszechnie akceptowana w judykaturze z tym zastrzeżeniem, że samo dokonanie przez osobę trzecią częściowego transferu uzyskanej od dłużnika korzyści na rzecz dalszego nabywcy („osoby czwartej”) nie oznacza istnienia podstawy do przyjęcia, że pozostająca w majątku osoby trzeciej część korzyści majątkowej (część „przedmiotów majątkowych, które wyszły z majątku dłużnika”, art. 532 k.c.) może doprowadzić do zaspokojenia chronionej wierzytelności wierzyciela pauliańskiego. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 października 2014 r., III CSK 266/13, LEX nr 1540485.

która rozporządziła przedmiotem czynności fraudacyjnej. Odpowiedź na to pytanie uzależniona jest od przyjęcia koncepcji co do tego, na czym polegać ma świadczenie osoby trzeciej zasądzone w ramach wyroku z tytułu skargi pauliańskiej. Jeżeli przyjmiemy, że obowiązek osoby trzeciej polegać ma na znoszeniu egzekucji, wtedy korzyść majątkowa polegała będzie na zwolnieniu z obowiązku znoszenia egzekucji⁷⁴². Jeżeli natomiast przyjmiemy, że wyrok pauliański połączony jest z obowiązkiem spełnienia świadczenia ograniczonego na podstawie art. 319 k.p.c., wtedy korzyść majątkowa osoby trzeciej polegała będzie na tym, że nie będzie ona musiała zaspokoić wierzyciela pauliańskiego⁷⁴³. Jak się wydaje, przy ocenie zakresu zobowiązania osoby trzeciej zastosowanie będzie miał art. 409 k.c., stanowiący, iż w razie zużycia lub utraty korzyści wzbogacony zobowiązany jest do zwrotu jej wartości, jeżeli wyzbywając się korzyści lub zużywając ją powinien był liczyć się z obowiązkiem zwrotu⁷⁴⁴. Powyższe rozważania prowadzą do wniosku, że możliwe jest zidentyfikowanie przysporzenia majątkowego po stronie osoby trzeciej, która wyzbywa się przedmiotu czynności fraudacyjnej⁷⁴⁵. Należy jednak zadać pytanie, czy jeżeli brak jest przepisów, które ograniczałyby osobie trzeciej możliwość rozporządzania przedmiotem czynności fraudacyjnej, to można mówić o tym, że uzyskana przez nią korzyść majątkowa następuje bez podstawy prawnej⁷⁴⁶. W doktrynie pojawiają się jednak głosy, że nie zawsze legitymizacja nabycia korzyści w ustawie będzie oznaczała wykluczenie roszczenia

⁷⁴² Tak kwestię korzyści majątkowej w ramach wyzbycia się przedmiotu czynności fraudacyjnej ujmuje M. Wilejczyk. M. Wilejczyk: *Skutki rozporządzenia...*, s. 36.

⁷⁴³ W tym miejscu należy poczynić jeszcze jedno zastrzeżenie dotyczące stosowania art. 319 k.p.c. w odniesieniu do roszczeń pauliańskich. W sytuacji gdy nie dochodzi do zbycia przedmiotu czynności fraudacyjnej przez osobę trzecią, wtedy ograniczenie jej odpowiedzialności funkcjonuje w taki sposób, że wierzyciel może skierować egzekucję wyłącznie co do przedmiotu czynności fraudacyjnej. Inaczej sytuacja kształtuje się, gdy wierzyciel rozporządzi przedmiotem czynności fraudacyjnej, wtedy ograniczenie odpowiedzialności wynikające z art. 319 k.p.c. nie może odnosić się bezpośrednio do rzeczy lub prawa, ale mieć charakter kwotowy – tj. granica odpowiedzialności osoby trzeciej w takiej sytuacji będzie wyrażona sumą pieniężną. M. Romańska: *Ograniczenie odpowiedzialności dłużnika. Wybrane zagadnienia procesowe*. „PPC”, 2011, nr 4, s. 22–37.

⁷⁴⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 16 marca 2017 r., I ACa 937/16, LEX nr 2307620. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 lutego 2004 r., V CK 272/03, OSNC 2005/3/50.

⁷⁴⁵ Odpłatne rozporządzenie przez osobę trzecią nabytymi od dłużnika przedmiotami majątkowymi na rzecz innej osoby, bez uzyskania przez wierzyciela zaspokojenia, oznacza dalsze istnienie stanu jego pokrzywdzenia ze wszystkimi wynikającymi z tego konsekwencjami prawnymi. Do powiększenia majątku wierzyciela nie dochodzi (zubożenie), mimo stworzenia wyrokiem pauliańskim materialnoprawnej podstawy uzyskania ochrony pauliańskiej wobec osoby trzeciej. Dojdzie zatem do sytuacji, w której wierzyciel pauliański nie uzyska zaspokojenia, które powinien otrzymać na skutek uwzględnienia skargi pauliańskiej, natomiast osoba trzecia będzie wzbogacona, gdyż odpłatnie zbyła przedmiot czynności fraudacyjnej. J. Kisielińska: *Problem ochrony...*, s. 54. M. Wilejczyk: *Skarga pauliańska...*, s. 35.

⁷⁴⁶ W doktrynie funkcjonuje pogląd, że przesłanka braku podstawy prawnej powinna być interpretowana jako brak usprawiedliwienia prawnego dla wzbogacenia, nie zaś jako niesprawiedliwość czy niesłuszność przesunięcia majątkowego. H. Bednarz: *Glosa...*, s. 262.

z bezpodstawnego wzbogacenia po stronie osoby pozbawionej w drodze ustawowej określonej korzyści⁷⁴⁷. Rozstrzygnięcie jednak, czy pomimo działania osoby trzeciej zgodnie z przepisami prawa, będzie powodowało powstanie u niej odpowiedzialności z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia nie jest oczywiste⁷⁴⁸. A. Ohanowicz podkreśla, że ustawa z rozmaitych przyczyn dopuszcza przeniesienie prawa, lecz nie usprawiedliwia połączonego z tym przeniesienia wartości majątkowej. Wskazuje też, iż celem przepisu jest nie tylko przeniesienie prawa, lecz również uzasadnienie dokonanej w ten sposób zmiany majątkowej⁷⁴⁹. Wydaje się, że dokonane przez osobę trzecią rozporządzenie przedmiotem czynności fraudacyjnej będzie dokonane bez podstawy prawnej w rozumieniu przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu, pomimo tego że przepis nie zakazuje osobie trzeciej rozporządzania przedmiotem czynności fraudacyjnej. W doktrynie podkreśla się jednak, że art. 531 § 2 k.c. nie wyczerpuje całego zakresu odpowiedzialności osoby trzeciej, gdyż nie mówi, co się dzieje w przypadku, kiedy osoba trzecia zniszczyła lub uszkodziła przedmiot nabyty od dłużnika pauliańskiego albo jeżeli dalszy nabywca tego przedmiotu pozostawał w dobrej wierze⁷⁵⁰. Autorzy regulacji zawartej w k.c. nie mieli jednak powodu, by wyraźnie wymieniać wszystkie skutki prawne czynności uznania czynności dłużnika za bezskuteczną, lecz ograniczyli się do tych, które miały charakter szczególny lub nasuwały wątpliwości. Do stosunków prawnych między wierzycielem a osobą trzecią będą jednak miały zastosowanie przepisy ogólne, dotyczące przypadku, kiedy czynność prawna zawarta między stronami okaże się nieważna lub bezskuteczna⁷⁵¹. Oczywiście w odniesieniu do możliwości podnoszenia przez wierzyciela pauliańskiego roszczenia z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia stawiane są podobne zarzuty jak w odniesieniu do możliwości skorzystania przez wierzyciela pauliańskiego z roszczenia z tytułu czynu niedozwolonego (art. 415 k.c.)⁷⁵².

⁷⁴⁷ E. Łętowska: *Bezpodstawne wzbogacenie*. Warszawa 2000, s. 78.

⁷⁴⁸ Część autorów uważa, że zarówno niesłuszne orzeczenie, jak i niesprawiedliwe normy prawne będą stanowiły ważną podstawę uzyskania korzyści. P. Księżak: *Bezpodstawne wzbogacenie*. Warszawa 2007, s. 72.

⁷⁴⁹ A. Ohanowicz: *Niesłuszne wzbogacenie (1956)*. W: *Wybór prac*. A. Ohanowicz. Warszawa 2007, s. 787.

⁷⁵⁰ A. Ohanowicz: *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 13 maja 1974 r., III CRN 88/74*. „OSP i KA” z 1975 r., poz. C 138, s. 259.

⁷⁵¹ A. Ohanowicz: *Ochrona wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika (1981)*. W: *Wybór prac*. A. Ohanowicz. Warszawa 2007, s. 675–676.

⁷⁵² Co więcej, część doktryny opowiada się za odrzuceniem możliwości wystąpienia z roszczeniem z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia, pozostawiając wierzycielowi pauliańskiemu jedynie możliwość dochodzenia odszkodowania na podstawie przepisów o odpowiedzialności deliktowej. P. Bieżyński: *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 12 czerwca 2008 r., III CZP 55/08*. „Monitor Prawa Bankowego”, 2011, nr 1, s. 29. M. Warciński: *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 12 czerwca 2008 r., III CZP 55/08*. „OSP”, 2011 z. 4, s. 287.

Poza oczywistym zarzutem braku podstawy normatywnej dla takiego roszczenia podnosi się, że dopuszczając możliwość skorzystania z roszczeń z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia, nie byłoby żadnego wytłumaczenia dla istnienia art. 531 § 2 k.c.⁷⁵³. Zgodnie z tym ujęciem przepis ten byłby zbędny, skoro zawsze można byłoby zastosowywać art. 407 k.c., który jest dla wierzyciela korzystniejszy, gdyż w takiej sytuacji dalszy nabywca stawałby się dłużnikiem osobistym wierzyciela pauliańskiego⁷⁵⁴.

Sytuację rozporządzenia przez osobę trzecią na rzecz dalszego nabywcy, gdy nie są spełnione przesłanki wynikające z art. 531 § 2 k.c., można porównać do sytuacji opisanej w art. 169 k.c., a mianowicie nabycia w dobrej wierze rzeczy od osoby nieuprawnionej⁷⁵⁵. Oczywiście osoba trzecia jest nawet w lepszej sytuacji niż podmiot rozporządzający rzeczą zgodnie z art. 169 k.c., a to ze względu na fakt, że nawet w sytuacji orzeczenia wobec niej bezskuteczności czynności nadal pozostaje uprawniona do rozporządzania przedmiotem czynności fraudacyjnej. O trudności rozstrzygnięcia, czy w sytuacji rozporządzenia przez osobę trzecią przedmiotem czynności fraudacyjnej na rzecz dalszego nabywcy możliwe jest wystąpienie z roszczeniem z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia, może świadczyć fakt, że doktryna nie jest zgodna, czy takie roszczenie jest możliwe w sytuacji opisanej w art. 169 k.c.⁷⁵⁶.

W ocenie autora dysertacji należy opowiedzieć się za dopuszczalnością stosowania przepisów o czynach niedozwolonych i bezpodstawnym wzbogaceniu do sytuacji rozporządzenia przedmiotem czynności fraudacyjnej⁷⁵⁷. Przyjęcie takiego

⁷⁵³ P. Księżak: *Bezpodstawne wzbogacenie – ochrona wierzyciela – glosa – V CK 272/03*. „MoP”, 2005, nr 14, Legalis.

⁷⁵⁴ Ibidem.

⁷⁵⁵ Celem wskazanego przepisu, podobnie jak zastosowania przy skardze pauliańskiej skutku w postaci bezskuteczności względnej, jest zapewnienie pewności obrotu. A. Gola: *Nabycie własności ruchomości od nieuprawnionego*. Warszawa 1982, s. 37. W. Iwaniec: *Czy należy chronić nabywcę w dobrej wierze*. „TPP”, 2007 nr 3-4, s. 75.

⁷⁵⁶ Za przyjęciem takiej odpowiedzialności opowiada się A. Szpunar, który wskazuje, że ochrona dotychczasowego właściciela w takiej sytuacji następuje właśnie na podstawie przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu. A. Szpunar: *Nabycie własności ruchomości od nieuprawnionego*. Zakamycze 1998, s. 60. Przeciwno przyjęciu odpowiedzialności z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia w przypadku opisanym w art. 169 k.c. opowiada się E. Łętowska, która wskazuje, iż stoi temu na przeszkodzie zakres przedmiotowy działania tego przepisu. E. Łętowska: *W sprawie dopuszczalności kondycji wobec nabywcy rzeczy ruchomej zbytej nieodpłatnie przez nieuprawnionego*. W: *Prace z prawa cywilnego wydane dla uczczenia pracy naukowej profesora Józefa Stanisława Piątkowskiego*. B. Kordasiewicz, E. Łętowska. Warszawa-Wrocław 1985, s. 101 i nast.

⁷⁵⁷ Teza ta znajduje także potwierdzenie w wypowiedziach judykatury, która wskazuje, że osoba trzecia, która przez czynność prawną z dłużnikiem dokonaną w złej wierze w rozumieniu art. 527 § 1 k.c. uzyskała korzyść majątkową, a następnie korzyść tę zbyła, nie tylko może być pozwana przez wierzyciela pauliańskiego, ale wręcz musi być pozwana i musi zostać wydany przeciwko niej prawomocny wyrok zasądający na zapłatę, jeśli wierzyciel zamierza urealnić swoją do dłużnika wierzytelność z majątku osoby

rozwiązania autor motywuje przede wszystkim względami aksjologicznymi. Skoro przesłanką skargi pauliańskiej jest działanie dłużnika ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli i jednoczesna zła wiara osoby trzeciej, to dlaczego prawo miałooby udzielać ochrony prawnej osobie trzeciej działającej w złej wierze, która rozporządziła przedmiotem czynności fraudacyjnej. Takie działanie przez pryzmat art. 5 k.c. nie powinno być uznawane za wykonywanie prawa i nie powinno korzystać z ochrony. Jeżeli osoba trzecia wiedząc, że dokonała czynności w sposób fraudacyjny rozporządza dalej przedmiotem tej czynności, to także robi to w sposób fraudacyjny. Tym samym, pomimo braku wprost określonego przepisu zakazującego takiego zachowania, powstaje bezprawność działania, która wymagana jest w celu ustanowienia odpowiedzialności z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia jak i czynów niedozwolonych. Przesłanką wystąpienia z którymkolwiek z tych roszczeń przeciwko osobie trzeciej będzie jednak w pierwszej kolejności uzyskanie pozytywnego rozstrzygnięcia w przedmiocie skargi pauliańskiej. W tym zakresie autor rozprawy opowiada się jednocześnie za możliwością połączenia obu tych roszczeń w ramach jednego powództwa, przy czym warunkiem zasądzenia przez sąd odszkodowania z tytułu czynu niedozwolonego lub zwrotu bezpodstawnego wzbogacenia będzie wydanie rozstrzygnięcia w przedmiocie uznania czynności dokonanej przez dłużnika z osobą trzecią (czy to w formie wyroku wstępnego, czy punktu pierwszego sentencji)⁷⁵⁸.

trzeciej. W każdym razie, mimo pozbycia się przez osobę trzecią przedmiotu czynności prawnej z dłużnikiem, nie przestaje ona być wobec wierzyciela odpowiedzialna za to, że wierzyciel nie mógł się zaspokoić z majątku dłużnika. Odpowiedzialność ta może przybrać formę znoszenia przez osobę trzecią egzekucji z jej majątku na zaspokojenie wierzyciela (taka sytuacja została wyraźnie unormowana w art. 532 k.c.), ale może też wyrażać się w formie zapłaty przez osobę trzecią odpowiedniej kwoty, która - w razie odmowy - może być przedmiotem dochodzenia przed sądem na podstawie art. 415 k.c. lub art. 409 k.c., a następnie egzekucji z majątku osoby trzeciej. Wierzyciel występujący ze skargą pauliańską nie ma obowiązku wskazania sposobu, w jaki zamierza skorzystać z wyroku uwzględniającego powództwo. Uprawnienie do egzekucji z majątku osoby trzeciej wynika wprost z ustawy (art. 532 k.c.). Co do żądania zapłaty, to nie ma przeszkód, aby wierzyciel, obok zaskarżenia czynności prawnej dłużnika z osobą trzecią, wystąpił przeciwko osobie trzeciej także o zasądzenie na jego rzecz odpowiedniej kwoty. Może też z powołaniem się na prawomocny wyrok uwzględniający powództwo o ubezszkuczenie wytoczone przeciwko osobie trzeciej wystąpić z odrębnym powództwem o zapłatę. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 lutego 2005 r., II CK 412/04, LEX nr 359437. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 18 kwietnia 2018 r., I ACa 1510/17, LEX nr 3028286. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 14 czerwca 2017 r., I ACa 123/17, LEX nr 2330641. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 października 2012 r., I CSK 139/12, LEX nr 1274944. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 17 kwietnia 2013 r., I ACa 45/13, LEX nr 1322521. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 29 grudnia 2005 r., I ACa 724/05, LEX nr 186145.

⁷⁵⁸ Kwestię istoty odpowiedzialności osoby trzeciej za rozporządzenie przedmiotem czynności fraudacyjnej, jak również konieczności legitymowania się przez wierzyciela wyrokiem pauliańskim, trafnie opisał Sąd Apelacyjny w Katowicach. Z tego też względu prezentowany przez ten sąd pogląd warto przytoczyć *in extenso*. Wyrok sądu uwzględniający powództwo stanowi materialnoprawną przesłankę

Zbycie przedmiotu czynności fraudacyjnej w toku postępowania o uznanie czynności fraudacyjnej za bezskuteczną jest regulowane przez przepisy prawa procesowego⁷⁵⁹. Wskazana kwestia była już przedmiotem rozważań w ramach rozdziału 5.6. Tym samym nie będą powielone przeprowadzone w przywołanym rozdziale rozważania, a autor ograniczy się jedynie do opowiedzenia się za stosowaniem w drodze analogii art. 192 pkt. 3 k.p.c. do spraw ze skargi pauliańskiej⁷⁶⁰. Przyjęcie rozwiązania

powstania po stronie osoby trzeciej obowiązku takiego zachowania się, które pozwala wierzycielowi na uzyskanie tego, na co mógł liczyć w przypadku realizacji wierzytelności z majątku dłużnika. W razie odpłatnej czynności, podlegającej względnemu ubezszkudzeniu, powyższy obowiązek osoby trzeciej znajduje uzasadnienie zarówno w koncepcji czynu niedozwolonego (art. 415 k.c.), jak i w koncepcji bezpodstawnego wzbogacenia (art. 409 k.c.). Osoba trzecia, działająca w złej wierze, może być postrzegana jako współwinna wyrządzenia wierzycielowi szkody przez udaremnienie mu możliwości zaspokojenia się z majątku dłużnika, względnie jako wzbogacona w stosunku do wierzyciela bezpodstawnie jego kosztem o przedmiot lub wartość, które, jako służące pokrzywdzeniu wierzyciela, nie powinny być znaleźć się w jej majątku i ze zwrotu których powinna się liczyć. Wyzbycie się przez osobę trzecią ww. przedmiotu lub wartości niczego w kwestii jej odpowiedzialności nie zmienia. Wprawdzie zaspokojenie się wierzyciela w wyniku egzekucji skierowanej do majątku osoby trzeciej nie jest w takiej sytuacji możliwe, ale oznacza to jedynie niemożność skorzystania przez wierzyciela z określonego sposobu przymuszenia osoby trzeciej do wyrównania straty wynikłej z pozbawienia wierzyciela możliwości egzekwowania wierzytelności od dłużnika. Nie oznacza natomiast, że osoba trzecia zostaje zwolniona z odpowiedzialności wobec wierzyciela. Po zbyciu przedmiotu czynności prawnej z dłużnikiem osoba trzecia nie przestaje być współsprawcą szkody wierzyciela ani nie może się zasłaniać zarzutem, że nie jest już wzbogacona. Szkada, która powstała m.in. w wyniku jej nagannego działania, nadal istnieje i nadal osoba trzecia znajduje się w sytuacji, o której mowa w art. 409 k.c. in fine. Sprawia to, że wierzyciel może poszukiwać ochrony przed niewypłacalnością dłużnika przez bezpośrednie żądanie zasądzenia od osoby trzeciej sumy, jaką by pozyskał w wyniku egzekucji prowadzonej z majątku dłużnika. Warunkiem sine qua non jest w tym przypadku uprzednie uzyskanie przez wierzyciela prawomocnego wyroku, w którym czynność prawna osoby trzeciej z dłużnikiem zostanie uznana wobec niego za bezskuteczną. Wyrok taki ma charakter konstytutywny i nie może go zastąpić przesłankowe ustalenie bezskuteczności w procesie przeciwko osobie trzeciej o zapłatę. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 17 października 2019 r., I ACa 40/19, LEX nr 2972947.

⁷⁵⁹ W klasycznym procesie zbycie rzeczy lub prawa przed wytoczeniem sporu prowadzi do powstania braku legitymacji procesowej po stronie zbywcy. Pozbawione tego skutku jest zbycie dokonane w toku procesu, a więc od momentu doręczenia pozwu aż do zakończenia postępowania. M. Romańska: *Zbycie rzeczy...*, s. 521. J. Sobkowski: *Następstwo prawne pod tytułem szczególnym*. „RPEiS”, 1966, z. 4, s. 36. W. Broniewicz: *Następstwo procesowe w polskim procesie cywilnym*. Warszawa 1971, s. 80. R. Czarniecki: *Rozszerzona prawomocność materialna na tle art. 205 pkt. 3 k.p.c. i art. 541 k.p.c.* „NP”, 1964, nr 10, s. 992. Oczywiście zbycie przedmiotu czynności fraudacyjnej nie może powodować możliwości podniesienia zarzutu braku legitymacji procesowej biernej osoby trzeciej, gdyż rzecz lub prawo, które zostało zbyte, są wyłącznie pośrednio przedmiotem tego postępowania, a jego głównym celem jest ubezszkudzenie dokonanej przez dłużnika z osobą trzecią czynności prawnej. Kwestię tę potwierdził również Sąd Najwyższy, który wskazał, że w sprawie o uznanie za bezskuteczną czynności prawnej dłużnika dokonanej z pokrzywdzeniem wierzyciela, osoba trzecia, która wskutek tej czynności uzyskała korzyść majątkową, zachowuje legitymację bierną także wtedy, gdy przed doręzeniem pozwu rozporządziła uzyskaną korzyścią na rzecz innej osoby. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 24 lutego 2011 r., III CZP 132/10, OSNC 2011, nr 10, poz. 112. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 29 października 2018 r., I ACa 396/18, LEX nr 2630442. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30 września 2004 r., IV CK 30/04, LEX nr 188480. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 maja 1974 r., III CRN 88/74, OSP 1975/6/138. Pomimo braku pozbawienia osoby trzeciej legitymacji biernej w takim postępowaniu, realizacja skutku opisanego w art. 532 k.c. będzie niemożliwa, gdyż przedmiot czynności fraudacyjnej nie będzie znajdował się w majątku osoby trzeciej. Wyrok wydany w takim postępowaniu będzie stanowił jedynie przesłankę do powstania odpowiedzialności odszkodowawczej lub z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia osoby trzeciej. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 25 września 2015 r., I ACa 320/15, LEX nr 1842191.

⁷⁶⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 grudnia 2013 r., IV CSK 222/13, LEX nr 1433725.

wynikającego ze wskazanego przepisu powoduje, że wyrok zapadły w procesie pauliańskim z udziałem osoby trzeciej jest także skuteczny w stosunku do podmiotu, na który wskutek czynności prawnej osoby trzeciej przeszła korzyść majątkowa uzyskana uprzednio od dłużnika⁷⁶¹. Dzięki temu również przeciwko temu dalszemu nabywcy możliwe byłoby prowadzenie egzekucji, pomimo tego że wyrok zapadłby w procesie pomiędzy wierzycielem pauliańskim a osobą trzecią⁷⁶².

⁷⁶¹ J. Zawadzka: *Legitymacja bierna...*, s. 190.

⁷⁶² *Ibidem*, s. 190.

Rozdział VIII. ROSZCZENIE OSOBY TRZECIEJ PRZECIWKO DŁUŻNIKOWI

W polskiej doktrynie prawa cywilnego, jak i judykaturze stosunkowo mało miejsca poświęca się kwestii ewentualnego roszczenia osoby trzeciej, której czynność prawa została ubezskuteczniona. Jak się wydaje, przyjęcie takiego rozwiązania jest aksjologiczną konsekwencją tego, że w ocenie ustawodawcy działanie osoby trzeciej nie zasługuje na ochronę prawną. W sytuacji opisanej w art. 528 k.c. lub 530 k.c., kiedy osoba trzecia uzyskała korzyść majątkową bezpłatnie, można byłoby postawić tezę, że brak roszczenia osoby trzeciej wynikałby z faktu, że nie poniosła ona żadnej szkody na skutek uznania dokonanej czynności za bezskuteczną. Owszem, majątek osoby trzeciej ulegnie w takim przypadku zmniejszeniu o wartość otrzymanego przysporzenia, lecz z drugiej strony można argumentować, że majątek ten uległ powiększeniu tylko ze względu na fraudacyjne przysporzenie. Większe wątpliwości może budzić sytuacja, kiedy korzyść majątkowa uzyskana przez osobę jest odpłatnie (zwłaszcza jeżeli jest to osoba pozostająca w bliskim stosunku w rozumieniu art. 527 § 3 k.c., gdy zadziała domniemanie wiedzy osoby trzeciej o pokrzywdzeniu wierzycieli przez dłużnika). Jak się wydaje, uzasadnieniem dla braku konstruowania w tym przypadku potencjalnego roszczenia osoby trzeciej będą aspekty aksjologiczne. By czynność odpłatna dłużnika i osoby trzeciej mogła stanowić przedmiot skargi pauliańskiej, konieczne jest spełnienie przesłanki złej wiary osoby trzeciej (polegającej na wiedzy lub łatwości dowiedzenia się o tym, że dłużnik pauliański działa w zamiarze pokrzywdzenia swoich wierzycieli). Skoro więc osoba trzecia dokonała czynności w złej wierze, jej działanie nie zasługuje na ochronę prawną, a tym samym nie powinno jej przysługiwać żadne roszczenie w stosunku do jakiegokolwiek innego podmiotu.

Przeprowadzona w ramach rozdziału III analiza występowania skargi pauliańskiej w zagranicznych systemach prawnych prowadzi do wniosku, że w systemie niemieckim, z którego najszerzej czerpie system polski, wprost uregulowana została kwestia potencjalnego roszczenia, które osoba trzecia mogłaby mieć w stosunku do dłużnika, jeżeli doszło do ubezskutecznienia czynności prawnej dokonanej pomiędzy dłużnikiem a tą osobą. Fakt, że w systemie niemieckim występuje norma prawna wprost regulująca wskazaną problematykę, może prowadzić do dwóch całkowicie przeciwstawnych wniosków. Po pierwsze, możliwe byłoby przyjęcie, że skoro polski ustawodawca – wzorując się na regulacjach niemieckich – nie zdecydował się na wprowadzenie

obowiązującej w tamtym systemie normy dotyczącej zwrotnego roszczenia osoby trzeciej wobec dłużnika, to oznacza, że było to zamierzone działanie i nie sposób przyjąć, że w polskim systemie istnieje jakakolwiek odpowiedzialność dłużnika wobec osoby trzeciej w przypadku uwzględnienia skargi pauliańskiej. Z drugiej strony analiza porównawcza regulacji polskich i niemieckich prowadzi do wniosku, że skarga pauliańska w polskim porządku prawnym ujęta została w sposób zdecydowanie bardziej syntetyczny. Polski ustawodawca nie zdecydował się np. na wprowadzenie przepisów dotyczących tego, jaki moment należy przyjąć za relewantny dla oceny z jaką chwilą została dokonana czynność prawna. Uznał przy tym, jak się wydaje, że istniejące w tym zakresie regulacje o charakterze ogólnym są wystarczające i nie ma potrzeby konstruowania norm prawnych, które regulowałyby określoną kwestię wyłącznie na potrzeby zaskarżenia czynności prawnej skargą pauliańską. Możliwy jest również trzeci scenariusz, który zakłada, że polski ustawodawca nie zdecydował się na uregulowanie roszczenia zwrotnego osoby trzeciej w kodeksie cywilnym ze względów *stricte* praktycznych. Skoro skarga pauliańska jest instrumentem co do zasady przeznaczonym do zastosowania, w sytuacji gdy majątek dłużnika nie jest wystarczający na spełnienie zobowiązań wobec wierzycieli (co jest równoznaczne ze stanem niewypłacalności), to konstruowanie ewentualnego roszczenia osoby trzeciej wobec dłużnika, aktualizującego się z chwilą uznania przez sąd dokonanej czynności za bezskuteczną, pozbawione jest sensu. Skoro dłużnik nie posiada majątku pozwalającego mu na zaspokojenie obecnych wierzycieli, to zaspokojenie późniejszego wierzyciela, którym stawałaby się osoba trzecia, tym bardziej byłoby niemożliwe. Dodatkowym argumentem, który pozwalałby na przyjęcie, że kwestia roszczenia osoby trzeciej nie przedstawia większego praktycznego znaczenia i dlatego nie została uregulowana, jest fakt, że najczęstszym przypadkiem rozporządzenia, które będzie podlegało zaskarżeniu, jest rozporządzenie na rzecz osób najbliższych, które nie będą zainteresowane uzyskaniem roszczenia względem dłużnika lub też rozporządzenie pod tytułem darmym, co stawia pod znakiem zapytania możliwość skonstruowania ewentualnego roszczenia odszkodowawczego.

Przy spełnieniu pewnych zastrzeżeń, można byłoby opowiedzieć się za istnieniem w polskim porządku prawnym możliwości skonstruowania roszczenia osoby trzeciej względem dłużnika w sytuacji uwzględnienia skargi pauliańskiej przez sąd. Po pierwsze, zdaniem autora rozprawy, możliwość dochodzenia takiego roszczenia przez osobę trzecią względem dłużnika powinno dotyczyć wyłącznie czynności o charakterze odpłatnym,

a tym samym sytuacja, kiedy osoba trzecia uzyskałaby świadczenie pod tytułem darmym, wykluczałaby możliwość skonstruowania roszczenia osoby trzeciej względem dłużnika. Po drugie, akceptacja tego rozwiązania warunkowana jest wcześniejszym odrzuceniem prezentowanej koncepcji dotyczącej zaskarżania świadczeń odpłatnych – tj. odrzuceniem koncepcji opowiadającej się za tym, że zaskarżeniu powinien podlegać jedynie „naddatek” stanowiący różnicę pomiędzy wartością świadczenia dłużnika a otrzymywanym przez dłużnika ekwiwalentem od osoby trzeciej. Odrzucenie tej koncepcji prowadzi do powstania sytuacji, w której osoba trzecia spełnia na rzecz dłużnika określone świadczenie (oczywiście jest ono mniejszej wartości od świadczenia dłużnika, ale wciąż dochodzi do określonego przesunięcia z majątku osoby trzeciej do majątku dłużnika), a następnie gdy w wyniku ubezskuteczenia czynności wierzyciel może dochodzić zaspokojenia z przedmiotu czynności fraudacyjnej, to dochodzi do faktycznego pokrzywdzenia tej osoby trzeciej (traci ona uzyskany w wyniku czynności fraudacyjnej składnik majątku, natomiast możliwość odzyskania przez tę osobę świadczenia, które zostało spełnione na rzecz dłużnika, jest co najmniej wątpliwe). Spełnienie tego drugiego zastrzeżenia jest kluczowe dla całej koncepcji dotyczącej odpowiedzialności dłużnika względem osoby trzeciej. Opowiedzenie się za rozwiązaniem, że zaskarżeniu podlega wyłącznie „naddatek”, powoduje, że problematyka roszczenia zwrotnego osoby trzeciej względem dłużnika w ogóle nie powstaje. Zaskarżenie wyłącznie „naddatku” prowadzi do przywrócenia ekwiwalentności świadczeń pomiędzy dłużnikiem a osobą trzecią, a tym samym powoduje, że nie sposób przyjąć, iż osoba trzecia mogłaby w takiej sytuacji mieć jakiegokolwiek roszczenie względem dłużnika. Odrzucenie tego rozwiązania i przyjęcie pełnego skutku bezskuteczności ponownie zaburza ekwiwalentność świadczeń, choć tym razem w drugą stronę – to dłużnik jest wzbogacony kosztem wierzyciela. Jak się zresztą wydaje, w przypadku przyjęcia koncepcji pełnego zaskarżenia umów wzajemnych, możliwość skierowania przez osobę trzecią roszczenia przeciwko wierzycielowi wynika z samej istoty bezskuteczności, która nie dotyczy przecież wyłącznie świadczenia otrzymanego przez osobę trzecią od dłużnika, ale również świadczenia otrzymanego przez dłużnika od osoby trzeciej. Skoro czynność prawna została uznana za bezskuteczną i wierzyciele dłużnika uzyskali zaspokojenie z przedmiotu czynności fraudacyjnej, to osobie trzeciej przysługiwało będzie także roszczenie względem dłużnika o zwrot otrzymanego świadczenia od osoby trzeciej (choć widoki na uzyskanie zaspokojenia w takiej sytuacji będą co najmniej wątpliwe).

Reasumując powyższe rozważania, w ocenie autora dysertacji w polskim porządku prawnym nie ma potrzeby konstruowania roszczenia, które posiadałaby osoba trzecia względem dłużnika, w sytuacji uwzględnienia skargi pauliańskiej. Wynika to z przyjętej wcześniej koncepcji, że w przypadku zaskarżenia umów wzajemnych zaskarżeniu podlegał będzie wyłącznie „naddatek” pomiędzy świadczeniem otrzymanym przez dłużnika a spełnionym na rzecz osoby trzeciej. Być może takim samym tokiem rozumowania kierował się polski ustawodawca, który nie zdecydował się na uregulowanie wskazanej problematyki w kodeksie cywilnym. Co więcej, potwierdzeniem faktu, że problematyka roszczeń zwrotnych osoby trzeciej względem dłużnika nie powstaje, może również świadczyć fakt, że brak jest rozbudowanego orzecznictwa, w którym poruszona zostałaby wskazana kwestia.

Inaczej natomiast kwestia roszczenia zwrotnego osoby trzeciej wygląda w postępowaniu upadłościowym, gdzie ustawodawca zawarł wyraźną normę prawną – art. 134 ust. 2 p.u. – zgodnie z którym świadczenie wzajemne osoby trzeciej zwraca się tej osobie, jeżeli znajduje się w masie upadłości oddzielnie od innego majątku lub o ile masa upadłości jest nim wzbogacona. Jeżeli świadczenie nie podlega zwrotowi, osoba trzecia może dochodzić wierzytelności w postępowaniu upadłościowym.

Rozdział IX. SKARGA PAULIAŃSKA W POSTĘPOWANIU UPADŁOŚCIOWYM

9.1. Skarga pauliańska, a system ubezskutechniania czynności upadłego – wprowadzenie do tematyki upadłościowej

W tej części niniejszego opracowania podjęta zostanie tematyka roszczeń pauliańskich w prawie upadłościowym⁷⁶³. Lektura przepisów prawa upadłościowego, w tym w szczególności art. 127 i nast. p.u., prowadzi do wniosku, że skarga pauliańska nie jest jedynym instrumentem prawnym służącym ochronie masy upadłości i mającym na celu przywracanie do składu masy upadłości pewnych składników majątkowych. Po pierwsze, przepisy prawa upadłościowego przewidują, że pewne czynności prawne upadłego, które zostały dokonane w krótkim czasie przed ogłoszeniem upadłości, są bezskuteczne w stosunku do masy upadłości z mocy przepisów samego prawa (art. 127 p.u.). Po drugie, określone czynności prawne upadłego mogą zostać uznane za bezskuteczne w stosunku do masy upadłości na mocy postanowienia sędziego komisarza (art. 128, 130, 130a p.u.). Przy czym w obu wskazanych przypadkach bez znaczenia pozostają szczegółowe okoliczności sprawy – powstanie stanu bezskuteczności z mocy prawa lub postanowienia sędziego komisarza jest efektem dokonania czynności prawnej opisanej w art. 127–130a p.u. w stosownym okresie czasu przypadającym przed ogłoszeniem upadłości dłużnika⁷⁶⁴. Nie jest zatem konieczne wykazywanie, że czynności podlegające ubezskutechnieniu doprowadziły do pokrzywdzenia wierzycieli⁷⁶⁵. W

⁷⁶³ W ramach niniejszego opracowania autor dysertacji ogranicza się jedynie do omówienia tematyki z wpływem ogłoszenia postępowania upadłościowego na istniejące roszczenie pauliańskie. Nie podejmuje natomiast tematyki związanej z wpływem wszczęcia jakiegokolwiek z typów postępowań restrukturyzacyjnych opisanych w ustawie prawo restrukturyzacyjne na roszczenie pauliańskie. Tematyka ta jest jednak podejmowana w doktrynie – przykładowo można tutaj wskazać na opracowanie R. Adamusa – R. Adamus: *Skutki umorzenia postępowania sanacyjnego dla toczącego się procesu pauliańskiego*. „Doradca Restrukturyzacyjny”, 2022, nr 1, s. 20–24. Co więcej, w ramach prowadzonych rozważań skupia się jedynie na upadłości likwidacyjnej i pomija problemy powstające na tle stosowania przepisów o bezskuteczności czynności w sytuacji, gdy dochodzi do zawarcia układu. Wskazana problematyka była jednak już poruszana w doktrynie. R. Adamus: *Skutki bezskuteczności czynności upadłego w upadłości układowej*. „Radca Prawny”, 2012, nr 2, s. 2–5.

⁷⁶⁴ F. Zedler: *Czynności prawne upadłego bezskuteczne z mocy prawa*. „Prawo Bankowe”, 1994, nr 4, s. 111–114. T. Czech, A. Werner: *Bezskuteczność zabezpieczenia i zapłaty długu niewymagalnego na podstawie art. 127 ust. 3 prawa upadłościowego i naprawczego (Cz. II)*. „PUG”, 2010, nr 2, s. 5–13. N. Forsztęga, B. Sierakowski: *Obowiązek przekazania środków pieniężnych do masy upadłości w następstwie ubezskutechnienia kar umownych na podstawie art. 130a prawa upadłościowego*. „Doradca Restrukturyzacyjny”, 2019, nr 3, s. 101–107. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 15 maja 2019 r., I AGa 230/18, LEX nr 2725032. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 23 kwietnia 2019 r., I ACa 915/18, LEX nr 2809486.

⁷⁶⁵ R. Adamus: *Badanie zagadnienia ekwiwalentności przysporzenia w kontekście art. 127 ust. 1 prawa upadłościowego w oparciu o kompleks czynności prawnych*. „Monitor Prawa Bankowego” 2021 nr 11, s. 69.

przypadku czynności dokonanych w warunkach opisanych w art. 127–130a p.u. istnienie wskazanego pokrzywdzenia jest zakładane *a priori* – ustawodawca uznaje, że określone typy czynności dokonane w niedługim czasie przed ogłoszeniem upadłości zawsze będą wiązały się z pokrzywdzeniem wierzycieli⁷⁶⁶. Omówienie powstającego z mocy prawa lub z mocy postanowienia sędziego komisarza stanu bezskuteczności w sposób znaczący wykracza poza zakres niniejszego opracowania, które skupiało się będzie na trzecim z możliwych rozwiązań, tj. zaskarżeniu przez syndyka czynności prawnych dokonanych przez upadłego przed ogłoszeniem upadłości w formie powództwa lub zarzutu.

Zgodnie z art. 131 p.u. w sprawach nieuregulowanych w art. 127–130a p.u. powinno się stosować odpowiednio przepisy kodeksu cywilnego o skardze pauliańskiej. Oznacza to, że w sytuacji gdy czynność prawna dłużnika została dokonana wcześniej niż w ciągu roku przed ogłoszeniem upadłości, a tylko czynności dokonane w takim terminie mogą zostać uznane za bezskuteczne z mocy prawa lub sędziego komisarza⁷⁶⁷, czynność taka nadal może podlegać zaskarżeniu poprzez wniesienie przez syndyk powództwa o uznanie jej za bezskuteczną na podstawie przepisów prawa cywilnego, które posługują się o wiele dłuższym, bo aż 5-letnim terminem, w którym czynność może zostać zaskarżona⁷⁶⁸.

Drugim przypadkiem (poza upływem ustawowego terminu), który uzasadnia wykorzystanie przez syndyka cywilnoprawnej konstrukcji skargi pauliańskiej na podstawie art. 131 p.u., jest dokonanie przez dłużnika (upadłego) czynności, która nie mieści w katalogu czynności opisanych w art. 127–130a p.u.⁷⁶⁹. Zatem w sytuacji gdy syndyk stwierdza, że określona czynność prawna została dokonana z pokrzywdzeniem masy upadłości (z racji tego, że masa upadłości nie ma podmiotowości prawnej, należy przyjąć, że jest to pewnie skrót myślowy używany na opisanie ogółu wierzycieli upadłościowych), powinien w pierwszej kolejności zweryfikować, czy może być ona zaliczona do katalogu czynności podlegających ubezskutecznieniu z mocy samego prawa albo z mocy postanowienia sędziego komisarza (zwłaszcza czy nie minął już termin warunkujący możliwość uznania czynności za bezskuteczną z mocy prawa lub

⁷⁶⁶ R. Adamus: *Bezskuteczność...*, s. 5.

⁷⁶⁷ W przypadku bezskuteczności opisanej w art. 128, 128a i 129 p.u. ustawodawca posłużył się jeszcze krótszym – 6-miesięcznym terminem, w którym czynności opisane w tych przepisach musiały zostać dokonane.

⁷⁶⁸ P. Janda: *Prawo upadłościowe. Komentarz*. Warszawa 2023, s. 358.

⁷⁶⁹ P. Zimmerman: *Prawo upadłościowe. Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*. Warszawa 2024, Legalis, Komentarz do art. 131, nb. 1.

postanowienia sędziego komisarza). W przypadku stwierdzenia, że brak jest podstaw do uznania tej czynności za bezskuteczną z mocy prawa lub z mocy postanowienia sędziego komisarza, syndyk na podstawie art. 131 p.u. zyskuje uprawnienie do wytoczenia powództwa o uznanie czynności za bezskuteczną w stosunku do masy upadłości⁷⁷⁰. Przykładem takiej czynności może być obciążenie nieruchomości hipoteką, jeżeli doszło do niego wcześniej niż rok przed ogłoszeniem upadłości. Na podstawie art. 127 § 3 p.u. bezskuteczne z mocy samego prawa są zabezpieczenia dokonane przez upadłego w okresie 6 miesięcy przed ogłoszeniem upadłości. Natomiast art. 130 p.u. przewiduje kompetencję sędziego komisarza do uznania za bezskuteczne obciążenia majątku upadłego hipoteką, zastawem rejestrowym lub hipoteką morską, jeżeli upadły nie był dłużnikiem osobistym zabezpieczonego wierzyciela, a obciążenie to zostało ustanowione w ciągu roku przed złożeniem wniosku o ogłoszenie upadłości. Jeżeli zatem obciążenie majątku upadłego hipoteką, zastawem lub innym rodzajem zabezpieczenia nie mieści się w katalogu, o którym mowa w art. 127 § 3 i art. 130 p.u., to może zostać zaskarżone przez syndyka w drodze powództwa na podstawie art. 131 i nast. p.u.⁷⁷¹.

Pierwszym z zagadnień, które wymaga nieco szerszego omówienia w ramach tematyki upadłościowej, jest kwestia odpowiedniego stosowania przepisów kodeksu cywilnego i art. 132–134 p.u. w sprawach nieuregulowanych w art. 127–130a p.u. Analiza treści art. 131 p.u. prowadzi do wniosku, że przepisy kodeksu cywilnego o zaskarżaniu czynności prawnych dokonanych z pokrzywdzeniem wierzycieli nie znajdują zastosowania do sytuacji uregulowanych w art. 127–130a p.u. (teza taka jest efektem wnioskowania *a contrario* na podstawie art. 131 p.u., który umożliwia stosowanie przepisów kodeksu cywilnego jedynie w sprawach nieuregulowanych)⁷⁷². Do pozostałych przypadków przepisy kodeksu cywilnego powinny być stosowane odpowiednio, jednak w judykaturze podnosi się, że subsydiarne stosowanie wskazanych przepisów nie może być utożsamiane z relacją *lex specialis – lex generalis*, lecz wskazane

⁷⁷⁰ A. Majchrowska: *Czynności prawne bezskuteczne z mocy prawa i uznane za bezskuteczne – w stosunku do masy upadłości – uwagi praktyczne*. „Doradca Restrukturyzacyjny”, 2017, nr 4, s. 115. P. Adamus: *Prawo upadłościowe. Komentarz*. Warszawa 2021, Legalis, Komentarz do art. 131, nb. 2.

⁷⁷¹ I. Gil, P. Gil: *Bezskuteczność zabezpieczenia rzeczowego w przypadku ogłoszenia upadłości*. W: *Rozprawy z prawa prywatnego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Wojciechowi Popiołkowi*. Red. E. Rott-Pietrzyk, M. Jagielska, M. Pazdan, M. Szpunar. Warszawa 2017, s. 350-351.

⁷⁷² A. Jakubecki: *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*. F. Zedler, A. Jakubecki. Warszawa 2011, LEX, Komentarz do art. 131, pkt. 1. Jak się wydaje, tożsame stanowisko zajmuje Z. Świeboda, który przyjmuje, że zastosowanie przepisów kodeksu cywilnego jest możliwe w takim zakresie w jakim co innego nie wynika z art. 127-130 p.u. lub z samej istoty postępowania upadłościowego. Z. Świeboda: *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*. Warszawa 2006, LEX, komentarz do art. 132, pkt. 1.

uregulowania są komplementarne⁷⁷³. W sytuacji zatem gdy dany stan faktyczny nie może być zakwalifikowany do żadnego z rodzajów bezskuteczności opisanej w art. 127–130a p.u., należy przyjąć, że art. 131 p.u. przyznaje syndykowi uprawnienie do wytoczenia powództwa w oparciu o przepisy kodeksu cywilnego o ochronie wierzycieli na wypadek upadłości dłużnika (art. 527 i nast. k.c.). Odpowiednie stosowanie art. 132–134 p.u., o którym mowa w art. 131 p.u., spełnia jednak inną (dwojaką) rolę. Przepisy te będą oczywiście stosowane w sytuacji gdy syndyk wytoczy powództwo w oparciu o przepisy kodeksu cywilnego. W ocenie autora dysertacji jako przepisy proceduralne znajdują one zastosowanie również w sytuacji, gdyby syndyk domagał się ustalenia jednego z rodzajów bezskuteczności, o których mowa w art. 127 p.u. w drodze powództwa.

Zbliżone stanowisko zajmuje P. Janda, który przyjmuje, iż uprawnienie do zaskarżenia czynności prawnej dłużnika (upadłego) w drodze powództwa wynika z art. 131 p.u., natomiast art. 132–134 p.u. mają charakter przepisów proceduralnych, wyznaczających sposób postępowania syndyka i należy je stosować wprost, a nie odpowiednio, jak to wynika z treści art. 131 p.u.⁷⁷⁴. D. Chrapoński natomiast uważa, że odpowiednie stosowanie art. 132–134 p.u. do spraw nieuregulowanych w art. 127–130a p.u. oznacza przyznanie syndykowi uprawnienia do wytoczenia powództwa o ustalenie (art. 189 k.p.c.), że dokonana przez dłużnika (upadłego) czynność była bezskuteczna z mocy samego prawa⁷⁷⁵. Zdaniem A. Jakubeckiego z art. 131 p.u. wynikają dla syndyka oba uprawnienia łącznie – do zaskarżenia czynności na podstawie przepisów kodeksu cywilnego oraz do ustalenia na podstawie art. 189 k.p.c., że dokonana czynność była bezskuteczna z mocy samego prawa⁷⁷⁶. M. Jasińska natomiast opowiada się jedynie za odpowiednim stosowaniem zarówno przepisów kodeksu cywilnego, jak i przepisów prawa upadłościowego, przez co należy rozumieć stosowanie tych przepisów jedynie w odniesieniu do sytuacji nieuregulowanych⁷⁷⁷.

⁷⁷³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 października 2007 r., IV CSK 184/07, OSNC 2008/12/142.

⁷⁷⁴ P. Janda: *Prawo upadłościowe...*, s. 359. Zbliżone stanowisko, choć jedynie w odniesieniu do przepisów art. 132–134 p.u., zajmuje P. Kuglarz oraz S. Gurgul (wskazani autorzy jednak w odniesieniu do przepisów kodeksu cywilnego wprost wskazują, że powinny być one stosowane jedynie odpowiednio). P. Kuglarz: *Ustawa o księgach wieczystych i hipotece oraz przepisy związane. Komentarz*. I. Heropolitańska, A. Tułodziecka, K. Hryćków-Mycka i in. Warszawa 2021, Legalis, Komentarz do art. 131 p.u., nb. 1. S. Gurgul: *Prawo upadłościowe. Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*. Warszawa 2020, Legalis, Komentarz do art. 131, nb. 1.

⁷⁷⁵ D. Chrapoński: *Prawo upadłościowe. Komentarz*. Red. A. Witosz. Warszawa 2021, s. 448.

⁷⁷⁶ A. Jakubecki: *Prawo upadłościowe...*, Komentarz do art. 132, pkt. 1.

⁷⁷⁷ M. Jasińska: *Skarga pauliańska...*, Komentarz do art. 131 p.u., pkt 1.

Art. 132 p.u. zawiera uprawnienie dla syndyka do wytoczenia powództwa o uznanie czynności za bezskuteczną. Uprawnienie do zaskarżenia czynności jest ograniczone terminem, tj. syndyk nie może wytoczyć powództwa o uznanie czynności za bezskuteczną po upływie dwóch lat od dnia ogłoszenia upadłości, chyba że uprawnienie wygasło wcześniej na skutek upływu 5-letniego terminu od dnia dokonania czynności, o którym mowa w art. 534 k.c. Poza uprawnieniem syndyka do wytoczenia powództwa przepisy prawa upadłościowego przewidują możliwość wstąpienia syndyka w miejsce wierzyciela (w charakterze powoda), który zaskarżył czynność upadłego (art. 133 p.u.).

Przepisy prawa upadłościowego zawierają istotną modyfikację w zakresie tego, w jaki sposób następuje zaspokojenie w przypadku uznania czynności za bezskuteczną (art. 134 p.u.). Ciekawym zagadnieniem pozostaje kwestia terminu przedawnienia roszczenia syndyka o wydanie do masy upadłości przedmiotu czynności fraudacyjnej na podstawie art. 134 p.u. W judykaturze przyjmuje się, że jeżeli czynność prawna była bezskuteczna na mocy przepisów samego prawa, w związku z czym nie podlegała zaskarżeniu przez syndyka w drodze powództwa na podstawie art. 132 p.u. do roszczenia o zwrot równowartości w pieniądzu tego, co wskutek tej czynności ubyło z majątku upadłego lub do niego nie weszło (art. 134 ust. 1 p.u.), nie ma zastosowania termin określony w art. 132 ust. 3 p.u., lecz terminy przewidziane w art. 118 k.c.⁷⁷⁸. Powstaje jednak pytanie, czy w tożsamy sposób należy traktować kwestię przedawnienia roszczenia z art. 134 p.u., jeżeli do uznania czynności za bezskuteczną doszło w wyniku powództwa syndyka wytoczonego z zachowaniem terminu, o którym mowa w art. 132 ust. 3 p.u. W ocenie autora rozprawy odpowiedź na tak postawione pytanie powinna być twierdząca. Jeżeli doszło do ustalenia w postępowaniu, że czynność dokonana przez upadłego jest bezskuteczna, to jeżeli syndyk będzie w ślad za tym wyrokiem wytaczał powództwo przeciwko osobie trzeciej o wydanie przedmiotu czynności fraudacyjnej do masy upadłości (gdyż osoba ta nie zrealizowała tego obowiązku w sposób dobrowolny), to roszczenie syndyka przedawni się na zasadach ogólnych przewidzianych w art. 118 k.c.

Nadmienić przy tym należy, że uznanie czynności za bezskuteczną może dotyczyć kilku poniższych kategorii wierzytelności. Po pierwsze, może to być kwestia wzruszenia przez syndyka czynności prawnych dokonanych przez upadłego w celu uszczuplenia

⁷⁷⁸ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 22 czerwca 2018 r., III CSK 68/18, LEX nr 2557167.

posiadanego przez niego majątku przed ogłoszoną upadłością. Po drugie, może to dotyczyć sytuacji, gdy dojdzie do ogłoszenia upadłości osoby trzeciej, wobec której wierzycielowi przysługuje roszczenie o uznanie czynności za bezskuteczną. Po trzecie wreszcie, może to być sytuacja, kiedy w wyniku dokonanej czynności fraudacyjnej pomiędzy wierzycielem a dłużnikiem wierzycielowi przysługuje prawo do zgłoszenia określonej wierzytelności do masy upadłości. Dwie pierwsze kwestie będą szeroko omówione w dalszej części niniejszego opracowania, z tego też względu nieco miejsca warto poświęcić trzeciej ze wspomnianych opcji. Może ona dotyczyć np. sytuacji kiedy przed ogłoszeniem upadłości dłużnika (spółki z ograniczoną odpowiedzialnością) zostanie zatrudniona u dłużnika osoba najbliższa dotychczasowego prezesa zarządu z wygórowanym wynagrodzeniem (osoba ta ma jednak status osoby trzeciej). Zawarcie takiej czynności prawnej przy świadomości, że wkrótce dojdzie do ogłoszenia niewypłacalności dłużnika, nosi cechy czynności fraudacyjnej. Natomiast w wyniku jej dokonania osobie trzeciej przysługuje w stosunku do masy upadłości roszczenie o zapłatę wynagrodzenia. W takim przypadku R. Adamus przyjmuje, że syndykowi przysługuje w sytuacji zgłoszenia przez taką osobę trzecią wierzytelności do masy upadłości zarzut bezskuteczności dokonanej czynności prawnej, niezależnie od tego, czy podstawą tej bezskuteczności są przepisy prawa, orzeczenie sędziego komisarza, czy art. 527 k.c. stosowany odpowiednio na podstawie art. 131 p.u.⁷⁷⁹. Skutkiem podniesienia takiego zarzutu będzie odmowa uznania wierzytelności na podstawie art. 263 p.u.

9.2. Modyfikacje w zakresie przesłanek materialnoprawnych

Pierwszą z istotnych różnic pomiędzy indywidualnym uprawnieniem przysługującym wierzycielowi dłużnika a syndykiem działającym na rzecz masy upadłości jest kwestia przedmiotu ochrony w postępowaniu ze skargi pauliańskiej. Jak było to już opisane w rozdziale 2.3., w ramach postępowania pauliańskiego toczonego z powództwa indywidualnego wierzyciela ochronie polegało będzie prawo tego wierzyciela do uzyskania zaspokojenia, które będzie ściśle skorelowane z posiadaną przez niego wierzytelnością. Wierzytelność, której zaspokojenia domagał się wierzyciel,

⁷⁷⁹ R. Adamus: *Dopuszczalność zarzutu pauliańskiego syndyka przy sporządzaniu listy wierzytelności*. W: *Kodeks postępowania cywilnego z perspektywy pięćdziesięciolecia jego obowiązywania. Doświadczenia i perspektywy*. Red. E. Marszałkowska-Krześ, I. Gil, Ł. Błaszczak, Sopot 2016, s. 498–503. M. Geromin, M. Mickiewicz: *Możliwość podniesienia zarzutu bezskuteczności zabezpieczeń ustanowionych na majątku dłużnika na etapie tworzenia listy wierzytelności i spisu wierzytelności*. „Doradca Restrukturyzacyjny”, 2017, nr 4, s. 110–111. R. Adamus: *Prawo upadłościowe...*, Komentarz do art. 131, nb. 8.

powinna być precyzyjnie oznaczona w treści pozwu o uznanie dokonanej pomiędzy dłużnikiem a osobą trzecią czynności za bezskuteczną, co następnie znajduje swoje odzwierciedlenie w treści wyroku pauliańskiego. Wskazane rozwiązania nie będą jednak relewantne dla postępowania upadłościowego.

Po pierwsze, modyfikacji podlegać będzie przedmiot ochrony. W przypadku gdy ogłoszono upadłość dłużnika, przedmiotem ochrony nie będzie mogło być już prawo zaspokojenia przysługujące indywidualnemu wierzycielowi, lecz ochronie podlegać będzie prawo zaspokojenia wszystkich wierzycieli upadłościowych⁷⁸⁰. Takie postrzeganie omawianej problematyki wydaje się być zgodne z celami postępowania upadłościowego, wynikającymi z art. 2 p.u., tj. umożliwienia zaspokojenia wierzycieli w jak najwyższym stopniu. Możliwość zaspokojenia wierzycieli w tej formie będzie natomiast możliwa wyłącznie w sytuacji, gdy skład masy upadłości będzie jak najpełniejszy, a to właśnie osiągnąć jest przez zwrot do masy upadłości elementów, które ją opuściły w sposób fraudacyjny, na podstawie art. 134 p.u. Po drugie, w przypadku wytoczenia powództwa przez syndyka, gdy ochronie podlega prawo zaspokojenia wszystkich wierzycieli upadłościowych, a nie indywidualnego wierzyciela, nie sposób przyjąć konieczności oznaczenia w pozwie wierzytelności podlegającej ochronie, a tym samym w wydanym wyroku sąd powinien ograniczyć się jedynie do stwierdzenia, że określona czynność jest bezskuteczna w stosunku do masy upadłości, a konsekwencje stwierdzenia takiej bezskuteczności zostały określone w art. 134 p.u.⁷⁸¹.

Jedną z podstawowych przesłanek uznania czynności prawnej dłużnika dokonanej z osobą trzecią za bezskuteczną jest działanie dłużnika ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli. Art. 527 § 2 k.c. nakazuje przyjęcie, że dłużnik działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli, jeżeli wskutek dokonanej czynności stał się niewypłacalny, a jeżeli był już niewypłacalny na chwilę jej dokonywania – to stał się niewypłacalny w wyższym stopniu. *Prima facie* mogłoby się wydawać, że przesłanka niewypłacalności w przypadku syndyka działającego na rzecz masy upadłości będzie spełniona zawsze.

⁷⁸⁰ Ochrona wszystkich wierzycieli upadłościowych wynika z konstrukcji skargi pauliańskiej w postępowaniu upadłościowym. Na skutek uwzględnienia powództwa pauliańskiego czynność fraudacyjna staje się bezskuteczna w stosunku do masy upadłości. Mając jednak na uwadze fakt, że masa upadłości nie jest podmiotem prawa. Bezskuteczność w stosunku do masy upadłości w istocie oznacza bezskuteczność czynności prawnej w stosunku do wszystkich wierzycieli upadłego. I. Gil: *Sytuacja prawna syndyka masy upadłości*. Warszawa 2007, s. 102.

⁷⁸¹ P. Janda: *Prawo upadłościowe...*, s. 363. P. Zimmerman: *Prawo upadłościowe...*, Komentarz do art. 132, nb. 9. R. Adamus: *Prawo upadłościowe...*, Komentarz do art. 132, nb. 3.

W doktrynie podnosi się jednak, że syndyk nie może zamknąć kwestii niewypłacalności postanowieniem o ogłoszeniu upadłości, a musi wykazać, że doszło do zaprzestania płacenia długów w skali jednostkowej. W przypadku syndyka istotnym ułatwieniem jest jednak to, że może on zaskarżyć czynność, która wypełnia przesłankę spowodowania niewypłacalności nie wobec pojedynczego wierzyciela, ale w stosunku do wszystkich wierzycieli masy upadłości, ze względu na działanie syndyka w interesie wszystkich wierzycieli masy⁷⁸². P. Janda uważa natomiast, że przesłanka pokrzywdzenia wierzycieli, o której mowa w art. 527 k.c., zostanie spełniona w sytuacji kiedy dojdzie do powstania po stronie masy upadłości konkretnej szkody⁷⁸³.

Powyższe rozważania prowadzą do wniosku, że nie dochodzi do istotnej modyfikacji przesłanek o charakterze materialnoprawnym, w sytuacji gdy powództwo o uznanie czynności za bezskuteczną na podstawie art. 132 p.u. wytaczane jest przez syndyka. Do najistotniejszych modyfikacji należy zaliczyć kwestię tego, że ochronie nie podlega wierzytelność indywidualnego wierzyciela, ale prawo zaspokojenia wszystkich wierzycieli upadłościowych. Powyższe znajduje odzwierciedlenie w braku konieczności zawierania w treści powództwa, a później wyroku wierzytelności podlegającej ochronie. Ogłoszenie upadłości może także wpływać na wypełnienie przesłanki, o której mowa w art. 527 § 2 k.c., jednak – jak się wydaje – za prawidłowy należy uznać pogląd, że o pokrzywdzeniu wierzycieli upadłościowych będzie można było mówić, w sytuacji gdy wskutek dokonanej czynności doszło do ubytku w masie upadłości (szkody).

9.3. Procesowe aspekty rozpoznania skargi pauliańskiej w postępowaniu upadłościowym

Ogłoszenie upadłości dłużnika w sposób istotny wpływa zarówno na możliwość wytoczenia powództwa pauliańskiego (art. 132 p.u.), jak również na będące jeszcze w toku postępowania o uznanie czynności za bezskuteczną względem wierzyciela (art. 133 p.u.). Po pierwsze z art. 132 p.u. wynika wyłączenie uprawnienie syndyka do wytoczenia powództwa o uznanie dokonanej czynności za bezskuteczną. Oznacza to, że legitymacja czynna do wytoczenia powództwa będzie przysługiwała wyłącznie

⁷⁸² A. Rachwał: *Niewypłacalność jako przesłanka zaskarżenia przez syndyka czynności prawnej upadłego dokonanej z pokrzywdzeniem wierzycieli*. „TPP”, 2000, nr 3, s. 71–73.

⁷⁸³ P. Janda: *Prawo upadłościowe...*, s. 358.

syndykowi⁷⁸⁴. Jeżeli wierzyciel nie wniósł powództwa o uznanie czynności za bezskuteczną przed ogłoszeniem upadłości, z chwilą jej ogłoszenia traci on uprawnienie do wystąpienia do sądu z takim roszczeniem, gdyż zgodnie z art. 144 p.u. po ogłoszeniu upadłości postępowania sądowe, administracyjne lub sądowoadministracyjne dotyczące masy upadłości mogą być wszczęte i prowadzone wyłącznie przez syndyka albo przeciwko niemu⁷⁸⁵. Oznacza to, że od chwili ogłoszenia upadłości syndyk jest jedynym podmiotem legitymowanym do zaskarżenia dokonanej przed ogłoszeniem upadłości fraudacyjnej czynności dłużnika z osobą trzecią⁷⁸⁶. Słusznie natomiast zauważa P. Janda, że należy dopuścić możliwość wniesienia powództwa przez indywidualnego wierzyciela w odniesieniu do majątku, jaki nie wchodzi w skład masy upadłości lub dotyczy praw jakie zachowują moc w upadłości (zastaw, hipoteka)⁷⁸⁷, a to ze względu na fakt, że takie

⁷⁸⁴ P. Janda: *Prawo upadłościowe...*, s. 361. D. Chrapoński: *Prawo upadłościowe...*, s. 450. P. Zimmerman: *Prawo upadłościowe...*, Komentarz do art. 132, nb. 1. R. Adamus: *Prawo upadłościowe...*, Komentarz do art. 132, nb. 10. M. Jasińska: *Skarga pauliańska...*, Komentarz do art. 132 p.u., pkt. 1.

⁷⁸⁵ P. Janda: *Wpływ ogłoszenia upadłości na toczący się proces cywilny – wybrane zagadnienia*. „PS”, 2017, nr 4, s. 68-69.

⁷⁸⁶ Taka teza nie jest jednak jednolicie aprobowana w judykaturze, która przyjmuje, że zgodnie z brzmieniem art. 132 ust. 1 Prawa upadłościowego, syndyk jest legitymowanym do wystąpienia z roszczeniami w tym zakresie, co jednakże nie wyklucza, co do zasady, również legitymacji wierzyciela - w szczególności w sytuacji, gdy syndyk nie znajduje podstaw do wytoczenia powództwa i nie podejmuje w tym zakresie inicjatywy, co może w konsekwencji doprowadzić nawet do wygaśnięcia roszczenia. Postanowienie Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 23 sierpnia 2012 r., I ACz 1515/12, LEX nr 1238554. Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 24 lutego 2020 r., I AGa 365/19, LEX nr 3066968. Odmienne wypowiedział się jednak Sąd Najwyższy przyjmując, że po ogłoszeniu upadłości legitymację czynną do wszystkich procesów aktualnych i przyszłych, przeciwko osobie trzeciej o uznanie czynności dłużnika za bezskuteczną (art. 527-534 k.c.) dotyczących majątku, który - gdyby nie czynność upadłego z osobą trzecią - znajdowałby się w masie upadłości, ma wyłącznie syndyk. Wynika to z faktu, że działa on w interesie wszystkich pokrzywdzonych wierzycieli celem zapewnienia im możliwości zaspokojenia w postępowaniu upadłościowym. Regulacja ta ma zapobiegać sytuacjom, gdy po ogłoszeniu upadłości poszczególni wierzyciele w swoim indywidualnym interesie mogliby zainicjować lub kontynuować wcześniej wszczęty proces o uznanie czynności za bezskuteczne i uzyskać korzyść z uszczerbkiem dla innych wierzycieli upadłego dłużnika. Celem postępowania upadłościowego jest bowiem szybkie, efektywne i równomierne zaspokojenie wszystkich wierzycieli z całego majątku dłużnika. W kolizji z tym celem stałoby pozostawienie poszczególnym wierzycielom upadłego, równoległe z syndykiem, uprawnienia do wystąpienia z powództwem o uznanie czynności prawnych dłużnika za bezskuteczne, popieranie takiego powództwa, jak również wyegzekwowanie przyznanego im świadczenia po ogłoszeniu upadłości dłużnika (argument a contrario z art. 133 ust. 4 p.u.). W konsekwencji – w trakcie trwania postępowania upadłościowego – legitymacja procesowa poszczególnych wierzycieli upadłego do wytoczenia lub popierania tego rodzaju powództwa jest wyłączona. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 maja 2021 r., III CSKP 28/21, LEX nr 3219858. Podobnie wypowiada się Sąd Najwyższy w innym z orzeczeń przyjmując, że po ogłoszeniu upadłości wierzyciel nie może wytoczyć powództwa, chyba że chodzi o majątek nienależący do masy upadłości. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 maja 2002 r., III CKN 998/99, LEX nr 738173.

⁷⁸⁷ P. Janda: *Prawo upadłościowe...*, s. 361. Z. Świeboda: *Prawo upadłościowe...*, Komentarz do art. 132, pkt. 2. R. Adamus: *Prawo upadłościowe...*, Komentarz do art. 132, nb. 1.

postępowanie nie będzie objęte dyspozycją art. 144 p.u., gdyż nie dotyczy masy upadłości⁷⁸⁸.

Zgodnie z treścią art. 133 p.u., w odniesieniu do postępowań o uznanie czynności za bezskuteczną wszczętych przez indywidualnego wierzyciela przed ogłoszeniem upadłości dłużnika, regułą powinno być podstawienie procesowe syndyka, który powinien wstąpić do procesu w miejsce indywidualnego wierzyciela. W doktrynie sporne jest czy postępowanie wszczęte przez indywidualnego wierzyciela o uznanie czynności za bezskuteczną będzie mogło toczyć się dalej z jego udziałem po ogłoszeniu upadłości dłużnika. Z jednej strony część przedstawicieli doktryny opowiada się za tezą, że w postępowaniu upadłościowym jedynie syndyk posiada legitymację procesową w sprawach dotyczących majątku dłużnika, a zatem wskazane postępowanie będzie mogło toczyć się wyłącznie z udziałem syndyka⁷⁸⁹. Z drugiej jednak strony w doktrynie podkreśla się, że art. 133 p.u. zawiera jedynie uprawnienie dla syndyka do wstąpienia w miejsce wierzyciela. Ustawodawca w przypadku omawianego przepisu posługuje się sformułowaniem „syndyk może wstąpić w miejsce powoda”, a zatem to od decyzji syndyka będzie zależało, czy wstąpi on do tego postępowania, czy też nie⁷⁹⁰. W ocenie autora rozprawy należy przychylić się do tego drugiego poglądu. Jeżeli zatem syndyk nie wykona swojego uprawnienia przewidzianego w art. 133 p.u., kontrowersje może budzić możliwość kontynuacji tego postępowania przez indywidualnego wierzyciela.

Kwestia podstawienia procesowego syndyka w sprawach ze skargi pauliańskiej doczekała się nawet uchwały 7 sędziów Sądu Najwyższego, w której to Sąd Najwyższy negatywnie wypowiedział się o utracie przez indywidualnego wierzyciela legitymacji procesowej do wystąpienia ze skargą pauliańską z chwilą ogłoszenia upadłości. W ocenie Sądu Najwyższego utraty legitymacji procesowej przez indywidualnego wierzyciela nie

⁷⁸⁸ Art. 144 ust. 1 p.u. przyznaje legitymację procesową syndykowi, ale wyłącznie w sprawach dotyczących masy upadłości. W związku z tym, jeżeli przedmiot sporu nie będzie wchodzić w skład masy upadłości lub zostanie wyłączony, to wówczas syndyk nie będzie posiadał legitymacji procesowej w sprawie dotyczącej tego przedmiotu, a legitymację będzie posiadać upadły, ponieważ nie traci ani zdolności sądowej ani procesowej, jeśli postępowanie nie dotyczy masy upadłości. I. Gil: *Legitymacja procesowa syndyka w postępowaniach cywilnych dotyczących masy upadłości*. „GSP” 2022 nr 2, s. 28.

⁷⁸⁹ D. Chrapoński: *Prawo upadłościowe...*, s. 452. A. Młynarska: *Upadłość spółki kapitalowej*. A. Kozyra. A. Młynarska. Warszawa 2024, Rozdział V. Bezskuteczność i zaskarżanie czynności prawnych upadłego, pkt 2.

⁷⁹⁰ R. Adamus: *Odstąpienie przez syndyka od umowy dotyczącej rzeczy (lub prawa) będącej przedmiotem ubytku z masy upadłości w wyniku bezskutecznej czynności prawnej*. „MOP”, 2018, nr 9, s. 501. A. Jakubecki: *Prawo upadłościowe...*, Komentarz do art. 133, pkt. 2. Z. Świeboda: *Prawo upadłościowe...*, Komentarz do art. 133, pkt. 7. P. Zimmerman: *Prawo upadłościowe...*, Komentarz do art. 133, nb. 1. R. Adamus: *Prawo upadłościowe...*, Komentarz do art. 133, nb. 1, 7.

można upatrywać w treści art. 144 p.u., gdyż odnosi się on wyłącznie do postępowań dotyczących masy upadłości. Nie stanowią natomiast masy upadłości składniki będące przedmiotem czynności prawnych dłużnika, co do których syndyk jest wprawdzie uprawniony do dochodzenia ochrony pauliańskiej, lecz które nie zostały jeszcze prawomocnie uznane za bezskuteczne względem masy upadłości. Sąd Najwyższy upatruje zatem legitymacji procesowej syndyka do zaskarżania czynności prawnych wyłącznie w treści art. 132 p.u., a z treści tego przepisu nie wynika natomiast utrata legitymacji procesowej przez indywidualnego wierzyciela. W ocenie Sądu Najwyższego uprawnienie do wytoczenia powództwa o uznanie czynności za bezskuteczną w trakcie trwającego postępowania upadłościowego mają zarówno syndyk, jak i indywidualni wierzyciele upadłego, z tym jednak zastrzeżeniem, że w przypadku wytoczenia powództwa przez indywidualnych wierzycieli syndykowi przysługuje na podstawie art. 133 p.u. uprawnienie do wstąpienia do takiego postępowania w miejsce powoda. Sąd Najwyższy odrzucił również istniejące dotychczas koncepcje, że w sytuacji prowadzenia postępowania przez indywidualnego wierzyciela pauliańskiego zobowiązany jest on do przekazania do masy upadłości, na podstawie art. 134 p.u., wyegzekwowanych przez niego świadczeń związanych z uznaniem czynności za bezskuteczną⁷⁹¹.

Zdaniem autora niniejszej dysertacji do zaprezentowanego przez Sąd Najwyższy poglądu należy odnieść się w sposób krytyczny. Po pierwsze, nie sposób zgodzić się z tezą, że art. 144 p.u. nie obejmuje swoim zakresem postępowań o uznanie czynności za bezskuteczną tylko dlatego, że przedmiot czynności fraudacyjnej znajduje się w majątku osoby trzeciej i tym samym nie stanowi masy upadłości. Tak wąska wykładnia treści art. 144 p.u. jest sprzeczna z celami postępowania upadłościowego i powodowałaby bardzo daleko idące konsekwencje prawne powodujące powstanie podstawienia procesowego syndyka wyłącznie w odniesieniu do przedmiotów majątkowych, które *stricto* znajdują się w masie upadłości. W ocenie autora niniejszej dysertacji użyte przez ustawodawcę w art. 144 p.u. sformułowanie „dotyczące masy upadłości” jest zdecydowanie szersze i powinno obejmować swoim zakresem także postępowania o uznanie czynności za bezskuteczną, które z całą pewnością dotyczy masy upadłości, gdyż w przypadku pozytywnego wyniku prowadzonego postępowania dojdzie do zwiększenia masy

⁷⁹¹ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 14 czerwca 2023 r., III CZP 84/22, OSNC 2024/2/13. Wskazane rozstrzygnięcie jest zresztą kontynuacją wywołu zawartego w Wyroku Sądu Najwyższego z dnia 9 grudnia 2021 r., V CSKP 276/21, LEX nr 3283451.

upadłości o składniki majątkowe, które do niej powrócą⁷⁹². Co więcej brak utraty legitymacji procesowej przez wierzycieli z chwilą ogłoszenia upadłości dłużnika mógłby doprowadzić do procesowo niekorzystnej sytuacji, w której dwa podmioty mogłyby wytaczać to samo powództwo (w takim przypadku jedno z powództw musiałoby podlegać odrzuceniu ze względu na treść art. 199 pkt. 2 k.p.c.)⁷⁹³. Jak się wydaje, komentowanej uchwała Sądu Najwyższego miała być receptą na sytuację, w której syndyk pomimo istniejących przesłanek materialnoprawnych nie dokonuje zaskarżenia czynności dokonanej z pokrzywdzeniem wierzycieli. W ocenie autora niniejszej dysertacji, prawo upadłościowe przewiduje jednak inne rozwiązania, które mają za zadanie dyscyplinować syndyka – np. art. 152 p.u. pozwalający na zwrócenie się do sędziego komisarza o zobowiązanie syndyka do wytoczenia powództwa, czy przepisy o odpowiedzialności cywilnej syndyka – nie ma zatem powodów dla konstruowania uprawnienia dla indywidualnego wierzyciela w obawie o to, że syndyk nienależycie wykona swoje obowiązki⁷⁹⁴. Autor niniejszej dysertacji nie zgadza się również z poglądem jakoby w przypadku wniesienia powództwa przez indywidualnego wierzyciela wyłączone było zastosowanie art. 134 p.u. i nie istniałby po jego stronie obowiązek przekazania wyegzekwowanych świadczeń do masy upadłości. Jeżeli z jakichkolwiek powodów (np. ogłoszenia upadłości dłużnika na etapie postępowania egzekucyjnego prowadzonego w stosunku do osoby trzeciej, kiedy syndyk nie może już wstąpić w miejsce wierzyciela na podstawie art. 133 p.u.) doszłoby do sytuacji, w której to nie syndyk wyegzekwowałby od osoby trzeciej przedmiot czynności fraudacyjnej, to jeżeli ma to miejsce w trakcie trwającego postępowania upadłościowego, przedmiot ten powinien zostać przekazany do masy upadłości i posłużyć zaspokojeniu wszystkich wierzycieli, zgodnie z zasadą zaspokojenia po równo⁷⁹⁵. Jedyne element rozstrzygnięcia Sądu Najwyższego, który zdaniem autora niniejszej dysertacji mógłby zasługiwać na aprobatę, to kwestia przyznania indywidualnemu wierzycielowi legitymacji do wystąpienia z powództwem pauliańskim w sytuacji, gdy dojdzie do upływu terminu, o

⁷⁹² Przedmiot ubytku z przyszłej masy upadłości nie jest zatem traktowany jako składnik tej masy, ale jak ujmuje to R. Adamus „szczególny rezerwuar” do zaspokojenia ogółu wierzycieli. R. Adamus: *Legitymacja wierzyciela do wytoczenia powództwa pauliańskiego po ogłoszeniu upadłości dłużnika. Glosa do uchwały (7) Sądu Najwyższego z 14 czerwca 2023 (III CZP 84/22)*. „Monitor Prawa Bankowego” 2024 nr 3. Wersja elektroniczna. [dostęp 13.10.2024]

⁷⁹³ P. Wierzbicki, K. Wanecki, M. Orzechowski: *Wpływ ogłoszenia upadłości na uprawnienie wierzyciela do skierowania skargi pauliańskiej przeciwko upadłemu*. „Doradca Restrukturyzacyjny” 2024 nr 3, s. 55.

⁷⁹⁴ R. Adamus: *Legitymacja...* Wersja elektroniczna. [dostęp 13.10.2024].

⁷⁹⁵ Jak trafnie zauważa to R. Adamus prawo upadłościowe nie pozostawia miejsca na indywidualne poszukiwanie zaspokojenia przez poszczególnych wierzycieli. Ibidem Wersja elektroniczna. [dostęp 13.10.2024].

którym mowa w art. 132 ust. 3 p.u., ale jeszcze przed upływem terminu o którym mowa w art. 534 k.c. Zbliżone do prezentowanego przez Sąd Najwyższy stanowisko zajmuje P. Janda, który wskazuje, że w sytuacji, gdy syndyk nie zdecyduje się na wstąpienie do procesu wytoczonego przez indywidualnego wierzyciela, nie będzie mógł on wytoczyć drugiego procesu o uznanie tej samej czynności za bezskuteczną na podstawie art. 131 p.u. w zw. z art. 132 p.u, gdyż nie mogą się toczyć dwa odrębne postępowania dotyczące tego samego majątku⁷⁹⁶. Z tezy tej można wysnuć wniosek, że P. Janda nie uważa jakoby w sytuacji ogłoszenia upadłości dochodziło do utraty legitymacji procesowej przez wierzyciela, w związku z czym wniesione przez niego powództwo będzie podlegało rozpoznaniu.

Szczegółowy przegląd dotychczas istniejących poglądów dotyczących utraty legitymacji procesowej przez indywidualnego wierzyciela zaprezentował R. Adamus, w związku z czym powielanie prowadzonych przez niego rozważań należy uznać za niecelowe. Podsumowując rozważania prowadzone przez wskazanego autora możliwe byłoby przyjęcie, że istnieją dwie zasadnicze koncepcje opisujące omawianą problematykę⁷⁹⁷. Pierwsza, zakładająca, że z chwilą ogłoszenia upadłości dłużnika syndyk na podstawie art. 133 p.u. w związku z art. 144 p.u. jest jedynym podmiotem posiadającym legitymację do występowania w takim postępowaniu. W sytuacji gdy syndyk nie wstąpi do toczącego się procesu pozwu – ze względu na brak legitymacji procesowej wierzyciela – będzie podlegał oddaleniu⁷⁹⁸. Zdaniem R. Adamusa, opisana w art. 132 p.u. legitymacja ma charakter wyłączny i wynika ze sposobu sformułowania wskazanego przepisu – ze stwierdzenia, że powództwo wytacza syndyk należy wyciągnąć wniosek, że legitymacja służy tylko syndykowi, a nie innym osobom⁷⁹⁹. Druga koncepcja natomiast zakłada, że w sytuacji niewstąpienia przez syndyka do procesu, postępowanie będzie mogło toczyć się nadal, ale na podstawie art. 134 ust. 1 p.u. ewentualne wyegzekwowane przez wierzyciela świadczenia od osoby trzeciej będzie podlegało przekazaniu do masy upadłości⁸⁰⁰. Do zwolenników tej koncepcji należy

⁷⁹⁶ P. Janda: *Prawo upadłościowe...*, s. 365.

⁷⁹⁷ R. Adamus: *Upadłość, a legitymacja czynna wierzyciela w procesie pauliańskim*. „Jurysta”, 2012, nr 6, s. 30–32.

⁷⁹⁸ I. Gil: *Legitymacja...*, s. 29–31.

⁷⁹⁹ R. Adamus: *Wyłączna legitymacja syndyka do wniesienia skargi pauliańskiej – Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 9 grudnia 2021 r., V CSK 276/21*. „Opolskie studia administracyjno-prawne” 2022 nr 1, s. 280.

⁸⁰⁰ K. Ochocińska: *Wpływ ogłoszenia...*, s. 48–49. Postanowienie Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 23 sierpnia 2012 r., I ACz 1515/12, LEX nr 1238554. R. Adamus: *Prawo upadłościowe...*, Komentarz do art. 133, nb. 7. S. Gurgul: *Prawo upadłościowe...*, Komentarz do art. 133, nb. 2.

zaliczyć I. Gil oraz P. Gila, którzy wskazują, że w sytuacji, gdy syndyk nie wstąpi do postępowania, może nadal toczyć się ono z udziałem wierzyciela, przy czym po zakończeniu tego postępowania wierzyciel zobowiązany jest przekazać przedmiot czynności fraudacyjnej do masy upadłości, a syndyk na podstawie art. 133 ust. 2 p.u. dokona na jego rzecz zwrotu poniesionych kosztów⁸⁰¹.

W judykaturze przyjmuje się, że w sytuacji gdy syndyk nie wstąpi do postępowania na miejsce wierzyciela na podstawie art. 133 ust. 1 p.u., nie oznacza to, że nie może on wytoczyć osobnego powództwa o uznanie czynności za bezskuteczną – takie powództwo nie będzie objęte tożsamością sporu (a tym samym pozew nie będzie podlegał odrzuceniu na podstawie art. 199 k.p.c.) z powództwem prowadzonym przez wierzyciela, gdyż syndyk działa w imieniu ogółu wierzycieli, podczas gdy indywidualny wierzyciel działa wyłącznie we własnym imieniu⁸⁰². Stanowisko to jest jednak poddawane krytyce w doktrynie, która opowiada się przeciwko możliwości wniesienia w takiej sytuacji powództwa przez syndyka ze względu na stan zawisłości sprawy⁸⁰³. S. Grugul wyraża nawet pogląd, że za niedopuszczalne należy uznać wystąpienie przez syndyka z powództwem o ustalenie (na podstawie art. 189 k.p.c.), że dana czynność była bezskuteczna z mocy samego prawa, jeżeli czynność ta została przed ogłoszeniem upadłości zaskarżona przez indywidualnego wierzyciela⁸⁰⁴. Wskazane poglądy opierają się zatem na założeniu, że w przypadku ogłoszenia upadłości pierwszeństwo należy nadać art. 133 p.u., przed art. 132 p.u., opierając się na założeniu, że art. 133 p.u. stanowi *lex specialis* w stosunku do art. 132 p.u. Jeżeli zatem postępowanie o uznanie czynności za bezskuteczną jest w toku w chwili ogłoszenia upadłości, wtedy zastosowanie znajdzie norma zawarta w art. 133 p.u. umożliwiająca syndykowi wstąpienie do tego postępowania w miejsce wierzyciela. Powyższe wyłącza możliwość zastosowania art. 132 p.u. i wszczęcia w tym zakresie nowego postępowania przez syndyka. Do tego poglądu w ocenie autora rozprawy należy się przychylić.

W sytuacji gdy syndyk wstąpi do postępowania zainicjowanego przez indywidualnego wierzyciela na podstawie art. 133 p.u., musi podjąć decyzję co do tego,

⁸⁰¹ I. Gil, P. Gil: *Prejudycjalność a moc wiążąca orzeczeń sądów cywilnych w postępowaniu upadłościowym*. W: *Ars in vita. Ars in iure. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Januszowi Jankowskiemu*. Red. A. Barańska, S. Cieślak, Warszawa 2018, s. 726.

⁸⁰² Wyrok Sądu Apelacyjnego w Rzeszowie z dnia 22 kwietnia 2021 r., I AGa 12/20, LEX nr 3403045.

⁸⁰³ A. Jakubecki: *Prawo upadłościowe...*, Komentarz do art. 133, pkt. 3. P. Kuglarz: *Ustawa o księgach...*, Komentarz do art. 133 p.u., nb. 2.

⁸⁰⁴ S. Gurgul: *Prawo upadłościowe...*, Komentarz do art. 133, nb. 2.

czy prowadzić postępowanie co do tego samego przedmiotu postępowania, czy też dokonać jego modyfikacji. Przy czym – jak się wydaje – jedna z modyfikacji będzie zawsze miała charakter obligatoryjny – żądanie uznania bezskuteczności wobec konkretnego wierzyciela musi zostać zastąpione żądaniem uznania bezskuteczności wobec masy upadłości. Druga zmiana ma charakter fakultatywny i dotyczy uzupełnienia powództwa o żądanie wydania przedmiotu czynności fraudacyjnej masie upadłości na podstawie art. 134 p.u.⁸⁰⁵.

Analiza treści przywołanego przepisu zdaje się prowadzić do wniosku, że obowiązek przekazania przedmiotu czynności fraudacyjnej w naturze jest obowiązkiem powstającym *ex lege* w sytuacji uwzględnienia powództwa o uznanie czynności za bezskuteczną⁸⁰⁶. W sytuacji, gdy osoba obowiązana do przekazania składników majątkowych do masy upadłości nie wykona swojego obowiązku na wezwanie syndyka, wtedy syndykowi na podstawie art. 134 ust. 1a p.u. będzie przysługiwało roszczenie do sądu upadłościowego o nakazanie osobie trzeciej wydania przedmiotu czynności fraudacyjnej. Na tle stosowania wskazanego przepisu powstaje zatem pytanie, czy syndyk wytaczając powództwo w oparciu o art. 132 p.u. może w treści tego powództwa zawrzeć roszczenie o wydanie rzeczy do masy upadłości na podstawie art. 134 p.u., jak również czy w sytuacji kiedy syndyk wstępuje do toczącego się procesu w miejsce wierzyciela na podstawie art. 133 p.u., może dokonać modyfikacji roszczenia poprzez uzupełnienie go o wniosek w zakresie wydania rzeczy do masy upadłości na podstawie art. 134 p.u., czy też po uzyskaniu przez syndyka korzystnego dla niego orzeczenia musi on wytoczyć nowe powództwo o przekazanie rzeczy do masy upadłości na podstawie art. 134 ust. 1a p.u. Z jednej strony w doktrynie przyjmuje się, że (zgodnie z art. 134 ust. 1a p.u.) sądem wyłącznie właściwym do rozpoznania powództwa o przekazanie przedmiotu czynności fraudacyjnej do masy upadłości jest sąd upadłościowy⁸⁰⁷. Prowadziłoby to do wniosku, że skoro sprawa z powództwa pauliańskiego syndyka rozpatrywana jest przez sąd cywilny lub gospodarczy, to zawarcie w treści pozwu lub jego późniejszego uzupełnienie przez

⁸⁰⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 lutego 2023 r., II CSKP 307/22, LEX nr 3552698. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 20 lutego 2024 r., I CSK 6486/22, LEX nr 3687152. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 lutego 2019 r., IV CSK 100/18, OSNC-ZD 2020/2/26.

⁸⁰⁶ Przy czym konieczne jest poczynienie zastrzeżenia, że art. 134 p.u. znajduje zastosowanie do wszystkich rodzajów bezskuteczności upadłego, a więc także bezskuteczności powstającej z mocy przepisów prawa jak i orzeczenia sędziego-komisarza.

⁸⁰⁷ P. Gil: *Przekazanie i ściągnięcie do masy upadłości – w poszukiwaniu modelu regulacji (art. 134.1a p.u.)*. W: K. Flaga-Gieruszyńska, I. Gil, A. Góra-Błaszczkowska, A. Hrycaj: *Zadłużenie i niewypłacalność dłużnika. Retrospekcja, stan obecny, przyszłość*. Sopot 2023, s. 349.

syndyka o roszczenie o wydanie rzeczy na podstawie art. 134 p.u. nie będzie możliwe. Z drugiej jednak strony, przyjęcie takiego rozwiązania nie miałoby nic wspólnego z zasadami ekonomiki procesowej jak również zaprzeczałoby wszelkim postulatом szybkości postępowania. Tym samym – w ocenie autora dysertacji – należy opowiedzieć się za tezą, że brak jest przeciwskazań do tego, by takie roszczenie o wydanie przedmiotu czynności fraudacyjnej od razu zostało połączone z roszczeniem o uznanie dokonanej czynności za bezskuteczną⁸⁰⁸. Zastosowanie takiego rozwiązania pozwoliłoby rozpoznać w ramach jednego postępowania obie kwestie, przy czym bezskuteczność czynności będzie zawsze warunkiem dla powodzenia roszczenia wynikającego z art. 134 p.u.⁸⁰⁹. W ocenie autora niniejszej dysertacji w sytuacji, gdy syndyk wstąpi w miejsce wierzyciela na podstawie art. 133 p.u., a sprawa będzie rozpoznawana w postępowaniu gospodarczym, to nie znajdzie zastosowania art. 458⁸§1 k.p.c. uniemożliwiający dokonanie modyfikacji roszczenia. Sytuacja syndyka wstępującego do postępowania jest szczególna, a tym samym należy opowiedzieć się za przyznaniem mu możliwości zmodyfikowania dochodzonego roszczenia.

Dochodzenie roszczenia z art. 134 p.u. może również przybrać formę zarzutu. Realizacja uprawnienia zawartego w art. 134 p.u. w formie zarzutu dotyczyła będzie sytuacji, kiedy przedmiot czynności fraudacyjnej znajdował się we władaniu dłużnika, a osoba trzecia wystąpiła z roszczeniem o jego wyłączenie z masy upadłości na podstawie art. 74 p.u. W ramach obrony przed powództwem o wyłączenie z masy upadłości syndyk będzie mógł podnieść zarzut oparty na art. 134 p.u.⁸¹⁰.

W doktrynie przyjmuje się równocześnie, że syndyk nie zawsze będzie mógł dokonać modyfikacji roszczenia – dotyczy to zwłaszcza sytuacji, gdy postępowanie w sprawie uznania czynności za bezskuteczną jest już na etapie postępowania apelacyjnego ze względu na treść art. 383 k.p.c. (przyjmuje się, że podstawienie procesowe syndyka nie jest zmianą okoliczności w rozumieniu art. 383 zd. 2 k.p.c., w wyniku której zamiast pierwotnego przedmiotu sporu żąda się jego wartości lub innego

⁸⁰⁸ B. Jaracz: *Powództwo o nakazanie wykonania obowiązku przekazania składników majątkowych do masy upadłości w świetle nowelizacji Prawa upadłościowego*. „PPH”, 2022, nr 3, s. 45–46.

⁸⁰⁹ Odmienne kwestia ta jednak traktowana w niektórych wypowiedziach judykatury, w których podkreśla się, że powództwo na podstawie art. 134 ust. 1a p.u. może być wytoczone jedynie w sytuacji braku dobrowolnego zwrotu korzyści przez osobę trzecią. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 stycznia 2018 r., I CSK 184/17, LEX nr 2455731.

⁸¹⁰ R. Adamus: *Materialnoprawne i proceduralne zagadnienia dotyczące wyłączenia składników mienia z masy upadłości*. „Doradca Restrukturyzacyjny”, 2015, nr 2, s. 69–70.

przedmiotu) oraz sytuacji, gdy podstawienie procesowe następuje po upływie terminu zawitego, o którym mowa w art. 534 k.c.⁸¹¹.

Powyższe rozważania prowadzą do wniosku, że w sytuacji gdy powództwo o uznanie czynności za bezskuteczną wytaczane jest przez syndyka już po ogłoszeniu upadłości dłużnika, to syndyk wytaczając to powództwo może uwzględnić, formułując roszczenie w oparciu o treść art. 134 p.u. Jeżeli natomiast do ogłoszenia upadłości dochodzi w trakcie trwającego procesu i na miejsce wierzyciela żądającego uznania dokonanej czynności za bezskuteczną na podstawie art. 133 p.u. wstępuje syndyk, to musi on podjąć decyzję, czy kontynuować postępowanie w niezmienionym kształcie, czy też na podstawie art. 134 p.u. dokonać modyfikacji roszczenia⁸¹². W sytuacji gdy syndyk wytacza powództwo lub dokonuje modyfikacji roszczenia, to treścią jego roszczenia powinno być wydanie przedmiotu czynności fraudacyjnej do masy upadłości lub też jeżeli przekazanie tego przedmiotu w naturze nie jest możliwe o zapłatę równowartości tego przedmiotu w pieniądzu⁸¹³.

W doktrynie istotne kontrowersje budzi kwestia tego, co oznacza obowiązek przekazania w naturze do masy upadłości tego, co wskutek czynności fraudacyjnej ubyło z majątku upadłego lub do niego nie weszło. W tym zakresie można wyróżnić kilka grup poglądów. Pierwsza grupa argumentuje, że zawarty w art. 134 p.u. obowiązek przekazania w naturze przedmiotu czynności fraudacyjnej do masy upadłości oznacza zwrotne przeniesienie własności tego przedmiotu na masę upadłości⁸¹⁴. P. Gil wskazuje, że sankcja bezskuteczności czynności prawnej upoważnia syndyka do kierowania roszczenia o wydanie w naturze przedmiotów majątkowych, które opuściły masę

⁸¹¹ R. Adamus: *Skutki podstawienia procesowego syndyka w procesie pauliańskim po upływie terminu zawitego*. „PPH”, 2020, nr 2, s. 14–15. R. Adamus: *Prawo upadłościowe...*, Komentarz do art. 133, nb. 8.

⁸¹² W doktrynie pojawiają się jednak poglądy, że syndyk wstępując do postępowania w miejsce wierzyciela na podstawie art. 133 p.u. i tak musi dokonać modyfikacji roszczenia poprzez zmianę istniejącego żądania na uznanie czynności za bezskuteczną wobec konkretnego wierzyciela na bezskuteczną wobec masy upadłości. M. Pełczyński: *Zakres zastosowania art. 133 ust. 1 prawa upadłościowego i naprawczego*. „MoP”, 2010, nr, 11, s. 626.

⁸¹³ Zaznaczyć przy tym trzeba, że inne będą skutki wyroku wydanego na podstawie przepisów kodeksu cywilnego stwierdzające bezskuteczność czynności prawnej wobec wierzyciela stwarza zupełnie inne konsekwencje prawne niż wydanie wyroku opartego na art. 134 p.u. W związku z tym wyrok wydany w ramach klasycznego powództwa pauliańskiego, nieuzupełnionego o roszczenie z art. 134 p.u., nie może być uznany jako wystarczający dla przekazania przedmiotu czynności fraudacyjnej do masy upadłości. K. Ochocińska: *Przekazanie do masy upadłości przedmiotu bezskutecznej czynności prawnej*. „PPH”, 2022, nr 3, s. 41.

⁸¹⁴ R. Adamus: *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 26 stycznia 2011 r., IV CSK 273/10*. LEX/el. 2012.

upadłości lub nie weszły do jej składu⁸¹⁵. R. Adamus przedstawia pogląd, że przekazanie korzyści majątkowej do masy upadłości może polegać na przeniesieniu prawa własności⁸¹⁶. Zgodnie z poglądami tego autora, na skutek uwzględnienia roszczenia z art. 134 p.u. upadły stanie się na powrót właścicielem rzeczy, wierzytelności czy prawa, które było przedmiotem czynności fraudacyjnej⁸¹⁷.

Druga grupa poglądów, której przedstawicielem jest S. Gurgul, podkreśla, że art. 134 p.u. nie prowadzi bezpośrednio do zmian w strukturze właścicielskiej ukształtowanej przez bezskuteczną czynność prawną. Źródłem tych zmian może stać się dopiero akt zbycia przedmiotu bezskutecznej czynności prawnej przez syndyka dokonany w ramach likwidacji masy upadłości⁸¹⁸. Innymi słowy, wskazany autor przyjmuje, że przekazanie przedmiotu czynności fraudacyjnej do masy upadłości ma jedynie skutek egzekucyjny i nie powoduje zmiany w sferze stosunków własnościowych. W ramach wskazanej grupy poglądów negującej obowiązek zwrotnego przeniesienia na masę upadłości przedmiotu czynności fraudacyjnej funkcjonuje również pogląd E. Gniewka, który uznaje, że art. 134 p.u. prowadzi jedynie do realizacji normy zawartej w art. 532 k.c., a zatem przyznaje on jedynie pierwszeństwo zaspokojenia syndyka przed innymi wierzycielami osoby trzeciej. Realizacja tego pierwszeństwa zaspokojenia będzie jednak możliwa, wyłącznie w sytuacji gdy przedmiot ten powróci do masy upadłości na podstawie art. 134 p.u.⁸¹⁹. B. Sierakowski i A. Witowska podkreślają, że skutek wyroku wydanego na podstawie art. 134 p.u. jest ściśle egzekucyjny – brak faktycznego wydania rzeczy lub praw nie oznacza, że nie wchodzi one w skład masy upadłości, a syndyk może je zbyć w trybie przepisów o likwidacji masy upadłości⁸²⁰. Przekazanie do masy upadłości będzie w ramach tej koncepcji stanowiło czynność faktyczną polegającą na udostępnieniu przez osobę trzecią syndykowi przedmiotu ubytku na cele sprzedaży upadłościowej⁸²¹. Wydaje

⁸¹⁵ P. Gil: *Wykonalność wyroku...*, s. 105.

⁸¹⁶ R. Adamus: *Prawo upadłościowe...*, Komentarz do art. 134, nb. 11.

⁸¹⁷ R. Adamus: *Bezskuteczność...*, s. 7.

⁸¹⁸ S. Gurgul: *Instytucja skargi...*, s. 13.

⁸¹⁹ E. Gniewek: *Sprzedaż nieruchomości przez syndyka masy upadłości w toku postępowania upadłościowego w razie bezskuteczności względnej wcześniejszego rozporządzenia przez upadłego*. W: *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*. Red. L. Ogiegło, W. Popiołek, M. Szpunar, Kraków 2005, s. 965–967.

⁸²⁰ B. Sierakowski, A. Witowska: *Przekazanie do masy upadłości przedmiotu bezskutecznej czynności prawnej (praktyczne aspekty stosowania art. 134 p.u.)*. „Monitor Prawa Bankowego”, 2018, nr 3, s. 86.

⁸²¹ R. Adamus: *Niektóre konsekwencje bezskuteczności względem masy upadłości w świetle koncepcji tzw. skutku egzekucyjnego*. „Doradca Restrukturyzacyjny” 2022 nr 4, s. 35.

się, że takie stanowisko jest również w większości podzielane przez judykaturę⁸²². Za takim ujęciem opowiadał się także A. Jakubecki, który na kanwie poprzednio obowiązującego stanu prawnego wyraził przekonanie, że przeciwko koncepcji, iż roszczenie z art. 134 p.u. jest roszczeniem o przeniesienie własności rzeczy, może świadczyć fakt, że postanowienie w tym przedmiocie wydaje sędzia-komisarz, a nie sąd⁸²³. Od czasu wyrażenia wskazanego poglądu przez A. Jakubeckiego doszło jednak do nowelizacji prawa upadłościowego – obecnie realizacja uprawnienia z art. 134 p.u. następuje w formie powództwa, co wniosując *a contrario* w stosunku do postawionej wcześniej tezy mogłoby świadczyć o tym, że powództwo z art. 134 p.u. jest roszczeniem o zwrotne przeniesienie własności rzeczy na masę upadłości.

Analiza powyższych poglądów prowadzi do wniosku, że większość doktryny i judykatury opowiada się za poglądem, iż wydanie przedmiotu czynności fraudacyjnej do masy upadłości nie powoduje powrotu własności rzeczy na rzecz upadłego. W ocenie autora rozprawy takie rozwiązanie nie może jednak zostać uznane za prawidłowe i należy przychylić się do proponowanej przez R. Adamusa koncepcji, że norma zawarta w art. 134 p.u. upoważnia syndyka do formułowania roszczenia o zwrotne przeniesienie przedmiotu czynności fraudacyjnej na masę upadłości. W konsekwencji przekazania do masy upadłości syndyk staje się podmiotem wyłącznie uprawnionym do realizacji wszystkich przejawów uprawnień właścicielski, tj. posiadania, używania, pobierania pożytków i innych dochodów z rzeczy oraz rozporządzania rzeczą⁸²⁴. Potwierdzeniem tej tezy jest treść art. 134 ust. 1a p.u., która uprawnia syndyka do wystąpienia z powództwem o nakazanie przekazania składników majątkowych do masy upadłości⁸²⁵.

Pewne wątpliwości w kontekście prezentowanych powyżej poglądów i treści art. 134 może budzić fakt, czy zwrotne przeniesienie własności na masę upadłości następuje *ex lege*, a ewentualne powództwo formułowane na podstawie art. 134 p.u. jest powództwem o wydanie rzeczy, która z mocy prawa przynależy do masy upadłości, czy

⁸²² Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 14 marca 2018 r., V ACa 70/18, LEX nr 2545203. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 maja 2017 r., V CSK 168/16, LEX nr 2327881. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 września 2014 r., II CSK 609/13, LEX nr 1540129. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 września 2013 r., V CSK 454/12, LEX nr 1402682.

⁸²³ A. Jakubecki: *Uwagi o procesowych aspektach bezskuteczności i zaskarżania czynności upadłego w świetle nowelizacji prawa upadłościowego z 2015 r.* „PiP”, 2021, nr 5, s. 48.

⁸²⁴ F. Zedler, P. Filipiak: *Dochodzenie roszczeń uzupełniających i przekazanie do masy upadłości przedmiotu majątkowego w przypadku bezskutecznej czynności prawnej upadłego.* „Doradca Restrukturyzacyjny”, 2019, nr 3, s. 42-43.

⁸²⁵ R. Adamus: *Zgoda dłużnika na cesję wierzytelności, następnie potrąconej, a problem bezskuteczności czynności upadłego.* „GSP” 2022 nr 2, s. 11.

też zwrotne przeniesienie własności będzie skutkiem wydania wyroku opartego na art. 134 p.u., co nadawałoby takiemu wyrokowi konstytutywny charakter. W doktrynie dość jednolicie przyjmowane jest stanowisko, podzielane zresztą przez autora dysertacji, że powrót rzeczy do masy upadłości następuje na mocy samych przepisów prawa, a celem powództwa wnoszonego na podstawie art. 134 p.u. jest nakazanie wydania rzeczy lub jeżeli wydanie jest niemożliwe to zapłatę określonej sumy pieniężnej⁸²⁶.

W doktrynie pojawiają się także poglądy, że art. 134 p.u. odnosi się wyłącznie do bezskuteczności stwierdzanej na podstawie przepisów prawa upadłościowego, tj. w sytuacji gdy bezskuteczność następuje z mocy prawa lub postanowienia sędziego komisarza. Tym samym przekazanie przedmiotu do masy upadłości nie następowałoby, w sytuacji gdy uznanie czynności za bezskuteczną odbywałoby się w drodze powództwa wytoczonego przez syndyka⁸²⁷. W ocenie autora rozprawy pogląd ten nie może być uznany za prawidłowy, a to ze względu na treść art. 131 p.u., który wprost do spraw nieuregulowanych nakazuje stosować przepisy kodeksu cywilnego i art. 132–134 p.u. Gdyby zatem w przypadku powództwa o uznanie czynności za bezskuteczną art. 134 p.u. miałby nie znajdować zastosowania, wtedy ustawodawca nie zdecydowałby się na zastosowanie tak szerokiego odesłania.

Powyższy pogląd prowadzi jednak do rozważań w jaki sposób art. 134 p.u. powinien być stosowany w odniesieniu do bezskuteczności powstającej z mocy prawa lub postanowienia sędziego komisarza. Pierwsza grupa poglądów opiera się na założeniu, że nie jest konieczne zaskarżenie takiej czynności, co nie wyłącza wystąpienia z powództwem o ustalenie bezskuteczności na podstawie art. 189 k.p.c.⁸²⁸. Przy czym możliwość wystąpienia z takim powództwem powstawałaby wyłącznie w sytuacji kwestionowania przez osobę trzecią powstałej z mocy prawa bezskuteczności (w innym wypadku orzekanie o powstałej z mocy prawa bezskuteczności czynności prawnej upadłego może napotkać przeszkodę w postaci braku interesu prawnego koniecznego dla

⁸²⁶ Taki sposób formułowania powództwa na podstawie art. 134 p.u. postuluje F. Zedler. W jego ocenie powództwo będzie miało charakter powództwa o świadczenie polegającego na wydaniu rzeczy oraz alternatywne żądanie zapłaty sumy pieniężnej ustalanej jako równowartość wartości majątkowej uzyskanej przez osobę trzecią w wyniku czynności fraudacyjnej. F. Zedler: *Skutki prawne czynności prawnych upadłego bezskutecznych z mocy prawa*. „Prawo Bankowe”, 1995, nr 1, s. 99–100.

⁸²⁷ M. Gutowski: *Bezskuteczność...*, s. 172–173.

⁸²⁸ P. Gil: *Zbycie nieruchomości przez syndyka masy upadłości po orzeczeniu bezskuteczności czynności prawnej upadłego – wybrane zagadnienia*. „Doradca Restrukturyzacyjny”, 2017, nr 3, s. 14. E. Gniewek: *Sprzedż nieruchomości...*, s. 963.

wystąpienia z powództwem o ustalenie na podstawie art. 189 k.p.c.)⁸²⁹. Takie roszczenie o ustalenie mogłoby zostać połączone z roszczeniem o wydanie przedmiotu czynności fraudacyjnej zawartym w art. 134 p.u.

Drugi pogląd, obecny przede wszystkim w judykaturze, przyjmuje, że jeżeli możliwe jest wytoczenie powództwa w oparciu o art. 134 p.u., brak jest interesu prawnego w wytaczaniu powództwa o ustalenie na podstawie art. 189 k.p.c.⁸³⁰. Tym samym judykatura opowiada się za stanowiskiem, że w przypadku bezskuteczności powstającej z mocy samego prawa nie ma konieczności konstruowania roszczenia o ustalenia, a za wystarczające należy uznać wytoczenie powództwa na podstawie art. 134 p.u. Przesłanką skuteczności tego powództwa będzie przecież wcześniejsze powstanie z mocy samego prawa bezskuteczności *ex lege*. Co więcej, pojawiają się w judykaturze nawet wypowiedzi, iż wystąpienie z jednoczesnym powództwem o ustalenie, że czynność prawna jest bezskuteczna oraz roszczeniem opisanym w art. 134 p.u., nie ma uzasadnienia prawnego, a wydanie wyroku uwzględniającego jednocześnie te dwa powództwa narusza art. 189 k.p.c.⁸³¹. Wskazana kwestia jest również dostrzegana przez K. Latocha, który przyjmuje, że wytoczenie powództwa na podstawie art. 189 k.p.c. jest niedopuszczalne w sytuacji, gdy syndykowi przysługuje uprawnienie do wytoczenia innego powództwa; autor ten nie łączy jednak braku możliwości wytaczania powództwa o ustalenie z uprawnieniem przysługującym syndykowi na podstawie art. 134 p.u., a tym samym opowiada się za dopuszczalnością kierowania przez syndyka roszczeń o uchylenie wątpliwości co do istniejącego stanu prawnego np. w sytuacji gdy określona czynność prawna jest bezskuteczna z mocy samego prawa⁸³². P. Filipiak z kolei opowiada się za stanowiskiem, że podstawowym roszczeniem syndyka, w sytuacji, gdy będzie

⁸²⁹ P. Gil: *Ochrona wierzycieli upadłościowych przed fraudacyjnymi czynnościami prawnymi upadłego na przestrzeni 2200 lat*. W: *Kodeks postępowania cywilnego z perspektywy pięćdziesięciolecia jego obowiązywania. Doświadczenia i perspektywy*. Red. E. Marszałkowska-Krześ, I. Gil, Ł. Błaszczak, Sopot 2016, s. 477.

⁸³⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 grudnia 2021 r., II CSKP 112/21, LEX nr 3322096. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 października 2022 r., II CSKP 422/22, LEX nr 3508449. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 28 września 2022 r., VII AGa 691/20, LEX nr 3489118. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 maja 2011 r., V CSK 343/10, LEX nr 1102268. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 kwietnia 2010 r., IV CSK 424/09, LEX nr 602729.

⁸³¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 30 stycznia 2018 r., V ACa 213/17, LEX nr 2692243. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 19 listopada 2015 r., I ACa 576/15, LEX nr 1938375. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 12 lutego 2014 r., I ACa 909/13, LEX nr 1433817. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 28 lutego 2013 r., VI ACa 29/12, LEX nr 1344304. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 kwietnia 2010 r., IV CSK 453/09, LEX nr 578163.

⁸³² K. Latoch: *Powództwo syndyka masy upadłości o ustalenie bezskuteczności prawnej upadłego (art. 189 k.p.c.) w kontekście bezskuteczności tej czynności z mocy prawa*. „Doradca Restrukturyzacyjny” 2024 nr 3, s. 71 i 73.

chciał on wykazać istnienie stanu bezskuteczności z mocy samego prawa jest właśnie wystąpienie z roszczeniem o przekazanie przedmiotu do masy upadłości na podstawie art. 134 p.u. w zw. z art. 127 p.u.⁸³³. Za niedopuszczalnością wystąpienia z powództwem o ustalenie, że określona czynność jest bezskuteczna z mocy prawa opowiada się również A. Hrycaj⁸³⁴.

W ocenie autora rozprawy stanowisko o dopuszczalności dochodzenia ustalenia powstania stanu bezskuteczności na podstawie art. 189 k.p.c. należy ocenić raczej negatywnie. W judykaturze dość powszechnie przyjmowany jest pogląd o niedopuszczalności kumulowania roszczenia o zasądzenie i ustalenie⁸³⁵. Co więcej, zdaniem autora dysertacji proces o ustalenie bezskuteczności należy uznać za zbędny⁸³⁶. Wystarczającym byłoby wytoczenie powództwa na podstawie art. 134 p.u. z powołaniem się na istnienie stanu bezskuteczności następującego z mocy przepisów samego prawa. Ustalenie, że ów stan bezskuteczności powstał, będzie dla sądu przesłanką do wydania wyroku zasądzającego. Skoro dla wydania rzeczy lub zasądzenia wartości kwestią prejudycjalną będzie to, czy do bezskuteczności w ogóle doszło, to i tak kwestia ta będzie przedmiotem badania przez sąd w postępowaniu o wydanie bądź zasądzenie wartości. Wymagany przez art. 189 k.p.c. interes prawny istnieje wówczas, gdy bez wyroku deklaratoryjnego powód nie może realizować pełni roszczeń i uprawnień wiążących się z istnieniem lub nieistnieniem stosunku prawnego lub prawa, bądź uzyskać koniecznej ochrony na przyszłość⁸³⁷. Jeżeli zatem ochrona może być udzielona w ramach postępowania o wydanie przedmiotu czynności fraudacyjnej do masy upadłości na podstawie art. 134 p.u., oznacza to brak interesu prawnego w powództwie o ustalenie na podstawie art. 189 k.p.c. Wydaje się zatem, że skorzystanie z powództwa o ustalenie bezskuteczności powstałej z mocy prawa będzie miało jedynie zastosowanie do czynności, w których nic nie ubyło z majątku upadłego, ale został on obciążony np.

⁸³³ P. Filipiak: *Dochodzenie roszczeń z tytułu bezskutecznych czynności prawnych na podstawie art. 127 ust. 1 ustawy prawo upadłościowe*. W: *Postępowanie upadłościowe w praktyce sądów powszechnych*. Red. A. Hrycaj, P. Filipiak, B. Sierakowski, J. Rak. Warszawa 2023, s. 147.

⁸³⁴ A. Hrycaj: *Syndyk masy upadłości*. Poznań 2006, s. 212.

⁸³⁵ Wytoczenie powództwa o ustalenie wymaga wykazania istnienia interesu prawnego, którego nie ma z reguły wówczas, gdy możliwe jest wytoczenie powództwa o świadczenie. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 6 czerwca 2013 r., I ACa 65/13, LEX nr 1327566. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 15 marca 2013 r., V CSK 288/12, LEX nr 2153464.

⁸³⁶ Podobnie wskazaną kwestię ujmuje S. Gurgul, który opowiada się za postulatem, by nie mnożyć procesów ponad niezbędną potrzebę. S. Gurgul: *Względna bezskuteczność czynności prawnej nie rodzi obowiązku powrotnego przeniesienia własności przedmiotu tej czynności – glosa – V CSK 454/12*. „MOP”, 2015, nr 7, s. 379. S. Gurgul: *Funkcjonowanie skargi pauliańskiej w obrocie powszechnym i w szczególnej sytuacji dłużnika*. „Rejent”, 2023, nr 3, s. 42.

⁸³⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 8 lutego 2012 r., I ACa 1298/11, LEX nr 1120007.

ustanowieniem hipoteki na nieruchomości⁸³⁸ w warunkach skargi pauliańskiej prowadzonej na podstawie przepisów kodeksu cywilnego. W ramach aspektów procesowych rozpoznania sprawy o uznanie czynności za bezskuteczną pewne wątpliwości może budzić kwestia prawa właściwego do uznania czynności za bezskuteczną jak i jurysdykcji krajowej do rozpoznania takiego roszczenia. W kwestii prawa właściwego przyjmuje się, że zastosowanie będzie miało prawo państwa wszczęcia postępowania upadłościowego na podstawie art. 7 ust. 2 lit. m Rozporządzenia 2015/848, z tym jednak zastrzeżeniem, że pozwany będzie miał prawo obrony przed zastosowaniem takiego prawa. Na podstawie art. 16 Rozporządzenia 2015/848 będzie mógł wykazać, że czynność ta podlega prawu innego państwa członkowskiego niż państwo wszczęcia postępowania i w takim przypadku czynność prawna w żaden sposób nie podlega zaskarżeniu na podstawie tego prawa⁸³⁹. Celem art. 16 Rozporządzenia 2015/848 jest ochrona zaufania wierzyciela i osoby trzeciej, że dokonana przez nich czynność zgodna z *lege cause* nie zostanie podważona w przypadku zastosowania innego prawa na podstawie *lege fori concursus*⁸⁴⁰. Na tle stosowania wskazanego przepisu najczęściej wątpliwości zdaje się budzić sytuacja jego zastosowania do zabezpieczeń rzeczowych oraz innych porównywalnych z zabezpieczeniami środków prawnych stosowanych w prawach krajowych⁸⁴¹. Przepis ten, ustanawiając wyjątek od ogólnej zasady *legis fori concursus*, powinien być interpretowany ściśle, a jego zakres nie powinien wykraczać poza to co niezbędne do osiągnięcia jego celu, którym jest ochrona zaufania oraz pewności obrotu w państwach członkowskich innych niż państwo wszczęcia postępowania upadłościowego⁸⁴². Pomimo wyartykułowania dyrektywy ścisłej interpretacji wskazanego przepisu, w orzeczeniach Trybunału widać jednak pewną

⁸³⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 stycznia 2012 r., II CSK 273/11, OSNC-ZD 2013/2/27.

⁸³⁹ M. Medyński, P. Zimmerman: *Bezskuteczność czynności upadłego w świetle przepisów prawa upadłościowego i naprawczego – uwagi ogólne do katalogu czynności*. „Monitor Prawa Bankowego”, 2013, nr 9, s. 107.

⁸⁴⁰ Opinia Rzecznika Generalnego Trybunału Sprawiedliwości Macieja Szpunara przedstawiona w dniu 27 listopada 2014 r., w sprawie C-557/13, ECLI:EU:C:2014:2404. Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 8 czerwca 2017 r. w sprawie C-54/16; ECLI:EU:C:2017:433. Opinia Rzecznika Generalnego Trybunału Sprawiedliwości Macieja Szpunara przedstawiona 26 maja 2016 r. w sprawie C-195/15, ECLI:EU:C:2016:369. Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 26 października 2016 r. w sprawie C-195/15; ECLI:EU:C:2016:804.

⁸⁴¹ Opinia Rzecznika Generalnego Trybunału Sprawiedliwości Macieja Szpunara przedstawiona w dniu 2 marca 2017 r. w sprawie C-54/16, ECLI:EU:C:2017:164.

⁸⁴² Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 16 kwietnia 2015 r., C-557/13, ECLI:EU:C:2015:227.

tendencję do szerokiego kwalifikowania określonych zdarzeń do *legis cause*, co jest przedmiotem krytyki w doktrynie⁸⁴³.

Jak było to już podkreślone w ramach rozdziału 5.5.1., jurysdykcję krajową dla postępowania ze skargi pauliańskiej ustala się w oparciu o przepisy Rozporządzenia 1215/2012. Z zakresu zastosowania tego rozporządzenia wyłączone są jednak sprawy upadłościowe, w przypadku których jurysdykcja jest ustalana w oparciu o przepisy Rozporządzenia 2015/848. Zgodnie ze stanowiskiem Trybunału Sprawiedliwości sądy państwa członkowskiego, na którego terytorium zostało wszczęte postępowanie upadłościowe, są właściwe do rozpoznania powództwa o unieważnienie czynności prawnej upadłego, skierowane przeciwko wierzycielowi mającemu statutową siedzibę w innym państwie członkowskim⁸⁴⁴. Przekładając powyższe stwierdzenie na prawo polskie, należałoby uznać, że jurysdykcja krajowa sądów państwa, w którym otwarto postępowanie upadłościowe, rozciąga się nie tylko na powództwo pauliańskie wytaczane na podstawie art. 131 p.u., lecz także ewentualne postępowania dotyczące wydania przedmiotu do masy upadłości na podstawie art. 134 p.u.⁸⁴⁵.

Trybunał Sprawiedliwości wypowiedział się także, że jurysdykcja sądów państwa członkowskiego, na którego terytorium wszczęto postępowanie upadłościowe, do orzekania w przedmiocie powództwa o stwierdzenie bezskuteczności czynności prawnej upadłego, opartego na upadłości i skierowanego przeciwko stronie pozwanej, która ma statutową siedzibę lub miejsce zamieszkania w innym państwie członkowskim, ma charakter wyłączny⁸⁴⁶. Z drugiej jednak strony w wypowiedziach polskiej judykatury pojawiają się tezy, że do stwierdzenia, iż określone postępowanie ma wyłączną bezpośrednią podstawę w prawie upadłościowym i tym samym jurysdykcja powinna być wyznaczana na podstawie przepisów Rozporządzenia 2015/848, nie wystarcza sam udział syndyka w tym postępowaniu⁸⁴⁷. W ocenie autora rozprawy to stanowisko nie może być

⁸⁴³ A. Machowska: *Równowaga między ochroną ogółu wierzycieli przed uszczupleniem masy a ochroną uprawnionego z art. 13 rozporządzenia nr 1346/2000*. „EPS”, 2015, nr 8, s. 40–41.

⁸⁴⁴ Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 12 lutego 2009 r., C-339/07, ZOTSiS 2009/2/I-767.

⁸⁴⁵ B. Sierakowski, W. Bobik: *O kameleonie...*, s. 76.

⁸⁴⁶ Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 14 listopada 2018 r., C-296/17, ZOTSiS.2018/11/I-902. Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 4 grudnia 2019 r., C-493/18, LEX nr 2746398.

⁸⁴⁷ Wskazane orzeczenie zapadło na kanwie stanu faktycznego, w ramach którego syndyk domagał się uznania za bezskuteczną w stosunku do masy upadłości czynności dokonanej nie przez upadłego, lecz przez osobę trzecią. W ocenie Sądu Najwyższego czynność ta mogłyby zostać zaskarżona także wtedy, gdyby nie doszło do ogłoszenia upadłości. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 marca 2013 r., IV CSK 499/12, LEX nr 1331350. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 października 2011 r., V CSK 506/10, OSNC-ZD 2012/4/86.

uznane za prawidłowe. Jeżeli powodem jest syndyk, a bezskuteczność ma nastąpić w stosunku do masy upadłości, to jurysdykcja powinna zostać ustalona na podstawie przepisów Rozporządzenia 2015/848, a nie Rozporządzenia 1215/2012. Takie rozwiązanie wynika wprost z treści art. 6 Rozporządzenia 2015/848. Jeżeli zatem powództwo jest wytoczone nawet przeciwko osobie trzeciej, to w ocenie autora dysertacji jest ono ściśle powiązane z postępowaniem upadłościowym, gdyż w wyniku takiego powództwa przedmiot czynności fraudacyjnej powinien powrócić do masy upadłości i posłużyć zaspokojeniu ogółu wierzycieli upadłego. Rozwiązanie to jest również aprobowane w doktrynie⁸⁴⁸.

9.4. Skutki wyroku

Jak już zostało to omówione w ramach poprzedniego rozdziału, wyrok w sprawach ze skargi pauliańskiej wydany w postępowaniu upadłościowym będzie wywoływał inne skutki niż wyrok wydany w sprawie z powództwa indywidualnego wierzyciela. Pierwszym zagadnieniem, które będzie wymagało nieco szerszego omówienia, jest kwestia tego, czy art. 134 p.u. znajduje zastosowanie do bezskuteczności czynności prawnej ustalonej za pomocą wyroku (art. 131 p.u. w zw. z art. 527 k.c.).

Pierwszy istniejący w tym zakresie i przywoływany już w ramach niniejszej dysertacji pogląd M. Gutowskiego, zgodnie z którym nie powinno dochodzić do uprzywilejowania wierzycieli upadłościowych (reprezentowanych przez syndyka), względem innych podmiotów, a taki skutek zostałby osiągnięty, gdyby dopuścić stosowanie art. 134 p.u. w sytuacji wytoczenia powództwa pauliańskiego na podstawie art. 131 p.u. w zw. z art. 527 k.c. Tym samym wskazany autor uznaje, że art. 134 p.u. znajduje zastosowanie wyłącznie do przypadków bezskuteczności opisanych w przepisach prawa upadłościowego⁸⁴⁹.

Ze wskazanym poglądem nie zgadza się B. Sierakowski, który uważa, że przepisy prawa upadłościowego w sposób wyczerpujący (poprzez art. 134 p.u.) regulują omawianą problematykę i skutki uznania czynności za bezskuteczną, niezależnie od tego, czy

⁸⁴⁸ Nadmienić jednak należy, że doktryna krytykuje przyjęte przez Trybunał rozwiązanie o tym, że jurysdykcja ustalana na podstawie przepisów Rozporządzenia 2015/848 dla uznania czynności za bezskuteczną ma charakter wyłączny. Podstawą dla takich twierdzeń jest art. 6 ust. 2 Rozporządzenia 2015/848. A. Wowerka: *Jurysdykcja sądów państwa wszczęcia postępowania upadłościowego dla opartego na upadłości powództwa o stwierdzenie bezskuteczności czynności prawnej upadłego dłużnika. Glosa do wyroku TS z dnia 14 listopada 2018 r., C-296/17. „EPS”*, 2020, nr 2, s. 50–51.

⁸⁴⁹ M. Gutowski: *Bezskuteczność...*, s. 172–173.

bezskuteczność ta powstała z mocy prawa, postanowienia sędziego-komisarza, czy wyroku sądu⁸⁵⁰. Takie samo stanowisko zajmują I. Skonieczna-Powałka oraz B. Kotula, które argumentują, że art. 134 p.u. reguluje skutki stwierdzenia bezskuteczności niezależnie od tego, w jakim trybie ta bezskuteczność została stwierdzona, a zatem dotyczy to zarówno bezskuteczności powstającej z mocy prawa, bezskuteczności stwierdzonej postanowieniem sędziego komisarza, jak również bezskuteczności stwierdzonej wyrokiem sądu w postępowaniu wytoczonym przez syndyka lub wyrokiem sądu w postępowaniu, w którym doszło do podstawienia procesowego syndyka na podstawie art. 133 p.u.⁸⁵¹. Do drugiego poglądu należy w całości się przychylić.

W ocenie autora dysertacji powyższe rozważania prowadzą do wniosku, że stan bezskuteczności względnej jest jedynie pewną konstrukcją o charakterze teoretycznym, przesłankującą powstanie odpowiedzialności osoby trzeciej, a jej urzeczywistnienie następuje w ramach zasądzenia określonego świadczenia od osoby trzeciej. Po drugie, należy zauważyć, że ze względu na treść art. 134 p.u. w postępowaniu upadłościowym nie sposób przyjąć, iż bezskuteczność ma charakter względy i oznacza sankcję zbliżoną do nieważności, tj. traktowanie tej czynności tak jak gdyby nigdy nie została dokonana, ale nie tylko między jej stronami, ale w stosunku *erga omnes*⁸⁵². Za takim poglądem przemawia właśnie zawarta w art. 134 p.u. sankcja w postaci wydania przedmiotu czynności do masy (oraz ewentualna zapłata określonej sumy pieniężnej, jeżeli wydanie w naturze nie jest możliwe). Skoro przedmiot czynności ma być wydany do masy i stanowić składnik masy, to fakt ten nie może zachodzić wyłącznie w stosunkach między określonymi podmiotami, ale musi cechować się powszechną skutecznością.

Jak już było to wspomniane w ramach poprzedniego rozdziału niniejszej dysertacji, na skutek uwzględnienia roszczenia pauliańskiego w postępowaniu

⁸⁵⁰ B. Sierakowski: *Bezskuteczność czynności prawnych upadłego na tle wykładni i stosowania art. 134 Prawa upadłościowego w brzmieniu obowiązującym od 1.12.2021 r.* „MoP”, 2024, nr 2, s. 104.

⁸⁵¹ I. Skonieczna-Powałka, B. Kotula: *Dopuszczalność egzekucji z przedmiotu bezskutecznej czynności prawnej upadłego.* „Doradca Restrukturyzacyjny”, 2022, nr 2, s. 74.

⁸⁵² Jak się wydaje, załączek tej tezy stanowi wypowiedź R. Adamusa, który w glosie do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 26 stycznia 2011 r., IV CSK 273/10 wskazuje, że nie można z góry założyć, iż „bezskuteczność czynności” na gruncie prawa upadłościowego ma takie samo znaczenie jak w kodeksie cywilnym i do tak przyjętego założenia należy dopasowywać przepisy prawa upadłościowego. R. Adamus: *Glosa...*, LEX/el. 2012. Autor ten w kolejnej swojej wypowiedzi stawia jeszcze dalej idącą tezę, zbieżną z prezentowanym przez autora doktoratu poglądem, że schemat konstrukcji skutków nieważności czynności prawnej i bezskuteczności czynności jest prawnej w obszarze prawa upadłościowego jest podobny. R. Adamus: *Dopuszczalność zarzutu nadpłynności masy upadłości w przypadku bezskuteczności czynności upadłego.* „MOP”, 2014, nr 11, s. 569. R. Adamus: *Skutki bezskuteczności czynności upadłego w rozumieniu art. 134 Prawa upadłościowego i naprawczego.* „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 2012 nr 1, s. 13.

upadłościowym z mocy prawa powstaną skutki opisane w art. 134 p.u., czyli obowiązek przekazania w naturze do masy upadłości przedmiotu czynności fraudacyjnej. W razie sporu w tym zakresie powstanie z kolei po stronie syndyka roszczenie procesowe o wydanie tych rzeczy i praw, które z masy ubyły (art. 134 ust. 1a p.u.)⁸⁵³. Celem tej regulacji – jak ujmuje to A. Hrycaj – jest doprowadzenie stanu i składu masy upadłości do takiego stanu i składu, jaki istniałby gdyby czynności nie dokonano⁸⁵⁴. Jednakże, jak słusznie zauważa się w doktrynie, regulacja zawarta w art. 134 p.u. nie będzie miała zastosowania do wszystkich typów czynności prawnych, które podlegają ubezskutecznieniu na podstawie przepisów o skardze pauliańskiej. Roszczenie wynikające z art. 134 p.u. nie znajdzie zastosowania do czynności prawnych, na skutek których nie nastąpiło żadne przesunięcie majątkowe⁸⁵⁵. Przykładem takiej czynności może być obciążenie nieruchomości hipoteką – taka czynność z całą pewnością utrudnia wierzycielom uzyskanie zaspokojenia, a zatem będzie podlegała zaskarżeniu skargą pauliańską. Z drugiej jednak strony nie powoduje ona przesunięcia majątkowego, które następowałoby z majątku dłużnika do majątku osoby trzeciej. Wskutek wydanego wyroku obciążenie nieruchomości hipoteką w stosunkach między wierzycielem, dłużnikiem, a osobą trzecią nie będzie skuteczne, to jednak nie powoduje to możliwości zastosowania art. 134 p.u. – sankcja bezskuteczności jest jedyną możliwą do zastosowania w takim przypadku.

Kwestia przekazania przedmiotu czynności fraudacyjnej w naturze do masy upadłości nie jest jednak powszechnie akceptowana w doktrynie. Według przywołanych w ramach poprzedniego rozdziału niniejszej dysertacji poglądów E. Gniewka oraz S. Gurgula⁸⁵⁶ ochrona wierzycieli oznacza możliwość zaspokojenia z przedmiotów majątkowych, które na skutek czynności dłużnika wyszły z jego majątku, co nie może być jednak traktowane jako ustawowe zobowiązanie do powrotnego przeniesienia własności przedmiotu czynności fraudacyjnej na masę upadłości⁸⁵⁷. Tożsame stanowisko zajmuje również P. Gil, który przyjmuje, że skutek powrotu przedmiotu czynności

⁸⁵³ D. Chrapoński: *Prawo upadłościowe...*, s. 455.

⁸⁵⁴ A. Hrycaj: *Przegląd orzecznictwa w sprawach restrukturyzacyjnych i upadłościowych (cz. VI)*. „Doradca Restrukturyzacyjny”, 2018, nr 3, s. 15.

⁸⁵⁵ R. Adamus: *Skutki bezskuteczności...*, s. 3. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 13 października 2015 r., I ACa 293/15, LEX nr 1842621.

⁸⁵⁶ S. Gurgul: *Względna bezskuteczność...*, s. 379. S. Gurgul: *Funkcjonowanie skargi...*, s. 42. S. Gurgul: *Institucja skargi...*, s. 13. E. Gniewek: *Sprzedaż nieruchomości...*, s. 965-967.

⁸⁵⁷ S. Gurgul: *Prawo upadłościowe. Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*. Warszawa 2020, Legalis, Komentarz do art. 134, nb. 4.

fraudacyjnej do masy upadłości powinien być postrzegany jedynie na płaszczyźnie egzekucyjnej jako dozwoleństwo na prowadzenie postępowania egzekucyjnego ze składnika majątkowego nieskutecznie usuniętego z masy upadłości⁸⁵⁸. Pogląd o braku zwrotnego przeniesienia własności na masę upadłości aprobuje również B. Sierakowski⁸⁵⁹. Inni przedstawiciele doktryny również podnoszą, że w ramach przekazania przedmiotu czynności fraudacyjnej nie dochodzi do zwrotnego przeniesienia własności, a jedynie do przyznania syndykowi uprawnienia do rozporządzania przedmiotem korzyści majątkowej uzyskanej przez osobę trzecią⁸⁶⁰.

Z drugiej jednak strony A. Jakubecki przyjmuje, że art. 134 p.u. stanowi autonomiczną regulację prawa upadłościowego, co według tego autora oznacza, że odmiennie niż ma to miejsce na gruncie przepisów kodeksu cywilnego, na osobie trzeciej nie ciąży obowiązek znoszenia prowadzonej egzekucji, lecz obowiązek wydania masie upadłości korzyści majątkowej uzyskanej w wyniku dokonanej czynności fraudacyjnej⁸⁶¹. Pogląd ten jest uzupełniany przez P. Zimmermana i R. Adamusa, którzy wskazują, że przez przekazanie korzyści majątkowej do masy upadłości należy rozumieć, po pierwsze, powrotne przeniesienie prawa własności składnika majątkowego, a po drugie, przeniesienie posiadania składnika majątkowego⁸⁶². W ocenie autora rozprawy poglądy R. Adamusa, P. Zimmermana i A. Jakubeckiego należy uznać za przekonujące. Art. 134 p.u. stanowi „upadłościowe” odzwierciedlenie art. 532 k.c. (zwłaszcza jeżeli przyjąć prezentowane w dysertacji argumenty, że wyrok wydany w postępowaniu pauliańskim prowadzonym na wniosek indywidualnego wierzyciela powinien zawierać zasądzenie roszczenia od osoby trzeciej). Tym samym wyrok pauliański wydany w uwzględnieniu powództwa syndyka, wniesionego lub konwertowanego na podstawie art. 133 p.u., jeżeli zawierał również roszczenie o wydanie przedmiotu czynności fraudacyjnej do masy upadłości, nadaje się – zdaniem autora rozprawy – do

⁸⁵⁸ P. Gil: ..., s. 354.

⁸⁵⁹ B. Sierakowski: *Bezskuteczność czynności...*, s. 106.

⁸⁶⁰ I. Skonieczna-Powalka, B. Kotula: *Dopuszczalność egzekucji...*, s. 74. M. Jasińska: *Skarga pauliańska...*, Komentarz do art. 134 p.u., pkt 4.

⁸⁶¹ A. Jakubecki: *Prawo upadłościowe...*, Komentarz do art. 134, pkt. 3. Stanowisko, że na gruncie przepisów upadłościowych znoszenie egzekucji jest wyłączone, zajmują również I. Skonieczna-Powalka, B. Kotula w: *Dopuszczalność egzekucji...*, s. 75.

⁸⁶² R. Adamus: *Dochodzenie roszczeń z tytułu czynności upadłego bezskutecznych z mocy prawa*. „MoP”, 2011, nr 16, s. 862. R. Adamus: *Prawo upadłościowe...*, Komentarz do art. 134, nb. 11. P. Zimmerman: *Prawo upadłościowe...*, Komentarz do art. 134, nb. 2.

egzekucyjnego wykonania i powinien zawierać wprost zobowiązanie osoby trzeciej do przeniesienia na masę upadłości przedmiotu czynności fraudacyjnej.

Obok kwestii zwrotu w naturze do masy upadłości przedmiotu czynności fraudacyjnej, omówienia wymaga kwestia uprawnienia do domagania się rozliczenia ubytku w masie upadłości na skutek utraty pożytków z przedmiotu czynności fraudacyjnej. W doktrynie funkcjonują w tym zakresie dwa stanowiska. Pierwsze, zgodnie z którym dla rozliczenia pożytków konieczne jest analogiczne zastosowanie przepisów k.c. o rozliczeniu wzajemnych roszczeń uzupełniających w stosunkach pomiędzy nieposiadającym właścicielem a posiadającym niewłaścicielem⁸⁶³. Drugie stanowisko opiera się natomiast na założeniu, że art. 134 p.u. stanowi samodzielną materialnoprawną podstawę syndyka do sformułowania roszczenia o zwrot pożytków, co wynika z zastosowania językowych dyrektyw wykładni⁸⁶⁴. To drugie stanowisko autor rozprawy uważa za prawidłowe i w całości podziela.

Omawiając treść art. 134 p.u., nie sposób pominąć kwestii zastosowania wskazanego przepisu do umów o charakterze wzajemnym. Co więcej, treść art. 134 p.u. zdaje się potwierdzać postawioną przez autora dysertacji tezę, że w przypadku zaskarżenia umów wzajemnych roszczenie wierzyciela może obejmować tylko tzw. naddatek, czyli to o co osoba trzecia jest faktycznie wzbogacona. Zgodnie z treścią art. 134 ust. 1 zd. 2 p.u. za zgodą sędziego-komisarza druga strona czynności może zwolnić się z obowiązku przekazania do masy upadłości tego, co wskutek tej czynności z majątku upadłego ubyło, przez zapłatę różnicy między wartością rynkową świadczenia dłużnika z dnia zawarcia umowy a wartością świadczenia otrzymanego przez dłużnika. Treść wskazanego przepisu, oczywiście przy założeniu dobrowolnego działania ze strony osoby trzeciej, jasno wskazuje, że przekazany do masy upadłości następuje właśnie wyłącznie wspomniany wcześniej naddatek, a nie całość otrzymanego świadczenia przez osobę trzecią. Wskazanego argumentu nie podważa treść art. 134 ust. 2 p.u., zgodnie z którym świadczenie wzajemne osoby trzeciej zwraca się tej osobie, jeżeli znajduje się w masie upadłości oddzielnie od innego majątku lub o ile masa upadłości jest nim wzbogacona. Jeżeli świadczenie nie podlega zwrotowi, osoba trzecia może dochodzić wierzytelności w postępowaniu upadłościowym. Przywołany przepis – w ocenie autora rozprawy –

⁸⁶³ F. Zedler, P. Filipiak: *Dochodzenie roszczeń...*, s. 40.

⁸⁶⁴ B. Sierakowski: *Bezskuteczność czynności...*, s. 105.

dotyczy sytuacji, kiedy po uznaniu dokonanej czynności prawnej za bezskuteczną osoba trzecia zobowiązana jest do zwrotu do masy upadłości przedmiotu czynności fraudacyjnej w naturze. W sytuacji kiedy zwrot przedmiotu następuje w naturze, wtedy podlega on zwrotowi w całości, a tym samym nie może być mowy o zwróceniu jedynie naddatku. W związku z powyższym ustawodawca zdecydował się na wprowadzenie przepisu, który reguluje zasady rozliczeń pomiędzy osobą trzecią, która przekazuje przedmiot czynności fraudacyjnej w naturze do masy upadłości, a samą masą upadłości, która w sytuacji ubezskutecznienia czynności wzajemnej byłaby wzbogacona. Odmienne stanowisko w tym zakresie zajmuje R. Adamus, który argumentuje, że zgodnie z treścią art. 134 ust. 1 p.u. powinno dojść do zwrotu w naturze całości świadczenia (a nie jedynie naddatku), natomiast osobie trzeciej, na podstawie art. 134 ust. 2 p.u., przysługuje roszczenie o zwrot świadczenia wzajemnego. Autor ten wskazuje jednocześnie, że jeżeli będą spełnione warunki opisane w art. 498–505 k.c. oraz przepisach prawa upadłościowego, osobie trzeciej będzie przysługiwało prawo do potrącenia swojego roszczenia o zwrot świadczenia wzajemnego z wierzytelnością wynikającą z bezskuteczności czynności prawnej⁸⁶⁵.

Kolejną niezwykle istotną kwestią związaną ze stosowaniem art. 134 p.u. i upadłością dłużnika jest kwestia kolizji uprawnienia wynikającego z tego przepisu z uprawnieniami wierzycieli osoby trzeciej do zaspokojenia z przedmiotu czynności fraudacyjnej. Przedmiot czynności fraudacyjnej po jej dokonaniu znajduje się w majątku osoby trzeciej i może być przedmiotem prowadzonej z tego majątku egzekucji przez wierzycieli osoby trzeciej. W sytuacji gdy inni wierzyciele osoby trzeciej prowadzą egzekucję z przedmiotu czynności fraudacyjnej, powstaje pytanie czy ogłoszenie upadłości dłużnika ma jakikolwiek wpływ na toczące się postępowanie egzekucyjne.

Odpowiedzi na tak postawione pytanie należy poszukiwać w treści art. 146 p.u. Z treści tego przepisu wynika, że postępowanie egzekucyjne skierowane do majątku wchodzącego w skład masy upadłości, wszczęte przed dniem ogłoszenia upadłości, ulega zawieszeniu z mocy prawa z dniem ogłoszenia upadłości. Postępowanie to umarza się z mocy prawa po uprawomocnieniu się postanowienia o ogłoszeniu upadłości. W ocenie autora dysertacji do czasu wydania prawomocnego orzeczenia na podstawie art. 134 p.u.

⁸⁶⁵ R. Adamus: *Bezskuteczność czynności upadłego na podstawie art. 128 prawa upadłościowego*. „Monitor Prawa Bankowego” 2020 nr 6, s. 72-78. R. Adamus: *Dopuszczalność potrącenia wierzytelności wynikających z bezskuteczności czynności upadłego z mocy prawa*. „Rejent” 2020 nr 3, s. 37.

przedmiot czynności fraudacyjnej nie stanowi majątku wchodzącego w skład masy upadłości, a tym samym nie będzie on objęty dyspozycją art. 146 p.u. nakazującą zawieszenie, a następnie umorzenie postępowania dotyczącego takiego składnika majątkowego. Postępowanie egzekucyjne prowadzone przez wierzycieli osoby trzeciej może zatem toczyć się dalej i obejmować swoim zakresem przedmiot czynności fraudacyjnej, chyba że przed jego zakończeniem dojdzie do wydania prawomocnego wyroku na podstawie art. 134 p.u. W sytuacji gdy przed wydaniem wyroku na podstawie art. 134 p.u. nakazującego wydanie rzeczy dojdzie do spieniężenia przedmiotu czynności fraudacyjnej w ramach postępowania egzekucyjnego prowadzonego wobec osoby trzeciej i zaspokojenia jego wierzycieli, wtedy zastosowanie znajdzie art. 134 ust. 1 zd. 1 in fine p.u., tj. roszczenie o wydanie rzeczy ulegnie dezaktualizacji, gdyż przekazanie w naturze nie będzie możliwe, ale jednocześnie zaktualizuje się uprawnienie syndyka do żądania zapłaty określonej sumy pieniężnej⁸⁶⁶. Sytuację tę można uznać za analogiczną do zbycia przedmiotu czynności fraudacyjnej przez osobę trzecią, która to czynność w ocenie judykatury aktualizuje możliwość wystąpienia z żądaniem zapłaty na podstawie art. 134 ust. 1 zd. 1 in fine p.u. (zwłaszcza jeżeli rozporządzenie nastąpiło w warunkach rynkowych, co wyłącza możliwość zaskarżenia dokonanego rozporządzenia na podstawie art. 534 k.c.)⁸⁶⁷. Jeżeli jednak syndyk zdoła uzyskać prawomocny wyrok oparty na art. 134 p.u. jeszcze przed spieniężeniem przedmiotu czynności fraudacyjnej, to wtedy postępowanie egzekucyjne prowadzone z przedmiotu czynności fraudacyjnej ulegnie umorzeniu, gdyż zostanie ona przekazana do masy upadłości⁸⁶⁸. Oznacza to, że przepisy prawa upadłościowego przewidują prymat zaspokajania upadłościowego. Wierzyciele nabywcy korzyści wynikającej z dokonanej czynności fraudacyjnej zostaną zatem pozbawieni możliwości zaspokojenia, chyba że po zlikwidowaniu przedmiotu pozyskanego do masy upadłości i zaspokojeniu wszystkich wierzycieli pozostały jakies nadwyżki. Wtedy powinny one podlegać przekazaniu do osoby trzeciej, aby mogły posłużyć zaspokojeniu jej wierzycieli⁸⁶⁹. Takie rozwiązanie wydaje się mieć pewne

⁸⁶⁶ Za dopuszczalnością dochodzenia roszczenia na podstawie art. 134 p.u. opiewającego na zapłacie określonej sumy pieniężnej opowiada się część przedstawicieli doktryny mimo, że art. 134 ust. 1a p.u. zdaje się wprost nie przewidywać takiej możliwości. P. Filipiak, M. Woźniak: *Postępowanie o przekazanie składników majątku do masy upadłościowej i sanacyjnej na skutek czynności fraudacyjnych po 1 grudnia 2021 r.* „Doradca Restrukturyzacyjny”, 2022, nr 3, s. 92.

⁸⁶⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 19 kwietnia 2018 r., I ACa 1356/17, LEX nr 2519431.

⁸⁶⁸ I. Skonieczna-Powałka, B. Kotula: *Dopuszczalność egzekucji...*, s. 76.

⁸⁶⁹ P. Turski: *Wykorzystanie wyroku pauliańskiego indywidualnego wierzyciela w upadłości dłużnika oraz podstawienie procesowe syndyka w miejsce powoda w procesie pauliańskim.* „Doradca Restrukturyzacyjny”, 2023, nr 1, s. 92.

aksjologiczne podstawy – dlaczego wierzyciele osoby trzeciej, która w sposób fraudacyjny nabyła korzyść majątkową, mieliby znajdować się w lepszej sytuacji niż wierzyciele dłużnika, co do którego zresztą ogłoszono upadłość? Jedyne zastrzeżenie w tym zakresie można byłoby poczynić w odniesieniu do wierzycieli osoby trzeciej, którzy zadbali o zabezpieczenie swoich roszczeń w ramach obciążenia prawami rzeczowymi przedmiotu czynności fraudacyjnej.

Z art. 134 p.u. łączy się także zagadnienie skuteczności późniejszych obciążeń przedmiotu czynności fraudacyjnej prawami na rzecz osób trzecich. K. Klenowska przyjmuje, że przedmiot czynności fraudacyjnej jest przekazywany do masy upadłości na podstawie art. 134 p.u. ze wszystkimi obciążeniami, które istniały w chwili dokonywania czynności prawnej uznanej za bezskuteczną. Jeżeli natomiast obciążenia powstały po dokonaniu fraudacyjnej czynności prawnej, to takie następcze czynności nie wywołują względem masy upadłości skutków prawnych, a przedmiot czynności wejdzie do masy w takim stanie prawnym, jak gdyby czynności prawnej uznanej za bezskuteczną nigdy nie dokonano. Co więcej, w ocenie wskazanej autorki skoro ustanowienie obciążenia na przedmiocie czynności fraudacyjnej nie jest uznawane za skuteczne względem masy upadłości, to podmiotowi, na rzecz którego ustanowiono takie obciążenie, nie przysługuje status wierzyciela upadłościowego, a tym samym nie będzie on uprawniony do zgłoszenia swojej wierzytelności do masy upadłości⁸⁷⁰. K. Klenowska rozpatruje wskazaną kwestię na przykładzie nabycia (fraudacyjnego) przez osobę trzecią od dłużnika nieruchomości, przy czym wskazane nabycie finansowane jest przez bank, który dla zabezpieczenia swoich roszczeń ustanawia hipotekę na nieruchomości, której nabycie finansuje⁸⁷¹. Analiza poglądu tej autorki prowadzi do wniosku, że bank, który finansuje całą transakcję (i który w ocenie autora dysertacji nie mógłby nawet zostać uznany za osobę, na rzecz której nastąpiło rozporządzenie w rozumieniu art. 531 § 2 k.c.), nie mógłby skorzystać z ustanowionego przez siebie zabezpieczenia nie tylko w ramach zaspokajania z masy upadłości na podstawie art. 345 p.u., ale nawet w ramach ogólnego podziału funduszy masy upadłości. Oznaczałoby to, że bank działający w dobrej wierze, nieposiadający

⁸⁷⁰ Przeciwne stanowisko prezentuje A. Łuczyńska oraz A. Radwan, którzy przyjmują, że wierzyciel hipoteczny osoby trzeciej, która nabyła nieruchomość od upadłego dłużnika wskutek czynności prawnej uznanej potem za bezskuteczną, może domagać się umieszczenia swojej wierzytelności na liście wierzytelności. A. Łuczyńska, A. Radwan: *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 22 stycznia 2009 r., III CZP 134/08*. LEX/el. 2011.

⁸⁷¹ K. Klenowska: *Bezskuteczność hipoteki w postępowaniu upadłościowym na gruncie artykułu 531 § 2 Kodeksu cywilnego*. „GSP”, 2009, tom XXI, s. 76–77, 79.

wiedzy o fraudacyjnym charakterze dokonywanej pomiędzy wierzycielem a dłużnikiem czynności, byłby największym pokrzywdzonym w całym łańcuszku transakcji, co z aksjologicznego punktu widzenia nie byłoby możliwe do zaakceptowania. Co więcej, wypaczałoby to korzystanie z konstrukcji ograniczonych praw rzeczowych jako skutecznych *erga omnes* zabezpieczeń wierzytelności. Z tego też względu z przedstawioną koncepcją nie sposób się zgodzić. Ustanowione zabezpieczenie powinno zostać utrzymane, ale jego istnienie powinno zostać wzięte pod uwagę przy rozliczeniu pomiędzy osobą trzecią a masą upadłości na podstawie art. 134 ust. 2 p.u. W sytuacji gdy dokonana pomiędzy dłużnikiem a osobą trzecią czynność zostanie uznana za bezskuteczną, a osoba trzecia obciążyła przedmiot tej czynności ograniczonym prawem rzeczowym, to wartość tego obciążenia powinna pomniejszyć ewentualny zwrot świadczenia wzajemnego na rzecz osoby trzeciej z masy upadłości.

9.5. Ogłoszenie upadłości osoby trzeciej

Przedstawione powyżej rozważania dotyczyły sytuacji, w której doszło do upadłości dłużnika, tj. osoby, która dokonała fraudacyjnej czynności prawnej i rozporządziła składnikiem majątku na rzecz osoby trzeciej. Dłużnik jest zresztą podmiotem najbardziej zagrożonym niewypłacalnością, gdyż jak to wynika z treści art. 527 § 2 k.c. czynność prawna dłużnika jest dokonana z pokrzywdzeniem wierzycieli, jeżeli skutek tej czynności dłużnik stał się niewypłacalny albo stał się niewypłacalny w wyższym stopniu, niż był przed dokonaniem czynności. Legitymowanym biernie do w postępowaniu ze skargi pauliańskiej nie jest dłużnika, ale osoba trzecia (tj. osoba która uzyskała korzyść majątkową wskutek dokonanej czynności fraudacyjnej). Jednocześnie nie sposób wykluczyć sytuacji, w której dojdzie do ogłoszenia upadłości względem tej osoby trzeciej.

Rozważając wskazaną kwestię, należy przyjąć, że do ogłoszenia upadłości osoby trzeciej może dojść w trzech prawnie relewantnych momentach. Po pierwsze, po dokonaniu czynności fraudacyjnej z dłużnikiem, ale jeszcze przed wszczęciem przez wierzyciela procesu pauliańskiego. Po drugie, w trakcie trwania procesu pauliańskiego. Po trzecie, po uprawomocnieniu się wyroku pauliańskiego, ale jeszcze przed uzyskaniem przez wierzyciela zaspokojenia. Pierwsze dwie kwestie ogniskują się wokół problematyki dopuszczalności wszczęcia i prowadzenia procesu pauliańskiego względem syndyka masy upadłości. O tym czy wszczęcie lub prowadzenie takiego postępowania będzie

dopuszczalne, decydowały będą przepisy prawa upadłościowego, a konkretnie art. 144 i 145 p.u. Pierwszy z przywołanych przepisów dopuszcza możliwość prowadzenia postępowań sądowych przeciwko masie upadłości, ale tylko przez syndyka lub przeciwko niemu. Drugi przepis przesądza o możliwości toczenia sporów sądowych o wierzytelność podlegającą zgłoszeniu do masy upadłości, tylko i wyłącznie w sytuacji gdy wierzytelność ta po wyczerpaniu trybu określonego ustawą nie zostanie umieszczona na liście wierzytelności. Prowadzi to do wniosku, że w postępowaniu upadłościowym wyłącznym trybem dochodzenia wierzytelności upadłościowych jest ich zgłoszenie przez wierzyciela sędziemu-komisarzowi, a następnie zamieszczenie ich na liście wierzytelności. Proces cywilny o te wierzytelności przeciwko syndykowi masy upadłości jest w zasadzie niedopuszczalny, a jedyny wyjątek dotyczy przypadku, gdy powództwo zostało wytoczone przed ogłoszeniem upadłości, a w postępowaniu upadłościowym odmówiono umieszczenia wierzytelności na liście⁸⁷². Oznacza to, że kluczowym zagadnieniem dla postępowania ze skargi pauliańskiej prowadzonego w stosunku do wierzyciela, wobec którego ogłoszono upadłość jest to, czy roszczenie pauliańskie stanowiło będzie wierzytelność upadłościową, a tym samym jego rozpoznanie będzie następowało w wyniku jego zgłoszenia i umieszczenia na liście wierzytelności, czy też nie będzie ono stanowiło wierzytelności upadłościowej i tym samym za dopuszczalne uznamy prowadzenie postępowania dotyczącego tego typu wierzytelności, o ile prowadzone będzie ono zgodnie z dyspozycją art. 144 p.u. przeciwko syndykowi masy upadłości.

Obok kwestii związanych z losem wszczętego przeciwko osobie trzeciej postępowania o uznanie czynności dokonanej z dłużnikiem za bezskuteczną, jeszcze jednym zagadnieniem wymagającym rozważenia będzie kwestia zaspokojenia wierzyciela, w sytuacji gdy prawomocny wyrok uznający dokonaną czynność za bezskuteczną został wydany jeszcze przed ogłoszeniem upadłości, ale nie przeprowadzono postępowania egzekucyjnego. W takiej sytuacji niewątpliwie ze względu na treść art. 146 p.u. przeprowadzenie postępowania egzekucyjnego ze składników wchodzących w skład masy upadłości nie będzie możliwe⁸⁷³.

⁸⁷² A. Jakubecki: *Ogłoszenie upadłości strony procesu cywilnego – uwagi na tle nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego*. „PS” 2007, nr 7-8, s. 30.

⁸⁷³ A. Jakubecki: *Ogłoszenie upadłości a dopuszczalność postępowania egzekucyjnego w świetle znowelizowanego prawa upadłościowego*. W: *Ius est a iustitia appellatum. Księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu*. Red. T. Ereciński, J. Gudowski, M. Pazdan, Warszawa 2017, s. 633.

Kwestia zaspokojenia wierzyciela pauliańskiego z masy upadłości osoby trzeciej po raz kolejny odnosi się do kluczowego zagadnienia dla całej skargi pauliańskiej, jakim jest uzasadnienie odpowiedzialności osoby trzeciej oraz to w jaki sposób przebiega zaspokojenie wierzyciela pauliańskiego. Przeprowadzona w ramach niniejszej pracy analiza prowadzi do wniosku, że istnieją trzy podstawowe koncepcje dotyczące zaspokojenia wierzyciela pauliańskiego. Zostały one szczegółowo omówione w ramach rozdziałów 2.2, 6.3. i 6.4., z tego też względu nie będą w tym miejscu ponownie omawiane, a jedynie przywołane dla klarowności prowadzonego wywodu. Pierwsza z koncepcji zakłada, że zaspokojenie wierzyciela pauliańskiego odbywa się z majątku dłużnika, a nie osoby trzeciej. Druga koncepcja zakłada, że zaspokojenie następuje już nie z majątku dłużnika, ale z majątku osoby trzeciej. Uzasadnieniem dla odpowiedzialności osoby trzeciej jest w tym przypadku kwestia powstającego na mocy przepisów ustawy *ex lege* zobowiązania, którego treść polega na znoszeniu egzekucji prowadzonej przez wierzyciela. Koncepcja ta w polskiej doktrynie ma charakter dominujący. Trzecia koncepcja związana jest z powstaniem po stronie osoby trzeciej odpowiedzialności, przy czym jest to odpowiedzialność ograniczona do przedmiotu lub wartości przedmiotu czynności fraudacyjnej. Realizacją tej koncepcji jest wytoczenie przez wierzyciela przeciwko osobie trzeciej powództwa nie tylko o uznanie czynności dokonanej przez tę osobę z dłużnika za bezskuteczną, ale w konsekwencji powyższego zasądzenie od osoby trzeciej odpowiedniego świadczenia z powołaniem na wynikające z art. 319 k.p.c. ograniczenie odpowiedzialności osoby trzeciej. Każda z prezentowanych koncepcji będzie jednak wywoływała odmienne konsekwencje, jeżeli dojdzie do ogłoszenia upadłości osoby trzeciej.

W przypadku akceptacji pierwszej z prezentowanych koncepcji, na skutek uwzględnienia wyroku pauliańskiego syndyk musiałby wydać z masy upadłości przedmiot czynności fraudacyjnej dłużnikowi, tak żeby wierzyciel dłużnika mógł uzyskać z tego przedmiotu zaspokojenie. Pomijając nawet fakt, czy w ogóle takie wydanie przedmiotu czynności fraudacyjnej z masy upadłości byłoby możliwe (musiałoby następować na podstawie regulacji zawartych w art. 70 p.u., natomiast – jak się wydaje – przepis ten nie znajduje zastosowania dla bezskuteczności względnej), to podstawowy zarzut możliwy do postawienia tej koncepcji, który w ocenie autora rozprawy wyklucza możliwość jej zastosowania, dotyczy tego, że prowadzi ona do powstania pewnego dualizmu prawnego. Nie można bowiem przyjąć, że przedmiot

czynności fraudacyjnej w stosunkach pomiędzy wierzycielem, dłużnikiem, a osobą trzecią powrócił do majątku dłużnika (w celu umożliwienia egzekucji z tego składnika majątkowego wierzycielowi pauliańskiemu), natomiast w odniesieniu do pozostałych osób przedmiot ten nadal znajduje się w masie upadłości. Gdyby przyjąć, że przedmiot czynności fraudacyjnej wychodzi z masy upadłości i powraca do majątku dłużnika, byłoby to co do zasady równoznaczne z przyjęciem sankcji zbliżonej do nieważności czynności prawnej dokonanej pomiędzy dłużnikiem a osobą trzecią, a nie jej bezskuteczności (wynika to z faktu, że przedmiot czynności fraudacyjnej nie może znajdować się jednocześnie w masie upadłości i w majątku dłużnika)⁸⁷⁴. Co więcej, przyjęcie takiego rozwiązania, w ocenie autora dysertacji, w sposób całkowicie nieuzasadniony uprzywilejowałoby wierzyciela pauliańskiego w stosunku do pozostałych wierzycieli osoby trzeciej. Do zwolenników wskazanej koncepcji należy zaliczyć P. Filipiaka, choć przyjmuje on całkowicie odmienne konsekwencje jej zastosowania niż te, które wskazano powyżej. W ocenie tego autora roszczenie pauliańskie zarówno na etapie przed wydaniem zasadzającego wyroku konstytucyjnego, jak i po jego wydaniu nie jest ani wierzytelnością pieniężną, ani niepieniężną osoby trzeciej. Osoba trzecia ma jedynie procesowy (oznacza to odrzucenie koncepcji o zobowiązaniu powstającym na mocy przepisów ustawy, którego treścią byłoby znoszenie egzekucji) przymus znoszenia prowadzonej wobec dłużnika egzekucji w ten sposób, że składnik majątkowy osoby trzeciej jest uznawany za składnik majątku dłużnika. Ze względu na fakt, że przepisy prawa upadłościowego nie dają odpowiedzi na to, w jaki sposób tak ujęte roszczenie pauliańskie miałyby zostać zrealizowane, P. Filipiak proponuje przyjęcie w tym zakresie dwóch alternatywnych koncepcji. Pierwsza zakłada, że w tym ujęciu nie sposób przyjąć, iż w ogóle istnieje wierzytelność podlegająca zgłoszeniu na listę wierzytelności, a zatem do roszczenia pauliańskiego w drodze analogii należy stosować o wierzytelnościach zabezpieczonych rzeczowo niebędących wierzytelnościami osobistymi (art. 51 ust. 1 pkt 5, art. 313 ust. 2, art. 336 ust. 1 p.u.). Druga koncepcja opiera się na założeniu, że wierzyciel ma prawo zgłosić swoją wierzytelność do masy, gdyż za najbliższe roszczeniu pauliańskiemu uznamy przepisy regulujące zgłaszanie wierzytelności zabezpieczonej na rzecz wchodzących w skład masy upadłości, jeżeli upadły nie jest dłużnikiem osobistym wierzyciela (art. 236 ust. 3 p.u.)⁸⁷⁵.

⁸⁷⁴ R. Adamus: *Bezskuteczność...*, s. 10.

⁸⁷⁵ P. Filipiak: *Upadłość osoby trzeciej a zaskarżanie czynności prawnych dokonanych z pokrzywdzeniem wierzycieli*. „Doradca Restrukturyzacyjny”, 2023, nr 1, s. 58-60.

Zwolennikiem koncepcji opartej na pełnej bezskuteczności wydaje się być także F. Zedler, który proponuje przyjęcie dwóch możliwych rozwiązań będących jednak pochodną pierwszej z prezentowanych koncepcji. Pierwsze z możliwych rozwiązań prezentowanych przez F. Zedlera oparte jest na dopuszczalności zaspokojenia wierzyciela pauliańskiego w drodze egzekucji. Autor ten argumentuje, że art. 146 ust. 3 p.u., wyłączający możliwość prowadzenia egzekucji w stosunku do masy upadłości, nie będzie miał zastosowania, w przypadku gdy wydano wyrok uwzględniający skargę pauliańską (zwłaszcza jeżeli wydanie tego wyroku miało miejsce jeszcze przed ogłoszeniem upadłości). Skutkiem wyroku pauliańskiego jest powstanie stanu bezskuteczności względnej, a zatem przedmiot czynności fraudacyjnej w stosunkach między wierzycielem, a masą upadłości i jej syndykiem powinien być traktowany w taki sposób, jak gdyby nie był składnikiem masy, co powoduje, że nie jest on objęty zakazem prowadzenia egzekucji wynikającym z art. 146 ust. 3 p.u. Wierzyciel pauliański będzie więc podlegał zaspokojeniu w ramach egzekucji prowadzonej przeciwko dłużnikowi, a nie przeciwko osobie trzeciej⁸⁷⁶. Drugie z proponowanych przez F. Zedlera rozwiązań pomija w zasadzie kwestię skutków wyroku pauliańskiego i opiera się na założeniu, że wierzyciela w postępowaniu upadłościowym musi zaspokoić sam syndyk z pominięciem postępowania działowego w egzekucji. Jak argumentuje wskazany autor, ustanowienie w art. 146 p.u. zakazu prowadzenia egzekucji w stosunku do masy upadłości powoduje, że na syndyku spoczywa obowiązek dobrowolnego wykonywania tytułów wykonawczych zobowiązujących upadłego do spełnienia świadczeń niepieniężnych związanych z masą upadłości, które w postępowaniu upadłościowym nie podlegają zamianie na roszczenia pieniężne (np. obowiązek zaniechania dalszego prowadzenia działalności gospodarczej). Jeżeli zatem w masie upadłości znajduje się przedmiot czynności fraudacyjnej, należałoby uznać, że syndyk jest zobowiązany zaspokoić roszczenie wierzyciela pauliańskiego⁸⁷⁷. Z prezentowanym poglądem nie można się jednak zgodzić, a to ze względu na fakt, że pierwsze z proponowanych rozwiązań prowadzi do sytuacji, w której inny będzie skład masy upadłości w stosunku do wierzyciela pauliańskiego, a inny skład masy w stosunku do pozostałych wierzycieli. Dopuszczając egzekucję z przedmiotu czynności fraudacyjnej, doprowadzi się do sytuacji, w której zaspokojony zostanie wierzyciel pauliański, natomiast pozostali

⁸⁷⁶ F. Zedler: *Z problematyki dochodzenia roszczeń pauliańskich w postępowaniu upadłościowym*. „PPC”, 2019, nr 1, s. 15.

⁸⁷⁷ Ibidem, s. 15, 21.

wierzyciele osoby trzeciej – teoretycznie uprawnieni do zaspokojenia z tego przedmiotu (przecież w stosunku do nich przedmiot czynności fraudacyjnej jest nadal traktowany tak jakby był w masie) – nie będą mogli uzyskać zaspokojenia. Pełna realizacja reguły zawartej w art. 532 k.c. (uprawnienie wierzyciela pauliańskiego do zaspokojenia z przedmiotu czynności fraudacyjnej z pierwszeństwem przed wierzycielami osoby trzeciej) prowadzi do tego, że przedmiot czynności powinien zostać wyłączony z masy i posłużyć na zaspokojenie jedynie wierzyciela pauliańskiego. Drugie z rozwiązań proponowanych przez F. Zedlera jest o tyle kontrowersyjne, że brak jest sposobu jego przymusowej realizacji. Oznacza to, że w sytuacji gdy syndyk nie spełni dobrowolnie zapadłego orzeczenia, to wtedy wierzyciel pauliański nie będzie miał mechanizmu, z którego mógłby skorzystać w celu wymuszenia tej realizacji.

Wspólnym mianownikiem dla drugiej i trzeciej koncepcji jest upatrywanie możliwości zaspokojenia wierzyciela pauliańskiego bezpośrednio z majątku osoby trzeciej. Z tym jednak rozróżnieniem, że w ramach drugiej koncepcji po stronie osoby trzeciej powstaje obowiązek znoszenia (*pati*) prowadzonej wobec niego egzekucji. Do autorów opowiadających się za wskazaną koncepcją należy zaliczyć A. Jakubeckiego. Przyjmuje on, że skoro na skutek wydania wyroku pauliańskiego powstaje *ex lege* obowiązek znoszenia przez osobę trzecią egzekucji z jej majątku, to jest to materialnoprawne zobowiązanie o charakterze niepieniężnym, które podlega na podstawie art. 91 ust. 1 p.u. z chwilą ogłoszenia upadłości zamianie w zobowiązanie pieniężne płatne z dniem ogłoszenia upadłości⁸⁷⁸. Wskazany autor przyjmuje również, że wydany wyrok ma skutek *ex tunc* od chwili dokonania czynności, co prowadzi do wniosku, że w tożsamy sposób powinny być traktowane wyroki uznające dokonaną czynność za bezskuteczną zapadłe w trakcie, jak i przed ogłoszeniem upadłości. W obu przypadkach do zaspokojenia dojdzie z podziału funduszy masy upadłości. Jedyne zastrzeżenie, które można poczynić w tym zakresie, to sytuacja, kiedy czynność fraudacyjna zostanie dokonana już po ogłoszeniu upadłości – wtedy staje się ona zobowiązaniem masy i podlega zaspokojeniu na podstawie art. 343 p.u. Zdaniem A. Jakubeckiego osoba trzecia nie może być uważana za dłużnika podlegającej zaspokojeniu wierzytelności, a wierzyciel w postępowaniu upadłościowym osoby trzeciej poza koniecznością legitymowania się wyrokiem uznającym dokonaną czynność za

⁸⁷⁸ A. Jakubecki: *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 10 lutego 2006 r., III CZP 2/06. „OSP”, 2008/6/71.*

bezskuteczną musi również posiadać tytuł egzekucyjny przeciwko dłużnikowi. Możliwość zaspokojenia w postępowaniu upadłościowym przez wierzyciela pauliańskiego istnieje bowiem tylko o tyle, o ile istnieje jego wierzytelność w stosunku do dłużnika (autor ten zauważa jednak, że posiadanie tytułu egzekucyjnego przeciwko dłużnikowi nie jest przesłanką wytoczenia powództwa o uznanie czynności za bezskuteczną, ale jest absolutnie konieczne dla uzyskania przez wierzyciela pauliańskiego zaspokojenia)⁸⁷⁹. Odmienne zapatrywanie w ramach drugiej koncepcji⁸⁸⁰ wyraził jeszcze na gruncie kodeksu zobowiązań i przedwojennego prawa upadłościowego J. Korzonek, który przyjmował, że choć art. 288 k.z. (odpowiednik dzisiejszego 531 k.c.) wymienia powództwo i zarzut jako jedyne sposoby dochodzenia roszczenia pauliańskiego, to nie sposób przyjąć, iż nie mogą istnieć inne sposoby dochodzenia tego roszczenia dopuszczalne przez prawo takie jak zgłoszenie wierzytelności w postępowaniu upadłościowym⁸⁸¹.

Nawet przyjęcie trzeciej koncepcji nie niweluje wskazanej problematyki. Jak już było to wspomniane powyżej, trzecia koncepcja opiera się na założeniu, że wierzyciel w treści pozwu o uznanie czynności za bezskuteczną powinien zawrzeć także roszczenie zasądzenia na jego rzecz świadczenia odpowiadającego wartości przedmiotu czynności fraudacyjnej. Czy jednak samo istnienie takiego roszczenia oznacza istnienie wierzytelności względem osoby trzeciej, która mogłaby zostać zgłoszona do masy upadłości na podstawie art. 236 p.u. i następnie rozpoznana przez syndyka? Odpowiedź na tak postawione pytanie uzależniona jest od etapu postępowania, na którym do takiego zgłoszenia miałyby dojść. W sytuacji gdyby do zgłoszenia wierzytelności miało dojść przed wszczęciem lub w trakcie trwającego postępowania o uznanie czynności za bezskuteczną, to zdaniem autora rozprawy nie byłoby to możliwe, a to ze względu na fakt, że na tym etapie postępowania nie istnieje jeszcze żadna wierzytelność, której mógłby dochodzić wierzyciel. Przyjęta konstrukcja zakładająca, że wierzyciel w treści pozwu powinien zawrzeć również roszczenie zasądzenia na jego rzecz dochodzonej wierzytelności z powołaniem się na ograniczenie odpowiedzialności wynikające z art.

⁸⁷⁹ A. Jakubecki: *Status wierzyciela...*, s. 875-878.

⁸⁸⁰ Według J. Korzonka treścią roszczenia pauliańskiego jest prawo wierzyciela do domagania się orzeczenia bezskuteczności czynności prawnej dłużnika wobec niego i żądania od osoby trzeciej, aby zezwoliła na zaspokojenie się wierzyciela z przedmiotu zaskarżonej czynności. Konstatacja ta pozwala na zaliczenie wskazanego autora do grona zwolenników koncepcji znoszenia egzekucji prowadzonej przez wierzyciela względem osoby trzeciej. J. Korzonek: *Pauljańskie roszczenia...*, s. 1392.

⁸⁸¹ Ibidem, s. 1413.

319 k.p.c., nie przesądza o tym, że wierzycielowi przysługuje na etapie trwającego postępowania jakakolwiek wierzytelność wobec osoby trzeciej. Podstawowym warunkiem dla powstania tej wierzytelności (w ocenie autora dysertacji jest to nie tyle powstanie wierzytelności, co raczej zmiana istniejącego pomiędzy wierzycielem a dłużnikiem stosunku prawnego, poprzez rozszerzenie odpowiedzialności za to zobowiązanie na osobę trzecią, która odpowiada jedynie do wartości przedmiotu czynności fraudacyjnej, tj. podobnie jak odpowiada właściciel nieruchomości obciążonej hipoteką czy właściciel rzeczy obciążonej zastawem) jest uwzględnienie powództwa o uznanie czynności za bezskuteczną. Jeżeli przesłanka ta nie zostanie spełniona, to nie można mówić o istnieniu wierzytelności (powinno to znaleźć swoje odzwierciedlenie w treści sentencji wyroku, gdzie w punkcie 1 sąd powinien uznać dokonaną czynność za bezskuteczną względem wierzyciela, a dopiero w punkcie 2 powinien zasądzić na jego rzecz określone świadczenie). Przeprowadzone rozważania prowadzą do wniosku, że w sytuacji kiedy nie wydano jeszcze wyroku uznającego czynność dokonaną pomiędzy dłużnikiem a osobą trzecią za bezskuteczną względem wierzyciela, który tę czynność zaskarżył, nie może być mowy o istnieniu wierzytelności, która podlegałaby zgłoszeniu do masy upadłości na podstawie art. 236 p.u. W takim przypadku postępowanie będzie toczyło się dalej, z tym zastrzeżeniem, że stroną tego postępowania będzie nie osoba trzecia, a syndyk masy upadłości osoby trzeciej. Dopiero po zakończeniu tego postępowania i wydaniu wyroku powstanie wierzytelność upadłościowa, która będzie podlegała zgłoszeniu do masy upadłości. Inaczej jednak sytuacja kształtuje się w sytuacji, kiedy został wydany wyrok pauliański zasądający od osoby trzeciej na rzecz wierzyciela określone świadczenie i dopiero po wydaniu takiego wyroku doszło do ogłoszenia upadłości. W takim przypadku brak jest argumentów, które przesądzałyby o braku możliwości zgłoszenia wierzytelności do masy upadłości na podstawie art. 146 p.u. Skoro po wydaniu wyroku powstaje wierzytelność, to brak jest przeszkód, by wierzytelność ta została zgłoszona do masy upadłości. Nieco odmienne stanowisko w tym zakresie prezentuje M. Strojewska, która również opowiada się za kształtującym charakterem uprawnienia wynikającego ze skargi pauliańskiej (jednak w nieco innym kształcie, albowiem wskazana autorka nie przychyliła się również do tezy, że z żądaniem zmiany stosunku prawnego powinno być połączone żądanie zasądzenia od osoby trzeciej świadczenia) i uznaje, że uprawnienie do żądania ukształtowania stosunku prawnego jest prawem podmiotowym, a tym samym może być traktowane jako wierzytelność upadłościowa bez konieczności wydawania w tym zakresie wyroku – właściwym trybem

realizacji uprawnienia wierzyciela opisanego w art. 527 k.c., w sytuacji gdy względem osoby trzeciej ogłoszono upadłość, jest zgłoszenie tej wierzytelności⁸⁸². W ocenie autora dysertacji przytoczone stanowisko jest błędne, a to ze względu na fakt, że dla aktualizacji owego uprawnienia kształtującego konieczne jest wydanie przez sąd wyroku o charakterze konstytutywnym.

Najwięcej kontrowersji w zakresie koncepcji trzeciej zdaje się budzić kwestia tego, czy w sytuacji gdy do ogłoszenia upadłości doszło przed lub w trakcie procesu o uznanie dokonanej czynności za bezskuteczną i do wydania wyroku doszło po ogłoszeniu upadłości, to powstała w ten sposób wierzytelność będzie stanowiła zobowiązanie masy upadłości zaspokajane z pierwszeństwem przed innymi wierzytelnościami⁸⁸³. Odpowiedź na tak postawione pytanie powinna być negatywna z trzech powodów. Po pierwsze, źródłem tej wierzytelności, niezależnie od tego, kiedy został wydany wyrok, pozostaje czynność fraudacyjna, która miała miejsce przed ogłoszeniem upadłości. Po drugie, brak jest argumentów uzasadniających dlaczego pozycja prawna wierzyciela, który uzyskał wyrok uznający czynność za bezskuteczną w trakcie trwającego postępowania upadłościowego, miałyby być uprzywilejowana względem pozycji wierzyciela, który uzyskał taki wyrok jeszcze przed ogłoszeniem upadłości. Po trzecie, czym innym jest kwestia konstytutywności wyroku uznającego dokonaną czynność za bezskuteczną, a czym innym sprawa skutków takiego wyroku (*ex tunc* lub *ex nunc*). Nie pozbawia spójności koncepcji o modyfikacji stosunku istniejącego pomiędzy wierzycielem a dłużnikiem o dodanie do niego ograniczonej odpowiedzialności osoby trzeciej, jeżeli powstanie tej ograniczonej odpowiedzialności następowałoby *ex tunc*, to jest od chwili dokonania przez tę osobę czynności (jak się wydaje, jest to także spójne z uprawnieniem wynikającym z 533 k.c. do dobrowolnego zaspokojenia roszczenia jeszcze przed wydaniem wyroku uznającego czynność za bezskuteczną). Z tych też względów należy uznać, że niezależnie od tego kiedy zostanie

⁸⁸² M. Strojewska: *Realizacja...*, s. 66-67.

⁸⁸³ W doktrynie dość powszechnie przyjmuje się, że podstawą rozróżnienia wierzytelności upadłościowych od wierzytelności masy upadłości jest kryterium czasu. Jeżeli wierzytelność powstała przed ogłoszeniem upadłości, to jest wierzytelnością upadłościową (podlegającą wpisowi na listę wierzytelności zgodnie art. 244 i nast. p.u.), jeżeli natomiast wierzytelność powstała już po ogłoszeniu upadłości, jest wierzytelnością masy upadłości i podlega zaspokojeniu w odrębnym trybie, tj. na podstawie 230 i nast. p.u. P. Janda: *Sposoby zaspokajania roszczeń w postępowaniu upadłościowym obejmującym likwidację majątku upadłego*. Warszawa 2007, s. 25-27.

wydany wyrok uznający dokonaną czynność za bezskuteczną, jego skutkiem będzie powstanie wierzytelności upadłościowej.

W kontekście zaspokojenia wierzyciela pauliańskiego z podziału funduszy masy upadłości osoby trzeciej kontrowersje budzi kwestia tego, czy wierzyciel będzie zaspokajany w ramach ogólnego podziału funduszy masy upadłości czy też będzie on korzystał z prawa odrębności. Wskazana kwestia na gruncie prawa cywilnego jest uregulowana wprost w art. 532 k.c., który wiąże zaspokojenie z przedmiotem czynności fraudacyjnej i przyznaje wierzycielowi pierwszeństwo zaspokojenia⁸⁸⁴. Tak wyraźnej normy dotyczącej zaspokojenia wierzyciela pauliańskiego nie ma jednak w przepisach prawa upadłościowego, a zatem sposób tego zaspokojenia musi zostać określony przez analizę poglądów doktryny i judykatury. Jak się wydaje, wykształciły się w tym zakresie dwie koncepcje.

Pierwsza, której zwolennikiem jest A. Jakubecki, opiera się na założeniu, że skoro zgodnie z dyspozycją art. 532 k.c. zaspokojenie wierzyciela ma nastąpić z przedmiotu czynności fraudacyjnej, to logiczne wydaje się, by został on zaspokojony nie przez ogólny podział funduszy masy upadłości, lecz w drodze odrębnego podziału sumy uzyskanej ze sprzedaży tych przedmiotów na podstawie art. 348 p.u.⁸⁸⁵. Podobne stanowisko prezentuje J. Pałys, który również opowiada się za tym, że wierzytelności pauliańska powinna być zaspokojona w kolejności wskazanej w art. 345–346 p.u.⁸⁸⁶. Co prawda przewidziane w art. 345 p.u. prawo odrębności dotyczy jedynie wierzytelności zabezpieczonych hipoteką i zastawem, to zasadne wydaje się być zastosowanie wskazanych przepisów *per analogiam* do wierzytelności powstałej na skutek uwzględnienia skargi pauliańskiej. A. Jakubecki przyjmuje, że należność wierzyciela pauliańskiego mieści się w zastosowanym w art. 345 p.u. pojęciu praw i roszczeń osobistych ciężających na sprzedanej nieruchomości⁸⁸⁷. Ten wniosek w ocenie autora rozprawy nie jest prawidłowy, gdyż powoduje wątpliwości, w sytuacji gdy przedmiotem

⁸⁸⁴ Jednocześnie przyjęcie rozwiązania, że osoba trzecia (upadły) nie jest dłużnikiem osobistym wierzyciela, a jedynie dłużnikiem rzeczowym (do czego autor rozprawy się przychyła), powoduje, że musi on zgłosić swoją wierzytelność do masy upadłości, jeżeli chce dochodzić zaspokojenia. Obowiązek ten wynika z treści art. 236 ust. 3 p.u., który posługuje się sformułowaniem: „wierzyciel chce w postępowaniu upadłościowym dochodzić swych roszczeń z przedmiotu zabezpieczenia”. P. Janda: *Ochrona osób trzecich w postępowaniu upadłościowym obejmującym likwidację majątku upadłego przedsiębiorcy*. Warszawa 2011, s. 102.

⁸⁸⁵ A. Jakubecki: *Status wierzyciela...*, s. 880.

⁸⁸⁶ J. Pałys: *Uprawniony do akcji pauliańskiej wobec masy upadłości osoby trzeciej – glosa – V CSK 13/18*. „MOP”, 2020, nr 17, s. 928.

⁸⁸⁷ A. Jakubecki: *Status wierzyciela...*, s. 880–881.

czynności fraudacyjnej byłaby rzecz ruchoma, gdyż prawa i roszczenia osobiste wymienione w art. 345 p.u. odnoszą się jedynie do nieruchomości. Wydaje się, że wystarczające jest już samo stwierdzenie, że art. 345 p.u. należy stosować *per analogiam* do zaspokajania wierzytelności powstałych na skutek uwzględnienia skargi pauliańskiej bez konieczności odwoływania się do którejkolwiek z kategorii wymienionych w tym przepisie.

Pewne wątpliwości może budzić kolejność zaspokajania wierzyciela pauliańskiego w stosunku do innych wierzycieli, którzy korzystają z prawa odrębności na podstawie art. 346 p.u. A. Jakubecki przyjmuje w tym zakresie, że pierwszeństwo należy przyznać prawom i roszczeniom powstałym przed dokonaniem czynności prawnej uznanej za bezskuteczną, natomiast obciążenie przedmiotu czynności fraudacyjnej przez osobę trzecią jest wobec wierzyciela pauliańskiego bezskuteczne i może on się zaspokoić przed obciążeniami dokonanymi przez osobę trzecią⁸⁸⁸. Taka teza nie zasługuje na aprobatę. Przede wszystkim za niezrozumiałe należy uznać uprzywilejowanie wierzyciela pauliańskiego względem działających w dobrej wierze wierzycieli osoby trzeciej (nieposiadających wiedzy, że osoba trzecia uzyskała określony składnik majątku w sposób fraudacyjny), którzy zadbali o zabezpieczenie swoich interesów poprzez ustanowienie zastawu lub hipoteki. Autor dysertacji uważa, że wierzyciel pauliański będzie korzystał z prawa odrębności, jednakże będzie musiał on ustąpić pierwszeństwa wierzycielom rzeczowym, których wierzytelności istniały przed dokonaniem czynności fraudacyjnej, jak również wierzycielom rzeczowym osoby trzeciej⁸⁸⁹.

A. Jakubecki analizuje również problematykę sytuacji, kiedy przedmiot czynności fraudacyjnej nie daje się zidentyfikować w majątku osoby trzeciej (np. przedmiotem czynności były pieniądze). W jego ocenie, co podziela autor rozprawy, wierzyciel pauliański ma prawo do zaspokojenia w ramach ogólnego podziału funduszy z masy upadłości, choć oznacza to przełamanie reguły wynikającej z art. 532 k.c. (jak się wydaje przełamanie to i tak następuje ze względu na to, że nie sposób zidentyfikować w majątku osoby trzeciej przedmiotów majątkowych, które wskutek czynności uznanej za

⁸⁸⁸ Ibidem, s. 882.

⁸⁸⁹ Podobny pogląd wyraża również P. Filipiak, który wskazuje, że w przypadku wierzytelności zabezpieczonych hipoteką wpisaną do księgi wieczystej kolizja z roszczeniem pauliańskim rozstrzygana jest przy uwzględnieniu zasad pierwszeństwa wpisu oraz dobrej wiary uprawnionego. Jeżeli wierzyciel hipoteczny działając w dobrej wierze, przed ujawnieniem roszczenia pauliańskiego i nie wiedząc o nim uzyskał hipotekę, to będzie zaspokojony z przedmiotu tej hipoteki z pierwszeństwem przed wierzycielem pauliańskim. P. Filipiak: *Upadłość osoby trzeciej...*, s. 61.

bezsukteczną wyszły z majątku dłużnika albo do niego nie weszły, o których mowa w tym przepisie)⁸⁹⁰.

W myśl drugiej koncepcji reprezentowanej między innymi przez M. Strojewską zastosowanie art. 532 k.c. w postępowaniu upadłościowym jest wyłączone, a wynikające z art. 346 p.u. prawo odrębności ma charakter wyjątku. Co za tym idzie jego zastosowanie *per analogiam* do sytuacji wierzyciela pauliańskiego osoby trzeciej nie jest dopuszczalne. Tym samym wskazana autorka przyjmuje, że wierzyciel pauliański powinien uzyskać zaspokojenie w ramach ogólnego podziału funduszy z masy upadłości na podstawie art. 345 p.u., choć M. Strojewska dostrzega potrzebę interwencji ustawodawcy w tym zakresie i stawia postulaty *de lege ferenda* o potrzebie odmiennego uregulowania zaspokajania wierzyciela pauliańskiego z majątku upadłego⁸⁹¹. Podobne stanowisko zajmuje R. Adamus, który przyjmuje, że ze względu na fakt, iż prawo upadłościowe w sposób szczególny reguluje zasady zaspokajania wierzycieli, to prawo pierwszeństwa, o którym mowa w art. 532 k.c., ustępuje zasadom zaspokajania przewidzianym przez prawo upadłościowe, a tym samym sytuacje przewidziane w przepisach upadłościowych stanowią *lex specialis* względem pierwszeństwa opisanego w art. 532 k.c.⁸⁹². Zdaniem tego autora wierzycielowi pauliańskiemu nie będzie zatem przysługiwało żadne pierwszeństwo zaspokojenia. W ocenie autora rozprawy należy przychylić się właśnie do tej drugiej koncepcji.

⁸⁹⁰ Ibidem, s. 883.

⁸⁹¹ M. Strojewska: *Realizacja...*, s. 71–72.

⁸⁹² R. Adamus: *Kilka uwag...*, s. 803. Adamus R. *Skutki...*, s. 12 i 14. Tożsame stanowisko zajmuje M. Filipiak. M. Filipiak: *Actio pauliana a ochrona prawa własności na gruncie prawa upadłościowego oraz Konstytucji RP*. W: *Konstytucyjne prawo własności – sposoby naruszenia i środki ochrony*. Red. B. Stępień-Załucka. Warszawa 2020, s. 189–190.

Rozdział X. ZAKOŃCZENIE

W ramach niniejszej dysertacji podjęto problematykę skargi pauliańskiej. Instytucji prawa cywilnego służącej ochronie praw wierzyciela i porządku publicznego. Za pomocą skargi pauliańskiej wierzyciel może zaskarżyć dokonane przez dłużnika rozporządzenia majątkiem, które mają na celu uniemożliwienie uzyskania zaspokojenia przez wierzyciela. Czynność prawna dokonana przez dłużnika, która godzi w prawa wierzyciela, jest czynnością wadliwą. Ze wskazaną wadliwością ustawodawca łączy sankcję bezskuteczności względnej, a skarga pauliańska jest środkiem prawnym służącym do realizacji sankcji w postaci bezskuteczności względnej czynności. Bezskuteczność względna oznacza, że dana czynność traktowana jest w taki sposób, jak gdyby nigdy nie została dokonana, ale wyłącznie w odniesieniu do ograniczonego kręgu podmiotów (w przypadku skargi pauliańskiej jest to relacja wierzyciel-dłużnik-osoba trzecia), natomiast w odniesieniu do pozostałych osób czynność ta pozostaje ważna i skuteczna. W ramach niniejszej dysertacji argumentuje się jednak, że wskazana bezskuteczność nie może być traktowana w sposób dosłowny, gdyż w takim kształcie po prostu byłaby niemożliwa do realizacji i godziła w pewność obrotu prawnego, a zatem stan bezskuteczność względnej wywoływany uwzględnieniem powództwa pauliańskiego traktować należy jako przesłankę do powstania dalszych konsekwencji prawnych, które wskazaną bezskuteczność będą realizować.

Skarga pauliańska w systemie polskim, podobnie jak ma to miejsce w systemach prawnych niektórych państw obcych, funkcjonuje jako uprawnienie przyznane indywidualnemu wierzycielowi. Ma na celu ochronę jego prawa do uzyskania zaspokojenia wierzytelności. Jest również uprawnieniem przyznanym syndykowi masy upadłości mającym na celu wzruszenie czynności prawnych dokonanych przez upadłego przed ogłoszoną upadłością. Pomimo tego że rozwiązania przewidziane w przepisach prawa cywilnego i przepisach prawa upadłościowego są do siebie zbliżone, to jednak zachodzą między nimi istotne różnice, które wpływają na to, jakie skutki będzie powodowało uwzględnienie powództwa pauliańskiego.

Badania przeprowadzone w ramach niniejszej pracy prowadzą do wniosku, że skarga pauliańska łączy się z licznymi zagadnieniami teoretycznymi, które budzą wątpliwości, a które zostały rozstrzygnięte w ramach dysertacji. Skarga pauliańska jest zbliżona do innych instytucji prawa cywilnego, które również mają za zadanie chronić pewność obrotu – dokonywanie czynności prawnych z poszanowaniem zasad współzycia

społecznego (art. 58 § 2 k.c.), niezawieranie umów, które czynią niemożliwym wykonanie zobowiązania względem innego podmiotu (art. 59 k.c.), niedokonywanie czynności o charakterze pozornym (art. 83 k.c.). W ocenie autora rozprawy zakres zastosowania wskazanych instytucji prawnych nie pokrywa się jednak z zakresem zastosowania skargi pauliańskiej. W ramach skargi pauliańskiej mogą zostać zaskarżone wyłącznie czynności ważne, a co za tym idzie, jeżeli w określonej sytuacji czynność prawna byłaby objęta zakresem zastosowania art. 58 § 2 k.c. lub art. 83 k.c., w takim przypadku nie sposób przyjąć, że ta sama czynność może być również objęta zakresem zastosowania skargi pauliańskiej. W odniesieniu natomiast do instytucji uregulowanej w art. 59 k.c., w tym przypadku również należy argumentować, że odmienny jest zakres ochrony udzielany przez wskazaną normę względem art. 527 i nast., a to ze względu na fakt, że skarga pauliańska służy ochronie wierzytelności pieniężnych, podczas gdy art. 59 k.c. służy ochronie wierzytelności niepieniężnych.

Szereg kwestii problematycznych łączy się z podstawową dla skargi pauliańskiej materią, a mianowicie z przesłankami materialnoprawnymi wystąpienia ze skargą. W ramach skargi pauliańskiej ochronie podlega prawo zaspokojenia wierzyciela, które wynika z wierzytelności przysługującej temu wierzycielowi względem dłużnika. W ramach niniejszej dysertacji przyjmuje się, że ochronie podlegały będą zarówno obecne, jak i przyszłe wierzytelności, bez znaczenia czy mają one charakter cywilnoprawny, czy publicznoprawny. Z tym jednak zastrzeżeniem, że ochrona wierzytelności publicznoprawnych możliwa będzie jedynie w takim zakresie, w jakim przepisy prawa publicznego nie przewidują relewantnego instrumentu prawnego zapewniającego zbliżony standard ochrony. W odniesieniu do wierzytelności podlegającej ochronie autor rozprawy przyjmuje, że nie jest konieczne, by wierzytelność była wymagalna czy nawet ustalona na chwilę wnoszenia powództwa. Musi natomiast cechować się zaskarżalnością (zatem ochronie nie będą podlegały wierzytelności o charakterze naturalnym), chyba że ustanie zaskarżalności jest brane jedynie pod uwagę na zarzut pozwanego (np. w sytuacji przedawnienia, gdy sąd nie bada tej kwestii z urzędu). W takiej sytuacji do czasu podniesienia stosownego zarzutu przez osobę trzecią należy opowiedzieć się za dopuszczalnością (w rozumieniu uwzględnienia roszczenia, a nie procesowej dopuszczalności jego wniesienia) udzielenia wierzycielowi ochrony.

W odniesieniu do czynności prawnej podlegającej ochronie przyjmuje się, że zaskarżeniu będą podlegały wszystkie czynności, w przypadku których możliwe jest

zidentyfikowanie oświadczenia woli, niezależnie od formy jego uzewnętrznienia. Tym samym autor dysertacji opowiada się za możliwością zaskarżenia zaniechań, jeżeli określone zaniechanie może być utożsamione z milczącym oświadczeniem woli. Uważa również, że w drodze skargi pauliańskiej zaskarżeniu powinny podlegać również czynności procesowe dłużnika, gdyż odmówienie możliwości zaskarżania czynności procesowych doprowadziłoby do sytuacji, w której dłużnik, chcący dokonać czynności fraudacyjnej, kreowałby z osobą trzecią fikcyjne postępowanie sądowe, w ramach którego dochodziłoby do uznania roszczenia, a w konsekwencji uwzględnienia powództwa, co nie podlegałoby zaskarżeniu.

Analizie w ramach niniejszej dysertacji podlegały również przesłanki o charakterze podmiotowym skargi pauliańskiej. Zaliczyć można do nich świadomość pokrzywdzenia wierzycieli po stronie dłużnika oraz złą wiarę po stronie osoby trzeciej. Ze względu na fakt, że obie wskazane przesłanki odnoszą się do stanu psychicznego, czy to dłużnika, czy osoby trzeciej, to ustawodawca zdecydował się na wprowadzenie domniemań prawnych, które ułatwiają ustalenie istnienia tych przesłanek. W ocenie autora rozprawy jako domniemanie prawne należy traktować treść art. 527 § 2 k.c., który wiąże świadomość pokrzywdzenia wierzycieli z powstaniem lub pogłębieniem stanu niewypłacalności dłużnika.

Jak wynika to z treści art. 531 § 1 k.c., uprawnienie ze skargi pauliańskiej musi być realizowane na drodze sądowej w drodze powództwa lub zarzutu. Legitymacja czynna do zaskarżenia czynności będzie przysługiwała wierzycielowi (z wyłączeniem przypadku ogłoszenia upadłości wierzyciela lub dłużnika), natomiast legitymacja bierna będzie przysługiwała osobie trzeciej i jedynie w bardzo wyjątkowych sytuacjach za dopuszczalne należy uznać przyznanie legitymacji biernej dłużnikowi (np. gdy osoba trzecia ustanowiła na rzecz dłużnika prawo skuteczne *erga omnes* – np. ustanowienie na nieruchomości prawa użytkowania).

Z rozpoznaniem roszczenia ze skargi pauliańskiej łączy się problematyka ryzyka wyzbycia się przez osobę trzecią przedmiotu czynności fraudacyjnej. Jeżeli osoba trzecia zbędzie przedmiot czynności fraudacyjnej jeszcze przed wytoczeniem powództwa, wtedy zastosowanie znajdzie art. 531 § 2 k.c., który uprawnia wierzyciela do skierowania powództwa bezpośrednio przeciwko osobie, która nabyła od osoby trzeciej przedmiot czynności fraudacyjnej roszczenia pauliańskiego (przy czym w takiej sytuacji dochodzi

do zaostrzenia przesłanek związanych z tym roszczeniem). Jeżeli natomiast do zbycia przedmiotu czynności fraudacyjnej dochodzi w trakcie trwającego procesu, to w takiej sytuacji zastosowanie znajdzie art. 192 pkt 3 k.p.c. Możliwość zastosowania art. 192 pkt 3 k.p.c. powstaje jednak dopiero z chwilą doręczenia odpisu pozwu, z tego też względu jeżeli wierzyciel chce zabezpieczyć swoje prawa jeszcze przed doręzeniem odpisu pozwu pozwanemu, może wystąpić do sądu z wnioskiem o udzielenie zabezpieczenia, który w ocenie autora dysertacji powinien być traktowany tak jak ma to miejsce w przypadku zabezpieczenia roszczeń o charakterze pieniężnym.

Centralnym zagadnieniem niniejszej rozprawy jest wpływ przepisów prawa materialnego na dochodzenie i rozpoznanie roszczenia pauliańskiego. W ocenie autora bezskuteczność względna powstająca na skutek uwzględnienia skargi pauliańskiej jest jedynie konstruktem teoretycznym, który następnie musi być realizowany przez rozwiązania o charakterze bardziej szczegółowym. Bezskuteczność względna będzie zatem przesłanką powstania dalszych konsekwencji prawnych powstających wskutek zaskarżenia czynności prawnej dokonanej przez dłużnika z pokrzywdzeniem wierzycieli.

Do wskazanych konsekwencji autor rozprawy zalicza zmianę istniejącego pomiędzy wierzycielem a dłużnikiem stosunku prawnego poprzez uczynienie osoby trzeciej współdłużnikiem o odpowiedzialności zbliżonej do odpowiedzialności solidarnej (jeżeli przedmiotem czynności fraudacyjnej były pieniądze) lub rzeczowej (jeżeli przedmiotem fraudacyjnej czynności były rzeczy). Wskazana teza jest spójna z przyjmowanym powszechnie zapatrywaniem, że wyrok w sprawach ze skargi pauliańskiej ma charakter konstytutywny – musi zatem tworzyć, zmieniać lub anihilować istniejący dotychczas stosunek prawny. W przypadku prezentowanej przez autora dysertacji koncepcji wyrok pauliański ingeruje w dotychczasowy stosunek prawny przez jego zmianę. Wskazana modyfikacja stosunku prawnego tworzy również jasne powiązanie pomiędzy osobą trzecią a przedmiotem czynności fraudacyjnej. Z przepisów o skardze pauliańskiej jednoznacznie wynika, że odpowiedzialność podąża za rzeczą (przedmiotem czynności fraudacyjnej), a nie za osobą – argument ten wynika z treści art. 531 § 2 k.c., który pozwala skierować roszczenie bezpośrednio przeciwko nabywcy przedmiotu czynności fraudacyjnej. Tym samym za właściwe należy uznać uczynienie osoby trzeciej współdłużnikiem, którego odpowiedzialność zbliżona jest do odpowiedzialności rzeczowej, gdyż to również powoduje powiązanie odpowiedzialności osoby trzeciej z przedmiotem czynności fraudacyjnej. Odpowiedzialność osoby trzeciej

będzie przy tym ograniczona do przedmiotu czynności fraudacyjnej lub jej wartości albo do wysokości wierzytelności podlegającej ochronie, w zależności od tego, która ze wskazanych wartości jest niższa.

Konsekwencją takiego ukształtowania odpowiedzialności osoby trzeciej jest powstanie po jej stronie zobowiązania, za którego spełnienie ta osoba trzecia odpowiada. Tym samym wierzycielowi będzie przysługiwało roszczenie o spełnienie świadczenia względem osoby trzeciej, przy czym w ocenie autora rozprawy roszczenie to może być dochodzone łącznie z roszczeniem o uznanie czynności za bezskuteczną. Tym samym wyrok w sprawach z powództwa pauliańskiego w optymalnym modelu zawierałby dwa elementy – uznanie czynności za bezskuteczną, w konsekwencji czego dochodziłoby do zmiany istniejącego pomiędzy wierzycielem a dłużnikiem stosunku prawnego przez uczynienie współdłużnikiem osoby trzeciej (w tym zakresie wyrok miałby charakter konstytutywny) oraz zasądzenie od osoby trzeciej na rzecz wierzyciela świadczenia z jednoczesnym ograniczeniem odpowiedzialności osoby trzeciej na podstawie art. 319 k.p.c. do przedmiotu czynności fraudacyjnej lub jej wartości (w tym zakresie wyrok miałby charakter deklaratoryjny).

Przyjęcie zasadzającego elementu wyroku pauliańskiego powoduje, że będzie się on nadawał do przymusowego wykonania w drodze postępowania egzekucyjnego. Oznacza to, że zaspokojenie wierzyciela pauliańskiego będzie odbywało się w drodze egzekucji prowadzonej przeciwko osobie trzeciej, a nie przeciwko dłużnikowi. Ze względu na fakt, że wierzyciel będzie zaspokajany w ramach egzekucji prowadzonej względem osoby trzeciej, może dojść do zbiegu uprawnień przysługujących wierzycielowi pauliańskiemu oraz pozostałym wierzycielom osoby trzeciej. Wierzycielowi pauliańskiemu będzie przysługiwało względem osoby trzeciej ustawowe pierwszeństwo zaspokojenia, o którym mowa w 1025 § 1 pkt 5 k.p.c. w zw. z art. 532 k.c., w związku z czym będzie on zaspokajany z pierwszeństwem przed niezabezpieczonymi wierzycielami osoby trzeciej. W ramach wskazanej kategorii zaspokojeniu podlegają także wierzytelności zabezpieczone rzeczowo. W tym przypadku kolizji pomiędzy uprawnieniami wierzycieli zabezpieczonych rzeczowo z uprawnieniami wierzyciela pauliańskiego autor dysertacji opowiada się za przyznaniem pierwszeństwa wierzycielom rzeczowym osoby trzeciej, którzy w dobrej wierze uzyskali zabezpieczenie swoich wierzytelności na majątku osoby trzeciej.

Jeżeli dojdzie do ogłoszenia upadłości dłużnika po dokonaniu czynności fraudacyjnej, co jest niezwykle prawdopodobne, gdyż nawet art. 527 § 2 k.c. wiąże świadomość pokrzywdzenia wierzycieli z niewypłacalnością dłużnika, wtedy indywidualny wierzyciel traci uprawnienie do wystąpienia ze skargą pauliańską, a dokonana czynność fraudacyjna będzie mogła zostać zaskarżona przez syndyka masy upadłości na podstawie art. 131 p.u. w zw. z 132 p.u. W sytuacji gdy do ogłoszenia upadłości dojdzie w trakcie trwającego już postępowania o uznanie czynności za bezskuteczną, wtedy na podstawie art. 133 p.u. syndykowi będzie przysługiwało prawo do wstąpienia w miejsce wierzyciela. Autor rozprawy uważa jednocześnie, że art. 133 p.u. statuuje jedynie uprawnienie dla syndyka, z którego może on skorzystać, lecz nie musi. Jeżeli syndyk ze wskazanego uprawnienia nie skorzysta, wtedy postępowanie będzie mogło toczyć się dalej z udziałem wierzyciela.

Przepisy prawa upadłościowego zawierają odmienny od cywilnoprawnego sposób zaspokojenia. Wynika to z faktu, że zaspokajany będzie nie indywidualny wierzyciel, lecz wszyscy wierzyciele upadłościowi. Tym samym w przypadku uwzględnienia skargi pauliańskiej wniesionej przez syndyka lub w przypadku której doszło do podstawienia procesowego na podstawie art. 133 p.u., zastosowany zostanie art. 134 p.u., który przewiduje przekazanie przedmiotu czynności fraudacyjnej do masy upadłości. W ocenie autora dysertacji ww. przekazanie powinno być rozumiane jako zwrotne przeniesienie własności przedmiotu czynności fraudacyjnej na masę upadłości. Tym samym brak jest przeciwskazań, aby syndyk w ramach dochodzonej przez siebie skargi pauliańskiej uwzględnił również roszczenie o wydanie mu przedmiotu czynności fraudacyjnej na podstawie art. 134 p.u. Autor dysertacji przyjmuje również, że obowiązek zwrotnego przeniesienia na masę upadłości własności przedmiotu czynności fraudacyjnej będzie także dotyczyły indywidualnego wierzyciela prowadzącego proces pauliański, jeżeli trwa on w trakcie postępowania upadłościowego, a syndyk nie zdecydował się na wstąpienie do tego procesu w miejsce wierzyciela na podstawie art. 133 p.u.

BIBLIOGRAFIA

1. Adamus R.: *Badanie zagadnienia ekwiwalentności przysporzenia w kontekście art. 127 ust. 1 prawa upadłościowego w oparciu o kompleks czynności prawnych*. „Monitor Prawa Bankowego” 2021 nr 11.
2. Adamus R.: *Bezskuteczność czynności upadłego na podstawie art. 128 prawa upadłościowego*. „Monitor Prawa Bankowego” 2020 nr 6.
3. Adamus R.: *Bezskuteczność czynności w kodeksie cywilnym i w prawie upadłościowym*. „Jurysta” 2012 nr 3.
4. R. Adamus: *Bezskuteczność i zaskarżanie czynności upadłego w prawie upadłościowym i naprawczym*. W: *Instytucje prawa upadłościowego i naprawczego*. Red. A. Witosz. Katowice 2006.
5. Adamus R.: *Bezwzględna nieważność czynności prawnej a bezskuteczność względna czynności prawnej w kontekście obowiązków syndyka masy upadłości i zarządcy masy sanacyjnej*. „Monitor Prawa Bankowego” 2023 nr 1.
6. Adamus R.: *Dochodzenie roszczeń z tytułu czynności upadłego bezskutecznych z mocy prawa*. „MoP”, 2011, nr 16.
7. Adamus R.: *Dopuszczalność potrącenia wierzytelności wynikających z bezskuteczności czynności upadłego z mocy prawa*. „Rejent” 2020 nr 3.
8. Adamus R.: *Dopuszczalność zarzutu nadpłynności masy upadłości w przypadku bezskuteczności czynności upadłego*. „MOP”, 2014, nr 11.
9. Adamus R.: *Dopuszczalność zarzutu pauliańskiego syndyka przy sporządzaniu listy wierzytelności*. W: *Kodeks postępowania cywilnego z perspektywy pięćdziesięciolecia jego obowiązywania. Doświadczenia i perspektywy*. Red. E. Marszałkowska-Krześ, I. Gil, Ł. Błaszczak, Sopot 2016.
10. Adamus R.: *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 26 stycznia 2011 r., IV CSK 273/10*. LEX/el. 2012.
11. Adamus R.: *Kilka uwag o zasadzie pierwszeństwa zaspokojenia wierzyciela na podstawie art. 532 KC*. „MoP”, 2013, nr 15.
12. R. Adamus: *Legitymacja wierzyciela do wytoczenia powództwa pauliańskiego po ogłoszeniu upadłości dłużnika. Glosa do uchwały (7) Sądu Najwyższego z 14 czerwca 2023 (III CZP 84/22)*. „Monitor Prawa Bankowego” 2024 nr 3. Wersja elektroniczna.

13. Adamus R.: *Materialnoprawne i proceduralne zagadnienia dotyczące wyłączenia składników mienia z masy upadłości*. „Doradca Restrukturyzacyjny”, 2015, nr 2.
14. Adamus R.: *Niektóre konsekwencje bezskuteczności względem masy upadłości w świetle koncepcji tzw. skutku egzekucyjnego*. „Doradca Restrukturyzacyjny” 2022 nr 4.
15. Adamus R.: *Odstąpienie przez syndyka od umowy dotyczącej rzeczy (lub prawa) będącej przedmiotem ubytku z masy upadłości w wyniku bezskutecznej czynności prawnej*. „MOP”, 2018, nr 9.
16. Adamus P.: *Prawo upadłościowe. Komentarz*. Warszawa 2021, Legalis, Komentarz do art. 131.
17. Adamus R.: *Skutki bezskuteczności czynności upadłego w rozumieniu art. 134 Prawa upadłościowego i naprawczego*. „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 2012 nr 1.
18. Adamus R.: *Skutki bezskuteczności czynności upadłego w upadłości układowej*. „Radca Prawny”, 2012, nr 2.
19. Adamus R.: *Skutki podstawienia procesowego syndyka w procesie pauliańskim po upływie terminu zawitego*. „PPH”, 2020, nr 2.
20. Adamus R.: *Skutki umorzenia postępowania sanacyjnego dla toczącego się procesu pauliańskiego*. „Doradca Restrukturyzacyjny”, 2022, nr 1.
21. Adamus R.: *Transfer nieruchomości obciążonej hipotecznie ponad swą wartość a ekonomiczny sens podważania takich transakcji przez syndyka*. „Doradca Restrukturyzacyjny” 2024 nr 3.
22. Adamus R.: *Upadłość, a legitymacja czynna wierzyciela w procesie pauliańskim*. „Jurysta”, 2012, nr 6.
23. Adamus R.: *Wylączna legitymacja syndyka do wniesienia skargi pauliańskiej – Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 9 grudnia 2021 r., V CSK 276/21*. „Opolskie studia administracyjno-prawne” 2022 nr 1.
24. Adamus R.: *Zgoda dłużnika na cesję wierzytelności, następnie potrąconej, a problem bezskuteczności czynności upadłego*. „GSP” 2022 nr 2.
25. Allerhand M.: *Kilka uwag o wyrokach konstytucyjnych*. „PPC”, 1936, nr 10.
26. Allerhand M.: *Powództwo wzajemne*. Warszawa 1938.
27. Allerhand M.: *Na marginesie orzeczeń Sądu Najwyższego. Zaskarżenie czynności dłużnika działanej ze szkodą wierzycieli*. „PPC”, 1939, nr 5-6.

28. Babiarz S.: *Glosa do wyroków Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 kwietnia 2018 r. K 52/16 oraz z dnia 10 lipca 2000 r. SK 12/99*. „Kwartalnik Prawa Podatkowego”, 2017, nr 4.
29. Baird D., Jackson T.: *Fraudulent Conveyance Law and Its Proper*. „Domain Vanderbilt Law Review”, 1985, 38, no. 4.
30. Balken-Neuman J.: *Zobowiązania: kodeks zobowiązań oraz 35 ustaw dodatkowych. Zarys systemu polskiego prawa obowiązkowego do nauki i praktyki*. Lwów 1934.
31. Bąba M.: *Zamiar bezpośredni czy świadomość możliwego pokrzywdzenia (uwagi na tle art. 530 k.c.)*. „PiP”, 2016, nr 10.
32. Bączyk M.: *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 11.10.1980 r., III CZP 37/80*. „NP”, 1982, nr 9-10.
33. Bączyk M.: *Glosa do wyroku z dnia 3 czerwca 1982 r. (III CRN 105/83)*. „NP”, 1983, nr 9–10.
34. Bączyk M.: *Roszczenia pauliańskie wierzyciela w stosunku do poręczyciela*. „RPEiS”, 1978, z. 3.
35. Bednarz H.: *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 12 czerwca 2008 r., III CZP 55/08*. „Monitor Prawa Bankowego”, 2011 nr 1.
36. Bernstein S., Seabury S., Williams J.: *Business bankruptcy essentials*. American Bar Association, 2009.
37. Bieliński A.: *Uгода, ugoda sądowa, ugoda zawarta przed mediatorem – zagadnienia wybrane*. W: *Arbitraż i mediacja. Praktyczne aspekty stosowania przepisów*. J. Olszewski. Rzeszów 2007.
38. Biezuński P.: *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 12 czerwca 2008 r., III CZP 55/08*. „Monitor Prawa Bankowego”, 2011, nr 1.
39. Biezuński P.: *Skarga pauliańska a darowizna z majątku wspólnego. Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 12 maja 2011 r. (III CZP 19/11)*. „PS”, 2012, nr 6.
40. Bik M.: *Zabezpieczenie roszczeń ze skargi pauliańskiej w przypadku wyzbycia się przez dłużnika nieruchomości*. „PPC”, 2014, nr 3.
41. Bingham Jr W.: *Fraudulent Conveyance - Tort Claimant May Seek to Set Aside Fraudulent Conveyance Prior to Reducing His Claim to Judgment*. „St. Mary's Law Journal”, 1969, 1, no. 2.
42. Błaszczak Ł.: *Fikcja prawna w prawie procesowym cywilnym*. Warszawa 2024.

43. Błaszczak Ł.: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*. Red. Marszałkowska-Krześ E., Warszawa 2019, Legalis.
44. Błaszczak Ł.: *Zarzut potrącenia w procesie cywilnym (art. 203¹KPC)*. Warszawa 2019.
45. Błaszczak Ł.: *Znaczenie interesu prawnego w poszukiwaniu ochrony prawnej w procesie cywilnym na przykładzie poszczególnych rodzajów powództw*. W: *Ius est a iustitia appellatum: księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu*. M. Tomalak. Warszawa 2017.
46. Bławat M.: *Kodeks cywilny. Komentarz*. Red. K. Osajda, W. Borysiak. Warszawa 2024, Legalis.
47. Błażejczak B.: *Powstanie hipoteki i jej przedmiot*. Poznań 1968.
48. Bressler S.: *Distressed M&A-Transaktionen nach der Insolvenzanfechtungsrechtsreform*. „Neue Zeitschrift für Gesellschaftsrecht“, 2018, z. 9.
49. Bridgman D.: *Uniform Fraudulent Conveyance Act in Minnesota*. „Minnesota Law Review”, 1922-1923, 7, no. 6.
50. Broniewicz W.: *Glosa do uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 11 października 1980 r., III CZP 37/80*. „OSP i KA”, 1983, nr 4.
51. Broniewicz W.: *Następstwo procesowe w polskim procesie cywilnym*. Warszawa 1971.
52. Broniewicz W.: *Podstawienie procesowe*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego”, 1963, nr 31 (I).
53. Buczkowski P.: *Uгода w prawie cywilnym materialnym i procesowym – wady i zalety*. „PPH”, 2010, nr 5.
54. Burian B.: *Czynności prawne będące przedmiotem skargi pauliańskiej*. W: *Współczesne problemy prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci profesora Edwarda Gniewka*. J. Gołaczyński, P. Machnikowski. Warszawa 2010.
55. Carlson D.: *Is Fraudulent Conveyance Law Efficient*. „Cardozo Law Review”, 1987, 9, no. 2.
56. Chańko P.: *Legitymacja bierna dłużnika w skardze pauliańskiej*. W: *Prawo i państwo: księga jubileuszowa 200-lecia Prokuratury Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej*. Red. L. Bosek. Warszawa 2017.
57. *Choice of Law in Fraudulent Conveyance*. „Columbia Law Review”, 1967, 67, no. 7.

58. Chrapoński D.: *Prawo upadłościowe. Komentarz*. Red. A. Witosz. Warszawa 2021.
59. Ciepła H.: *Hipoteka przymusowa po nowelizacji*. „Monitor Prawa Bankowego”, 2011, nr 4.
60. Ciszewski J., Hapka M.: *Skarga pauliańska wierzycieli przyszłych*, W: *Prawo prywatne wobec wyzwań współczesności. Księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Leszkowi Ogiegle*. Red. M. Frasz, P. Ślęzak. Warszawa 2017.
61. Claßen U.: *Bringt die Insolvenzrechtreform das Ende der Gläubigeranfechtung durch Duldungsbescheid?* „Deutsches Steuerrecht“, 1999, z. 2.
62. Curl J.: *The spouse v The creditors - a turn against creditors?* “Insolvency Intelligence”, 2010, 23(6).
63. Czarnecki R.: *Rozszerzona prawomocność materialna na tle art. 205 pkt. 3 k.p.c. i art. 541 k.p.c.* „NP”, 1964, nr 10.
64. Czech T.: *Udaremnienie egzekucji poprzez wynajęcie nieruchomości*. „PPE”, 2010, nr 6.
65. Czech T., Werner A.: *Bezskuteczność zabezpieczenia i zapłaty długu niewymagalnego na podstawie art. 127 ust. 3 prawa upadłościowego i naprawczego (Cz. II)*. „PUG”, 2010, nr 2.
66. Czepita S., Kuniewicz Z.: *Spór o konwalidację nieważnych czynności prawnych*. „PiP”, 2002, nr 9.
67. Czerwińska H.: *Problematyka prawna ugody*. „GSP”, 2009, t. 21.
68. Czerwiński A.: *O związku pomiędzy powództwem wzajemnym i głównym*. „PPC”, 1934, nr 7.
69. Czerwiński A.: *Powództwo wzajemne i zarzut potrącenia według Kpc*. Lwów 1935.
70. Dahl M., Schmitz D.: *Das neue Insolvenzanfechtungsrecht*. „Neue Juristische Wochenschrift”, 2017, z. 21.
71. Dalka S.: *Glosa do uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 11 października 1980, III CZP 37/80*. „Palestra”, 1983, nr 3-4.
72. Darlak T.: *Przesłanki dopuszczalności i skutki zastosowania skargi pauliańskiej w odniesieniu do uczestników rynku obrotu nieruchomościami*. „Nieruchomości”, 2012, nr 4.
73. Davenport S.: *4Eng v Harper: restitution and insolvency*. “Insolvency Intelligence”, 2011, 24(6).

74. Davis T., Henry R.: *Insolvency offences*. [Westlaw Edge UK, dostęp 06.07.2024].
75. Davis T., Henry R.: *Transactions defrauding creditors*. (Westlaw Edge UK) [dostęp 03.07.2024].
76. De Bra P.: *German Insolvency Code. Insolvenzordnung (InsO). Article-by-Article Commentary*. 2019.
77. Dobrzański J.: *Powództwo o ukształtowanie w kodeksie cywilnym*. „Zeszyty naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. Nauki Humanistyczno-Społeczne”, 1972, Seria I, Zeszyt 85.
78. Doliwa A.: *Prawo cywilne – część ogólna*. Warszawa 2004.
79. Domański L.: *Instytucje Kodeksu Zobowiązań. Komentarz teoretyczno-praktyczny. Część ogólna*. Warszawa 1936.
80. Drozd E.: *Umowa przedwstępna a umowa przyrzeczona*. „NP”, 1973, nr 11.
81. Dulęba D.: *Uгода w polskim prawie cywilnym*. Warszawa 2012.
82. Duško Ł.: *Konstrukcja hipoteki łącznej a przesłanka pokrzywdzenia wierzycieli w rozumieniu art. 527§1 i 2 KC*. „MOP”, 2022, nr 2.
83. Dyoniak A.: *Odpowiedzialność majątkowa małżonków wobec osób trzecich*. Warszawa-Poznań 1980.
84. Dziurda M.: *Legitymacja do wytaczania powództw na rzecz konsumentów*. „PS”, 2022, nr 11-12.
85. Farej-Łuciów G.: *Dopuszczalność stosowania domniemania z art. 527 § 3 k.c. w stosunku do następcy prawnej osoby trzeciej w przypadku odpłatnego rozporządzenia korzyścią majątkową na jego rzecz*. W: *Postępowanie upadłościowe. Współczesne problemy stosowania*. Red. E. Marszałkowska-Krze, A. Machnikowska J. Kurczalak-Jankowska, I. Gil. Warszawa 2019.
86. Fiema J.: *O zaskarżaniu czynności dłużnika działanych ze szkodą wierzyciela*. „Przegląd Prawa i Administracji”, 1935.
87. Filcek G.: *Hipoteka przymusowa na nieruchomości będącej majątkiem wspólnym małżonków w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego*. „PS”, 1996, nr 4.
88. Filipiak M.: *Actio pauliana a ochrona prawa własności na gruncie prawa upadłościowego oraz Konstytucji RP*. W: *Konstytucyjne prawo własności – sposoby naruszenia i środki ochrony*. Red. B. Stępień-Załucka. Warszawa 2020.
89. P. Filipiak: *Dochodzenie roszczeń z tytułu bezskutecznych czynności prawnych na podstawie art. 127 ust. 1 ustawy prawo upadłościowe*. W: *Postępowanie*

- upadłościowe w praktyce sądów powszechnych*. Red. A. Hrycaj, P. Filipiak, B. Sierakowski, J. Rak. Warszawa 2023.
90. Filipiak P.: *Upadłość osoby trzeciej a zaskarżanie czynności prawnych dokonanych z pokrzywdzeniem wierzycieli*. „Doradca Restrukturyzacyjny”, 2023, nr 1.
91. Filipiak P., Woźniak M.: *Postępowanie o przekazanie składników majątku do masy upadłościowej i sanacyjnej na skutek czynności fraudacyjnych po 1 grudnia 2021 r.* „Doradca Restrukturyzacyjny”, 2022, nr 3.
92. Flejszar R.: *Zasada dyspozycyjności w procesie cywilnym*. Warszawa 2016.
93. Fleming P.: *Sharing the spoils of a preference action: save a slice for the secured creditors!* “Insolvency Intelligence”, 2003, 16(5).
94. Forsztęga N., Sierakowski B.: *Obowiązek przekazania środków pieniężnych do masy upadłości w następstwie ubezskutecznienia kar umownych na podstawie art. 130a prawa upadłościowego*. „Doradca Restrukturyzacyjny”, 2019, nr 3.
95. Franusz A.: *Charakter prawny ugody sądowej oraz skutki prawne jej zawarcia*. „Studia Prawno-ustrojowe”, 2014, nr 24.
96. Fras M.: *Pozycja prawna osoby trzeciej w umowie ubezpieczenia na życie w prawie hiszpańskim na tle prawnoporównawczym*. W: *Kierunki rozwoju ubezpieczeń gospodarczych w Polsce*. B. Gnela, M. Szaraniec. Warszawa 2013.
97. Frazier E.: *Fraudulent Conveyance and Commercial Transactions - These Uncertain Times*. „Western State University Law Review”, 1994, 21, no. 2.
98. Freeman B.: *Unrealistic Commitment Letter Leads to Fraudulent Conveyance Action*. “Commercial Lending Review”, 1997, 12, no. 3.
99. Frieze S.: *Companies: associates and connected persons*. “Insolvency Intelligence”, 2016, 29(2).
100. Frygier N., Turski P.: *Interwencja uboczna po stronie pozwanego oraz przypozwanie*. W: *Metodyka pracy pełnomocnika procesowego w postępowaniach ze skargi pauliańskiej ze wzorami pism*. Red. P. Filipiak, Warszawa 2023, LEX.
101. Fuchs F.: *Das Wiederaufleben von Forderungen nach einer Insolvenzanfechtung. Zugleich Besprechung von FG Berlin-Brandenburg, Urteil vom 13.12.2018 – 9 K 9117/16, BeckRS 2018, 41675*. „Neue Zeitschrift für Insolvenz- und Sanierungsrecht”, 2019 z. 16–17.

102. Gajda-Roszczyńska K.: *Między interesem publicznym a prywatnym. Granice władzy sądowniczej w postępowaniu cywilnym. Część 1 – władza sądownicza a interes prawny*. „PS”, 2020, nr 3.
103. Gajda-Roszczyńska K.: *Między interesem publicznym a prywatnym. Granice władzy sądowniczej w postępowaniu cywilnym. Część 2 – władza sądownicza a interes prawny*. „PS”, 2020, nr 4.
104. Gajda-Roszczyńska K.: *Udział podmiotów innych niż materialnie uprawnione jako stron w procesie cywilnym, a zagadnienie interesu prawnego*. „PPC”, 2015, nr 3.
105. Gandor K.: *Konwersja nieważnych czynności prawnych*. „Studia Cywilistyczne”, 1963, t. 4.
106. Ganter H.: *Zwischenbilanz zur Insolvenzanfechtungsreform 2017*. “Neue Zeitschrift für Insolvenz- und Sanierungsrecht”, 2019, z. 12.
107. Geromin G., Mickiewicz M.: *Możliwość podniesienia zarzutu bezskuteczności zabezpieczeń ustanowionych na majątku dłużnika na etapie tworzenia listy wierzytelności i spisu wierzytelności*. „Doradca Restrukturyzacyjny”, 2017, nr 4.
108. Gil I., Gil P.: *Bezskuteczność zabezpieczenia rzeczowego w przypadku ogłoszenia upadłości*. W: *Rozprawy z prawa prywatnego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Wojciechowi Popiołkowi*. Red. E. Rott-Pietrzyk, M. Jagielska, M. Pazdan, M. Szpunar. Warszawa 2017
109. Gil I.: *Legitymacja procesowa syndyka w postępowaniach cywilnych dotyczących masy upadłości*. „GSP”, 2022, nr 2.
110. Gil I., Gil P.: *Prejudycjalność a moc wiążąca orzeczeń sądów cywilnych w postępowaniu upadłościowym*. W: *Ars in vita. Ars in iure. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Januszowi Jankowskiemu*. Red. A. Barańska, S. Cieślak, Warszawa 2018.
111. Gil I.: *Sytuacja prawna syndyka masy upadłości*. Warszawa 2007.
112. Gil P.: *Ochrona wierzycieli upadłościowych przed fraudacyjnymi czynnościami prawnymi upadłego na przestrzeni 2200 lat*. W: *Kodeks postępowania cywilnego z perspektywy pięćdziesięciolecia jego obowiązywania. Doświadczenia i perspektywy*. Red. E. Marszałkowska-Krześ, I. Gil, Ł. Błaszczak, Sopot 2016.
113. P. Gil: *Przekazanie i ściągnięcie do masy upadłości – w poszukiwaniu modelu regulacji (art. 134.1a p.u.)*. W: K. Flaga-Gieruszyńska, I. Gil, A. Góra-

- Błaszczkowska, A. Hrycaj: *Zadłużenie i niewypłacalność dłużnika. Retrospekcja, stan obecny, przyszłość*. Sopot 2023.
114. Gil P.: *Wykonalność wyroku uznającego czynność prawną dłużnika (upadłego) za bezskuteczną wobec wierzycieli masy upadłości*. W: *Księga jubileuszowa z okazji X-lecia Samorządu Komorniczego w Apelacji Szczecińskiej. Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi*. Red. K. Flaga-Gieruszyńska. Sopot 2016.
115. Gil P.: *Zbycie nieruchomości przez syndyka masy upadłości po orzeczeniu bezskuteczności czynności prawnej upadłego – wybrane zagadnienia*. „Doradca Restrukturyzacyjny”, 2017, nr 3.
116. Gizbert-Studnicki T.: *O nieważnych czynnościach prawnych w świetle koncepcji czynności konwencjonalnych*. „PiP”, 1975, nr 4.
117. Gniewek E.: *Dochodzenie roszczenia pauliańskiego – ogólne uwagi o pozwaniu*. W: *Odpowiedzialność w prawie cywilnym*. Red. P. Machnikowski. Wrocław 2006.
118. Gniewek E.: *Egzekucja odpowiedzialności dłużników rzeczowych*. W: *Odpowiedzialność cywilna. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Adama Szpunara*. M. Pyziak-Szafnicka. Zakamycze 2004.
119. Gniewek E.: *Sprzedaż nieruchomości przez syndyka masy upadłości w toku postępowania upadłościowego w razie bezskuteczności względnej wcześniejszego rozporządzenia przez upadłego*. W: *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*. Red. L. Ogiegło, W. Popiołek, M. Szpunar, Kraków 2005.
120. Gniewek E.: *Zabezpieczenie roszczenia pauliańskiego*. W: *Rozprawy z prawa prywatnego, prawa o notariacie i prawa europejskiego ofiarowane Panu Rejentowi Romualdowi Szytkowi*. E. Drozd, A. Oleszko, M. Pazdan. Kluczbork 2007.
121. Gola A.: *Nabycie własności ruchomości od nieuprawnionego*. Warszawa 1982.
122. Gołaczyński J.: *Odpowiedzialność rzeczowa i jej ograniczenia*. W: *Odpowiedzialność w prawie cywilnym*. P. Machnikowski. Wrocław 2006.
123. Gołaczyński J.: *Umowa zabezpieczająca*. W: *O źródłach i elementach stosunków cywilnoprawnych. Księga pamiątkowa ku czci prof. Alfreda Kleina*. E. Gniewek. Kraków 2000.
124. Gołaczyński J.: *Zastaw na rzeczach ruchomych*. Warszawa 2002.

125. Gołąb A.: *Forum executionis contractus w sprawie o udzielenie ochrony pauliańskiej w świetle rozporządzenia Bruksela Ia*. W: *Wykonanie zobowiązań. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Adamowi Brzozowskiemu*. Red. K. Bilewska, D. Krekora-Zajac. Warszawa 2021.
126. Graham P.: *A note on the decisions in BTI 2014 LLC v Sequana SA and BAT Industries Plc (BAT) v Sequana SA*. "Company Lawyer", 2017, 38(4).
127. Grudziński P.: *Glosa do wyroku SN z dnia 24 lipca 2009 r., II CSK 124/09*. LEX/el. 2011.
128. Grynsztejn M.: *Postępowanie wywołane wytoczeniem powództwa wzajemnego*. „PPC”, 1935, nr 4.
129. Grzegorzczak P.: *Legitymacja procesowa – pojęcie, funkcje i reżim procesowy*. „PS”, 2020, nr 2.
130. Grzegorzczak P.: *Sytuacja prawna wierzyciela pauliańskiego w razie wszczęcia przez wierzyciela osoby trzeciej egzekucji z jej majątku*. „MoP”, 2013, nr 15.
131. Grzegorzczak P.: *Zaspokojenie wierzyciela pauliańskiego z przedmiotu czynności fraudacyjnej*. „PS”, 2019, nr 3.
132. Grzegorzczak P., Walasik M.: *Zarzut jako środek ochrony wierzyciela pauliańskiego*. W: *Ius civile vigilantibus scriptum est. Księga jubileuszowa Profesora Adama Olejniczaka*. Red. J. Grykiel, J. Haberko, K. Mularski. Warszawa 2022.
133. Grzelak M.: *Zagadnienia praktyczne występujące w procesie przeciwko dłużnikowi hipotecznemu*. „Palestra”, 2012, nr 9-10.
134. Gudowski J.: *Wpływ Konstytucji i orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego na pojęcie dopuszczalności drogi sądowej*. W: J. Gudowski (red): *Ars Iuridica rozprawy i eseje o procesie cywilnym, ustroju sądów i o sędziach*. Warszawa 2024.
135. Gurgul S.: *Funkcjonowanie skargi pauliańskiej w obrocie powszechnym i w szczególnej sytuacji dłużnika*. „Rejent”, 2023, nr 3.
136. Gurgul S.: *Instytucja skargi pauliańskiej w obrocie powszechnym i postępowaniu upadłościowym*. „MPH”, 2019, nr 4.
137. Gurgul S.: *Prawo upadłościowe. Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*. Warszawa 2020, Legalis, Komentarz do art. 134.

138. Gurgul S.: *Względna bezskuteczność czynności prawnej nie rodzi obowiązku powrotnego przeniesienia własności przedmiotu tej czynności – glosa – V CSK 454/12*. „MOP”, 2015, nr 7.
139. Gutowski M.: *Bezskuteczność czynności prawnej*. Warszawa 2013.
140. Gutowski M.: *Instytucje Prawa Prywatnego. Bezskuteczność czynności prawnej*. Warszawa 2013.
141. Gutowski M.: *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 353–626*. Warszawa 2022, Legalis, Komentarz do art. 527.
142. Gutowski M.: *Nieważność czynności prawnej*. Warszawa 2008.
143. Gwiazdomorski J.: *Próba korektury pojęcia czynności prawnej*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, t. CCCXLVI, Warszawa–Kraków 1973.
144. Hadley E.: *Fraudulent Conveyance As an Act of Bankruptcy*. „Notre Dame Lawyer”, 1934, 9, no. 3.
145. Haertlein L.: *Gesamtes Recht der Zwangsvollstreckung. ZPO - ZVG - Nebengesetze - Europäische Regelungen – Kosten. Handkommentar*. J. Kindl, C. Meller-Hannich. Münster 2020, Beck-online, Komentarz do art. 11.
146. Haładyj K.: *Kodeks cywilny. Komentarz*. Red. K. Osajda, Warszawa 2020, Legalis, Komentarz do art. 527.
147. Hartman P.A.: *Survey of the Fraudulent Conveyance in Bankruptcy*. “Vanderbilt Law Review”, 1964, 17.
148. Henning T.: *Insolvenzanfechtung: Gläubigerbenachteiligung bei Zahlung aus einer bloß geduldeten Überziehung*. “Neue Juristische Wochenschrift”, 2010, z. 15.
149. Hergenröder C., Gutenberg J.: *Entwurf eines Gesetzes zur Verbesserung der Rechtssicherheit bei Anfechtungen nach der Insolvenzordnung und nach dem Anfechtungsgesetz*. „Deutsche Gerichtsvollzieher Zeitung“, 2016, z. 5.
150. Heropolitańska I.: *Prawne zabezpieczenia zapłaty wierzytelności*. Warszawa 2014.
151. Hilarowicz T.: *Czy słuszne jest zniesienie skargi pauliańskiej w projekcie kodeksu cywilnego*. „NP”, 1955, nr 11.
152. Hosser M.: *Gläubiger- bzw. Insolvenzanfechtung güterrechtlicher Verträge und Asset Protection*. „ZEV - Zeitschrift für Erbrecht und Vermögensnachfolge“, 2011, z. 4.

153. Hrycaj A.: *Egzekucja praktyczna*. Poznań 2007.
154. A. Hrycaj: *Przebieg postępowania dotyczący wyłączenia z masy upadłości*. PPH 2007 nr 7.
155. Hrycaj A.: *Przegląd orzecznictwa w sprawach restrukturyzacyjnych i upadłościowych (cz. VI)*. „Doradca Restrukturyzacyjny”, 2018, nr 3.
156. Hrycaj A.: *Syndyk masy upadłości*. Poznań 2006.
157. A. Hrycaj *Wpływ postępowania upadłościowego na wszczynanie i dalsze prowadzenie postępowań cywilnych*. „HUK. Czasopismo Kwartalne Całego Prawa Handlowego, Upadłościowego oraz Rynku Kapitałowego.” 2008 nr 2.
158. Hrycaj A.: *Wpływ postępowania w przedmiocie ogłoszenia upadłości na postępowanie egzekucyjne*. „PPE” 2006 nr 7-8.
159. Huber M.: *Durchsetzung einer Gläubigeranfechtung nach dem Anfechtungsgesetz in der anwaltlichen Beratung*. „Juristische Schulung“, 2020, z. Praxiseinsteig.
160. Igantowicz J.: *Bieg terminów zawitych w obrocie podlegającym orzecznictwu sądów powszechnych*. „Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego”, 1976, nr 5.
161. Ignatowicz J.: *Prawo rzeczowe*. Warszawa 1995.
162. Ignatowicz J., Stefaniuk K., Wolter A.: *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*. Warszawa 2001.
163. Iwaniec W.: *Czy należy chronić nabywcę w dobrej wierze*. „TPP”, 2007 nr 3-4.
164. Jakubecki A.: *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 10 lutego 2006 r., III CZP 2/06*. „OSP”, 2008/6/71.
165. Jakubecki A.: *Ogłoszenie upadłości a dopuszczalność postępowania egzekucyjnego w świetle znowelizowanego prawa upadłościowego*. W: *Ius est a iustitia appellatum. Księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu*. Red. T. Ereciński, J. Gudowski, M. Pazdan, Warszawa 2017.
166. Jakubecki A.: *Ogłoszenie upadłości strony procesu cywilnego – uwagi na tle nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego*. „PS” 2007, nr 7-8.
167. Jakubecki A.: *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*. F. Zedler, A. Jakubecki. Warszawa 2011, LEX, Komentarz do art. 131, pkt. 1.

168. Jakubecki A.: *Uwagi o procesowych aspektach bezskuteczności i zaskarżenia czynności upadłego w świetle nowelizacji prawa upadłościowego z 2015 r. „PiP”*, 2021, nr 5.
169. Janas A.: *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna (art. 1-125)*. Red. M. Fras, M. Habdas. Warszawa 2018, art. 56.
170. Janda P.: *Ochrona osób trzecich w postępowaniu upadłościowym obejmującym likwidację majątku upadłego przedsiębiorcy*. Warszawa 2011.
171. Janda P.: *Prawo upadłościowe. Komentarz*. Warszawa 2023.
172. Janda P.: *Sposoby zaspokajania roszczeń w postępowaniu upadłościowym obejmującym likwidację majątku upadłego*. Warszawa 2007.
173. Janda P.: *Wpływ ogłoszenia upadłości na toczący się proces cywilny – wybrane zagadnienia*. „PS”, 2017, nr 4.
174. Janiak A.: *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania - część ogólna*. Red. A. Kidyba. Warszawa 2014, art. 527.
175. Janiszewska B.: *O skardze pauliańskiej w sytuacji zgodnego wniosku stron o zniesienie współwłasności rzeczy*. W: *Aurea praxis aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci profesora Tadeusza Erecińskiego*. J. Gudowski, K. Weitz. Warszawa 2011.
176. Jankowski J.: *Uczestnicy sądowego postępowania egzekucyjnego*. Łódź 1992.
177. Janneck T.: *Das Anfechtungsgesetz in der Assessorklausur*. „Juristische Schulung“, 2014, z. 12.
178. Jaracz B.: *Powództwo o nakazanie wykonania obowiązku przekazania składników majątkowych do masy upadłości w świetle nowelizacji Prawa upadłościowego*. „PPH”, 2022, nr 3.
179. Jasińska J.: *Skarga pauliańska. Ochrona wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika. Komentarz do art. 527–534 KC i przepisów powiązanych (KRO, PrUpad, KPC, KK)*. Warszawa 2020. Legalis, Komentarz do art. 527, Rozdział I - Artykuł 527 a art. 59 KC, pkt. 25.
180. Jasińska M.: *Skarga pauliańska – istota idei zaskarżenia*. „Prawo Spółek”, 2004, nr 5.
181. Jędrejek G.: *Legitymacja procesowa w postępowaniu cywilnym*. Warszawa 2019.
182. Jodłowski J.: *Glosa do uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 11 października 1980 r., III CZP 37/80*. „Palestra”, 1983, nr 3-4.

183. Jodłowski J.: *Postępowanie cywilne*. J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre i in. Warszawa 2009.
184. Julke G.: *Podział sumy uzyskanej z egzekucji*. Sopot 2007.
185. Jurcewicz W.: *Zarzut potrącenia w projekcie nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego*. „PiP”, 2019, z. 2.
186. Kantorowski P.: *Możliwość zastosowania skargi pauliańskiego do podziału spółki kapitałowej – wybrane zagadnienia*. „Radca Prawny. Zeszyty Naukowe”, 2021, nr 1.
187. Karchin J.S., Kempner J.J.: *Fraudulent Conveyance Law as a Property Right*. “Cardozo Law Review”, 1987, 9, no. 2.
188. Karnicka-Kawczyńska A., Kawczyński J.: *Skarga pauliańska*. „Prawo spółek”, 1999, nr 1.
189. Kindl J.: *Die Rechtsfolgen der Gläubiger- und Konkursanfechtung bei der Veräußerung von beweglichen Sachen und Forderungen*. „Neue Zeitschrift für Gesellschaftsrecht“, 1998, z. 8.
190. Kindler P., Bitzer F.: *Die Insolvenzanfechtung im Visier des europäischen Gesetzgebers*. “Neue Zeitschrift für Insolvenz- und Sanierungsrecht”, 2023, z. 14.
191. Kindler P., Bitzer F.: *Die Reform der Insolvenzanfechtung*. „Neue Zeitschrift für Insolvenz- und Sanierungsrecht“, 2017 z. 10.
192. Kisielińska J.: *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 29.04.2015 r., IV CSK 459/14*. „Rejent”, 2016, nr 4.
193. Kisielińska J.: *Problem ochrony prawnej wierzyciela pauliańskiego w razie rozporządzenia korzyścią przez osobę trzecią*. „PS”, 2017, nr 6.
194. Kisielińska J.: *Termin do wystąpienia z żądaniem uznania czynności krzywdzącej wierzyciela za bezskuteczną – glosa – III CZP 99/15*. „MOP”, 2017, nr 6.
195. Kisielińska J.: *Ujęcie nieodpłatnych czynności prawnych na tle przepisów o skardze pauliańskiej w najnowszej judykaturze Sądu Najwyższego*. „Monitor Prawa Bankowego”, 2015, nr 9.
196. Kisielińska J.: *Wpis hipoteki przymusowej na zabezpieczenie roszczenia pauliańskiego. Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z 7 listopada 2014 r., IV CSK 76/14*. „Monitor Prawa Bankowego”, 2016, nr 3.
197. Klaczak P., Mularski K.: *Skarga pauliańska a zaspokojenie przez dłużnika jednego z jego wierzycieli*. „TPP”, 2020, nr 4.

198. Klawon W.: *Skarga pauliańska – zagadnienia zabezpieczenia i egzekucji sądowej*. W: *W poszukiwaniu prawa dobrego i sprawiedliwego. Księga pamiątkowa ku czci Jana Tredera*. Red. K. Lubiński, Warszawa 2013.
199. Klenowska K.: *Bezskuteczność hipoteki w postępowaniu upadłościowym na gruncie artykułu 531 § 2 Kodeksu cywilnego*. „GSP”, 2009, tom XXI.
200. Klonowski M.: *Uwagi na tle zmian art. 913§1 KPC wprowadzonych ustawą z 7.4.2017 r. o zmianie niektórych ustaw w celu ułatwienia dochodzenia wierzytelności*. „MOP”, 2018, nr 6.
201. Knoppek K.: *Postępowanie cywilne*. Warszawa 2015.
202. Kołodziejczyk: *Przyłączenie się do postępowania egzekucyjnego z nieruchomości w trybie art. 927*. „MoP”, 2006, nr 4. Legalis (dostęp 28.02.2022).
203. *Komisja Kodyfikacyjna. Podkomisja prawa o zobowiązaniach. Uzasadnienie projektu kodeksu zobowiązań. Art. 239-293, z. 6. Warszawa 1936*
204. Korzan K.: *Glosa do uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 28 maja 1976 r., V PZP 12/75, OSNC 1976/9/187*. „OSP i KA” 1978, nr 6.
205. Korzan K.: *Orzeczenia konstytucyjne w postępowaniu cywilnym*. Warszawa 1972.
206. Korzonek J., Rosenblüth J.: *Kodeks zobowiązań. Komentarz; przepisy wprowadzające - wyciągi z motywów ustawodawczych - ustawy dodatkowe. T. I.* Kraków 1936.
207. Korzonek J.: *Paulijańskie roszczenia*. W: *Encyklopedia podręczna prawa prywatnego*. F. Zoll, J. Wasilkowski. Warszawa 1937.
208. Kosmalski R., Sieradzka M.: *Umowa darowizny nieruchomości wchodzącej w skład majątku wspólnego małżonków a dopuszczalność actio pauliana*. „MOP”, 2008, nr 23.
209. Kosobudzka A.: *Glosa do uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 6 listopada 2007 r., III CZP 93/07*. „Rejent”, 2009, nr 12.
210. Kotwica A., Olesiak J.: *Skutki upływu terminu prekluzyjnego a nadużycie prawa podmiotowego. Glosa do wyroku s.apel. z dnia 6 lutego 2013 r., V ACa 1035/12*. „GSP-Prz.Orz.”, 2014, nr 1.
211. Kowalczyk B.: *Kodeks cywilny. Komentarz*. Red. M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak, Warszawa 2022, art. 534.

212. Kowalczyk R.: *Współuczestnictwo procesowe*, W: *Metodyka pracy pełnomocnika procesowego w postępowaniach ze skargi pauliańskiej ze wzorami pism*. Red. P. Filipiak, Warszawa 2023, LEX.
213. Kozłowski M.: *Glosa do Uchwały Sądu Najwyższego z dnia 17 czerwca 2010 r., III CZP 41/10*. LEX/el. 2011.
214. Krajewski D., Brysiewicz K.: *Wykreślenie spółki akcyjnej z rejestru przedsiębiorców KRS. „MOP”*, 2015, nr 13.
215. Krajewski M.: *Umowa ubezpieczenia. Art. 805-834 KC. Komentarz*. Warszawa 2004.
216. Księżak P.: *Bezpodstawne wzbogacenie*. Warszawa 2007.
217. Księżak P.: *Bezpodstawne wzbogacenie – ochrona wierzyciela – glosa – V CK 272/03. „MoP”*, 2005, nr 14, Legalis.
218. Księżak P.: *Ochrona wierzycieli przyszłych*. W: *Verba volant, scripta manent: księga jubileuszowa dedykowana Profesor Bogusławie Gneli*. Red. A. Kaźmierczyk, K. Michałowska, M. Szaraniec. Warszawa 2023.
219. Kubas A.: *Przedmiot zaskarżenia skargą pauliańską* W: *Experientia docet. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Elżbiecie Traple*. Red. P. Kostański, P. Podrecki, T. Targosz. Warszawa 2017.
220. Kubas A.: *Rozszerzona skuteczność wierzytelności*. „Studia Cywilistyczne”, 1969, t. XIII-XIV.
221. Kucharski B.: *Ochrona spadkobierców, uprawnionych do zachowku oraz wierzycieli w razie wskazania uposażonego w umowie ubezpieczenia na życie*. „Prawo Asekuracyjne”, 2015, nr 1, Legalis.
222. Kućka M.: *Glosa do Wyroku Sadu Najwyższego z 13 IV 2012, III CSK 214/11*. „PiP”, 2013, nr 13.
223. Kuglarz P.: *Ustawa o księgach wieczystych i hipotece oraz przepisy związane. Komentarz*. I. Heropolitańska, A. Tułodziecka, K. Hrycków-Mycka i in. Warszawa 2021, Legalis, Komentarz do art. 131 p.u.
224. Kunicki I.: *Glosa do postanowienia SN z dnia 22 stycznia 2003 r., IV CKN 1683/00*. „OSP”, 2005, nr 1.
225. Kunicki I.: *Glosa do Postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 12 grudnia 2012 r., III CZP 79/12*. „PIP”, 2014, nr 4.
226. Kunicki I.: *Glosa do uchwały SN z dnia 4 czerwca 2009 r., III CZP 37/09*. „PPE”, 2010, nr 7.

227. Kunicki I.: *Przyłączenie się wierzycieli do podziału sumy uzyskanej z egzekucji*. „Problemy Egzekucji Sądowej”, 1998, nr XXXIII.
228. Latoch K.: *Powództwo syndyka masy upadłości o ustalenie bezskuteczności prawnej upadłego (art. 189 k.p.c.) w kontekście bezskuteczności tej czynności z mocy prawa*. „Doradca Restrukturyzacyjny” 2024 nr 3
229. Lang W.: *Struktura odpowiedzialności prawnej (Studium analityczne z dziedziny teorii prawa)*. „Zeszyty Naukowe UMK, Nauki Humanistyczno-Społeczne”, 1968, z. 31, Prawo VIII.
230. Langenfeld G.: *Ehebedingte Zuwendungen unter dem Gesichtspunkt der Gläubigeranfechtung und der Pfändung von Rückforderungsansprüchen*. „Zeitschrift für Erbrecht und Vermögensnachfolge”, 2000, z. 10.
231. Langford R., Ramsay I.: *The "creditors' interests duty": when does it arise and what does it require?* “Law Quarterly Review”, 2019, 135(Jul).
232. Lapierre J.: *Uгода sądowa w polskim procesie cywilnym*. „PS”, 1996, nr 2.
233. Lent F.: *Das Urteil auf Duldung der Zwangsvollstreckung*. „Zeitschrift für Zivilprozess”, 1957, z. 6.
234. Lewandowski L., Superson M.: *Kodeks zobowiązań. Tekst z komentarzem i przepisami wprowadzającymi*. Łódź 1934.
235. Liss K.: *Fraudulent Conveyance Law and Leveraged Buyouts*. „Columbia Law Review”, 1987, 87, no. 7.
236. Lokey O., Masson R.: *Fraudulent Conveyance Concerns in Leveraged Transactions*. „Commercial Lending Review”, 1988, 3, no. 2.
237. Longchamp de Berier R.: *Uzasadnienie projektu kodeksu zobowiązań z uwzględnieniem ostatecznego tekstu kodeksu*. Z. 6, Warszawa 1936.
238. Longchamps de Berier R.: *Zobowiązania*. Poznań 1948.
239. Lotter R.: *Überlegungen zur "Absichtsanfechtung" anlässlich der Neufassung des Anfechtungsgesetzes*. “Mitteilungen des Bayerischen Notarvereins”, 1998, z. 6.
240. Lütcke N.: *Insolvenzanfechtung von im Wege des Bargeschäfts erfolgten Lohnzahlungen – BAG, Urt. v. 29.1.2014 – 6 AZR 345/12, NZI 2014, 372*. “Neue Zeitschrift für Insolvenz- und Sanierungsrecht“, 2014, z. 9.
241. Lutkiewicz-Rucińska A.: *Odpowiedzialność majątkiem wspólnym za zobowiązania cywilnoprawne współmałżonka*. Bydgoszcz-Gdańsk 2003.

242. Lutkowski M.: *Istota odpowiedzialności osoby trzeciej powstałej wskutek dokonania przez dłużnika wierzyciela pauliańskiego fraudacyjnej czynności prawnej*. „PS”, 2019, nr 3.
243. Łączkowska M.: *Umowa majątkowa małżeńska – glosa do Wyroku Sądu Najwyższego z dnia 28 kwietnia 2004 r., III CK 469/02*. „MOP”, 2007, nr 8. Legalis.
244. Łętowska E.: *Bezpodstawne wzbogacenie*. Warszawa 2000.
245. Łętowska E.: *Podstawy prawa cywilnego*. Warszawa 1994.
246. Łętowska E.: *W sprawie dopuszczalności kondykcji wobec nabywcy rzeczy ruchomej zbytej nieodpłatnie przez nieuprawnionego*. W: *Prace z prawa cywilnego wydane dla uczczenia pracy naukowej profesora Józefa Stanisława Piątkowskiego*. B. Kordasiewicz, E. Łętowska. Warszawa-Wrocław 1985.
247. Łętowska E., Osajda K.: *System Prawa Prywatnego. Tom 1*. Red. M. Safjan. Warszawa 2012.
248. Łomnicki A.: *Zarys prawa o zobowiązaniach: na podstawie Kodeksu zobowiązań z dnia 27-go października 1933 roku, ze szczególnym uwzględnieniem kwestyj dotyczących pracy w bankach*. Lwów 1934.
249. Łubkowski B.: *Kodeks cywilny. Komentarz*. Red. Z. Resich, J. Ignatowicz, J. Pietrzykowski i in. Warszawa 1972.
250. Łuczyńska A., Radwan A.: *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 22 stycznia 2009 r., III CZP 134/08*. LEX/el. 2011.
251. Machnikowski P.: *Kodeks cywilny. Komentarz*. Red. E. Gniewek. Warszawa 2011.
252. Machnikowski P.: *Kodeks cywilny. Komentarz*. Red. E. Gniewek, P. Machnikowski. Warszawa 2023, Legalis, Komentarz do art. 527.
253. Machnikowski P.: *Ochrona wierzycieli upadłościowych przed skutkami nieważnych i bezskutecznych względnie czynności upadłego i beneficjenta jego czynności – zagadnienia wybrane*. W: *Transformacje postępowania cywilnego w postępowaniach rozpoznawczych*. Red. I. Gil. Sopot 2017.
254. Machnikowski P.: *Swoboda umów według art. 353¹ KC. Konstrukcja prawna*. Warszawa 2005.
255. Machowska A.: *Równowaga między ochroną ogółu wierzycieli przed uszczupleniem masy a ochroną uprawnionego z art. 13 rozporządzenia nr 1346/2000*. „EPS”, 2015, nr 8.

256. Majchrowska A.: *Czynności prawne bezskuteczne z mocy prawa i uznane za bezskuteczne – w stosunku do masy upadłości – uwagi praktyczne*. „Doradca Restrukturyzacyjny”, 2017, nr 4.
257. Majkowska-Szulc S., Wowerka A.: *Jurysdykcja szczególna dla skargi pauliańskiej – glosa do wyroku Trybunału Sprawiedliwości z 4.10.2018 r., C-337/17, Feniks sp. z o.o. przeciwko Azteca Products & Services SL*. „EPS”, 2019, nr 3.
258. Manowska M.: *Postępowanie w sprawach ze skargi pauliańskiej – wybrane zagadnienia*. W: *Scientia Nobilitat. Rozważania o prawie i jego stosowaniu. Księga jubileuszowa z okazji 10-lecia Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury*. Red. M. Manowska, R. Pawlik. Kraków 2019.
259. Marciniak D.: *Dochodzenie roszczeń zabezpieczonych zastawem lub hipoteką*. Sopot 2001.
260. May J.: *Zarzut potrącenia w procesie cywilnym w obliczu nadchodzących zmian w kodeksie postępowania cywilnego*. W: *Postępowanie cywilne – wprowadzone i projektowane zmiany 2019*. G. Jędrejek, S. Kotas, F. Manikowski. Warszawa 2019.
261. Milanowska D.: *Skarga pauliańska na gruncie prawa polskiego i niemieckiego*. „Prawo Spółek”, 2004.
262. Mamutse B.: *Balancing unequal trading relationships: transaction avoidance precepts as a route to a new end?* “Journal of Business Law”, 2018, 6.
263. Marcewicz O.: *Dopuszczalność zawarcia przed sądem ugody w postępowaniu cywilnym* W: *Jus et remedium. Księga jubileuszowa Profesora Mieczysława Sawczuka*. A. Jakubecki. J. Strzępka. Warszawa 2010.
264. Marciniak A.: *Ograniczenia egzekucji sądowej*. „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Iuridica”, 1986, nr 26.
265. Marciniak A.: *Oplata stosunkowa w egzekucji z nieruchomości w razie przyłączenia się kolejnego wierzyciela do egzekucji w trybie art. 927 k.p.c. Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 18 lipca 2012 r. (III CZP 27/12)*. „PS”, 2013, nr 3.
266. Marciniak A.: *Podstawa egzekucji sądowej (Tytuł wykonawczy)*. Łódź 1991.
267. Marciniak A.: *Wyrok uwzględniający powództwo o uznanie za bezskuteczną czynności prawnej dłużnika dokonanej z pokrzywdzeniem wierzycieli. Glosa do*

- uchwały siedmiu sędziów Sadu Najwyższego z dnia 16.06.2021 r., III CZP 60/19.*
„PS”, 2023, nr 2.
268. Marotzke W.: *»Dingliche« Wirkungen der Gläubiger- und Konkursanfechtung.* “Konkurs-, Treuhand- und Schiedsgerichtswesen”, 1987, z. 1.
269. Mason J.: *Fraudulent Conveyance Law and Bankruptcy.* “Virginia Law Register”, 1912, 17, no. 9.
270. May J.: *Zarzut potrącenia w procesie cywilnym w obliczu nadchodzących zmian w kodeksie postępowania cywilnego.* W: *Postępowanie cywilne – wprowadzone i projektowane zmiany 2019.* G. Jędrejek, S. Kotas, F. Manikowski. Warszawa 2019.
271. Mądrzak H.: *Przymusowe zaspokojenie wierzyciela z tytułu długu jednego z małżonków.* Warszawa 1977.
272. McLaughlin J.: *Application of the Uniform Fraudulent Conveyance Act.* “Harvard Law Review”, 1933, 46, no. 3.
273. Medyński M., Zimmerman P.: *Bezskuteczność czynności upadłego w świetle przepisów prawa upadłościowego i naprawczego – uwagi ogólne do katalogu czynności.* „Monitor Prawa Bankowego”, 2013, nr 9.
274. Milman D.: *Transactional avoidance: disrupting unsound corporate dealings.* “Company Law Newsletter”, 2010, 275.
275. Milman D.: *Transactional avoidance on insolvency: an update on recent developments.* “Insolvency Intelligence”, 2013, 26(6).
276. Młynarska A.: *Upadłość spółki kapitałowej.* A. Kozyra. A. Młynarska. Warszawa 2024, Rozdział V. Bezskuteczność i zaskarżanie czynności prawnych upadłego, pkt 2.
277. Moss G.: *Avoidance of transactions - no cherry picking.* “Insolvency Intelligence”, 2001, 14(4).
278. Mróz-Szarmach D.: *Interes prawny w zaskarżeniu orzeczenia w cywilnym postępowaniu rozpoznawczym.* Warszawa 2020.
279. Mularski K.: *O negatywnej ocenie moralnej postępowania dłużnika i osoby trzeciej jako przesłance skargi pauliańskiej.* „RPEIS”, 2019, nr 4, Legalis.
280. Mularski K.: *Skarga pauliańska a tzw. czynności ekwiwalentne.* „Studia Prawa Prywatnego”, 2019, nr 3.

281. Mularski K., Klaczak P.: *Czynność prawa dłużnika dokonana z pokrzywdzeniem wierzyciela jako przedmiot zaskarżenia skargą pauliańską*. „Forum prawnicze”, 2022, nr 1 (69).
282. Mysiak P.: *Glosa do Postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 26 października 2005 r.*, „MoP”, 2006, 17.
283. Naczyńska J.: *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna (art. 353-534)*. Red. M. Fras, M. Habdas. Warszawa 2018, art. 527.
284. Naworski M.: *Actio pauliana – uwagi na tle art. 531§2 i art. 532 k.c.* „PPH”, 2009, nr 5.
285. Nazaruk P.: *Kodeks cywilny. Komentarz*. Red. J. Ciszewski. Warszawa 2019, art. 527.
286. Nazaruk: *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*. Red. J. Ciszewski, LEX/el. 2023, art. 527.
287. Niekrasz-Gierejko K.: *Skarga pauliańska – skuteczna obrona wierzycieli przed ukrywaniem majątku przez dłużników w dobie COVID-19*. „Nieruchomości”, 2020, nr 8.
288. Ochocińska K.: *Dopuszczalność zawarcia ugody sądowej w sprawie o uznanie czynności prawnej upadłego za bezskuteczną*. „PPH”, 2021, nr 10.
289. Ochocińska K.: *Przekazanie do masy upadłości przedmiotu bezskutecznej czynności prawnej*. „PPH”, 2022, nr 3.
290. Ochocińska K.: *Wierzyciel pauliański jako uczestnik postępowania egzekucyjnego dotyczącego nieruchomości osoby trzeciej – glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 16.06.2021 r., III CZP 60/19*. Glosa 2022, nr 4
291. Ochocińska K.: *Wpływ ogłoszenia upadłości dłużnika na proces pauliański – glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 28.05.2021 r. III CSKP 28/21*. „Glosa”, 2022, nr 2.
292. Ohanowicz A.: *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 13 lutego 1970 r., III CRN 546/69*. „OSP i KA” 1971, nr 4.
293. Ohanowicz A.: *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 13 maja 1974 r., III CRN 88/74*. „OSP i KA”, 1975, poz. C 138.
294. Ohanowicz A.: *Niesłuszne wzbogacenie (1956)*. W: *Wybór prac*. A. Ohanowicz. Warszawa 2007.
295. Ohanowicz A.: *Ochrona wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika (1981)*. W: *Wybór prac*. A. Ohanowicz. Warszawa 2007.

296. Ohanowicz A.: *Przepis art. 59 kodeksu cywilnego a tzw. ius ad rem*. „PiP”, 1966, nr 11.
297. Ohanowicz A.: *System prawa cywilnego. Prawo zobowiązań – część ogólna*. Z. Radwański. Wrocław 1981.
298. Ohanowicz A.: *Zobowiązania. Część ogólna*. Poznań 1958.
299. Olaś A.: „Rzecz lub prawo objęte sporem” w rozumieniu art. 192 pkt 3 Kodeksu postępowania cywilnego w sprawie ze skargi pauliańskiej. „PPC”, 2023, nr 1.
300. Orębski R.: *Zarys istoty legitymacji w procesie cywilnym*. „PPC”, 2017, nr 4.
301. Osowy P.: *Wyrok zasądający*. Legalis. Rozdział I. Wyrok zasądający na tle ogólnych rozważań o modelu procesu cywilnego, §3 Określenie przedmiotu procesu za pomocą roszczenia procesowego.
302. Ożóg M.: *Glosa do uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 11 października 1980 r., III CZP 37/80*. „OSP i KA”, 1983, nr 4.
303. Ożóg M.: *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 3.06.1982 r., III CRN 105/82*, „OSP i KA”, 1984, 12.
304. Pachła A.: *Sytuacja prawna wierzyciela pauliańskiego w postępowaniu zmierzającym do zaspokojenia jego roszczenia*. „PPC”, 2022, nr 3.
305. Pałys J.: *Uprawniony do akcji pauliańskiej wobec masy upadłości osoby trzeciej – glosa – V CSK 13/18*. „MOP”, 2020, nr 17.
306. Paśko M.: *Jurysdykcja w sprawach ze skargi pauliańskiej, uwagi na tle wyroku TSUE z dnia 4.10.2018 r., w sprawie C-337/17*. W: *Prawo wobec wyzwań współczesności. Wybrane problemy teoretycznoprawne i dogmatycznoprawne*. Red. J. Helios, W. Jedlecka, A. Kwieciński. Wrocław 2019.
307. Paulus G.: *Sinn und Formen der Gläubigeranfechtung*. “Archiv für die civilistische Praxis”, 1956, z. 4-5.
308. Pazdan M.: *Poszukiwanie prawa właściwego do oceny skargi pauliańskiej*. W: *Rozprawy cywilistyczne: księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Edwardowi Drozdowi*. M. Pecyna, J. Pisuliński, M. Podrecka. Warszawa 2013.
309. Peiper L.: *Kodeks zobowiązań tudzież przepisy wprowadzające ten kodeks*. Kraków 1934.
310. Peiper L.: *Kodeks zobowiązań z dnia 27 października 1933 Dz. U. 82, poz. 598 tudzież przepisy wprowadzające tenże kodeks z dnia 27 października 1933 Dz. U. 82, poz. 599 wraz motywami referentów komisji kodyfikacyjnej oraz*

orzecnictwem polskim, austriackim, francuskim, niemieckim i rosyjskim.
Kraków 1934.

311. Pełczyński M.: *Zakres zastosowania art. 133 ust. 1 prawa upadłościowego i naprawczego.* „MoP”, 2010, nr, 11.
312. Pilich M.: *Glosa do Wyroku Sadu Najwyższego z dnia 29 listopada 2012 r., II CSK 96/12.* „OSP”, 2014, 11, 102.
313. Pisuliński J.: *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 18 maja 1995 r., III CZP 63/95.* „Rejent”, 1996, nr 2.
314. Pisuliński J.: *Ochrona wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika – propozycja nowego ujęcia.* W: *Prawo kontraktów.* D. Sokołowska, Z. Kuniewicz. Warszawa 2017.
315. Pisuliński J.: *Przedmiot i treść hipoteki. Zagadnienia wybrane.* „Rejent”, 1992, nr 9.
316. Pisuliński J.: *Zobowiązania. Część ogólna. Tom II. Komentarz.* Red. P. Machnikowski. Warszawa 2024, Legalis, Komentarz do art. 527.
317. Płaziuk J.: *Jurysdykcja krajowa dla rozpoznania roszczeń ze stosunków umownych (art. 7 rozporządzenia nr 1215/2012).* „EPS”, 2020, nr 4.
318. Pobożniak G.: *Problematyka wyłączania wielości ocen i zdeterminowania właściwej do zastosowania normy (art. 527§1 i art. 58§1 i 2 KC) w przypadku dokonania czynności prawnej naruszającej interes wierzyciela.* W: *Usus magister Optimus. Rozprawy prawnicze ofiarowane Profesorowi Andrzejowi Kubasowi.* Red. B. Jelonek-Jarco, R. Kos, J. Zawadzka. Warszawa 2016.
319. Ponzer A.: *Insolvenzanfechtung beim Pflichtteilsverzicht.* „Erbrecht“, 2020, z. 12.
320. Popiołek W.: *Kodeks cywilny. T II. Komentarz. Art. 450–1088. Przepisy wprowadzające.* K. Pietrzykowski. Warszawa 2021, Legalis, Komentarz do art. 527.
321. Popiołek W., Zachariasiewicz M.: *Prawo właściwe dla roszczenia o uznanie umowy za bezskuteczną – skarga pauliańska w prawie prywatnym międzynarodowym.* „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego”, 2012, nr 11.
322. Prądyński W.: *Istota hipoteki, ciężaru realnego i zastaw a polskie prawo rzeczowe.* „Przegląd notarialny”, 1948, nr 11-12.

323. Preussner-Zamorska J.: *Nieważność czynności prawnej w prawie cywilnym*. Warszawa 1983.
324. Przęczek A.: *Problematyka podstaw ustanowienia znowelizowanej hipoteki przymusowej jako zabezpieczenie wierzytelności publicznoprawnych w postępowaniu wieczystoksięgowym*. „MoP”, 2013, nr 13.
325. Pyziak-Szafnicka M.: *Akcja pauliańska jako konstytucyjnie umocowane ograniczenie swobody umów*. W: *Czynić postęp w prawie Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Birucie Lewaszkiwicz-Petrykowskiej*. Red. W. Robaczyński. Łódź 2017.
326. Pyziak-Szafnicka M.: *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 3 czerwca 1982 r., III CRN 105/82*. „NP”, 1984, nr 4.
327. Pyziak-Szafnicka M.: *Glosa do Wyroku Sądu Najwyższego z dnia 24 października 2002 r., II CK 396/02, OSP 2003/11/141*.
328. Pyziak-Szafnicka M.: *Ochrona wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika*. „Studia Prawnicze”, 1994, nr 1-4.
329. Pyziak-Szafnicka M.: *Ochrona wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika*. Warszawa 1995.
330. Pyziak-Szafnicka M.: *System Prawa Prywatnego. Prawo cywilne – część ogólna. Tom 1*. Red. M. Safjan. Warszawa 2012.
331. Pyziak-Szafnicka M., Wilejczyk M.: *System prawa prywatnego. Tom 6*. Red. A. Olejniczak. 2018. Legalis.
332. Pyziak-Szafnicka M., Wilejczyk M.: *System Prawa Prywatnego. Tom 6*. Red. A. Olejniczak. Warszawa 2023.
333. Pyziak-Szafnicka M.: *System Prawa Prywatnego. Tom 6. Prawo zobowiązań – część ogólna*. Red. A. Olejniczak. Warszawa 2014.
334. Pyziak-Szafnicka M., Wilejczyk M.: *System Prawa Prywatnego. Tom 6. Prawo zobowiązań-część ogólna*. Red. A. Olejniczak. 2018, Legalis.
335. Pyziak-Szafnicka M., Wilejczyk M.: *System Prawa Prywatnego. Tom 6. Prawo zobowiązań-część ogólna*. 2023, Legalis.
336. Rachwał A.: *Niewypłacalność jako przesłanka zaskarżenia przez syndyka czynności prawnej upadłego dokonanej z pokrzywdzeniem wierzycieli*. „TPP”, 2000, nr 3.
337. Radin M.: *Fraudulent Conveyances in California and the Uniform Fraudulent Conveyance Act*. „California Law Review”, 1938, 27, no. 1.

338. Radwański Z.: *Jeszcze w sprawie bezwzględnie nieważnych czynności prawnych*. „PiP”, 1986, nr 6.
339. Riewe A.: *Neuausrichtung in der insolvenzrechtlichen Vorsatzanfechtung*. „Neue Juristische Wochenschrift“, 2021, z. 36.
340. Rogers K.: *Fixed or floating: protecting your charge in the event of insolvency*. „Insolvency Intelligence”, 2017, 30(7).
341. Romanowski M.: *Podział praw podmiotowych na majątkowe i niemajątkowe*. „PiP”, 2006, nr 3.
342. Romańska M.: *Ograniczenie odpowiedzialności dłużnika. Wybrane zagadnienia procesowe*. „PPC”, 2011, nr 4.
343. Romańska M.: *Zbycie rzeczy lub prawa objętych sporem (art. 192 pkt 3 k.p.c.) w orzecznictwie sądowym*. W: *Aurea praxi, aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego. Tom I*. J. Gudowski, K. Weitz. Warszawa 2011.
344. Romańska M.: *Znoszenie egzekucji. Wybrane problemy na styku prawa materialnego i procesowego*. W: *Ius est a iustitia appellatum: księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu*. M. Tomalak, T. Ereciński, J. Gudowski i in. Warszawa 2017.
345. Rosenbluth I., Korzonek J.: *Kodeks zobowiązań. Komentarz; przepisy wprowadzające - wyciągi z motywów ustawodawczych - ustawy dodatkowe T.1*. Kraków 1946.
346. Rowiński T.: *Interes prawny w procesie cywilnym i postępowaniu nieprocesowym*. Warszawa 1971.
347. Rzetecka-Gil A.: *Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania - część ogólna*. LEX/el. 2011, art. 52.
348. Sabella R.: *When Enough Is Too Much: Overcollateralization as a Fraudulent Conveyance*. „Cardozo Law Review”, 1987, 9, no. 2.
349. Samolewicz S.: *Zarys polskiego prawa zobowiązań*. Lwów 1937.
350. Sawczuk M.: *Zdolność procesowa w postępowaniu cywilnym*. Warszawa 1963.
351. Schillig M.: *Gläubigeranfechtung gegen den Einzelrechtsnachfolger - Voraussetzungen und Rechtsfolgen aus notarieller Sicht*. Mitteilungen des Bayerischen Notarvereins 2002, z. 5.
352. Schmittmann J.: *Steuerrechtliche Folgen einer Insolvenzanfechtung*. „Neue Zeitschrift für Insolvenz- und Sanierungsrecht“, 2015, z. 15.

353. Schumacher-Hey U. *Anfechtung nach Anfechtungsgesetz und Insolvenzverordnung in Auswirkung auf die notarielle Praxis*. „Rheinische Notar-Zeitschrift“, 2004, z. 12.
354. Shaw C.: *Interpreting transactions at an undervalue*. “Insolvency Intelligence”, 2002, 15(5).
355. Sick P.: *Schuldnervermögen und Schuldnerhandlungen im Sinne des Anfechtungsgesetzes*. "Neue Justiz“, 2013, z. 2.
356. Sieczych A.: *Czynność prawna datio in solutum jako przedmiot skargi pauliańskiej*. „Glosa”, 2014, nr 3.
357. Siedlecki W.: *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*. W. Siedlecki, Z. Świeboda, Warszawa 2003.
358. Siedlecki W.: *Przedmiot postępowania cywilnego*. W: *Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego*. Red. J. Jodłowski. Ossolineum 1974.
359. Sierakowski B.: *Bezskuteczność czynności prawnych upadłego na tle wykładni i stosowania art. 134 Prawa upadłościowego w brzmieniu obowiązującym od 1.12.2021 r.* „MoP”, 2024, nr 2.
360. Sierakowski B., Bobik W.: *Jurysdykcja w sprawach ze skargi pauliańskiej. Glosa do wyroku Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z 4 października 2018 r. (C-337/17)*, Feniks. „Monitor Prawa Bankowego”, 2019, nr 2.
361. Sierakowski B., Bobik W.: *O kameleonie – jurysdykcja krajowa w sprawach ze skargi pauliańskiej w świetle orzecznictwa TSUE*. „Doradca Restrukturyzacyjny”, 2018, nr 4.
362. Sierakowski B., Witowska A.: *Przekazanie do masy upadłości przedmiotu bezskutecznej czynności prawnej (praktyczne aspekty stosowania art. 134 p.u.)*. „Monitor Prawa Bankowego”, 2018, nr 3.
363. Sieradzka M.: *Glosa do wyroku Sądu Okręgowego we Wrocławiu z dnia 15 kwietnia 2008 r., I C 970/07*. LEX/el. 2008.
364. Sieradzka M.: *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 29 listopada 2006 r., II CSK 250/06*, LEX/el. 2008.
365. Skąpski J.: *Zastaw na rzeczach ruchomych według kodeksu cywilnego. Zagadnienia wybrane*. „Studia Cywilistyczne”, 1966, z. VIII.
366. Skonieczna-Powałka I., Kotula B.: *Dopuszczalność egzekucji z przedmiotu bezskutecznej czynności prawnej upadłego*. „Doradca Restrukturyzacyjny”, 2022, nr 2.

367. Sługiewicz W.: *Glosa do uchwały SN z dnia 17 czerwca 2003 r., III CZP 31/03*, „OSP”, 2004, nr 7-8.
368. Sobkowski J.: *Następstwo prawne pod tytułem szczególnym*. „RPEiS”, 1966, z. 4.
369. Sokołowski K.: *Pokrzywdzenie w skardze pauliańskiej a nieruchomości nadmiernie obciążona hipotekami – glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 22.10.2018 r., V ACa 1376/17*. „Glosa”, 2020, nr 1.
370. Sołtysiński S.: *Czynności rozporządzające. Przyczynek do analizy podstawowych pojęć cywilistycznych*. W: *Rozprawy z prawa cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci Witolda Czachórskiego*. J. Błeszyński, J. Rajski. Warszawa 1985.
371. Stage P., Ludwig M.: *Die Insolvenzanfechtung aus Sicht der gesetzlichen Unfallversicherung*. “Neue Zeitschrift für Sozialrecht”, 2017 z. 1.
372. Stallworthy M.: *Insolvency - liquidation - unlawful preference claim*. “Journal of International Banking Law”, 1991, 6(10).
373. Stecki L.: *Kodeks cywilny z komentarzem*. Red. J. Winiarz. Warszawa 1989.
374. Stenko P.: *Jurysdykcja krajowa w sprawach ze skargi pauliańskiej. Uwagi na kanwie wyroku Trybunału Sprawiedliwości z 4.10.2018 r., C-337/17, Feniks sp. z o.o. przeciwko Azteca Products & Services Sl.* „PPC”, 2019, nr 4.
375. Strojewska M.: *Realizacja uprawnienia ze skargi pauliańskiej w przypadku upadłości likwidacyjnej osoby trzeciej*. „TPP”, 2014, nr 2.
376. Strzelczyk R.: *Prawo nieruchomości*. Warszawa 2011.
377. Swaczyna B.: *Hipoteka umowna na nieruchomości*. Kraków 1999.
378. Sychowicz M.: *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna*. J. Gudowski. Warszawa 2018, art. 527.
379. Sychowicz M.: *Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania. Tom I-II*. Red. G. Bieniek, Warszawa 2011, art. 534.
380. Sychowicz M.: *O charakterze prawnym hipoteki przymusowej i postępowania o jej ustanowienie*. W: *Ars et usus Księga pamiątkowa ku czci Sędziego Stanisława Rudnickiego*. Warszawa 2005.
381. Szafnicka M.: *Czy możliwy jest norm art. 59 i 527 k.c.?* „Acta Universitatis Lodzensis Folia Iuridica”, 1966, nr 27.
382. Szanciło T.: *Istota skargi pauliańskiej na tle orzecznictwa sądowego*. „PS”, 2012, nr 9.

383. Szanciło T.: *Zabezpieczenie roszczenia ze skargi pauliańskiej*. „PS”, 2019, nr 4.
384. Szczepański Ł.: *Skarga pauliańska wierzyciela przyszłego*. „Studia Prawa Prywatnego”, 2018, nr 3.
385. Szczurowski T.: *Wpływ ogłoszenia upadłości na postępowanie cywilne dotyczące wierzytelności wobec upadłego*. „PUG”, 2022, nr 11.
386. Szer S.: *Nowe prawo rzeczowe*. „Demokratyczny przegląd prawniczy”, 1947, nr 5.
387. Szer S.: *Nowy rodzaj bezskuteczności czynności prawnych (art. 59 k.c.)*. „NP”, 1966, nr 12.
388. Szer S.: *Prawo cywilne. Część ogólna*. Warszawa 1967.
389. Szlęzak A.: *O umownej odpowiedzialności gwarancyjnej „na zasadzie ryzyka” słów kilka*. W: *Rozprawy z prawa prywatnego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Wojciechowi Popiołkowi*. M. Jagielska, E. Rott-Pietrzyk, M. Szpunar. Warszawa 2017.
390. Szlęzak A.: *Ponownie o odpowiedzialności solidarnej wspólników spółki jawnej za obowiązania spółki – w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego*. „PS”, 2012, nr 10.
391. Szlęzak A.: *Solidarna odpowiedzialność wspólników spółki jawnej za zobowiązania spółki – uwagi na tle orzecznictwa Sądu Najwyższego*. „PS”, 2011, nr 3.
392. Szolc-Nartowski B.: *Kodeks cywilny. Komentarz*. Red. M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak. Warszawa 2022, art. 527.
393. Szpunar A.: *Akcesoryjność hipoteki*. „PiP”, 1993, nr 8.
394. Szpunar A.: *Nabywanie własności ruchomości od nieuprawnionego*. Zakamycze 1998.
395. Szpunar A.: *Odpowiedzialność właściciela nieruchomości nie będącego osobistym dłużnikiem hipotecznym*. „Rejent”, 1999, nr 9.
396. Szpunar A.: *Prawo cywilne w zarysie. Część ogólna. Tom I. Zeszyt pierwszy*. Kraków 1946.
397. Szpunar A.: *Uwagi o pojęciu czynności prawnej*. „PiP”, 1974, nr 12.
398. Szpunar A.: *Wstąpienie w prawa zaspokojonego wierzyciela*. „RPEiS”, 1983, nr 3.
399. Szpunar A.: *Z problematyki ugody w prawie cywilnym*. „PS”, 1995, nr 9.

400. Szumbariski M.: *Wykreślenie z KRS spółki akcyjnej będącej dłużnikiem a ochrona jej wierzycieli w drodze skargi pauliańskiej*. „MPH”, 2013, nr 6. Legalis.
401. Ślebioda E.: *Karnoprawne konsekwencje złożenia przez dłużnika niepełnego lub nieprawdziwego wykazu majątku*. „Prokuratura i Prawo”, 2019, nr 4.
402. Świeboda Z.: *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*. Warszawa 2006, LEX, komentarz do art. 133, pkt. 7.
403. Taras R.: *Die Reform des Insolvenzanfechtungsrechts – ein Überblick*. “Neue Juristische Wochenschrift – Spezial”, 2017 z. 13.
404. Thole Ch.: *Die Insolvenzanfechtung in der Folgeinsolvenz*. „Neue Zeitschrift für Insolvenz- und Sanierungsrecht“, 2017, z. 5.
405. Till E.: *Polskie prawo zobowiązań (Część ogólna). Projekt wstępny z motywami*. Lwów 1923.
406. Torbus A.: *Dopuszczalność drogi sądowej dla rozpoznania roszczenia procesowego o ustalenie istnienia stosunku prawnego członka KRS obecnej kadencji z tym podmiotem organizacyjnym*. „Iustitia”, 2021, nr 3.
407. Torbus A.: *Interes prawny jako procesowa przesłanka wydania orzeczenia stwierdzającego nieważność uchwały zgromadzenia wspólników lub akcjonariuszy*. W: *Sprawy ze stosunku spółki handlowej w procesie cywilnym i egzekucji sądowej*. Red. R. Kulski. Legalis. [dostęp 21.07.2024].
408. Torbus A.: *Kilka uwag o naturze prawnej zarzutu potrącenia w rozwoju historycznym*. „PPC”, 2020, nr 3.
409. Torbus A.: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do zmian 2019. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe*. Red. T. Zembrzuski. WKP 2020.
410. Torbus A.: *Roszczenia nadające się do potrącenia jako warunek dopuszczalności powództwa wzajemnego* W: *Wokół problematyki cywilnoprosesowej. Studium teoretycznoprawne. Księga pamiątkowa dla uczczenia pracy naukowej Profesora Kazimierza Korzana*. A. Nowak. Katowice 2001.
411. Trammer H.: *Następcza bezprzedmiotowość procesu cywilnego*. Kraków 1950.
412. Trocha B.: *Jurysdykcja krajowa w sprawach ze skargi pauliańskiej według kodeksu postępowania cywilnego i prawa unijnego*. „PS”, 2016, nr 10.
413. Trocha B.: *Jurysdykcja w sprawach ze skargi pauliańskiej. Głosa do wyroku TS z dnia 4 października 2018 r., C-337/17*. LEX/el. 2019.

414. Turczyn J.: *Skarga pauliańska jako narzędzie ochrony należności publicznoprawnych*. „MoP”, 2023, nr 2.
415. Turski P.: *Wartość przedmiotu sporu w sprawach ze skargi pauliańskiej*, LEX/el. 2021.
416. Turski P.: *Wykorzystanie wyroku pauliańskiego indywidualnego wierzyciela w upadłości dłużnika oraz podstawienie procesowe syndyka w miejsce powoda w procesie pauliańskim*. „Doradca Restrukturyzacyjny”, 2023, nr 1.
417. Turski P.: *Uznanie umowy najmu lub dzierżawy za bezskuteczną oraz skutek wyroku pauliańskiego*. „MOP”, 2020, nr 6.
418. Tworzewski G.A.: *Obrona osoby trzeciej przed roszczeniami wierzyciela pauliańskiego z uwzględnieniem uprawnień określonych w art. 533 k.c.* „PS”, 2015, nr 5.
419. Uliasz M.: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do ustawy z 4.7.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw*. Red. J. Gołaczyński, D. Szostek, Warszawa 2019, Legalis.
420. Uziak W.: *Glosa do uchwały SN z dnia 28 maja 1976 r., V PZP 12/75*. „PiP” 1979, nr 1.
421. Verrill J.: *Attacking antecedent transactions*. “Journal of International Banking Law”, 1993, 8(12).
422. Walasik M.: *Zbieg egzekucji sądowej i administracyjnej prowadzonych przeciwko różnym dłużnikom*. „PPC”, 2012, nr 2.
423. Walasik M.: *Związanie wierzyciela umową dłużnika o wyłączenie prawa do żądania zniesienia współwłasności. Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 14.09.2016, III CZP 36/16*. PPC 2018 nr 2.
424. Waligórski M.: *Polskie prawo procesowe cywilne. Funkcja i struktura procesu*. Warszawa 1952.
425. Walt S.: *Generosity in Bankruptcy: The New Place of Charitable Contributions in Fraudulent Conveyance Law*. “Loyola of Los Angeles Law Review”, 1999, 32, no. 4.
426. Warciński M.: *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 12 czerwca 2008 r., III CZP 55/08*. „OSP”, 2011 z. 4.
427. Weinland A.: *Münchener Kommentar zum Anfechtungsgesetz: AnfG, §§ 1-20*. Saarbrücken 2022, Beck-online, Komentarz do § 11.

428. Weiss E.A.: *Connecticut fraudulent conveyance law*. "University of Bridgeport Law Review" 1991, nr 3.
429. Weitz K.: *Charakter interesu prawnego jako przesłanki powództwa o ustalenie (art. 189 k.p.c.)*. „PS”, 2018, nr 7-8.
430. Weitz K.: *Jurysdykcja krajowa w postępowaniu cywilnym*. Warszawa 2005.
431. Welle E.: *Is It Time for Wyoming to Update Its Fraudulent Conveyance Laws*. „Wyoming Law Review”, 2005, 5, no. 1.
432. Wengerek E.: *Sądowe postępowanie egzekucyjne w sprawach cywilnych*. Warszawa 1978.
433. Werhanowski W.: *Znaczenie interesu prawnego w procesie cywilnym*. Lwów 1908.
434. Węgrzynowski Ł.: *Skarga pauliańska a małżeński ustrój majątkowy*. „MOP”, 2011, nr 13.
435. Wiehe H.: *Die Bank als Gesellschaftern gleichgestellte Dritte bei der Insolvenzanfechtung. Zugleich Anmerkung zu BGH, Urt. v. 25.6.2020 – IX ZR 243/18, BKR 2020, 643 – in diesem Heft*. "Zeitschrift für Bank und Kapitalmarktrecht", 2020, z. 12.
436. Wierzbicki P., Wanecki K., Orzechowski M.: *Wpływ ogłoszenia upadłości na uprawnienie wierzyciela do skierowania skargi pauliańskiej przeciwko upadłemu*. „Doradca Restrukturyzacyjny” 2024 nr 3.
437. Wilejczyk M.: *Przesłanki skargi pauliańskiej*. „SPP”, 2012, nr 2.
438. Wilejczyk M.: *Skarga pauliańska w najnowszym orzecznictwie Sądu Najwyższego*. „Glosa”, 2017, nr 3.
439. Wilejczyk M.: *Skutki rozporządzenia przez dłużnika pauliańskiego uzyskaną korzyścią majątkową*. „PS”, 2013, nr 10.
440. Wiśniewski B.: *Konstytucyjne podstawy zasady swobody umów w kontekście różnorodności podmiotów prawa prywatnego*. „Przegląd Prawa Konstytucyjnego”, 2021, nr 1.
441. Witecki J.: *Czy właściciel nieruchomości może ograniczyć swoją odpowiedzialność za zaciągnięty dług do nieruchomości obciążonej tym długiem?* „PiP”, 1947, nr 5.
442. Wolak G.: *Kodeks cywilny. Komentarz*. Red. M. Załucki. Warszawa 2023, Legalis, Komentarz do art. 527.

443. Wolter A., Ignatowicz J., Stefaniuk K.: *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*. Warszawa 2000.
444. Wołodkiewicz W., Zabłocka M.: *Prawo rzymskie. Instytucje*. Warszawa 2023.
445. Wong C.: *Are the avoidance provisions of the Insolvency Act 1986 in need of reform?* "Company Lawyer", 2017, 38(11).
446. Wowerka A.: *Jurysdykcja sądów państwa wszczęcia postępowania upadłościowego dla opartego na upadłości powództwa o stwierdzenie bezskuteczności czynności prawnej upadłego dłużnika. Glosa do wyroku TS z dnia 14 listopada 2018 r., C-296/17*. „EPS”, 2020, nr 2.
447. Woźniak Z.: *Charakter prawny odpowiedzialności właściciela obciążonej rzeczy niebędącego dłużnikiem osobistym wierzyciela zabezpieczonej wierzytelności*. „PS”, 2005, nr 6.
448. Zagrobelny K.: *O przesłankach potrącenia (art. 498 k.c.)*. „PS”, 2005, nr 7–8.
449. Zaradkiewicz K.: *Nowa regulacja prawa hipotecznego*. „PPH”, 2011, nr 1.
450. Zaradkiewicz K.: *Realizacja zastawu zwykłego w sądowym postępowaniu egzekucyjnym (spojrzenie z perspektywy prawa materialnego)*. W: *Aurea praxi, aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego. Tom II*. J. Gudowski, K. Weitz. Warszawa 2011.
451. Zaradkiewicz K.: *Tzw. zastaw nieakcesoryjny w polskim prawie cywilnym*. „KPP”, 2000, z. 2.
452. Zaradkiewicz K.: *Zaspokojenie wierzyciela hipotecznego w teorii i praktyce*. „Palestra”, 2005, nr 1-2.
453. Zawadzka J.: *Legitymacja bierna w procesie ze skargi pauliańskiej (uwagi na marginesie uchwały Sądu Najwyższego z dnia 24 lutego 2011 r., III CZP 132/10)*. „TPP”, 2012, nr 2.
454. Zawadzka J.: *Skarga pauliańska a czynności prawne pomniejszające majątek wspólny małżonków*. „Transformacje Prawa Prywatnego”, 2013, nr 4.
455. Zedler F.: *Czynności prawne upadłego bezskuteczne z mocy prawa*. „Prawo Bankowe”, 1994, nr 4.
456. Zedler F.: *Dochodzenie roszczeń majątkowych od małżonków*. Warszawa 1976.
457. Zedler F.: *Dochodzenie roszczeń majątkowych od osób ponoszących odpowiedzialność a niebędących dłużnikami*. „NP”, 1976, nr 9.

458. Zedler F.: *Powództwo małżonka o zwolnienie spod egzekucji*. „PiP”, 1968, nr 12.
459. Zedler F.: *Skutki prawne czynności prawnych upadłego bezskutecznych z mocy prawa*. „Prawo Bankowe”, 1995, nr 1.
460. Zedler F.: *Wybrane zagadnienia reformy postępowania egzekucyjnego w sprawach cywilnych*. „RPEiS”, 1989, nr 1.
461. Zedler F.: *Zaspokojenie w drodze egzekucji zastawnika zastawu rejestrowego w razie ustanowienia zastawu na zbiorze rzeczy lub praw*. „Prawo Bankowe”, 1999 nr 4.
462. Zedler F.: *Z problematyki dochodzenia roszczeń pauliańskich w postępowaniu upadłościowym*. „PPC”, 2019, 1.
463. Zedler F., Filipiak P.: *Dochodzenie roszczeń uzupełniających i przekazanie do masy upadłości przedmiotu majątkowego w przypadku bezskutecznej czynności prawnej upadłego*. „Doradca Restrukturyzacyjny”, 2019, nr 3.
464. Zenker W.: *Geltendmachung der Insolvenz- und der Gläubigeranfechtung*. “NJW - Neue Juristische Wochenschrift”, 2008 z. 15.
465. Zide S., Ringer R.: *Lyondell Chemical Company: Litigation Trust's Fraudulent Conveyance Claims Fail*. “Banking Law Journal”, 2017, 134, no. 8.
466. Ziemiński Z.: *W sprawie czynności konwencjonalnych*. „PiP”, 1986, nr 8.
467. Ziemiński Z.: *Zarys teorii prawa*, S. Wronkowska, Z. Ziemiński. Poznań 1997.
468. Zimmerman P.: *Prawo upadłościowe. Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*. Warszawa 2024, Legalis, Komentarz do art. 131.
469. Zoll F.: *Zobowiązania w zarysie według polskiego kodeksu zobowiązań*. Warszawa 1948.
470. Żelazna A.: *Darowizna lokalu mieszkalnego na rzecz osoby bliskiej z pokrzywdzeniem wspólnoty mieszkaniowej*. „Nieruchomości”, 2013, nr 8.